I 8259

LIMBA ROMÂNĂ

1

ANUL XXXII

1983

ianuarie — februarie

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1990

0 IUL. 2005

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române: gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, o bibliografie anuală exhaustivă a lucrărilor de lingvistică apărute în ţara noastră, articole de predarea limbii, lingvistică generală, note, comentarii, consultaţii şi recenzii.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, care să nu depăşească 20 p., notele şi recenziile în două exemplare, dactilografiate la două rînduri. Revista nu publică într-un număr articole mai mari de 20 de pagini. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceloraşi date din text, tabele şi grafice. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele din subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul Consiliului de conducere cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 4 (patru) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Bucureşti, Calea Victoriei nr. 125

I 8259

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

DEC. 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXXII 1983 Nr. 1

ianuarie — februarie

2022

SUMAR

OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA

AL. ROSETTI, Pentru salvgardarea păcii 3

ORTOGRAFIE

MIOARA AVRAM, Aspecte controversate ale normelor ortografice ale limbii române 5

GRAMATICĂ

C. FRÂNCU, Vechimea și răspîndirea construcției partitive de tipul *un prieten de-al meu* 15

VOCABULAR

AL. GRAUR, *Pacea* în nume proprii 24

ION POPESCU-SIRETEANU, *Strungă:* considerații semantice 25

IRINA PREDA, Note lexicale (II) (Addenda și corrigenda la dicționarele explicative românești actuale) 34

ISTORIA LINGVISTICII

PETRU OALLDE, Francesco Griselini despre limba română 41

NOTE ȘI COMENTARII

ION CALOTĂ, În sprijinul unui atlas lingvistic al românei literare 52

GH. D. TRANDAFIR, Precizări cu privire la *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* 57

ION GHEȚIE, Lecturi aproximative 62

34975

CONSULTAȚII

FULVIA CIOBANU, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM) (II). Unele precizări în legătură cu folosirea apostrofului . . . 65

* * * Ce e nou în *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* 69

RECENZII

ALEXANDRU NICULESCU, *Între filologie și poetică*, București, Editura Eminescu, 1980 (D. Vlăduț) 71

VASILE IONIȚĂ, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1982 (Emil Suciu) 72

GHEORGHE IORDACHE, *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare românești*. Studiu cu privire specială la Oltenia, Craiova, Editura „Scrisul românesc", 1980 (Ion Calotă) 75

NECROLOG

CONSTANTIN JALBĂ 1924—1983 (Violeta Mihăilă) 79

PENTRU SALVGARDAREA PĂCII

DE

Acad. AL. ROSETTI

Salvgardarea Păcii a devenit o preocupare constantă a oamenilor de știință din lumea întreagă.

Numai prin eforturile conjugate ale tuturor oamenilor de bună-credință îndreptate spre acest țel putem spera să ajungem la o eră a păcii universale.

Acumularea arsenalelor militare, dotate cu arme atomice, constituie o agravare a crizei mondiale.

Dar mai este timp pentru a determina guvernele responsabile să organizeze reuniuni între popoare, să decidă reducerea cheltuielilor de război și distrugerea treptată a armelor atomice.

Miliardele cheltuite pentru înarmarea trupelor, gata de a intra în acțiune, ar putea fi dirijate spre alimentația țărilor supuse foamei endemice și spre subvenționarea unor acțiuni culturale și a cercetării științifice.

Mesajul președintelui Nicolae Ceaușescu reprezintă programul unei activități mondiale pentru Pacea și independența popoarelor.

Academia R. S. România
București, Calea Victoriei nr. 125

ASPECTE CONTROVERSATE ALE NORMELOR ORTOGRAFICE ALE LIMBII ROMÂNE*

DE

MIOARA AVRAM

1. Aspectele controversate ale ortografiei în vigoare sînt, după cum se va vedea, foarte multe și practic imposibil de cuprins într-un inventar complet, de altfel, poate, neinteresant din momentul în care s-ar pierde în amănunte. Pentru a avea totuși o imagine de ansamblu asupra acestor aspecte — și, implicit, a dificultăților cu care sînt confruntați cei care se ocupă de ortografia românească, apreciată superficial ca simplă — voi încerca o clasificare a controverselor manifestate în cele aproape trei decenii de existență a actualelor norme ortografice (datînd în esență din septembrie 1953, cu aplicare din aprilie 1954), cu specială privire asupra celor care continuă să aibă obiect, în sensul că se referă la elemente menținute în diversele ediții — cu modificări și completări de diferite feluri — ale *Micului dicționar ortografic*[1] inițial, devenit din 1960 *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*[2].

Aspectele controversate ale actualelor norme ortografice ale limbii române pot fi clasificate din mai multe puncte de vedere:

a) După domeniul controverselor, există unele care privesc exclusiv scrierea, deci norme pur ortografice, cum e cazul concurenței dintre *â* și *î* pentru unul și același sunet, al folosirii inițialelor majuscule în cadrul unor nume proprii compuse sau al prezenței, respectiv absenței, cratimei în compuse de diverse feluri, în timp ce altele privesc fie și sau numai ortoepia (de exemplu, accentuarea unor cuvinte, pronunțarea cu hiat sau cu diftong), fie și sau numai morfologia (formele flexionare ale unor cuvinte). Dată fiind tema dezbaterii noastre, ne vor interesa cu precădere controversele pur ortografice și cele care au măcar parțial caracter propriu-zis ortografic.

b) După gradul de generalitate a controversei, se pot face, pe de o parte, distincții legate de natura normelor ortografice vizate, care pot fi generale, particulare sau individuale, și, pe de alta, distincții între punerea în discuție a unei norme sau reguli în ansamblul ei sau numai a unor cazuri particulare de aplicare (cum este contestarea grafiilor *așază* și *înșală*[3]

---

* Comunicare prezentată la dezbaterea cu aceeași temă organizată de Comisia pentru Cultivarea Limbii Române a Academiei R. S. România la 30 iunie 1982.

[1] București, 1953 (1954, 1955).

[2] Ediția a II-a, 1965; ediția a III-a, 1971.

[3] Vezi, de exemplu, Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1974, p. 125. În favoarea lor vezi Flora Șuteu, *Două aparente excepții ortografice:* **așază** *și* **înșală**, în LLR, 1978, nr. 4, p. 10—11.

în condițiile în care nu se discută în ansamblu regula scrierii cu *a* sau *ea* — și cu *e* sau *ă*, respectiv *i* sau *î* — după *ș*, *j*).

c) După justificarea oferită de obiectul controverselor, există unele care vizează norme ferme, cu soluții unice clare, apreciate ca nesatisfăcătoare din alte motive decît ale logicii interne a normei în sine, și altele care sesizează caracterul incomplet sau inconsecvențele unor norme, deci care pornesc de la vicii ale normelor înseși, fie că e vorba de normă ca atare sau de raportul dintre o normă generală și unele aplicări individuale, fie de conflictul dintre două norme; bineînțeles, am în vedere aici exclusiv viciile de conținut, întrucît criticile aduse unor vicii de pură formulare nu le consider controverse, ci corecturi: utile, dar neinteresante pentru discuția noastră, chiar atunci cînd formulele criticate trădează unele concepții greșite ale raportului dintre ortografie și ortoepie, cum e cazul mult discutatei formule „se scrie și se pronunță" sau „se scrie și se citește", introdusă fără discernămînt din 1960 [4]. În general, controversele din prima categorie, deci cele lipsite de o motivație internă, sînt false probleme, în timp ce a doua categorie cuprinde probleme reale ale ortografiei românești, rezolvate nesatisfăcător din cauza unor dificultăți obiective, de cele mai multe ori.

d) După modul de manifestare a controverselor, există unele manifestate fățiș și direct în articole critice, dezbateri, scrisori adresate forurilor academice sau politice și altele manifestate tacit prin nerespectarea sistematică (ceea ce exclude abaterile întîmplătoare, datorate ignoranței) a unei norme în vigoare și prin înlocuirea ei cu alta, preluată, de regulă, din ortografia academică a perioadei 1932—1953; în acest mod discret de controversare se poate spune că nici una dintre principalele norme ale actualei ortografii (înțelegînd prin acestea cele 16 norme care „fac parte integrantă", cum se spune în art. 1, din HCM nr. 3135 din 1953, niciodată abrogată) nu a rămas necontestată, întrucît au apărut și apar tipărituri — semnate uneori chiar de academicieni — și cu *â* în cuvinte ca *mână*, *râpă*, și cu apostrof în loc de cratimă în *s'a dus*, și cu *u* final în *raiu*, și cu grafii ca *grije*, *ghiață*, *iea*, *voe*, *sbor*, *cassă*, *Ianuarie* și altele. Controversele fățișe, cu caracter public, pot fi la rîndul lor clasificate după modul de manifestare sau desfășurare în controverse expuse cu sau fără argumentare științifică lingvistică. Din păcate, majoritatea intervențiilor din publicistica de mare tiraj se înscriu în ultima categorie.

e) După amploarea participării și deci a bibliografiei problemei [5], unele norme sînt controversate de mai mulți, chiar dacă criticile nu privesc exact aceleași elemente și, mai ales, se deosebesc în soluțiile propuse (ceea ce se întîmplă nu numai în cazul unor reguli generale, mai complicate, ci și în cazul unor reguli individuale), în timp ce altele sînt controversate mai mult sau mai puțin izolat.

---

[4] Vezi critica făcută de Valeria Guțu Romalo în LR, IX, 1960, nr. 3, p. 87, și XXVI, 1977, nr. 3, p. 311.

[5] Pentru contribuțiile de pînă în 1967, vezi bibliografia analitică *Ortografia limbii române. Cercetare bibliografică*, București, 1970 (BCU, redactor coordonator Maria Negraru); bibliografii signaletice anuale ale acestui domeniu sînt cuprinse în *Bibliografia românească de lingvistică* (BRL) de Eleonora Popa și I. Dănăilă din nr. 4 al revistei „Limba română", în capitolul IV. 11 *Ortografie, ortoepie și punctuație*.

f) După gradul de audiență — care se leagă în mare măsură de criteriul precedent — există controverse cu priză la public sau cel puțin la o parte a lui, cum sînt, pe primele locuri, propunerile de revenire la scrierea cu *â* sau la *sunt*, și controverse fără asemenea priză, fie că obiectul lor lasă publicul în general indiferent (cazul scrierii cu sau fără cratimă în compuse), fie că reacția, exprimată sau nu fățiș, este negativă (ca în cazul propunerii de introducere a lui *i*). În general, gradul de audiență a unor controverse în materie de ortografie este legat de prezența sau absența unor implicații de natură extralingvistică.

g) În sfîrșit, după vechimea controverselor, unele continuă — cu nuanțările de rigoare — controverse existente și în condițiile normelor ortografice anterioare (din 1932 și chiar mai dinainte, din 1904), cum este cazul controverselor legate de scrierea cu cele două feluri de *î* (*î* și *â*) și de scrierea cu *s* sau *z* în neologisme, în timp ce altele sînt legate exclusiv de actualele norme : în această situație sînt, de exemplu, diversele controverse care se referă la aspecte ale regulii scrierii cu *a*/*ea* și *ă*/*e* după *ș*, *j*.

La aceste criterii de clasificare a controverselor ortografice se poate adăuga unul care privește în egală măsură normele însești : după orientarea criticilor și a soluțiilor propuse într-o anumită direcție, legată de o concepție științifică și de o politică culturală, controversele — ca și normele ortografice și alte norme lingvistice — pot fi clasificate în unele care dau întîietate uzului în general și pronunțării în special, în cazul ortografiei, și altele care dau întîietate rigorii logice, gramaticale și etimologice, propunînd extinderea normelor care cer un anumit nivel intelectual. În linii mari această clasificare se suprapune cu distincția dintre simplu și complicat, accesibil și savant, deși uneori poate fi mai simplă o regulă raționalistă care contravine în parte uzului decît orientarea după acesta, cu toate excepțiile lui. Contradicția dintre cele două orientări constituie dilema oricărei ortografii moderne cu oarecare tradiție și ea e de natură să explice și caracterul contradictoriu al unor critici referitoare la anumite norme ortografice : în timp ce unii privesc fără simpatie normele bazate pe principii gramaticale — morfologice și sintactice —, alții vor extinderea lor ; unii ar vrea să scriem toate neologismele și chiar numele proprii străine așa cum se pronunță, de exemplu *dizel* sau *dizăl* în loc de *diesel*, pe cînd alții, de obicei specialiștii în domeniile respective, pledează pentru menținerea grafiei etimologice, chiar pentru revenirea la o asemenea grafie în situații în care normele au impus scrierea fonetică (de exemplu, *aisberg : iceberg*, *filozof : filosof*) ; observîndu-se lipsa unei grafii unitare a unui element de compunere ca *iso-*/*izo-*, pentru care normele actuale prevăd *isoglosă*, dar *izobară*, unii propun generalizarea lui *iso-* (deci *isobară*), alții a lui *izo-* (deci *izoglosă*) [6].

2. În ciuda mulțimii și diversității aspectelor controversate, al căror tablou a fost numai schițat prin clasificările făcute, în mod obișnuit ele sînt reduse la cîteva, în primul rînd la cele două pe care le-am numit

[6] Vezi discuția la Laura Vasiliu, *Oscilația s/z și unele elemente de compunere din lexicul românesc*, în LR, XXVII, 1978, nr. 4, p. 353–358.

cu alt prilej [7] „punctele fierbinți" ale ortografiei noastre, anume sfera de întrebuințare a literei *â* și scrierea formelor verbale *sînt, sîntem, sînteți*, eventual și la scrierea cuvîntului *filozof* și a familiei sale; în domeniul numelor proprii există de asemenea cîteva aspecte specifice controversate: folosirea inițialelor majuscule și a cratimei în compuse, la care se adaugă, în cazul toponimelor, problema notării articolului hotărît enclitic *-l*. Această listă redusă corespunde cu programul minimal pe care înțeleg că Prezidiul Academiei l-a propus dezbaterii noastre, pornind de la numeroasele și repetatele sesizări care i-au fost adresate pe diverse căi. După cum în parte a rezultat din diversele clasificări prezentate, este vorba de aspecte ortografice foarte diferite din punctul de vedere al normelor vizate și al problemelor pe care le ridică.

Momentul fixat pentru această dezbatere este și bine, și mai puțin bine ales. Pretextul îl constituie împrejurarea apariției aproape simultane, în Editura Academiei, a trei lucrări cu profil în parte asemănător și, în orice caz, legat de obiectivul dezbaterii de astăzi: în ordinea apariției, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* de Alf Lombard și Constantin Gâdei [8], *Dicționar al greșelilor de limbă* de Al. Graur [9] și *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM) elaborat de Institutul de Lingvistică din București [10]. Dacă dicționarul lui Alf Lombard și C. Gâdei este mai ales descriptiv — ceea ce nu înseamnă că nu oferă material pentru normare pe planul morfologic care îi este specific —, celelalte două sînt lucrări normative (al acad. Al. Graur și corectiv-preventiv) pe diverse planuri, între care componenta ortografică este una de bază. O deosebire care reiese oarecum de la sine din citarea operelor respective este aceea că primele două sînt dicționare de autori, cu opinii mai mult sau mai puțin personale, oricît de întemeiate pe date obiective, în timp ce *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic* este o mare lucrare colectivă (cu opt autori [11]), alcătuită în Institutul de Lingvistică din București — cu tot ce implică o cercetare instituțională, inclusiv discutarea și avizarea finală în consiliul științific al institutului — printr-un contract de cercetare cu Prezidiul Academiei Republicii Socialiste România, sub auspiciile Comisiei pentru Cultivarea Limbii Române, care a discutat mai întîi proiectul lucrării (în 1975) [12] și a organizat apoi (în 1976) [13] o dezbatere publică asupra machetei ei, urmărind și sprijinind prin diverși consultanți întregul proces de elaborare a dicționarului.

După apariția acestei lucrări și a celorlalte două lucrări menționate, e firesc să se pună problema în ce măsură se rezolvă sau nu prin ele unele aspecte mai des controversate ale normelor din *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, căci, deși s-a căzut de acord din 1975 asupra fap-

[7] Vezi Mioara Avram, *Probleme ale alcătuirii unui nou îndreptar ortografic al limbii române*, în LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 282.

[8] Deși coperta indică anul de apariție 1981, a fost difuzat abia în iunie 1982.

[9] București, 1982.

[10] București, 1982.

[11] Mioara Avram (redactor responsabil), Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Finuța Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu și Laura Vasiliu (redactor responsabil adjunct).

[12] Vezi articolul citat în nota 7.

[13] Vezi LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 107—162 și 205—206.

tului că DOOM „nu se face spre a schimba ortografia, ci spre a o întări"[14], s-a admis în principiu introducerea unor modificări și noutăți inerente atît prin extinderea corpusului de cuvinte la care s-au aplicat normele, cît și prin confruntările la care au fost supuse. Momentul dezbaterii e totuși prematur pentru că nici una dintre cele trei lucrări recent apărute, și în primul rînd DOOM, nu a apucat să fie cunoscută și verificată în practica folosirii și consultării. De aceea dezbaterea noastră seamănă, poate, mai mult cu o lansare de carte, căreia însă, departe de a-i imprima un caracter festiv, organizatorii doresc să-i dea nota unei ședințe de lucru în care, pentru început, autorii DOOM să-și prezinte critic și autocritic și să-și explice poziția față de principalele aspecte controversate ale ortografiei în vigoare, cel puțin față de cele cuprinse în lista minimală de care am amintit mai înainte.

Singurul aspect controversat care vizează o normă generală, esențială în structura actualei ortografii, este sfera de întrebuințare a literei *â*, pe care unii ar dori-o extinsă în toate situațiile prevăzute de ortografia din 1932[15]. Față de această propunere, făcută adesea sub forma unor agitații demagogice, poziția autorilor DOOM și a Comisiei pentru Cultivarea Limbii Române este fermă : nu există nici un motiv pentru a renunța la cel mai mare progres adus de normele din 1953, făcînd un pas înapoi spre punctul cel mai vulnerabil al ortografiei interbelice, care complica în mod inutil și lipsit de o bază științifică scrierea unuia și aceluiași sunet. Justificarea etimologică invocată de partizanii lui *â*, pe lîngă că este inoperantă pentru nespecialiști, este numai parțial reală în condițiile în care vechile reguli ortografice se orientau totuși nu după etimon, ci după poziția în cuvînt, cerîndu-se să se scrie cu *î* un sunet provenit din *a* latinesc într-un cuvînt ca *înger* < *angelus* și cu *â* un sunet provenit din vocalele latinești *e* (în *vînt, mormînt*), *o* (în *lîngă*), *u* (în *rîndunică*) și chiar *i* (în *rîpă, sîn*), ca și din orice vocale străine, și creînd opoziții grafice artificiale între pronumele *însul și dânsul* sau gerunziile *urînd* (de la *urî*) și *urând* (de la *ura*), pe care nu știu în ce măsură și le-ar însuși cei grăbiți să se revină la *â* ca la un blazon de noblețe. Excepția introdusă în 1965 pentru numele propriu *România* și familia lui, ca și pentru numele proprii de familie după dorința purtătorilor lor este concesia maximă pe care și-o poate permite o ortografie modernă, științifică[16].

Într-un anumit sens se leagă de *â*, prin orientarea celor care ridică problema, și controversa referitoare la formele verbale *sînt, sîntem, sînteți*, o controversă care vizează o normă individuală, dar deloc periferică în ortografia noastră, întrucît privește unul dintre cuvintele cu cea mai

---

[14] I. Coteanu, *Pentru un mare dicționar ortografic al limbii române*, în LR, XXV, 1976, nr. 4, p. 352.

[15] Vezi, de exemplu, articolele publicate, în special de scriitori, în : „Luceafărul", XIII, 1970, nr. 48, p. 3 ; „România literară", 1970, nr. 49, p. 10 și VII, 1974, nr. 17, p. 8 ; „Tribuna României", III, 1974, nr. 36, p. 15 ; „Flacăra", XXIII, 1974, nr. 14, p. 4—5, XXV, 1976, nr.11, p. 17, XXXI, 1982, nr. 30, p. 14.

[16] În legătură cu istoria semnelor *â, î* și cu justificarea opțiunii pentru *î* vezi și : J. Byck, *Noua ortografie și istoria limbii literare*, în LR, III, 1954, nr. 6, p. 27—30 ; Flora Șuteu, *Istoria semnului grafic â în scrierea românească*, în LR, XX, 1971, nr. 2, p. 187—191 și *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, 1976, p. 82—88, 95 și 154—156 ; Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, p. 114—116 ; Mioara Avram, *art. cit.*, p. 281—282 ; Th. Hristea, *O problemă de ortografie*, în „România literară", XII, 1979, nr. 2, p. 8.

mare frecvență în limbă tocmai în aceste forme de indicativ prezent [17]. Lingviștii au arătat în repetate rînduri [18] — și nu numai în situația de apărare a normelor din 1953 — cît de nejustificate sînt formele cu *u*, care nu corespund nici etimonului latinesc real, nici rezultatului românesc moștenit și transmis pînă în secolul al XX-lea cu *î*, așa cum dovedesc atît tradiția literară a scriitorilor orientați spre limba populară și a filologilor cunoscători ai istoriei cuvîntului (inclusiv Dicționarul Academiei [19] de sub conducerea lui Sextil Pușcariu, care numai de antilatinism nu poate fi învinuit), cît și realitatea orală a graiurilor populare înregistrate fidel în diverse culegeri de texte și mai ales în *Atlasul lingvistic român* (ALR) II (h. 2156, 2157, 2158) [20]. Situația este totuși ceva mai complicată decît în cazul lui *â*, pentru că, în timp ce acesta nu a avut cum să influențeze pronunțarea, în cazul lui *sunt* impunerea formelor cu *u* în ortografiile fals etimologiste a avut ca urmare influențarea treptată a pronunțării unei anumite pături a populației [21] (prime rezultate ale acestei influențe sînt consemnate chiar în cîteva puncte din ALR II anchetate de Emil Petrovici între 1929 și 1938 : în 8 puncte formele cu *u* apar ca variante, de obicei izolate și corectate, alături de cele cu *î*, un singur punct — 987 = Topraisar, jud. Constanța — oferind consecvent forme cu *u* în cele trei hărți), încît se pune problema dacă în 1953 scrierea *sunt* mai reprezenta un caz flagrant de discordanță față de pronunțarea cultă pentru ca să merite să fie înlocuită. O dată însă introdusă această modificare, despre care se poate presupune că măcar a frînat procesul de extindere a pronunțării *sunt*, dacă nu a eliminat-o cu totul, ar fi cel puțin la fel de inoportună întoarcerea la scrierea cu *u*, care acum ar fi în discordanță mai mare cu pronunțarea decît în 1953. De aceea DOOM menține scrierea cu *î* și singura inovație introdusă este, pe plan pur ortoepic, acceptarea unor dublete de accentuare la formele de persoana 1 și a 2-a plural : față de unica accentuare oxitonă din ÎO *sîntém*, *sîntéți*, se admite acum și accentuarea paroxitonă *sîntem*, *sînteți* (pe care de altfel, în 1936, o recomandau toți cei cinci oameni de cultură anchetați de Sextil Pușcariu [22] : scriitorii Mihail Sadoveanu și I. Al. Brătescu-Voinești, profesorii universitari I. A. Rădulescu-Pogoneanu, C. Marinescu

---

[17] Verbul *a fi*, ca unitate lexicală, are rangul 8 în statistica de frecvență a lui V. Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 426, și rangul 6 în cea a lui Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, în SCL, XII, 1961, nr. 1, p. 44.

[18] Vezi A. Lambrior, *Ceva despre conjunctivul românesc*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie" I, 1882, fasc. 1 (articol reprodus în *Studii de lingvistică și folcloristică*, ediție îngrijită de Ion Nuță, Iași, 1976, p. 85—87); J. Byck, *art. cit.*, p. 31—39 (observațiile lui L. Onu, **Sînt** *sau* **sunt?**, în „Steaua", VI, 1955, nr. 5, p. 121—126); Al. Graur, **Sunt** *și* **sînt**, în „România literară", II, 1969, nr. 36 (48), p. 14 și *Dicționar al greșelilor de limbă*, s.v. *sînt;* Iorgu Iordan, *Consultații*, în LR, XXIX, 1980, nr. 6, p. 617—619.

[19] Vezi poziția DA s.v. *fi* și practica scrierii *sânt* în condițiile în care ortografia oficială cerea să se scrie *sunt*.

[20] Serie nouă, vol. al VII-lea, *Verbul*, București, 1972.

[21] Vezi Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, p. 22.

[22] Vezi Sextil Pușcariu, *Rostiri și forme șovăitoare*, articol reprodus în *Cercetări și studii*, ediție îngrijită de Ilie Dan, București, 1974, p. 406.

și P. Grimm) [23]. O posibilă soluție de viitor ar fi, cel mult, admiterea, tot în variație liberă, a formelor scrise și pronunțate cu *î* și cu *u*, deci atît *sînt*, cît și *sunt; sîntem*, *sîntem* și *suntem*, *suntem; sînteți*, *sînteți* și *sunteți*, *sunteți*. Deși acceptabile în principiu, variantele în normă ar fi totuși supărătoare la forme atît de frecvente în limbă ; în orice caz, tolerarea lui *sunt* ar urma să reprezinte un caz — desigur, nu unic — de consacrare a unei foste greșeli, nu, cum își închipuie actualii partizani, un act de dreptate etimologică. Pentru susținătorii lui *sunt* cu argumente neîntemeiate aș cita afirmațiile categorice ale lui A. Lambrior din 1882 : „Cei ce-și fac un titlu de învățați scriind *sunt*, *suntem*, *sunteți* se înșală și aici, ca oriunde nu vor scrie vocala ce o rostește un norod întreg, căci n-au pus mîna pe vocala primitivă, ci numai se fac de rîsul generațiilor viitoare, de vreme ce vocala primitivă în cazul de față este *i* ..." [24].

Iar pentru amîndouă aspectele — discutate pînă acum — controversate în numele etimologismului real sau imaginar mi se pare surprinzătoare actualitatea unui citat dintr-un articol al lui S. Pușcariu datînd din 1904: „Cînd cineva mi-arată un cărbune și-mi repetă de zece ori că e negru, cînd deci insistă prea mult asupra unui lucru care n-are nevoie de insistență, mie unul, în loc să-mi întărească convingerea atît de ușor de cîștigat, începe să-mi stîrnească bănuiala că lui îi lipsește această convingere. Îmi închipui că și străinul — căci îmi place a crede că și cei mai încarnați etimologiști numai străinilor simt nevoie să le arate prin ortografie originea noastră romană — ar putea prea ușor să ajungă la o concluzie nefavorabilă, dacă insistăm prea mult asupra unui lucru care nu e de discutat. În general, îmi pare că etimologiștii, în ortografie, țin prea mult seama de străini, voind între altele să le și ușureze studiul limbei române printr-o ortografie care apropie cuvintele românești mult de corespondentele italienești sau franceze. Azi însă am ajuns, slavă Domnului, atît de departe, încît învățarea limbei românești din partea străinilor nu mai formează o necesitate pentru *noi*, ci pentru *ei*. Azi nu mai avem nevoie de filoromâni, ci de români buni ! Deci, bată-și străinul capul, cum ni-l batem și noi învățîndu-i limba lui". (Pasajul continuă cu interesante referiri la cele două categorii de străini care ne învață limba.) [25]

Criticile aduse grafiei cu *z* a cuvintelor *filozof*, *filozofie* și a familiei lor (*filozoafă*, *filozofa*, *filozofală*, *filozofard*, *filozofic*, *filozoficește*) au la bază tot un considerent etimologic, de astă dată real și mult mai acceptabil, fiind vorba de neologisme de cultură. Se știe că scrierea cu *s* sau *z* intervocalic și final în neologisme a constituit obiectul unor dispute îndelungate și unul dintre motivele unei celebre retrageri din vechea Academie [26]. Rezolvarea problemei nu se poate face printr-o regulă generală, ci numai de la caz la caz, cu orientarea preponderentă după uzul oral, al oamenilor culți bineînțeles. DOOM a menținut scrierea cu *z*, recomandată de ÎO [27] în acord cu pronunțarea cvasigenerală a cuvintelor aici în dis-

---

[23] În ALR II h. 2158 această accentuare, în minoritate față de cea oxitonă, e atestată în 17 puncte din centrul țării.

[24] *Studii de lingvistică și folcloristică*, p. 87.

[25] *Cercetări și studii*, p. 4.

[26] A lui Ovid Densusianu.

[27] Vezi și Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, p. 151 ; *Dicționar al greșelilor de limbă*, s.v.

cuție, ca și a lui *teozof*, *teozofic* și *teozofie* cu care ele au în comun rădăcina greacă veche cu consoana pusă în cauză. Acestei opțiuni i se poate reproșa ruperea legăturii etimologice nu față de etimonul grecesc originar și față de grafia etimonului direct francez — a cărui pronunțare cu *z* o reproduce —, ci, în interiorul limbii române, față de familia înrudită originar a lui *sofism*, *sofist*, de care totuși *filozof* și *teozof* s-au îndepărtat prin evoluția semantică. Tocmai luarea în considerație a posibilității unor raportări în cadrul limbii române explică aparenta inconsecvență manifestată în faptul că DOOM recomandă scrierea cu *z* în *filozofie*, *teozofie*, dar cu *s* în *gimnosofie* și *gimnosofist*: justificarea stă nu numai în caracterul mai tehnic al acestora din urmă, ci mai ales în aceea că ele pot fi legate de familia *sofist*, ceea ce explică și menținerea pronunțării cu *s*. S-ar putea ca opțiunea noastră diferențiată să nu fie considerată cea mai bună, dar pentru a se admite recomandarea scrierii cu *s* a lui *filozof*, *filozofie* ar trebui să se facă dovada că majoritatea oamenilor culți pronunță cu *s*, căci în nici un caz nu e de conceput revenirea la discordanțe între scrierea și pronunțarea unor cuvinte care nu sînt exotisme sau împrumuturi neadaptate de ultimă oră [28]. Față de situația haotică mai veche a scrierii cu *s* sau *z* intervocalic, regulile din 1932 și 1953 au introdus succesiv clarificări mergînd în general spre concordanța cu pronunțarea. Revenirea la *filosofie* ar trebui să antreneze, în mod logic, și revenirea la *poesie*, *causă* sau *tesă*[29]. În paranteză fie spus, poziția DOOM în cazul lui *filozof* este consecventă cu cea adoptată în exemple ca *prozelit* sau *prozodie*, unde dă aceeași întîietate orientării după pronunțarea românească (și a etimonului direct francez), împotriva etimonului grecesc, spre deosebire de acad. Al. Graur [30], care, după părerea mea, se dovedește inconsecvent respingînd argumentul etimonului grecesc la *filozof* și îmbrățișîndu-l la celelalte două cuvinte, pentru care recomandă, împotriva *Îndreptarului ortografic*, scrierea (și pronunțarea) cu *s*.

În domeniul mult criticat al scrierii cu inițială majusculă, în special în numele proprii compuse de diverse feluri [31], DOOM a introdus nuanțări și detalieri ale unor reguli cu caracter prea general din ÎO și chiar modificări ale altora, ceea ce sperăm să reducă numărul aspectelor controversate la acest capitol.

În legătură cu problemele specifice puse de scrierea toponimelor, voi spune doar că Prezidiul Academiei R. S. România a constituit relativ recent o comisie mixtă de normare a toponimelor — separată de Comisia pentru Cultivarea Limbii — și că deocamdată, atît în DOOM, cît și în primele lucrări ale acestei comisii, s-au făcut unele propuneri timide îngrădite de existența unor hotărîri administrative în privința scrierii numelor

---

[28] *Filozof* se folosește și în zicala, răspîndită, *Dacă tăceai, filozof rămîneai*, iar *filozofie* are în vorbirea familiară sensul „lucru greu, problemă greu de rezolvat" (vezi *Ce mare filozofie ?!* sau *Nu-i nici o filozofie*).

[29] Așa cum susținea, consecvent, Ovid Densusianu; vezi *Noua ortografie*, în „Grai și suflet", V, 1931—1932, articol reprodus în *Opere*, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, I *Lingvistică*, p. 575—576.

[30] Vezi *Dicționar al greșelilor de limbă*, s.v.

[31] Pentru bibliografia problemei vezi Finuța Hasan, *Cîteva aspecte ale scrierii cu inițiale majuscule*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 1, p. 99—103.

de localităţi [32]. Reconsiderînd unele norme din ÎO şi făcînd concesii de renunţare la cratimă în scrierea numelor proprii compuse cu un adjectiv sau cu un genitiv, de tipul *Baia Mare* sau *Gura Humorului*, DOOM nu a putut accepta scrierea fără articolul *-l* [33] a unor nume proprii ca *Şimleul Silvaniei*; absenţa notaţiei articolului a fost tolerată numai atunci cînd apare cratima, ceea ce explică aparentele inconsecvenţe dintre *Tîrgul Frumos* şi *Tîrgu-Jiu*.

3. Cu aceasta am epuizat lista minimală a aspectelor controversate faţă de care era necesară precizarea poziţiei DOOM. După cum s-a putut deduce din discutarea unora dintre ele, lista aspectelor controversate ale normelor noastre ortografice poate fi mărită, chiar faţă de dimensiunile care au reieşit din tabloul schiţat la începutul expunerii de faţă, prin luarea în consideraţie a punctelor de divergenţă pe care le conţin ultimele două lucrări apărute, DOOM şi *Dicţionarul greşelilor de limbă* (DGL) al acad. Al. Graur, atît faţă de ÎO, cît şi între ele. Deşi amîndouă se plasează pe poziţia actualelor norme ortografice, există numeroase, dacă nu importante, puncte în care ele se deosebesc de normele cunoscute pînă acum, iar, dacă acad. Al. Graur precizează [34] că Domnia sa face, ca şi în mai vechea sa lucrare *Mic tratat de ortografie* din 1974, simple propuneri, a căror ratificare o aşteaptă de la o viitoare ediţie a ÎO, DOOM este conceput ca o lucrare academică normativă, ca o bază de elaborare a unui ÎO selectiv.

Trebuie spus că, pe de o parte, DOOM a încercat să reducă numărul aspectelor controversate prin:

— modificarea unor reguli din ÎO tocmai în sensul satisfacerii unor critici juste formulate (de exemplu, cum am mai spus, la extinderea scrierii cu majuscule în numele proprii compuse — chiar pe coperta lucrării apare scris *Institutul de Lingvistică*, împotriva normei din ÎO, care acceptă majuscule în interiorul compusului numai la denumirile „organelor şi organizaţiilor centrale" [35] — sau la reducerea situaţiilor de folosire a cratimei în scrierea unor toponime);

— acceptarea în normă a două (excepţional şi trei) variante, mai puţin pur ortografice, mai des ortoepice şi morfologice, eventual mixte. În legătură cu această lărgire a caracterului permisiv al normei — sesizabil şi în ÎO în proporţii mult mai mici — trebuie precizat că poziţia DOOM este departe de admiterea fără limite a conceptului de „pluralitate a corectitudinii" susţinut de unii colegi [36] şi că variantele pe care le acceptă sînt ierarhizate prin însăşi ordinea lor. De obicei, variantele privesc situaţii particulare ale unor cuvinte sau forme ale lor; o situaţie generală în care s-a rezolvat astfel conflictul dintre două tipuri de reguli se întîlneşte la despărţirea cuvintelor la sfîrşit de rînd, unde se preferă silabaţia morfologică, dar se admite şi cea fonetică [37].

[32] Vezi anexa la Legea nr. 2/1968 şi Ion Iordan, Petre Gâştescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România*, Bucureşti, 1974.

[33] Scriere devenită oficială pe plan administrativ şi susţinută, dintre lingvişti, de acad. Al. Graur, în *Nume de locuri*, Bucureşti, 1972, p. 177 şi *Mic tratat de ortografie*, p. 153.

[34] În *Introducere*, p. 13.

[35] Ediţia a III-a, p. 28 (§ 162).

[36] Vezi Al. Niculescu, *Pluralitatea corectitudinii*, în „România literară", IX, 1976, nr. 36, p. 8 şi *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, II *Contribuţii socioculturale*, Bucureşti, 1978, p. 186.

[37] Vezi DOOM, p. XXXIII, XXXV. Discuţie şi justificare la Mioara Avram, *Norma lingvistică şi actualitatea extralingvistică*, în LL, 1981, III, p. 372—374.

Pe de altă parte, autorii DOOM sînt siguri că, prin lărgirea listei de cuvinte la proporții mai mari decît ale DEX-ului (de circa 5 ori mai mari decît ale ÎO) și prin anexele cu unele categorii de nume proprii sau abrevieri prezente pentru prima oară într-o lucrare normativă, ei oferă implicit și materie pentru noi controverse, deschizînd lista unor aspecte controversabile.

Ca observație generală, este de remarcat că aspectele controversate și controversabile sporesc pe planul ortoepic (în situații ascunse de ortografie) și mai ales pe planul morfologic, mai puțin convențional prin definiție, căruia DOOM îi dă o deosebită atenție, normînd adesea forme rămase pînă acum în afara unei asemenea acțiuni.

Pe plan pur ortografic un aspect care poate crea impresia unor controverse sau a unor contradicții interne este insuficienta cuprindere în regulile din introducerea DOOM a unor excepții oglindite de cazuri particulare din lista de cuvinte, care a luat-o adesea, dacă se poate spune așa, înaintea regulilor stabilite pe un material selectiv și alcătuit cu precădere din cuvinte vechi și populare. De aceea este necesară precizarea că formularea „Principalele reguli ortografice și ortoepice" din titlul unui subcapitol al Introducerii [38] trebuie înțeleasă ca restrictivă în două feluri, și anume în sensul că nu se enumeră nici toate regulile respective, nici toate situațiile și limitele de aplicare a lor. Scopul DOOM fiind în primul rînd analitic, de rezolvare a fiecărui cuvînt înregistrat, abia pe baza lui urmează să se elaboreze tratate și breviare ortografice cu reguli exhaustive.

Un obiect de controversă concretă pe plan ortografic de care sîntem conștienți de pe acum și pe care preferăm să-l semnalăm în mod autocritic îl constituie atitudinea față de regula scrierii cu *a/ea*, *ă/e* și *î/i* după *ș*, *j*, regulă pe care DOOM a menținut-o aparent integral, dar nu a putut-o aplica în toate cazurile particulare (de altfel, unele excepții trecute sub tăcere există și în ÎO, în sensul scrierii cu *ă* după *ș*, *j* în rădăcina unor cuvinte [39]). Cum în această problemă apar divergențe atît față de ÎO, cît și față de unele propuneri ale acad. Al. Graur (vezi deosebiri ca *jăratic* DOOM și DGL/*jeratic* ÎO și *jăcmăni* DGL/*jecmăni* DOOM), iar soluțiile justificate prin istoria sau statutul cuvintelor în cauză nu se încadrează ușor în regula prea rigidă pentru poziția din „rădăcina cuvintelor", aș propune ca această problemă cu numeroase implicații să constituie obiectul unei viitoare dezbateri speciale a comisiei noastre.

Pentru că îmi place să cred că dezbaterea de azi nu este decît un început și că, dacă Academia a lăsat acum un an să treacă nemarcată împlinirea unui secol de la prima reglementare oficială a scrierii românești cu litere latine stabilită de Academia Română în 1881, ea nu va înceta să fie preocupată de problemele ortografiei naționale, care i-au fost încredințate ca sarcină prioritară în actul ei constitutiv și care au stîrnit adevărate pasiuni la marii noștri înaintași [40].

Octombrie 1982

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

[38] P. XII.

[39] Fapt observat de Flora Șuteu, *Influența ortografiei* ..., p. 166.

[40] Vezi Flora Șuteu, *Proiectele ortografice ale Societății Academice Române*, în LR, XV, 1966, nr. 5, p. 503—518.

VECHIMEA ȘI RĂSPÎNDIREA CONSTRUCȚIEI PARTITIVE DE TIPUL *UN PRIETEN DE-AL MEU*

DE

C. FRÂNCU

0. Folosită din ce în ce mai frecvent, atît în limba vorbită, cît și în cea scrisă din zilele noastre, construcția considerată „greșită" [1] *un prieten de-al meu*, rezultată, după părerea unor cercetători [2], din contaminarea a două construcții corecte *(un prieten al meu* și *un prieten de-ai mei)* nu a fost cercetată pe plan diacronic. În literatura de specialitate lipsesc datele cu privire la v e c h i m e a, r ă s p î n d i r e a ei veche și modernă în graiuri și dialecte precum și cele referitoare la r a p o r t u l dintre această construcție și normele limbii române literare în diferite perioade istorice. Pentru a clarifica aceste probleme, vom analiza situația construcțiilor menționate în textele dacoromâne și aromâne (vechi și moderne) și în dialectele și graiurile actuale (pe baza ALR și a textelor dialectale).

1. În textele dacoromâne din secolul al XVI-lea și din prima jumătate a secolului al XVII-lea, construcția de tipul *un prieten de-al meu* nu apare. În contextele în care ea se întîlnește astăzi, apar cele două construcții (corecte) din care se presupune că a rezultat contaminația : 1) *construcția posesivă* fără *de*, cu valoare partitivă slabă, prezentă foarte frecvent : „mai bine ție să pară un mădulariu *al tău*" (CT, 8r/21), „n-ai cruțat un fecior *al tău* pentru mine" (PO, 71/20), „au furat un cal *al Bălosului*" (1563—1564, Gorj, DIR, 96), „tremitim un berbiru *alu lor* și o slugă *a mea* să cumpere" (1600, Craiova, DIR, 118), „altă rudă *a lor*" (1627, Moldova, DRH, XIX, 246), „o soră *a lui*" (1629, București, DRH, XXII, 440), „un țigan *al dumneavoastră*" (1646, Muntenia, SD, X, 129), „un țigan *al lui*" (1644, Tîrgoviște, SD, X, 125), „o slugă *a lui Lazar* dispotu" (U, 128), 2) *construcția partitivă* corectă cu prepoziția *de* și cu acordul realizat la plural, întîlnită foarte rar în texte : „nice o dzisă *de ale mele* nu feacetu" (1600, CB, II, 45/10), „Și încă un Vasco oarecarile *de-ai noștri* ... s-au închinat la leși" (U, 140). După substantive colective sau substitute ale acestora apare construcția partitivă cu acordul realizat la plural : „mulțime *de-ai săi* acolo pierind" (U, 130), „Și atîta *de-ai noștri* au pierit, cît au înălbit poiana de trupurile de a celor periți" (U, 104).

---

[1] Cf. *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. I, București, 1966, p. 160 ; *Limba română corectă* (volum coordonat de V. Breban), București, 1973, p. 50.

[2] Cf. Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, București, 1945, p. 141 ; *Gramatica limbii române* (editată de Academia R.S.R.), ediția a II-a, București, 1966, p. 160 ; *Limba română corectă*, București, 1973, p. 50.

Cînd substantivul determinat este la plural, construcţia partitivă cu *de* se întîlneşte mult mai frecvent : „afla-voiu bucate *de-ale lor*" (1645, Muntenia, SD, X, 149), „robi *de-ai săi*" (U, 142), „avea sfetnici *de-ai săi*" (U, 175), „au căzut *de-ai noştri* şapte sute" (U, 142). Construcţia de acest tip este mult mai rară decît construcţia fără *de* partitiv : „multe nevoi *ale noastre*" (1627, Moldova, DRH, XIX, 341), „alţi fraţi *ai miei*" (1627—1628, Moldova, DRH, XIX, 322), „alţi oameni *ai lor*" (1628—1629, Vădeni, Moldova, DRH, XIX, 623).

Construcţia partitivă cu acordul realizat la singular de tipul *un prieten de-al meu* lipseşte atît în textele religioase, cît şi în documentele particulare şi oficiale, textele juridice şi cărţile populare din epoca menţionată, fapt care ne conduce spre ipoteza că nici în limba vorbită nu exista încă.

2. Primele atestări ale acestei construcţii le-am întîlnit începînd cu ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, mai întîi în texte provenind din Moldova şi apoi în cele din Muntenia. În toate exemplele întîlnite de pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea, substantivul determinat din cadrul construcţiei partitive este un colectiv sau un nume de materie, implicînd deci sensul de pluralitate : „multă oaste *de-a noastră* au pierit" (MC, 189/16), „s-au mai înglodit oaste *de-a lui Mihai vodă*" (MC, 50/35), „marfă ca aceea *de-a lor*" (1700, Muntenia, SD, X, 325), „au rămas vin *de-al mătuşii Mariei* la Simion" (1700, Cîmpulung-Muscel, SD, X, 199). În cazul cînd substantivul nu este colectiv sau nume de materie, construcţia partitivă cu *de* are articolul posesiv cu formă de plural : „un slujitor *de-ai noştri*" (MC, 189/9), „nici un om *de-ai dumneavoastră*" (1700, Muntenia, SD, X, 168).

În textele moldoveneşti, în care articolul posesiv (genitival) apare de obicei invariabil, se întîlnesc şi construcţii neclare, despre care nu se poate spune sigur dacă reprezintă construcţia veche de tipul *un prieten de-ai mei (de-ai lui Vasile)* sau construcţia nouă de tipul *un prieten de-al meu (de-al lui Vasile)* : „un leah, megieş *de-a lui*" (MC, 100/29), „un suguci *de-a lui Vasile vodă*" (MC, 176/1), „un aprod *de-a acelui domnişor*" (MC, 171/24).

Este posibil ca folosirea invariabilă, în graiurile moldoveneşti, a articolului genitival, să fi contribuit la apariţia şi, mai ales, la generalizarea construcţiei de tipul *o oaste de-a mea (de-a lui Vasile)* în locul construcţiei vechi de tipul *o oaste de-a(le) mele (de-a(le) lui Vasile)*.

În tot cazul, inovaţia de tipul *o oaste de-a mea (de-a lui Vasile)* apare în contexte în care marcarea numărului în structura de suprafaţă nu era suficient de clară, fie din cauza folosirii invariabile a articolului genitival, fie din cauza naturii substantivului determinat, care, fiind un colectiv, nu permitea un acord de plural decît foarte greu *(oaste de-a lui* pentru *oaste de-ale lui)*. Acelaşi lucru este valabil şi pentru numele de materii, în care acordul de plural era greu sau imposibil de făcut *(vin de-al ei* pentru **vin de-ale ei)*.

Prin urmare, inovaţia apare mai întîi în contexte în care diferenţa din structura de suprafaţă dintre vechea construcţie şi noua construcţie era minimă : contexte cu nume de materii şi cu substantive colective, folosite la singular, dar implicînd ideea de plural. De aceea, inovaţia ne

apare a fi o generalizare a formei de singular și în contexte în care nu mai existau nume de materii sau substantive colective *(o carte de-a mea* pentru *o carte de-ale mele)*.

Ca și în cazul altor inovații lingvistice, trebuie distinse două faze ale procesului : *actația* (eng. *actuation)* [3], adică punctul de plecare sau primul context al schimbării, și *difuziunea* (eng. *diffusion)*, adică pasul următor al schimbării la alte contexte mai mult sau mai puțin similare.

Astfel, de la contexte care cuprindeau nume de materii sau colective, inovația se răspîndește începînd cu secolul al XVIII-lea și în contexte care nu mai prezentau astfel de nume : „neam *de-al lui Matei*" (CM[1], 129), „niciun hrisov nici *de-al lor* nici *de-al moșenilor*" (1775, Argeș, SAD, 43), „avut *de-al mortului*" (1801, *ib.*, 94), „avere *de-a mortului*" *(ib.*, 90). Numărul exemplelor de acest tip întîlnite în textele din secolul al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea este însă foarte redus, generale fiind formele vechi : „un sultan *de-ai lui*" (CM, I, 77), „un boieriu *de-ai lui*" (CNL, 150), „vreo rudenie *de-ale mele*" (1762, București, DIB, I, 451), „să mai cerem moștenire *de-ale unchiului* nostru" (1742, București, DIB, III, 170), „oficer *de-ai lui*" (N, 178), „megiaș *de-ai noștri*" (1721, Berbeștii de Jos, SD, XIV, 295), „o slugă *de-ale lui David*" (NB, 190), „poruncă *de-ale lui D-zeu*" (NB, 224), „nici un istoric *de-ai noștri*" (RP, 69), „ceva *de-ale tipografiei*" (IO, 335), „ceva *de-ale bisericii*" (1795, Sibiu, SD, XII, 294), „unul *de-ai lor*" (NS, 225). Construcția partitivă cu *de* avînd acordul realizat la plural este generală atît în textele din Moldova, cît și în cele din Muntenia, Ardeal, Banat, Maramureș, Crișana.

Construcția nouă apare frecvent însă atunci cînd în interiorul ei se află un nume de materie sau un colectiv : „vin *de-al mănăstirii*" (1736, București, DRA, I, 361 ; de două ori pe aceeași pagină), „vin *de-al lor*" (1764, București, DRA, I, 558), „pîne *de-a lui*" (N, 77), „frăție *de-a lui*" (1778, Cornești Maramureș, IM, 73), „să vînză vin *de-al mănăstirii*" (1764, București, DRA, I, 558), dar „cîte o bute de vin *de ale mănăstirii*" (1736, București, DRA, I, 360). Construcția fără *de* partitiv este, de asemenea, prezentă chiar în cazul cînd conține nume de materii : „nu s-ar vinde vin *al mănăstirii*" (1735, București, DRA, I, 349), „vînd vin *al lor*" (1735, București, DRA, I, 349 ; 1736, București, DRA, I, 360). Aceste ultime exemple arată că în secolul al XVIII-lea construcția nouă cu *de* partitiv nu se impusese nici măcar în cazul numelor de materii. De fapt, în toată perioada veche, cînd substantivul determinat este la singular, se preferă construcția fără *de* partitiv : „va trimite pe alt om *al dumnealui*" (1725, Sibiu, SD, XII, 28), „un fecior *al mieu*" (1742, Bălgrad, SD, XII, 51), „au găsit veneții om *al lor* carele știia limba hărăpească" (RP, 24), „au ucis turcii pă un hoge, iman *al lor*" (RP, 47), „un aprod scăpat, slugă *a lui* "(RP, 48). În astfel de contexte, în limba română modernă întîlnim construcții cu *de* partitiv și cu acordul determinantului realizat la singular *(un om de-al meu)*, considerate „greșite" de Academie.

În schimb, construcția partitivă cu *de* este deosebit de frecventă cînd substantivul determinat (sau substitutul său) este la plural : „negu-

[3] Cf. A. Naro, *A Study in syntactic Change as a surface Phenomenon*, în „Language", 57, 1981, p. 96—97.

ţitori *dă ai noştri*" (1723, Sibiu, SD, XII, 22), „unii *de-i noştri*" (1724, Sibiu, SD, XII, 26), „feciori *de-i miei*" (1751, Năsăud, SD, XIII, 135), „scule *de-ale dumneaei*" (1778, Sibiu, SD, XII, 98), „hoţi *de-ai lui*" (RP, 116, 176), „oameni *de-ai lui*" (RP, 119), „boiari de *ai lui*" (RP, 177). Construcţia fără *de* este mult mai rară cînd substantivul determinat este la plural : „alţi cetaşi *ai lor*" (1775, AJ, 18), „haiduci *ai lui*" (RP, 116/39).

Ca şi în textele de pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea, în textele din secolul al XVIII-lea şi de la începutul secolului trecut întîlnim exemple ambigue, mai ales în textele moldoveneşti, dar şi în cele munteneşti, în care utilizarea invariabilă a articolului genitival face uneori imposibilă distingerea construcţiei partitive vechi şi corecte, de cea nouă, considerată incorectă : „pusese strajă *de-a lui*" (N, 243), „un slujitor *de-a Mihnii vodă*" (în ms. K al cronicii lui Radu Popescu, dar „un slujitor *de-ai Mihnii vodă*", în manuscrisul de bază, cf. RP, 29).

Prin urmare, în textele din secolul al XVIII-lea şi de la începutul secolului trecut, deşi numărul exemplelor cu construcţia partitivă de tipul *un prieten de-al meu* este mult mai mare decît în textele din secolul al XVII-lea, generale rămîn construcţiile mai vechi de tipul *un prieten de-ai mei* şi *un prieten dl meu*, ultima fiind foarte frecventă. Ca şi în secolul al XVII-lea, prima construcţie apărea mai ales cînd substantivul determinat era colectiv sau nume de materie (oaste *de-a noastră*, vin *de-al lui*, marfă *de-a ta*). Cînd substantivul determinat (sau substitutul acestuia) era la plural, construcţia cu *de* partitiv de tipul *oameni de-ai mei* era mult mai frecventă decît construcţia fără *de (oameni ai mei)*, întîlnită din ce în ce mai rar pe măsură ce ne apropiem de timpurile moderne.

3. În cursul secolului al XIX-lea, inovaţia de tipul *un prieten de-al meu* devine din ce în ce mai frecventă atît în textele neliterare, cît şi în cele literare (în special în cele provenite din Moldova şi zonele conexe). Astfel, la scriitorii moldoveni din secolul al XIX-lea construcţia este curentă : „nu vei găsi vreo urmă *de-a lui*" (C. Negruzzi, *Fragment dintr-o călătorie*, în AR, 120), „un boier *de-al ţării*" (AFB, 65), „stîlp de-*al ţării*" (AFB, 127), „vreun muştereu vechi *de-al lor*" (CPAP, 163), dar „aduci la mers cu *de ale noastre*" (CPAP, 285), „parcă eşti una *de-a noastre*" (CPAP, 285), „nici o scrisoare *de ali moşiei*" (1802, Bucovina, SD, V, 245).

La scriitorii munteni şi ardeleni întîlnim de obicei construcţia partitivă corectă, cu acordul realizat la plural : „un om *dă ai noştri*" (1820, Oltenia, SD, XXV, 53), „să dau un zor *de-ale mele*" (HRSA, 423), dar „marfă *de-a dumnealui*" (HRSA, 221), „prieten *de-ai tăi*" (1851, dintr-o scrisoare a lui N. Bălcescu către I. Ghica, BO, 386), „este el, cum îl arată sabia lui, ... cavaler *de ai credinţei*" (Gr. Alexandrescu, M, 1, ap. DA), „o poezie foarte caracteristică ca a unei celebrităţi *de-ale noastre*" (T. Maiorescu, *Despre poezia română*, în CONV. LIT., I, 22). În limba personajelor comediilor lui I. L. Caragiale apar ambele construcţii partitive, atît cea cu pluralul, mai frecventă, cît şi cea considerată incorectă, cu singularul, mai rară : „e băiat bun, *d-ai noştri*" (I. L. Caragiale, *Teatru*, ediţie de Al. Rosetti, Ş. Cioculescu şi L. Călin, Bucureşti, 1967, p. 70), „e *d-ai noştri*" (*ib.*, 37, 71), dar „o bănuială proastă *de-a dumnealui*" (*ib.*, 69), „vreo bănuială *de-a dumnealui*" (*ib.*, 64), „ăla-i *de-al ciocoilor*" (*ib.*, 34).

Şi în secolul al XIX-lea, construcţia partitivă cu *de* este deosebit de frecventă cînd substantivul determinat (sau substitutul său) este la plural : „ostaşi *de-ai săi*" (ŞO, I, 294), „mulţi *de-ai săi*" (DBS, 70), „ţigani *de ai mănăstirii* ... sau ţigance *de ale mănăstirii*" (1836, Stroeşti-Argeş, SAD, 126) etc. Construcţia fără *de* partitiv este mai rară atît în cazurile cînd substantivul (sau substitutul lui) este la singular, cît şi în cele cînd este la plural : „să pui pe un altul, om *al lui*" (1820, Oltenia, SD, XXV, 42), „un sol *al lui Batori*" (DBS, 71), „e un obicei *al lor*" (IV, 17), „sînt stupi *ai dumitale*" (1829, Oltenia, SD, XXV, 123) etc. În astfel de situaţii în limba actuală vorbită s-au impus construcţiile partitive cu *de (un om de-al lui, stupi de-ai dumitale)*.

4. În secolul nostru construcţia de tipul *un prieten de-al meu* concurează din ce în ce mai mult construcţiile corecte de tipul *un prieten al meu* şi *un prieten de-ai mei*, întîlnindu-se în tot felul de texte, atît literare cît şi neliterare. Iată o serie de exemple cuprinzînd această construcţie, selectate din proza din secolul nostru : „tovarăş bun *de-al lui Boiangiu*" (L. Rebreanu, *Calvarul*, Bucureşti, 1965, p. 194), „un vagonet de gunoi *de-al primăriei*" (Urmuz, în APSR, III, 301), „vreun impiegat *de-al lui Dumnezeu*" (Gib Mihăescu, *Nuvele*, Bucureşti, 1979, p. 36), „o născocire *de-a mea*" (L. Blaga, *Opere*, VI, Bucureşti, 1979, p. 241), „un frate *de-al ei*" *(ib.*, 193), „fiica unei surori *de-a mamei*" *(ib.*, 87), „un volum *de-al poetului*" *(ib.*, 186), „un străbunic *de-al meu*" (Z. Stancu, *Desculţ*, ed. VI-a, Bucureşti, 1958, p. 662), „unul *de-al lui*" (M. Preda, *Moromeţii*, ed. VII-a, Bucureşti, 1964, p. 274), „o poză *de-a voastră*" (A. Buzura, *Orgolii*, Cluj, 1977, p. 271), „o prietenă *de-a ei*" (A. Buzura, *Vocile nopţii*, Bucureşti, 1980, p. 445), „un strămoş *de-al său*" (E. Barbu, *Săptămîna nebunilor*, Bucureşti, 1981, p. 10), „o veche pasiune *de-a mea*" (N. Breban, *Don Juan*, Bucureşti, 1981, p. 354), „un om *de-al lor*" (M. Sorescu, *Viziunea vizuinii*, Bucureşti, 1982, p. 144). Astfel de construcţii apar atît în vorbirea autorilor, cît şi în vorbirea personajelor din textele citate.

Frecvenţa deosebită a construcţiei de tipul *un prieten de-al meu (de-al colegului)*, atît în limba scrisă, cît şi în cea vorbită din zilele noastre, pune în dilemă chiar pe unii cunoscători ai normelor limbii române literare, atunci cînd trebuie să opteze între acest tip de construcţie şi celălalt tip *(un prieten de-ai mei (de-ai colegului))*, singurul admis de limba literară. Astfel, la o anchetă făcută în anii 1977—1982 la examenele de definitivat şi de gradul al II-lea ale profesorilor de limba română din Moldova, originari din diferite regiuni ale ţării, majoritatea informatorilor au indicat drept corectă nu formula de tipul *un prieten de-ai mei*, ci formula de tipul *un prieten de-al meu*, considerată greşită de Academie. Este un caz elocvent pentru faptul binecunoscut că u z u l este cel care hotărăşte în impunerea anumitor construcţii, chiar dacă iniţial ele sînt „greşeli de limbă".

Răspîndirea acestei „greşeli" în limba scrisă actuală este ajutată de existenţa construcţiei în graiurile populare din cele mai multe regiuni. Din păcate, ALR nu are o hartă privind această construcţie, dar din cercetarea textelor dialectale se constată că ea este prezentă în mai multe puncte : „o bătrînă *de-a mea*" (Emil Petrovici, *Texte dialectale*, Bucureşti-Leipzig, 1943, 240), „o vecină *de-a noastră*" *(Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacţia lui B. Cazacu, Bucureşti, 1967, 101), „o tûşe *de-a mea*" *(ib.*, 101) etc.

5. De asemenea, construcția de tipul *un prieten de-al meu* se întîlnește în dialectul aromân : „că-și avea dată oile la un soț *di-a lui*" (Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, București, 1922, p. 222), „Nu-și avea vîrnu laĭ *om di-a l'ei*" (=om *de al ei*, Tache Papahagi, *Grai, folklor, etnografie*, ediție de V. Rusu, București, 1981, p. 508), „un frate *di-a nveastil'ei*" (*ib.*, 724), „Easti *di-a nostru*" (BA, 432/5). Construcția cu acordul la plural este însă mai frecventă în textele aromâne : „Ia, la Bendul : easte *di-a noștri*" (T. Papahagi, *Grai, folklor, etnografie*, p. 536), „că-i *de-a noștri*" (BA, 432/9), „tră țe h'iu *de-a voștri*" (BA, 432/15). Se pare că și în dialectul aromân construcția cu acordul la singular (*om di-a l'ei, easti di-a nostru*) este o inovație nu prea veche. Un indiciu pentru aceasta îl constituie faptul că în textele aromâne din secolul al XVIII-lea [4] ea nu apare.

Se pare că inovația este prezentă și în dialectul istroromân, deși în textele culese de T. Cantemir, am găsit un singur exemplu cuprinzînd tipul în discuție : „a fost poștaru ceaia *de-a lui fraierița*" (T. Cantemir, *Texte istroromâne*, București, 1959, p. 114).

În ceea ce privește dialectul meglenoromân, în textele culese de T. Capidan (*Meglenoromânii*, II, București, 1928) nu am întîlnit construcția partitivă analizată.

6. Autorii de gramatici românești din secolul al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care de obicei dau informații utile privind vechimea, răspîndirea și raportul anumitor forme și construcții cu normele limbii literare, nu iau în discuție construcțiile partitive analizate. Prima gramatică care le menționează se pare că este cea a lingvistului moldovean Al. Lambrior : aici construcția de tipul *o vorbă de-a ta* este considerată corectă [5], cealaltă construcție partitivă (de tipul *o vorbă de-ale tale*) nefiind luată în discuție. În prima jumătate a secolului nostru, există puține gramatici care menționează construcțiile partitive analizate [6]. Prima încercare de explicare a construcției *un prieten de-al meu* aparține lui Al. Rosetti și J. Byck, preluată apoi de *Gramatica Academiei* : „Partitivul de tipul *un prieten de-ai mei*, întîlnindu-se în construcția *un prieten al meu*, a dus la crearea tipului *un prieten de-al meu*" [7].

După părerea noastră această explicație are nevoie de unele precizări, care să lămurească condițiile istorice în care a avut loc schimbarea. Din materialul prezentat, reiese că schimbarea a afectat mai întîi construcțiile care cuprindeau nume de materie sau colective, în care acordul de plural era greu sau imposibil de făcut (*oaste de-a noastră*, pentru *oaste de-ale noastre, vin de-al lui*, pentru *vin *de-ale lui*). După modelul acestor construcții care conțin nume de materii sau nume colective s-a format și construcția de tipul *un prieten de-al meu*, care a concurat vechile construcții *un prieten al meu* și *un prieten de-ai mei* (cf. **2**).

---

[4] Am consultat *Codex Dimonie* (în „Jahresbericht", I, p. 8—78, IV, p. 136—227, V, p. 192—297, VI, p. 86—173), *Liturghier aromânesc*, ediție de Matilda Caragiu-Marioțeanu, București, 1962, și Per. Papahagi, *Scriitori aromâni din secolul al XVIII-lea*, București, 1909.

[5] Cf. Al. Lambrior, *Gramatică română*, editată de Gh. Ghibănescu, Iași, 1892, p. 129.

[6] Cf. Al. Rosetti, *Gramatica limbii române*, București, 1943, p. 141 ; Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, București, 1945, p. 141 ; C. Șotropa și V. Grecu, *Gramatica limbii române*, ediția a IX-a, București, 1946, p. 47 ; S. Pop, *Grammaire roumaine*, Berna, 1948, p. 365, 383.

[7] Cf. Al. Rosetti și J. Byck, *op. cit.*, p. 141 ; *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, vol. I, București, 1966, p. 160.

La extinderea modelului au contribuit, probabil, şi următorii factori : 1) folosirea invariabilă a articolului genitival în unele graiuri şi dialecte (graiurile de tip moldovenesc, dialectul aromân şi istroromân ; vezi mai sus **2**, **6**), 2) înlocuirea dativului adnominal cu valoare posesivă prin genitivul posesiv cu articol genitival (Construcţia de tipul *este slugă dumnealui* este înlocuită începînd cu secolul al XVIII-lea cu construcţia *este slugă a dumnealui*, iar apoi, pentru a întări sensul partitiv, cu construcţia *este slugă de-a dumnealui.*[8]), 3) caracteristica articolului genitival de a se acorda cu substantivul dinaintea lui (cu determinatul) în graiurile care păstrează flexiunea acestui articol (graiurile de tip muntenesc) : *prieten al meu, prietenă a mea.* Introducerea partitivului *de* prin analogie cu construcţia de plural *prieteni de-ai mei*, mai veche şi mai frecventă, duce la înlăturarea unei asimetrii din microsistem :

	1	2	3
Sg :	prieten *al meu*	prieten *de-ai mei*	> prieten *de-al meu*
Pl. :	prieteni *ai mei*	prieteni *de-ai mei*	prieteni *de-ai mei*

Aceste construcţii redundante în graiurile de tip muntenesc (întrucît realizează opoziţia de număr atît prin articolul posesiv, cît şi prin pronumele propriu-zis) au drept corespondent în graiurile de tip moldovenesc, în dialectele aromân şi istroromân construcţii neredundante, căci aici articolul a devenit invariabil :

	1	2	3
Sg. :	prieten *a meu*	prieten *de-a mei*	> prieten *de-a meu*
Pl. :	prieteni *a mei*	prieteni *de-a mei*	prieteni *de-a mei*

Cu alte cuvinte, în graiurile de tip moldovenesc numai pronumele propriu-zis (şi nu şi articolul) realizează o distincţie de număr. La persoana a III-a această opoziţie se suspendă şi întîlnim exemple neclare ca cele citate mai sus (cf. **2.**).

În lumina acestor date, apariţia construcţiei de tipul *un prieten de-al meu* nu ni se pare a fi rezultatul unei simple contaminaţii între construcţiile de tipul *un prieten al meu* şi de tipul *un prieten de-ai mei*, ci rezultatul unei tendinţe mai largi de a acorda determinantul cu determinatul, chiar dacă între ele apare prepoziţia *de*. Un caz întrucîtva similar este în construcţii de tipul *nevastă de al doilea*, generale în limba veche şi frecvente în unele graiuri populare actuale, înlocuite cu construcţii acordate, de tipul *nevastă de a doua*, impuse în normele limbii literare.

7. În concluzie, construcţia partitivă de tipul *un prieten de-al meu*, foarte răspîndită în limba vorbită şi scrisă din zilele noastre, prezentă şi în dialectul aromân (şi poate şi istroromân), este atestată începînd cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea în texte moldoveneşti şi apoi munteneşti şi se extinde progresiv concurînd din ce în ce mai mult construcţia consi-

[8] Este interesant faptul că înlocuirea dativului adnominal cu genitivul are loc tocmai în perioada în care se întîlnesc primele atestări ale construcţiei partitive de tipul *un prieten de-al meu*. Astfel, construcţii de tipul *ei sînt slugi dumnealui* (1709, Cîmpina, SD, X, 205), *frate lui Ion* (U, 206) sînt înlocuite începînd cu secolul al XVIII-lea în redacţii ulterioare cu construcţii cu genitivul de tipul *ei sînt slugi de-ale dumnealui, frate de-al lui Ion*.

derată corectă de tipul *un prieten de-ai mei*. În dialectul aromân, construcția pare a fi mai nouă, căci nu este atestată în textele aromâne din secolul al XVIII-lea. Absența construcției în cele mai vechi texte dacoromâne și aromâne ne conduce spre ipoteza că nu avem de a face cu un fenomen propriu „românei comune", ci cu un fenomen petrecut paralel și independent în fiecare din dialecte după perioada numită „româna comună". Construcția de tipul *un prieten de-al meu* nu ni se pare rezultatul unei simple contaminații între construcțiile de tipul *un prieten al meu* și *un prieten de-ai mei*, ci al unei tendințe de simetrie din cadrul microsistemului nominal-pronominal privind acordul determinantului cu determinatul. Deși are o vechime de peste trei sute de ani și deși este foarte răspîndită în limba scrisă și vorbită actuală, construcția analizată nu a intrat încă în normele limbii literare, fiind considerată o construcție „greșită". Ca și în alte cazuri, este necesar ca norma actuală, depășită de evoluția lingvistică în situația discutată, să admită concurența celor două tipuri de construcții partitive, pînă cînd uzul va impune definitiv unul dintre ele.

SIGLE

AJ	*Acte judiciare din Țara Românească (1775—1781)*, ediție întocmită de Gh. Cronț, Al. Constantinescu, A. Popescu, Th. Rădulescu, C. Tegăneanu, București, 1973.
AR	„Alăuta românească", ediție de Cornelia Oprișan, București, 1970.
AFB	V. Alecsandri, *Fîntîna Blanduziei*, ediție de G. Pienescu, București, 1961.
APSR	*Antologie de proză scurtă românească*, ediție de N. Ciobanu, vol. I—IV, București, 1980.
BA	Per. Papahagi, *Basme aromâne și glosar*, București, 1905.
BO	N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, ediție de G. Zane, București, 1964.
CB	B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. I—II, București, 1878—1879.
CONV. LIT.	„Convorbiri literare", ediție de P. Florea, I, Iași, 1974.
CM	*Cronicari munteni*, ediție de M. Gregorian, vol. I—II, București, 1963.
CM[1]	*Cronicari munteni*, ediție de L. Onu, București, 1970.
CNL	*Cronica lui Neculce copiată de Ioasaf Luca*, ediție de Zamfira Mihail și P. Mihail, București, 1980.
CPAP	I. Creangă, *Povești, amintiri, povestiri*, București, 1969.
CT	Coresi, *Tetraevanghelul*, ediție de Florica Dimitrescu, București, 1963.
DBS	Damaschin Bojincă, *Scrieri*, ediție de N. Bocșan, Timișoara, 1978.
DIB	G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, vol. I—III, București, 1961—1982.
DIR	*Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*. Text stabilit și indice de Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Al. Mareș și Alexandra Roman-Moraru, București, 1979.
DRA	*Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I—II, București, 1961—1966.
DRH	*Documenta Romaniae Historica*, București, 1965—1979.
HRSA	I. Heliade Rădulescu, *Scrisori și acte*, ediție de G. Potra, N. Simache și G. G. Potra, București, 1972.
IM	I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909.
IO	Antim Ivireanul, *Opere*, ediție de G. Strempel, București, 1972.
IV	Șt. O. Iosif, *Versuri*, București, 1960.
MC	Miron Costin, *Opere*, ediție de P. P. Panaitescu, București, 1958.
N	I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de Iorgu Iordan, București, 1980.
NB	*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, ediție de Florica Moisil și Dan Zamfirescu, București, 1970.
NS	Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ediție de Damaschin Mioc, Timișoara, 1981.
PO	*Palia de la Orăștie*, ediție de Viorica Pamfil, București, 1968.
RP	Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ediție de Constantin Grecescu, București, 1963.

SAD N. Leonăchescu-Năndrașu, *Stroești-Argeș. Documente și mărturii*, Craiova, 1981.
SD N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria românilor*, vol. I—XXV, București, 1901—1913.
ȘO Gh. Șincai, *Hronica românilor*, vol. I—III, ediție de Florea Fugariu, București, 1967.
U Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de P. P. Panaitescu, București, 1958.

Noiembrie 1981

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August nr. 11

PACEA ÎN NUME PROPRII

DE

AL. GRAUR

Spuneam, în numărul trecut al revistei noastre, că termenul *pace* este foarte important în limba română, ceea ce dovedește că și în trecut se considera că războaiele trebuie evitate. Ideea aceasta se poate lărgi: în diferite limbi cuvîntul care înseamnă „pace" a fost folosit pentru a se forma nume de persoane. Este limpede că părinții aleg, pe cît se poate, pentru odraslele lor, nume care să amintească de noțiuni la care oamenii țin.

În greaca veche, „pace" se spunea *eirēnē* (specialiștii în limbile clasice, în țările socialiste, au dat acest nume asociației lor internaționale). Romanii au transformat diftongul *ei* în *i* lung (mai pe urmă și grecii au trecut la această pronunțare), deci în apusul Europei s-a răspîndit numele feminin care a luat forma *Irene*. În greaca medievală, *e* lung a devenit *i* și aceasta explică de ce la noi numele a ajuns sub forma *Irina*.

În ebraică, „pace" se zice *shalom* (folosit actualmente în mod curent ca formulă de salut), de unde derivă numele *Salomon* sau *Solomon*, obișnuit și la noi în ultima formă, în timp ce în turcește a devenit *Suleiman*, *Soliman* și *Selim*. Chiar și sub forma originară cuvîntul e folosit de evrei ca nume de persoană, vezi de exemplu numele scriitorului *Shalom Alehem*.

În germană, „pace" se spune *Friede*, de unde numele compus *Friedrich* adică „prințul păcii", foarte mult folosit și adoptat și de celelalte populații apusene. Pentru femei, se folosește forma mai scurtă *Friede*, răspîndită la noi în varianta românizată *Frida*.

În slavă, „pace" se zice *mirŭ*, care apare ca al doilea termen la numeroase nume compuse: *Cazimir*, *Liubomir*, *Straşimir*, *Vladimir* etc. *Cazimir* (mult folosit în Polonia), pentru a lua un singur exemplu, e format cu verbul *kazat'* „a porunci". Dar, *mirŭ* mai înseamnă și „lume", astfel că nu putem fi niciodată siguri că numele pornesc de la ideea de „pace". În orice caz, cei care au folosit compusele cu *mirŭ* pentru a-și numi copiii au putut crede că e vorba de „pace". De altfel e semnificativ și faptul că de la sensul de „pace", cuvîntul *mirŭ* a trecut la cel de „lume".

Și acum, în încheiere, un nume geografic: *Oceanul Pacific*, al cărui nume, fără îndoială, este menit să prevadă timp frumos și navigație lipsită de pericole. Se înțelege că situația reală nu este aceasta, mai ales nu era în trecut, cînd navele nu erau atît de asigurate ca azi, și se întîmplau multe catastrofe. Aceasta ne aduce aminte de numele Mării Negre, care în persană era *Axšaēna* „întunecată" și a fost transformat de greci, prin etimologie populară, în *Axeinos* „neprimitoare de străini"; dar marea putea să se supere de un asemenea nume, de aceea numele a fost transformat în *Euxeinos* „bun pentru străini". În același fel a fost îmbunat și Oceanul Pacific.

Iulie 1982

București, b-dul Ana Ipătescu nr. 12

STRUNGĂ: CONSIDERAȚII SEMANTICE

DE

ION POPESCU-SIRETEANU

În ciuda faptului că s-au făcut multe încercări pentru a-i dezlega originea, termenul păstoresc s t r u n g ă a rămas pînă astăzi cu etimologie necunoscută. Principala cauză care a dus la această stare de lucruri constă în necunoașterea sensurilor vechi ale acestui termen și neîncadrarea lui în familia căreia îi aparține.

Înainte de a face precizările care se cer, este necesar să știm ce spun cele mai cunoscute dicționare românești despre *strungă*.

I. A. Candrea (p. 1220—1221) scrie : 1. „Îngrăditură de crengi, de scînduri sau de bîrne în formă de semielipsă, ce se face pe lîngă o stînă, spre a se băga oile ce trebuie să fie mulse ; ele intră printr-o deschizătură îngustă, făcută în spatele acestei îngrădituri, un fel de portiță, numită « coada strungii » ; la muls, oile ies una cîte una prin « spătările » sau « urile » strungii, tăiate în peretele de bîrne ale acesteia" ; 2. „Trecătoare îngustă, spintecătură între doi munți ; vale pe unde se poate trece" ; 3. „Deschizătură, spărtură (într-un gard etc.) pe unde se poate trece" ; 4. „Răritură între cei doi dinți (în special între cei doi dinți incisivi din față, de sus sau de jos)".

A. Scriban (p. 1255) înregistrează următoarele sensuri : „Strîmtoarea (portița) prin care trec oile la muls. Țarcu în care se duc oile la muls. Trecătoare printre munți. Distanța dintre dinții incisivi de sus la unii oameni".

În DM (p. 811) sînt înregistrate sensurile : 1. „Loc îngrădit la stînă ; deschizătură îngustă a acestui loc, prin care trec oile una cîte una la muls. Loc îngust de trecere" ; 2. „Trecătoare îngustă (între munți) ; defileu, strîmtoare" ; 3. „Strungăreață (1)". Sensurile din DM sînt consemnate și în DLRLC (vol. IV, p. 275).

În DEX (p. 902) se dau sensurile : 1. „Loc îngrădit la stînă, unde se mulg oile ; *p. restr.* deschizătură, portiță îngustă făcută în acest loc, prin care trec oile una cîte una la muls. *P. gener.* Loc îngust de trecere. (Pop.). Trecătoare îngustă (între munți), defileu, strîmtoare ; 2. (Pop.) Strungăreață".

Iată ce spun și alte izvoare :

În răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu, *strunga* este „locul unde se închid vitele pînă se mulg" (în Mehedinți) ; „locul unde trage oile să le mulgă" (în Dîmbovița, Brăila, Constanța) apud G. Giuglea, DR, II, p. 339).

S. Fl. Marian înregistrează următoarele sensuri pentru termenul în discuție : „locul sau încăperea prin care intră oile cînd se mulg la stînă" ; „borta prin care trec oile la stînă cînd au să fie mulse de ciobani" ; „o bortă într-un gard, prin care poate intra o oaie sau un porc" (apud G. Giuglea, DR, II, p. 339).

Din „Șezătoarea", V, p. 125, G. Giuglea (în DR, II, p. 339) reproduce sensul „un coșer (ocol) în care se închid mînzările, pentru ca prin *spătări* să iasă la muls", iar din aceeași publicație, VII, p. 190, reproduce sensul: „un spațiu circular unde se bagă oile pentru a fi mulse".

Tudor Pamfile, în *Industria casnică*, p. 29, scrie: „În Moldova de sus, țarcul unde stau oile se cheamă *strungă;* în Moldova de jos, *strungă* e numai poarta, deschizătura acoperită cu tufani (dacă nu-i o prelungire a stînii) pentru vreme de ploaie. La acea deschizătură stă mocanul cînd îi vine oaie cu oaie la mulsoare. Prin alte părți această portiță se cheamă *spătări* („partea strungii unde stau ciobanii răzimați cu spatele și mulg oile. Spătările sunt acoperite cu foltăi și prevăzute cu borte prin cari ies mînzările"), sau *spatariu* („un gard cu ostrețe în fața strungii, la stînă, pe unde trec oile la muls"). Deschizătorile spatariului, pe unde trec oile, sunt formate fiecare din două scînduri de brad sau fag înțepenite în uștiori ce se mișcă, astfel că la capetele de către strungă intrarea e liberă, iar în partea de către pod capetele sunt apropiate; cînd intră oaia, aceste din urmă sunt împinse, fac în lături și oaia are loc de intrat".

Th. Capidan înregistrează la sărăcăcianii din Tesalia, pentru *strungă*, sensul „locul unde se mulg oile în timpul verii" (în DR, IV, 2, p. 953).

E. Precup descrie astfel strunga din Munții Rodnei: „Spre a fi mulse oile se adună în *strungă*. *Strungă* se numește ocolul îngrădit în care staționează oile cînd sînt mulse și în timpul cît sînt adunate la mutare. Forma staurului de la strungi este rotundă. [...]. Poarta strungii se numește *zăvoare* (numai la plural). [...]. În partea de sus a strungii se află *coliba strungii*. Coliba aceasta are un singur părete îndreptat către strungă. Acest părete se numește *spătări* (numai la plural). Spătările au mai multe găuri (ieșiri) numite *strungi*, cam la 70 cm. înalte și 30 cm. late, și la distanță de un metru una de alta, *prin care intră oile supt coperișul colibii unde stă, de-a dreapta găurii, păcurarul* cu găleata gata pentru muls" [subl. ns., *I.P.-S.*]. [...]. Din strungă oile sînt mînate pe strungi de strungaș ..." (*Păstoritul*, p. 13—14).

În ALR, s.n., h. 401, pct. 36 (note), citim precizarea: „*strúngă* se numește îngrăditura înăuntrul căreia stau oile înainte de a fi mulse", și acest sens îl are termenul și în punctele 2, 25, 29, 102, 157, 250, 637, 682, 836.

În unele părți, locul acoperit și podit unde stă ciobanul cînd mulge oile se numește *coliba strungii* (cum vedem și la Precup), *locul unde se mulg oile* (la T. Papahagi, *Graiul*, p. 233), *geandîr* (în Moldova, parțial), sau *comarnic* în cea mai mare parte a țării.

Se poate vedea, chiar numai din materialul prezentat pînă aici, că, deși unii dialectologi și etnografi au precizat că *strunga* este „*locul unde se mulg oile*", adică altceva decît ceea ce spun lexicografii, nici cele mai noi dicționare nu înregistrează acest sens. Definițiile, mereu preluate de la alți autori de dicționare, nu sînt puse de acord cu realitatea, cu *lucrurile*.

Constatăm că și în *Istoria limbii române* (II, p. 334) se definește greșit *strunga:* „țarc cu o intrare îngustă, pentru muls oile". Dar este știut că ocolul strungii are o intrare largă, la coada strungii, numită de obicei *zăvoare*, prin care intră oile în acest țarc, apoi sînt *ușile strungii*, sau *spătările*, sau *găurile*, prin care oile ies din țarc și sînt mulse de ciobani; țar-

cul acesta nu este „pentru muls oile", cum se spune în tratatul academic, ci este „locul unde stau oile înainte de a fi mulse".

Dacă există *uși ale strungii* (vezi și ALR, s.n., II, h. 401), înseamnă că *strunga* este altceva decît aceste uși, definite (la singular) ca „locul strîmt prin care trec oile la muls", și fiind numite și *strungi*, sg. *strungă*, cum ne indică și harta citată mai sus. Sensul acesta este, desigur, mai nou, concluzie spre care ne îndrumă și alte elemente : am văzut că poarta de la coada strungii are denumirea de *zăvoare*. Partea mai îngustă, dinspre spătări, se numește, metaforic, firește, *gîtul strungii*, sau, în *dialectele* din sudul Dunării, dar și în Moldova, *cotar*, *cutar*. Dacă am admite, după dicționarele citate (și după altele), că, în domeniul păstoritului, termenul *strungă* are doar sensurile „loc îngrădit la stînă" (formulare vagă, lipsită de elemente definitorii !) și „locul strîmt prin care trec oile la muls", ar fi insuficient, pentru că nu se vorbește defel despre *locul acoperit* (cum spune Pamfile) și *podit* în care se mulg oile. Confuzia și imprecizia se întîlnesc, însă, și în lucrări etnografice. Iată ce scrie Miron Pompiliu : „Acoperămîntul stînii se prelungește în partea dinainte, adică spre est pentru instalarea vetrei focului și a unui pod de răzlogi de fag, așezate pe locul care-i costiș, adică puțin înclinat. Devale e strunga, un spațiu circular unde se bagă oile pentru a fi mulse. Terenul cu acel pod trebuie să fie numaidecît înclinat spre strungă, pentru ca oile la muls să steie mai sus cu picioarele dinainte căci altfel ar fi greu ciobanilor să le ție cînd se smucesc. La mijloc între strungă și podul de răzlogi e spătariul ca un zaplaz mic de scînduri cu scăunaș de partea podului pe cari șed ciobanii cînd mulg. Oile din strungă intră pe rînd prin niște deschizături din spătar, pentru a fi mulse. Aceste deschizături sînt formate, fiecare, din două scînduri de brad sau fag înțepenite în ustiori ce se mișcă, astfel că la capetele dinspre strungă intrarea e liberă, iar în partea dinspre pod, capetele stau apropiate ..." (în vol. *Literatură și limbă populară*, p. 299). Este de presupus că informațiile au fost consemnate exact, deci confuzia pornește de la informatori, pentru care *strungă* este „țarcul în care stau oile închise înainte de a fi mulse", pe cînd locul acoperit și podit, unde stau ciobanii cînd mulg oile, nu este numit numaidecît, sau are, cum am văzut, numele *comaric*, *geandîr*, *coliba strungii*. Lucrurile sînt, așadar, neclare, încît ne putem întreba cu deplină îndreptățire : Ce este, de fapt, *strunga?* Întrebarea devine și mai acută cînd avem în vedere expresiile : *a da ÎN strungă*, *a da PE strungă* sau *a da LA strungă (a mîna PE strungi, a da LA strungi)* etc. Prezentăm extrase din texte în care apar aceste expresii : *Soră-sa în strungă da Și frate-său le mulgea* (Precup, p. 44 ; vezi și Morariu, *Material*, p. 45) ; *Ciobanii ca să le mulgă, Strungarii să dea în strungă* (Lupescu, p. 166) ; *La tulpina perilor Este strunga oilor. Dar în strungă cine-mi dau? Dau doi mici păcurărei* (Mohanu, p. 110—111) ; *Oițele behăia Și din gură-așa zicea: — Vino, ciobănașe, vino! Vino de ne mulge-n strungă* (Manolache, *Ciobănaș*, p. 84) ; dintr-un basm am reținut fraza : *Oaia oaceșă* [năzdrăvană] *îi da* ciobanului *în strungă, așa că iel mulgé oile și făcé brînză* (Morariu, *Material*, p. 17) ; S. Fl. Marian scria : „*Strungariul dă oile în strungă ca să le mulgă ciobanii*" ; strungarul este „*un băiet ce mînă oile-n strungă, strigînd hîrsti*" (vezi „Șezătoarea", II, p. 40 ; V, p. 125 ; apud G. Giuglea, DR, II, p. 339) ; A. Scriban scrie în dicționarul său (p. 1255) că *strungar* este un „băiat care mînă oile în strungă", adică le mînă din țarc în locul unde stau cio-

banii și mulg (vezi lipsa de concordanță între *strungar* și *strungă* la același autor !); *Oile zbiară pe strungă, Nu-s ciobanii să le mulgă* (Dan, p. 35); *Oi pe strungă că le da, La mulsoare le lua, Pe toate că le mulgea* (Bălășel, p. 270); *Oile-s iară pe strungă, Nu-s ciobanii să le mulgă* (Cîrstean, p. 522); *Din strungă oile sînt mînate pe strungi de strungaș* (Precup., p. 14); *Oile erau pe strungă într-o sîmbătă pe la amiazi și noi cu toții mulgeam oile așa că nu mai era mult de muls* (id., p. 51); *Iel bagă* [oile] *pe strungă în spatar la muls* (REF, 1967, p. 447). În continuare prezentăm exemple pentru cea de a treia expresie citată : *Cînd Costea acas' că venia Oile la strungă le da* (Tocilescu, p. 117); *Oh! mocănița sî li mulgî, Dar eu sî li dau la strungî* și *Ciobănaș cu gluga lungî Sî mîi oili la strungî* (Oprișan, p. 245); *Dar la strungă cine dă? Dau doi mici păcurărei* (Mohanu, p. 94); *Să dau oile la strungă Și mîndruța să le mulgă* (Nisioiu); *Cînd era vremea de dat oile la strungă ...* (Sadoveanu, *Opere*, 16, p. 78); *Strungarul strigă brî la strungă (atunci cînd mînă oile la muls)* (BSRG, 1933, p. 305); un informator din Gura Humorului, V. Drelciuc, ne-a spus că *oile se dau la strungă pe șoapte* (adică fără gălăgie, pe tăcute).

Ne întrebăm : De ce se spune : *în, pe* și *la strungă?*

Dacă analizăm cu atenție expresia *a da în strungă*, înțelegem că strunga este locul din fața spătarilor, deci locul unde stau ciobanii cînd mulg oile. *Dăm în strungă* înseamnă „dăm oile din ocolul strungii în locul unde sînt mulse". Cealaltă expresie, *a da pe strungă* (sau *pă strung)*, întărește părerea noastră că este vorba de locul unde sînt mulse oile : *a da pe strungă (pe strung)* înseamnă „a da oile pe podul dinaintea spătarilor, în locul acoperit, spre a fi mulse". Deși unele dicționare, sau alte lucrări, înregistrează expresia *a da pe strungă (pe strung)*, nimeni nu și-a propus să explice de ce se spune *p e* și nu *p r i n s t r u n g ă*. Într-adevăr, prepoziția *prin* ar fi fost mai potrivită dacă sensul termenului ar fi fost cel de „ușa strungii", dar se spune : Oile *se mînă pe o strungă* (FD, VI, p. 217); *hăl câre dă pă strung* (ALR, s.n., II, h. 397, pct. 105), sau cum am văzut mai sus, în alte exemple, de unde se înțelege că *strungă* (sau *strung)* înseamnă „podul pe care stau oile la muls". Expresia *a da la strungă* susține și mai mult părerea că *strunga* nu este ocolul în care stau oile înainte de a fi mulse și nici găurile din spătări prin care oile trec la muls, ci este chiar locul unde se mulg oile, așa cum reiese și din versul : *Dar în strungă cine mulge?* (Coman, p. 18).

Prin urmare, sensul inițial al cuvîntului *strungă* (cu varianta *strung*, pentru care vezi și ALR, s.n., II, h. 401, pct. 105) a fost cel de „loc acoperit și podit unde stau ciobanii cînd mulg oile". Am văzut că acest loc se mai numește *coliba strungii*, *comarnic* sau *geandîr*. Prin extindere, sensul vechi a trecut asupra porților strungii și asupra ocolului, dar a lăsat urme sigure în expresiile pe care le-am discutat. Și O. Densusianu a observat că sensul „deschidere" (adică „ușă a strungii") este mai nou, dar el credea că sensul mai vechi este „îngrădire", deci „ocol" (vezi în GS, I, p. 161—165), ceea ce nu corespunde realității.

Este ciudat că G. Giuglea, care a avut la dispoziție un material destul de bogat și a cunoscut el însuși stîna din copilărie, nu a înțeles sensul cel mai vechi al termenului *strungă*. El scria : „O altă parte de perfecțiune este acoperirea acestei bariere [adică a porților strungii n.n., *I.P.-S.*)] cu o boltă numită în unele părți *comarnic* [...] și servește contra

ploilor și pentru a face umbră mulgătorilor" (în DR, II, p. 331); „Jos, comarnicul este podit cu podele de scînduri, pentru că altfel, de-ar fi pămîntul gol, s-ar face noroi din cauza urinii oilor și a baligilor. De pe scînduri însă gunoiul se poate curăți mai ușor" (ib., p. 332). G. Giuglea admite că, „în opoziție cu coada strungii", se poate vorbi de „capul strungii" (ib., p. 334), partea din zona spătărilor, adică tocmai partea acoperită și poditā a strungii. Din cauza locului ei atît de important, partea aceasta se mai numește și *fruntariu*. „E un argument puternic în faptul că strunga se face *numai vara*, care înlătură orice confuzie cu *staulul* ori cu altă construcție ce are funcțiunea de închisoare. Strunga e numai mijloc de muls, iar dacă în unele părți înseamnă și împrejmuire, se explică ușor, prin extensiunea sensului" (ib., p. 336), dar această extensiune era văzută de către G. Giuglea ca pornind de la sensul „barieră", adică „ușă", „ușile strungii" (ib., p. 327 și urm). Un informator îi spunea cercetătorului clujean : „*strunga* de muls e închisă cu o *doscă*, scîndură, pînă se pun la muls (păcurarii)" (ib., p. 336), de unde reiese că *strungă* este „locul unde se mulg oile", dar el trage altă concluzie : „Reținem și aici că ideea fundamentală și chiar numirea de *strungă* este în legătură cu locul, punctul barat (ușa), care servește de trecere oilor spre muls" (ib., p. 337). Sever Pop îl informează pe G. Giuglea că *strunga* este „locul unde se mulg oile" (ib., p. 337, nota 4). Din *Monografia comunei Pătaș*, jud. Caraș-Severin, de G. Popovici (Caransebeș, 1914), G. Giuglea reține aceeași informație : *strunga* este „locul unde se mulg oile" ; în Pătaș, ocolului unde stau oile înainte de a fi mulse i se spune *săciu*. Tot din lucrarea lui G. Popovici, G. Giuglea mai reține : „Așezîndu-se acum *în strungă* [...] mulgașii, începe mulsul oilor", și tot el face observația : „Deși descrierea nu este detailată, reiese totuși că *strungă* se cheamă și toată construcția la un loc" (ib., p. 338). Plecînd de la o idee preconceputā, anume că termenul *strungă* s-ar explica prin **stîngă* (din v. germ. *stanga)* + **rugă* (din lat. *rūga)* (ib., p. 342 — 343), G. Giuglea neglijează un material valoros, trecînd pe lîngă explicația corectă, ca și în cazul precizării pe care, de asemenea, o înregistrează : *Oile se dau în strungă de strungar* (ib., p. 336), de unde se înțelege că, pentru a se da în strungă, oile trebuie să fie în ocolul strungii, locul în care stă strungarul în timpul mulsului.

Nici I.I. Russu, care, în *Elemente*, p. 201, dă (după G. Giuglea, DR, II, p. 335) acest citat : „ies oile numa cîte una *pă strungă* [subl. n., *I. P.-S.*] și păcurarii stau la ieșire pă butuci cu găleata între picioare și le mulg ; ciorîngu le *dă în strungă*", nu a înțeles că sensul primar al termenului *strungă* este altul decît „locul strîmt (deschizătura) prin care cîte una oile trec la muls". „Inițial și la propriu — spune acest învățat — *strungă* însemnînd « ușa, locul î n g u s t, strîmtoarea » pe unde trec oile, mînate cîte una, pentru a fi mulse toate, fără a scăpa vreuna decît prin acest pasaj obligatoriu, — de la « ușă, trecătoare » ușor s-a extins numele asupra împrejmuirii în care se bagă turma înainte de a fi trecută « prin strungă »" (p. 200). Pe pagina 335 din „Dacoromania", II, de unde I. I. Russu a luat informația reprodusă de noi mai sus, este încă o precizare importantă : „sînt două *staule*, dintr-unul [oile] *ies pe strungă* și se duc în celălalt și stau [...] pînă mîncă păcurarii" ; expresia *a ieși pe strungă* este pusă în evidență și prin subliniere, dar cercetătorul nu a înțeles că între cele două

staule este *strunga*, locul unde sînt mulse oile, loc acoperit și podit anume spre a-i feri pe ciobani de soare, ploi sau vînturi.

Se cere să insistăm asupra faptului că sensul pus de noi în evidență reiese nu numai din descrierile etnografice, ci și din poezia populară : *Pă mine ca să mă-ngroape D'in strunguța oilor, Su'fundu găleților* (Papahagi, *Graiul*, p. 74) ; *Să mă-ngroape mintenaș în strunguța oilor, în locu găleților* (F. Tr., I., p. 326) ; *Mîinile mă dor Din strungă șezîn' Oi multe mulgîn'* (F. Tr., II, p. 471 ; aici : *din* = *d'in* = *în*, cu *d* protetic) ; ... *să mă-ngroape La ușa strungii* (Neagu, p. 107). *Strunga* este, deci, „locul unde sînt mulse oile, locul unde se execută efectiv mulsul oilor" ; ea are uși, adică „spațiile prin care oile trec pe rînd la muls". Poezia populară face chiar distincție între *strunga propriu-zisă* și *ocol* („locul unde stau oile înainte de a fi mulse") : *Strunga și ocolu-i gata, Adă, Ileană, găleata, Să mulgem oițele, Că ne prind ploițele* (Cîrstean, p. 706 ; într-o variantă se spune : *Strunguța și-oboru-i gata, Hai mîndruțo, cu găleata, Haĭ să mulgem oile* ... Manolache, *Ciobănaș*, p. 86). Ba, chiar se spune că ... *ne prind ploițele*, ceea ce nu este prea plăcut pentru ciobani. Sensul „locul unde se mulg oile" (evident, „locul acoperit și podit ...") reiese și din următoarele versuri : *Ciobănaș cu chica lungă, Adă-ți oile la strungă Și-o fetiță să le mulgă, Și-o fetiță bălăioară Să le dea din strungă-afară* (Manolache, *Ciobănaș*, p. 77) ; se vede că, după ce sînt mulse, oile *sînt date din strungă afară*, deci sînt scoase din locul destinat numai mulsului.

Se știe că locul unde se face strunga este foarte însemnat în viața stînii : *Și pleca Costea călare Să-m găsească strungă mare. De cîn' Costea călărește Loc de strungă nu găsește.* G. Giuglea observa : „Putem spune ... că strunga este mijlocul cel mai important născocit de păstori pentru a strînge și exploata laptele" ; „Strunga este absolut necesară în practică pentru mulgerea cu înlesnire a unei turme ce trece de 200 de capete" (în DR, II, p. 328), dar el se referă numai la sensurile cunoscute și de dicționare, anume la „ocolul unde stau oile înainte de a fi mulse" și la „ușile strungii", sensuri care nu se pot explica decît prin sensul asupra căruia stăruim noi aici.

Toată gospodăria de vară a stînii are în sarcină colectarea integrală și prelucrarea laptelui, de aceea se cuvine să subliniem că *locul unde stau ciobanii la muls are cea mai mare importanță*. Acest loc trebuie să fie acoperit (sau *coperit*), ca mulgătorii să nu fie stingheriți de vînturi, de ploi sau de soare. Dar trebuie să fie și podit, spre a fi mereu curat, iar podeaua trebuie să fie ușor înclinată spre spătări, ca oile să nu poată fugi cu ușurință din mîinile ciobanilor care le mulg. Tot pentru a nu fugi oile, podeaua aceasta, sau podul, se udă înainte de fiecare mulsoare.

Informațiile de pînă aici ne spun că și într-un trecut îndepărtat locul unde se mulg oile trebuie să fi fost alcătuit, cum se poate vedea și astăzi în unele părți, numai dintr-un *acoperiș* (sau *coperiș*), numit și *comarnic*, care să-i apere pe ciobani de soare, de ploi, sau de vînturi, și dintr-un *pod* (*podea*), pe care să stea oile în timp ce sînt mulse.

Chiar termenii *coada strungii*, *gîtul strungii* și *ușile strungii* ne duc la concluzia că *strungă* nu a însemnat inițial nici „țarcul sau ocolul unde stau oile înainte de a fi mulse", nici „spațiile prin care trec oile una cîte una la muls", ci „*locul acoperit și podit unde stau ciobanii cînd mulg oile*", așa cum reiese din expresiile și din exemplele aduse în discuție.

Sensul „loc de muls" este cunoscut și la românii din sudul Dunării și în alte limbi.

Atlasul lingvistic român, s.n., vol. II, harta 401, *Strungă*, și-a propus să prezinte termenii pentru noțiunea „strungă" în limba română. Dar s-a recurs la o singură întrebare indirectă *(Cum îi ziceți deschizăturii strîmte prin care trec oile la muls?)*, în loc să se formuleze două sau trei întrebări, sau să se pună o întrebare directă : *Ce numiți strungă?* Probabil nici în NALR nu vom avea o rezolvare mai bună pentru că întrebarea 918 din chestionar este formulată astfel : *Pe unde ies oile din îngrăditură, una cîte una, ca să le mulgi?* Este sigur că se va răspunde : *prin strungă, pe ușa strungii, pe ușa de la spătări* ... Semnificativ, în acest sens, este materialul oferit de *NALR. Oltenia*, III, harta 415, intitulată *(prin) STRUNGĂ*, și care cuprinde răspunsuri la întrebarea de mai sus ; constatăm că de mai multe ori se răspunde : *pe ușa oborului, pe ușa de la obor, pe ușă* ; în pct. 947 se răspunde : *pe ușă, pe strungă*, iar în pct. 960, note, se înregistrează : *le mînă la (strungă)*. După cum se vede, întrebarea dirijează răspunsul spre un singur sens, cel de „ușa strungii". Dar chestionarul NALR cuprinde și o altă întrebare (2325) : *Cum numiți partea de deasupra strungii, care îi ferește pe mulgători de soare, de ploaie?* Reiese din întrebare că strunga cuprinde și locul acoperit unde stau ciobanii cînd mulg oile, sens neînregistrat de dicționare. Locul acesta, deci *comarnicul*, este prevăzut cu un *pod* ușor înclinat spre ușile strungii. În legătură cu acest *pod* nu se formulează, însă, nici o întrebare în chestionarul NALR.

Prin extindere, de la *strunga mulgătorilor* (Mușlea, p. 761 ; *Miorița*, p. 559), *strunga mînzărilor (Miorița*, p. 884), sau *strungă de oi cu lapte* (ib., p. 559), s-a putut ajunge la *strunga sterpelor* (ALR, s.n., II, h. 402, pct. 157), *strunga mioarelor* (Diaconu, *Vrancea*, I, p. 342), *strunga cîrlănașîlor* și *strunga mieilor* (ib., p. 355).

În strînsă legătură cu păstoritul, termenul *strungă* a dezvoltat și sensul „impozit, dare, taxă", pe care dicționarele nu-l înregistrează (vezi Candrea, Scriban, DM, DEX) și pentru care trimitem la N. Drăganu, *Românii*, p. 33, 34, 60, 366—367, sau sensul „impozit plătit de românii din Ungaria" (vezi Meteș, *Emigrări*, p. 52) ; I. Budai-Deleanu folosește termenul cu acest sens în *Țiganiada: Strunga-i plata birului domnesc Ș-altor dări, după cum să numesc (Opere*, I, p. 290).

Strungă are și sensul „lătunoi" (ALR, s.n., II, h. 488, pct. 192), adică „gaură, rărătură care se produce în pînză în timpul țesutului, prin ruperea unor fire de urzeală" (DM, p. 449). Sensul este metaforic și trebuie pus în legătură cu sensul „locul strîmt prin care trec oile la muls" (în Șomcuta Mare s-a înregistrat sensul general „loc strîmt, spărtură, gaură" ; vezi *Lexic reg.*, I, p. 22). Tot în legătură cu acest sens se pune și sensul „strîmtoare în munți" ; „o șa mai largă poate fi numită strungă, cum e cazul cu *Șaua-Strunga*, numită de geografi și turiști *Pasul-Strunga*" (Petrovici, *Studii* ..., p. 272). T. Teaha, în *Graiul*, p. 268, înregistrează cuvîntul *strungă* cu sensul „gaură în măsea". Este limpede că acest sens s-a născut, metaforic, tot din cel de „loc strîmt", prin transferarea termenului în altă sferă lexicală.

Sensul de „loc prin care se intră sau se iese", ori „spațiul dintre stîlpii porții" este cunoscut și din literatură : *Dar învățătorul se arătă numaidecît cu nuiaua, îi strînse ca un baci și-i rîndui cîte doi, pornindu-i spre*

poartă, o deschise și le dete drumul prin strunga ei (Voiculescu, Povestiri, II, p. 42); *El i-a numărat cum intrau unul după altul în stînă, prin strunga împrejmuirii* (ib., p. 44).

Ne este mai greu să stabilim cu exactitate funcția cuvîntului *strung* din versurile: *Mă dusei în deal la strung Să văz plugurile umblu?* (Gh. I. Neagu, p. 234; culegătorul nu înregistrează în glosar cuvîntul, cu eventuale precizări). Credem că este vorba de un nume topic, *Strung*, care amintește de folosirea locului respectiv de către păstori; reiese că acum locul este folosit pentru agricultură.

★

Din cele prezentate se vede cu claritate că sensul cel mai vechi al termenului *strungă* este cel de „acoperiș al locului unde ciobanii mulg oile", dar cum acel loc este și podit, termenul a dobîndit și sensul „podul pe care stau oile cînd sînt mulse". Cu timpul sensul „acoperiș ..." a trecut asupra întregului spațiu, denumind „locul acoperit și podit unde stau ciobanii cînd mulg oile". Dar procesul de extindere a continuat, cuprinzînd și spătările și ușile strungii și ocolul în care stau oile înainte de a fi mulse.

Credem că, fără cunoașterea amănunțită a evoluției sensurilor, nu se poate stabili etimologia cuvintelor-problemă ale limbii române, dintre care unul este termenul păstoresc *s t r u n g ă*.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALR, s.n.	*Atlasul lingvistic român*, serie nouă, București, Editura Academiei, 1956.
Bălășel	Teodor Bălășel, *Cîntece populare oltenești*. Ediție îngrijită de Gheorghe Alexe și Vasile D. Nicolescu, București, EPL, 1967.
BSRG	„Buletinul Societății Române Regale de Geografie" București, 1876—1942.
I. Budai-Deleanu,	*Opere*, I. *Țiganiada* (B). Ediție critică de Florea Fugariu. Studiu introductiv de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1974.
Candrea	I. Aurel Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, în *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, București, 1931.
Cîrstean	Stelian Cîrstean, *Folclor din Moldova-de-Sus*, în *Folclor din Moldova*, II, București, EPL, 1969, p. 445—791.
Coman	Petre Coman, *Glosar dialectal*, București, 1939.
Dan	Dimitrie Dan, *Stîna la românii din Bucovina* (reproducere din „Junimea literară", XII, 1923), Cernăuți, 1923.
DEX	*Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975.
Diaconu, *Vrancea*,	Ion Diaconu, *Ținutul Vrancei*, București, 1969.
DLRC	*Dicționarul limbii române literare contemporane*, IV, București, Editura Academiei, 1957.
DM	*Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei, 1958.
DR	„Dacoromania", Cluj, 1920—1948.
Drăganu, *Românii*,	Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933.
FD	„Fonetică și dialectologie", București, 1958—1975.
F. Tr.	*Folclor din Transilvania*. I—II, București, EPL 1962.
Giuglea	G. Giuglea, *Elemente vechi germane în Orientul romanic*, în DR, II, 1921—1922, p. 327—402.

GS	„Grai și suflet", București, 1923—1937.
Lexic reg.	*Lexic regional.* [vol. 1], București, Editura Academiei, 1960.
Lupescu	Mihai Lupescu, *Tei-Legănat.* Ediție de Petru Ursache, Iași, Editura Junimea, 1976.
Manolache, *Ciobănaș*	Constantin Manolache, *Ciobănaș de la miori.* Culegere de folclor poetic de pe valea Teleajenului, Ploiești, 1971.
Miorița	Adrian Fochi, *Miorița.* Tipologie, circulație, geneză, texte. Cu un studiu introductiv de Pavel Apostol, București, Editura Academiei, 1964.
Mohanu	C. Mohanu, *Fîntîna dorului.* Poezii populare din Țara Loviștei, București, Editura Minerva, 1975.
Morariu, *Material*	Tiberiu Morariu, *Material etnografic și folcloric ciobănesc din Munții Rodnei.* Extras din revista „Vatra", V, nr. 6—12.
Mușlea	Ion Mușlea, *Cercetări folclorice în Țara Oașului,* în „Anuarul Arhivei de folclor", I, p. 117—237.
NALR. Oltenia	*Noul atlas lingvistic român.* Oltenia. Vol. III, București, Editura Academiei.
Gh. I. Neagu	Gh. I. Neagu, *Folclor din Cîmpia Dunării,* în *Folclor din Oltenia și Muntenia,* IV, București, EPL, 1967.
Nisioiu	Dragoș Nisioiu, culegere de folclor inedită (Bucovina).
Oprișan	I. Oprișan, *Folclor din Moldova-de-Jos,* în *Folclor din Moldova,* II, București, EPL, 1969.
Pamfile, *Industria*	Tudor Pamfile, *Industria casnică la români.* București, 1910.
Papahagi, *Graiul*	Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului,* București, 1925.
Petrovici, *Studii*	Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie.* Volum îngrijit de I. Pătruț, B. Kelemen, I. Mării, București, Editura Academiei, 1970.
Pompiliu	Miron Pompiliu, *Literatură și limbă populară.* Ediție îngrijită și studiu introductiv de Vasile Netea, București, EPL, 1967.
Precup	Emil Precup, *Păstoritul în Munții Rodnei,* Cluj, 1926.
REF	„Revista de etnografie și folclor", București, 1964—1974.
I. I. Russu	I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română,* București, Editura Academiei, 1970.
Scriban	August Scriban, *Dicționarul limbii românești,* Iași, 1939.
Teaha, *Graiul*	Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru,* București, Editura Academiei, 1961.
Tocilescu	Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folcloristice,* București, 1900.
Voiculescu, *Povestiri*	V. Voiculescu, *Povestiri II. Ultimul Berevoi,* București, EPL, 1966.

Iulie 1981

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August nr. 11

NOTE LEXICALE (II)

(Addenda și corrigenda la dicționarele explicative românești actuale)

DE

IRINA PREDA

INCONFUNDÁBIL,-Ă, *inconfundabili, -e*, adj. Care nu poate fi confundat; s p e c. original; unic. Ni se pare surprinzătoare absența termenului — un adevărat clișeu lexical în limbajul criticii literare — din toate dicționarele explicative românești. Reproducem mai jos doar o parte a exemplelor de care dispunem: *Un univers distinct, inconfundabil.* CÂNDROVEANU, p. 138. *Personalitate profund originală, inconfundabilă în peisajul criticii.* V. CRISTEA, p. 98. *Am numit teritoriul său liric, inconfundabil.* D. LAURENȚIU, p. 114. *Un energic instrument de expresie cu modulație și timbru inconfundabil.* REGMAN, p. 116. *Este deja în stăpînirea unei „voci" poetice inconfundabile.* CONTEMP. 1977, nr. 1621, p. 10. *Piesele sale ... inconfundabile.* ROM. LIT. 1975, nr. 32, p. 18. *Un univers poetic ... cu atmosfera lui inconfundabilă.* ROM. LIT. 1977, nr. 48, p. 9. *Debilitatea formației sale de teoretician literar îl obligă să amestece de-a valma concepte altminteri inconfundabile.* ROM. LIT. 1977, nr. 52, p. 11. *Un spațiu uman ... dă sens și inconfundabilă pondere demersului poetic.* ROM. LIT. 1978, nr. 16, p. 4. *De-a lungul cîtorva decenii de poezie își găsește ... timbrul inconfundabil.* V. ROM. 1975, nr. 7, p. 51. *Personalități inconfundabile.* V. ROM. 1975, nr. 10, p. 4. — Din *in-* + **confundabil** (acesta atestat în DEX, DN_3). Neînregistrat în SFC IV, p. 3 ș.u. și FC II, p. 122 ș.u.

INCONTROLÁBIL, -Ă, *incontrolabili, -e*, adj. Care nu poate fi controlat, verificat; p. e x t. care are un cîmp de acțiune extrem de larg, nelimitat. *Acest imens rezervor semantic plin de virtualități și semnificații incontrolabile.* MARINO, p. 145. *Imaginația nu se avîntă în zboruri incontrolabile.* ULICI, p. 65. *Obsesiile „adîncurilor" deterministe, incontrolabile.* LUC. 1978, nr. 833, p. 2. *O germinație haotică, necontrolată și incontrolabilă.* ROM. LIT. 1978, nr. 17, p. 4. — Din fr. **incontrôlable**.

INTEGRATÓR, -OÁRE, *integratori, -oare*, adj., cu un sens absent în dicționare: Care integrează, încorporează, înglobează diverse elemente într-un tot, într-un ansamblu. *Omul și viața sînt cuprinse într-o unică privire integratoare.* V. CRISTEA, p. 167. *Fragmentarismului excesiv urmează, deci, să i se opună ... viziunea integratoare, globală.* MARINO, p. 15. *Se rotește ... în sfera de atracție a celor doi poli, refuzînd ... impactul decisiv și integrator.* LUC. 1977, nr. 817, p. 6. *Această puțin comună amestecare de planuri își poate găsi teren de susținere în principiile integratoare care acționează ... în literatura momentului nostru.* ROM. LIT. 1977, nr. 42, p. 8. *Corpul integrator al melodiei.* ROM. LIT. 1978, nr. 14, p. 8. DM,

DEX, DN_3 înregistrează cuvîntul (cu precădere ca substantiv) doar cu accepția din matematică și tehnică, pe care o consideră împrumutată din fr.; credem că sensul din limbajul criticii literare (inexistent în fr.) s-a format pe teren românesc, din verbul **integra.**

INTERTEXTUALITÁTE s.f. **1.** Text literar alcătuit pe baza unor fragmente disparate reunite într-un context unic (după procedeul preconizat de antiliteratură). *Ceea ce se va numi, la Butor, la Sollers, la teoreticienii de la "Tel Quel", intertextualitate (texte compuse din citate mai mult sau mai puțin literare, adesea foarte lungi), ține de această tehnică* [antiliterară], ... *unde... contextul asimilează și integrează toate fragmentele.* MARINO, p. 137. *Textul ca intertextualitate.* V. ROM. 1974, nr. 4, p. 159. **2.** Raport existent între texte (de facturi) diferite care alcătuiesc împreună un ansamblu. *Nu se mai pot despărți domeniile — critica și creația. Dacă le privim într-o adevărată intertextualitate ... nu mai sîntem despărțiți.* ROM. LIT. 1977, nr. 51, p. 11. În DTL, p. 439 (sub *text)* se consideră *intertextualitatea* (într-o a treia accepție) drept nivel „intermediar" al unui text (spre deosebire de *scriitură*, care ar fi nivelul lui profund, și de *nivelul superficial*, reprezentat de formă și motive). — Cuvîntul a fost „lansat" în limba franceză de către adepții „noului roman" (MARINO, p. 137); nu l-am găsit însă în dicționarele acestei limbi, cîte ne-au fost accesibile.

IREPETÁBIL, -Ă, *irepetabili, -e,* adj. Care nu se poate repeta; p. ext. incomparabil, unic. *Caută la alți creatori ... structuri irepetabile.* CÂNDROVEANU, p. 138. *Fixează stări sufletești de o candoare ... irepetabilă.* N. CIOBANU, p. 62. *Vibrația unică, irepetabilă a poetului.* D. LAURENȚIU, p. 30. *Își creează în mod necesar o metodă proprie irepetabilă.* MARINO, p. 39. — Din pref. *i(n)-* + **repetabil.** Cf. it. irrepetibile. Neînregistrat în SFC IV, p. 3 ș.u. și nici în FC II, p. 122 ș.u.

ÎNCADRÁBIL, -Ă, *încadrabili, -e,* adj. Care poate fi încadrat, integrat într-un anumit ansamblu, într-o anumită categorie. *Ceea ce e încadrabil în lirica lui ... ține de marea tradiție a poeziei ardelene.* V. CRISTEA, p. 102. *E de văzut în ce tipologie creatoare e încadrabil autorul.* LUC. 1977, nr. 819, p. 2. Se folosește și forma negativă a acestui adjectiv: *O serie de aspecte foarte importante ... neîncadrabile.* MARINO, p. 61.— Din **încadra** + *-bil.* Neînregistrat în SFC I, p. 85 ș.u.

LIRICIZÁRE s.f. Faptul de a liriciza. *Liricizarea conceptelor.* ULICI, p. 141. *Tandră liricizare.* V. ROM. 1974, nr. 4, p. 83. *Botta își refuză liricizarea comunicării.* V. ROM. 1974, nr. 7, p. 52. — Din **liriciza** (acesta înregistrat în DN_3, după ce fusese semnalat de TH. HRISTEA, P.E. p. 33; în limbajul criticii literare, am înregistrat verbul la L. RAICU, p. 231, ULICI, p. 23).

LOGORÉIC, -Ă, *logoreici, -ce,* adj. Caracterizat prin logoree; (și substantivat) (persoană) care vorbește mult. *Sînt astfel destule bucăți al căror viciu stă ... în excese logoreice.* N. CIOBANU, p. 87. *Coșmarul logoreic al lui Paul.* V. CRISTEA, p. 206. *Poetul nu e un logoreic, se exprimă concentrat.* ULICI, p. 139. *Povestitorul de rasă nu e niciodată logoreic.* LUC. 1974, nr. 622, p. 7. — Din fr. **logorrhéique** (v. LEXIS).

LÚDIC, -Ă, *ludici, -ce,* adj. Care aparține jocului, privitor la joc, specific jocului, glumeț, sprințar; p. ext. fără finalitate practică, gratuit. Singurul dicționar explicativ care înregistrează termenul, DN_3, îl definește

în mod incomplet în raport cu textele de critică literară („referitor la jocuri"). *Nu pun mare preț pe podoabele stilistice, pe stările ludice ale cuvîntului.* D. LAURENȚIU, p. 143. *Se abandonează impulsului ... ludic.* PETROVEANU, p. 42. *Atrag atenția prin fantezie și spirit ludic.* CONTEMP. 1977, nr. 1624, p. 10. *Metamorfozele ... spiritului ludic și ... spiritului mistic.* LUC. 1977, nr. 809, p. 10. *În atitudinea evident ludică se întrupează o inflexibilitate morală.* ROM. LIT. 1977, nr. 39, p. 10. *Nota dominantă a altora* [romane] *fiind spectacolul ludic.* ROM. LIT. 1977, nr. 46, p. 5. *Un livresc de nuanță ludică.* ROM. LIT. 1977, nr. 46, p. 11. *Se abandonează impulsului contemplativ și, mai ales, celui ludic.* V. ROM. 1974, nr. 4, p. 122. *Expresie mult prea sprințară a unei dispoziții ludice.* V. ROM. 1975, nr. 1, p. 36. Adjectivul apare consemnat (ca în fr.) și cu valoare substantivală: (s.n.) *Copitele șugubețe ale ludicului.* LUC. 1977, nr. 768, p. 2; (s.m.) *Autorul e un ludic care își exercită stilul în sine.* ROM. LIT. 1977, nr. 38, p. 9. Avem a face cu un clișeu lexical din limbajul criticii literare.

ORDONATÓR, -OÁRE, *ordonatori, -oare,* adj. Care pune în ordine, organizează, sistematizează, orînduiește, sintetizează; care dă o imagine sistematică, sintetică. *Principiul ordonator al lumii.* CÂNDROVEANU, p. 38. *Sforțarea ordonatoare a spiritului.* DAMIAN, p. 97. *Filtru ... al rațiunii ordonatoare.* D. LAURENȚIU, p. 101. *Notele ideii literare ... sînt ... regrupate ... de conștiința ordonatoare a criticului.* MARINO, p. 51. *Un spirit sistematic, decis, ordonator.* REGMAN, p. 19. *De la înălțimea ... unei gîndiri sintetice, demonstrative și ordonatoare.* ROM. LIT. 1978, nr. 13, p. 5. *Un tablou al momentului de astăzi, centrat pe asemenea factori ordonatori.* V. ROM. 1975, nr. 10, p. 8. Avem a face cu un sens inexistent în dicționarele române actuale (care înregistrează cuvîntul exclusiv ca substantiv, cu sensuri net diferite față de cel identificat de noi). — Din fr. **ordonnateur** (care are și valoare de adjectiv).

PERCUTÁNT, -Ă, *percutanți, -te,* adj. cu un sens (figurat) absent din dicționare: Care are o mare putere de pătrundere, o perspicacitate deosebită; care frapează prin claritate, precizie, caracter direct, net; care provoacă un șoc psihologic. *O ruptură dramatică în ordinea interioară ... cu atît mai percutantă cu cît tonul expunerii rămîne alb.* L. RAICU, p. 233. *Inteligența lor e o sensibilitate potențată, percutantă.* L. RAICU, p. 259. *Cazuistica dînd viață și forță percutantă cuvintelor.* LUC. 1977, nr. 806, p. 2. *Despre Thomas Mann ... scrie zeci de pagini percutante.* LUC. 1977, nr. 808, p. 2. *Titlul percutant ... al volumului.* LUC. 1978, nr. 833, p. 2. — Accepția figurată consemnată există în fr. **(percutant;** ROBERT o consideră „curentă").

PLASTICIZÁNT, -Ă, *plasticizanți, -te,* adj. DN_3, singurul izvor lexicografic care înregistrează cuvîntul („care plasticizează"), îl consideră, în mod inexplicabil, cu „et[imologie] incertă". În lumina celor deja arătate, la *acaparant,* în legătură cu excepționala productivitate a sufixului neologic *-ant* în limbajul criticii literare, apreciem că adjectivul *plasticizant* trebuie considerat derivat intern al lui **plasticiza.**

PROBLEMATIZÁNT, -Ă, *problematizanți, -te,* adj. Care dezbate sau ridică probleme; care stimulează gîndirea. *Erou problematic sau numai problematizant.* REGMAN, p. 27. *Practicînd o critică de tip reflexiv, problematizant, el are uneori tendința de a scoate dintr-un text mai multe semne*

decît textul conține. LUC. 1977, nr. 807, p. 6. *Textul critic are relief, e problematizant.* LUC. 1978, nr. 833, p. 2. Apare și cu valoare substantivală : *Prozatorul nu e ... problematizantul ascuns în spatele uriașei sale mașini de citit.* REGMAN, p. 91. — Din **problematiza** (pentru care v. I. IORDAN, L.R.A. p. 241, L. ROM. 1977, nr. 1, p. 104, DN_3, DCR) + *-ant.* Neînregistrat în SFC II, p. 107 ș.u.

RITUALIZÁ, *ritualizez*, vb. I. Tranz. A conferi un caracter solemn, ceremonios, de ritual. *Jocul e ritualizat la maximum* [în poezia lui Emil Botta]. ROM. LIT. 1976, nr. 47, p. 9. *Totul ia aici* [în poezie] *înfățișarea unor acte ritualizate laic, a unor tainice relații între oameni și lucruri.* V. ROM. 1974, nr. 6, p. 10. Și-a dezvoltat și un derivat, **ritualizáre**, s.f., cu circulație mai largă în textele de critică literară : *Ecranul unui cotidian înnobilat printr-o discretă ritualizare.* V. CRISTEA, p. 228. *O atmosferă de basm sau de halucinație lucidă, subliniază pînă la ritualizare comuniunea cu materia.* LUC. 1974, nr. 619, p. 2. *Ritualizarea faptelor cotidiene ... are fondul ei de poezie.* V. ROM. 1974, nr. 6, p. 10. — Verbul provine din fr. **ritualiser** (LEXIS). Cf. engl. r i t u a l i z e.

RURALÍSM s.n. DN_3 este singurul izvor lexicografic care înregistrează cuvîntul, cu o definiție incompletă „caracter rural") și o indicație etimologică (< fr. **ruralisme**) care nu ne satisface, dacă avem în vedere că în limba franceză termenul are o nuanță semantică diferită de cele ale cuvîntului românesc (v. LEXIS „arta de a trăi mai bine la țară"). Din contextele pe care ni le oferă critica literară rezultă că *ruralism* are în limba română următoarele accepții : caracter rural ; viață rurală ; origine rurală. Iată și cîteva dovezi care susțin aceste accepții : *Ultima carte, „Fum", este în esență o pledoarie a ruralismului.* CÂNDROVEANU, p. 177. *Constantele atitudinii călinesciene asupra ruralismului, etnogenezei noastre.* ROM. LIT. 1978, nr. 11, p. 9. *Ruralismul „Moromeților".* V. ROM. 1975, nr. 6, p. 59. — Considerăm că avem a face cu o formație lexicală internă, din **rural** + *-ism.* Semnalăm, în sfîrșit, faptul că în limbajul criticii literare *ruralism* începe să fie „concurat" de sinonimul *ruralitate*, derivat cert pe teren românesc *(Ruralitatea i-a furnizat sentimentul continuității*, PETROVEANU, p. 62).

SOLILÓCVIU, *solilocvii*, s.n. — Variantă lexicală a lui *soliloc* neînregistrată în dicționarele explicative românești actuale, și nici în *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, 1982, care reține doar formele considerate normative. În textele de critică literară *solilocviu* apare ca formă net dominantă : *Rostește un solilocviu sarcastic.* D. LAURENȚIU, p. 175. *Poemele Danielei Caurea sînt dezvoltări de solilocviu.* ULICI, p. 62. *Solilocviile rememorează momente și situații extrem de eterogene.* CONTEMP. 1977, nr. 1623, p. 10. *Cedează inițiativa solilocviului cu manifestări de „erupție vulcanică".* CONTEMP. 1977, nr. 1624, p. 10. A fost folosită (cu grafie etimologică) încă de CĂLINESCU, I. p. 615 *(Soliloquiile lui Jehan Rictus).* — La etimonul francez **(soliloque)** indicat de dicționare pentru *soliloc*, trebuie, credem, adăugate mai multe surse externe posibile pentru varianta *solilocviu* : lat. **soliloquium**, it. **soliloquio**, engl. **soliloquy**.

STARE DE GRĂȚIE s.f. Creație poetică, poezie ; ipostază poetică ; inspirație poetică. *Comunicarea tulburătoarelor stări de grație ale dragostei.*

CÂNDROVEANU, p. 54. *Peste aceste scrisori suflă ... nostalgia unei stări de grație.* DAMIAN, p. 79. *Eseuri asupra stării de grație.* [Titlu] D. LAURENȚIU, București, 1976. *Căutarea stării de grație.* AMF. 1976, nr. 11, p. 378. *Poezia ... este o stare de grație care se comunică.* LUC. 1977, nr. 772, p. 6. — Calc după fr. **état de grâce**, din limbajul bisericesc (ROBERT, LEXIS).

STIHIÁL, -Ă, *stihiali, -e*, adj. (Adesea folosit fig.) Care aparține stihiilor, care se dezlănțuie (nestăvilit) ca o stihie, în care se manifestă stihiile; p. ext. năvalnic, vijelios. *Totul era elementar, umanul fiind văzut ca o forță stihială.* MINCU, p. 294. *Prefer un debut ca al lui Viorel Popescu unuia stihial.* AMF. 1976, nr. 11, p. 378. *Anotimpul stihial.* CONV. COM. 1976, nr. 11, p. 7. *Spațiul fizic se retrage pentru a face loc unui spațiu stihial.* LUC. 1977, nr. 804, p. 2. — Probabil din **stihie** + suf. *-al.* TH. HRISTEA, P.E. p. 115 ne oferă un sinonim al cuvîntului aici în discuție, *stihinic*, provenit din limba rusă și neconsemnat, nici el, de dicționarele românești (în limbajul criticii literare îl găsim pe *stihinic* la CÂNDROVEANU, p. 141).

SUBTEXTUÁL, -Ă, *subtextuali, -e*, adj. Care aparține subtextului, privitor la subtext, determinat de subtext. *Prezența unui anume coeficient de realism... care potențează valorile subtextuale ale poemului.* N. CIOBANU, p. 76. *Intenționalitatea subtextuală a romanului este divulgată explicit.* N. CIOBANU, p. 204. *Ordinea exactă, organică între cuvinte instituindu-se ca singura șansă de supraviețuire a unei trăiri subtextuale.* D. LAURENȚIU, p. 107. *Un „exercițiu de modestie" în registrul ironic subtextual.* ROM. LIT. 1977, nr. 46, p. 11. *Delectînd prin ... gravitatea subtextuală a epicului.* ROM. LIT. 1977, nr. 48, p. 11. Adjectivul este folosit și cu valoare adverbială: *Părînd să-și renege subtextual ... începuturile.* ROM. LIT. 1976, nr. 47, p. 10. — Probabilă formație lexicală internă, din **sub** + **text** ori din **subtext** + *-al.* Substantivul *subtext* (înregistrat exclusiv în DER și DN_3) apare extrem de frecvent în textele de critică literară actuală (v. între altele N. CIOBANU, p. 20, 47, 188, MINCU, p. 39, PETROVEANU, p. 54, REGMAN, p. 17, ROM. LIT. 1977, nr. 48, p. 9, V. ROM. 1975, nr. 10, p. 5).

TEORETIZÁNT, -Ă, *teoretizanți, -te*, adj. Care teoretizează (în mod excesiv). *Lipsa ticurilor teoretizante.* D. LAURENȚIU, p. 126. *Un pasaj mai teoretizant referitor la insuficiențele comparatismului tradițional.* ROM. LIT. 1977, nr. 50, p. 11. *Tendințe teoretizante.* LUC. 1977, nr. 806, p. 6. — Din **teoretiza** + *-ant.* Neînregistrat în SFC II, p. 107 ș.u.

TÓPOS, *topos-uri*, s.n. și (rar) *tópoi*, s.m. Loc comun într-o creație literară, într-o literatură etc.; idee, temă, modalitate de tratare comună mai multor creații literare aparținînd aceluiași gen, aceleiași literaturi, mai multor literaturi etc. *Personajul pe care-l promovează ... într-o lumină nouă este activistul, un topos care revine la majoritatea prozatorilor de astăzi fiind ședința politică cu atmosfera și multiplele ei consecințe.* LUC. 1977, nr. 814, p. 6. *Între aceste „variabile" rămîne o constantă ..., ca în topoii basmelor.* ROM. LIT. 1977, nr. 43, p. 9. *Convențiile unor topoi.* ROM. LIT. 1977, nr. 46, p. 20. *„Victorie clandestină" păstrează toate topos-urile literaturii „anilor de ucenicie".* ROM. LIT. 1978, nr. 17, p. 4. *Hermeneutica unui topos cultural.* V. ROM. 1974, nr. 2, p. 135. *Această metaforă*

a omenirii-copil și a naturii-mamă devine în curînd un topos. V. ROM. 1974, nr. 2, p. 141. *Culoarea toposului și miturilor autohtone.* V. ROM. 1975, nr. 7, p. 51. Cuvîntul apare și în DTL, ca sinonim al lui *clișeu* (avînd rolul de a consolida și de a transmite în timp diverse imagini, teme și motive). — Cuvînt grecesc însemnînd „loc".

TRANSCÉNDERE s.f. Faptul de a transcende, de a depăși un anumit nivel, stadiu, de a trece dincolo de ... *Transcenderea contingenței.* CÂNDROVEANU, p. 24. *Transcenderea concretului privit în sine.* N. CIOBANU, p. 53. *A ezitat în altă direcție: în aceea a transcenderii nivelului descripției și al observației.* N. CIOBANU, p. 201. *Natura funcțională a acestei transcenderi din real.* D. LAURENȚIU, p. 72. *Încerca să legitimeze definitiv „lumea" lui Anton Pann, ridicînd-o ... la abstracția transcenderii.* MINCU, p. 290, cf. 312. Termenul a fost folosit încă de CĂLINESCU, I. p. 609: *Mai toți simboliștii sînt niște sentimentali care aterizează curînd în evocare și confesiune, uitînd mișcarea de transcendere.* — Din **transcende** (verb înregistrat exclusiv în DN_3).

TRANSFIGURATÓR,-OÁRE, *transfiguratori, -oare,* adj. Care transfigurează, care este capabil să schimbe (în mod esențial) expresia, înfățișarea, forma, conținutul, caracterul, natura. *Aderența ... autorului la ceea ce numim Patrie, cuvînt el însuși transfigurator.* CÂNDROVEANU, p. 160. *O înțelegere a muzicii ca artă transfiguratoare a realului.* PETROVEANU, p. 98. *Nimic din ce îi agită spiritul nu i se pare ... refuzat convertirii lirice, nimic ce i s-ar putea sustrage acțiunii transfiguratoare.* ROM. LIT. 1977, nr. 42, p. 8. *Satul este concentrat la o imagine esențială, transfiguratoare.* ROM. LIT. 1977, p. 46, p. 9. *Rolul transfigurator al melodiei.* ROM. LIT. 1978, nr. 14, p. 8. — Din fr. **transfigurateur** (ROBERT, LEXIS).

VALORIZÁNT, -Ă, *valorizanți, -te,* adj. Care valorizează, care pune (mai bine) în valoare. *Un moment superior de performanță ... prin concepția valorizantă este marcat de studiile lui ...* LUC. 1977, nr. 807, p. 8. *Vom da în continuare citire poemului din considerente exemplificative și valorizante.* LUC. 1977, nr. 814, p. 2. *Există trei conștiințe valorizante, între care una ... declară că nu le înțelege pe cele dintîi.* ROM. LIT. 1978, nr. 14, p. 5. — Probabil din fr. **valorisant** (LEXIS).

VALORIZATÓR, -OÁRE, *valorizatori, -oare,* adj. Care pune în valoare, identifică, subliniază valoarea. *Neîmplinirea pînă la capăt și în toate împrejurările a misiunii valorizatoare.* CONTEMP. 1977, nr. 1623, p. 6. *Din punctul de vedere al îndeplinirii misiunii valorizatoare a actului critic ... e încă loc pentru mai bine.* CONTEMP. 1977, nr. 1624, p. 9. *Ceea ce caracterizează ... critica în chip esențial este actul valorizator.* ROM. LIT. 1977, nr. 51, p. 6. — Din **valoriza** (pentru care v. M. D. ENC., DN_3) + *-ant.*

VELEITARÍSM s.n. Atitudine veleitară, plină de dorințe, ambiții, pretenții (adesea nejustificate, exagerate). *Ne compunem o altă biografie, de-a dreptul superfluă, grație veleitarismului ei „metafizic".* N. CIOBANU, p. 53. *Nu se contaminează ... de veleitarism.* ULICI, p. 113. *Veleitarismul, din păcate, există.* ROM. LIT. 1976, nr. 49, p. 11. — Probabil din **veleitar** + *-ism.*

VERBIÓS, -OÁSĂ, *verbioși, -oase,* adj. -DN_3 înregistrează, singur, cuvîntul, în forma *verbos* (posibilă eroare de tipar?), inexistentă în textele

de critică literară, și cu sensul „vorbăreț, guraliv, limbut", pe care, de asemenea, nu-l întîlnim în izvoarele parcurse de noi. În acestea apare varianta *verbios* (probabil adaptată după *verbiaj*) și accepția : (despre manifestările oamenilor) care este exprimat, spus în prea multe cuvinte. Iată contextele doveditoare : *Un continuu efort de reprimare a elanurilor verbioase.* N. CIOBANU, p. 185. *S-au păstrat compuneri ... prea verbioase și didactice.* REGMAN, p. 8. *Evocările istorice ... sînt patetice și naive, ... verbioase și retorice.* ROM. LIT. 1976, nr. 25, p. 9. *Dramaturgul nu obține, totuși, anvergura altor lucrări de-ale sale și lasă cîteodată ... adipozități verbioase.* ROM. LIT. 1976, nr. 53, p. 18. Cu forma și în accepția dată de noi, cuvîntul apare folosit încă de CĂLINESCU, I. p. 631 : *Luca I. Caragiale ... scrie poezii verbioase.*

Iunie 1982

Școala generală nr. 134
București, str. Baciului nr. 4

FRANCESCO GRISELINI DESPRE LIMBA ROMÂNĂ*

DE

PETRU OALLDE

1. În 1779 apărea la Viena (în limba germană [1]) și, simultan, la Veneția (în limba italiană [2]) o carte oarecum insolită : *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului timișorean, în scrisori către demnitari și învățați*. Era, în orice caz, un gest fără precedent, prin care Banatul — acest întins și străvechi teritoriu românesc — se dezvăluia, dintr-odată, Europei, cu toată istoria și bogățiile sale, cu oamenii și obiceiurile lor, cu „decăderile" și virtuțile acestor oameni, cu durerile și bucuriile lor.

2. Autorul, învățatul italian Francesco Griselini, era o personalitate remarcabilă (și, nu de puține ori, remarcată), în ambianța spirituală a Europei apusene, de la mijlocul veacului luminilor.

Din biografia sa — dealtfel, destul de sumar și, adesea, eronat cunoscută [3] — să reținem că a trăit între anii 1717 și 1783 [4] și că spiritul

---

* Într-o formă adecvată, de comunicare, lucrarea de față a fost prezentată, în ziua de 7 noiembrie 1980, la „Colocviul de limbi și culturi latino-romanice" de la Băile Herculane. (Cf. Mioara Avram, *Colocviul de limbi și culturi latino-romanice (Băile Herculane, 1980)*, în LR, XXX, 1981, nr. 2, p. 194; vezi și : [Gh. Jurma], *Colocviu de romanistică*, în „Flamura", Reșița, XXXII, 1980, nr. 3287, 11 noiembrie, p. 1.) Ulterior (în ianuarie 1982), prof. dr. Flora Șuteu, cu deosebită amabilitate (pentru care-i rămîn îndatorat), mi-a pus la dispoziție un extras cu studiul profesorului Eugenio Coseriu, *Griselini, das Rumänische und das Vulgärlatein*, în *Stimmen der Romania*, Festschrift für W. Theodor Elwert zum 70. Geburtstag, herausgegeben von Gerhard Schmidt und Manfred Tietz, Wiesbaden, B. Heymann Verlag, 1980, p. 537—549. Prin urmare, în forma actuală, articolul meu ține seama și de cercetările marelui lingvist de la Tübingen.

[1] Franz Griselini, *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*, Wien, im Verlage bey Johann Paul Krauss, 1779, erster Theil — 302 p., zweiter Theil — 136 p. + VIII planșe + harta Banatului ; -in 4°.

Se poate spune că, de fapt, cartea a apărut în 1779—1780, fiindcă : „Există și exemplare cu anul 1780, fără să formeze o ediție separată". (Dr. Andrei Veress, *Bibliografia română-ungară*, vol. I, București, Cartea românească, 1931, p. 306.) Profesorul Eugenio Coseriu n-a văzut însă exemplare din 1779 și, de aceea, foarte categoric, nu admite ca dată de apariție a ediției germane decît anul 1780. (Cf. *op. cit.*, p. 547, n. 2.)

[2] Mărturisesc că n-am văzut exemplare din ediția venețiană, dar existența ei nu poate fi pusă la îndoială. Această ediție este menționată, între alții, de F. Wettel, *Franz Griselini*, în idem, *Biographische Skizzen. Beiträge zur Geschichte des Temeser Banates*, Temesvar, Polátsek' sche Buchhandlung, 1908, p. 155, și de dr. Ioachim Miloia *(Timișoara văzută de Francisc Griselini la 1774*, în „Analele Banatului", Timișoara, I, 1928, nr. 1, p. 65). O altă lucrare a lui Griselini, apărută la Milano în 1780, un fel de jurnal de călătorie prin diferite țări europene *(Lettere odeporiche ove i suoi viaggi e le di lui osservazioni* ... etc.), nu ar fi altceva „decît o a doua ediție revăzută, ici-colo adausă a *Istoriei* din 1779 ...". (Cf. I. Miloia, *op. cit.*, p. 66).

[3] Toate datele biografice cu care operez în acest articol au fost preluate fie de la Eugenio Coseriu, fie, mai cu seamă, din studiul lui F. Wettel (utilizat, după cum cinstit mărturisește, și de N. Bolocan, în introducerea sa la versiunea românească din 1926).

[4] Francesco Griselini s-a născut la 12 august 1717, în Veneția. A fost căsătorit cu o tînără din Parenzo (Istria) ; din această căsătorie s-au născut doi băieți și o fată. În 1783, cu mintea rătăcită, Griselini moare în ospiciul „Fate bene fratelli".

său pătrunzător, avid de cunoaștere, marea sa putere de muncă, erudiția excepțională și alte asemenea calități, îl recomandau, mai degrabă, ca om de știință, decît ca slujitor al bisericii catolice. De aceea, renunțind definitiv la cariera teologică (pe care și așa nu el și-a ales-o, ci părinții i-au destinat-o), Griselini se dedică cercetărilor științifice, dobîndind, repede, un prestigiu îndeajuns de mare [5]. Se afirmă viguros, prin numeroase lucrări, și, astfel, se impune în cîteva domenii, destul de variate : științele naturale (mai ales acestea !) [6], geografie, cartografie [7], istorie, filozofie, teatru etc.

Prin urmare, se poate spune, cu deplin temei, că Francesco Griselini a fost, pentru vremea sa, o personalitate tipic luministă („ein typischer Aufklärer" [8]).

Cîteva academii și institute academice îl vor număra pe învățatul italian între membrii sau membrii lor de onoare : Institutul de Științe din Bologna, Academia de Geografie din Florența, Societatea Regală din Londra, Academiile din Cortona, Mantua, Berna etc. Oricum, este limpede că Griselini nu poate fi așezat în acea „întreagă pletoră de așa-zișI « abați » în căutare de protectori", alături de — spre exemplu — Denina sau Bastiani sau Marini sau alții ca ei [9].

La Veneția, în casa ambasadorului austriac, Griselini l-a cunoscut și s-a împrietenit cu Iosif de Brigido. La invitația și, poate, la insistența [10] baronului, devenit, între timp, președinte administrativ al Banatului, Griselini ajunge (între 1774 și 1777 [11]) în contact direct, nemijlocit, cu Banatul. „Consilier intim al lui Brigido, Griselini ia parte în toate lucrările administrative ale acestuia, cutreieră Banatul în lung și lat, notează pe unde trece tot ce îl interesează . . ." [12]. Cu alte cuvinte, Griselini se comportă în Banat ca un veritabil explorator.

3. Să notăm că, în acel moment, Banatul, ca provincie imperială, deținea un loc foarte important în sfera de interese economice (și nu numai economice) ale curții vieneze [13]. „Austriecii au folosit de la început teritoriul Banatului ca pe un vast cîmp de experiență, în vederea aplicării unor metode noi în agricultură, minerit și industria manufacturieră" [14]. Exploatarea intensivă a bogățiilor Banatului impunea însă o cît mai bună

---

[5] O dovadă în acest sens ar fi și faptul că Griselini se afla în relații epistolare cu mari personalități științifice ale epocii, precum Buffon sau Linné.

[6] Să reținem un amănunt : numele lui Griselini a fost eternizat, în domeniul botanicii, prin faptul că o plantă ornamentală, nou descoperită, a fost denumită „Griselina".

[7] Talentul de desenator cartograf al lui Griselini a fost, se pare, cu totul deosebit. Notez faptul, mai puțin cunoscut, că în 1776, la Viena, Griselini tipărește două hărți ale Banatului. (Sau două versiuni ale aceleiași lucrări ?) Cf. A. Veress, *op. cit.*, p. 289 și 290 ; vezi și C. Răileanu, *Contribuții la cartografia istorică bănățeană*, în „Orizont", Timișoara, XXVII, 1976, nr. 43, p. 3.

[8] E. Coseriu, *op. cit.*, p. 547.

[9] Cf. Alexandru Marcu, *Romanticii italieni și românii*, București, 1924, p. 4.

[10] Griselini nu mai era tînăr, se apropia de vîrsta de 60 de ani.

[11] Sau 1773—1776 ? (Cf. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 537.)

[12] I. Miloia, *op. cit.*, p. 65.

[13] Cf. Bujor Surdu, *Liniile dezvoltării social-economice a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea pînă la răscoala lui Horea*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", III, 1960, p. 103 ș.u.

[14] *Ibidem*, p. 114.

organizare administrativă, iar, pentru aceasta, o cît mai exactă, mai profundă și mai detaliată cunoaștere a întregii regiuni.

Așadar, este ușor de înțeles că lucrarea lui Griselini a fost, cu voia sau fără voia autorului, tocmai expresia **acestor** împrejurări de factură extraculturală.

4. Însă, dincolo de orice impulsuri și interese politice și economice oficiale, *Încercarea* învățatului italian se constituie într-un document de excepțională însemnătate pentru demonstrarea și difuzarea unor idei, devenite, mai apoi, teze definitorii ale programului de luptă și afirmare națională al românilor asupriți din Imperiul austriac.

Mai întîi, să observăm că, pronunțîndu-se asupra **vechimii** românilor, Griselini nu neagă (ca atîția alții) **continuitatea** românească în spațiul nord-dunărean. El admite astfel că, după retragerea aureliană, „urmași ai coloniștilor romani se mai aflau încă în această parte a Daciei" — p. 7 („der Nachkömmlinge von römischen Pflanzern, die in diesem Theile Daciens noch übrig waren" — p. 10) [15].

De asemenea, Griselini constată (prețioasă observație !) că, din punct de vedere **demografic**, elementul dominant al Banatului este cel românesc : „Printre națiunile cultivabile ale Banatului, valahii[16] sînt cei mai numeroși" — p. 158 („Unter den kultivirenden Nationen des Banats, sind die Walachen, die zahlreicheste" — p. 213).

Cît privește **originea etnică** a românilor, pentru Griselini chestiunea nu suportă dubiu : românii „sînt de origine romană" — p. 159 ; („sie römischer Abkunft sind" — p. 215), adică : „Urmași ai celui mai renumit popor ..." — p. 158 („Nachkömmlinge des berühmtesten [...] Volkes" — p. 213—214).

În fine, se mai poate remarca și faptul că învățatul italian pune problema **unității tuturor românilor**, constatînd că „valahii bănățeni concordă cel mai mult cu ceilalți valahi care locuiesc în provinciile învecinate" — p. 179 („die banatischen Walachen mit den übrigen, die in den benachbarten Ländern wohnen, am meisten übereinkommen" — p. 242).

5. În strînsă relație cu ideea de **romanitate** a poporului român (idee exprimată, îndeosebi, în scrisorile I și a VII-a din partea întîi a lucrării), Griselini dezbate, amplu, în aproape 20 de pagini de carte [17], ideea de **latinitate** a limbii române. Într-o viziune unitară, **latinitatea** și **romanitatea** se explică și se justifică reciproc, căci — ne spune Griselini — românii „dovedesc îndeajuns **prin limba lor** (subl. mea — P.O.) că sînt de origine

---

[15] După fiecare citat am indicat, imediat, și pagina, care ne trimite la sursă, respectiv la ediția românească din 1926, și, corespunzător, la ediția germană din 1779. Precizez însă că textele germane (utilizate de mine) au fost retraduse de prof. Elena Oallde ; se explică, în acest fel, numeroasele diferențe față de versiunea Bolocan.

[16] Deși preferă termenul de *valah*, Griselini notează totuși la un moment dat : „Atîta este sigur că această națiune niciodată nu-și dă, sie-și, acest nume *[valah]*, ei se numesc *rumâni* sau *rumânași*, adică *romuli* sau *romani*" — p. 159 („Soviel ist gewiss, dass die Nation selbst sich nie diesen Namen giebt : sie nennen sich Rumunj oder Rumagnesch, d. h. Romuli oder Romani" — p. 215).

[17] Cf. ediția germană, p. 243—262 ; ediția Bolocan, p. 180—194.

romană" — p. 159 („beweisen es genug durch ihre Sprache, dass sie römischer Abkunft sind" — p. 215) [18].

Interesul lui Griselini față de limba română (pe care a și învățat-o [19]) a fost generat însă nu numai de contactul — să-i zicem „turistic" — cu românii din Banat, nu numai de curiozitatea — altminteri firească — a călătorului de a cunoaște ceea ce i se oferă nou în cale, ci, mai cu seamă, de nevoia acută a cercetătorului, a omului de știință, de a recolta cît mai multe probe, apte să susțină, ulterior, ipoteze îndrăznețe. Din acest punct de vedere, Griselini abordează limba română urmărind scopuri declarat polemice : spre a-l combate pe „prea onoratul egumen Hieronimus Tiraboschi", bibliotecarul Ducatului de Modena și autorul unei importante, pe atunci, istorii literare.

Polemica declanșată în aceste condiții vizează, foarte direct, părerile lui Tiraboschi privind originea limbii italiene. Rezolvarea controverselor s-ar putea însă obține — scrie Griselini — mai ales prin examinarea limbii române : „Domnia Voastră afirmați cu mult temei că asupra originii limbii italiene s-au produs multe discuții ; am onoarea să vă asigur că mult mai puține controverse ar fi avut loc, dacă învățații italieni ar fi cunoscut limba valahilor" — p. 180 („Sie sagen mit vielem Grunde, dass über den Ursprung der italiänischen Sprache sehr viel gestritten worden ist ; ich habe die Ehre, Sie zu versichern, dass man ungleich weniger gestritten haben würde, wenn die italiänischen Gelehrten die Sprache der Walachen gekannt hätten" — p. 244).

Premisa de la care pleacă Griselini (formulată chiar și în titlul scrisorii a VIII-a, către Tiraboschi) este că limbile italiană și română (și nu numai acestea) provin „din limba latină coruptă" — p. 180 („aus dem verdorbenen Latein entstanden sind" — p. 244).

6. Elementul esențial al polemicii, asupra căruia stăruie Griselini, se referă la **rolul popoarelor germanice în „coruperea" limbii latine și, implicit, în procesul de formare a limbilor italiană și română.**

Potrivit tezei lui Tiraboschi, „degradarea" limbii latine și, ca efect, formarea limbii italiene s-au produs sub influența elementelor germanice.

În opoziție cu Tiraboschi (dar în acord cu Scipione Maffei [20]), Griselini este de altă părere : „Eu sînt convins că, și anterior epocii lui Traian, a existat deja această deosebire între vorbirea societății mai fine și vorbirea poporului de rînd" — p. 190 („Ich bin überzeugt, dass auch vor Trajans Zeiten, dieser Unterschied zwischen der Sprache der feinern Welt und der Sprache des Pöbels schon bestanden hat" — p. 257).

---

[18] În aceeași ordine de idei (romanitatea dedusă din latinitate), Griselini mai notează „am făcut cunoștință cu o națiune **a cărei limbă** (subl. mea — P.O.) dovedește convingător că ei [românii] sînt urmașii acelor vechi coloniști romani, care ..." etc. — p. 180 („... ich mit einer Nation bekannt geworden bin, deren Sprache deutlich beweiset, dass sie Nachkömmlinge jener alten römischen Pflanzer sind ..." — p. 243—244).

[19] Nu există nici o îndoială asupra faptului că Griselini, stînd în Banat aproape patru ani, a învățat să vorbească românește. La un moment dat, el declară : „Am întrebat pe această femeie în limba valahă..." — p. 150 („Ich fragte die Frau auf walachisch ..." — p. 203). Griselini a fost sensibil și la unele (nu prea multe) nuanțe dialectale bănățene. (Cf. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 540 ; aici se dau și exemple.)

[20] Cf. Fr. Griselini, *Versuch* ..., p. 258 ; ediția Bolocan, p. 191 ; vezi și E. Coseriu, *op. cit.*, p. 541 și 543.

Sau, şi mai răspicat : „Pot să repet : deja în epoca cea mai frumoasă a limbii latine, aşa cum înflorea ea atît la Roma, cît şi în întreaga Italie, în gura renumiţilor săi oratori şi sub pana nemuritorilor săi scriitori, încă de pe atunci, între oamenii de rînd din Roma şi din restul Italiei, era dominant un dialect latin foarte alterat, ale cărui cuvinte, în pronunţare, schimbate, stîlcite, corupte, puteau avea alt înţeles. Acest dialect se degrada tot mai mult, pe măsură ce Imperiul Roman decădea din măreţia lui ...” — p. 192—193 („Ich darf es wiederholen : schon in dem schönsten Zeitalter der lateinischen Sprache, wie sie in dem Mund ihrer berühmten Redner und unter den Federn ihrer unsterblichen Schriftsteller, wie zu Rom, so durch das ganze Italien blühte ; schon damals herrschte unter dem römischen und übrigen italiänischen Pöbel, eine äusserst schlechte lateinische Mundart, deren Wörter in der Aussprache verändert, verstümmelt, verdorben und auch wol ganz auf andern Sinn gezogen waren. Diese Mundart wurde noch schlechter, jemehr das römische Reich von seiner Grösse herabsank ...” — p. 259—260).

Prin urmare, Griselini susţine că limba latină s-a corupt *nu* în urma pătrunderii, în Peninsula Italică, la începutul evului mediu, a seminţiilor germanice, ci datorită altor factori („decăderea” culturii latine etc.) şi într-o altă epocă, anterioară.

7. Faţă de cei care exagerau vechimea limbii italiene, Griselini se detaşează însă tranşant : „eu nu doresc să mă apropii de părerile unui Leonard Bruni, Aretin în general, ale lui Strozza, de cardinalul P. Bembo şi, dintre cei noi, de Quadrio. Se ştie că aceşti autori identifică antichitatea limbii italiene cu latina şi vor să dovedească faptul că la Roma, în acelaşi timp, se întrebuinţau ambele limbi” — p. 190—191 („will ich mich jedoch nicht den Meinungen eines Leonard Bruni, insgemein Aretin, eines Strozza, bei dem Kardinal P. Bembo, und unter den Neuern des Quadrio nähern. Es ist bekannt, dass diese Schriftsteller das Alterthum der italiänischen Sprache der lateininschen gleichsezen, und beweisen wollen, dass man sich zu Rom beider zugleicherzeit bedienet habe” — p. 257).

8. Deoarece „coruperea” limbii latine este, după cum susţine Griselini, anterioară epocii lui Traian, rezultă că, în Dacia, coloniştii romani au adus nu limba latină cultă, ci tocmai această latină vulgară, „coruptă” : „Acelaşi [grai corupt] coloniştii romani l-au adus în Dacia” — p. 193 („Ebendieselbe haben die römischen Pflanzer mit sich nach Dacien gebracht” — p. 260).

S-a creat, în acest fel, următoarea situaţie : „Poporul de jos, în Italia, vorbea ca şi poporul de jos, în Dacia” — p. 192 ; („Der Pöbel in Italien sprach wie der Pöbel in Dacien” — p. 259). Subliniez (recurgînd la autoritatea de romanist a profesorului Coseriu) că această concluzie a lui Griselini este deosebit de importantă : din perspectiva reconstrucţiei latinei vulgare, afirmaţia respectivă (în contextul întregii demonstraţii) face din Griselini „un prim reprezentant al unei noi problematici în istoria lingvisticii romanice, ca şi un important pionier al noii lingvistici comparate, care va apărea la scurt timp după el” [21].

[21] E. Coseriu, *op. cit.*, p. 546.

9. Probele cele mai relevante, invocate de Griselini în sprijinul părerilor sale privind originea limbilor română și italiană și raporturile romanității cu elementele vechi germanice, au fost tocmai cele oferite de limba noastră : **identitățile și paralelismele lexicale și frazeologice (morfo-sintactice) româno-italiene.**

Pentru Griselini, latinitatea limbii române a constituit, se pare, o adevărată revelație științifică : „Această limbă, în afară de o mulțime de latinisme, are foarte multe cuvinte care se apropie de italiană ; multe sînt întocmai așa cum învățații le întrebuințează în vorbire și în scriere și așa cum ele sînt în uz în graiurile populare divergente din diferite ținuturi ale Italiei ; de asemenea, nu lipsesc expresii idiomatice franceze și spaniole, ca limbi care, ca și italiana, au luat naștere din latina coruptă" — p. 180 („Diese Sprache hat ausser einer Menge Latinismen sehr viele Wörter, welche sich dem Italiänischen nähern ; viele, welche ganz die nämlichen sind, sowol wie die Gelehrten im reden und schreiben sie gebrauchen, als wie sie in den abweichenden Mundarten des Volks der verschiedenen Gegenden Italiens üblich sind ; auch fehlt es nicht an französischen und spanischen Redensarten, als welche Sprachen gleich dem Italiänischen, aus dem verdorbenen Latein entstanden sind" — p. 244).

Procedînd la compararea italienei cu româna, Griselini scoate din impas și argumentația lui Maffei [22], căci acesta a avut în vedere, cu unele excepții, autorii tîrzii, pe cînd materialul lingvistic românesc ne trimite, indubitabil, la epoca lui Traian.

În această ordine de idei, este reprodusă cuprinzătoarea listă de cuvinte, publicată în 1718 [23], de Anton Maria del Chiaro [24], cu precizarea (făcută de Griselini) că : „pot s-o înmulțesc cu mai mult de două treimi de astfel de cuvinte, care, fie că sînt întru totul identice în italiană, fie că, avînd aceeași semnificație, diferă totuși puțin, comparativ cu aceasta [cu italiana]" — p. 181 („ich jedoch um mehr als zwei Drittheile solcher Wörter vermehren kann, die entweder ganz dem Italiänischen gleichkommen, der doch bei gleicher Bedeutung nur wenig davon abweichen" — p. 244).

Față de înregistrările existente la Del Chiaro (125 de articole lexicografice), Griselini a îmbogățit materialul lingvistic cu încă 132 de cuvinte și 10 variante și forme flexionare [25]. Fapt este că Griselini a alcătuit, dacă nu cea mai corectă [26], în orice caz, „cea mai cuprinzătoare listă de cuvinte românești, apărută înainte de anul 1800 în Europa apuseană" [27]. Important

---

[22] Cf. Fr. Griselini, *Versuch* ..., p. 258 ; ediția Bolocan, p. 191—192 ; vezi și E. Coseriu, *op. cit.*, p. 543.

[23] La Griselini se indică, greșit, anul 1618 ; eroarea se menține și în traducerea lui Bolocan : rectificare la E. Coseriu, *op. cit.*, p. 548, n. 10.

[24] Un studiu, foarte temeinic, al întregului material lingvistic românesc utilizat de Del Chiaro, la : G. Mihăilă, *Cultură și literatură română veche în context european*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1979, p. 42—62. Un examen filologic foarte riguros al listei lui Griselini (comparată cu lista lui Del Chiaro), la : E. Coseriu, *op. cit.*, p. 538—540, 548—549 ; cu numeroase exemple.

[25] Cf. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 539. Din totalul de 142 de forme adăugate de Griselini, profesorul Coseriu consideră că nu sînt corecte decît 65, adică nici 50%. (Vezi *Ibidem*, p. 540.)

[26] Cf. *Ibidem*, p. 542.

[27] *Ibidem*, p. 537.

de reținut este că lista lui Griselini „dovedește, incontestabil, că o mulțime de cuvinte italiene, nu integral, ci numai cu o mică schimbare, sînt întrebuințate și de valahi" — p. 191 („beweiset unwidersprechlich, dass eine Menge italiänischer Wörter ohne alle, aber nur wenige Veränderung, auch von den Walachen gebraucht werden" — p. 258).

10. Poate că demonstrația, dacă ar fi rămas numai la nivelul examinării lexicului, n-ar fi fost suficient de convingătoare. De aceea, Griselini își propune să arate că : „Asemănarea celor două limbi [italiana și româna] se extinde nu numai asupra cuvintelor, ci și asupra întregului mod de a vorbi ..." — p. 193 („Nicht allein auf die Wörter, auch auf ganze Redensarten [...], dehnt sich die Ähnlichkeit beiden Sprachen aus" — p. 260). În acest scop, o altă listă de exemple (27 de construcții sintactice [28]), alcătuită chiar de Griselini (însă și cu „ajutorul" lui Del Chiaro [29]), dovedește, din nou, că, „într-adevăr, un italian totdeauna va înțelege foarte ușor pe valahi ..." — p. 193 („Wirklich wird ein Italiäner die Walachen allezeit sehr leicht verstehn ..." — p. 260).

În fine, între probele de identitate lingvistică română-italiană, este citat auxiliarul *a avea*, pe care atît românii, cît și italienii, îl utilizează în același fel [30]. (Despre verbul *a fi*, Griselini crede că este întrebuințat, în românește, numai la persoana a treia singular, prezent indicativ : *este* [31].

11. După acumularea unei atît de impresionante (și convingătoare) cantități de date (cuvinte, propoziții etc.) privind identitatea și paralelismul lingvistic româno-italian, Griselini trece, firesc, la un alt stadiu, superior, al demonstrației sale : **interpretarea datelor.** (Tocmai în aceasta constă „avansul" lui Griselini, față de predecesori [32]. Astfel, el observă că „istoria nu ne-a păstrat mărturii, nici măcar presupuneri, că coloniștii romani, pe care Traian i-a adus în Dacia, și, mai apoi, urmașii lor, valahii, ar fi stat în vreo legătură cu patria mumă" — p. 190 („Und doch hat uns die Geschichte keine Zeugnisse, nicht einmal Vermuthungen aufbehalten, dass die römischen Pflanzer, welche Trajan nach Dacien versezte, und in der Folge ihre Nachkömmlinge die Walachen, in irgend einer Gemeinschaft mit dem Mutterland gestander waren" — p. 256).

Însă, deoarece paralelismele și identitățile româno-italiene nu sînt produsul unor contacte lingvistice **directe** între români și italieni, rezultă limpede că fenomenele respective „nu pot fi altceva decît dialectul diferențiat, vulgar, al limbii latine" — p. 191 („es müssen [...] nichts anders, als die abweichende, pöbelhafte Mundart der lateinischen sein" — p. 258).

Altfel spus, reciprocitatea lingvistică română-italiană este o chestiune de înrudire, de genealogie, căci toate paralelismele și identitățile invocate

---

[28] Cf. Fr. Griselini, *Versuch* ..., p. 260—261 ; ediția Bolocan, p. 193—194.

[29] Cf. E. Coseriu, *op. cit*, p. 540.

[30] Cf. Fr. Griselini, *Versuch* ..., p. 261 ; ediția Bolocan, p. 194.

[31] Afirmația lui Griselini este, evident, eronată, căci o astfel de situație nu întîlnim nici în graiurile bănățene, nici în limba română, în genere. Dezacordul din exemplul *Este papuci, jupinească* constituie totuși un fenomen dialectal, local, ceea ce nu înseamnă că, în Banat, nu este utilizată întreaga paradigmă a lui *a fi*. Cf. Fr. Griselini, *Versuch* ..., p. 261 ; ediția Bolocan, p. 194.

[32] Cf. E. Coseriu, *op. cit.*, p. 546.

de autor „ar putea fi explicate prin latină" — p. 190 („auf das Latein zurükgeführet werden können" — p. 256).

De fapt, părerea lui Griselini este că, în condițiile decăderii Imperiului roman și a limbii latine culte, s-a produs o contopire, o suprapunere a latinei populare cu latina cultă, iar rezultatul a fost că : „din amîndouă, fără deosebire, au luat naștere limbile de astăzi ale valahilor și italienilor" — p. 190 („aus beiden ohne Unterschid, sind die Sprachen der heutigen Walachen und der heutigen Italiäner entstanden" — p. 256).

12. La capătul demonstrației sale, Griselini trage concluzia (poate schematică, poate exclusivistă [33], dar, cred că, în esență, corectă) că nu goții, nu longobarzii „au conlucrat la schimbarea limbii latine în limbile valahă și italiană de astăzi, din moment ce ambele au existat deja mai dinainte" — p. 191 („sie können bei der Veränderung des Lateins in die heutige walachische und italiänische Sprachen, nicht mitgewirket haben, wenn beide früher schon vorhanden waren" — p. 258).

Cu alte cuvinte, „numai italienii înșiși sînt aceia care și-au creat noua lor limbă" — p. 191 ; („nur die Italiäner selbst sind es, die sich ihre neue Sprache schufen" — p. 258).

Tot la fel, în procesul de formare a limbii române, rolul vechilor popoare germanice abia dacă este sesizabil : „nu era nevoie de goți și de longobarzi spre a corupe dialectul, deja corupt, al valahilor [...]; goții și longobarzii nici acolo [în Dacia] n-au putut provoca totala schimbare a limbii, după cum se pretinde. Cu ceva vor fi putut contribui — aceasta o accept — dar, desigur că numai cu foarte puțin" [34] — p. 192 („es keine Gothen und Longobarden brauchte, die an sich schon schlechte Mundart der Walachen zu verderben. [...]; und so können sie auch dort nicht die völlige Veränderung der Sprache, wie man behaupten will, verursachet haben. Etwas möchten sie beitragen — dass geb ich zu ; aber gewiss nur sehr weniges" — p. 259).

Așadar, și românii, ca și italienii, trebuie considerați făuritorii propriei lor limbi.

13. Latinitatea limbii române nu este însă, pentru Griselini, numai un adevăr istoric. Limbile română și italiană nu numai că **au fost** (din perspectivă diacronică) limbi de origine latină, ci (foarte important !) **au și rămas** limbi „latine". Deci, oricît de mult s-ar fi îndepărtat de limba latină, româna și italiana nu și-au alterat totuși **caracterul latin** : „oricît de mult s-a îndepărtat [limba italiană] de cea latină, are totuși cu aceasta [cu latina], precum și cu cea valahă, o mare asemănare" — p. 193 („sosehr man sie auch von Lateinischen entfernt hat, doch mit demselben, sowie mit dem Walachischen grosse Ähnlichkeit behält" — p. 260).

Cu privire la limba română, Griselini arată că latinitatea s-a menținut în ciuda tuturor influențelor suferite : „Afară de cîteva cuvinte grecești, ilirice [citește : slave sau sîrbești] și ungurești, pe care le-au primit, ei [românii] și-au păstrat dialectul așa cum era" — p. 193 („Sie

---

[33] Cf. *Ibidem*, p. 544 : „Aici el pare să se mențină ferm pe vechea opoziție, din secolul al XV-lea, adică cea între Leonardo Bruni și Flavio Biondo ...".

[34] Se poate observa că **numai în legătură cu limba română**, Griselini acceptă (fie și la dimensiuni foarte reduse) o anumită influență veche germanică.

haben solche, ausser einigen griechischen, illirischen und ungarischen Wörtern, die sie aufnahmen sonst gelassen wie sie war" — p. 260).

14. Rezumativ, să reținem deci că, examinînd limba noastră, Francesco Griselini pledează (în 1779 !) pentru cîteva i d e i, nu multe, dar **deosebit de importante:**

a. Limba română este de origine latină;

b. mai mult încă, limba română, asemănător celorlalte limbi romanice, provine din latina populară („coruptă");

c. procesul de formare a limbii române (ca și a limbii italiene) s-a declanșat în mod natural, fără să fi fost provocat de „presiunea" elementelor vechi germanice (goții și longobarzii) asupra limbii latine;

d. în cadrul limbilor romanice, limba română se înrudește în mai mare măsură (ne sugerează Griselini) cu limba italiană;

e. în fine, limba română și-a menținut caracterul latin, cu toate că a receptat diferite elemente (influențe) străine.

Prin urmare, în opoziția cu „cîrtitorii" de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea (și cu cei din veacul următor), elaboratul lui Griselini venea, fără echivoc, în întîmpinarea **militantismului național** al românilor din Imperiul austriac. De aceea, este de neînțeles cum reprezentanții Școlii Ardelene, deși (unii, cel puțin) îi erau contemporani, nu l-au utilizat totuși pe Griselini în scrierile lor. Din motive care îmi scapă (n-a fost cunoscut ? !), Griselini n-a fost valorificat, chiar dacă, în lupta pentru apărarea limbii române și pentru justificarea drepturilor naționale ale românilor, ideile învățatului italian ar fi consolidat (și încă în ce măsură !) poziția învățaților români. (Fără a intra în detalii, aș spune însă că Petru Maior n-a fost tocmai străin de *Încercarea* italianului [35].)

Totuși, o anumită raportare a „cazului" Griselini la epoca Școlii Ardelene, în termeni ceva mai siguri, este destul de posibilă. Astfel, pornind de la Griselini, cred, se explică faptul că, în cadrul Școlii Ardelene, bănățenii, spre deosebire de ardeleni, n-au urmat, în general, calea revendicărilor istorice : nu aveau **de ce** și **cu cine** să polemizeze [36].

Fapt este că abia generația lui Murgu și Bojâncă a introdus, propriu-zis, în circuit cultural românesc, cartea și ideile lui Griselini. De aci încoace, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și chiar în primele decenii ale veacului nostru, intelectualii (învățații) români, nu de puține ori, și-au amintit de Griselini.

15. Cotele cele mai ridicate ale interesului românilor (mai cu seamă al bănățenilor) pentru cartea lui Griselini au fost marcate în două împrejurări a căror importanță nu trebuie să ne scape.

Astfel, în 1881, protopopul Meletie Drăghici tipărește la Timișoara o tălmăcire românească, pe cît de selectivă, de condensată [37], pe atît de

[35] În timp ce se aflau la Buda, Petru Maior a fost — după cum se știe — în relații foarte strînse cu cîțiva învățați bănățeni (Teodori, Theodorovici etc.), iar de la aceștia (pentru care Griselini firește că nu era un necunoscut), cred că Petru Maior a putut cunoaște, dacă nu și cartea, măcar ideile lui Griselini. Este însă adevărat că Maior nu-l citează pe Griselini, dar învățatul ardelean nu-l citează, de exemplu, nici pe Roja și, tot la fel, nu-l citează nici pe Boiagi, deși este neîndoielnică utilizarea scrierilor acestora de către Maior.

[36] Cf. Petru Oallde, *Despre coordonatele bănățene ale Școlii Ardelene*, în „Studii de limbă, literatură și folclor", Reșița, III, 1976, p. 249—272.

[37] Cf. *Descrierea Banatului de Griselini*, tradusă de Meletie Dreghici, Timișoara, Tipografia diecesană, 1881, 102 p.

generoasă în semnificații. Circumscris, desigur, în perimetrul luptei naționale, gestul lui Drăghici a exprimat, în primul rînd, atitudinea combativă a românilor față de cei care, în anii aceia, ne contestau, iarăși, originile [38]. Dar, dincolo de acest „dialog cu străinătatea", invocarea lui Griselini (chiar în anul creării Partidului Național Român [39]) a constituit un viguros act de afirmare a conștiinței naționale și, în aceeași măsură, a corespuns nevoilor spirituale ale epocii [40], impunîndu-se ca o contribuție deplin calificată la lupta generală a maselor pentru cultivarea și afirmarea limbii române [41].

Însă, pînă la transpunerea **integrală** în românește a textului lui Griselini, vor mai trece încă patru decenii și jumătate. Abia în 1926, în atmosfera de intensă omogenizare și emulare spirituală, ce a urmat lui 1 decembrie 1918, o editură bucureșteană tipărește [42] (sub auspiciile Asociației Culturale din Banat [43]) **traducerea completă**, realizată de un intelectual al locului, timișoreanul Nicolae Bolocan [44].

Această traducere n-a fost un „accident" în activitatea lui Drăghici. În conștiința contemporanilor săi, Meletie Drăghici (1814—1891) se impusese nu numai ca un înflăcărat militant național, ci și ca un aprig apărător al latinității limbii române. Cf. Dr. Aurel Cosma junior, *Istoria presei române din Banat*, ed. a III-a, Timișoara, 1932, p. 46—47 ; *Ortografia limbii române. Cercetare bibliografică*, București, BCU, 1970, p. 28, 74, 77 ; vezi și necrologul în „Foaia diecesană", Caransebeș, VI, 1891, nr. 21, p. 7.

[38] Într-adevăr, în anii '80 ai secolului trecut, se înregistrează o anumită recrudescență (Hunfalvy, Réthy, Pič etc.) a atitudinilor ostile, contestatare, la adresa romanității, latinității și continuității românilor. Replicile (în limbile germană sau maghiară) n-au întîrziat să apară : Ioan Goldiș, Vasile Maniu, Simeon Mangiuca, Petru Broșteanu, Dionisie Păscuțiu ș.a. Cert este că, adresîndu-se conștiinței naționale a românilor, traducerea realizată de Drăghici a acționat în sensul neutralizării nocivității acelor scrieri și idei, care subminau lupta națională a românilor.

[39] Cf. Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 3 : „În anul acesta [1881] s-a făcut pasul însemnat și hotărîtor spre întărirea forțelor naționale, spre unirea tuturor energiilor ...". Mi se pare că și apariția *Descrierii* lui Griselini trebuie interpretată ca un simptom al acestui început de revitalizare a energiilor naționale, în plan spiritual.

[40] Interesul bănățenilor (destul de accentuat) pentru opera lui Griselini cred că ar putea fi ilustrat și de „cazul" cojocarului Vasile Diaconovici, din Bocșa Montană. Acest meșteșugar (care, e drept, provenea dintr-o veche familie de cărturari) își cumpăra, în 1880, la Frankfurt pe Main, ediția princeps (1779) a *Încercării*. Exemplarul respectiv, cu aproape toate paginile adnotate și subliniate, se păstrează (cota : C. II. 1061) la filiala din Caransebeș a Arhivelor Statului. Pe foaia de titlu a primei părți, proprietarul a notat : *Vasilie Diaconovics [,] 1880 [,] Bogsan [,] Banat [.]* Mult mai important (și emoționant) este însă autograful de pe ultima pagină a părții întîi : *De mare folos pentru Romani[i] Banatiani. S[-]au cumpărat aceasta Carte din Frankfurt an Main în 28 Ienu[a]rie 1880 [,] stilu vec[h]iu [,] Wasiliu Diaconovics [,] Cojokari [,] Din Bòksia Montana [,] Banat [,] [...] la 101 ani după Tipariria ei* [.] Mai adaug că Vasile Diaconovici „cetia foarte mult, avea cunoștințe, mai ales istorice, frumoase, și a lăsat după sine o bibliotecă foarte avută". („Foaia diecesană", VII, 1982, nr. 22, p. 6.)

[41] În această ordine de idei, traducerea lui Griselini ar putea fi deci o probă, un exemplu, de felul cum — în condițiile victoriei fonetismului ortografic — bănățenii înțelegeau să rezolve problema „cultivării originilor" noastre, **fără etimologism.**

[42] Cf. Francisc Griselini, *Istoria Banatului timișan*, traducere din limba germană de Nicolae Bolocan, București, Tipografiile române unite, 1926, XVIII p. + 320 [322] p. + VIII planșe + harta Banatului. (Asociația Culturală din Banat.)

Profesorul Coseriu se pare că nu cunoaște această versiune românească.

[43] În fruntea acestei asociații (înființate în 1919) se aflau personalități științifice și culturale bine cunoscute, precum prof. dr. Traian Lalescu (marele matematician), dr. Cornel Corneanu, dr. Aurel Cosma, dr. Dimitrie Cioloca ș.a.

[44] Despre Nicolae Bolocan să notăm că se trăgea dintr-o veche familie de intelectuali bănățeni (se înrudea și cu scriitorul Mihail Gaspar), pe cît de entuziaști, pe atît de pricepuți luminători ai maselor. (Cf. Dimitrie Botău, *Viața și activitatea preotului Nicolae Bolocan*, în

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

La noua devenire spirituală a României Mari, Banatul adere, aşadar, cu întreaga lui istorie milenară : Griselini, în versiunea lui Bolocan, era solicitat să depună mărturie tocmai despre această istorie zbuciumată a Banatului, ca parte integrantă a istoriei tuturor românilor. Altfel spus, *Istoria Banatului timişan* îndeplinea, programatic, „o obligaţie regională faţă de cultura naţională" [45].

16. Poate că un nou gest de „recuperare" a lui Griselini, în zilele noastre, n-ar fi deloc inoportun. În această privinţă, articolul de faţă nu se vrea decît un sincer (şi, sper, convingător) îndemn.

Septembrie 1981

Filiala din Reşiţa
a Societăţii de ştiinţe filologice
Reşiţa, str. Libertăţii nr. 40

„Calendarul românului", Caransebeş, XLII, 1930, p. 158—163 ; vezi şi „Familia", XIII, 1877 nr. 25, p. 300.) De la ing. ec. George C. Bogdan, din Timişoara, am mai aflat următoarele : Nicolae Bolocan s-a născut în anul 1863, în comuna Gătaia, din jud. Timiş, şi a murit la Timişoara, în anul 1925. În 1893, ca şi alţi români din Banat şi Ardeal, Bolocan trece munţii, stabilindu-se la Bucureşti, pînă în 1913, cînd s-a pensionat şi s-a mutat la Turnu Severin. În capitală a colaborat la diferite periodice şi a activat în cadrul „Ligii culturale". În 1920 se reîntoarce la Timişoara, unde, deşi pensionar, a lucrat totuşi la primăria oraşului („cancelist"), pînă la moarte. În 1924, tipăreşte două broşuri originale, în 1925 — o traducere, iar, postum, în 1926, apare versiunea românească a *Istoriei* lui Griselini.

[45] Aurel Cosma, Traian Lalescu, *Prefaţă*, la Fr. Griselini, *Istoria Banatului timişan*, Bucureşti, 1926, p. IV.

ÎN SPRIJINUL UNUI ATLAS LINGVISTIC AL ROMÂNEI LITERARE

DE

ION CALOTĂ

În numărul 3/1980 al revistei „Limba română", p. 221—225, lingvistul băimărean Victor Iancu a lansat o propunere foarte interesantă, care se adresează deopotrivă lingviștilor și oamenilor de cultură în general, ca și forurilor superioare de decizie, aceea de a se elabora „un atlas lingvistic al românei standard". Rîndurile care urmează sînt concepute ca o participare la discuție, pe baza propunerii lui Victor Iancu.

Ideea elaborării unui astfel de atlas, care are menirea să arate chipul viu al limbii oamenilor cultivați, apare într-un moment în care se vorbește, pe drept cuvînt, de „reabilitarea limbii vorbite, pe care mulți au început să o nesocotească în favoarea celei scrise" [1], într-un moment în care „limba scrisă părea că e gata să o detroneze pe cea vorbită" [2], așa cum spune cu dreptate acad. Al. Graur în recenzia la cartea lui Aurélien Sauvageot, *Analyse du français parlé*, publicată la Paris, în 1972.

Pe de altă parte, atlasul propus s-ar încadra în preocupările actuale de dialectologie și geografie lingvistică urbană, completînd seriile mai vechi ale atlaselor noastre lingvistice (WLAD, ALR I, ALR II, NALR), despre care se știe că au un preponderent caracter „rural" [3]. În același timp, urmărind variabilitatea și diversitatea lingvistică atît pe plan orizontal, de la o localitate la alta, cît și pe plan vertical, în funcție de factorii socioculturali, atlasul în discuție ar constitui o îmbinare a preocupărilor mai vechi de dialectologie propriu-zisă cu cele moderne de sociolingvistică, a cărei rezultantă ar fi dialectologia sociologică [4] și geografia lingvistică sociologică urbană.

De aici decurge, principial, acceptarea diversității chiar în limitele limbii literare. Cu surprinzătoarea sa intuiție caracteristică, marele G. Călinescu scria, în „Adevărul literar" din 5 iunie 1938, p. 17, într-o recenzie la *Gramatica limbii române* (București, 1937) a acad. Iorgu Iordan, următoarele: „« Corect » în materie de limbă nu poate avea sensul unei conformări la o convenție unică a limbii, ci vorbire care capătă consimțirea conaționalilor" [5]. Și tot acolo, imediat mai sus, se introduce argumentul: „Dacă limba ar fi fixă, atunci noțiunea de cultură n-ar mai avea nici

---

[1] Al. Graur, SCL, XXIII, 1972, nr. 5, p. 547.

[2] *Ibidem.*

[3] Cf. Ion Ionică, recenzia la Manuel Alvar, *Estructuralismo, geografia lingüística y dialectologia actual*, Madrid [1963], în SCL, XXII, 1971, nr. 2, p. 221—226.

[4] Vezi Ruxandra Pană și Nicolae Saramandu, *Dialectologia sociologică*, în *Progresele științei*, 7, 1971, nr. 9, p. 446—449.

[5] G. Călinescu, *Ulysse*, București, 1967, p. 407.

un înțeles"[6]. Noțiunea de „corectitudine" în limbă, în limba literară, bine-înțeles, a fost înțeleasă în stil călinescian, adică în mod superior, și de romanistul bucureștean Alexandru Niculescu, care vorbește de „pluralitatea corectitudinii" [7], afirmînd răspicat, cu toată îndreptățirea, că „unicitatea limbii literare este, astăzi, o idee depășită" [8].

Este locul aici, pe baza celor de mai sus, să introducem un corectiv la propunerea lui Victor Iancu : în loc de „atlas lingvistic al românei standard", credem că ar fi mai bine „atlas lingvistic al românei literare". Pe de o parte, termenul *standard*, ca substantiv, este un calificativ nepotrivit pe lîngă un alt substantiv, ca *limbă* (română), în care caz ar trebui să fie folosită cratima : *limbă-standard* ; mai ales în combinația *română standard*, chiar dacă *română* are rol de substantiv, însemnînd „limbă", se ajunge ca substantivul *standard* să determine adjectivul *română*. Pe de altă parte, termenul *standard*, care are valoarea adjectivului provenit din participiul *standardizat(ă)*, dă senzația unei normări prea rigide, excesive, lipsite de originalitate, ale cărei abateri cad parcă sub sancțiunea legii, în timp ce adjectivul *literar(ă)* este un calificativ mai potrivit pentru substantivul *limbă*, presupunînd un sistem de norme și subnorme nu numai explicite, dar și implicite, intrinsece limbii în general și compartimentelor sale, admițînd variații socioculturale. Un atlas a cărui rațiune este tocmai relevarea variabilității lingvistice la nivelul vorbirii intelectualilor nu poate fi un atlas al limbii-standard, fiindcă aceasta nu presupune și nu îngăduie, în mod normal, variante. Un asemenea atlas nu poate fi, după părerea noastră, decît al limbii literare și al variantelor sale socioculturale și geografice.

Cu acest corectiv, trecînd peste comentariile lui Victor Iancu în legătură cu interdialectele, din prima parte a articolului, în care autorul face afirmații mai mult sau mai puțin discutabile, ne oprim în continuare la obiectul propriu-zis al propunerii lingvistului băimărean, atlasul lingvistic al românei literare, încercînd să oferim cîteva sugestii privitoare la realizarea concretă a acestei importante lucrări.

Astfel, fiind un atlas al limbii române literare, evident că noul atlas va trebui să aibă, prin compensație, un caracter preponderent urban. Este știut că preocuparea pentru limbajul urban nu a lipsit cu totul din concepția care a stat la baza ALR : Emil Petrovici a făcut anchete în cîteva orașe mici, tip Balș, Strehaia, Zimnicea, pentru ALR II. Pentru *Atlasul lingvistic al românei literare* (ALRL) ar trebui să se facă anchete, în primul rînd, în 19 orașe mari, repartizate, după părerea noastră, în felul următor, pentru fiecare dintre cele nouă provincii istorice românești : București, Ploiești, Pitești, Brăila (pentru Muntenia), Constanța (pentru Dobrogea), Iași, Bacău, Galați (pentru Moldova), Suceava (pentru Bucovina), Cluj-Napoca, Tîrgu-Mureș, Brașov, Sibiu, Petroșani (pentru Transilvania), Baia Mare (pentru Maramureș), Oradea și Arad (pentru Crișana), Timișoara (pentru Banat) și Craiova (pentru Oltenia). Printre acestea sînt unele orașe mai puțin mari în ceea ce privește numărul de locuitori, ca

---

[6] *Ibidem.*

[7] Alexandru Niculescu *Pluralitatea corectitudinii*, în „România literară", anul IX, 1976, nr. 36, p. 8.

[8] *Ibidem.*

Petroșani sau Suceava, dar cu importanță, din alte puncte de vedere, industrial, cultural, istoric etc. Așa, de exemplu, Petroșanii sînt un centru de învățămînt superior tehnic.

În aceste orașe mari, numărul subiecților anchetați ar trebui să fie destul de mare, mai mare decît în celelalte puncte de anchetă, în așa fel încît să fie reprezentate cele mai largi categorii de intelectuali : personalități ale vieții cultural-științifice, oameni de știință, profesori de diferite specialități și niveluri, medici, farmaciști, ingineri, arhitecți, oameni de artă (scriitori, critici, pictori, sculptori, muzicieni, dirijori, actori, regizori), preoți, juriști, activiști și ofițeri superiori, studenți. Subiecții informatori vor trebui aleși, evident, din rîndul ambelor sexe, dar, mai important, de vîrste diferite [9], de la studenți pînă la pensionarii cei mai vîrstnici.

O mențiune specială trebuie făcută pentru scriitori. Așa cum este cunoscut, ca o inovație a ALR, pe linia preocupărilor sociolingvistice, la propunerea lui D. Caracostea, Sever Pop, a anchetat pentru ALR I, cei trei scriitori reprezentativi pentru cele 3 mari provincii istorice românești : I. Al. Brătescu-Voinești, pentru Muntenia, Mihail Sadoveanu, pentru Moldova, Ion Agârbiceanu, pentru Transilvania. Este una dintre inovațiile cele mai interesante ale ALR, preluată din *Atlasul lingvistic al Cataloniei* al lui A. Griera, care chiar dădea preferință intelectualilor, inovație ale cărei rezultate n-au fost încă explorate și care merge pe linia sociolingvisticii, vizînd raporturile dintre limba literară și graiurile populare. Evident că, într-un atlas lingvistic al românei literare, scriitorii și criticii literari, mînuitori ai limbii literare, trebuie să fie foarte bine reprezentați. Alegerea lor trebuie să fie făcută după criteriul zonei geografice în care s-au născut ori s-au format intelectualicește.

S-ar realiza astfel ceea ce se numește o „geografie literară" a țării, noțiune prin care George Călinescu, înțelegea, în mod corect, că trebuie să adauge la celebra *Istorie a literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, „o mică hartă cu geografie literară, distribuind ca în filologie autorii pe sol" [10], în consens cu aplicarea metodei geografice la alte discipline : lingvistică (geografia lingvistică, disciplină întemeiată de J. Gilliéron), folclor (geografie folclorică [11], disciplină întemeiată de R. Menéndez Pidal) etc. În timpul din urmă, noțiunea de geografie literară este greșit înțeleasă, ca literatură peisagistă : „ ... literatura peisagistică (sic !) sau geografia literară a patriei noastre" [12].

---

[9] Cf. B. Cazacu, *Procesul de diferențiere în graiul unei comune (Meria, jud. Hunedoara)*, în volumul *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 120 ; cf. și N. Saramandu, *Deux types de variables socioliguistiques*, în „Revue roumaine de linguistique", XXII, 1977, nr. 3, p. 315—319.

[10] Vezi scrisoarea din 23 sept. 1940 a lui George Călinescu adresată lui Al. Rosetti, în volumul intitulat, impropriu (fiind vorba de un volum care cuprinde numai scrisorile lui Călinescu către Al. Rosetti, nu și invers), *Corespondența lui G. Călinescu cu Al. Rosetti*, București, 1977, p. 142.

[11] Vezi Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 272 și urm.

[12] Constantin Crișan, *Pentru o geografie literară a patriei. Itinerar critic*, în *Sinteze de literatură română*, București, 1974, p. 225. Cf. și volumul *Geografie literară. Orizonturi spirituale în proza românească*. Antologie, prefață și comentarii de Gh. Macarie, București, 1980.

În ceea ce privește structura populației anchetate, pe lîngă criteriul sociolingvistic (grad de cultură, profesii, vîrstă, sex etc.), trebuie să avem în vedere și criteriul geografic, anume al proveniență subiectelor informatoare din localitatea sau din zona considerată, localnicii trebuind să fie preponderenți.

Pe baza materialului cules din cele 19 orașe mari, posibile centre de iradiere autonome, se va putea verifica ipoteza existenței unor variante regionale de sine stătătoare ale limbii române literare. Se va putea stabili, de asemenea, în cazul în care există realmente astfel de variante regionale, statutul acestora în raport cu limba literară pe de o parte și cu graiurile regionale respective pe de altă parte.

Anchetele în cele 19 orașe mari, dînd posibilitatea verificării ipotezei în legătură cu existența variantelor regionale ale limbii literare, ar oferi și posibilitatea de a stabili dacă acestea au statut interdialectal [13] de „limbă literară cu coloratură dialectală" („français patoisé" în terminologia franțuzească) sau, dimpotrivă, de „dialect cu coloratură literară" („patois francisé", în terminologia franțuzească) [14].

De asemenea nu este exclusă nici o a treia posibilitate, anume aceea ca cel puțin unii dintre informatorii anchetați în aceste 19 orașe mari, ca de altfel din oricare altă localitate explorată, în funcție de fidelitatea lor față de cuvîntul scris, să vorbească „oralizînd" limba scrisă, să folosească adică un limbaj oral care să nu fie altceva decît „réalisation phonatoire de la langue écrite" [15].

Tot pentru mediul urban, pe lîngă cele 19 orașe mari, în care numărul informatorilor ar trebui să fie destul de mare, ar mai trebui explorate toate municipiile și orașele care sînt astăzi reședință de județ, în scopul de a se vedea subordonarea actuală, gravitația acestora spre un centru de iradiere sau dacă, prin dezvoltarea lor actuală, unele dintre acestea au devenit sau tind să devină ele însești centre de iradiere culturală și lingvistică. Considerăm, de asemenea, că și orașele care au fost în trecut reședință ale fostelor județe, tip Cîmpulung-Muscel, Turnu-Măgurele, Roșiorii-de-Vede, Bîrlad, Fălticeni, Cîmpulung-Moldovenesc, Sighet, Turda, Blaj, Oravița, Lugoj, Caracal etc. ar fi bine să fie cercetate în scopul urmăririi subordonării actuale.

În zilele noastre prezintă interes din punct de vedere lingvistic și noile centre urbane, apărute în anii socialismului, devenite centre industriale, tip Motru sau orașul Gh. Gheorghiu-Dej, pentru a se urmări, date fiind proveniența geografică diferită și amestecul de populație, procesul de omogenizare sociolingvistică și limitele acestui proces, atît în interiorul orașului, cît și în cadrul zonei, pentru a se vedea subordonarea față de un centru de gravitație.

Rețeaua localităților urbane anchetate pentru ALRL ar putea fi completată cu toate orășelele explorate de Emil Petrovici, tip Strehaia, Balș, Zimnicea, ceea ce ar da posibilitatea raportării la materialul înregistrat în ALR II.

---

[13] B. Cazacu, *Noțiunea de interdialect*, în vol. *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 40.

[14] Albert Dauzat, *Les patois. Évolution. Classification. Étude*, Paris, 1943, p. 33—37

[15] Aurélien Sauvageot, *Analyse du français parlé*, Paris [1972], p. 11.

În sfîrșit, cum și la țară se vorbește limba literară, fie în stadiul de „dialect cu coloratură literară", fie în stadiul de „limbă literară cu coloratură dialectală", vor trebui explorate cîteva comune din fiecare județ, eventual acele localități rurale anchetate de Emil Petrovici, care apoi au fost reanchetate pentru NALR, cu oameni care desfășoară activitate intelectuală (medici, profesori, preoți, agronomi etc.). Densitatea rețelei rurale a ALRL ar putea fi așadar asemănătoare cu aceea a ALR II, existînd astfel posibilitatea raportării materialului cules atît la ALR II, cît și la NALR (ALRR).

În legătură cu chestionarul, factor fundamental într-o anchetă sociolingvistică, subliniem că, folosind un mare număr de informatori — de grade de cultură, vîrste, profesii etc. diferite —, condiție esențială a cercetării sociolingvistice, atît monografice, cît și pentru un astfel de atlas, chestionarul trebuie să fie pe de o parte unic, iar pe de altă parte redus [16], mai redus decît propune Victor Iancu. Fără să indicăm o cifră, care să reprezinte numărul întrebărilor, considerăm că un chestionar ALRL trebuie să cuprindă atîtea întrebări cîte sînt absolut necesare pentru scopul urmărit de atlasul în discuție, acele „probleme" ale limbii literare românești, din toate compartimentele sale, acele chestiuni controversate, cu mai multe soluții, în care se manifestă variabilitatea socioculturală și geografică, care să fie, în aceleași timp, întrebări pe baza cărora să se obțină material comparabil cu ALR I (cele 302 hărți care cuprind materialul adunat de la cei trei scriitori anchetați), cu ALR II și NALR (ALRR).

Ideea elaborării unui atlas al românei literare (ALRL), la care noi subscriem cu toată convingerea, este de natură să trezească interesul nu numai al lingviștilor, ci și al oamenilor de cultură în general. Atlasul propus ar fi prima reprezentare cartografică a limbii literare vorbite, a acelui aspect al limbii naționale căruia trebuie să i se acorde mai multă atenție în viitor, atît din partea lingviștilor, cît și din partea oficialității academice în acțiunea de „planificare lingvistică".

Atlasul lingvistic al românei literare (ALRL), continuînd celelalte reprezentări cartografice, ar fi încă un monument închinat limbii române, pe care merită să-l ridicăm.

Mai 1982

Craiova, Piața Gării, blocul E3, ap. 10

[16] Cf. Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistica. Orientări actuale*, București, 1975, p. 25—26.

PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA *ELEMENTA LINGUAE DACO-ROMANAE SIVE VALACHICAE*

DE

GH. D. TRANDAFIR

1. *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* cunoaște — așa cum era de așteptat — o bibliografie considerabilă. Tocmai de aceea surprinde varietatea opiniilor și chiar inexactitatea unor afirmații referitoare la această lucrare, situație semnalată și de Mioara Avram într-un articol analitic și critic [1].

În continuare, ne propunem să relevăm cîteva aspecte semnificative mai recente ale acestui fenomen și să le explicăm parțial, luînd în considerație alte lucrări despre *Elementa* decît cele utilizate de autoarea menționată.

2. Unele divergențe din bibliografia despre *Elementa* provin chiar din *Elementa*, în care apare cîteodată discrepanță între regulile ortografice și practica ortografică. De exemplu, se preconizează notarea prin *cl* a palatalei *k'* derivate din *cl (claue)* (p. 16) [2], dar în lucrare se întîlnește și *chi* pentru același grup consonantic : *vecchii* (< *veclus)* (p. 98); se indică diagrama *qv* pentru sunetul *c* (p. 16), care se notează însă și *qu (quand*, p. 106); litera *î* nu este prevăzută de regulile ortografice, însă figurează în text : *rîpa* (p. 88); se propune grafemul *l'* (*l* cu spirit aspru) pentru sunetul *r* provenit din *l* latin simplu *(mol'a, angel')* (p. 15), dar el este folosit și în neologisme de origine latină (*el'ementuri* (p. 86), *col'ori* (p. 94), în care rotacizarea lui *l* nu se realizează, deci în această categorie de cuvinte *l'* nu reprezintă sunetul *r*, ci pe *l*.

Cercetătorii care au consultat *Elementa* au reținut în general regulile ortografice, dar nici unul dintre ei nu i-a analizat exhaustiv ortografia textului [3].

3. Evident, concepția autorului despre cercetarea științifică determină în mod hotărîtor valoarea rezultatelor acesteia. Deși pare neverosimil, unii cercetători scriu despre *Elementa* fără s-o fi văzut. Astfel, Gavril Istrate declară : „Prima gramatică românească, tipărită (în limba latină, cum am spus), nu se găsește în bibliotecile din Iași. Din această cauză va trebui să mă rezum numai la spusele altora despre dînsa și să nu pot face aprecieri personale [. . .]" [4].

---

[1] Vezi Mioara Avram, *200 de ani de la prima gramatică tipărită a limbii române*, în LR, XXIX, 1980, 6, p. 573—584.

[2] Trimiterile la *Elementa*, ed. I și ed. a II-a, se referă la paginația ediției Zdrenghea.

[3] Vezi Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. Studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980. Vezi LR, XXXI, 1982, 2, p. 191—194.

[4] Vezi Gavril Istrate, *Limba română literară. Studii și articole*, București, 1970, p. 46.

Compilînd surse indirecte incomplete sau eronate, G. Istrate redactează studiile *Școala ardeleană și rolul ei în dezvoltarea limbii române literare* [5] și *Gramatica lui Radu Tempea* [6], pe care le consideră „contribuții" la studiul problemelor respective [7].

Pentru tratarea ortografiei din *Elementa*, ediția a II-a, G. Istrate apelează la Romulus Ionașcu [8]: „Ediția din 1805 se deosebește de cea din 1780 mai mult în privința ortografică. Pe *a* îl scrie cu *á*, iar pe *ă* cu *a*; pe *î* îl înseamnă cu *â*, *ê*, *î* ..."; „*l*, între două vocale, s-a prefăcut în *r*: *mola* > *moară*" [9].

În realitate, Șincai îl notează pe *a* și prin *aá*: *taá* (p. 218), *faméiaá*, *demineatiaá* (p. 206); literele *â* și *î* apar și în ediția din 1780: *quâte* (p. 66), *siopârla* (p. 94), *bâta* (p. 92), *rîpa* (p. 88); sunetul *l* intervocalic se transformă în *r* numai în cuvintele de origine latină moștenite, iar în cuvintele alogene și în cele latine literare se menține ca atare și se notează, inconsecvent, prin *l*, *l'*, *ll* — în ediția I: *camilla* (sl.) (p. 94), *cándela* (sl., ngr. sau fr.) (p. 92), *guller* (magh.) (p. 90), *col'ori* (lat. lit.) (p. 94); în ediția a II-a: *camila* (p. 204), *cándela* (p. 202), *guller* (p. 200), *colori* (p. 204).

4. În *Istoria limbii române literare* de Șt. Munteanu și V. Țâra, București, 1978, figurează și un capitol despre *Problemele de ortografie și ortoepie în discuția reprezentanților Școlii ardelene* (p. 102—104), elaborat de asemenea fără a se fi consultat *Elementa*, pe care o vizează în mod special. Sistemul ortografic din capitolul menționat reproduce pasajul respectiv din *Istoria limbii române literare* de Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, vol. I, Buc., 1971, p. 452—453, bineînțeles cu deficiențele acestuia: în ediția I, fonemul *k'* nu se scrie numai *cl*, cum se afirmă, ci și *ch(+e, i)*, *k(+i)*: *radeiche* (p. 106), *schiop* (p. 90), *killie* (p. 104); diftongul *ea* se marchează și prin *ea*, nu numai prin *e*: *negrealla* (p. 90), *înáintea* (p. 68), *masea* (p. 88); se reduplică și *c*, *t*, nu numai *l'*, *n*, *r*, *s*: *buccatele* (p. 100), *bottez* (p. 86); regula ortografică după care „*r* e notat prin *l'*, cînd este intervocalic (*mol'a*, *angel'*)" (p. 103) este inadecvată, deoarece *r* intervocalic provenit din *l* latin nu este redat numai prin *l'*, ci și prin *r*: *nor* < *nubilum* (p. 86), *gráur* < *graulus* (p. 94); în cuvintele alogene *r* intervocalic se notează exclusiv prin *r*: *ciora* (alb., p. 94), *mirossit* (sl., p. 90), *mohorât* (magh., p. 94); sunetul *r* intervocalic moștenit din latină se notează ca atare: *mure* (p. 94), *vipera* (p. 94); sunetul *z* cunoaște, afară de notația *d(+i)*, și pe cea cu grafemul *z*: *zámaa* (p. 102), *obráz* (p. 88), *traznet* (p. 88).

Alte greșeli derivă din libertățile pe care și le permit autorii față de sursa de informație. Astfel regula ortografică din lucrarea lui Rosetti, Cazacu, Onu, „se suprimă *h* inițial etimologizant *(oameni* în loc de *homeni)* [în ediția din 1805]" [10] se formulează astfel: „*h* inițial este suprimat *(oameni)* [11]" În această variantă absolutizantă, regula scrierii lui *h-* este infirmată de

---

[5] *Ibidem*, p. 33—43.
[6] *Ibidem*, p. 44—63.
[7] *Ibidem*, p. 8.
[8] *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticei limbii române de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914.
[9] Vezi Gavril Istrate, *op. cit.*, p. 44; 48.
[10] *Op. cit.*, p. 453.
[11] *Op. cit.*, p. 103.

cuvintele de origine nelatină, care notează pe *h* inițial : *háina* (bg., scr.) (p. 200), *horn* (ucr.) (p. 202), *hodignéște* (bg.) (p. 218); grafemele *â* și *î* se utilizează și în ediția I, nu exclusiv în cea din 1805 : *âtâte* (p. 100), *rât* (p. 88), *rîpa* (p. 88); tot în ediția a II-a, regula ortografică recomandă pentru sunetul *ș*, pe lîngă semnul special *ſ*, și pe *sh* (*ſ* longum in medio aut *sh* initio vel in fine) (p. 120), dar în text se întîlnește și *s*(+*i*) cu aceeași valoare fonetică : *șiése*, *siépte* (p. 158).

5. Aprecieri eronate despre *Elementa* apar cu atît mai mult în lucrările care o vizează tangențial. Astfel, numai făcînd abstracție de *Elementa*, Al. Niculescu a putut să afirme că S. Micu și Gh. Șincai nu cunoșteau limba franceză (*Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. 2, 1978, p. 85), că lui Ion Heliade Rădulescu i se datorează adoptarea ortografiei italienizante a lui *c* + *e*, *i* (*centru*) (*ib.*., p. 92) și că „între Transilvania, pe de o parte, și Moldo-Valahia, pe de altă parte, se creează opozițiile latin/romanic, antic/contemporan ..." (*ib.*, p. 98).

6. Într-un studiu amplu și instructiv asupra *Gramaticii românești* de I. Heliade Rădulescu, Valeria Guțu Romalo susține că „Tratarea realistă a faptelor și bogăția informației situează lucrarea apărută acum 150 de ani la începutul gramaticii descriptive științifice românești" (I. Heliade Rădulescu, *Gramatica românească*. Ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, București, 1980, p. 532). Editoarea apreciază gramatica lui Heliade prin confruntare numai cu gramaticile anterioare din Țara Românească, *Elementa* fiind deci ignorată.

În realitate gramatica lui S. Micu și Gh. Șincai, care precedă pe cea a lui Heliade cu aproape o jumătate de secol, prezintă numeroase soluții preferabile celor propuse de Heliade.

În *Elementa*, de exemplu, secțiunea *Despre ortografie* conține informații bogate de fonetică istorică a limbii române care au fost preluate aidoma de tratatele capitale de istorie a limbii, pe cînd Heliade se preocupă în *Gramatica românească* de simplificarea ortografiei chirilice, pe care, pe de altă parte, o complică prin notarea lui *u* final mut (*omŭ*, *bunŭ*, *rogŭ*, *vorbindŭ* etc.), care nu figurează în sistemul ortografic al lui Micu și Șincai. Grafeme preconizate și practicate de Șincai în ediția a II-a a gramaticii au fost adoptate de Academia Română prin reformele ortografice din 1881 (literele *ch* + *e*, *i*; *gh*+*e*, *i* pentru palatalele *k'*, respectiv *g'*), din 1895 (suprimarea lui *u* postconsonantic final mut) și din 1904 (diftongii *ea*, *oa* se scriu ca atare; *z* și pentru *d* + *i*; *i* scurt și *u* scurt fără semnul scurtimii : *oameni*, *iubire*, *nou*; *șt* pentru *sc* : *știință*, *știu*) și au fost generalizate prin Ministerul Instrucțiunii.

Referitor la descrierea și la notarea lui *î*, Șincai indică o soluție mai avansată chiar decît a lui Maiorescu, unanim recunoscut ca reprezentant strălucit al ortografiei fonologice.

Acesta din urmă consideră, în 1880, sunetul *î* ca o variantă a lui *ă* și opinează că „Acolo unde nu se constată proveniența lui *ă* și *î* înlăuntrul limbei române se vor însemna cu *ă*, afară de *î* la începutul cuvintelor cu *în*, care se vor însemna cu *i*.

Vom scrie dar : *mănă*, *cănd*, *fănțănă*, *in*, *indată*, *inceput* etc." (*Critice*, 1966, p. 319), pe cînd Șincai scrie în *Elementa*, ediția a II-a : *mâna* (p. 200), *fântâna* (p. 198), *încolo* (p. 178) etc.

Spre deosebire de *Elementa*, gramatica lui Heliade prezintă o paradigmă eronată a substantivului nearticulat: substantivul este însoțit de prepoziție la majoritatea cazurilor (N. *stea-a*, G. *de stea*, D. *la stea*, Ac. *pe stea*, V. *o stea*, Abl. *de la* sau *de stea*) (p. 101—102), deci el se află la cazurile respective în acuzativul prepozițional, nu în G., D., Ac. etc. Într-o atare situație nu se mai manifestă deosebirea dintre genitiv-dativ și nominativ-acuzativ la singularul substantivelor feminine.

În *Gramatica românească* clasa adjectivului include, pe lîngă adjectivul calificativ, pronumele și adjectivele posesive, demonstrative, relative, interogative, nedefinite și numeralele (p. 115—135), pe cînd în *Elementa* se fac distincțiile de rigoare între clasele lexico-gramaticale.

În *Gramatica românească cine* se consideră invariabil, iar forma *cui* se încadrează în paradigma lui *care* (*ib.*, p. 125—127).

Heliade nu declină substantivul însoțit de adjectiv determinant.

Elementa cuprinde în plus un capitol „despre formarea numelor feminine de la masculine" (p. 35), care se realizează pe două căi: (a) prin moțiune (derivare cu sufixe moționale) și (b) prin heteronime (cuvinte diferite: *cal/iapă*).

Tot numai în lucrarea lui S. Micu și Gh. Șincai figurează și un capitol despre derivarea numelor cu ajutorul sufixelor augmentative și a celor diminutivale.

Dacă *Elementa*, care este menționată de Heliade în Prefață, ar fi fost utilizată efectiv, atunci *Gramatica românească* ar fi avut mai puține deficiențe. De asemenea, dacă editoarea *Gramaticii românești* ar fi luat în considerație și *Elementa*, studiul său despre aceasta ar fi avut altă structură și data începutului gramaticii științifice românești ar fi fost plasată cu cîteva decenii mai înainte.

7. *Elementa* se distinge prin conținut dens și stil concis. Asimilarea ei satisfăcătoare reclamă efort și acuratețe. Redarea incompletă a unei legi fonetice, de exemplu, implică uneori denaturarea doctrinei lingvistice a celor doi cărturari. Astfel în *Elementa* se precizează că sunetul *a* în poziție nazală se pronunță *î* numai în cuvintele moștenite din latină (in vocibus peregrinis ... locum non habere) (p. 12). Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu nu specifică însă în lucrarea citată că evoluția sunetului *a* la *î* se produce numai în cuvintele provenite din latină. Or, menținerea lui *a* în poziție nazală în cuvintele alogene (*lánce* (it.) (p. 12), *cándela* (sl.) (p. 92) *dulmána* (tc.) (p. 90) demonstrează că acestea au intrat în limbă cînd legea fonetică respectivă nu mai acționa. Alt corolar al acestei legi fonetice rezidă în recunoașterea prezenței în română a unor termeni străini, pentru care nu se pune problema excluderii din aceasta.

Așadar omisiunea menționată nu reprezintă numai o lacună în formularea unei legi fonetice, ci, *ipso facto*, și ignorarea unor principii cardinale ale Școlii ardelene: **anterioritatea** stratului latin față de elementele împrumutate din alte limbi sau din latina literară, precum și **nonpurismul** în materie de lexic.

8. În concluzie, diversitatea opiniilor care s-au exprimat de-a lungul timpului despre prima gramatică tipărită a limbii române este determinată, în ultimă instanță, de cauze de ordin subiectiv.

Dacă ar fi existat o preocupare, întru totul justificată, pentru aprofundarea acestei lucrări, ar fi fost necesară și posibilă examinarea ei directă și minuțioasă, corespunzător caracterului său complex și greu accesibil.

Prin ediția Zdrenghea, în facsimile și traducere, *Elementa* (ed. I, 1780 și ed. a II-a, 1805) beneficiază de condiții obiective mai favorabile pentru cercetare și valorificare.

Ianuarie 1982

Craiova, Calea București, bloc E_5, sc. 2, ap. 7

LECTURI APROXIMATIVE

DE

ION GHEȚIE

Într-un articol cu caracter critic declarat, publicat într-un număr mai vechi al revistei noastre [1], Mioara Avram întreprinde o minuțioasă examinare a opiniilor formulate pînă în prezent asupra gramaticii lui S. Micu și G. Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, de la apariția căreia s-au împlinit nu de mult 200 de ani. Printre părerile și punctele de vedere eronate sau discutabile remarcate de autoare se numără și două afirmații ale noastre, făcute publice în *Istoria lingvisticii românești*, coordonată de acad. Iorgu Iordan [2].

Astfel, la pagina 574, nota 8, vorbind despre modelul gramaticii lui Micu și Șincai, Mioara Avam arată că „I. Gheție consideră gramatica lui Nagy un model secundar, deși e singurul identificat". Reprodus în acești termeni, punctul nostru de vedere apare arbitrar și chiar ilogic. Într-adevăr, cum altfel decît ilogică ar putea fi calificată maniera de a raționa a unei persoane care declară drept *secundar unicul* izvor cunoscut al unei lucrări? Să recitim însă pasajul incriminat: „Din punctul de vedere strict gramatical, adică al organizării materiei, ea [gramatica lui Micu și Șincai] aduce numeroase elemente noi față de lucrările precedente, fiind structurată după modelul gramaticilor latinești. Autorii au utilizat, de asemenea, gramatica lui G. Nagy" [3]. Rezultă de aici, în mod clar, că noi considerăm drept principal model al lucrării celor doi învățați gramaticile latinești, binecunoscute autorilor [4]. Față de acest model, gramatica lui G. Nagy ni s-a părut a avea o importanță mai mică, de aceea am trecut-o pe al doilea plan. Faptul că modelul principal nu a fost încă identificat, iar celălalt ne este cunoscut nu ne poate împiedica să atribuim o anumită însemnătate fiecăruia dintre ele. E interesant de notat că Mioara Avram admite ea însăși că Micu și Șincai au urmat „și modelul direct al unei (sau unor) gramatici ale limbii latine, neidentificate încă" [5]. Acesta e motivul pentru care d-sa considera gramatica lui Nagy drept *unul dintre modelele Elementelor* și nu drept *unicul model* al acestora [6]. Să ară-

---

[1] *200 de ani de la prima gramatică tipărită a limbii române*, în LR, XXIX, 1980, nr. 6, p. 573—584.

[2] *Istoria lingvisticii românești*, București, 1978.

[3] *Op. cit.*, p. 27.

[4] Un model latin al gramaticii lui Micu-Șincai este admis și de N. A. Ursu, *Modelul gramaticii lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai*, în LR, XX, 1971, nr. 3, p. 260.

[5] *Op. cit.*, p. 574.

[6] Cf. p. 574 a articolului citat: „caracterizarea adecvată a rolului lucrării lui Nagy față de *Elementa linguae daco-romanae* este aceea de „u n model" și nu de model u l (subînțeles: unic)".

tăm, de asemenea, că pentru Mioara Avram modelul maghiar este unul secundar, atîta timp cît se recunoaște că el nu a servit decît pentru unele anexe ale gramaticii și pentru ultimele capitole de morfologie [7].

O altă observație critică la adresa noastră se găsește la pagina 578, unde ni se reproșează că, discutînd despre ortografia lui Maior, am considerat drept noi niște soluții care se întîlnesc într-una sau într-alta din edițiile gramaticii lui Micu și Șincai [8]. Un semn de exclamare plasat la sfîrșitul frazei avertizează cititorul asupra proporției erorii săvîrșite, în timp ce o notă la subsol atrage atenția asupra contradicției în care ne-am afla față de cele afirmate cu o pagină mai înainte (adică pe pagina 25 a volumului). E vorba despre scrierea grupurilor *c(e, i)*, *g(e, i)* și *ch(e, i)*, *gh(e, i)*, despre notarea vocalei [î] prin *â*, *ê* și *ô* și despre scrierea diftongului [ea] ca *é*.

Ne grăbim să arătăm că am afirmat într-adevăr pe pagina 25 că într-una sau în cealaltă din edițiile *Elementelor* se întîlnesc și soluțiile amintite de Mioara Avram. Contradicția e însă numai aparentă sau, în cel mai bun caz, formală, relevantă doar dacă urmărim litera unui text și ne facem a nu-i fi prins înțelesul. Comentariile asupra ortografiei lui Maior se găsesc într-un paragraf în care sînt înșirate soluțiile preconizate de acest învățat în cele mai de seamă chestiuni de ortografie a vremii (notarea sunetelor [ă],[î], [č], [ğ], [k'], [g'], [ș], [ț], a diftongilor [ea] și [oa], precum și scrierea cu sau fără consoane duble). Este adevărat că paragraful începe cu fraza : „Unele soluții noi, dintre care o parte aveau să se impună în ortografia românească cu litere latine de mai tîrziu, aduce lucrarea lui P. Maior, *Ortographia romana sive latino-valachica* ...", dar este limpede pentru cine urmărește mai departe expunerea că afirmația nu trebuie extinsă asupra *tuturor* soluțiilor adoptate de Maior și prezentate de noi. Că așa și nu altfel stau lucrurile o arată cît se poate de clar pasajul în care se vorbește despre scrierea diftongilor [ea] și [oa] : „Ca și Crișan și Budai-Deleanu, Maior cere redarea în scris a diftongilor *ea* și *oa* prin *é* și, respectiv, *ó*". Citatul este cît se poate de grăitor în sensul celor afirmate mai sus. Nu numai că soluția acceptată de Maior nu e considerată originală, dar se indică și doi dintre autorii care au formulat-o înaintea învățatului ardelean. N-am mai notat și în alte situații asemenea relații de filiație, socotind că cititorul va face legătura cu afirmațiile de pe pagina anterioară (din care se vede limpede că unele dintre soluțiile îmbrățișate de Maior se regăsesc la Micu, Șincai, Crișan). Absolut noi, în raport cu predecesorii, sînt numai notările lui [ă], [ș] și [ț].

---

[7] Cf. p. 574 : Gramatica lui Nagy a servit „numai pentru unele anexe ale gramaticii și pentru ultimele capitole de morfologie, consacrate părților de vorbire neflexibile".

[8] Autoarea nu menționează de astă dată numele nostru, mulțumindu-se să facă o trimitere la pagina lucrării.

Iată deci cum trebuie privită „contradicția" relevată de Mioara Avram, care, dacă ar fi reală, ne-ar pune în postura puțin plăcută a celui ce-și uită propriile afirmații îndată ce le-a formulat. Cunoscînd exact cum stau lucrurile, cititorul poate stabili singur dacă în cazurile de mai sus avem a face cu vicii de logică sau de memorie ori, dimpotrivă, cu niște lecturi aproximative [9].

Septembrie 1982

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

[9] Profităm de ocazie pentru a face unele rectificări la textul semnat de noi în *Istoria lingvisticii românești*. La p. 25, ca exemplu de [ț] redat prin *ti*, se citează greșit *rogatione* (trebuia *tie*, *toti* etc.). Pe aceeași pagină, *glacie*, *facie* trebuiau scrise cu sedilă : *glaçie*, *façie*. Referitor la scrierea de către Maior a vocalei [î] prin folosirea accentului circumflex deasupra literelor ce redau sunetele originare, menționăm că ea este consemnată de autor în *Orthographia romana sive latino-valachica*, Buda, 1819, p. 3. Mai departe, ajungînd la concluzia că nu trebuie făcută o distincție în privința scrierii sunetelor [ă] și [î], Maior preconizează redarea lui [î] prin aceleași semne ca [ă].

DICȚIONARUL ORTOGRAFIC, ORTOEPIC ȘI MORFOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

II

UNELE PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU FOLOSIREA APOSTROFULUI

DE

FULVIA CIOBANU

Printre semnele folosite în ortografia noastră actuală se numără și apostroful. Întrebuințarea acestui semn grafic în varianta scrisă a limbii literare românești este limitată la relativ puțin situații.

După indicațiile din recent apărutul *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (București, 1982, p. XXXVII) [1], apostroful marchează grafic : „a) Căderea accidentală în rostire a unor sunete de la începutul, de la mijlocul sau de la sfîrșitul unui cuvînt : *'neața!* în loc de *bună dimineața!; sal'tare(* în loc de *salutare!; dom'le* în loc de *domnule; scoal'* în loc de *școală; făr' de, pîn' la.*

b) Absența primelor cifre ale notației unui an : *'78* în loc de *1978*".

În timp ce ultima situație, neînregistrată în îndreptarele ortografice anterioare[2], nu necesită o discuție specială, cea dintîi, prezentată aproximativ în aceiași termeni în toate îndreptarele ortografice (începînd cu *Mic dicționar ortografic*, București 1953 [3], și terminînd cu ediția a III-a a *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație* [4], București, 1971), are nevoie de unele lămuriri. Ele sînt necesare pentru evitarea eventualelor confuzii cu folosirea liniuței de unire (a cratimei).

Ca semn ortografic, cratima, după cum se arată în DOOM, are, printre altele, rolul de a marca în scris : a) contopirea într-o silabă a sfîrșitului vocalic al unui cuvînt cu începutul vocalic al cuvîntului următor, rezultată prin dispariția (elidarea) vocalei finale a primului cuvînt din cauza vocalei inițiale a cuvîntului următor *(s-a dus, parc-aud)*, ori prin căderea vocalei inițiale a celui de al doilea cuvînt din cauza vocalei finale

---

[1] Prescurtat DOOM.

[2] Lucru explicabil, întrucît este vorba de o întrebuințare de dată recentă a apostrofului. Cf. Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1973, p. 95—96, care își exprimă rezerva cu privire la utilitatea marcării prin apostrof a cifrelor absente. Cred totuși că prezența apostrofului în această împrejurare aduce un plus de claritate, fiind totodată în concordanță cu regula de bază a acestui semn ortografic.

[3] Lucrare destinată aplicării normelor ortografice stabilite prin Hotărîrea Consiliului de Miniștri din 16 septembrie 1953.

[4] Prescurtat ÎO.

a cuvîntului precedent *(țara-ntreagă, se-nțelege)*; b) alipirea unui cuvînt monosilabic aton (de ex. pronume, verb) la cuvîntul precedent, ca o includere silabică *(unde-s, spune-o)* sau ca o silabă în plus *(spune-ne)*.

Aceste indicații, formulate mai amănunțit în DOOM [5], înlocuiesc regula prea succintă și deci insuficient de clară din ÎO : „cratima marchează rostirea împreună a două sau mai multe cuvinte, fie că lipsesc sunete, în care caz înlocuiește apostroful din vechea ortografie, fie că nu lipsesc" [6].

Rostirea împreună a cuvintelor, rezultată prin elidarea unei vocale finale sau prin căderea uneia inițiale, este un fenomen fonetic regulat (se petrece cu regularitate într-o situație dată), specific tempoului mai mult sau mai puțin rapid al limbii vorbite. Asemenea rostiri sînt evitate, cînd este posibil, în varianta solemnă a limbii literare, caracterizată printr-un tempo mai lent, printr-o exprimare mai amplă (adesea emfatică), printr-o eficiență informațională mai mare decît varianta colocvială, familiară [7].

Uneori rostirea împreună a două cuvinte (fie că este vorba de o eliziune, de căderea unei vocale inițiale ori de o includere silabică) a devenit normă, fiind singura posibilă, ca în cazul pronumelui *se* urmat de auxiliarul *a avea (s-a)*, al prepozițiilor *întru, dintru*, urmate de un articol, adverb etc. care încep cu o vocală *(într-un, dintr-acolo)*.

Spre deosebire de cratimă, apostroful marchează grafic dispariția unor sunete necondiționată în vreun fel de alte sunete din cuvîntul respectiv sau de sunete din cuvintele învecinate. Aceste pierderi de sunete sînt „accidentale", adică întîmplătoare, ocazionale, fără caracter regulat. Apostroful marchează numai fapte de vorbire, specifice limbajului uzual, familiar [8]. Uneori este vorba de o rostire mai economicoasă *('neața, se poa' = se poate)*, alteori de o rostire alterată *(Eș' du'ce, 'ne Iancule!* Caragiale = *ești dulce, nene Iancule)*.

S-a afirmat că apostroful se folosește în cazurile în care, după căderea unor sunete, „apar nemijlocit alăturate două sunete care nu formează o silabă" [9]. Trebuie făcută precizarea că principiul silabației, așa cum a fost formulat mai înainte, poate fi utilizat numai ca un adaos la regula oficială a apostrofului. Aceasta deoarece se au în vedere exclusiv căderile de sunete mediane (produse la mijlocul unui cuvînt ori la sfîrșitul unui cuvînt urmat nemijlocit de altul), nu și cele de la începutul sau de la sfîrșitul unui cuvînt neprecedat sau neurmat de altul (adesea izolat).

Sub aspect practic, confuzii între apostrof și cratimă pot avea loc în special cînd căderile de sunete privesc vocala finală a unui cuvînt urmat nemijlocit de altul (fără pauză între cele două cuvinte care se succed). În alte împrejurări, de exemplu la inițială ori la mijlocul cuvîntului, asemenea confuzii sînt foarte rare, iar la inițială sau la finală absolută de-a dreptul imposibile. De aceea consider necesar să mă ocup în primul rînd de cîteva cazuri speciale, privitoare la întrebuințarea apostrofului

[5] Cf. și G. Beldescu, *Semnele ortografice din punct de vedere lingvistic și didactic*, în LL, XVII, 1968, p. 235—251 ; idem, *Ortografia în școală*, București, 1973, p. 21—23.

[6] Vezi și critica făcută de G. Beldescu, *Ortografia în școală, loc. cit.*

[7] Cf. Mioara Avram, *Norma lingvistică și actualitatea extralingvistică*, în LL III, 1981, p. 376.

[8] Cf. G. Beldescu, *Semnele ortografice* ..., p. 249.

[9] Cf. Flora Șuteu, *Introducere în studiul ortografiei*, în *Sinteze de limba română*, ed. a II-a, București, 1981, p. 92.

la finala unui cuvînt urmat nemijlocit de altul, poziție în care apare și cratima.

Unele forme verbale de imperativ, pers. a 2-a singular, în special dintre cele terminate în *ă*, ca *lasă*, *pasă*, *scoală*, mai rar în altă vocală, ca *vino*, unele adverbe și unele prepoziții de asemenea cu *ă* final: *acasă*, *afară*, *degrabă*, *odată*; *fără*, *pînă*, urmate de un cuvînt cu inițială vocalică, își pot pierde vocala finală, fenomen însoțit de alipirea, la silaba inițială a cuvîntului următor, a consoanei anterioare vocalei dispărute. Grafic această situație, în care căderea vocalei finale este condiționată de vocala următoare, se marchează, cum este și firesc, prin cratimă: *las-așa*, *pas-acum*, *făr-a ști*, *pîn-acolo* etc. La aceleași cuvinte pierderea vocalei finale se poate produce și necondiționat, fără ca absența ei să fie provocată de inițiala vocalică a cuvîntului învecinat, ca în exemplele următoare: *Ei las'*, *moțopane*, *că te-oi învăța eu* (Alecsandri), *Las' dacă nu i-a da odihna pe nas* (Creangă), *Pasă*, *pas' la împăratul* (Teodorescu, *Poezii populare*), *Tu ce-alergi făr' de plecare*, *În cîmpia-ntunecată*, *Vin' să afli mîngîiere* (Alecsandri), *Scoal'! Hai odat'!* În aceste exemple, *las'*, *pas'*, *scoal'*, *făr'* etc. prezintă căderea lui *ă* final indiferent dacă urmează un cuvînt care începe cu o consoană, o pauză marcată prin virgulă ori nu urmează nimic (cuvîntul însoțit de apostrof se află la sfîrșitul comunicării).

În mod greșit, în locul scrierii corecte, cu apostrof: *făr' de*, *pîn' la*, *pîn' ce* etc., se întîlnește uneori scrierea cu liniuță *(făr-de*, *pîn-la*, *pîn-ce)*.

O mențiune specială trebuie făcută și în legătură cu imperativul *pasă*, care, alături de varianta grafică marcată prin apostrof *(pas')*, cunoaște și una fără apostrof *(pas)*. Varianta fără apostrof a fost adoptată de unele dicționare, printre care și DLR (s.v. *păsa*[2])[10], pe cînd DOOM optează pentru grafia cu apostrof, justificată nu numai din punct de vedere fonetic, ci și pentru că se încadrează în seria pierderilor de sunete de același fel *(las'*, *scoal'* etc.).

Uneori un fapt de vorbire care ar trebui marcat grafic cu ajutorul apostrofului „se întîlnește" cu unul care reclamă folosirea cratimei. De exemplu imperativul urmat de un pronume aton își poate pierde vocala finală: *scoal-te* (= *scoală-te)*, *pun-te* (= *pune-te)*. În acest caz, deși ar trebui să se noteze cu ajutorul apostrofului căderea accidentală a lui *ă* sau *e*, se consideră suficientă prezența cratimei, care indică alipirea pronumelui la verb. Se evită astfel cumulul de mărci grafice, care ar încărca inutil textul.

Am arătat mai înainte că rareori se produc confuzii între apostrof și cratimă la inițială ori la mijlocul cuvîntului. Iată un exemplu din această categorie. Derivatele cu prefixe ca *ne-*, *re-*, atașate la teme care încep cu *î*, ca *neînțeles*, *reîntîlni*, rostite rapid pot pierde vocala *î*. Fiind vorba de o cădere condiționată, provocată de vocala precedentă (*e*), se justifică în acest caz scrierea cu cratimă *(ne-nțeles*, *re-ntîlni)*, și nu cu apostrof, cum se întîlnește uneori.

Nu vom nota cu apostrof nici absența lui *î* inițial în unele regionalisme sau arhaisme ca *nainte*, *napoi*, *năcri*, *nalbăstri*, pentru *înainte*, *înapoi*, *înăcri*, *înalbăstri*, deoarece *n-* în *nainte*, *napoi* este o variantă

[10] În citate se folosesc însă ambele variante grafice.

fonetică a prepoziției *în* (cu care sînt compuse aceste adverbe), iar în *năcri*, *nălbăstri*, o variantă fonetică a prefixului *în-* (cu care sînt derivate aceste verbe). În schimb se va marca prin cratimă căderea lui *î-* din formele literare actuale ale cuvintelor menționate, după un cuvînt care începe cu o vocală *vino-napoi*, *s-a-năcrit*.

Sînt situații cînd căderea accidentală, necondiționată a unui sunet nu se marchează grafic în nici un fel. De exemplu, într-un cuvînt compus ca *parcă*, format din verbul *pare* și conjuncția *că*, deși avem a face cu aceeași cădere accidentală a vocalei finale, notarea apostrofului nu este necesară întrucît cele două elemente componente nu mai sînt analizate separat de vorbitori [11]. De asemenea nu poate fi vorba de a se marca prin apostrof căderea silabei inițiale petrecută în cazul lui *cică*, adverb compus din verbul *zice* (care a pierdut silaba inițială și a suferit transformarea celei finale în *ci*). Atît *parcă*, precum și *cică* se scriu într-un cuvînt.

Nu este vorba de căderea accidentală a vocalei *e* și deci nu se justifică folosirea apostrofului nici în cazul variantelor fonetice *vrun*, *vro*, *vrodată* ale compuselor *vreun*, *vreo*, *vreodată* [12], în care *e* a dispărut din cauza rostirii dure a consoanei precedente.

Un ultim aspect de care mă voi ocupa în legătură cu folosirea apostrofului se referă la absența în scris a articolului hotărît enclitic *l*. După cum se știe, acest articol nu mai este rostit astăzi, dar continuă să fie notat *(dracul, pomul)*. Ocazional *l* poate lipsi, atunci cînd, din motive stilistice, este necesar ca scrierea să oglindească felul de a vorbi. În acest caz folosirea apostrofului este facultativă. Se admite atît scrierea *dracu'*, cît și *dracu*.

După cum s-a subliniat în unele lucrări cu caracter didactic, în timp ce cratima este, cu foarte rare excepții [13], un semn de unire dar și de demarcație între două cuvinte, apostrofu este un semn pentru un cuvînt [14].

Apartenența apostrofului la un singur cuvînt este subliniată și prin faptul că atunci cînd indică pierderea unui sunet de la mijlocul cuvîntului, acest semn grafic este plasat în imediată apropiere de cele două litere : *dom'le*, *du'ce*. Atunci cînd marchează absența unor sunete inițiale sau finale, apostrofu este despărțit de cuvîntul învecinat prin pauză (blanc) : *Cresc ale ierbii Fire albastre Pîn' la-nălțimea Inimii noastre* (Blaga). După cum se poate constata și din acest exemplu, cuvîntul marcat prin apostrof la finală este despărțit prin pauză de cuvîntul următor, pe cînd cratima este plasată imediat și la egală distanță între cele două cuvinte alăturate.

Octombrie 1982 *Institutul de Lingvistică*
București, str. Spiru Haret nr. 12

[11] Cf. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 57.

[12] Care s-au scris în vechea ortografie cu cratimă : *vre-un*, *vre-o*. Cf. și Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 79.

[13] O astfel de excepție este folosirea cratimei în interiorul unor derivate cu prefixe *(ne-nțeles, re-ntîlni)*, situație discutată la p. 67.

[14] Cf. G. Beldescu, *Ortografia în școală*, p. 23.

CE E NOU ÎN *DICȚIONARUL ORTOGRAFIC, ORTOEPIC ȘI MORFOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE* (DOOM)

I. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* elaborat de Institutul de Lingvistică sub auspiciile Comisiei pentru Cultivarea Limbii Române a Academiei R. S. România a fost conceput din capul locului ca un instrument destinat să întărească și să clarifice normele ortografice în vigoare.

Normele ortografice care „fac parte integrantă" din HCM nr. 3135 din 1953 (cu excepția celei referitoare la *â*, modificată în 1965 prin acceptarea lui *â* în unele situații, restrînse la nume proprii sau cuvinte legate de acestea) sînt menținute întocmai în *Dicționar*.

Dat fiind numărul mare de cuvinte și de forme incluse în *Dicționar*, au fost necesare în cadrul actualei ortografii mai multe precizări. Ele sînt de trei feluri :

a) completări și detalieri (aspecte neavute în vedere în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație)* ;

b) nuanțări ale recomandărilor existente ;

c) modificări propriu-zise (sau corectări).

Majoritatea modificărilor generale sau de amănunt reprezintă satisfacerea unor critici juste formulate cu privire la *Îndreptar*.

II. Din categoria r e g u l i l o r cu caracter g e n e r a l noutățile mai importante privesc :

— numărul literelor din a l f a b e t, în care s-au acceptat literele *q*, *w* și *y* ;

— scrierea cu litere m a j u s c u l e/minuscule, la care s-au făcut completări, detalieri și precizări (pentru numele mărcilor de produse industriale, numele de rase, specii, varietăți de animale sau plante ; formularea unor reguli exprese pentru inițiala mică), nuanțări („situații facultative", de exemplu la începutul unui vers) și modificări propriu-zise (extinderea scrierii cu majuscule în diverse nume proprii compuse : la numele de întreprinderi și instituții indiferent de caracterul lor „central" sau necentral, exceptîndu-se numai secțiile subordonate ; la numele de sărbători) ;

— despărțirea cuvintelor în s i l a b e, la care s-au făcut diverse completări (grupuri consonantice necuprinse în regulile anterioare ; extinderea silabației morfologice la unele derivate cu sufixe care încep cu o consoană după o temă terminată în grup consonantic și la grupurile ortografice în care cratima leagă două sau mai multe cuvinte ; situații în care nu se face despărțirea la capăt de rînd ; precizări cu privire la *x*, *ch*, *gh* și la succesiuni de litere din cuvinte neadaptate), o nuanțare importantă (alături de silabația morfologică — unica recomandată în *Îndreptar* la cuvintele compuse și la derivatele cu prefixe — se admite și cea fonetică) și o singură modificare, la lista grupurilor de consoană + *l*, *r* care nu se despart (au fost adăugate grupurile *hl*, *hr)* ;

— scrierea cu sau fără cratimă a unor cuvinte compuse (reducerea situațiilor de folosire a cratimei în toponime, prin renunțarea la cratimă în toponimele compuse de tipul substantiv + adjectiv : *Baia Mare*, substantiv + genitiv : *Gura Humorului*, substantiv + atribut cu prepoziție : *Crăciunelul de Sus* ;

— admiterea unor dublete adaptate/neadaptate la numele proprii latinești și grecești vechi.

Noutăți mai puțin importante, tot la regulile cu caracter general :

— tolerarea unor variante de citire a unor litere în abrevieri și simboluri ;

— permiterea notării accentului la cuvinte sau forme omografe ;

— cratima obligatorie sau numai permisă la unele derivate cu sufixe și prefixe ;

— sporirea numărului de semne ortografice cu bara și linia de pauză ;

— folosirea facultativă a punctului în interiorul compuselor din abrevieri literale.

III. Noutățile din dicționarul propriu-zis și din anexele sale constituite din liste alfabetice (nume proprii geografice și nume de locuitori, nume proprii de persoane, simboluri și abrevieri) sînt :

— mai ales completări, adaosuri (cuvinte, forme și indicații neînregistrate în *Îndreptar*, uneori nici în alte lucrări normative) ;

— nuanțări (mult mai multe variante literare libere — separate printr-o bară oblică — și, de asemenea, mai multe precizări cu privire la condițiile de folosire a unor variante decît în *Îndreptar* sau alte lucrări normative) ;

— modificări de amănunt (uneori corectarea unor greșeli propriu-zise sau/și a unor modificări introduse fără discernămînt în ediția a III-a a *Îndreptarului*, de exemplu la *de altfel*, *de sine stătător*, *o dată cu*), care au fost considerate necesare fie ca efect al aplicării consecvente a normelor sau al încercării de a încadra într-o regulă situații similare (de exemplu, *Domnia ta*, după *Măria sa*, *Excelența voastră*), fie datorită observării uzului consacrat.

ALEXANDRU NICULESCU, *Între filologie și poetică*, București, Editura Eminescu, 1980, 225 p.

Reunind studii aplicate, sprijinite pe opțiuni teoretice ferme din domeniul stilisticii, poeticii și semioticii, Alexandru Niculescu intenționează în volumul în discuție să releve o metodă unitară de analiză a textului literar. Adept al cercetării lingvistice a poeziei, ca și al înlăturării distincției rigide stilistică lingvistică/stilistică literară, autorul nu se îndoiește, după noi îndreptățit, că investigația sa n-ar aduce reale contribuții demersului critic. Tot mai puțini cred astăzi în ineficacitatea criticii stilistice, invocată de autor, practicată cu excelente rezultate de Leo Spitzer, Dámaso Alonso, Wolfgang Kayser și Mario Fubini, nume prestigioase ale disciplinei, citate de Alexandru Niculescu. Ar fi totuși de spus că eficacitatea acesteia, mai ales la Spitzer și Dámaso Alonso, la care s-ar putea adăuga Erich Auerbach, vine din depășirea examenului strict lingvistic al textului artistic. Pe de altă parte, dacă stilistica ar fi unica știință posibilă a literaturii, cum tranșant ne-o spune Dámaso Alonso, ea ar trebui să fie supraordonată celorlalte modalități interpretative, cum dealtfel se și întîmplă la savantul spaniol, sau să ofere fundamente serioase celorlalte perspective, într-o fertilă conjugare, metodă ilustrată cel mai bine de Auerbach. Funcționînd separat și pentru sine, examenul lingvistico-stilistic înseamnă, neîndoios, o serioasă hașurare a spațiului exegetic, examen fatal parțial, ce își păstrează însă deplina utilitate. Nici Alexandru Niculescu, o vom vedea, nu rămîne prizonierul unei unilateralități analitice.

În *Cuvînt introductiv*, succint excurs în metodele lingvistice moderne de analiză a textului poetic și narativ, semnificativ așezat sub motto-ul esteticii implicării, „Methode ist Erlebniss", sîntem avertizați asupra unor căi urmate. Aflăm, de pildă, că „De la cuvînt și text pornim în actul interpretativ, la cuvînt și la text trebuie să ajungem spre a confirma valabilitatea examenului critic" (p. 11). În afară de acest „Zirkel im Verstehen", spitzerian, există aici pledoarii pentru concertarea stilisticii, poeticii și semioticii, pentru perspectiva comparatismului stilistic și, ca o prelungire a acestui din urmă aspect, vizarea cadrului cultural mai larg. Ținem să subliniem moderația și realismul autorului față de posibilitățile metodei, atît de opuse triumfalismului ori exclusivismului care își fac loc uneori: „A cere unei teorii lingvistice să descrie valorile poetice și/sau latente rămîne, pînă astăzi, o întreprindere temerară neîmplinită. Dar a-i cere să confirme elementele componente și relațiile dintre ele în structura sui-generis a poemului — comme un tout — înseamnă a da gramaticii forța de a verifica interpretările literare și a explicita funcționalitatea textului. *Poezia nu constă în gramatică*, dar nici nu se actualizează fără gramatică" (s.n.) (p. 37).

Cele propuse sînt mai mult decît realizate. Rezultatele, în afara oricărui dubiu privind calitatea, sînt o invitație convingătoare la investigarea structurilor verbale expresive, la o privire fără superbie a metodei de către cercetători ai fenomenului literar înarmați cu alte mijloace analitice. În linia intențiilor vizibile (unele) și în textul extras de noi, autorul cărții verifică argumentat în multe locuri concluzii la care a ajuns critica literară. Examinînd, de exemplu, distribuția pronominală în poezia eminesciană, distribuție conexată cu atitudinea lirică, ne este confirmată „opoziția teoretică om vs. natură, caracteristică romantismului" (p. 45) sau ni se aduc note diferențiale noi referitoare la lirica lui Eminescu și Heine.

Cititorul își poate face o imagine exactă de cît de profitabilă este perspectiva comparatistă, mai ales din cele două studii *Structuri sinonimice binare în stilul lui Dimitrie Cantemir* și *Structura frazei în stilul lui B. Delavrancea*; primul — o exegeză a bimembrării sinonimice la autorul *Istoriei ieroglifice* în contextul literaturii române vechi și al culturii europene medievale latine, iar celălalt, dincolo de descrierea minuțioasă, dublată de sensibilitate pentru valorile expresiei literare, o relaționare a modalităților frazei scriitorului român cu principiile estetice ale curentelor literaturii universale ale vremii. Util se arată studiul stilistic circumscris liniei evolutive a celor doi prozatori, cărora le stabilește, în spiritul metodei, etape ale devenirii lor artistice. Așadar, nu numai o verificare a rezultatelor criticii literare, ci o foarte serioasă extensiune a ariei de interpretare.

Problematica studiilor volumului acoperă o suprafață destul de întinsă. Am anticipat deja cîteva aspecte ale acesteia. Romanistul bucureștean aduce contribuții teoretice de

însemnătate, din cîte ne putem da seama, din unghi lingvistic, stilistic și estetic, referitoare la mereu actualul fenomen al traducerii, delimitînd apoi, prin analize aplicate, principalele direcții ale transpunerii liricii în limba română întreprinsă de cei mai dotați poeți-traducători contemporani ai noștri. De pe aceeași platformă teoretică, sprijinită de examenul filologico-stilistic riguros pe două texte poetice ale lui Asachi și unul al lui Heliade Rădulescu, autorul analizează un domeniu particular al traducerii, autotraducerea, domeniu care a scăpat din vedere cercetării.

Din respect pentru exactitatea filologică a actului interpretativ, Alexandru Niculescu propune argumentat analiza riguroasă a prelaborării textului, a avant-textului (note de creație, proiecte, însemnări, variante anterioare, structuri posibile), oferindu-ne o ilustrare a metodei la *Călin — file din poveste*. Urmărirea sub lupă a modificărilor la nivel prozodic, lexical, sintactic și semantic a centrelor de poeticitate de la o variantă la alta, desfășurată sub deviza „la poétique jusqu'aux brouillons !", lansată de J. Bellemin-Noël, este îndestul de convingătoare pentru o mai sigură reperare a semnificațiilor, structurii și expresivității din textul ultim concretizat. În convingerea unei necesare înțelegeri estetice integrale a acestuia, accentuări teoretice vin să justifice un atare demers : „ ... considerăm text poetic toate ipostazele procesului de constituire a textualității cu funcție estetică. Un text poetic înglobează așadar manuscrise, « submanuscrise », fragmente, variante și « ciorne brouillonare » într-o conexitate semantică, ierarhic și temporal organizată : pe acestea le putem considera *intertexte* (...) Avantextul este, de fapt, un ansamblu de *intertexte*" (p. 24).

În *Structurile lingvistice ale umorului*, unul din cele mai bune studii ale volumului, autorul examinează în lumina teoriei enunțării și a actelor de limbaj mecanismul actului umoristic, încercînd să degaje structuri și tipologii ale acestuia. Enunțul de aici, caracterizat printr-un contrast între semnificația lingvistică explicită, aparentă și o alta implicită, dar completă, cu presupoziții ori semnificații referențiale, ar face, după opinia autorului, tocmai prin aceasta, posibil rîsul, la care se adaugă deplina identitate de cod pentru conștiința locutorului și alocutorului.

Nu se poate afirma că Alexandru Niculescu nu pătrunde în universul lăuntric al operei, că ar rămîne la un stadiu al analizei semnificantului. El aduce, de pildă, motivații serioase ale structurilor stilistice la Camil Petrescu și Delavrancea dinspre semnificat sau intră în spațiul semnificatului prin concretețea semnificantului. Pe de altă parte, orientările stilistice și poetice moderne sînt unanim de acord de mai multă vreme — limba nu mai rămîne doar un simplu vehicul al ideii, ci însăși „carnea" sau „conținutul" operei literare, deci spațiu al acesteia. În ansamblu, volumul discutat ne relevă în autorul său pe unul dintre foarte avizații cunoscători ai teoriilor moderne de analiză a textului artistic, teorii extrem de eficace în demersul analitic.

Martie 1982

D. VLĂDUȚ
Centrul de științe sociale
Timișoara, B-dul V. Pârvan, nr. 4

VASILE IONIȚĂ, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1982, 276 p.

Un foarte interesant mic tratat de toponimie ne oferă profesorul bănățean Vasile Ioniță, pasionat cercetător al numelor de locuri din Banat. Cartea este, după mărturisirea autorului, „o încercare de studiu istoric-lingvistic fundamentat pe materialul toponimic adunat de pe întreg cuprinsul Banatului, rod al cercetării efectuate de-a lungul a 15 ani" (p. 7—8).

Structură pe două părți (I. *Toponimia — disciplină științifică* și II. *Toponimie și viață*), lucrarea este, de fapt, un studiu interdisciplinar, cum nici nu poate fi concepută altfel toponomastica modernă. Capitolele cărții, 17 n total, cuprind principalele probleme teoretice ale toponimiei, exemplificate prin nume de locuri din Banat, ceea ce dă prilej autorului nu numai să recurgă la argumente ale istoriei, geografiei, etnografiei etc. în vederea exemplificării etimologice a toponimelor (perspectiva lingvistică rămînînd, de altfel, întotdeauna prioritară), dar și să abordeze unele domenii lingvistice specializate : istoria limbii, dialectologie, tracologie, indo-europenistică, slavistică etc. Deși atît de complexe, problemele sînt rezolvate, în general, în mod satisfăcător.

Primele capitole (*Toponimia — expresie a legăturii dintre om și pămînt; Toponimia — ramură a lingvisticii; Macrotoponimie și microtoponimie; Stratificare în toponimie*)

prezintă interes prin faptul că lămuresc o serie de chestiuni de principiu; importanța toponimiei pentru alte științe, faptul că ea este totuși o ramură a lingvisticii, neconcordanța dintre originea macrotoponimelor și cea a toponimelor „minore", acestea din urmă fiind cele care oglindesc mai fidel viața oamenilor, caracterul preponderent românesc al microtoponimiei bănățene, vechimea mai mare sau mai mică a numelor de locuri, care s-au „depus" în straturi cronologice, astfel încît, pe baza lor, se poate identifica „simbioza diferitelor elemente etnice care s-au succedat de-a lungul vremii" (p. 38). Autorul nu se mulțumește să rămînă la nivelul enunțului, ci exemplifică orice idee prin nume topice atestate în documente (istorice, cadastrale, cartografice etc.) sau obținute prin anchete dialectale, prezintă ipoteze, rezolvă capcane care ar putea duce la concluzii eronate, se arată circumspect, așa cum îi stă bine unui adevărat cercetător. El relevă situații în care există nepotriviri între numele locului și înfățișarea, caracteristicile sau componența sa *(Dezacorduri în toponimie)*, datorate fie modificării formale sau dispariției toponimului, fie intervenției omului asupra naturii. Astfel de „ciudățenii sînt aparente, căci un nume geografic nu este dat niciodată întîmplător" (p. 47). Într-un alt capitol, *Toponimie oficială*, autorul se ocupă de modificările pe care le-au cunoscut îndeosebi oiconimele, dar și hidronimele sau oronimele, datorită neglijenței autorităților care impun astfel de nume sau intereselor lor politice. Uneori, toponimele vechi sînt înlocuite în mod oficial cu altele, din rațiuni diverse: pentru cinstirea unor personalități, a unor evenimente istorice; prin colonizări, care pot determina oficializarea unor toponime noi sau traducerea celor găsite la venirea coloniștilor; în sfîrșit, „pudoarea" poate contribui la eliminarea unor nume topice care nu sună bine la ureche.

Autorul constată, în continuare, că toponimele „nu participă la toate modificările de ordin formal sau semantic" la care sînt supuse cuvintele comune; dacă „unele nume topice s-au fosilizat" (p. 55), altele și-au schimbat înfățișarea datorită etimologiei populare. Capitolul *Etimologia populară în toponimie* aduce exemple semnificative în acest sens; ele se datorează fie trecerii dintr-o limbă în alta *(Sulița* < slv. *Selice*, *Gîrbova* < slv. *vŭrbova*, *Fofeldea* < germ. *Hochfeld)*, fie dispariției apelativului românesc din care provine toponimul *(Dealu Oaselor*, *Pădina Osului* ar avea la bază termenul *osoi* „loc umbros", neglosat în dicționare, deși a fost semnalat de dialectologi) sau pierderii legăturii dintre toponim și antroponimul din care provine *(Delinești* < *Dănilești*, *Valeapai* < *Valea Paii)*. Autorul lămurește, în acest context, originea unor nume topice, cum sînt *Berini*, *Butin*, *Hisiaș*, *Jimbolia*, *Lugoj*. Capitolul *Toponimul — metaforă* este consacrat explicării unor nume topice care provin din metafore sesizabile sau ale căror sensuri s-au pierdut, cu accent pe cele avînd la bază terminologia corpului uman, situația socială a locuitorilor, credințe și obiceiuri etc.

Gruparea pe cîmpuri semantice a toponimelor prilejuiește o serie de observații pertinente privind raportul entopic/nume topic, acesta din urmă fiind conceput ca o unitate de sens lexical și funcție de identificare (cap. *Structură și sistem în toponimie*). Pe baza seriilor de sinonime, antonime și omonime, ni se propun „cîmpurile toponimice" ale speciilor arborifere, vînatului, florei, conflictelor armate etc., precum și grupurile de sinonime gramaticale *(Valea Corbului/Valea lui Corbu)* și cele care țin de formarea cuvintelor *(Gorunetu/Gorunișu)* sau de lexic *(Imu Roșu/Pămîntu al Roșu)*. După ce relevă unele modalități prin care a fost înlăturată omonimia, autorul observă că „numele topice se gupează, de regulă, pe serii antonimice alcătuite cu ajutorul determinanților: *cald — rece*, *mare mic*, *bătrîn (vechi) — nou*" (p. 97) etc. sau prin diminutivare *(Slatina/Slătinioara)*. Un capitol consacrat procesului de formare a numelor topice din termeni entopici este cel intitulat *Consecințele „toponimizării"*. Entopicul este considerat „element indispensabil, exprimat sau nexprimat" (p. 99), care, odată ce intră în compunerea unui toponim, își pierde cu timpul sensul lexical, iar „toponimul rămîne doar cu funcția de a desemna un loc" (p. 102). Urmările „golirii de sens a toponimelor, ale sterilizării lor semantice" (p. 103), sînt, pe lîngă etimologiile populare și „dezacordurile" între caracteristica locului și numele său, și modificările „anarhice" *(Cuiasca* < *Valea cu Iască*, *Davida* < *Coasta lui David*, *Cocinu* < *cocină* etc.), îndeobște schimbări de gen sau de număr cu totul neașteptate, care duc la concluzia că „morfologia numelor comune nu este totdeauna aceeași cu cea a numelor proprii" (p. 105). Aici se încadrează și formațiile tautologice *(Cucuiu lui Ostăvîr*, *Dealu Dîlmei)*. Ultimul capitol al primei părți, *Toponimie și grai)*, se referă la o serie de trăsături proprii ale subdialectului bănățean, așa cum se reflectă ele în toponimia zonei cercetate. Demnă de remarcat este observația că toponimia urmează trăsăturile fonetice, gramaticale și semantice ale graiului vorbit, iar uneori, ea conservă forme sau sensuri arhaice. Exemplele sînt, și în acest caz, relevante: *Drumu ăl Nou*, *Lunca Florii* (cf. *Floarea* n. pers.), *Valea de* (= cu) *Pești* și altele.

Partea a doua a cărții *(Toponimie și viață)* începe cu două capitole importante în economia lucrării: *Agricultura* și *Pășto-*

ritul. Ni se înfăţişează pe larg modul în care aceste ocupaţii tradiţionale ale poporului român se reflectă în toponimia Banatului. Este vorba, în fond, de două studii onomasiologice, în care autorul apelează la mărturii istorice (extrase mai ales din *Cronica Banatului* a lui N. Stoica de Haţeg), face el însuşi demonstraţii de istoriografie, acordă atenţie toponimelor care provin din terminologia defrişării, din apelative desemnînd părţi ale hotarului (spaţiul economic al satului), repartiţia ţarinii, speciile cultivate, animale, ocupaţii sau aşezări păstoreşti, tîrguri etc. Cele două capitole excelează în domeniul etimologiei; autorul reconstruieşte, pe baza toponimelor bănăţene, o serie de termeni comuni dispăruţi din dacoromână sau numai neglosaţi în dicţionare *(pogară, *polom, măier, *mire* „păşune", **sămeni)*, sugerează originea unor termeni cu etimologia neclarificată *(obligeană, orăştică, paragină, maier, rugă* „nedeie"), atestă sensuri ieşite din uz sau neînregistrate în dicţionare *(grădină, ogradă, paure)* şi confirmă funcţia local-colectivă, alături de cea de nume de agent, a sufixului *-ar*.

Raportul dintre toponimie şi arheologie constituie subiectul capitolului *Vatra satului*. Diverse nume de locuri *(Sălişte, Morminţi, Znamen, Calea Bisericii, Cetatea, Grădiştea, Agriş* — explicat din dr. *agru* „ogor" —, *Blidaru, Ciobeni* etc.) pot şi trebuie, după părerea autorului, să indice arheologilor că în acele locuri au existat aşezări omeneşti. Vasile Ioniţă se opreşte apoi *(Toponime „moştenite")* asupra numelor topice „derivate din apelative comune moştenite (autohtone sau latine)" (p. 197); ele ar putea fi, susţine autorul, continuatoare directe ale unor toponime străvechi, dacice. Astfel, alături de *Brîzava, Cerna* şi *Timiş* — singurele nume de locuri bănăţene care s-au păstrat pînă azi, fiind atestate ca toponime încă din antichitate —, sînt considerate ca moştenite din limba dacilor şi *Gugu, Moaca, Ciumu, Muga, Piga, Caraş. Nera* etc., nume topice care au la bază radicali preindo-europeni cu o largă răspîndire din sud-estul Europei pînă în teritoriul galo-iberic. Un al doilea strat toponimic ar fi cel de origine celtică, atestat de numele topic *Caran* (numele vechi al satului *Căvăran* şi primul element al lui *Caransebeş)*, care ar fi o traducere în celtică a toponimului, atestat din vechime, *Acmonia* (< traco-dacic **ak'm* „piatră") şi ar fi susţinut de termenul comun *cărîie* (Ban.) „neîndurător, nemilos: leneş, purturos", cuvînt neglosat de dicţionare, provenind probabil din celticul **caran*.

În capitolul *Toponimie slavă şi toponimie „pseudoslavă"* sînt prezentate chestiunile teoretice legate de aşa-numitele nume topice „pseudoslave"; autorul identifică apoi cîteva cuvinte comune de origine slavă dispărute din limbă, dar care au supravieţuit în toponimie *(cern,-ă, ramnă)*, delimitează, cu ajutorul unor argumente fonetice, elementele vechi-slave de cele de origine sîrbo-croată, demonstrînd profunde cunoştinţe de slavistică, şi propune, din nou, explicaţii etimologice inedite: toponimul *Teregova* este considerat, ca şi *Cerna* şi *Birzava*, rezultatul unei deformări slave a numelui topic mai vechi **Tureguba* sau **Tureguva*. Aspectul împestriţat al toponimiei bănăţene s-ar datora, astfel, diverselor modificări formale: „au apărut toponime hibride, s-au născut direct creaţii independente" (p. 225), cărora li s-au adăugat toponimele oficiale şi „adaptările efectuate prin intermediul administraţiilor străine" (p. 225). Ultimul capitol al cărţii, *Relicte toponimice*, completează lista cuvintelor comune care au dispărut din limbă, dar care au supravieţuit în toponimie: *pană* „colină", **carpă* „stîncă", *mur* „zid", *im* „lut", *poancă* „pantă", *cium* „înălţime", *şumig* „vîrf" etc. Cartea se încheie cu rezumate în limbile franceză şi rusă, urmate de abrevierile localităţilor şi de un bogat *Indice toponimic*.

Obiectivul declarat al cercetărilor[1] lui Vasile Ioniţă este lămurirea sensurilor numelor topice şi a cronologiei pătrunderii lor, „în scopul configurării istoriei locurilor" (p. 98) şi a istoriei limbii (p. 115). Mijlocul pentru realizarea acestui obiectiv, şi deci, ţelul imediat nu poate fi decît identificarea originii toponimelor, etimologia lor. În această tentativă, autorul dă dovadă de prudenţă, dar are şi curajul ipotezelor, mai ales în a doua parte a cărţii, unde excelează în demonstraţii etimologice convingătoare, reconstruind termeni sau sensuri dispărute şi propunînd noi etimologii, cu preponderenţă vechi (dacice, latine sau vechi-slave). Autorul nu se sfieşte să atragă atenţia asupra unor lacune ale „lucrării monografice privitoare la toponimia românească" a lui Iorgu Iordan (p. 170—171) sau ale altor lucrări de toponimie (p. 197—198). În concepţia autorului, orice nume de loc este o unitate între sincronie şi diacronie, motiv pentru care au fost coroborate cu atenţie datele obţinute prin anchete cu cele atestate în documente. Bogata informaţie bibliografică şi complexitatea subiectului nu l-au împiedicat pe V. Ioniţă să scrie o carte accesibilă, plină de idei fertile, într-un stil narativ, atrăgător, care totuşi îşi păstrează caracterul ştiinţific şi modernitatea. Ce-i drept, poate n-ar fi stricat o repartizare mai

[1] Pentru alte lucrări publicate de autor, v. recenzia la Octavian Răut, Vasile Ioniţă, *Studii şi cercetări de istorie şi toponimie*, Reşiţa, 1976, semnată de Ion Penişoară în LL, Bucureşti, II, 1978, p. 313—315.

sistematică pe capitole a materialului toponimic, ceea ce ar fi adus un plus de calitate, eliminînd repetările și împrăștierea aceloraşi fapte de limbă în diverse părți ale cărții. Dincolo de cîteva scăpări (de exemplu, expresia *din punct de vedere al* ... ar fi trebuit să sune, corect, *din punctul de vedere al* ... ; v. p. 38, 88, 99, 140), care țin mai degrabă de formă decît de conținutul ideatic, *Nume de locuri din Banat* se înscrie, prin demonstrațiile teoretice și practice, precum și prin bogatul material toponimic pe care ni-l pune la dispoziție, printre cele mai importante contribuții la studiul toponimiei românești.

Mai 1982

EMIL SUCIU
București, str. cap. Ioan Anghelache, nr. 2

GHEORGHE IORDACHE, *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare românești. Studiu cu privire specială la Oltenia*, Craiova, Editura „Scrisul românesc" 1980, 192 p. + 24 planșe

Lucrarea pe care o recenzăm în rîndurile următoare reprezintă, așa cum rezultă din „Cuvîntul înainte" (p. 6), teza de doctorat în filologie a autorului.

Ne propunem o apreciere critică obiectivă a cărții în discuție, raportînd realizarea ei concretă la pretențiile autorului. Lucrarea se proclamă „predominant lingvistică", anume „de dialectologie", specialitate „situată în rolul de disciplină «integratoare»", cu „respectarea ... punctelor de vedere ale geografiei lingvistice" (p. 28). Subliniem nu numai pretenția de lucrare lingvistică, dar și formularea greșită în legătură cu „respectarea punctelor de vedere ale geografiei lingvistice", o „personificare" involuntară a geografiei lingvistice, disciplină care, în loc să aibă principii, are ... puncte de vedere.

Dacă avem în vedere titlul cărții în discuție, atunci obiectul lucrării este confirmarea vechimii meseriilor populare din Oltenia prin mărturii etnolingvistice (autorul scrie *etno-lingvistice*, cu cratimă, contrazicîndu-și, prin această transcriere, susținerile în legătură cu disciplinele integrate și integratoare). Dar, de la confirmarea vechimii meseriilor populare se ajunge la confirmarea, prin terminologia meseriilor, „a continuității poporului român pe [sic!] aceste ținuturi" (p. 43), a „permanenței umane pe aceste meleaguri". În acest fel terminologia meseriilor populare ajunge să fie bună la toate; cu ea autorul poate susține orice teză, chiar și aceea a tracismului, din moment ce, pe baza cîtorva termeni, se vorbește despre „autohtonitatea" meseriilor populare (p. 157).

În ceea ce privește conținutul propriu-zis al cărții, noi considerăm că, avînd drept rezultat prezentarea de material etnografic, nu avem a face cu o lucrare lingvistică și, cu atît mai puțin, cu una „predominant lingvistică", nici din punctul de vedere al metodologiei anchetei, nici al rezultatelor cercetării, nici chiar din punctul de vedere al redactării.

Metodologic, s-a apreciat că ancheta a fost „științific efectuată" (vezi recenzia Elenei Comșulea, în LR nr. 5/1981, p. 580). Aprecierea se bazează, probabil, pe declarațiile autorului, care spune că „în acest sens, culegerea materialului s-a efectuat prin respectarea punctelor de vedere ale geografiei lingvistice, adică prin anchete directe pe teren, în localități de pe întreg teritoriul Olteniei, **utilizînd același chestionar** [subl. ns., *I.C.*], investigînd în fiecare localitate mai mulți informatori, diferențiați pe vîrste" (p. 28). E adevărat că autorul a făcut anchete etnografice în 74 de localități de pe întreg teritoriul Olteniei, dar, după părerea noastră, alegerea acestor localități nu s-a făcut după principiile geografiei lingvistice, ci au fost anchetate acele localități care au fost cunoscute ca centre meșteșugărești, informatorii fiind, de cele mai multe ori, înșiși meseriașii. Nu putem înțelege cum a putut autorul folosi „același chestionar" pentru meserii atît de diferite, fiecare cu terminologia ei proprie.

Materialul lexical este prezentat după metoda etnografică, adică se dă ordinea operațiunilor, descriindu-se tehnicile de lucru, uneltele folosite, produsele obținute etc., bineînțeles toate acestea fiind exprimate, cum nici n-ar fi fost posibil altfel, prin cuvintele care le denumesc, terminologia fiind așadar subordonată noțiunilor etnografice și nu invers, cum procedează lingviștii, care subordonează cuvîntului ca fapt de limbă toate observațiile de natură etnografică. Prezentarea materialului lexical după metoda etnografică a impus menționarea termenilor la diferite forme flexionare, împotriva rigorilor lingvistice. Pe de altă parte, prezentarea materialului lexical după metoda etnografică, inadecvată într-o lucrare care se pretinde „predominant lingvistică", devine o capcană, care nu face altceva decît să-l inducă în eroare pe autor, ducîndu-l la rezultate și concluzii false. Tocmai această abordare etnografică, implicînd descrierea produselor, a uneltelor și a tehnicilor de lucru în ordinea firească a operațiunilor executate, constituie greșeala fundamentală de metodă care compromite rezultatele cercetării. Date fiind proporțiile unei

recenzii, nu putem da decît un singur exemplu : „După *dospire*, pămîntul *merge* (< lat. *mergere*) la *călcat* (supinul folosit ca abstract verbal ; *călca* < lat. *calcare*), la *picior* (< lat. *petiolum*). *Călcătura* (< lat. *calcatura*) se face pe o *piele* (< lat. *pellis*), pe un *fol* (< tc. *çul* < ngr. *tsuli*) sau pe un *pod* (< v. sl. *podŭ*) de *blane* (< bg. *blana*), peste care se pune nisip ca să se împiedice lipirea argilei. Pămîntul se *așază* (< lat. *assediare*) *colac* (< bg., sb. *kolak*) sau *turtă* (< lat. **turta*) ci se calcă cu *călciiul* (< lat. *calcaneum*), cu *muchea* (< lat. **mutila* (= *mutilus*) sau *dunga* (< v. sl. *donga*) piciorului drept. Se calcă *roată* (< lat. *rota*), ca la horă, înaintîndu-se de la *margine* (< lat. *margo*, *-inis*) spre *mijloc* (< lat. *medius locus*)" (p. 47).

Limitîndu-ne la acest singur exemplu, ales absolut la întîmplare, ne întrebăm cîte dintre cuvintele subliniate fac parte din terminologia olăritului? Este cu totul eronat a considera că termeni ca *a merge*, *picior*, *piele*, *a se așeza*, *turtă*, *călcîi*, *muche*, *margine*, *mijloc* și altele, de alte origini, aparțin terminologiei olăritului. Este evident că, luînd în calcul asemenea termeni, statisticile compoziției pe origini ale diferitelor terminologii prezentate de autor, ca și concluziile la care a ajuns autorul pe baza acestor statistici sînt false și inoperante, lipsite de orice valoare științifică. Nu era greu de observat că termeni ca *picior*, *piele*, *călcîi* aparțin terminologiei corpului omenesc și în nici un caz nu sînt proprii diferitelor teminologii ale meseriilor, chiar dacă omul se folosește, în exercitarea meseriei, de diferite părți ale corpului său. Nici formațiile metaforice nu sînt proprii unei terminologii sau alteia, iar considerarea lor în calculul statisticilor compoziției pe origini falsifică și mai mult realitatea. Ele își au originea tocmai în lipsa cuvintelor proprii pentru anumite noțiuni, așa cum a susținut Cicero (vezi Tudor Vianu, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, 1957, p. 10—11), putînd deveni cuvinte proprii unei terminologii numai după „generalizarea sensului modificat al cuvintelor care au suferit o metaforă", adică numai după „lexicalizarea" lor (vezi Ion Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*, București, 1975, p. 64).

Așadar, greșeala fundamentală a lucrării în discuție o constituie însuși conceptul lingvistic de *terminologie*, noțiune în care autorul a încadrat termeni comuni și generali fără nici o legătură cu cîmpurile noționale ale meșteșugurilor studiate. Așa se face că „proporția totală a elementelor autohtone, latine, a denumirilor metaforice și sintagmatice, a formațiilor din elemente latine" se ridică la cifre care în nici un caz nu reprezintă adevărul : 71,8% în terminologia „modelării lutului", 61,2% în terminologia „fabricării vărului" etc. (vezi tabelul de la p. 158). Numai elementele latine din terminologia olăritului reprezintă, după autor, 44%, iar dacă la acestea adăugăm și „formațiile pe teren românesc din elemente latine", în proporție de 14,6%, ca și „expresiile alcătuite din elemente latine sau moștenite ; denumirile metaforice", în proporție de 8,9%, ajungem la cifra de 67,5%, mai mare chiar decît procentajul elementelor latine, moștenite și formate în românește, din fondul principal lexical al limbii române, care este de 60,32% (58,21% + 2,11%) (vezi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 59). La fel, cuvintele de origine autohtonă se ridică la 4,3% în terminologia olăritului, în timp ce în fondul principal lexical proporția lor este de 1,69%.

Discutînd o carte care se ocupă de terminologia diferitelor meserii, nu putem să nu observăm că, deși se afirmă că e vorba de o lucrare lingvistică, autorul nu stăpînește nici terminologia lingvistică, cu care operează. Pe lîngă observațiile Elenei Comșulea din recenzia citată (p. 580) că „se observă că noțiunile « sintagmă », « grup de cuvinte », « expresie » nu sînt suficient precizate în lucrare" și că deci cuvintele compuse *clește-papagal*, *clește-gură-de-lup*, *ferăstrău-limbă-de-pasăre* nu sînt „« grupuri de cuvinte » cum se afirmă", de unde necesitatea de a fi scrise cu cratimă, se mai pot adăuga și altele. Formularea „ . . . o contribuție importantă poate aduce toponimia și onomastica" (p. 33) este greșită nu numai gramatical, întrucît nu se face acordul predicatului la singular *poate* cu subiectul multiplu *toponimia* și *onomastica*, dar și din punctul de vedere al terminologiei lingvistice, fiindcă *toponimia* este o parte a *onomasticii*, ca și *antroponimia*, cu care este identificată *onomastica*. Se confundă așadar partea cu întregul și fraza imediat următoare este o dovadă în acest sens : „ . . . am încercat să culegem date despre termenii meseriilor impuși ca *nume de locuri* și *de oameni* [subl. ns. I.C.]". De asemenea, autorul confundă noțiunea de *arhaic* cu aceea de *vechi*, necunoscînd sensul de „ieșit din uz" pe care îl are prima, din moment ce vorbește de „conservarea unor termeni arhaici" printre care citează pe *cătușă*, *scaunul* (carului), *masa* (carului) (p. 170).

Pentru a fi o lucrare de lingvistică nu sînt suficiente căutarea etimoanelor în dicționare și indicarea acestora la cuvintele cunoscute. Că lucrarea nu este de lingvistică o dovedește și faptul că ori de cîte ori apare un cuvînt nou, necunoscut dicționarelor, autorul ori se mulțumește cu glosarea lui, evitînd orice explicație, ori îi dă o explicație greșită, uneori de-a dreptul ridicolă. Așa e cazul cuvîntului *purează*, despre care autorul scrie : „termen neastestat în dicționare ; poate de la *puroi*

< lat. *puronium* (< *pus, puris*)" (p. 46). Explicarea lui *purează* prin *puroi*, care, astfel, este inclus și el în terminologia olăritului, nu are nimic a face cu lingvistica, mai ales că la aceeași pagină se vorbește de pămînt cu *pori*, iar la nota 69 din subsolul paginii un informator de la Oboga, spunînd despre pămîntul de acolo că „*purează* și *trece apa prin el*", nu face altceva decît să-și explice termenul. Dar autorul nu poate face legătura evidentă dintre *pori* și *purează* < *porează*. Tot astfel, cuvîntul *ceriș*, glosat prin „boltă deasupra vetrei" este explicat prin sb. *čerjen* (p. 58), cînd este evident că acesta este un derivat cu sufixul *-iș* de la *cer*. (Cf. mai jos *ceru cuptorului* „un fel de pod realizat din cele două semicercuri de pămînt și din cărămizi dispuse în rază peste șanțul care înconjoară picioarele"). În sfîrșit, la cuvîntul *împleupează* autorul se mulțumește cu mențiunea „(cuvînt neastatat în dicționare; probabil denumire metaforică), adică se pun una peste alta gură-n gură, ca să nu *se lase* „deformeze" (< lat. laxare)" (p. 53). Este vorba aici de așezarea străchinilor de Oboga, în timpul uscatului. Dacă autorul ar fi folosit transcrierea fonetică, fie și una sumară, măcar cu notarea elementelor asilabice ale diftongilor și triftongilor și cu marcarea accentului, pentru acest cuvînt am fi putut propune o explicație. Este probabil un derivat de la *pleoapă*, cu prefixul *în-* devenit *îm-* datorită lui *p* următor, și cu sufixul verbal caracteristic. O asemenea explicație este susținută nu numai din punctul de vedere al formării cuvintelor, dar și semantic, fiindcă străchinile „se pun una peste alta gură-n gură", întocmai cum pleoapele închid ochiul.

În sfîrșit, nici redactarea nu confirmă calitatea de lucrare lingvistică a cărții în discuție. Rareori ne-a fost dat să citim o lucrare atît de neglijent redactată, cu atîtea greșeli de toate felurile, de gîndire și de limbă; vicii de gîndire, ilogisme, confuzii, nonsensuri, incoerențe, incompatibilități semantice, dezacorduri semantice și gramaticale, improprietatea termenilor, alterări formale și semantice ale unor unități frazeologice, pleonasme, solecisme, prolixități, în sfîrșit o sintaxă care pune la încercare logica, totul un adevărat galimatias. Exemplele sînt numeroase, dar, din cauza economiei de spațiu, ne impunem o selecție severă, numai exemplificativă, fără comentarii, cu precizarea că ne rezervăm dreptul de a discuta astfel de greșeli cu altă ocazie. Așadar, numai cîteva exemple: „înregistrare, pe cît posibilă, aprofundată" (p. 17); „dinamica evoluției" (p. 23, 25, 33, 72, 88); „dinamica dezvoltării" (p. 28, 32); „sinteză selectivă, globală și integratoare" (p. 24); „justificîndu-se motivația" (p. 28); „am putut intra în posesia unor cuvinte" (p. 31); „necesitatea consemnării unor expresii sau citate" (p. 32); „imagine cît mai completă" (p. 33); „centre meșteșugărești legate de una sau alta dintre meserii" (p. 36); „gradul de dezvoltare a meseriilor sătești pe zone geografice a stat în relație și cu raportul numărului de meșteri dintre sat-oraș" (p. 36); „gama de produse [..] era vîndută" (p. 37); „sînt pe cale de dispariție sau de regres simțitor, atît cantitativ cît și calitativ aproape toate meseriile" (p. 43); „în mod firesc sînt expuse și au șanse mari de dispariție grupele de produse" (p. 43); „după cum grăiesc informațiile arheologice" (p. 44); „stridențe estetice" (p. 56); „trecerea [...] este mediată de unele produse alimentare" (p. 61, nota 104); „din cîte se cunoaște" (p. 63, 65, 94, 147, 156); „din cîte s-a arătat" (p. 69); „din cîte se știe" (p. 76, 78—79, 91); „se face ocheți" (p. 84); „denumiri onomastice" (p. 65, 109, 117, 118, 141); „animați de efortul" (p. 71); „bogăția și varietatea [...] poate sta" (p. 94); [termenii] „argumentează ideea vechimii îndeletnicirii" (p. 129—130); „în consens cu realitățile etnografice" (p. 143); „poziția plasării" (p. 153); „toate aceste fapte justifică posibilitățile de creație ale limbii noastre, care reflectă capacitatea de producție economică a poporului român" (p. 161); „rol primordial, atît ca vechime cît și ca efecte" (p. 167); „perpendicular cu văile apelor" (p. 168); „fundamentul substanțial" (p. 169); „starea avansată de involuție" (p. 171) etc.

Unele dintre greșelile de tipul celor de mai sus au fost încadrate de Valeria Guțu Romalo în categoria „cultismelor" (vezi lucrarea *Corectitudine și greșeală (Limba română de azi)*, București, 1972, p. 28 și 29; 158 și urm). Comentînd această calificare, Al. Niculescu, *Între corectitudine și greșeală sau despre „cultivarea" limbii române standard actuale*, în „Limbă și literatură", III, 1972, p. 344, scrie: „Odată cu construcțiile vorbirii curente pătrund în limba standard și semicultismele. Valeria Guțu Romalo le numește, cu delicată îngăduință, dar nu cu dreptate, « cultisme »". Și, mai departe, Alexandru Niculescu precizează: „« Cultisme »? Nicidecum: substituțiile lexicale de acest fel își au originea în emfaza unor vorbitori care suplinesc lipsa culturii prin utilizarea — adeseori greșită — a cîtorva cuvinte culte: o « fetișizare » a neologismului".

În ciuda greșelilor de tot felul semnalate mai sus, în primul număr al *Arhivelor Olteniei*, Serie nouă, București, 1981, p. 345—346, a apărut o recenzie, semnată Ștefan Enache, care seamănă foarte bine cu o laudă de sine, pentru că s-au putut spune acolo enormități ca cele care urmează: „În urma parcurgerii lucrării, cititorul rămîne deopotrivă impresionat de cunoașterea cvasiexhaustivă a bibliografiei de specialitate (lingvistice, etnografice, istorice etc.), de bogăția informațiilor culese

direct pe teren, de capacitatea de a stăpîni asemenea variate și bogate surse de informație" (p. 345). Se vorbește apoi de „o rigoare științifică exemplară" (p. 345—346), de „limpezimea și concizia expunerii" (p. 346). Și, mai departe, autorul scrie: „Luînd în seamă calitățile științifice intrinseci ale lucrării, apreciem că autorul a adus o contribuție fundamentală ..." (p. 346) sau „lucrarea face parte din categoria aparițiilor editoriale de excepție" (p. 346).

Nu putem, în încheiere, să nu subscriem la afirmația involuntar umoristică a autorului că a „întreprins și o așa-zisă cercetare socio-lingvistică" (p. 33), tot așa cum, adăugăm noi, a întreprins și o așa-zisă cercetare etno-lingvistică.

Pe baza observațiilor noastre de mai sus, conchidem că lucrarea în discuție se reduce la o simplă prezentare de material etnografic, care își așteaptă, de acum înainte, interpreții, că aceasta este un produs tipic al diletantismului, că în această carte „sunt verba et voces, praetereaque nihil".

Mai 1982 ION CALOTĂ

Craiova, Piața Gării, blocul E_3, apart. 10

CONSTANTIN JALBĂ

(1924 — 1983)

În dimineaţa zilei de 2 ianuarie 1983 s-a stins din viaţă Constantin Jalbă, şeful redacţiei de filologie a Editurii Academiei R. S. România, membru al consiliului de conducere al revistei „Limba română".

Născut în 8 februarie 1924, în comuna Ulmeni, judeţul Buzău, ca fiu de învăţător, C. Jalbă a absolvit cursurile Şcolii Normale de băieţi din Buzău, fiind un elev strălucit, foarte dotat pentru cariera didactică.

Pasionat de studiul limbii şi literaturii române, C. Jalbă urmează cursurile Facultăţii de Filologie din Bucureşti şi funcţionează în perioada 1949—1951 ca asistent la catedra de literatură română şi totodată ca şef de lucrări la Şcoala de Literatură „Mihai Eminescu". Paralel, lucrează ca redactor la Editura pentru Literatură, secţia „Biblioteca pentru toţi". După 1951, se consacră exclusiv activităţii redacţionale, la diferite edituri şi reviste, devenind, în 1960, şeful redacţiei de filologie a Editurii Academiei R. S. România şi îndeplinind această muncă de răspundere timp de 22 de ani neîntrerupţi, pînă la prematura sa dispariţie. A pus în această activitate întreaga sa pasiune pentru promovarea prin tipar a unor lucrări de mare valoare atît în domeniul lingvisticii, cît şi în cel al literaturii şi folclorului.

O preocupare permanentă a lui Constantin Jalbă a reprezentat-o valorificarea prin ediţii critice academice a moştenirii literare româneşti, ceea ce a contribuit la realizarea unor ediţii de mare valoare ca cea a operelor complete ale lui Dimitrie Cantemir, Mihai Eminescu, Alexandru Odobescu, Mihail Kogălniceanu.

Nu trebuie să uităm, de asemenea, nici contribuţia sa la apariţia la timp şi în bune condiţii a publicaţiilor periodice de profil filologic ale Academiei R. S. România şi ale Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice: „Limba română" (din al cărei colegiu de redacţie a făcut parte începînd din 1979), „Studii şi cercetări lingvistice", „Cercetări de lingvistică", „Revista de istorie şi teorie literară", „Revista de etnografie şi folclor".

Constantin Jalbă nu a fost însă numai editor, ci a publicat, de-a lungul anilor, lucrări personale dedicate vieţii şi activităţii unor personalităţi de seamă ale culturii noastre. Articolelor şi medalioanelor dedicate lui Nicolae Bălcescu, Alecu Russo, Mihail Sadoveanu, Gala Galaction, Marin Preda în revista „Albina", le urmează studii aprofundate ca: *Arta construirii personajului la G. Călinescu. Portretul moral*, *Elemente dramatice în* **Pădurea spînzuraţilor** *de Liviu Rebreanu* şi *Valenţe ale demnităţii naţionale în eposul nostru eroic*, toate apărute în „Revista de istorie şi teorie literară". De asemenea, a scris capitolele despre Petrache Poenaru, August Treboniu Laurian şi Timotei Cipariu din volumul al II-lea al *Istoriei literaturii române*.

Problemelor de lingvistică le-au fost dedicate studiile apărute în revistele „Limba română" și „Limbă și literatură": *Observații de stil făcute de G. Topîrceanu la proza lui I. L. Caragiale* și, repectiv, *Observații cu privire la limba și stilul operei lui Marin Preda.*

În Editura Meridiane C. Jalbă a publicat monografia *Mănăstirea Căldărușani* și capitolul despre *Regiunea Pitești* din volumul *România azi*, ambele dovedind o bună documentare și o notabilă lărgire a sferei de preocupări.

Un interes aparte îl prezintă prefața semnată de C. Jalbă la traducerea lui Nicolae Filipovici a celebrului roman *Gösta Berling* de Selma Lagerlöf, vădind o familiarizare cu un spațiu literar mai puțin accesibil publicului românesc și pe care prefațatorul a izbutit să-l domine și să-l înfățișeze în tot ce are caracteristic.

Încununarea întregii sale activități depuse în slujba literaturii române o reprezintă însă: *Romanul lui G. Călinescu. Geneză. Modalități artistice.* Rod al unei îndelungi exegeze a operei călinesciene, pentru care C. Jalbă avea un adevărat cult, această carte s-a bucurat de o bună primire din partea criticii, fiind apreciată ca o contribuție notabilă la analiza creației literare a lui George Călinescu.

Prin întreaga sa activitate, C. Jalbă rămîne în memoria noastră ca un truditor al frontului literar și ideologic care și-a dedicat prea scurta sa viață valorificării pe calea tiparului, ca editor și ca autor, a moștenirii noastre literare, a rezultatelor cercetării științifice din domeniul științelor filologice.

Ianuarie 1983

VIOLETA MIHĂILĂ
Editura Academiei R.S.R.
București, Calea Victoriei
nr. 125

BIBLIOTECA „ASTRA"

CONSILIUL DE CONDUCERE

Acad. AL. GRAUR — redactor-şef
FLORA ŞUTEU — redactor-şef adjunct
MIOARA AVRAM
GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE — membru al Colegiului de redacţie
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
CONSTANTIN JALBĂ — membru al Colegiului de redacţie
MARIUS SALA
LAURA VASILIU — secretar responsabil de redacţie

Apare de 6 ori pe an.

Revista se poate procura prin poştă, pe bază de abonamente. Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESA, P.O. BOX 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Consiliului de conducere al revistei „Limba română".

La revue « Limba română » parait 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 36.

Toute commande de l'étranger pour les travaux parus aux Éditions de l'Academie de la République Socialiste de Roumanie sera adressé à :
I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT — IMPORT PRESĂ, P. O. BOX 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Adresa redacţiei :
str. Spiru Haret nr. 12
79638 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 14 26 80, int. 265

EDITURA ACADEMIEI R.S.R.
Calea Victoriei nr. 125
79717 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 50 76 80

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat, vol. I, 1980, XXXII + 174 p. + 154 p., 184 lei.

Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia, vol. IV, 1980, X + 304 p., 238 lei.

Sub redacția IORGU IORDAN, AL. GRAUR, ION COTEANU, **Dicționarul limbii române** (DLR), serie nouă, tom VIII, litera *P*, partea a 4-a (Pogrijenie — presimțire), 1980, p. 949 — 1341, 50 lei; tom XI, litera *T*, partea I, (T—Tocăliță), 1982, 376 p., 75 lei.

Sub redacția IOAN PĂTRUȚ, **Micul atlas lingvistic român**. Serie nouă, partea a II-a, 1981, 127 lei.

* * * **Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române (1374—1600)**, 1981, 370 p., 41 lei.

* * * **Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte (1980)**, 1981, 244 p., 13 lei.

ION COTEANU, **Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 245 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD și CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine**, 1982, 232 p., 29 lei.

* * * **Texte românești din secolul al XVI-lea**, 1982, 638 p., 57 lei.

* * * **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** (DOOM), 1982, 693 p. + XL p., 105 lei.

AL. GRAUR, **Dicționar al greșelilor de limbă**, 1982, 80 p., 5,50 lei.

LUIZA SECHE și MIRCEA SECHE, **Dicționarul de sinonime al limbii române**, 1982, 1120 p., 158 lei.

LUCRĂRI ÎN PREGĂTIRE LA EDITURA ACADEMIEI

Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Moldova și Bucovina, I.

* * * **Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte (1981).**

RM — ISSN 0024 — 3523

LR, Anul XXXII, nr. 1, p. 1 — 80, București, 1983

I. P. Informația c. 2656

42 200

Lei 20. —

I 8260

LIMBA ROMÂNĂ

2

ANUL XXXII
1983
Martie—Aprilie

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

1900

0 IUL 2005

CONSILIUL DE CONDUCERE

Acad. AL. GRAUR – redactor-şef
FLORA ŞUTEU – redactor-şef adjunct
MIOARA AVRAM
GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE – membru al colegiului de redacţie
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
CONSTANTIN JALBĂ – membru al colegiului de redacţie
MARIUS SALA
LAURA VASILIU – secretar responsabil de redacţie

Apare de 6 ori pe an.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentele dv.

În ţară, revistele se pot procura prin poştă, pe bază de abonamente.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P. O. BOX 136–137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa consiliului de conducere al revistei „Limba română".

La revue „Limba română" apparaît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 40.

Toutes commandes de l'étranger pour les travaux parus aux Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie seront adressées à :

ILEXIM, DEPARTAMENTUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, P. O. BOX 136–137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Adresa redacţiei :
Str. Spiru Haret, nr. 12
79638 Bucureşti, Sectorul 1
Telefon : 14.26.80, int. 265

EDITURA ACADEMIEI R.S.R.
Calea Victoriei nr. 125
79717 Bucureşti, Sectorul 1
Telefon : 50.76.80

18260

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

-- ULU 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXXII 1983 Nr. 2
martie–aprilie

2022

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII

CARMEN-GABRIELA PAMFIL, Contribuţia lui Timotei Cipariu la teoria limbii 83
VICTOR V. GRECU, Avram Iancu în lupta pentru drepturile limbii române . . 96

GRAMATICĂ – VOCABULAR

ELENA BEREA-GĂGEANU, Pronumele şi adjectivul demonstrativ în limba română contemporană. Evoluţie şi sistem 104
LAURA VASILIU, Varianta *dupe* 116
ION MOISE, Note lexicale 121

STILISTICĂ

MAGDALENA VULPE, Termeni dialectali şi termeni poetici în poezia populară . 125
ELENA LINŢA, Realitate şi ficţiune în onomastică 129

ONOMASTICĂ

SIMION DĂNILĂ, *Lugoj:* cîteva precizări 136

PREDAREA LIMBII

MIOARA AVRAM, Despre analizele gramaticale cu mai multe soluţii 143

NOTE ŞI COMENTARII

ALEXANDRU NICULESCU, Despre adresarea reverenţială în limba română din secolele al XVI-lea – al XVII-lea 147
ION GHEŢIE, Localizarea textelor vechi româneşti şi două chestiuni de principiu 153
N. MIHĂESCU, Notă la articolul *În legătură cu fenomenul de cacofonie* 156
FLORA ŞUTEU, Este *cuvînt neologic* un pleonasm? 158

CONSULTAŢII

ELENA CARABULEA, Unele probleme de morfologie a substantivului în DOOM 159

OAMENII DE ŞTIINŢĂ ŞI PACEA

AL. GRAUR, Reuniune academică despre pace 163

34976

RECENZII

ION NECULCE, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1982 *(Iorgu Iordan)* 164
FLORICA DIMITRESCU, *Dicţionar de cuvinte recente*, Bucureşti, Editura Albatros, 1982 *(N. Felecan)* 165

NECROLOG

FELICIA ŞERBAN, Béla Kelemen 167

CONTRIBUȚIA LUI TIMOTEI CIPARIU LA TEORIA LIMBII

DE

CARMEN-GABRIELA PAMFIL

Principiile lingvisticii generale, — care constituiau în secolul trecut **teoria** sau **știința limbii, glotica, glosologia, filologia comparată, etimologia științifică** etc. —, au izvorît din studiul istoric și comparativ al limbilor, fundamentat teoretic, mai ales, pe bazele logico-filozofice pe care învățații și le însușiseră din lucrările de filozofie antică și modernă, de predilecție din cele ale raționaliștilor și empiriștilor secolelor anterioare. Ideile generale despre limbă erau prezente, pînă în pragul secolului al XX-lea, îndeosebi în prolegomenele unor lucrări de lingvistică indo-europeană, de romanistică, germanistică sau slavistică, iar mare parte din metodologia și aspectele practice ale științei limbii nu erau încă teoretizate și corelate într-un corpus unitar, deși erau folosite în cercetarea limbilor.

La români, primele aserțiuni cu valabilitate generală referitoare la natura și funcționarea limbilor se găsesc în scrierile lui P. Iorgovici, Eftimie Murgu, I. Heliade-Rădulescu. A urmat apoi elaborarea unor lucrări de anvergură semnate de B. Petriceicu-Hasdeu [1] și A. Philippide [2]. Timotei Cipariu nu a scris ca aceștia din urmă o carte specială de teorie a limbii, dar în lucrările sale lingvistice [3] se află expuse — uneori numai enunțate, dar de cele mai multe ori aprofundate — problemele esențiale ale științei limbii.

Epoca lui Cipariu se caracteriza, din punct de vedere lingvistic, pe plan european, printr-o îndepărtare de concepția logico-filozofică a limbajului și prin orientarea spre o cercetare tehnicistă a limbii. Era cunoscută metoda comparativ-istorică din lucrările lui W. von Humboldt, Franz Bopp, Jakob Grimm, Fr. Raynouard și Fr. Diez și se opera deja cu conceptul de lege. Se constataseră caracterul social al limbii și tendința ei de perfecționare, care o diferențiau de elementele naturii. Era controversată încă ideea de progres în limbă și mulți lingviști de prestigiu, ca

---

[1] *Principie de linguistică*, București, 1881.

[2] *Istoria limbii române. Principii de istoria limbii*, Iași, 1894.

[3] Lucrările lui Cipariu vor fi citate în continuare cu următoarele sigle : E = *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854 ; CG = *Compendiu de gramatica limbei române*, Blaj, 1855 ; P = *Principii de limbă și de scriptură*, ediția a II-a, Blaj, 1866, L = = *Gramatică latină pentru II, III și IV clase a Gimnaziului de jos, după M. Schinagl*, Partea I, Blaj, 1857 ; AL = *Crestomație sau Analecte literare*, Blaj, 1858 ; PMV = *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, Blaj, 1860 ; *A* = *Archiv pentru filologie și istorie*, Blaj, 1867—1872 ; G I = = *Gramatica limbei române*, partea I-a, *Analitica*, București, 1869 ; G II = Partea a II-a, *Sintetica*, București, 1877 ; S = *Despre limba română. Suplement la Sintetică*, Blaj, 1877 ; alte articole și studii publicate în periodicele vremii, precum și manuscrisele lui T. Cipariu păstrate la Biblioteca Filialei Academiei R. S. România din Cluj-Napoca (= ms. rom.) și la Arhivele Statului din aceeași localitate (= ms. nr.).

Fr. Bopp, A. Schleicher și alții, considerau transformările lingvistice drept coruperi ale unei limbi originare perfecte. Întreg secolul al XIX-lea s-a caracterizat printr-un istorism predominant, care a influențat și concepția lui Cipariu [4]. Se vorbea despre cauzele schimbărilor lingvistice, dar, de fapt, abia se descopereau împrejurările în care au loc anumite transformări și tipurile principale de schimbări; schimbările fonetice și analogia erau considerate baza tuturor prefacerilor lingvistice. Sub influența lui J. G. Herder și J. G. Grimm se trecuse la studiul limbii populare ca tezaur de forme și expresii de limbă veche, iar cercetările de dialectologie întreprinse de Ascoli impulsionaseră studierea dialectelor și graiurilor populare. Mult agitată era chestiunea limbilor literare, care urmau să se fixeze conform unor principii generale stabilite de oamenii de știință prin autoritatea forurilor academice; se recunoștea, deci, rolul voinței în dirijarea limbii, într-un anumit aspect al existenței ei.

* * *

1. Limba este concepută de T. Cipariu ca un mijloc de comunicare, alcătuit din **semne**, prin care oamenii își exprimă gîndurile, sentimentele și actele de voință (G I, 3). Fiind proprie omului, ea este alcătuită din **„sunete articulate** ce se numesc cuvinte sau vorbe întru înțeles mai lat, rostite una cîte una; — împreunate însă între sine după oarecari legi sau reguli universale și speciale, fac **cuvîntarea**" (G II, 3). Sunetele „înțelegăcioase" sau articulate sînt principalele semne prin care se pot exprima oamenii (E, 1); dar gîndurile și sentimentele se mai pot manifesta și prin alte semne, precum sînt cele ale surdomuților sau prin sunete nearticulate, precum sînt rîsul, vaietele etc. Cipariu notează însă că acest mod de comunicare nu constituie limba în sens propriu (G II, 3).

2. Deși datorită influenței lui W. von Humboldt, probabil și a aceleia a lui A. Schleicher, învățatul transilvănean concepe uneori limba ca un *organism* (P, 254) [5], viziunea sa despre limbaj are o notă predominant logicistă. Trăind în perioada de apogeu a naturalismului lingvistic, Cipariu nu s-a desprins de concepția rațională de sorginte franceză și germană despre limbă. Pentru el, „legile logicii sînt totodată și legile sintacticii și au valoare pentru toate limbile, pentru că toți oamenii cugetă după aceleași legi" (G II, 10). „Cuvîntarea fiind spresiunea cugetului, urmează că împreunarea cuvintelor să fie după legile cugetării; de unde vine că cel ce nu cugetă bine, nici nu poate să vorbească bine, oricît de bine să cunoască limba în care vorbește" *(ibidem)*. Întrucît regulile de funcționare a limbii sînt bazate pe principiile cugetării, acestea fiind universale, ele se manifestă în același mod în toate limbile „cu excepțiuni numai în accidentale, nu și în esențiale" (G II, 271). Varietatea limbilor se exprimă mai ales în topică sau „locațiunea părților propoziționii" *(ibidem)*. El

---

[4] Reprosul lui Hasdeu adus latiniștilor care ar fi neglijat cu desăvîrșire elementul istoric în studierea limbii (vezi *Principie de filologie comparativă, ario-europea...*, tom. I, nr. 2, București, 1875, p. 64) nu-l poate privi pe Cipariu.

[5] Cf. și ms. rom. 347, f. 21r; „Elementul străin nu i-a atins [limbii române] organismul vital".

recunoaște diversitatea limbilor, „așa încît fiecare limbă are sintactica sa proprie, ca și formele sale gramatice și materialul său lexicografic" (GII, 10).

Probabil că, influențat de Humboldt și de Steinthal, care concep limba ca o sumă a actelor vorbirii, Cipariu recunoaște că esența limbii constă în funcția de exprimare a gîndirii, așa cum se realizează ea în vorbirea fiecărui individ, și insistă, de aceea, în discuțiile teoretice, asupra **uzului vorbirii.** Dependența gîndirii sale de doctrina gramaticilor raționale se reflectă în concepția asupra raporturilor sintactice (vezi, mai ales, G II), precum și în maniera de structurare și de definire a modurilor și timpurilor verbale, ca forme logice care exprimă categoriile mișcării și devenirii (vezi ms. nr. 2414).

3. a) Cipariu distinge în orice limbă o **formă,** reprezentată în primul rînd de fonetică și morfologie, și o **materie,** constituită în special din vocabular (A, 125, PMV, 76) [6]. El acordă formei rol principal în stabilirea caracterului unei limbi din cauza stabilității acesteia, spre deosebire de materie, care este mai eterogenă și mai mobilă : „materia și cuvintele mai curînd se pot schimba decît forma și formele limbii" (P, 254). Ambele aspecte alcătuiesc **structura** limbii (P, 5, 201 ; cf. A, 410), modul specific de organizare a elementelor constitutive ale unei limbi.

b) Dihotomia **limbă-vorbire** a fost semnalată în lingvistica generală încă de Humboldt, pentru care limba este **energeia,** nu **ergon.** Hermann Paul vorbește despre *Sprache* și *Rede* ca despre două ipostaze diferite ale limbajului. A Philippide distinge în limbă **cuvintele-reprezentare,** adică uzul, croit după normele cuvîntului-tip, și **cuvintele-ocazionale,** constituind **vorbirea ocazională,** care variază la infinit, fără a schimba prin aceasta limba. Acest dualism apare, înaintea lui Hermann Paul, la T. Cipariu, care sesiza caracterul permanent și unic al limbii față de caracterul momentan și individual al vorbirii : „Toți vorbesc și toți vorbim românește, dar nu toți într-o formă. Limba e una, ci forma e diversă. Unii schimbă unele consunătoare sau vocale, alții altele. Unul zice : *piept,* altul *chept,* al treilea *cept,* al patrulea *psiept*" (A, 322 ; cf. și PMV, 82). Acest fapt îl determină pe I. Coteanu [7] să-l considere pe Cipariu precursor al lui F. de Saussure, în această direcție.

4. Limba este o **categorie istorică,** în strînsă dependență de societate : „Istoria națională ... e strictisim împreunată cu limba și filologia română, ca și la toate popoarele. Căci cu existența sau căderea limbii oricărui popor stă sau cade și istoria aceluia, și unde a încetat limba, a încetat și viața lui, iar morții nu mai au istorie" (A, 4 ; cf. E, V).

Influențat de concepția lui Max Müller [8] asupra limbajului, lingvistul ardelean face același compromis ca învățatul german, admițînd pe de o

[6] Distincția **formă—substanță** constituie fundamentul teoriei lingvistice și filozofice a lui W. von Humboldt. Această dihotomie apare și în lucrările despre ortografie ale lui T. Maiorescu și, în general, era destul de cunoscută de către filologii români din perioada 1830—1870. Vezi Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești,* București, 1976, p. 54—55.

[7] *160 de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu,* în LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 296—297.

[8] Opiniile lui Max Müller sînt des citate în scrierile lui Cipariu. Despre activitatea lingvistică a acestuia, s-a scris în revista „Transilvania", VI, 1873, nr. 19, p. 220—222, un articol foarte bogat în date și interpretări, intitulat *Max Müller,* articol pe care Valeriu Nițu, în *Contribuție la valorificarea activității filologice și istorice a lui Timotei Cipariu,* în vol. *Studii de istorie, filologie și istoria artei,* București, 1972, p. 253, îl atribuie lui Cipariu.

parte caracterul social al limbii și dependența acesteia de istoria poporului care o vorbește, iar pe de altă parte susținînd că limba este un organism natural : „Ea se naște odată cu el, crește și se dezvoltă, înflorește și se vestejește, îmbătrînește și moare odată cu poporul" (A, 162). Canonicul de la Blaj, încercînd să răspundă controversatei probleme a amestecului vorbirilor și neamurilor, conchide că nu există o legătură necesară între caracterul etnic și înrudirea genealogică a limbilor : „Fiind vorba de originea limbei românești, mai că ar fi de prisos a observa cum că întrebarea despre originea și natura limbei e de a se despărți strîns de către întrebarea despre originea și sîngele poporului român, — și că, numai din originea romană a limbei românești, încă nu se poate deplin conchide la originea romană a poporului ce o vorbește ... Atîta însă putem zice, fără temere de a întîmpina vreo contradicțiune serioasă : cum că, ori de ce sînge să fim noi, limba românească tot e romană sau italo-romană" (P, 22). Cum a demonstrat A. Philippide, asemănările dintre limbi probează și o înrudire relativă a neamurilor care le vorbesc și care se manifestă în tendințele similare ale bazei de articulație și ale bazei psihologice. T. Cipariu admite și el o anumită dependență a limbilor față de colectivitatea etnică, manifestată însă în latura spirituală a popoarelor, și nu în latura lor strict biologică (cf. PMV, 74), iar uneori se apropie de concepția lui Philippide susținînd că cercetările asupra istoriei unei limbi pot să lămurească și probleme legate de originea neamurilor care o vorbesc : „Cu toate că nu se poate nega cum că cunoștința limbei vericărui popor caută să aibă cea mai mare influență în determinarea originii lui" (A, 405 ; cf. *ibidem*, 4). El remarcă dependența limbii de istoria societății, idee pe care o va materializa în studiile sale de istorie a limbii române (A, 162).

5. Momentul descoperirii sanscritei, stabilirea unor similitudini între această limbă și alte idiomuri indo-europene a determinat, de fapt, constituirea lingvisticii moderne.

Cipariu a manifestat și pentru studiul limbilor vechi mult interes, fapt care rezultă din numeroasele lecturi făcute din lucrările marilor indoeuropeiști ai vremii [9] citați în scrierile lui (și din care a tradus în românește unele fragmente, optînd, firește, pentru acele concepții care se potriveau cu propriile sale opinii [10]), din numeroasele liste de corespondențe pe care le stabilește între limbile sanscrită, arabă, latină, greacă (păstrate între manuscrisele orientale, care însumează aproximativ 5 000 de pagini și care se găsesc la Biblioteca Filialei Academiei R. S. România din Cluj-

[9] În biblioteca personală a lui Cipariu, ca și în aceea a Seminarului din Blaj, existau lucrări de W. von Humboldt, Fr. Bopp, Amédé de Caix de Saint-Aymour, Fr. Diez, Jakob Grimm, H. Th. Colebrooke, Silvestre de Sacy, J. von Hammer-Purgstall, Th. Benfey, A. Schleicher, Max Müller, G. I. Ascoli și alții (păstrate astăzi la Biblioteca Filialei Academiei R. S. România din Cluj-Napoca), multe dintre ele conținînd adnotările lui Cipariu ; vezi și Valeriu Nițu, *lucr. cit.*, p. 253—256.

[10] T. Cipariu a tradus și a publicat în „Archiv pentru filologie și istorie", 1868, nr. XIII, p. 244—247 ; nr. XIV, p. 268—274 ; nr. XV, p. 284—290, respectiv, sub titlurile *Limba latină : I. Ochire istorică asupra științei de limbă*, II. *Ramii familiei indo-europene*, III. *Ochire istorică spre limba latină și dialectele-i*, *Introducerea* cărții lui Amédé de Caix de Saint-Aymour — *La langue latine étudiée dans l'unité indo-européenne*, Paris, 1868.

Napoca [11]) și din corespondențele latino-dacice (vezi ms. nr. 2 448) stabilite de poliglotul de la Blaj.

Despre ramura tracică a indo-europenilor nu se știau lucruri precise. Textele lui Herodot, Strabon și Pliniu erau insuficient cunoscute sau denaturate. Unii lingviști îi considerau de rasă germanică, alții de origine slavă. Fără a fi probat cu fapte, Cipariu a avansat ideea care, de fapt, plutea în epocă [12], anume că dacii au aparținut marii familii a tracilor și că aceștia nu sînt nici slavi, nici germanici la origine (A, 427—428) [13]. În scurta prezentare pe care Caix de Saint-Aymour o face limbii române, aducînd în discuție trăsăturile ei caracteristice și diferențiatoare față de celelalte limbi romanice, postpunerea articolului în română ocupă un loc central [14]. Asupra acestei probleme Cipariu, asemenea înaintașilor săi [15], a insistat în mod deosebit (P, 65—80). El separă, din punct de vedere etimologic, encliza articolului din limbile scandinave de cea din limbile română, albaneză și bulgară, și sugerează posibilitatea unei influențe românești asupra albanezei și bulgarei.

Încă din secolul al XV-lea se impusese ideea că la baza limbilor neoromanice se află **latina populară**, căreia romaniștii i-au dedicat în veacul trecut studii însemnate. Cercetările asupra latinei vulgare au fost posibile mai ales după publicarea în 1863 de către Th. Mommsen a volumului I din *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Studierea amănunțită de către Cipariu a tablelor cerate (A, 43, 73, 101, 116, 141, 158) l-a condus la corectarea unor date despre latina de la baza românei și la evidențierea altora noi, preluate de Mommsen în studiile ulterioare. De altfel, în legătură cu stratificările latinei, Cipariu are o concepție foarte interesantă și originală.

6. Prin metoda **comparativ-istorică** aplicată în studiul limbilor, lingviștii secolului trecut au demonstrat că limbile nu-și au originea într-un idiom unitar, lipsit de varietăți dialectale. Cunoscînd situația din latină și greaca veche, Cipariu ajunge la concluzia că acestea aveau dialecte (P, 17; A, 10, 323). El dă una dintre cele mai cuprinzătoare definiții a

---

[11] Vezi Yves Goldenberg, *Preocupările de arabistică ale lui T. Cipariu*, în AUB, XI, 1962, nr. 25, p. 475—489; idem, *Quelques notes concernent les manuscrits arabes autographes de Timotei Cipariu*, în AUB, Limbi clasice, XX, 1971, p. 113—124.

[12] El cunoștea lucrările lui Fr. Miklosich, cu care a avut, un timp, o bogată corespondență. În biblioteca sa se aflau: *Radices linguae Slovenicae veteris dialecti*, Lipsiae, 1845, *Lautlehre der altslovenischen Sprache*, Wien, 1850, *Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen*, Wien, 1852, *Vergleichende Grammatik der Slavischen Sprachen*, Wien, 1852, *Über die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen und den Karpaten*, Wien, 1879, *Rumunische Untersuchungen. I. Istro- und macedo-rumunische Sprachdenkmähler*, Zweite Abtheilung, Wien, 1882.

[13] „După părerea *noastră* subiectivă, pentru care deocamdată ne dispensăm a produce și probe, ei [dacii] s-au ținut de marea familie a tracilor (A, 427) ... Dacii nu erau nemți, nici limba nu le era germană ca a goților; ceea ce se poate proba pre deplin *(ibidem*, 428) ... Dacii nu au fost nici de naționalitate slavică" *(ibidem)*.

[14] Autorul s-a informat despre limba română din lucrarea lui Mircescu [= V. Alecsandri], *Grammaire de la langue roumaine*, Paris, 1863, care conține date incomplete și unele comentarii eronate, deși era inspirată din unele lucrări ale lui Cipariu (vezi I. Șiadbei, *Alecsandri gramatic*, în LL, II, 1956, p. 318).

[15] Pentru P. Maior, postpunerea articolului ar fi un fenomen preitalic, iar antepunerea acestuia în italiană, de exemplu, s-ar datora unei influențe germanice. Această idee era folosită de Maior cu scopul de a dovedi că „limba românească e mama limbei celei latinești" (la L. Șăineanu, *Istoria filologiei române*, București, 1895, p. 131).

dialectelor și a limbilor asemănătoare (înrudite), definiție în care sînt avute în vedere atît diferențierile (vorbirile) dialectale, cît și cele subdialectale (A, 322—323), raportate la o singură limbă, care constituie „fundamentul". Dacă pentru G. Weigand **structura gramaticală** constituie principalul criteriu de diferențiere a limbilor și dialectelor, iar pentru A. Philippide **sunetele** identice din diferite idiomuri demonstrează, pe de o parte, originea comună a dialectelor derivînd din aceeași limbă, iar pe de alta, asemănarea etnică manifestată în schimbările identice ale sunetelor, pentru T. Cipariu **fonetica și structura gramaticală** constituie un criteriu unic — cel al **înțelegerii** [16]. Înțelegerea se realizează între vorbitorii acelor idiomuri în care atît sunetele, cît și structura gramaticală sînt asemănătoare sau variază fără a face imposibilă comunicarea. „Varietățile, în formele gramaticale și în pronunțare, mai mari, formează dintr-o limbă mai multe, care, dacă acele varietăți sunt mari, însă fără de a împiedica înțelegerea între oameni din diverse locuri, se numesc **dialecte**" (P, 300; cf. A, 9—10, 322—323).

Cipariu a folosit metoda comparativ-istorică pentru a reconstitui stadiile vechi ale românei sau etimoanele latinești populare ale unor cuvinte din limbile romanice moderne [17] (E, 5; G I, 13; G II, 14). El este, de asemenea, printre primii care au stabilit legile fonetice românești[18]. Urmînd linia inițiată de Bopp, Grimm și Schleicher, învățatul transilvan nu crede în infailibilitatea legilor, ca mai tîrziu neogramaticii, ci recunoaște și excepțiile. Astfel, el distinge în cadrul morfologiei românești formele normale și regulate de cele anomale, adică de abaterile de la regulă. Cipariu socotea că „toate formele care au fundamentul lor în legea asemănățiunei [= analogiei] încît nu se mai pot reduce la formele regulate și primitive" (G I, 218; cf. E, 124), constituie anomalia sau abaterea de la regula generală.

7. O atenție deosebită a acordat Cipariu schimbărilor care au loc în evoluția limbilor. În clasificarea acestora, el distinge două categorii: 1) schimbări rezultate sub acțiunea legilor interne ale limbii și 2) schimbări provenite din împrumut de la popoarele vecine (P, 252; cf. 290). Lingvistul de la Blaj abordează și o altă problemă importantă, aceea a diferenței dintre mutație și influență ca faze evolutive între care există o diferență de grad. Astfel, schimbările în fonetica și morfologia unei limbi pot conduce la modificarea caracterului limbii cînd populația preia noul material în totalitate, părăsindu-și limba proprie sau numai la îmbogă-

---

[16] Acest criteriu a fost invocat drept posibilitate de diferențiere, printre primii, de Georg von der Gabelentz, *Die Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1891, p. 54 și urm. (la Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1928, p. 339).

[17] El recurge rar la asemenea reconstituiri; ele există însă în adnotările făcute de Cipariu la *Lexiconul budan* (vezi ms. rom. 586), care urma să devină, probabil, proiectatul dicționar al limbii române. Despre activitatea lexicografică a lui T. Cipariu, vezi Pia Gradea, *Din preocupările lexicografice ale lui Timotei Cipariu*, I, în CL, V, 1960, nr. 1—2, p. 67—74, II, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 309—320.

[18] Unele corespondențe fonetice latino-române fuseseră descoperite de S. Micu și Gh. Șincai, în *Elementa linguae* ..., Buda, 1780; altele, tot înaintea lingvistului ardelean, de Fr. Diez, în *Grammatik der romanischen Sprachen*, vol. I, Bonn, 1836 (care, probabil, i-a servit ca model, dar față de care Cipariu aduce unele îmbunătățiri și completări).

ţirea sistemului prin asimilarea materialului străin după forma propriei limbi : „A schimba forma şi formele vreunei limbi după forma şi formele alteia, atîta însemnează, cît a-şi părăsi limba proprie şi a adopta pre cea străină, iar asimilarea materialului străin după forma şi formele propriei limbi nu însemnează a-şi schimba limba, ci numai a o schimosi" [= transforma] (P, 254).

În concepţia lui Cipariu, principalele cauze ale schimbărilor, mai ales fonetice, sînt : **eufonia, analogia** şi **accentul** (E, 68; P, 357—358; G I, 124). El presupune că mai există şi unele modificări cărora nu li se poate stabili întotdeauna cauza raţională sau legea care le guvernează (G I, 69).

1). Eufonia constituie pentru Cipariu principala cauză şi lege a schimbărilor fonetice de la latină la română : „Eufonia este una din cele mai frumoase reguli ale limbei româneşti, fiindcă ea are să aplaneze şi să netezească toate asprimile şi antilogiile ce pot să facă pre o limbă barbară şi solecistică" (G I, 125). Ea acţionează în toate limbile (E, 84), dar efectele ei nu se identifică întotdeauna cu aspectul frumos şi elegant al limbii, ci unele schimbări cu originea în tendinţele eufonice pot altera limba, chiar în aspectul ei estetic (G I, 125—126). Asemenea lui Fr. Bopp, Cipariu include în eufonie majoritatea schimbărilor sunetelor. Eufonia nu se produce în orice condiţie; ea modifică vocalele şi consoanele care au anumite afinităţi în pronunţare (G I, 68), care ocupă o anumită poziţie în contextul fonetic al unui cuvînt (CG, 79) sau au acelaşi „fuştel" de intonare (G I, 51). Aceasta se realizează „adăugînd sau lepădînd sau contrăgînd sau premutînd sau strămutînd una sau mai multe litere la început, la mijloc sau la finea cuvintelor" (G I, 126; cf. E, 69). Schimbări eufonice suferă nu numai sunetele, ci şi formele gramaticale, ca efecte ale schimbării sunetelor din alcătuirea lor [19]. Unele aspecte sintactice româneşti îşi au originea, de asemenea, în tendinţa eufonică a limbii; astfel, în concepţia lingvistului transilvănean, problema acordului adjectivului demonstrativ *(omului acela, muierilor acestea,* însă niciodată *muierii aceasta)* se explică prin faptul că „schimbarea pronunţiei ar fi prea bătătoare la ochi şi aşa **eufonia** împiedică atare discordanţă care în celelalte nu se observă în acea măsură" (G II, 120) [20].

T. Cipariu distinge şase clase eufonice, care alcătuiesc formaţii binare prin opoziţie : „adăugarea, lepădarea; contragerea, geminarea; premutarea şi strămutarea" (G I, 126 şi urm.; E, 69 şi urm.). Tipurile de transformări discutate de Cipariu în cadrul eufoniei ţin de ceea ce A. Philippide numea alunecarea sunetelor. Aceasta se realizează prin acţiunea organelor vorbirii şi este ún fapt pur fizic sau mecanic [21]. Să fi consi-

---

[19] „Sunt unele forme de conjugaţiune, ca şi de declinaţiune cari numai după regulile fonetice se departă de legea generală şi de aceea neregularitatea lor e numai la aparenţă şi se numesc *eufonice*" (G I, 305—306).

[20] Vezi şi Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în LR, XV, 1966, nr. 5, p. 497.

[21] Georg Curtius, însă, consideră că asimilaţia este, asemenea analogiei, un fenomen psihic (la Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode*, Bucureşti, 1962, p. 30—31). Gr. Scorpan, *Dialectul moldovenesc. Tendinţe fonetice. Expresivitate*, în BIFR, XI—XII, p. 460, explică formarea spirantelor moldoveneşti *ŝ, ẑ*, prin tendinţele psihice, temperamentale ale vorbitorilor; vezi G. Ivănescu, *Introducere* la Gr. Scorpan, *Studii şi articole*, Iaşi, 1977, p. 8.

derat Cipariu, plecînd de la Bopp și Grimm, că adăugarea sau căderea unor sunete, contragerea, geminarea, metateza sînt provocate de tendința spre frumos a înseși sunetelor ca mai tîrziu Vossler și Croce, sau de anumite deprinderi articulatorice formate? În ambele alternative eufonia s-ar identifica cu tendința de armonizare a sunetelor unei limbi în plan sintagmatic. El nu precizează natura eufoniei, dar, acordîndu-i mare rol în trecerile de la latină la română, insistă și asupra scăderilor pe care le-a generat, dintre care cea mai gravă pare a fi diversitatea dialectală (E, 84). Pe de altă parte, transformările petrecute în limbile moderne, etichetate adesea cu termenul de „corupțiune", efecte ale tendinței eufonice care „s-a nevoit a aduce mai multă armonie", pot fi considerate și „perfecțiuni, din care cauză ar fi a se și condamna și neconsidera cu totul" (G I, 153).

Sau poate că vorbitorilor să le fi atribuit capacitatea de a fi schimbat, în mod voit, din motive estetice, în așa de mare măsură limba, în toate fazele ei de formare și dezvoltare?

Dacă va fi funcționat această tendință spre frumos și echilibru, guvernată de conștiința vorbitorilor români, înzestrați — după Cipariu — în mod deosebit cu această calitate, cum s-a ajuns la numeroasele forme corupte și „spurii", pe care lingvistul transilvănean încearcă să le elimine din limba de cultură? El n-a reușit să armonizeze concepția despre decăderea limbii cu aceea despre cauzele schimbărilor fonetice și morfologice considerate ca rezultate ale eufoniei; de altfel așa se petrec lucrurile și la Schleicher.

Această situație ar putea fi interpretată și ca o relevare a contradicției dintre evoluția internă a limbii spre eufonie și evoluția ideii de eufonie în conștiința vorbitorilor preocupați de perfecționarea limbii. Eufonia era deci — în concepția lui Cipariu — o cauză de natură psihoarticulatorie, deci foarte complexă și de aceea avea și ponderea cea mai mare în schimbările limbilor.

2). Analogiei sau „asemănățiunii" îi sînt datorate numeroase schimbări, mai ales morfologice: „Unele forme din declinațiunea specifică sunt într-adevăr numai **anomalie** sau scăderi de la regula generală, precum sunt toate formele care au fundament în legea asemănățiunii" (E, 124; cf. G I, 126). Conform acestui tip de schimbare, „unele cuvinte, ce după forma din afară a pronunției acum au aceeași terminațiune, prin uzul îndelungat în gura poporului, s-au asemănat întru sine în toate flexiunile, ca și cînd semănățiunea acelei terminațiuni ar fi fost radicală, iar nu numai fonetică" (G I, 132—133; E, 73). Față de schimbările provocate de eufonie, formele create prin analogie sînt, după opinia lui Cipariu, mai îndepărtate de formele primare latinești, deci mai corupte (P, 141). Cu altă ocazie însă el vede în analogie „duhul simetriei, ce-l aflăm în toată limba noastră, pre cît adică suferea starea ei de a fi limbă **derivată**" („Foaie pentru minte, inimă și literatură", 1844, nr. 31, p. 242).

3). Accentul sau tonul, „înălțarea melodică a unei silabe sau vocale întregi de la un ton mai de jos la altul mai sus" (E, 76; G I, 137), influențează și schimbă, mai ales, vocalele primitive *a, e, o: laudă, lăuda; cerc, cearcă; dorm, doarme* (E, 76; cf. G I, 125). Cipariu stabilește cîteva reguli de schimbare a accentului în transformările pe care le-a sufe-

rit limba latină în epoca de constituire a limbilor romanice și discută rolul acestuia în producerea unor schimbări fonetice.

4). Lingvistul ardelean admite, între cauzele modificărilor care au generat variabilitatea limbilor, tendința vorbitorilor de a evita **omonimia** (E, 71—72; A, 725), și **organele de vorbire**, care, variind de la neam la neam, modifică diferit sunetele: „Variabilitatea însă depinde și de la natura popoarelor și organul lor de vorbire" (G II, 3).

5). Concepția învățatului de la Blaj în legătură cu **amestecul vorbirilor** este eclectică, cu unele note originale, dar și cu aspecte contradictorii. Foarte controversată a fost această problemă de-a lungul întregului secol trecut. Discuțiile oscilau între cele două extreme, una susținută de Schuchardt, Ascoli, Miklosich și alții, conform căreia toate limbile ar fi amestecate, cealaltă, impusă de Max Müller și acceptată de majoritatea lingviștilor, după care nu ar exista nicăieri limbi amestecate. Lingvistul de la Oxford avea însă în vedere numai structura gramaticală, care, ce e drept, este cea mai puțin sensibilă la împrumut și influențe din partea altor limbi [22].

Modul de înțelegere a acestei probleme are consecințe importante asupra concepției lui Cipariu în legătură cu formarea și dezvoltarea limbilor literare. Lingvistul ardelean și-a expus opiniile în legătură cu puritatea sau amestecul limbilor, stimulat de afirmațiile unor lingviști străini referitoare la situația românei ca „amestecătură din elemente eterogene paritetice" (A, 121). Împotriva opiniilor lui R. Rössler, W. Schmidt și Fr. Miklosich, Cipariu invocă situația mai multor limbi din Europa (italiana, spaniola, franceza, germana, engleza), arătînd că toate conțin elemente eterogene, exotice, fără să-și fi pierdut caracterul sau natura proprie și fără să fie considerate cu structuri amalgamate (A, 124—125; 145—150)[23].

El susține că limba română este „în fundament", după materie și formă, limba latină „vulgară" a coloniștilor romani aduși în Dacia (A, 125) și acceptă ideea că, sub influența popoarelor cu care a venit în contact, a suferit „multe schimbări fonetice, a pierdut multe cuvinte și forme romane și a cuprins în sine-și nenumărate cuvinte străine și foarte puține forme ..., precum s-a tîmplat și nu poate să nu se tîmple și cu alte limbi" (A, 125; cf. și 4, 66, 406; P, 3). Acestea însă nu au alterat „natura limbei românești, cum nu a alterat pre a italilor, germanilor, maghiarilor etc. cuvintele și formele exotice" (A, 125). Cipariu are în vedere, în special, situația limbilor literare (A, 146), în care au pătruns elemente străine, mai ales lexicale. El recunoaște necesitatea menținerii unor cuvinte străine „încarnate în limbă", fără de care nu s-ar mai putea realiza comunicarea (A, 145), dar, pe de altă parte, apreciază efortul nemților și ungurilor de a fi încercat să-și purifice limba de cultură de elementele străine (A, 145), lucru pe care îl recomanda și învățaților români.

Înaintea lui Hasdeu, Cipariu sugerează că se produce un amestec primar, realizat în timpul formării limbilor, și unul secundar, constituit

---

[22] Fr. Miklosich și G. I. Ascoli admiteau amestecul și în structura gramaticală a limbilor.

[23] „Nu este în Europa, pre cît ne este cunoscut, nici o limbă, cel puțin nici una din cele mai cunoscute, care să fie de tot curată" (PMV, 77).

din elemente împrumutate după ce limbile au fost formate. „Schimosirea limbei românești nu purcede din amestecarea mai multor elemente străine de la început, ci de la alipirea lor mai tîrzie și pre încet, după ce limba era formată" (P, 270). Referitor la limba română, el afirmă că la începuturile ei era „cu mult mai *curată* în forme și mai *avută* în cuvinte romane, de cum este astăzi, cum că, prin contactul și amestecul cu popoare de alt sînge și de altă limbă: slavi, greci, unguri, turci și prin despotismul slavonismului în curte și în biserică prin secoli nenumărați, a pierdut mult dintr-amîndouă (forme și cuvinte), nu numai, ci că a și împrumutat multe de la aceleași popoare, atît forme, cît și cuvinte" (P, 3).

8. Cipariu remarcă dinamica limbilor, veșnica lor schimbare și înnoire. Recunoaște, foarte adesea, că îmbogățirea unei limbi constituie un element de **progres**: „O limbă, încă și cea mai avută, prin adăugarea și înmulțirea tezaurului ei, numai cîștigă, lauda ei cu atît e mai mare" (P, 9; cf. A, 787). Că limbile se transformă era un fapt recunoscut, dar ce reprezintă aceste schimbări și ce se realizează în urma acțiunii lor era, în concepția canonicului transilvănean, o chestiune neclară. Cîteodată se pronunță categoric în sensul că limbile romanice „nu ar fi alta decît oarecari dialecte *stricate* din limba latină" (P, 30) și deplînge starea limbilor moderne, devenite, în urma coruperilor, adevărate ruine (A, 267—268); în acest caz limbile clasice reprezintă templele, adevărate monumente de istorie și de artă. În 1868 respingea ideea perfecționării limbilor în timp, susținută de Max Müller, socotind-o „o pură absurditate" (A, 243). Cîțiva ani mai tîrziu însă demonstrează că unele inovații ale românei nu pot fi considerate corupții, ci perfecțiuni. Este vorba de encliza articolului, de adoptarea conjuncției *și* în loc de *et* și a negației *ne*, de origine greco-latină, după Cipariu (A, 724—725). Acum își expune un nou punct de vedere referitor la limbile vechi, originare: „Toate limbile la început foarte neperfecte, și numai cu timpu au venit, cari au venit, la perfecțiune și asta numai prin schimbările ce s-au făcut pre încet în formele primitive ale limbilor" (A, 724). El redefinește, cu această ocazie, „corupțiunea" în opoziție cu „perfecțiunea" și stabilește condițiile în care se realizează fiecare: ca să fie coruptă, forma trebuie să fi existat în latină, iar româna sau altă limbă romanică să o fi denaturat sau să o fi pierdut; ca să fie perfecțiune, forma trebuie să fie creată ulterior de limbile moderne, din nevoile unei comunicări mai precise și mai suple [24]. Dar ideea că nu orice deviație de la o limbă originară trebuie considerată corupție, ci că uneori aceasta reprezintă o perfecțiune, apărea în scrierile lui Cipariu și pe vremea cînd acesta susținea că limbile moderne sînt, fără excepție, ruine ale unor

[24] „Postpunerea aceasta a articlului s-ar putea numi corupțiune, numai în caz cînd limba românească, în forma sa primitivă, ar fi avut articli și i-ar fi uzuat numai înainte, iar nu și după nume ca acuma, în care caz și noi am recunoaște că strămutarea articlului de dinainte în dinapoi s-ar putea numi încîtva corupțiune; ci acest caz nu există, nici se poate constata, ci e probabil că limba românească în forma primitivă, ca și cea latină, nu a avut deloc articli, iar formarea articlilor, ori după norma grecească din terminațiunile cazuale, ori după norma altor dialecte neolatine, din pronumele demonstrative, s-a făcut mai tîrziu, după despărțirea totală a elementului latin din Imperiul oriental de către cel din occident. De unde, nu **postpunerea**, ci **introducerea** articlilor în limba românească ar fi **schimbare**, și dacă vrei chiar și corupțiune, însă corupțiune **comună** tuturor limbilor neolatine; iar în adevăr nu poate fi vorba aici de corupțiune" (A, 724—725).

vechi monumente (E, 85; P, 16—17; G I, 153), de unde se deduce că termenul *corupțiune* era folosit și cu sensul general de „schimbare".

9. Cipariu a fost preocupat permanent de trasarea unor direcții care să contribuie la **formarea limbii române literare moderne.** În secolul trecut, discuțiile teoretice privind limbile literare erau inserate, adesea, în lucrările generale despre limbă. În dorința de a afla calea cea mai eficientă pentru realizarea acestui deziderat scump tuturor cărturarilor vremii, Cipariu a meditat și a scris mult, luînd în discuție situația celorlalte limbi de cultură din Europa. Îi erau cunoscute principiile puriste ale germanilor și ungurilor și direcțiile latiniste ale francezilor, mai ales. Secolul trecut trăia epoca unei puternice explozii culturale, concretizată prin introducerea a numeroase noțiuni noi în gîndirea omenirii. Limbile populare nu puteau furniza materialul necesar exprimării atîtor idei complexe, iar metoda calcului conducea la hipertrofie semantică. De aceea s-a apelat la limba latină, care punea la dispoziția limbilor moderne atît elementele necesare pentru îmbogățirea vocabularului, cît și mijloacele care să le confere claritate și supleție. Latinismul lui Cipariu avea, în plus, scopul expres de a conduce la unificarea limbii literare [25] (P, 349). Schimbările eufonice conduseseră la diversitatea dialectală a românei, manifestată nu numai în vorbirea populară, ci și în limba literară. Dialectul bisericesc reprezintă forma literară pe care a avut-o limba română veche și care ar trebui să constituie — după învățatul ardelean — modelul pe care să-l urmeze limba română modernă. Dar și acesta cunoștea variante dialectale, „nu numai după timp, ci și după loc. Așa, de exemplu, cărțile coresiene de la Brașov, deși sunt din același timp cu *Palia* de la Orăștie și se unesc în forma generală a limbii de pe atuncia, dar ceva diferență tot se simte între amîndouă, cele dintîi reprezentînd părțile orientale ale Transilvaniei și chiar țara învecinată, iar cea din urmă fiind reprezentațiunea părților de către apus și a Banatului. Tot asemenea, diferență se simte și între limba cărților tipărite în Moldova și între a celor din România [= Valahia] din același period" (S, 32; cf. și P, 7—8; G II, 314—315). Așadar, Cipariu recunoaște, primul la noi, existența dialectelor literare românești (cf. și P, 7—8, 259; G II, 314—315; ms. rom. 338 f. 10[r]). Această stare de lucruri însă nu-l mulțumea și de aceea urmărea crearea unei limbi literare unitare, care să corespundă necesităților culturale ale românilor (P, 258; A, 323). El avea în vedere, în primul rînd, crearea unei **forme** unice (fonetice și morfologice) (P, 259), realizată parțial în limba scrierilor vechi bisericești *(ibidem*, 261—262). În acest scop, elimină palatalizările și velarizările din rostirea literară (E, 94; A, 346—347), propune ca forme morfologice unice vechile forme de optativ: *să lăudarem, vream lăudare* și *am vrut lăuda*, impune pentru un timp variantele morfologice de indicativ prezent ale verbului *a fi: sunt, suntem, sunteți*, respinge construcțiile sintactice create recent, sub influența unor limbi moderne (franceza, italiana), dar dovedește peste tot multă prudență, cerînd a nu se forța „în contra uzului constant și general a limbei" (G I, 153; cf. P, 346). În ce privește **materia** limbii, lexicul,

[25] Vezi G. Istrate, *Timotei Cipariu (cu ocazia împlinirii a o sută cincizeci de ani de la naștere)*, în AUI, 1955, Secț. III, tom. I, fasc. 1—2, p. 302—303.

concepția sa este puristă. Uneori se exprimă categoric în sensul eliminării din limbă a unor cuvinte de altă origine decît latină (P, 5). El recunoaște însă rostul termenilor nelatini în limbile romanice sau latinești în limbile germanice (A, 145—152), considerînd, bunăoară, o „absurditate" eliminarea elementelor lexicale grecești *(lipsă, mînie, mărturie)* din română, ca și tentativa nemților de a epura cuvintele latinești din germană. Concepția latinizantă s-a manifestat la Cipariu mai ales în promovarea modelului latin al elementelor neologice, care s-a impus, de fapt, în perioada modernizării limbii noastre; el nu a intenționat să intervină în pronunțiile individuale, acestea puteau fi oricît de numeroase și de variate (A, 242). În preconizarea direcțiilor pe care urma să se formeze limba literară, Cipariu are în vedere raportul dintre **vorbirea „colectivă"** (uzul vorbirii mulțimii) și **vorbirea „individuală"** (în acest caz, în accepțiunea de uz al individului care își propune să impună norma sa lingvistică), căci el înțelege prin **uzul vorbirii**, pe de o parte, uzul „născut după influența împrejurărilor sub care s-a aflat națiunea" și consideră că acesta „nu se poate nici ignora, nici restrînge numai la un period sau o provincie, fiindcă din atare restrîngere s-ar naște numai un **idiotism** al limbii periodic sau local" (P, 343; A, 10), iar pe de altă parte, urmîndu-l pe Quintilian, consideră că „uzul vorbirei depinde de la consensul învățaților, iar nu de la mulțime. Iar la noi unde este consensul eruditilor? Au nu fiecare scriitor scrie după cumu-i place?" (P, 346). În discuțiile despre normarea limbii literare sau despre stabilirea ortografiei, Cipariu nuanțează conceptul de uz, propunînd ca în asemenea întreprindere să se aibă în vedere **uzul limbii**, și nu **uzul vorbirii**, pentru că numai primul conduce la realizarea scopului propus — unificarea limbii literare, în timp ce al doilea duce la accentuarea diferențierilor dialectale ale limbii literare [26].

Principalul mijloc cu care Cipariu credea că se poate realiza unitatea limbii literare este **ortografia.**

Pentru stabilirea normelor ortografice el și-a alcătuit un adevărat program, pe care l-a urmat cu consecvență și care cuprindea studierea limbii, în ansamblul ei: „Să lucrăm dară limba română după cum o avem, să o studiem, să o alăturăm cu celelalte limbi surori, să consultăm istoria, apoi cărțile bisericești, care toate ne dau un întreg, să unim apoi toate dialectele, considerînd și dialectul macedoromân, și numai cu privire la toate acestea să statorim ortografia limbei române; și deoarece nu toți cunoaștem de ajuns toate acestea să facem concesiuni și fonetismului" [27].

El a urmărit să impună în limba literară **uzul regulat** (A, 9) și să creeze o limbă unitară, dar nu a fost atît de dogmatic, încît să nu accepte variante în limba comună. Acestea se concretizau în **stil**, care, în concepția lui Cipariu, „nu e totuna cu **limba** sau cu forma limbei. Toată limba regulată, sau cel puțin crezută ca atare, poate să aibă numai o formă, ci stilul variază, după cum variază omul" (P, 276; ms. rom. 338 f. 8^v—9^r). El insistă chiar asupra necesității de a se căuta posibilitățile virtuale ale limbii de exprimare diferențiată în funcție de individ, dar și de obiectul

---

[26] G. Istrate, *art. cit.*, p. 304.

[27] „Analele Academiei Române", I, București, 1868, an. I, p. 28 : Discursul lui Cipariu din 11/23 august 1867; rezumat din protocol.

sau împrejurările comunicării, căci, „orișicum variind obiectul, va căuta să varieze și stilul" (P, 277). Diferențe de exprimare decurg și din modurile diferite de reflectare a realității în conștiința vorbitorului. Din faptul că poetul, creînd o lume ideală, își exprimă sentimentele, trăirile proprii față de această lume, iar prozatorul [= omul de știință] își dezvăluie gîndurile legate de realitatea obiectivă, rezultă diferențe între limba poetică și limba prozei [= științei] (PMV, 81—82, 92).

★

Pentru teoria limbii în secolul trecut, problema cea mai importantă era identificarea cauzelor și a legilor care au condus la transformarea limbilor, de la idiomurile primare la limbile moderne. În această privință, mai ales, concepția lui Cipariu este complexă [28] și în parte originală. Pentru el, limbile vechi erau monumente de artă (deși a recunoscut că, în anumite privințe, prezentau și unele imperfecțiuni); treptat, acestea s-au transformat în limbile moderne, mai ales din cauza eufoniei. Capacitatea de a poseda tendința spre frumos și armonie aparține, pe de o parte, sunetelor care evoluează în acest sens, dar care pot suferi și unele perturbări din partea analogiei, a accentului, a amestecului vorbirilor etc., iar pe de altă parte, indivizilor la care, de asemenea, gustul pentru frumos poate varia din motive subiective, dar și obiective (contactul cu diverse culturi, anumite evenimente social-politice etc.). Se ajunge astfel la o situație hibridă, așa încît limbile moderne pot fi considerate corupții, dar și perfecțiuni. Formele corupte trebuie înlăturate. Această operație cere, pe lîngă un simț estetic înnăscut și educat, cunoștințe temeinice de istorie a limbii, de gramatică etc. De aceea, cei mai indicați în soluționarea problemei sînt filologii, iar calea pentru regularizarea limbii sub aspect fonetic este, după Cipariu, ortografia. În cazul unei limbi cu o literatură nu prea bogată și care cunoaște mai multe variante literare, ca româna, pentru realizarea unei limbi unice este indicată scrierea etimologică, care să reflecte faza cea mai unitară a limbii (pentru română secolul al XVI-lea) și să prezinte, în același timp, cît mai multe similitudini cu limba din care provine. Intervențiile nu trebuie să fie arbitrare, ci să se facă în conformitate cu uzul limbii, din perspectivă istorică, și să respecte și unele aspecte ale vorbirii, manifestate în graiuri. Din pronunția literară se vor elimina „viciile de pronunțare" (P, 343) (palatalizarea labialelor, velarizarea vocalelor palatale etc.), iar din lexicul cult, unele cuvinte de origine neromană și se vor înlocui cu elemente latinești sau neolatine.

Problemele de teorie a limbii dezvoltate de Cipariu în lucrările sale lingvistice evidențiază o concepție idealist-estetizantă, cu numeroase note raționaliste. În studiile sale de istorie a limbii române, de gramatică, de filologie (în sens restrîns), de ortografie și limbă literară, el a rămas, în general, consecvent principiilor lingvistice expuse mai sus.

Februarie 1982

Institutul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, str. Codrescu nr. 2

[28] Este falsă părerea lui L. Șăineanu, *Istoria filologiei românești*, București, 1895, p. 135, conform căreia Cipariu, în activitatea sa, ar fi „rămas străin de progresele lingvistice ale secolului". Cum s-a putut constata, lingvistul transilvănean a avut numeroase lecturi lingvistice, pe care le-a fructificat în scrierile sale.

AVRAM IANCU ÎN LUPTA PENTRU DREPTURILE LIMBII ROMÂNE

DE

VICTOR V. GRECU

1. Lupta pentru apărarea drepturilor limbii române în Transilvania a cunoscut un interes constant din partea cercetătorilor, care au evidențiat, în diferite studii, contribuția maselor și a fruntașilor acestora la recunoașterea și impunerea limbii române ca limbă oficială în Transilvania. Se poate observa din aceste lucrări că această campanie îndelungată și de largi proporții, desfășurată cu atîta zel patriotic, înregistrînd o intensitate sporită către jumătatea secolului trecut, nu era altceva decît o direcție organic integrată în preocupările de amploare pentru unificarea și cultivarea limbii române literare, ca o componentă a luptei generale de emancipare națională.

În fruntea luptei desfășurate în acest domeniu, ca și în celelalte de altfel, după cum am mai arătat [1], s-au situat reprezentanții generației revoluționare, exponenții devotați ai intereselor maselor. O caracteristică a preocupărilor și eforturilor acestora este tocmai diversitatea și interferența direcțiilor, a planurilor activității și luptei lor pentru emanciparea poporului român. În frontul luptei pentru limbă, alături de ceilalți militanți înflăcărați, se înscrie și numele lui Avram Iancu.

2. S-au împlinit anul trecut — la 10 septembrie — 110 ani de la moartea unui erou și martir, poate cel mai popular și îndrăgit, mai adînc înrădăcinat în conștiința și prețuirea poporului din cîți a cunoscut istoria noastră — Avram Iancu.

Un episod necunoscut, dar nu surprinzător, din viața și ampla activitate revoluționară a acestui spirit ager și întreprinzător, închinate cu un devotament sacru dobîndirii libertăților poporului său, îl constituie prezența și intervențiile sale în lupta neobosită pentru recunoașterea și folosirea limbii române ca limbă oficială în Transilvania.

Abuzurile și încălcările comise în privința limbii de către oficialitățile guberniale și administrația imperială și mai ales nedreptățile comisiilor pentru stabilirea proprietăților asupra pămînturilor și pădurilor din munți au generat memoriile și petițiile întocmite de Iancu, care, adînc nemulțumit și revoltat, alege pentru început această cale [2], pentru ca apoi, cînd lecția ingratitudinii imperiale se va repeta, răzvrătirea să fie inevitabilă. Conflictele cu comisiile cadastrale și neînduplecarea lui Iancu, cul-

---

[1] Victor V. Grecu, *Lupta „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române*, în vol. *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, Editura didactică și pedagogică, 1971, p. 173—226, 233.

[2] Biblioteca Academiei R. S. România, București, Mss. rom., nr. 1060, f. 252.

minînd cu răzvrătirea moților din vara anului 1852 [3], au evoluat trist, sfîrșind cu arestarea lui Iancu, la 17 septembrie 1852, și ofensele brutale care au urmat, — moment dramatic pentru destinul eroului.

3. Deși consemnat în *Catalogul manuscriptelor românești* [4], manuscrisul în discuție nu a reținut atenția cercetătorilor pînă acum [5], în pofida însemnătății conținutului său, atît sub aspect lingvistic, cît și istoric.

Manuscrisul de la cota **1060** cuprinde, pe lîngă scrisoarea către S. Bărnuțiu [6] din 15 august 1852, și următoarele documente redactate de Iancu : — petiția în numele locuitorilor din satul Muntele Rece către oficialitățile militare, „Comanda districtuală", împotriva abuzurilor privind colonicatura (f. 254 r.v.); — memoriul în numele comitatului Zarandului către împărat, privind nedreptățile făcute moților în legătură cu drepturile de proprietate (f. 256—257 r.v.); — petiția locuitorilor satului Muntele Rece, comisariatul Gilău, către împărat, cuprinzînd aceleași cereri (f. 258 r. v.); — petiția satului Măguri, către împărat, privind colonicatura (f. 260 r.v.) și memoriul către împărat privind dreptul de folosire a limbii române (f. 262—264 v.) [7].

Caracteristic acestor petiții și memorii este faptul că, deși înfățișează cererile anumitor sate și comitate, în ele se vorbește, fără excepție, *în numele întregii națiuni române*, vicisitudinile fiind aceleași și, ca urmare, aceleași revendicările. De asemenea, cu toate că sînt întocmite pentru apărarea drepturilor asupra pămînturilor și pădurilor, o dominantă constantă a lor este includerea preocupărilor pentru drepturile limbii române și pentru înființarea academiei, acestea decurgînd din însemnătatea ce li se acorda pentru viitorul națiunii române. În fundamentarea acestor deziderate se găsesc opiniile și argumentele frecvent vehiculate în epocă.

4. Preocuparea pentru starea limbii române și revendicarea recunoașterii și folosirii ei neîngrădite, secondată peste tot de cea a întemeierii unei academii românești, l-au însoțit pe Avram Iancu în tot cursul vieții, ca un obiectiv nelipsit al luptei sale nestăvilite, fiind cuprinsă și în „ultima mea voință" — testamentul său.

4.1. În scrisoarea adresată din Sibiu, la 1 iulie 1852, lui G. Bariț, consacrată acestor deziderate, folosirea liberă a limbii este așezată înaintea tuturor, ca premisă a celorlalte : „ ... *pe lîngă limbă* [s.n.], Academia și primo și secundo loco" [8].

---

[3] S. Retegan, *Răzvrătirea moților din 1852. Rolul lui Avram Iancu*, în „Anale le Institutului de istorie și arheologie", Cluj, XV, 1972, p. 239—262.

[4] G. Bianu și G. Nicolăiasa, *Catalogul manuscriptelor românești*, tom. III, Craiova, 1931, p. 477 (mss. 1060).

[5] Cf. S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, Editura științifică, 1965, p. 280—281 ; Ștefan Pascu, *Avram Iancu. Viața și faptele unui erou și martir*, București, Editura Meridiane, 1972, p. 216 ; S. Retegan, *Recunoașterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei, în dieta de la Sibiu*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie", Cluj, XVI, 1973, p. 192.

[6] Biblioteca Academiei R. S. România, București, Mss. rom., nr. 1060, f. 252.

[7] Publicate — cu excepția memoriului Zarandului, nepublicat pînă în prezent — în documentarul consacrat centenarului morții lui Iancu (vezi „Vatra", II, 1972, nr. 3, p. 11 ; nr. 4, p. 16); fără a fi însoțite de o analiză adecvată, aceste documente reclamă o pertinentă și complexă valorificare.

[8] Fotocopia acestei scrisori la S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, Editura științifică, 1965, p. 224.

4.2. În petiția întocmită în numele satului Măguri, Avram Iancu adaugă, în încheiere, dorința de a se înființa o academie, solicitînd împăratului: „... a ierta Națiunei noastre Române a deschide o colectă de bani pentru ridicarea unei academii, în care științele împărătești să se propună ca un studiu de lipsă pentru un cult al imperiului. Această cerere în privința academiei e de aceea mai tare de la inima noastră pornită, de ce satul nostru vede: că dezlegarea petițiunei noastre române, așternută prin deputațiunea cea credincioasă a națiunei în 25 februarie 1849 la tronul Maiestății Tale, fără de academia pomenită foarte tare s-ar îngreuna"[9].

4.3. În aceeași relație cu necesitatea creării academiei, revendicarea dreptului de folosire a limbii române este reluată într-un cadru și cu o argumentație mai amplă în memoriul comitatului Zarandului, alcătuit de Avram Iancu, pentru „a i se îmbunătăți soarta, [poporului român n.n.], atît materială, cît și intelectuală, pentru care de secoli luptîndu-se, afară că i s-au sîngerat inima de multele patimi și suferințe, nu au dobîndit alta..."[10]. Rămas inedit pînă acum, acest memoriu are o însemnătate deosebită prin faptul că aduce în discuție argumentul superiorității numerice, invocat de Avram Iancu încă de la început: ... că abia vine la 100 de români unul de altă națiune ...". Pe această realitate ineluctabilă sînt fundamentate cererile românilor. După ce expune pe larg „ale noastre lungi suferințe" și cere „cu argumente", să se „dea îndărăpt" drepturile moților, revine, în final, asupra celor două imperative: „La urmă, în privința îmbunătățirii soartei noastre intelectuale se roagă poporul român din Zarand, *în numele națiunii sale* [s.n.] ..., să se îndure a ierta Națiunei Române să facă o colectă de bani pentru înființarea unei academii, în care să se propună științele împărătești în limba română și iară alte limbi ce sînt de lipsă pentru oricare om cult al imperiului. Această a noastră cerere e de aceea mai jalnică, cu cît: fără astfel de academie vedem pericolul națiunei noastre, fiindcă pînă acum în întreg Zarandul sau Tablele care arată ofciolatul și satul numa limba nemțească, care faptă cu atît e mai întristătoare pentru fieștecare român, cu cît oricare călător dintr-însele va vrea a zice că Zarandul e locuit numai de nemți, batăr că nemții în Zarand nici în proporțiune nu pot sta cu românii"[11].

5. Petițiile din manuscrisul citat sînt semnificative prin identitatea raționamentelor și argumentelor reluate și dezvoltate în cuprinsul memoriului pînă astăzi nepublicat.

Abuzurile comisiei guberniale pentru stabilirea dreptului de proprietate a moților asupra pămîntului și pădurilor din munți, ce își desfășura lucrările în limba germană, refuzînd românilor dreptul de folosire a limbii lor, au lezat direct și profund pe Iancu, în calitatea sa de împuternicit al comunelor din munți, el avînd și atribuția să întocmească procesul-verbal, și au declanșat revolta și protestul său energic. Ele l-au determinat să adreseze împăratului Francisc Iosif, la scurt timp după vizita acestuia în Apuseni, la sfîrșitul lui iulie 1852, în numele celor 11 comune din munți, un memoriu exclusiv în cauza limbii.

---

[9] Mss. nr. 1060, f. 260.
[10] Ibidem, f. 256.
[11] Ibidem, f. 257.

După ce consemnează, la început, înăsprirea asupririi după revoluția de la 1848 și în primii ani ai absolutismului și înrăutățirea existenței națiunii române, ale cărei speranțe au fost brutal înșelate, Avram Iancu, socotindu-se, cu patriotismul său sincer, tribunul ei devotat, fundamentează în continuare, cu argumente și din perspective variate, istorice, demografice, lingvistice, social-economice, politice și culturale, necesitatea de a se acorda națiunii române dreptul folosirii limbii sale.

Mai ales prin patentele împărătești din 31 decembrie 1851, prin care se declara Constituțiunea din 4 martie desființată, „credeau românii a fi venit timpul care să însuflețească națiunea prin introducerea în direptul ei cel etern, adecă în dreptul de a se folosi cu limba sa națională în toate lucrurile atingătoare de Națiunea Română în lontru împărăției" [12]. Dar această credință fiind spulberată, constată cu regret Iancu, „despre viitorul Națiunii noastre Române suntem foarte triști ..." [13].

Mobilul neîncrederii și creșterii nemulțumirii românilor din munți, cel care l-a afectat adînc pe Iancu și a generat memoriul respectiv, a fost gestul nesăbuit și provocator al Comisiei Guberniale: „... mai ales de cînd au ieșit Comisia Gubernială pentru repunerea mai multor comune în proprietate și în direpturile de proprietate legale; fiindcă numita Comisiune au denegat plenipotentului ei avocat Avram Iancu direptul de a duce protocolul în limba română și, precum se vede din copia aci cu umilință aclusă protocolu[lui], trebuia să se facă tocma repunerea în proprietate alor 11 comune, așadar Comisiunea au denegat direptul de a se folosi cu limba sa la 11 comune curat române ..." [14](!).

Nesocotirea limbii române de către comisie, care a împiedicat și rezolvarea problemei proprietății, accentuează categoric și cu convingere Iancu, constituia „prin urmare cel mai viu exemplu că românului numai în limba sa i se poate face direptate și în alta numai grație" [15]. Condamnînd aceste abuzuri și refuzînd orice „grație", el invocă cu gravitate și îndreptățită mîndrie prestigiul și demnitatea națiunii române, maturitatea și capacitatea sa de a se guverna singură: „... dară Națiunea Română au dezvoltat destulă putere morală despre coapta sa naționalitate și că nu merită a fi guvernată după grația unei sau altei națiuni ..." [16].

Pentru viața moților, lipsiți de alte mijloace de trai, efectul procedurii arbitrare a comisiei a fost zguduitor, iar aprecierea acesteia nu își găsește un echivalent mai dramatic: „...nici cînd am auzit că Kossuth pregătește căldarea în care să se contopească toate națiunile, nu ne-am cutreierat [cutremurat] mai tare, decît cînd am văzut că procesul în privința repunerii în proprietate-ne s-a împiedicat singur pentru că 11 comune nu știu nemțește" [17]. Într-o asemenea stare de lucruri, „neodihna sufletului nostru crește", mărturisește autorul, iar revolta românilor se agravează, luînd aspectul răzvrătirii.

Avram Iancu demască cu vehemență toate actele abuzive ale ofensivei desfășurate cu înverșunare de oficialitățile guberniale și imperiale

---

[12] Ibidem, f. 262 r.
[13] Ibidem, f. 262 r.
[14] Ibidem, f. 262 v.
[15] Ibidem, f. 262 v.
[16] Ibidem, f. 262 v.
[17] Ibidem, f. 262 v.

împotriva limbii române, care nu erau decît un aspect, cel mai vizibil pentru popor, al odioasei campanii de deznaționalizare. Împotriva acestor abuzuri, pentru apărarea drepturilor naționale străvechi ale românilor pledează și stă martor neîndoielnic trecutul istoric, pentru că nici o generație de oameni nu s-a scurs, arată Iancu, de cînd „românii era în legătură cu administrațiunea justiției prin limba cea românească, ce se vede și din miile scrisori în limba română" [18].

6. Pentru a dovedi necesitatea recunoașterii limbii române ca limbă oficială, Avram Iancu dezvoltă o amplă și solidă fundamentare, remarcabilă prin logica impecabilă și forța de convingere a raționamentelor și temeiurilor formulate. Completînd șirul mărturiilor utilizate în petițiile anterioare, el supune unui examen sever „argumentele" aduse în replică de adversari împotriva recunoașterii oficiale a limbii române, demonstrînd legitimitatea acestei revendicări și necesitatea împlinirii pretențiilor firești ale românilor.

6.1. Superioritatea numerică a românilor din Transilvania, menționată în memoriul comitatului Zarandului, era indiscutabilă, prin forța evidenței sale de-a lungul istoriei, și nu mai trebuia reluată.

6.2. Celelalte pretexte, întîlnite în împotrivirile adversarilor, examinate mai departe de Avram Iancu, au cunoscut bogate comentarii și dezmințiri în epocă, cu care, fără îndoială, Iancu era familiarizat, raționamentele și argumentele lui găsindu-și o bază solidă de sprijin în ideologia revoluționară a învățaților vremii.

Folosirea de către români „în lucrurile lor cu limba română, încă înainte de aceasta cu un secol întreg" era cel mai convingător „argument în contra acelora cari zic că limba română nu-i destoinică pentru a se folosi românii în toate lucrurile atingătoare de ei" [19]. Față de această afirmație, invocată ca „pretext" de preopinenți, Bariț ripostase, în aceeași vreme, autoritar și în cunoștință de cauză: „Eu neg că limba noastră ar fi săracă; limba nu ne e mai săracă decît altele" [20], convingere reluată șase ani mai tîrziu [21].

6.3. Bazîndu-se tot pe folosirea neîntreruptă a limbii, Avram Iancu, combate și poziția „acelora cari zic că românii n-au destui bărbați de a purta lucrurile în limba română" [22]. Realitatea era însă cu totul alta și tot G. Bariț este cel care răstoarnă și acest „motiv", cu sobrietatea și obiectivitatea principială cu care veghea asiduu la respectarea drepturilor românilor. El reușise să identifice la 1860 abia 186 de funcționari români în toată Transilvania, față de aproximativ 600 de solicitanți [23], situație mai mult decît grăitoare pentru a trăda deghizata „egalitate" a naționalităților imperiului și care constituia un alt mare focar de nemulțumire pentru români.

---

[18] Ibidem, f. 263 r.

[19] Ibidem, f. 263 r.

[20] Uițirab, [Barițiu], *Puține aieptări pentru lătinirea limbei noastre*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", XVII, 1854, nr. 44, p. 234.

[21] G. Bariț, *Limbile oficile*, în „Gazeta Transilvaniei", XIII, 1860, nr. 32, p. 128.

[22] Mss. nr. 1060, f. 263 r.

[23] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", XXIII, 1860, nr. 58, p. 239.

6.4. Reactualizînd criteriul proporţiei numerice, Avram Iancu adaugă şi un argument de ordin practic, real, în virtutea căruia este mult mai dificil ca o majoritate naţională covîrşitoare să înveţe o altă limbă, decît cîţiva dregători limba acesteia: „ ... iară mai încolo mai lesne pot învăţa dregătorii decît o naţiune o limbă" [24].

6.5. Nici din punct de vedere lingvistic pretenţia abuzivă a guvernului, ca şi decizia brutală a comisiei incriminate în memoriu, de a impune cu forţa „o limbă care n-are nici o asemănare cu cea română" [25], nu sînt justificate.

6.6. Necesitatea recunoaşterii şi folosirii oficiale a limbii române este argumentată şi prin considerente de ordin cultural, în raport cu aspiraţiile legitime de progres ale românilor. Emanciparea poporului prin cultură reclama utilizarea limbii naţionale, întrucît „mai lesne un cult decît un necult şi pe cel necult, numai în limba care o înţelege îl poţi cultiva, — prin urmare, cine doreşte cultura unui necult e dator să înveţe limba ca să-l cultiveze, aşa şi aceia dregători care voiesc binele naţiunei noastre vor învăţa limba ei" [26].

6.7. Pe lîngă acestea, unul dintre cele mai puternice şi convingătoare argumente, invocat întotdeauna în revendicarea şi fundamentarea tuturor drepturilor naţiunii române, este proporţia contribuţiei românilor la avutul şi sarcinile statului. Pe temeiul acestuia, accentuează cu tărie Iancu, dregătorii „vor învăţa limba ei, la care îs şi datori, fiindcă la visteria statului şi naţiunea română contribuie" [27].

6.8. Recunoaşterea oficială a limbii române era revendicată şi prin relevarea semnificaţiei naţional-politice a limbii pentru români. Avram Iancu implică în demonstraţie valenţele multiple ale limbii pe acest plan, pornind de la valoarea ei naţională: „ ... noi nu avem deplină încredere în toţi aceia cari judecă că Naţiunea Română trebuie să se guverneze în limba nemţească ..., din cauză că pentru Naţiunea Română nimic nu e mai sacru ... decît limba" [28].

În conştiinţa epocii conceptul de naţiune se identifică cu cel al limbii, ceea ce constituie, arată Iancu în memoriu, o fermă credinţă unanimă: „ ... despre aceasta întru atîta e convins fiecare român, încît ... naţiunea în limbă numa îşi poate închipui" [29]. Relevînd aceeaşi valoare — „limba este sufletul dătător de viaţă al naţiunii" [30] —, Bariţ accentua cu aceeaşi convingere că, pentru români, „limba şi viaţa sînt sinonime" [31].

În relaţia limbă-naţiune, limba este învestită cu finalităţi politice, ca domeniu şi mijloc al luptei politice, aşa cum proclamă Iancu: „ ... iară limba care nu are viaţă politică este moartă; prin urmare şi naţiunea

---

[24] Mss. nr. 1060, f. 263 v.
[25] Ibidem, f. 263 r.
[26] Ibidem, f. 263 v.
[27] Ibidem, f. 263 v.
[28] Ibidem, f. 263 v.
[29] Ibidem, f. 263 v.
[30] B., *Axiome şi probleme politice*, în „Gazeta Transilvaniei", X+IV, 1861, nr. 33, p. 143,
[31] B., *Dreptul limbei româneşti şi translatura*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV, 1861, nr. 30, p. 127.

poţi zice este moartă" [32]. Aceeaşi însemnătate politică a limbii o avea în vedere Bariţ cînd arăta că limba „pentru noi e condiţiunea vieţii sau morţii politice" [33]. Sintetizînd tocmai această semnificaţie, „Gazeta Transilvaniei constata cu realism că „chestiunea cea mai ponderoasă în Transilvania e chestiunea limbei" [34].

6.9. Misiunea naţiunii române înseşi, în cadrul imperiului, precum şi cea legată de destinele propriei sale evoluţii viitoare — în speranţa nelipsită o clipă din vedere, la care gîndea Iancu, a unirii tuturor românilor — nu puteau fi îndeplinite decît prin folosirea limbii române. Interesele statului, ca şi propriile interese de propăşire ale naţiunii române, exclusă atîta timp din viaţa politică, arată în încheiere Iancu angajînd toate argumentele, făceau să devină mai imperioasă această necesitate: „... aceasta de aceea o cerem mai tare ... de ce ştim poziţiunea naţiunii şi ştim că naţiunea îşi cunoaşte misiunea sa, care cu atît îi e mai grea, cu cît naţiunei, delăturată din seculi de guvern, i s-au îngreuiat misiunea, şi aceasta nu o poate suplini în timpul acesta îngreuiat de evenimente numai prin darea dreptului de a se guverna în limba română" [35].

Temeiurile enumerate, consideră Iancu în finalul acestei bogate argumentaţii, susţin cu prisosinţă „a noastră direaptă cerere". Drept urmare, invocînd rolul covîrşitor al limbii pentru existenţa naţiunii române, el cere hotărît „ca din astă tristă stare să se emancipeze naţiunea noastră şi să i se dea direptul de a se guverna în limba sa naţională" [36].

7. Memoriul prezentat împăratului, ca şi celelalte şi ca atîtea alte petiţii zadarnice, nu a cunoscut soluţionarea aşteptată, izbindu-se de discriminatoarele şi intolerabilele reglementări oficiale habsburgice. Răspunsul autorităţilor centrale, sosit mult prea tîrziu, abia la 8 martie 1853, cînd „lecţia" fatală şi tragică a „justiţiei" imperiale fusese deja cunoscută de Craiul Munţilor, era mai mult decît jignitor, dar Iancu, cufundat în lumea zbuciumului său sufletesc, nu mai avea să-i resimtă umilinţa. Guberniul apreciază cu sfidare şi ameninţător că cererea nu numai că este incompatibilă cu dispoziţiile oficiale, dar nici nu reprezintă o dorinţă reală a comunelor; este mai degrabă expresia unor tendinţe subversive ale unor turburători ai binelui de obşte, care trebuie admonestaţi şi supravegheaţi [37].

8. Rămas nevalorificat pînă acum, memoriul respectiv, împreună cu petiţiile care îl precedă, în parte inedite, dezvăluie un episod necunoscut, dar însemnat şi luminos din viaţa, convingerile şi faptele lui Avram Iancu, într-o perioadă în care luptele pentru drepturile limbii române înregistraseră o încordare maximă.

Valorificînd ideile esenţiale din gîndirea lingvistică şi naţional-politică a românilor din această vreme, întărite de convingerile proprii, aceste

[32] Mss. nr. 1060, p. 263 v.

[33] XXX, *Tot necazul limbii*, în „Gazeta Transilvaniei", XVI, 1863, nr. 62, p. 246 (N. red.).

[34] XXX, *Congresul sau conferinţa naţională*, în „Gazeta Transilvaniei", XXVI, 1863, nr. 36, p. 141.

[35] Mss. nr. 1060, f. 264 r.

[36] Ibidem, f. 263 v.

[37] Academia R. S. România. Arhiva istorică a Filialei Cluj-Napoca, dosar: Documente grănicereşti.

manuscrise dovedesc orientarea veridică, poziția principială și competența în dezbaterea problemelor drepturilor limbii și națiunii române. În revendicarea și apărarea acestora, Iancu a fost călăuzit de un remarcabil spirit internaționalist, promovat cu consecvență încă din timpul revoluției. În răspunsul dat în august 1848, cu prilejul vizitei în munți a unor reprezentanți ai tinerimii din Pesta veniți la Cluj ca să asiste la proclamarea uniunii cu Transilvania, Iancu, denunțînd că uniunea adusese pentru românii din Transilvania răpirea limbii lor, prin care națiunea va fi ucisă spiritualicește, declară acest principiu de drept, inalienabil tuturor popoarelor: „După cum națiunea ungară dorește ca limba ei să devină oficială, tot asemenea doresc și românii, sașii, sîrbii și slovacii" [38].

Lupta pentru recunoașterea oficială a limbii române se desfășura în condițiile în care teroarea și excesele sporeau mereu. După caracterizarea lui Iacob Mureșanu, redactorul „Gazetei Transilvaniei", în acei ani „cine s-ar fi cutezat a-și pretinde respectarea națională din punctul limbei prin oficiuri ar fi căzut între criminali" [39]. Ca și în vremea bătăliilor revoluționare, prin memoriile și acțiunile întreprinse Avram Iancu și-a *expus* încă o dată viața pentru *iubita națiune*: „Pentru ca adînc jignitul popor al munților să fie iarăși așezat în drepturile sale" [40].

Aprilie 1982

Centrul de Științe Sociale
Sibiu, str. Octombrie Roșu nr. 2

[38] Trocsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztsàg története, 1790—1849*, Budapesta, 1956, p. 359.
[39] Red., *O rezoluțiune limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei", XXV, 1862, nr. 13, p. 51.
[40] G.B.D. (Bogdan Duică), *Pădurile moților și Avram Iancu*, în „Societatea de mîine", I, 1924, nr. 19—20, p. 384.

PRONUMELE ŞI ADJECTIVUL DEMONSTRATIV ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ. EVOLUŢIE ŞI SISTEM

DE

ELENA BEREA-GĂGEANU

1.0. În perioada de care ne ocupăm (1880—1980) pronumele şi adjectivul demonstrativ, organizate într-un sistem binar, pe baza opoziţiei semantice apropiere-depărtare, cuprind următoarele elemente diferenţiate sub raport distribuţional şi funcţional:

		PRONUME		ADJECTIV			
		APROPIERE	DEPĂRTARE	APROPIERE		DEPĂRTARE	
				Dem + s	S + Dem	Dem + s	s + Dem
LITERAR	1	acesta	acela		acesta		acela
	2			acest		acel	
	3		cel	cest	cest	cel	cel
NELITERAR	4		cela			cela	cela
	5	ăsta, (a)ista	ăla		(a)ista		ăla
	6	ăst, ist	ăl	ăst, ist	ăst, ist	ăl	ăl

Mulţimea şi varietatea formelor acestui sistem sînt date, aşa cum rezultă din tabel, de existenţa unor forme proprii, distincte pentru aspectele literar şi neliterar ale limbii, precum şi de existenţa unor serii paralele, identice sau diferenţiate în funcţie de topică, ale adjectivului demonstrativ: adjectivul postpus este omonim cu pronumele, cel antepus are forme distincte, caracterizate prin absenţa particulelor deictice: *acesta*/ o m u l *acesta*/*acest* o m.

Între variantele pronominale există deosebiri de întrebuinţare: *acesta*, *acela*, *cela*, *ăsta*, *(a)ista*, *ăla* pot apărea independent (sau însoţite de determinanţi postpuşi); variantele *acest*, *acel*, *cel*, *ăst*, *ist*, *ăl* nu apar niciodată independent, ci numai în prezenţa unor determinanţi obligatorii, ceea ce le conferă calitatea de pronume semiindependente sau semipronume (caracterul semiindependent fiind condiţionat de absenţa particulei deictice).

1.1. Corelaţia pronominală *acesta* — *acela*, consemnată de toate gramaticile epocii de care ne ocupăm, este întîlnită în categorii variate de texte literare şi neliterare (populare şi dialectale). Dacă în textele dialec-

tale de la sfîrșitul secolului trecut și începutul celui următor această corelație este mai puțin folosită (în GN întîlnim numai 10 atestări față de frecvența mare a formelor populare și regionale de demonstativ) [1], în textele populare și dialectale actuale situația este alta : ele atestă preferința pentru demonstrativul „literar", utilizat adeseori de vorbitori ca „o marcă a unui limbaj mai elegant și mai pretențios [2]". Prin prisma acestor constatări, opinia conform căreia „*acesta* și *aceasta* sînt caracteristice stilului livresc ; limbajul popular spune *ăsta, asta*" [3] nu corespunde în întregime realității lingvistice din graiuri, unde demonstrativul literar cunoaște azi o largă răspîndire[4].

1.2. Ca adjective, *acesta — acela* se folosesc numai postpuse : o m u l *acesta* — c a r t e a *aceea*. În antepoziție se întîlnesc numai regional și popular și în texte literare cu caracter arhaizant : *așesta* c a l, GN I, p. 516 ; *acesta* v i t e a z, AP I, p. 265 ; *acela* p r e ț, GN II, p. 31 ; *pe aceea* u r m ă, Vasiliu, p. 27, cf. p. 125 ; *acesta* c e a s, Sadov. O.A. IV, p. 61 ; la *acela* c e a s și la *acela* m i n u t, id., Nopți, p. 80 ; gramaticile normative ale epocii, ca și Gram. Acad., nu mai menționează aceste variante adjectivale, înlocuite cu cele reduse *acest* și *acel*.

1.2.1. În utilizarea adjectivului postpus la cazurile oblice se manifestă tendința de pierdere a mărcilor cazuale de genitiv-dativ, astfel că, alături de exemple cu demonstrativul acordat : obiceiul ț ă r i i *acesteia*, Lambrior, p. 78 ; împăratul ț ă r i i *aceleia*, Vasiliu, p. 21 ; odăile c u r ț i l o r *acelora*, id., p. 134, se întîlnesc, în perioada cercetată, și exemple ca : frumusețea f e m e i i *aceea*, Reteganul II, p. 5 ; carnea l i g h i o a n e l o r *astea*, GN I, p. 350 ; nunta românească a o a m e n i l o r *ăștia*, ibid., p. 178 ; etapa dinaintea t u r n e u l u i *acesta*, Rom. lit. *15*, p. 26, cf. *22*, p. 11. Construcțiile de acest tip, abateri de la normele gramaticale, explicabile prin tendința firească și generală de simplificare prin evitarea redundanței cazuale (în : scriitorul s e c o l u l u i *acestuia* cazul este marcat de două ori), încep să apară pe la începutul secolului nostru și sînt comentate de cercetători [5].

---

[1] Cf. DA s.v. *acest* : „în limba poporului și în cea comună *acest* începe să fie alungat de *ăst, ist, aist*, așa că întrebuințarea lui e azi mult mai literară".

[2] Cf. Victorela Neagoe, *Pătrunderea neologismelor în vorbirea populară actuală*, în „Limbă și literatură", 1974, nr. 3, p. 461. Pentru folosirea acestor forme în textele moldovenești unde apar cu pronunțarea specifică : *așesta, așela*, cf. I. Iordan, *Graiul putnean*, 1940, în *Serieri alese*, București, 1968, p. 237, 245.

[3] Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 167.

[4] Regional, la cazurile oblice se întîlnește și accentuarea *acestúia, acestóra*, cf. S. Pop, *Grammaire roumaine*, Berna, 1948, p. 209.

[5] Cf. A. Scriban, *Gramatica limbii române*, Iași, 1925, p. 92 ; Iorgu Iordan, *Limba română în publicațiile Academiei R.P.R.*, în LR, 1957, nr. 2, p. 31 ; V. Guțu Romalo, *Diachronie et synchronie*, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes*, I, Bucharest, 1967, p. 483 ; I. Gheție, *Istoria limbii române literare*, București, 1978, p. 204 ; N. Mihăescu, *Abateri de la exprimarea corectă*, București, 1963, p. 72, și *Aspecte lexicale și gramaticale ale limbii române literare*, București, 1978, p. 116 (unde se dau exemple din publicații actuale și din limba unor scriitori) ; Ioana Prioteasa, *Redundanța și economia lingvistică, bază a unor schimbări spontane (cu aplicare la flexiunea adjectivului demonstrativ în limba română)*, în *Probleme de lingvistică generală*, VI, 1977, p. 79 și urm. Autoarea explică omiterea desinenței de G—D prin nevoia de eliminare a redundanței cazuale și prin simetria cu flexiunea adjectivelor propriu-zise, care creează o anumită presiune asupra adjectivului demonstrativ, obligîndu-l să se încadreze în sistemul flexionar adjectival.

1.2.2. Tot la genitiv, alături de varianta normală, analogică, *acesteia*, mai poate fi întîlnită sporadic, și nu numai în texte cu caracter arhaizant, varianta învechită *aceștia*: congresul t o a m n e i *aceștia*, Petică, p. 384; durerea v i e ț i i *aceștia*, Sadov. Țara, p. 25; spectator al l u m i i *aceștia*, Petrescu, p. 153, indicată de unele gramatici de la sfîrșitul secolului trecut [6], dar respinsă de altele [7].

2.0. Folosirea pronominală a lui *acest* — *acel* cu carater semiindependent, menționată de unele gramatici ale epocii (Tiktin, Philippide, Rosetti—Byck), dar absentă din Gram. Acad., apare foarte rar în perioada cercetată, fiind întîlnită de regulă în texte moldovenești și la unii scriitori aparținînd acestei arii (Creangă, Sadoveanu): *acest* din urmă, Lambrior, p. 50; două ortografii chirilice ... una *acea* a cărților bisericești ... și alta *acea* a scribilor, id., p. 59; *aśel* di vară (grîul) o cherit, GN I, p. 404; *acestui* de la pădure, Creangă, p. 169; *acel* mai mijlociu, AP, p. 412.

Atestările seriei *acest* nu depășesc sfîrșitul secolului trecut; termenul de depărtare *acel* se întîlnește pînă în epoca actuală, în construcții pe care însă lucrările de cultivare a limbii le condamnă, considerîndu-le necorecte (în exemple ca: efectul pluralului stilistic este *acel* al măreției nedeterminate [8]) și recomandînd utilizarea, în acest caz, a variantei reduse *cel*.

2.1. Rar întîlnite cu valoare pronominală, formele *acest* — *acel* apar, în schimb, foarte frecvent cu valoare adjectivală, de regulă înaintea substantivului, poziție în care demonstrativul poate fi separat de regent prin inserarea unui alt determinant: *acest* ultim a m u r g, Bogza, p. 372; *acele* cinci a n i m ă l i, AP, p. 206.

Frecvența antepunerii demonstrativului în limba literară și preferința evidentă pentru structura *Dem* + *s* a fost explicată prin gradul de individualizare „mai concret" pe care-l implică demonstrativul [9], dovadă utilizarea lui frecventă în situații în care simpla articulare ar fi fost suficientă [10], cf.: Eu am văzut în țăran un om chinuit al pămîntului; n-am putut să-l văd în *acea* a t m o s f e r ă în care l-a văzut Alecsandri ... și nici ... în *acea* l u m i n ă de veselie a lui Coșbuc, O. Goga, *Mărturisiri literare*, 1932, p. 21.

2.2. Pe lîngă factorii semantici, antepunerea demonstrativului pare a fi determinată și de cauze morfo-sintactice, preferința pentru topica *Dem* + *s* observîndu-se mai ales cînd regentul este la un caz oblic: *acestui* e l e v, situație în care numai primul termen al sintagmei, demonstrativul, poartă marca de caz (spre deosebire de postpunere, care generează

---

[6] Al. Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 59.

[7] Scriban, *loc. cit.*

[8] Apud Iordan, *art. cit.*, p. 28.

[9] Cf. B. Cazacu, *Despre valoarea stilistică a adjectivelor demonstrative în romanul „Nicoară Potcoavă" de Mihail Sadoveanu*, în LR, 1957, nr. 2, p. 45 și urm.; Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale cu aplicație la limba română contemporană*, în SCL, 1961, nr. 2, p. 168.

[10] V. Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, București, 1962, p. 103.

structuri mai lungi şi mai greoaie, prin reiterarea mărcii de caz, cf.: e l e v u l u i *acestuia*, şi unde se manifestă tendinţa de evitare a flexiunii la al doilea termen, cf. **1.2.1.**).

2.3. Adjectivele *acest — acel* apar mai rar postpuse numelui. *Acest*, sporadic menţionat de gramatici ca adjectiv postpus, este, ca şi pronumele omonim, puţin atestat, fiind întîlnit mai ales în texte literare şi populare din jumătatea nordică a ţării: s e n s u l *acest* d i n u r m ă, Lambrior, p. 84; z b i c i u l *acest* g r o z a v, Reteganul I, p. 6, de regulă în structuri nominale ternare, fiind obligatoriu însoţit de un determinant; forma de feminin se întîlneşte şi în structuri binare, cf. g r i j i l e *aceste*, Creangă, p. 183. Atestările acestor forme nu depăşesc primele două decenii ale secolului nostru.

Mai bine reprezentat este demonstrativul de depărtare, atît în texte (cf. toarta c ă l d ă r i i *acelei*, GN I, p. 520; t i m p u r i l e *acele*), cît şi în gramatici, cu indicaţii privind aspectele regionale, formale sau semantice pe care le implică [11].

2.4. Rar întîlnite ca pronume în perioada cercetată, variantele *acest — acel* ies din sistemul pronominal, tinzînd spre o utilizare exclusiv adjectivală-prenomială. Eliminarea lor din sfera pronumelui este firească, avînd în vedere, pe de o parte, concurenţa cu seria sinonimică mai puternică *acesta — acela*, pe de alta, tendinţa de specializare funcţională, prin crearea unor diferenţe mai clare între pronume şi adjectiv.

Ca adjective antepuse, *acest — acel* iau locul seriei adjectivale învechite *acesta* (om) — *acela* (cal), care a fost eliminată din limbă.

3.0. Varianta pronominală redusă *cel* [12] cu caracter semiindependent, fără corelativ de apropiere [13], este frecvent folosită în perioada cercetată, în categorii variate de texte literare şi neliterare (o nevastă ca *a celui* cu-ntîmplarea, GN, p. 338, *cei* tineri, *cei* din zilele noastre); forma de masculin: *cel* v i n o v a t, *cel* c h e m a t, *cel* t r i m i s, este foarte frecventă în stilul juridic (cf. *Codul penal*, 1968); femininul plural este bine reprezentat în expresii şi proverbe (cf.: î n *cele* d i n u r m ă,

---

[11] Scriban, *loc. cit.*, precizează că „*acel* apare în sudul Moldovei, spre deosebire de *acela* care apare în nord"; după H. Tiktin, *Gramatica română*, Partea I—II-a, Etimologia şi sintaxa, Iaşi 1893, p. 78, „*acel* e utilizat mai ales acolo unde s-ar putea confunda cu articolul *cel*, ex.: T u r n u l *acela* — *acel* t u r n — t u r n u l *acel* î n a l t (demonstrativ), dar t u r n u l *cel* î n a l t al Colţii (articol)".

[12] Pentru calitatea de pronume demonstrativ a lui *cel* cf. Ion Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână*, Bucureşti, 1969, p. 113; „vom conchide prin urmare că *cel* ... are în ultima instanţă un rol fundamental de demonstrativ"; V. Guţu Romalo, în *Limba română contemporană*, vol. I, sub coordonarea acad. I. Coteanu, Bucureşti, 1974, p. 137; „semantic şi funcţional ... *cel* se situează ca pronume"; G. Neamţu, *Despre calitatea de pronume a lui* **cel (cea, cei, cele,)**, în „Cercetări de lingvistică", 1970, nr. 2, p. 313 şi urm. Majoritatea gramaticilor încadrează însă pe *cel* printre articole; deşi procedează în acelaşi fel, Gram. Acad., I, p. 107—108, recunoaşte calitatea de substituit a lui *cel*. Pentru reducerea *cel(a)* < *acel(a)* prin fonetică sintactică cf. Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1948, p. 320.

[13] Gram. Acad., vol. I, p. 167, include între pronume şi pe *cest*, menţionînd că este învechit; în textele cercetate din epoca respectivă *cest* nu apare niciodată ca pronume, ci numai ca adjectiv. Tot numai ca adjectiv este înregistrat *cest* şi de unele dintre gramaticile epocii, vezi mai departe, **3.2.** O privire fugară asupra textelor de limbă veche (*Tetraevanghelul* lui Coresi, *Cazania* lui Varlaam) atestă utilizarea (exclusiv) adjectivală a lui *cest*.

cele r e l e să se spele etc.), în care demonstrativul are sens nedefinit, neutru. Neavînd independență sintactică, *cel* apare numai în prezența unui determinant obligatoriu, postpus, exprimat prin adjectiv (participiu), substantiv cu prepoziție sau relativele *ce* și *care* (împreună cu care tinde să formeze o grupare cu caracter fix : *cel ce, cel care)* [14].

3.1. Ca adjectiv, *cel* poate apărea după substantiv, în construcții obligatoriu ternare (*S* + *cel* + *Det*), *cel* menținîndu-și și în această funcție statutul de termen semiindependent (T i t i *cel* c o r i g e n t, Călinescu, p. 62; tata ș a r p e l u i *celui* u r i a ș, Reteganul I, p. 3; ziua h o t ă r î r i i *celei* m a r i, M. Caragiale, p. 40); construcțiile sînt frecvente în texte literare și neliterare de la sfîrșitul secolului trecut și din primele decenii ale celui prezent, mai rare în epoca actuală [15].

Sub raport flexionar, la cazurile oblice remarcăm tendința, întîlnită și la adjectivele *acesta — acela*, de folosire invariabilă, prin neglijarea mărcii de caz : Balada e r o u l u i *cel* s i m p l u (Nicolae Dragoș), le plăcea m e ș t e r i l o r *cei* v e c h i, M. Caragiale, p. 40. Tendința, semnalată de unii cercetători [16], este explicabilă, dată fiind relația etimologică *acela* > *cel*.

3.1.1. Mai rar și numai în texte neliterare, populare sau arhaice[17], precum și la unii scriitori de factură populară, adjectivul *cel* apare și înaintea numelui : pă *cel* d e a l, pă *cel* c o l n i c, pă *cel* d r u m cam părăsit, GN I, p. 85, cf. p. 107; în *cea* c a l e lungă, Reteganul II, p. 4; *celi* f e t i harnici, GN I, p. 447; construcțiile de acest fel, cu valoare stilistică [18] evidentă, sînt rar menționate de gramatici.

3.2. Foarte rar întîlnit, numai în textele de la sfîrșitul secolului trecut și începutul celui următor, este adjectivul *cest* (fără corespondent pronominal) : *cești* trei a n i, Lambrior, p. 212; cf. GN II, p. 212; c i o b o t a r i i *cești* noi, Lambrior, p. 214; gramaticile epocii, ca și Gram. Acad., îl menționează ca pe o formă puțin întrebuințată, cu caracter învechit, fiind înlocuit în limba vorbită de *ăst* [19].

3.3. În concluzie, demonstrativul *cel*, frecvent folosit în perioada cercetată, apare, datorită probabil corpului fonetic redus, numai în prezența unui determinant obligatoriu, în combinații sintactice dintre care unele tind să capete caracter fix (cf. **3.0.**). Utilizările adjectivale ale lui

---

[14] Gram. Acad., vol. I, p. 162; M. Iliescu, *Concurența dintre pronumele relative* **care** *și* **ce**, în *Studii de gramatică*, vol. I, București, 1956, p. 31—32.

[15] Cf. V. Guțu Romalo, *Articolul și categoria determinării în limba română*, în *Elemente de lingvistică structurală*, 1967, București, p. 231.

[16] Cf. Scriban, *Gramatica*, p. 92; T. Repina, *Caracterul sintagmatic al declinării românești*, în SCL, 1971, nr. 5, p. 459 și urm.; I. Gheție, *lucr. cit.*, p. 204; Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974, p. 110, 156, 158.

[17] Cf. Lambrior, *Introducere la „Carte de cetire"*, în *Studii*, p. 95.

[18] Cf. DA s.v. *cel* : utilizarea adj. dem. *cel* constituie „o particularitate a limbii române de care limba literară păcat că nu face uz", cu ajutorul căreia „se indică printr-un abuz de demonstrație nota subiectivă a vorbitorului".

[19] Tiktin, *Gramatica*, p. 77, stabilește o distincție de natură sintactică între *cest* și *acest* : „*cest* se aplică cînd stă între subiect și atribut : scaunul *cest* m i c, oamenii *cești* d e a s t ă z i, dar *acești* o a m e n i".

cel, dispărute din limba actuală *(cea* m i o r i ţ ă) sau puţin folosite (o m u l *cel* b u n) sînt nesemnificative.

4.0. Varianta redusă, dar cu particula deictică păstrată, *cela*, fără corelativ de apropiere, menţionată curent de gramaticile de după 1900, care subliniază apartenenţa ei la limba contemporană, vorbită sau populară, sau la dialectul moldovenesc [20], nu a reuşit să pătrundă în limba literară. Apare frecvent în texte populare şi la unii scriitori populari, însoţită sau nu de determinanţi : o mărs *cela* la babă, GN II, p. 67 ; *ceia* o rămas flămînzi, AP I, p. 227 ; vorba *celuia*, GN I, p. 54 ; *cela* d e c o l o. Femininul s.g *ceea* intră în structura relativului compus *ceea ce*, care aparţine limbii literare.

4.1. Adjectivul omonim *cela*, folosit de regulă după nume : din cauza z m ă u l u i *celuia*, AP, p. 203 ; p u n c t e l e *celea* aurii, Scînteia, 12 oct. 1978, p. 1/1, capătă, cînd apare înaintea numelui, un sens special, fiind echivalent cu „celălat", cf. : pe *ceea* l u m e, Creangă, p. 185.

5.0. Variantele neliterare *ăsta — ăla* cu caracter regional [21] muntenesc sînt frecvente şi la unii scriitori aparţinînd acestei arii (M. Caragiale, Ispirescu, Arghezi, Călinescu, Barbu, Preda) ; variantele moldoveneşti *(a)ista*, *(a)iasta* se întîlnesc la Creangă şi Sadoveanu. La G—D sg. feminin, alături de *ăstei(a)* apare şi varianta *astei(a)* ; variantele genitivale *ăştiia* (cf. Tiktin, p. 79) şi *istei* (cf. Philippide) sînt învechite şi ieşite din uz (cf. *aceştia*, **1.2.2.**). La masculin pl., alături de *ăştia* apar şi reflexele *aştia* şi *eştia*.

5.1. Ca substitut sau ca adjunct postnominal, forma de fem. sg. *asta* se bucură de o largă răspîndire, nu numai în textele muntenești sau la scriitorii munteni, ci şi în celelalte variante regionale şi stilistice ale limbii, datorită sensului neutral pe care îl exprimă şi cu care apare atît independent : mă mir că spuneţi *asta*, Călinescu, p. 63, cît şi în structura unor locuţiuni şi expresii : cum ai putut face *una ca asta*, id., p. 35 ; *Pentru asta* avem datoria, Scînteia, 21 oct. 1978, p. 2/3.

Larg răspîndită în limba literară actuală, unde tinde să înlocuiască pe *aceasta* (devenită pretenţioasă sau retorică, cf. Graur, *Tendinţele*, p. 225 ; Guţu Romalo, *Corectitudine*, p. 103—104), forma feminin-neutră *asta* este mai rar menţionată de gramaticile epocii, datorită probabil caracterului ei relativ recent (sfîrşitul secolului trecut [22]).

Spre deosebire de masculinul *ăsta*, *ăştia*, care continuă să-şi păstreze caracterul dialectal, nefiind acceptat de limba literară decît ca fapt de stil,

---

[20] Gram. Acad., vol. I, p. 171, o consideră o formă regională ; Iordan, *Scrieri alese*, p. 245, precizează că „moldovenescul *śela, śeia* este mai des folosit decît *aśela, aśeia*" şi remarcă utilizarea sa în cele mai multe graiuri regionale şi în limba literară.

[21] Cf. Gram. Acad., ed. I, p. 216 ; în ediţia a doua aceste forme sînt considerate familiare ; aceeaşi opinie cu privire la statutul formelor în discuţie întîlnim şi la Tiktin, Nădejde, Şotropa, Iordan, Rosetti — Byck.

[22] Pentru ilustrarea frecvenţei cu care apare forma neutră *asta* încă în secolul trecut, este semnificativă utilizarea ei la Creangă (care nu foloseşte totuşi niciodată masculinul *ăsta*, *ăştia* sau pl. *astea*). Un sondaj efectuat arată că, din 34 de atestări ale formei *asta* (p. 166—185), 22 au valoare neutrală şi numai 12 au ca antecedent un substantiv feminin.

feminin-neutrul *asta*, foarte răspîndit la scriitori, în presă și în vorbirea oamenilor instruiți, este pe cale de a-și modifica statutul lingvistic, dobîndind calitatea de element literar; *asta* nu a reușit să pătrundă încă în stilul științific, în textele cu caracter juridic-administrativ [23].

5.2. Ca adjective omonime cu pronumele, *ăsta — ăla* apar numai postpuse (întocmai ca și sinonimele literare *acesta — acela)*, avînd în româna contemporană o topică fixă.

Dintre formele flexionare se remarcă femininul *asta*, frecvent întîlnit în stilul publicistic (conf. f o r m u l a *asta*, Scînteia, 21 oct. 1978, p. 2/6), mai ales pe lîngă substantive determinînd noțiuni temporale: în v r e m u r i l e *astea* materialiste, Petrescu, p. 57; În n o a p t e a *asta* nu doarme nimeni, precum și în structura unor locuțiuni și expresii cu valoare neutrală: *în privința asta*, Preda, p. 145; *de data asta, cu ocazia asta*, în care *asta* și-a pierdut nuanța regională inițială.

6.0. *Ăst* și *ăl* sînt variante regionale muntenești și ardelenești paralele cu *acest — acel* (cf. **2.0.**), avînd deci un caracter semiindependent și o distribuție mai restrînsă, condiționată de prezența unui determinant obligatoriu; ca și în cazul seriei literare paralele, termenul mai frecvent utilizat este cel de depărtare, *ăl*.

6.1. Ca adjective, *ăst* și *ăl* apar de regulă antepuse numelui (cf. similitudinea cu seria adjectivală *acest—acel)*, în texte cu caracter popular (neliterare și literare): *ăst* d u ș m a n al meu, Ispirescu, p. 14; *ăst* p r e ș e d i n t e, Br. Voinești, p. 178; *ăst* C a s e l l i, id., p. 176; din pricina *ăstui* s p u r c a t, GN I, p. 377; *ăl* u n c h i a ș, AP I, p. 159; *a* p u s t i e t a t e, GN, I, p. 46; *ăle* p u s t i e t ă ț i, ibid., p. 238, cf. AP, p. 242. Varianta fonetică de masculin sg. *ast* s-a fixat în adverbul *astfel*.

Femininul *ästă* prezintă două variante de caz oblic: *astei (astei* n a ț i i, Eminescu, p. 163) și *ăstei* (Rapsodul *ăstei* ț ă r i mă știu, Emisiune T.V.), ambele admise de Gram. Acad. I, p. 170.

6.1.1. O situație specială o prezintă fem. *ästă* antepus unor substantive denumind noțiuni temporale: *toamnă, vară, iarnă, noapte* etc., împreună cu care formează sintagme cu caracter mai mult sau mai puțin sudat: *az noapte*, GN II, p. 90; *azvară*, M. Caragiale, p. 54; *ia-sară*, Sadov. Țara, p. 69, 71, 83 *(ia < iasta)* și cu sens temporal de trecut, ele combinîndu-se numai cu un verb la trecut: *ästă vară* a f o s t la mare, *ästă noapte* te-a m v i s a t (comp. cu *vara asta, noaptea asta)*. Deducem că, în combinații de acest tip, deosebirea de topică se asociază cu diferențe de sens, antepunerea demonstrativului conferind sintagmei în discuție sens de trecut, echivalent cu „aceea" (cf. și masculinul *estimp, est-an)*; în aceste construcții *ästă* nu poate fi substituit cu *această* [24].

---

[23] În Lambrior, *Studii*, am întîlnit un singur exemplu de folosire neutră a lui *asta;* în Motru, nici o atestare în paginile cercetate (191—205, 248—278); în *Codul penal* (1968), excerptat în întregime, neutrul *asta* nu apare niciodată.

[24] Cf. DA s.v. *ăst;* o excepție o constituie *astăzi*, unde aceeași topică a demonstrativului nu mai modifică sensul acestuia, cf. Graur, *Tendințele*, p. 225.

O largă răspîndire în limba literară are şi femininul plural *astea*, care şi-a pierdut în parte caracterul regional, fiind atras în sfera limbii literare de singularul *asta*.

6.1.2. Variantele *ăst (ist)*, *ăl* pot apărea uneori şi după substantiv, însoţite de un determinant: f e c i o r u l *ist* d e - m p ă r a t, Vasiliu, p. 25; p r e f e c t u l *ist* n o u, Sadov. O. A. II, p. 395; f r a ţ i i *işti* a m e i d o i, AP I, p. 237; G o l e a *ăl* b ă t r î n, GN II, p. 88; f a t a a m a r e, Br. Voineşti, p. 70; o a m e n i i ă i m a i v e c h i, GN I, p. 359. Construcţiile acestea sînt caracteristice limbii populare şi graiurilor.

7.0. Opoziţia ± *apropiere* caracterizează, în mai mică măsură, şi alte pronume demonstrative.

7.1. Demonstrativul de identitate păstrează în româna contemporană numai termenul de depărtare *acelaşi*, exprimînd identitatea unui obiect cu sine însuşi (Gram. Acad. I, p. 167); ca termen al apropierii, *acestaşi*, este menţionat de unele gramatici ale epocii (Tiktin, Scriban, Tagliavini) cu precizarea că apare foarte rar sau că a dispărut din limbă (cf. Iordan, *Limba română contemporană*, 1954, p. 42). Atestările acestei forme nu depăşesc al doilea deceniu al secolului nostru (cf. l-am văzut ministru al *acestuiaşi* g u v e r n, T. Maiorescu, în DA s.v. *acestaşi)* [25].

7.2. *Acelaşi*, întîlnit numai în texte literare (în texte populare şi dialectale nu apare; nici un exemplu în GN I, II), se caracterizează printr-o distribuţie sintactică foarte restrînsă, funcţionînd numai ca adjunct al unui centru nominal, întotdeauna antepus (cf. *acelaşi* o m, dar *o m (u l) *acelaşi)*, sau ca determinant verbal (a rămas *acelaşi)*. Ca adjectiv, *acelaşi* poate fi precedat de *un*: *un acelaşi* o m (construcţie combătută de Iordan în LR, 1957, nr. 2, p. 22—23, care consideră că prezenţa lui *un* este aici „de prisos"); pentru sublinierea ideii de unicitate, *acelaşi* apare uneori întărit de *unul*: „substanţa spirituală este *una şi aceeaşi*. Eul însă nu este *unul şi acelaşi*", Motru, p. 205.

7.2.1. *Acelaşi* intră uneori în raport de substituţie cu *acela*; ex.: „cum ajunge acasă parcă nu mai era *acela*", Creangă (cf. DA s.v. *acelaşi*, care menţionează că această semnificaţie a lui *acela* apare uneori în vechime şi în limba populară); în textele cercetate nu am întîlnit asemenea atestări; mai frecventă pare a fi construcţia *tot acela*: N u e r a u *tot acei* o c h i, nu erau *tot acele* g e n e, Slavici (apud Kr. Sandfeld — H. Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, Paris, 1936, p. 181), sau construcţia formată din prepoziţia *de* şi numeralul *un*, *o*: Amîndoi sîntem *de-o mamă*, *de-o făptură* şi *de-o seamă*.

---

[25] În materialul lingvistic cercetat nu am întîlnit nici o atestare a lui *acestaşi*, de aceea menţionarea lui în *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1945, p. 59, a lui Al. Rosetti (şi J. Byck) nu are, credem, o bază reală. *Acestaşi* pare a fi rar folosit şi în limba veche, după cum dovedesc unele sondaje efectuate în această perioadă: lipseşte din *Tetraevanghelul* lui Coresi (cf. *Indicele* de la sfîrşit) şi din *Cazania* lui Varlaam (cf. A. Bidu, *Schiţă de sistem al pronumelor demonstrative cu exemplificare pe un text din secolul al XVII-lea*, în SCL, 1963, nr. 4, p. 479 şi urm.). DA s.v. *acestaşi* subliniază raritatea folosirii sale, iar St. Munteanu şi V. Ţîra în *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1978, p. 181, menţionează înlocuirea, în perioda de după 1870 a lui *acestaşi* cu *tot acesta*.

7.3. Fără variante fonetice, cu o distribuție sintactică foarte redusă, funcționînd numai ca adjunct prenominal sau ca nume predicativ, *același* e un element specific codului literar. Prin dispariția corelativului *acestași*, sensul de „depărtare față de actul vorbirii" pe care-l avea inițial *același* se estompează, el exprimînd în româna contemporană numai sensul de identitate; opoziția semantică ± *apropiere* este deci neglijată în cazul acestui demonstrativ.

8.0. Opoziția ± *apropiere* apare și la demonstrativul de diferențiere [26] *(a)cestălalt* — *(a)celălalt* care se opune demonstrativului de identitate prin semnificația de diferențiere (cantitativă sau calitativă), deci de nonidentitate [27], pe care o exprimă și care predomină asupra primei [28]. Nici în acest caz cei doi termeni nu au o poziție egală.

8.1. Termenul de apropiere *(a)cestălalt*, deși menționat de majoritatea gramaticilor și de unele tratate și lucrări de limba română contemporană [29], apare mai rar în perioada analizată [30] și numai în limba unor scriitori ca Sadoveanu, Iorga, Matei Caragiale (cf. *acestalalt*, M. Caragiale, p. 79; *acestălalt*, Sadov. Locul, p. 281; *cestălalt* m a l, id., O.A. IV, p. 67; din p e r i o a d a *ceastălaltă*, id. ibid., p. 66; *aceștialalți* pentru o a m e n i, id., Nopți, p. 104; *aceastălaltă* mare și nobilă c o n c e p ț i e, Iorga, p. 117, 130). Avînd o poziție șubredă în sistem, *(a)cestălalt* este pe cale de dispariție [31].

În textele neliterare, unde *(a)cestălalt* nu este folosit (în GN nu întîlnim nici o atestare), se întrebuințează varianta cu caracter regional muntenesc: *ăstălalt*, *astălaltă* (care apare și la unii scriitori, cf. *ăștialalți* doi, Br. Voinești, p. 50; o a l a *astalaltă*, Sadov. O.A. IV, p. 97) sau moldovenesc: *(a)istalalt*. În ultimul timp, varianta *ăstălalt (astălaltă)* se întîlnește relativ frecvent în limba literară, datorită probabil atracției exercitate de *asta*.

8.2. Termenul de depărtare *(a)celălalt* (cu diverse variante fonetice: *cellalt*, *celalt*, *celălant)*, menționat de toate gramaticile, este bine reprezentat în texte, atît ca pronume, cît și ca adjectiv. Un pronunțat caracter dialectal (muntenesc) au variantele *ălălalt*, *allalt (ăllant)*, *hălălalt (hălălant)*, prima fiind întîlnită și la unii scriitori munteni (Br. Voinești, Eugen Barbu).

9.0. Concluzii. Sistemul pronumelui demonstrativ structurat pe opoziția semantică ± *apropiere* cuprinde în perioada avută în vedere

---

[26] Numit astfel de Al. Graur în *Gramatica azi*, București, 1973, p. 108.

[27] Existența opoziției identic-nonidentic, proprie unor pronume, este intuită de Kr. Sandfeld și Fr. Olsen, *op. cit.*, p. 180—195, care discută demonstrativul *același*, *celălalt* (împreună cu *însuși*, *singur*, *altul)* într-un capitol intitulat *Pronoms marquant l'identité et le contraire*.

[28] Cf. Fl. Dimitrescu, *Deixis și persoană*, în SCL, 1959, nr. 3, p. 56.

[29] Cf. Iorgu Iordan, V. Guțu Romalo și Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 139; *Limba română contemporană*, vol. I, p. 264; Graur, *op. cit.*, p. 108.

[30] Nu este menționat de M. Costinescu în *Normele limbii literare în gramaticile românești*, București, 1979.

[31] *(A)cestălalt* apare destul de rar în limba veche. Lipsește din Coresi, *Tetraevanghelul* (cf. *Indicele)* și din Varlaam, *Cazania* (cf. Bidu, *art. cit.*, p. 481). În DA, s.v. *cestălalt (ceastălaltă)*, puțin reprezentat, este ilustrat cu exemple ce nu depășesc sfîrșitul secolului trecut.

seriile *acesta*, *acela* şi *cel*. Seria redusă *acest* — *acel*, rar folosită şi combătută de cercetători, este eliminată din sistem, specializîndu-se ca adjectiv; trecerea din sfera pronumelui în cea a adjectivului are loc în primele decenii ale secolului nostru.

Procesul de selectare şi impunere a formelor demonstrativului a avut ca urmare eliminarea formelor *cesta*, *cest*, care sînt învechite sau regionale. Mai bine reprezentat în textele epocii şi recomandat de gramatici, *cela* nu a reuşit să se impună în limba literară, rămînînd la rangul de variantă regională; numai femininul *ceea* în gruparea *ceea ce* este admis de limba literară. De o mare frecvenţă se bucură varianta redusă semiindependentă *cel*, utilizată numai cu determinant postpus, în combinaţii dintre care unele (cf. *cel ce*) tind să capete un caracter fix.

Spre deosebire de unele graiuri, în limba literară nu e admisă utilizarea adjectivală antepusă a lui *cel* (cf. *cea* m i o r i ţ ă), iar utilizarea ca determinant postpus (e l e v u l *cel* h a r n i c) este şi ea în scădere, ceea ce ar putea să probeze tendinţa de specializare a lui *cel* în funcţie (exclusiv) pronominală.

Pe lîngă cei doi termeni principali ai sistemului, *acesta* — *acela*, care în perioada actuală au căpătat un caracter livresc sau retoric, toate gramaticile epocii menţionează şi variantele cu caracter regional, familiar sau vorbit *ăst(a)*, *(a)ista*, *ăl(a)*, care, fără a reuşi să se impună în limba literară, sînt frecvent întîlnite în stilul beletristic.

Analiza formelor de demonstrativ dintr-o perspectivă în egală măsură evolutivă şi sistematică ne arată că interacţiunea dintre cele două sisteme, literar-neliterar (popular, regional, vorbit), se manifestă bilateral: paralel cu răspîndirea variantelor literare *acesta* — *acela* în limba populară, are loc pătrunderea în limba literară a unor forme regionale sau familiare, *asta*, *astea*, *ceea*. Mai mult decît în cazul altor fapte de limbă, existenţa unei interacţiuni [32] între limba literară şi variantele ei neliterare este evidentă în analiza formelor şi funcţiilor demonstrativului.

9.1. Româna actuală a rezolvat o serie de oscilaţii flexionare ale demonstrativului, impunînd forme cazuale mai simple care corespund mai bine sistemului; astfel, au fost eliminate formele de G—D sg. feminin: *aceştii(a)*, *ăştii(a)*, *acelii(a)* şi înlocuite cu formele pronominale analogice: *acestei(a)*, *ăstei(a)*, *acelei(a)*, care aveau o circulaţie mai restrînsă în graiuri, dar erau mai aproape de modelul latin decît cele tradiţionale.

La cazurile oblice ale adjectivului demonstrativ postpus am remarcat tendinţa de eliminare a mărcilor flexionare redundante, în cazul demonstrativului *acesta*, *acela*, *cel* (caietul e l e v u l u i *acela*, balada e r o u l u i *cel* s i m p l u), în construcţii neacceptate de normele limbii actuale, dar explicabile prin nevoia firească de realizare a simplităţii şi economiei lingvistice.

9.2. În plan semantic-funcţional sistemul pronominal demonstrativ cuprinde atît termeni independenţi, *acesta* — *acela*, cît şi termenul semiindependent *cel*, ca expresie a depărtării, fără corelativ. Dispariţia

[32] Cf. Fl. Dimitrescu, *Note asupra sistemului deicticelor româneşti*, în SCL, 1959, nr. 1, p. 57.

termenului *cest*, ca și a lui *cesta* (din cadrul perechii neliterare *cesta — cela*), ambele din sfera apropierii, conferă ansamblului o anumită asimetrie. Opoziția dintre cei doi termeni principali *acesta — acela* este netă; cazuri de neutralizare nu înregistrăm decît izolat și în situații speciale (în sintagme de tipul *astă* v a r ă, cf. **6.1.1.**), cînd termenul de apropiere se substituie celui de depărtare.

În plan semantic trebuie, de asemenea, relevată semnificația neutrală pe care o capătă (spre sfîrșitul secolului trecut) formele de feminin *aceasta, asta, aceea, aia*. În cazul formei regionale *asta* frecvența utilizării cu sens neutral a dus la modificarea statutului lingvistic, prin ridicarea la rangul de formă literară.

9.3. Adjectivul demonstrativ, mai frecvent decît pronumele, prezintă două serii de variante, diferențiate prin particula deictică *-a*, care se găsesc în româna contemporană în raport de excludere: variantele lungi, omonime cu pronumele, sînt obligatoriu postpuse, cele reduse apar numai înaintea substantivului. Prin eliminarea variantelor lungi din antepoziție, fenomen petrecut pe la sfîrșitul secolului trecut (structurile de tipul *acesta* o m, *acestuia* t a t ă apar numai în graiuri, cf. **1.2.**), și generalizarea formelor reduse *acest — acel* (care și-au modificat statutul, specializîndu-se ca adjective) se realizează o opoziție formală mai netă între pronume și adjectiv. Adjectivul demonstrativ postpus continuă să rămînă omonim cu pronumele, dar la cazurile oblice manifestă tendința de eliminare a flexiunii (cf. **1.2.1.**).

9.3.1. Sistemul adjectivului demonstrativ este mai complicat în planul expresiei decît cel al pronumelui, cuprinzînd două serii de variante poziționale, a căror selectare este condiționată de factori semantici (ținînd de gradul de individualizare pe care vrem să-l conferim regentului), morfo-sintactici (la cazurile oblice se preferă adjectivul antepus) și stilistici (vizînd diverse variante funcționale ale limbii). Astfel, adjectivul antepus este mai frecvent în limba literară decît în vorbirea populară, care evită în general întrebuințarea lui înaintea substantivului (cf. Iordan, *Gramatica limbii române*, București, 1937, p. 138; Kr. Sandfeld et H. Olsen, *Syntaxe roumaine*, p. 157). Adjectivul antepus apare frecvent la scriitorii de azi, în texte cu caracter științific și juridic (în *Codul penal* toate adjectivele demonstrative sînt antepuse). Preferința pentru antepunere, evidentă în limba literară de astăzi, se explică prin faptul că satisface mai bine nevoia de individualizare, de concret, cît și prin tendința firească de economie și simplificare lingvistică, prin eliminarea redundanței flexionare.

10. Sistemul actual al demonstrativului cuprinde deci trei termeni: demonstrativul propriu-zis, demonstrativul de identitate și demonstrativul de diferențiere, fiind structurat binar, pe baza trăsăturilor semantice: ± *apropiere*, opoziție fundamentală și ± *identitate*, opoziție subordonată primei și circumscrisă sferei demonstrativului de depărtare. Evoluția demonstrativului românesc atestă eliminarea opoziției de identitate din sfera demonstrativului de apropiere (prin dispariția termenilor *acestași — cestălalt*), ceea ce conferă sistemului un caracter asimetric:

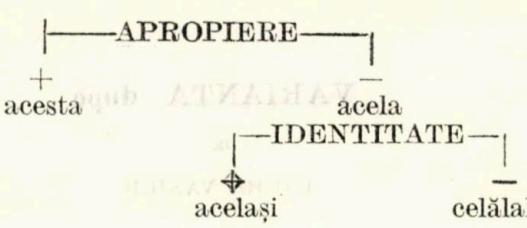

Opoziția ± *apropiere*, specifică demonstrativului propriu-zis *acesta—acela*, dispare în cazul celorlalte două demonstrative, termenii păstrați, *același* și *celălalt*, devenind neutri (la demonstrativul de diferențiere opoziția în discuție continuă să funcționeze în aspectele neliterare ale limbii, susținută de existența corelației *ăstălalt — ălălalt*).

Privită din perspectiva întregului sistem, anularea opoziției ± *apropiere* în cazul celorlalte două demonstrative ne apare firească, explicabilă prin tendința de specializare semantică a formelor. Demn de remarcat este faptul că, atît la demonstrativul de identitate, cît și la cel de diferențiere, sincretismul se realizează în favoarea termenului de depărtare (*același, celălalt*), care prin extensiune elimină pe cel de apropiere (*acestași, cestălalt*). O situație identică am întîlnit în cazul variantelor neliterare *cest, cesta* ale demonstrativului propriu-zis, dispărute din limbă în favoarea corelativelor *cel, cela*.

LISTA ABREVIERILOR

AP	*Antologie de proză populară epică*, vol. I, București, 1966
Barbu	Eugen Barbu, *Incognito*, vol. II, București, 1977
Bogza	Geo Bogza, *Scrieri în proză*, vol. III, București, 1958
Br. Voinești	I. Al. Brătescu-Voinești, *Proză*, București, 1957
M. Caragiale	Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea veche*, București, 1972
Călinescu	George Călinescu, *Enigma Otiliei*, București, 1964
Codul penal	*Codul penal al R.S.R.*, București, 1968
Creangă	Ion Creangă, *Opere*, ediția George Călinescu, București, 1963
Eminescu	Mihai Eminescu, *Poezii*, București, 1957
GN	I. A. Candrea, O. Densusianu, Th. Speranția, *Graiul nostru*, vol. I, II, București, 1907
Gram. Acad.	*Gramatica limbii române*, vol. I, ediția a doua revăzută și adăugită, București, 1966
Iorga	Nicolae Iorga, *Sfaturi pe întunerec (1932—1938)*, București, 1976
Ispirescu	Petre Ispirescu, *Zîna zînelor*, București, 1966
Lambrior	Al. Lambrior, *Studii de lingvistică și folcloristică*, Iași, 1976
Motru	C. Rădulescu-Motru, *Curs de psihologie*, București, 1923
Petică	Ștefan Petică, *Scrieri I*, București, 1970
Petrescu	Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, prima noapte de război*, București, 1962
Preda	Marin Preda, *Imposibila întoarcere*, București, 1972
Reteganul	I. Pop Reteganul, *Povești ardelenești*, partea I—IV, ediția a II-a, 1913
Rom. lit.	„România literară"
Sadov. Locul	*Locul unde nu s-a întîmplat nimic*, București, 1979
Sadov. Nopți	*Nopțile de sinziene*, București, 1979
Sadov. O.A.	Mihail Sadoveanu, *Opere alese*, vol. II, București, 1952, vol. IV, București, 1953
Sadov. Țara	*Țara de dincolo de negură*, București, 1970
Vasiliu	Al. Vasiliu, *Povești și legende*, București, 1928

Aprilie 1982

Facultatea de Limba și Literatura Română
București, str. Edgar Quinet nr. 5—7

VARIANTA dupe

DE

LAURA VASILIU

1. Prepoziţia *dupe* e considerată ca neliterară [1] şi chiar vulgară şi sancţionată ca atare de vorbitorii românei literare actuale. Vom încerca să facem unele investigaţii în istoria acestei forme.

2. Formele *dupre* şi *dupe* sînt înregistrate, în diverse lucrări de istorie a limbii şi lexicografie, ca variante ale lui *după*.

Uneori se face distincţia între un *dupe* raportat la *după* „nach" (< lat. *de post*) şi un *dupe* raportat la *după* „de pe (limita iniţială)", subordonat lui *de*, aşa cum se întîmplă la Tiktin [2] şi Ion Gheţie [3]. La Tiktin, *dupe* este considerat variantă muntenească şi transilvăneană, la Gheţie, variantă muntenească, apariţiile în alte regiuni fiind explicate ca influenţe literare muntenești.

Alteori această distincţie nu se face sau nu se face în mod categoric. De exemplu: în dicţionarul lui A. Scriban, în interiorul articolului (unul singur) consacrat lui *după*, se menţionează sensul „de pe" ocurent în Muntenia şi variantele *dupe*, în Banat şi Oltenia, cu sensurile „de pe" şi „după, conform cu ...", şi *dupre*, învechită. În DLRC (de asemenea un singur articol consacrat lui *după*) apare un subsens „de pe" fără nici un fel de menţiune specială, iar în alineatul final sînt notate variantele *dupe* (reg., la Delavrancea) şi *dupre* (înv., la Negruzzi), fără referiri cu privire la valorile lor.

În CADE apar două articole: *după* [1] „în urma etc." (< lat. *de post*) şi *după* [2], cu varianta *dupre* (înv., în Let. şi la Ureche), care prin sensul 1, „de p(r)e", trimite la *de*, iar prin sensul 2 la *după* [1] (4. „conformitatea"). Aşadar, aici, în *după* [2] sînt confundaţi cei doi *după* diferenţiaţi la Tiktin şi Gheţie.

3. Tiktin propune o explicaţie pentru variantele *dupre*, *dupe* ale lui *după* în corelaţie cu explicaţia variantei *după* a lui *de pe*: „formele regionale din Muntenia şi Transilvania *dupre* etc. s-au format sub influenţa lui *de pe*, care acolo sună *dă pre*, *dă pă*, după cum, invers, acolo [n.n. în aceleaşi regiuni] apare *după* în loc de *de pe*" (s.v. *după*).

I. Iordan [4] încadrează varianta *dupe* (alături de *să aibe*) în fenomenul specific muntenesc *ă* > *e* după *j*, *ş*, *s*, *z*, *ţ*, *r*.

---

[1] V. *Gramatica limbii române*, I, 1966, p. 358. Lidia Sfîrlea (*Pronunţarea românească literară ⟨stilul scenic⟩*, Bucureşti, 1970, p. 143) o consideră hipercorectă, preţioasă.

[2] DRG, s.v. *după* şi *de*[2] 20.

[3] *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 177.

[4] *Limba română actuală*, Bucureşti, [1947], p. 21, 23.

S. Pușcariu [5] explică rostirea dialectală *după* pentru *de pe* pornind de la *dă pă*, care a suferit transformările succesive *ă* > *o* (ca în *baptizo* > *bătez* > *botez*) și *o* neacc. > *u*.

V. Breban [6] explică întrebuințarea lui *după* în locul lui *de pe* prin faptul că introduc amîndouă circumstanțiale de loc (deși sensurile complementelor sînt diferite) și prin apropierea fonetică dintre *dupe* și *depe*.

I. Gheție *(loc. cit.)* admite că *dupe* provine din *după*, apreciind că pînă acum nu s-a dat o explicație satisfăcătoare pentru condițiile în care s-a produs această transformare.

4. Pornind de la explicația lui Tiktin și considerînd că proveniența lui *după* din *de pe* printr-un proces fonetic (cf. Pușcariu) nu e imposibilă, vom încerca să adunăm o serie de informații care, credem, pot constitui date pentru construirea unei ipoteze în explicarea apariției variantei *dupe* cu ambele valori: „posterioritatea" și „limita inițială", ca și în explicarea apariției lui *după* „de pe".

Credem că asemenea informații poate da analiza valorilor (funcțiilor) p e care le au *după*, *dupe* și *de pe*, precum și *pe*, element component al lui *de pe*, în contextele în care apar în variație liberă.

Contextele se împart în trei clase după sensul (trăsătura semantică de bază a) prepoziției: A. [posterioritatea], B. [limita inițială] + [posterioritatea], C. [limita inițială].

A

1. „conformitatea" [posterioritatea modală]: *după/dupe/de pe/pe*
s-au orînduit, **după** *cererea mea* ... ISN 121, 1778 (se pare, Craiova)
dupre *priceperea puterii noastre sili-vom* ... ISBD LVII, 1676 (Țara Românească)
dupre *Psalmistul*: *nu rîvni celor ce viclenesc* DC, 61, 1821 (Iași)
ați scris **dupre** *auzite* Negruzzi, I 308
au rămas **dupe** *cererea lor* Act. jur. 642, 701, 1779
terenul predat zisei epitropii, **dupe** *măsurișteа făcută de* ... DB, 190, 1901
numele feciorilor ... **de pre** *carii rudele lui chiamă-se* PO 97/3
l-au poreclit Rareș, **pe pre** *numele* ... Ureche, L. 133/3 [7]
judecînd **de pe** *aceste* ... Negruzzi, I 29
Adam ... *făcu feciori* **pre** *chip și asemănătura lui* PO 27/9, ap. DLR
se putem face **pre** *voia lui* Gaster, *Crestomatia* I, 55/13, 1619, ap. DLR
2. „efectul" [8] [posterioritatea modală]: *după/dupe/pe*
plănsă **după** *fiiul său* Varlaam, C. 87/26
toată paserea **dupe** *limba ei piere* Odobescu, P. 52
toată paserea **pe** *limba ei piere* Pann, *Povestea vorbei* I, 25/12, ap. DLR
3. „finalitatea" [posterioritatea modală]: *după/dupe/de pe*
umblă prin sat **după** *milă* ALR, VI, serie nouă, h. 1822, 182, **dupe** *milă* 848, **dăpă** *milă* 899, **dipi** *mîncari* 605, v. și h. 1818: *mă duc* **după** *apă*

[5] *Limba română*, II, [București], 1959, p. 393.
[6] Vasile Breban (coordonator), Maria Bojan, Elena Comșulea, Doina Negomireanu, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, *Limba română corectă*, București, 1973, p. 101—102.
[7] În CADE, citatul e înregistrat cu varianta *dupre*.
[8] Efectul este acțiunea exprimată de verb, nu obiectul exprimat prin termenul introdus de prepoziție.

B

1. „sursa" [limita inițială abstractă] + „conformitatea" [posterioritatea modală]: *de pe/după*
de pre *acela izvod, l-au izvodit* Ureche, L. 180/15
suret **de pre** *o mărturie* DIR III, doc. 218, 1761 (Mold.)
suret tălmăcit ... **di pe** *acel ispisoc* DC 217, 1767
am tradus **de pe** *Charles Blanc* Odobescu, P. 152
suretu **după** *ispisoc de la Movilă vod⟨ă⟩, scos* **după** *sărbie pe moldovenie* DIR II, doc. 145, XVIII (Mold.)
2. „proveniența" [limita inițială abstractă] + „conformitatea" [posterioritatea modală]: *de pe/după*
fiindu-mi ... neam **de pe** *tată-meu* DC 7, 1737
văr **după** *mamă*

C

1. „sursa" [limita inițială abstractă]: *de pe/după*
putem lua pildă și **de pe** *vameșul* Antim 93/19
iau învățătură **după** *lucrul păcatelor* PG 35^{v}/10
2. „proveniența" [limita inițială abstractă]: *de pe/după*
venitul **de pre** *acea par⟨te⟩* DIR 154, 1607
bani ... **după** *miere* ISN 175, 1821 (Olt.)
3. [limita inițială temporală]: *de pe (la)/după (la)/dupe*
de pe *drum m-am îmbolnăvit*
boierii **de pe** *acea vreme*
de pe *l a o vreme n-a mai venit*
după *drum m-am îmbolnăvit* ISN 140, 1820 (Olt.)
după *l a o vreme ... ei uită ce-au auzit* Coresi, C_2 355/32—33
cea **după** *urmă (hotărîre)* DB 74, 1772
boierii judecători **după** *acea vreme* Act. jur. 654, 712, 1779
cea **dupe** *urmă rămîne la înțelepciunea ...* DB 82, 1772
4. [limita inițială locală]: *de pe (la, lîngă,* adv.*)/după (...)/dupe (...)*
un susur ... se înalță **de pre** *fața pămîntului* Odobescu, P. 57
Murgește **de pe** *Crasna* CB I, 51, 1588
să-și ia vitele **de pe** *u n d e li-ar afla vândute* DC 11, 1749
alți împrejureni **dă pă** *î m p r e j u r u acei vii* Act. jur. 249, 273, 1777
le-ar fi luat **după** *acel loc și otaștină* Act. jur. 463, 513, 1778
să nu ridice gîndul **după** *sfînta biserică* ISN 122, 1778 (Olt.)
Tomășăștii ... **după** *rîul Doamnii* Act. jur. 639, 699, 1779
și alți preoți **după** *l a bisearicile domnești* DB 4, 1773
să plătească 12 sate **după** *î m p r e j u r* DB 6, 1741
de va fi jîrtfă **dupe** *grătariu darul tău Biblia*, 1688, ap. TDRG
tăcerea de veci o să stingă **dupe** *lume ... ale ei stinse iubiri* Odobescu, P. 200
o știu to **dupe** *l a stînă* A.P. 542 (Teleajen)
capul portăreilor **dupe** *l î n g ă Tribunalul ...* DB 189, 1901
scoțînd **dupe** *u n d e are și el să ia* Act. jur. 239, 261, 1777
răzășii **dupe** *î m p r e g i u r u* DB 11, 1758.

5. Contextele prezentate aici ne permit, credem, să facem mai multe presupuneri:
a. Varianta *dup(r)e* a lui *după* [posterioritatea] a putut apărea ca rezultat al unei contaminări între *după* și *de p(r)e, p(r)e* în contextele de tipul

celor de sub A.1., A.2. și chiar A.3. (pe care le-am introdus în discuție cu rezervă deoarece nu avem exemple vechi), unde prepozițiile au același sens sau un sens apropiat, ca : *s-au orînduit* **după** *cererea mea/numele* **de pre** *carii cheamă-se, plănsă* **după** *fiiul său/ ... paserea* **pe** *limba ei piere, umblă* **după** *milă/* ~ **dă pă** *milă.* Contaminarea a fost facilitată de existența variantei *pă* a prepoziției *pe.*

b. Varianta *după* a lui *de pe* [limită inițială] a putut apărea în contextele cu valori neambigue de tipul celor înregistrate sub C datorită influenței exercitate de aparițiile cuplurilor *de pe/după* cu valori ambigue (B.1., B.2.) [9]. În contextele de sub B apariția ambelor prepoziții [10], *de pe* [limită inițială] și *după* [posterioritate], este la fel de justificată : *suret* **de pre** *o mărturie/suretu* **după** *ispisoc, neam* **de pe** *tată-meu/văr* **după** *mamă. De pre* corespunde trăsăturii [limită inițială] cerute de context, *după* corespunde trăsăturii [posterioritate]. De aici s-a putut ajunge la întrebuințarea lui *după* în contextele de tipul C, care în mod neambiguu cereau apariția lui *de pe* [limită inițială]. Cu alte cuvinte, s-a putut ajunge la apariția lui *după* acolo unde sensul lui nu o justifică.

Considerăm că această ipoteză nu exclude explicația fonetică propusă de Pușcariu : fenomenul a putut apărea pe două căi în același timp.

Remarcăm că această confuzie s-a produs foarte de timpuriu. Dovadă : exemplul din Coresi, C_2 355 (C.3.). Remarcăm, de asemenea, că ea afectează și situațiile în care *pe* apare în compuse sudate ca *(de) prin* : *a cules urzici* **du pîn** *grădină* A.P. II 114.

c. Existența variantei *dupe* a lui *după* [posterioritate] corelată cu confuzia produsă între *de pe* și *după* a putut determina apariția, relativ timpurie, a variantei *dupe* și în situațiile în care apare *după* [limită inițială] : exemplul din *Biblia* 1688 (C.4.).

Cît privește răspîndirea teritorială, se pare că *dupe* aparține într-adevăr graiului muntenesc în perioada secolului în curs [11]. Credem însă că aparițiile din Letopisețul lui Ureche, Negruzzi și din documentele moldovenești (DC, DB) nu suportă o singură explicație posibilă, anume influența literară muntenească, ci pot fi presupuse și ca reflectînd o răspîndire dialectală mai largă.

Iar caracterul neliterar al lui *dupe* credem că, cel puțin din cauza aparițiilor la Negruzzi și (mai numeroase) la Odobescu, susținute de un fapt din istoria gramaticilor românești, anume înlocuirea lui *după* din

---

[9] La aceste valori poate fi adăugată „instrumentul" + „conformitatea", care nu este de exact același tip cu cele de sub B.1. și B.2. întrucît nu conține în mod clar trăsătura [limită inițială], deși aceasta ar putea fi presupusă în interiorul sensului instrumental : **de pe** *sămnele darurilor ce ... are această cocoană ... cunosc că ia iaste* Antim, 114/29, *te cunoz* **de pe** *glas* ALR, VI, Serie nouă, h. 1814, 157, *te cunosc* **pe** ~ 812.

[10] În contextele care cer sensul instrumental, apar prepozițiile *de pe* și *pe.*

[11] V. ALR, VI, Serie nouă, h. 1817, 1818, 1822. V. și Mariana Costinescu, *Normele literare în gramaticile românești,* București, 1979, unde concurența dintre variantele *după* și *dupe* e unul din fenomenele lingvistice urmărite ca relevante pentru evoluția normelor gramaticale în perioada 1780—1963. M.C. (p. 234) arată că *dupe* e înregistrat numai în Muntenia, la Heliade, și în Transilvania, sporadic, în gramatica din 1846, pentru vorbitorii de limbă germană, a lui Andreas Iszer.

lista prepozițiilor apărînd în ediția din 1839 a gramaticii lui Heliade prin *dupe* în ediția din 1858 [12], trebuie datat într-o perioadă mai recentă, adică ulterioară celor doi scriitori pomeniți.

Noiembrie 1982

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

LISTA SIGLELOR

Act. jur.	*Acte judiciare din Țara Românească, 1775—1781*, București, 1973
Antim, P.	Antim Ivireanul, *Predici*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962
A.P.	Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, II, București, Editura pentru literatură, 1966
CB	B. Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, tomul I, București, 1878
Coresi, C_2	*Carte cu învățătură (1581)* de Diaconul Coresi, București, 1914
DB	*Documente bîrlădene*, volumul I, de Preotul Ioan Antonovici, Bîrlad, 1911
DC	*Documente privitoare la familia Callimachi*, adunate, publicate și întovărășite de o prefață de N. Iorga, vol. I, București, 1903
DIR	Academia Republicii Populare Române, *Documente privind istoria României*, veacul XVII, A. Moldova, vol. I—V, București, 1952—1957
ISBD	N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, Vălenii-de-Munte, 1931
ISN	*Scrisori de negustori* tipărite cu o prefață pentru sfatul negustoresc de N. Iorga, București, 1925
Negruzzi, I	C. Negruzzi, *Opere complete*, vol. I, *Proza*, București, 1905
Odobescu, P	Al. Odobescu, *Pseudo-kynegheticos* și *Cîteva ore la Snagov*, București, 1943
PG	*Pravila de la Govora*, 1640
PO	*Palia d'Orăștie (1581—1582)*, Paris, 1925
Ureche, L.	*Letopisețul Țării Moldovei ...* de Simion Dascălul, București, 1916
Varlaam, C.	Varlaam, *Cazania (1643)*, București, 1943

[12] V. Mariana Costinescu, *loc. cit.*

NOTE LEXICALE

DE

ION MOISE

CUVINTE NOI DIN TERMINOLOGIA MUNCII*

anteníst, *-i* s. „muncitor specializat în ancorarea și repararea antenelor de televiziune".

basculangíu, *-i* s. „șofer pe autobasculantă".

biguít, *-uri* s. „formarea de dungi pentru îndoire la cartonul din care se confecționează cutii".

biguitór, *-i*, fem. *biguitoáre*, *-e* s. „muncitor (de obicei, nevăzător) specializat în operația de biguit".

biofizicián, *-eni* s. „nuclearist (v. infra) specializat în procesele provocate de radiații în organismele vii".

boál, *-uri* s. „strat subțire de lînă și fibre sintetice care, după eliminarea și destrămarea ghemotoacelor, se transformă în bandă și se depune pe un tub elicoidal în vederea fabricării de produse textile".

carburatoríst, *-i* s. „mecanic specializat în repararea carburatoarelor".

cartonagíst, *-i* s. „muncitor (de obicei, nevăzător) specializat în confecționarea de ambalaje din carton".

caşcavalagíu, *-i* s. „muncitor specializat în prepararea caşcavalului".

călitór, *-oare* s. „instalație de călire prin inducție sau cu flacără".

centrášă, *-e* s. „muncitoare de la centrele de comenzi, spălătorie și curățătorie ale cooperației de deservire care recepționează și distribuie clienților produsele".

cicóla s. sg. „produs alimentar alcătuit din lapte degresat, praf de cicoare și zahăr".

cicóla cu cacáo s. sg. „produs alimentar alcătuit din lapte degresat, praf de cicoare, cacao și zahăr". Florica Dimitrescu [1] atestă denumirile de băuturi răcoritoare *cico* și *cico-cola*.

cicolácț s. sg. „produs alimentar alcătuit din lapte normalizat, zahăr și extract de surogate de cafea — unica și cicoare".

copíst, *-i* s. „muncitor specializat în copiat piese la strunguri de copiat și freze de copiat prin așchiere și la mașini speciale prin electroeroziune".

cráişer, *-e* s. „mașină de croit material de carton pentru ambalaje".

craişeríst, *-i* s. „muncitor (de obicei, nevăzător) specializat în croitul cartonului pentru ambalaje".

crémă frúcta, *créme* ~ s. „produs alimentar alcătuit din lapte de vacă smîntînit, zahăr, zeamil și paste sau gemuri de fructe și legume".

---

* Vezi și LR, XXVII, 1978, nr. 6, p. 585—589; LR, XXVIII, 1979, nr. 5, p. 511—514; LR, XXX, 1981, nr. 2, p. 131—135.

[1] *Dicționar de cuvinte recente*, București, Editura Albatros, 1982.

Florica Dimitrescu, *(op. cit.)* atestă termenul *cremă-pastă*, apropiat ca sens de cel prezentat de noi.

cuib, *-uri* s. „ruptură în țesătură, ruperea mai multor fire (și de urzeală și de bătătură) în același loc".

a da la piépten loc. vb. „a trece un smoc de păr din care se prepară periile prin pieptene, pentru a-l descurca".

dat la piépten loc. subst. „trecerea unui smoc de păr din care se confecționează periile prin pieptene, pentru a fi descurcat".

destrămătór, *-i* s. „muncitor (de obicei, nevăzător) specializat în dărăcitul zdrențelor și al vatei pentru umplutură de saltele și plăpumi". DEX-ul menționează acest cuvînt cu sensul „mașină folosită pentru destrămarea zdrențelor, în filatură, în industria hîrtiei și a celulozei".

dozatór-omogenizatór, *-i* s. „muncitor specializat în pregătirea și extragerea șarjei de nutreț combinat prin adaosuri de șroturi de soia, vitamine, săruri minerale".

dozimetríst, *-i* s. „tehnician nuclearist specializat în măsurarea dozei de radiații din jurul zonei active a reactorului nuclear". Florica Dimitrescu *(op. cit.)* atestă substantivul *dozimetru*.

echilibratór, *-i* s. „muncitor specializat în echilibrarea rotoarelor, statoarelor, mașinilor electrice, care aduce la aceeași turație, la aceeași frecvență, toate părțile componente ale unui dispozitiv supus rotației".

F.N.C.-íst (pronunțat *fenecíst)* s. „muncitor sau funcționar la fabrica de nutreturi combinate".

fizician cálcul económic, *-eni* ~ s. „fizician nuclearist care se ocupă de eficiența economică a instalațiilor nucleare".

fizician de zónă, *-eni* ~ s. „fizician care se ocupă de utilizarea și funcționarea reactorului nuclear".

flaméu, *-uri* s. „îngroșare în firul textil din cauza prinderii necorecte a firului".

găuritór-filetatór, *-i* s. „muncitor specializat în găurit și filetat piese metalice".

hrănitoáre, *-i* (pentru vînat) s. „îngrăditură rară din lemn în formă de iesle în care iarna se pune fîn pentru hrana ierbivorelor sălbatice".

infiltrație, *-i* s. „lipirea pe stofă a unor fire sau scame de altă culoare".

inginér de sistém, *-i* ~ s. „inginer care se ocupă de reparațiile calculatorului, mai ales la reactoarele nucleare".

inlavít s. sg. „produs alimentar pentru hrana viteilor realizat din lapte degresat cu adaosuri de grăsimi animale (untură, seu) și vitamine".

izolatór, *-i* s. „muncitor specializat în turnarea smoalei pe acoperișurile blocurilor și acoperirea ei cu carton pînzat".

îndoitór, *-i*, fem. *îndoitóare*, *-e* s. „muncitor (de obicei, năvăzător) specializat în îndoirea cartonului pentru confecționarea cutiilor".

lápte-caramél s. sg. „lapte degresat caramelizat cu zahăr ars".

lápte hiperprotéic s. sg. „lapte căruia i s-a micșorat conținutul de grăsimi și i s-a mărit conținutul de proteine".

lăcătúș-debavuratór, *-i* s. „lăcătuș ajustor, muncitor specializat în îndepărtarea prin ștanțare, dăltuire, polizare etc. a bavurii de pe piesele matrițate, turnate, laminate etc.".

líză, -e s. „cărucior cu două roți pentru transportarea sacilor la moară sau la siloz". În DEX (s.v. *liză*[2]): „cărucior... folosit în fabricile de hîrtie și întreprinderile poligrafice".

mașínă de biguít, -i ~ s. „mașină care trasează niște dungi pe carton, facilitînd îndoirea cartonului pentru confecționarea cutiilor".

măcinătór ceréale, -i ~ s. „muncitor specializat în măcinatul cerealelor".

mecánic-dieselíst, -i s. „muncitor specializat în repararea motoarelor diesel".

mentolácț s. sg. „produs alimentar realizat din zară în amestec cu esență de mentă și zahăr".

meteorológ-nuclearíst, -i s. „specialist în analiza straturilor atmosferice din jurul sursei active de radiații".

motocaríst, -i s. „muncitor care transportă material cu motocarul în incinta întreprinderii".

muncitór-igieníst, -i s. „muncitor specializat în spălarea și dezinfectarea instalațiilor de fabricat produse lactate".

a normalizá vb. I tranz. „a aduce laptele la un anumit stas în privința procentului de grăsimi".

normalizáre, -i s. „acțiunea de a normaliza "(v. supra).

nuclearíst, -i s. „muncitor, tehnician sau inginer care lucrează în industria nucleară".

operatór circuít reactór, -i ~ s. „tehnician care, în funcție de rezultatele obținute prin calcul, urmărește funcționarea reactorului nuclear prin intermediul aparatelor de măsură și control".

operatór măciníș, -i ~ s. „tehnician care, de la pupitrul de comandă, dirijează măcinatul produselor cerealiere".

operatór sinterizáre, -i ~ s. „tehnician nuclearist specializat în coacerea pastilelor de elemente radioactive".

operatór tehnologíe nucleáră, -i ~ s. „tehnician care urmărește funcționarea instalațiilor nucleare".

operatór de calculatór, -i ~ s. „tehnician care urmărește buna funcționare a calculatorului".

perforatorist, -i s. „tehnician nuclearist care se ocupă de perforarea cartelelor".

piciór, -e s. „stivă de lăzi cu sticle de lapte".

punctáș, -i s. „achizitor care încheie contracte și preia laptele de la gospodăriile particulare".

a rujá, -ez vb. I tranz. „a curăța cu cängi, mături, lopeți celulele silozului".

rujár, -i s. „muncitor care asigură curățenia în siloz". În DEX, *rujar* are sensul : „lucrător în port specializat în *rujare*", iar *rujare:* „operație de nivelare a grînelor încărcate în vrac, în vederea umplerii golurilor astfel încît capacitatea magaziei să fie folosită la maximum și încărcătura să nu se poată deplasa în cursul navigației".

silozár, -i s. „muncitor specializat în supravegherea utilajelor în siloz".

smîntînitór, -i s. „muncitor specializat în smîntînitul sau degresatul **laptelui** la separator".

şofér-distribuitór, *-i* s. „conducător auto gestionar care transportă produse lactate din fabrică la magazine şi chioşcuri".

şofér-recepţionér, *-i* s. „conducător auto gestionar al fabricii de industrializare a laptelui care colectează materia primă de la puncte de colectare şi ferme".

ştanţór pártea de sus, *-i* ~ s. „muncitor specializat în croirea pielii pentru feţe la încălţăminte, croitor piele".

a tăiá la ştópţer vb. I tranz. „a tăia, a scurta părul pentru perii, operaţie executată, de regulă, de nevăzători".

telemegíu, *-i* s. „muncitor specializat în preparatul telemelei, brînzar".

turnáre în coji, *-i* ~ s. „turnare la temperatură înaltă în coji de bachelită în amestec cu nisip".

ţevár, *-i* s. „muncitor specializat în montarea instalaţiilor din ţevi la hidrocentrale şi termocentrale".

Februarie 1982

Institutul de Învăţămînt Superior Piteşti, str. Gh. Doja nr. 41

TERMENI DIALECTALI ŞI TERMENI POETICI ÎN POEZIA POPULARĂ*

DE

MAGDALENA VULPE

Consideraţiile ce urmează mi-au fost sugerate de parcurgerea, întîmplător paralelă, a unei colecţii de peste 5000 de versuri din Maramureş şi a unui corpus reprezentînd cca 25 de ore de text non-folcloric în proză, din aceeaşi regiune. Naraţiunile, înregistrate pe bandă de magnetofon, reflectă vorbirea cotidiană şi vor constitui un volum din seria de texte dialectale publicate de I.C.E.D. Versurile au fost culese, în ultimii cinci ani, de etnologul francez Claude Karnoouh [1] în contextul lor natural: nunta, înmormîntarea şi jocul din zilele de sărbătoare. Subliniez aceasta, deoarece în cele ce urmează — chiar dacă exemplele vor avea şi alte izvoare — mă voi referi la **poezia populară** ca entitate p r e z e n t ă în viaţa comunităţii rurale, şi nu la ipostaza ei de document — artistic, istoric, lingvistic — conservat în arhive sau culegeri tipărite.

Definirea celorlalte noţiuni enunţate în titlu — termen dialectal şi termen poetic — o voi face tot prin raportare la materialul discutat. Cele două noţiuni nu sînt termeni ai aceleiaşi opoziţii: aşa cum am mai încercat să arăt [2], termenul **dialectal** este caracterizat prin trăsăturile non-general (ca răspîndire geografică) şi non-normat (prin norme prescriptive, academice); cît priveşte conceptul de **poetic** — care admite interpretări foarte variate —, cred că, pentru discuţia de faţă, este suficient să-l încadrăm în opoziţia: **poetic ≈ de uz curent**, specificînd astfel sfera stilistică în care circulă şi pe care, în acelaşi timp, o evocă.

Acceptînd existenţa unei opoziţii — desigur, relative — poetic ≈ non-poetic, istoricii limbii literare au atras atenţia procesului de „poetizare" la care marii creatori de poezie cultă au supus numeroase elemente ale vorbirii curente. În măsura în care versurile ce constituie cadrul acestui proces intră în patrimoniul cultural comun, conotaţia „poetic" poate rămîne definitiv (sau numai temporar) ataşată cuvîntului respectiv. Dar, în căutarea expresiei proaspete, neuzate, scriitorii au recurs adeseori la lexicul de circulaţie regională. În felul acesta, termeni ca *bălai* sau *uşure*, utilizaţi cu predilecţie de Eminescu, respectiv de Arghezi, fac parte, azi, pentru un intelectual, din categoria „cuvintelor poetice".

Întrebările la care voi încerca să răspund aici se referă la locul vocabularului dialectal în poezia folclorică, la existenţa şi la statutul unor termeni poetici (= non-uzuali, marcaţi stilistic) în graiurile populare şi, în subsidiar, la capacitatea poetului popular anonim de a influenţa statutul stilistic al regionalismului.

---

* Comunicare susţinută la Colocviul de lexicografie romanică organizat la Universitatea din Craiova în iunie 1979.

[1] O selecţie din aceste versuri urmează să apară, într-o ediţie bilingvă, la Editura Univers.

[2] M. Vulpe, *Dialectal, popular, vorbit*, în FD, VI, 1969, p. 181—186.

Frecvența termenilor dialectali în poezia populară este, evident, net superioară celei din poezia cultă. Utilizarea dialectismelor nu este însă rezultatul unei selecții deliberate în acest sens, ci efectul convertirii în formă artistică a modalității curente de comunicare a creatorului popular. Cu cît varianta locală a limbii comune este mai bogată în particularități lexicale (și nu numai lexicale), cu atît numărul celor pătrunse și în creațiile artistice va fi mai mare. Dar, spre deosebire de situația din poezia cultă, în poezia populară dialectul nu implică **marcat stilistic.**

Există, desigur, și termeni pe care creatorul sau receptorul naiv de poezie populară îi simte ca „poetici" (în sensul definit mai sus). Acești termeni sînt, de cele mai multe ori, exteriori graiului local, poziția lor fiind, în fond, analogă cu aceea a regionalismului în poezia cultă. Categoria este ilustrată, de pildă, de *codru* : în aria în care acesta și-a pierdut sau și-a estompat înțelesul de „pădure mare", ieșind din uzul curent [3], termenul a fost transferat în domeniul conceptual al fabulosului și al poeziei ; la întrebarea 1290 din Chestionarul NALR s-au primit, în Oltenia și Muntenia, răspunsuri ca :

— *se duce la codru — se zice de ăia, de basme, a fugit în codru* (dar informatorul nu poate preciza sensul) (pct. 823) ;

— *e reținut de la cîntecele eștea, după mine ar însemna un cuvînt de voioșie* (pct. 776) ;

— *nu prea să vorbește ; tot pădure, codru verde e o vorbă veche ; se mai pomenește și astăzi, și pîn cîntece* (pct. 758) ;

— *prin basme : la codru ca haiducii* (pct. 972) ;

— *cînd se cîntă cîntece* (pct. 973).

În Muntenia, existența unei cît de mici diferențe de vîrstă între interlocutori — înrudiți între ei sau doar cunoștințe — atrage după sine utilizarea unor termeni de adresare de tipul *nene, țață* etc. În Maramureș, pe Cosău cel puțin, obiceiul este să te adresezi pe nume tuturor celor de care te desparte mai puțin de o generație. În cîntecele de dragoste însă, precum și în strigături, apar, relativ frecvent, *bade* și *lele*. Întrebînd o tînără interpretă dacă așa se vorbește cu „mîndrul", răspunsul a fost : „Numai în cîntece".

Într-o situație asemănătoare se găsesc unii termeni ieșiți din uzul curent, care se păstrează, în aria lingvistică în care circulau odinioară, numai în versuri. Așa sînt *zlot* și *cr(e)ițar*, denumiri de monede care nu mai evocă o valoare anume, ci reprezintă sinonime poetice ale banalelor *ban* și *leu*, după cum se vede din următoarele fragmente spicuite dintr-o „Horă a găinii" din Breb (Maramureș) : *Eu oi da-o la nănași, /Că nănașu-i cu keptari/ Și mi-a da vro doi grițari./ Da oi da-o la nănașă,/ Că nănașa-i cu cojoc/ Și mi-a da pă ea un zlot. ... Hăi nănașă, de n-ai bani,/ Eu oi da-o la țigani ;/ Nănașă, de nu ai lei/, Eu oi da-o la femei.*

Că nu este vorba de conservarea fosilizată a întregului vers (sau grup de versuri) o dovedesc asocieri de-a dreptul șocante ale termenilor în chestiune cu neologisme de ultimă oră : (Un fecior :) *Socăciță, ți-oi da lei,/ Ți-i lua chiloți pe ei.* (Socăcița :) *Măi fecioraș, ține-ți zloții,/ Pîn' s-or ieftini chiloții.*

[3] M. Vulpe, *dr.* **erod**, în RRL, XVIII, 1973, 5, p. 522—523.

Situaţia cuvîntului *zloţi* este evident diferită de aceea a unor relicve lexicale păstrate în descîntece şi neînţelese chiar de cei ce la recită [4], sau de aceea a arhaismului *cătuşă* „pisică" din următorul cîntec de nuntă: *Tu mireasă, tu mireasă,/ De-i fi bună ca frumoasă,/ Ţi-om da cinstea după masă/ Şi te-om face jupîneasă./ De-i fi rea ca o cătuşă,/ Noi te-om pune după uşă . . .*

Întrebată, informatoarea a pretins că e vorba de *căpuşă*, deşi o noră „rea" seamănă mai degrabă cu o pisică ce se apără cu ghearele decît cu o căpuşă, parazit lacom, dar pasiv.

Pe lîngă termeni ca cei de mai sus, a căror funcţie poetică decurge din „exotismul" lor în raport cu graiul local, există şi cuvinte cunoscute în vorbirea populară cotidiană, care, datorită conotaţiei afective a c o n ţ i n u t u l u i lor, se remarcă prin frecvenţa şi prin importanţa lor în producţia folclorică versificată. Mai gîndesc, în primul rînd, la *numele de flori*, cu observaţia că, şi în acet caz, planta evocată în vers — fie ca termen de comparaţie, fie în formule de tip „frunză verde de . . . "— nu poate fi identificată, întotdeauna, de cîntăreţ sau de ascultător.

Tot în sensul unei valorizări estetice pe bază afectivă trebuie interpretat comentariul informatorului NALR din Mihăileşti (Ilfov) la răspunsul *porumbiţă* (întrebare NALR nr. 1382): *porumbiţă*: *cea* [sic!] *mai frumos nume*, afirmaţie explicitată de informatorul din Mereni (Dîmboviţa): *asta se mai loveşte şi la femei*: *e frumoasă ca o porumbiţă.*

Merită semnalat şi fenomenul invers, al excluderii unor termeni cotidieni din vocabularul poeziei: în cele cîteva mii de versuri maramureşene parcurse, n-am întîlnit niciodată interjecţia *nǫ!*, atît de frecventă (şi polifuncţională) în proza — artistică sau curentă — din zona respectivă.

În toate aprecierile de pînă aici, m-am situat, în mod deliberat, pe poziţia creatorului şi a receptorului popular, cu alte cuvinte a vorbitorului de grai. Mi se pare util să aruncăm o privire, în mod necesar fugară, şi asupra modului specific de receptare a mesajului poetic popular de către ascultătorul (cititorul) cult.

O primă constatare priveşte bogăţia şi originalitatea rimelor: particularităţile lingvistice locale — lexicale, dar mai ales fonetice şi morfologice — permit realizarea unor perechi de rime inedite, mai mult decît atît: imposibile în versuri literare.

Iată cîteva exemple din Maramureş: *Binele meu de* **odată** / *Nu-i modru să nu mă bată,* / *De nu astăzi,* **mînealaltă.** *(Odinioară — bată — poimîine* n-ar rima!) *Mama ta-i femeie* **ră,** / *După mine nu te dă.* (Sau:) *Şi eu beu, şi mîndra* **be,** / *Casa pă noi să* **urnê** [= urneşte], / *Am fa' alta, nu-i din ce.*

Şi alte exemple, din Oltenia: *Pe neica să mi-l cinsteşti* / *Nici cu apă, nici cu bere,* / *Numai cu buzele* **tele.** *(Cîntecele şi poveştile Oltului*, Bucureşti, 1979, p. 169.) *Corbul are pene negre,* / *Intră-n codru, toţi îl* **vede.** *(Ibidem, p. 178.)*

Utilizarea, în scopuri poetice, a unei particularităţi dialectale morfosintactice: inversarea formelor verbale compuse are efecte remarcabile atît în ceea ce priveşte gruparea, în perechi rimate, a unor verbe de conjugare diferită, cît şi în direcţia diversificării ritmului: *Zadia mîndrii dinainte/*

[4] Vezi O. Bîrlea, *Poetica folclorică*, Bucureşti, 1979, p. 35—37.

Rău m-o nebunit de minte. / D-apoi ceea dinapoi / **Nebunitu-ne-o** *pe doi. / Mai disară* **fura-oi,** */ Pă sub mine-***așterne-oi.**

În sfîrșit, prin însăși sonoritatea lor, asociată cu faptul că sensul unora dintre cuvinte e mai mult bănuit decît cunoscut, unele versuri compuse aproape exclusiv din termeni dialectali pot părea mai percutante unui *outsider* decît destinatarului lor de drept : *Doamne feri și apără / De tocana țapînă, / De găina zboicoșe, / De femeia cioinoșe!* (D. Pop, *Folclor din Țara Codrului*, Baia Mare, 1978, p. 199.)

Îmi rămîne să răspund la o ultimă întrebare, privind capacitatea poetului popular de a „poetiza" unele cuvinte dialectale. În principiu, posibilitatea există : dovadă cuvîntul *plai*, care, în unele zone, are sensurile concrete, legate de viața păstorească, „potecă largă, bine bătută, care face legătura între stîni sau între stînă și localitate" și „deal (munte) domol și înierbat", și care, vehiculat de *Mioriță* cu mult în afara spațiului său de utilizare curentă, tinde să devină un sinonim poetic al lui *țară*. În practică, permanentizarea conotației poetice a unui termen este condiționată, ca și în poezia cultă, de circulația textului.

Examinarea unui material bogat, din care am prezentat, aici, doar cîteva exemple, m-a condus la concluzia că, pentru vorbitorii variantelor teritoriale ale limbii române, opoziția stilistică poetic ~ de uz curent există. Termenii marcați stilistic sînt fie exteriori graiului, fie existenți în grai, dar încărcați de conotații afectiv-estetice. Pe de altă parte, materialul dialectal este utilizat ca „material de construcție" primar al textului poetic : pentru aprecierea funcției poetice a dialectismului c a d i a l e c t i s m, este necesară o detașare analitică și comparativă, realizabilă numai de pe poziția unui *outsider*.

Mai 1982

Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice
București, str. Nikos Beloiannis nr. 25

REALITATE ȘI FICȚIUNE ÎN ONOMASTICĂ

DE

ELENA LINȚA

Cercetările de antroponimie se bazează cu precădere pe numele real existente, înregistrate la contemporani sau atestate în documentele vechi. O atenție mai mică se acordă numelor de persoană inserate în operele literare [1], atitudine justificată de altfel, deoarece rareori acestea din urmă aduc un material diferit față de prima categorie. De regulă, scriitorii compun doar firul narațiunii și aspectul stilistic al operei, nu și numele eroilor, pe care-i botează cu nume și prenume preexistente.

De curînd însă, citind cartea *Podul aerian* a scriitorului Marian Popa (Editura Albatros, 1981), am avut surpriza să constat o preocupare vădită pentru onomastică în general și în special pentru antroponimie. În paginile acestei cărți te întîmpină un adevărat torent de nume de persoană, senzație amplificată de maniera autorului de a-și cita eroii aproape întotdeauna cu numele și prenumele, de exemplu: „Melania Cîrjelaru mergea la spitalul din sat, unde fusese transportat Mihai Burghiu, logodnicul prietenei ei, Oana Udrea" (p. 33) sau, ca la p. 51, unde sînt citați cu ambele nume nu mai puțin de 25 de participanți la o discuție. Arareori, cînd face excepție de la această manieră, de exemplu pentru copii, parcă pentru păstrarea unui echilibru stilistic, li se dau și acestora cîte două prenume (Sanda Lucia, p. 20, Ileana Ilinca, p. 28) sau prenumele însoțit de un determinant, cînd este vorba de femei bătrîne (Baba Anica, p. 17, Mama Utchia, p. 54 ș. urm.).

Maniera menționată este intenționat șocantă prin uniformitate în întregul volum și prin repetiție în cadrul unora din povestiri. Astfel, de exemplu, în cele 11 pagini ale capitolului II al cărții, numele eroului Alexandru Țuțcan apare de 47 de ori, redat întotdeauna prin ambele elemente. Tot la fel, în capitolul III, care cuprinde de asemenea 11 pagini, numele eroului Marin Iscovescu este inserat de 40 de ori, iar cel al lui Ion Ceală de 33 de ori. Această frecventă repetare a numelor de persoană cu ambele elemente face parte din concepția stilistică a autorului, fără intenționalitatea expresă de a le fixa în memoria cititorului.

Prenumele masculine sînt alese cu grijă, ca să nu se repete prea des. Astfel, din cele atestate în seria masculină [2], numai cîteva se repetă: Vasile, Mihai, Marin, Tudor, Ion. Aceste nume sînt unități antroponimice reale, cunoscute în general, cu o putere de circulație mai mare sau mai mică. Cea mai bună dovadă a viabilității acestor nume este că, din 165 de uni-

---

[1] Vezi în acest sens articolele de onomastică publicate de această revistă, precum și cele din SCL și CL, de asemenea, comunicările consfătuirilor de onomastică organizate de Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, publicate în volumele: *Studii de onomastică*, Cluj-Napoca, I, 1976, II, 1981; *Studii și materiale de onomastică*, București, 1969.

[2] Vezi punctul 2 din anexa la acest articol, în care am prezentat lista completă a prenumelor masculine atestate.

tăți cercetate, 143 sînt înregistrate de Christian Ionescu [3], ca nume frecvente.

Din această serie remarcăm multe hipocoristice și diminutive [4] cum ar fi : Titi, Gică, Mișu, Gabi, Ionel, Goguță, Inișor, Lache, Tase, Jenel, Tonel, Tomiță, Gigi, Lică, Silică, Luluț. Există, de asemenea, unele prenume masculine mai rare (Darius, Decebal, Iova), arhaizante (Tănase, Gavril, Sava), grecizante (Spiru, Pandele, Gherase) și, în sfîrșit, două cu totul neobișnuite : Iahor și Palilula.

În seria femininelor, din 105 prenume atestate [5], numai 80 sînt înregistrate ca frecvente la Christian Ionescu. Din celelalte 25, unele sînt real existente, dar probabil n-au intrat în enciclopedie dintr-o scăpare, cum ar fi Stana, Miruna, Lelia, Didina. Altele nu sînt incluse acolo deoarece reprezintă forme hipocoristice sau diminutivale — reale și posibile — probabil cu o frecvență mai redusă : Alexandruța, Clea, Cora, Dida, Jeana, Lucica, Nelușa, Titina, Zizi. Intervenția creatoare a scriitorului Marian Popa aduce și la această categorie inovații : prenume feminine formate din masculine (Ascania, Dragoșa), din apelative (Periniță, Păpușa, Goruna) sau vocabule noi : Lișca, Myrta, Sideria, Utchia. În sfîrșit, menționăm un original prenume feminin compus : Linamaria.

Surpriza apare însă la nume. Din cele 397 atestate [6], puține sînt cele real existente, incluse în *Dicționarul onomastic românesc* [7] sau în alte lucrări de specialitate [8].

Marea majoritate sînt create de autor fie de la teme cunoscute (de regulă apelative), fie din vocabule inexistente, dar cu sufixe cunoscute, ceea ce conferă creațiilor lui Marian Popa o notă de acceptabilitate. Sînt ca niște nume de familie potențiale, de care cititorul nu se îndoiește, dar se poate mira și uneori chiar amuza.

Despre unele nume de familie specialiștii ar putea afirma că sînt arhaizante și cu nuanță transilvăneană [9], însă cu siguranță că nu aceasta a fost intenția autorului. Fantezia sa se desfășoară plenar formînd nume de familie cu aspect de porecle, a căror conotație este neîndoielnică : Ciordan, Capătă, Ciocănescu, Cîrjelaru, Alungel, Bubuian, Buhăianu, Cumpănici, Muierescu, Pripon, Obuzian, Surdu, Știrbescu, Tureac, Trufinescu, Țăndărescu, Țărculescu, Umezeanu, Vutcănescu, Vîntosu. Alteori, cu conotație la fel de clară, numele sînt compuse din două părți de vorbire diferite : Cufoi, Nelegescu, Asău, Bărbălătescu, Cîmpofanu, Vindereu, sau chiar din trei elemente : Valenjos, Delabuda.

Alcătuind numele după modelul celor moldovenești (Acasandrei, Adoamnei, Asandei) sau din apelative care nu conferă neapărat valoare de poreclă (Adîncatu, Antologea, Cismescu, Gînduț, Odăianu, Piperan,

---

[3] Christian Ionescu, *Mica enciclopedie onomastică*, București, 1963.

[4] Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965.

[5] Vezi punctul 3 din anexa la acest articol.

[6] Vezi punctul 1 din anexa la acest articol.

[7] N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.

[8] I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980 ; idem, *Note de onomastică*, în CL, XXV, 1980, nr. 1 și XXI, 1976, nr. 1 ; idem, *Antroponime românești*, ibidem, XXVI, 1981, nr. 1 ; V. Vascenco, *Asupra sistemului standard al numelor de familie românești (reflectat în antroponimia bucureșteană)*, în SCL, XXI, 1973, nr. 3.

[9] Vezi L. Mărcuș, G. Asanache, *Varia anthroponimica*, vol. I—IV, București, 1979 (litografiate).

Păcureţ, Ştevianu, Vîrtopu), autorul mizează pe obişnuinţa cititorului cu anumite modele fără semnificaţie obligatorie şi introduce în roman nume a căror etimologie ar fi greu de găsit : Aleuş, Alparea, Arefu, Ilgan, Igescu, Iserg, Ispirc (ultimele două par a fi iniţiale de instituţii), Uroi, Urcu, Ulcan ş.a.

O analiză formală a numelor din romanul *Podul aerian* ne duce la concluzia că predomină cele derivate, sufixele fiind dintre cele întîlnite — unele chiar cu mare frecvenţă — în onomastică în general (nu neapărat în antroponimie), dar şi cîteva noi. Citǎm dintre formanţii cu mai multe derivate în textul analizat :

-a : Gionda, Haida, Finta, Paruha ;

-ac(u) : Barabacu, Băimac, Ciocrac, Saidac ;

-aia : Babaia, Suraia, Zegaia ;

-an(u) : Boţîrcanu, Buhăianu, Cîmpofanu, Ciordan, Chiţimian, Moldovan, Obuzian, Odăianu, Ilgan, Tutan, Ţuţcan, Urlan, Chelsean, Cegan, Cuianu, Bubuian, Piperan, Trocanu, Ţugluianu, Ulcan, Vorţan, Vuican ;

-ancu : Guguiancu, Bîrsancu, Serpeleancu ;

-anca : Arsanca, Baranca ;

-ancea : Balabancea, Carapancea ;

-ase : Cotfase, Protase ;

-at(u) : Adîncatu, Zuvelcatu ;

-ată : Bumbată, Capată ;

-ău : Agău, Comandău, Tăgădău, Sugău, Băgău, Hătcărău ;

-cu : Popcu, Pipercu, Sascu, Ştefancu, Şiaşcu ;

-ea : Alparea, Antologea, Amzacea, Atmagea, Belcea, Bondrea, Bonea, Bordea, Laţea, Olcea, Oltea ;

-ean(u) : Boldean, Boscoteanu, Buhăianu, Chelsean, Ijdileanu, Iosupeanu, Găiceanu, Şotrileanu, Umezeanu, Tuştean ;

-easa : Apostoleasa, Belciuneasa ;

-el(u) : Alungel, Arduzel, Buşmelu, Brepurgel, Stoenţel, Tungujel ;

-escu : Cioponescu, Cismescu, Cîlcescu, Urluiescu, Ţurţescu, Inotescu, Băescu, Opătescu, Igescu, Leulescu, Chiftescu, Cărăpcescu, Aizescu, Ficărescu, Izescu, Ciocescu, Căbescu, Burdălescu, Ţipilescu, Bărbălătescu, Ţoţescu, Cănescu, Uiescu, Beculescu ;

-eş : Amieş, Trebeş ;

-eţ : Păcureţ, Moşculeţ ;

-ici : Cumpănici, Minovici, Slavici ;

-iş : Aţintiş, Chiochiş ;

-iţă : Caraliţă, Ciochiniţă ;

-nic : Dalnic, Chefalnic, Vodnic ;

-oi : Botoi, Budoi, Cataloi, Căoi, Cufoi, Gogoiu, Mămuloi, Osoi, Uroi, Urloi, Zboiu, Aloi ;

-u : Zbegu, Saftu, Neicu, Mincu, Dudu, Glavu, Ţaţu, Pampu, Rudu ;

-uc : Buzduc, Tenciuc ;

-ui(u) : Bruiu, Burguiu, Căcuiu, Ţugui ;

-uş : Aleuş, Manguş ;

-uţ(u) : Căiuţ, Cătăuţ, Drăuţ, Gînduţ, Tăuţ, Văşcăuţu.

Lucrînd probabil cu liste de nume întocmite în prealabil (fapt care se relevă, de exemplu, în lipsa numelor de familie cu literele A, D, L, V, Z în prima jumătate a cărții și apariția lor masivă în cea de a doua jumătate), autorul reușește să nu se repete și să ne ofere o rară dovadă de fantezie onomastică [10]. De multe ori am avut chiar impresia că narațiunea nu este decît un suport pentru cantitatea mare de nume pe care dorea să le comunice cititorilor. Raportate la numărul de pagini al cărții (157), unitățile onomastice nominale (fără introducerea indicelui de frecvență) sînt de cca 5 la o pagină tipărită.

Cu un simț al valorii fonic-expresive, autorul împletește suavitatea cu duritatea în alcătuirea numelor, parcă marcîndu-le cu + și — : Lelia Pripon, Livia Țațu, Lina Țărculescu, Mara Breaza, Mia Trufinescu, Florin Vindereu, Dorel Băgău etc. Alteori surprindem o cadențare melodică a numelor : Sandu Celea Giule, Liza Goicea Moldovan, Marcu Maria Dan, Ciocanu Suraia.

Același spirit inventiv se relevă și în toponimie. Avînd în vedere natura ireală a construcției podului aerian, avem de-a face cu o nonlocalizare voită, cu o dispersare toponimică rar întîlnită. Astfel, acțiunea se petrece cînd spre Constanța și Galați (p. 23), cînd în Bărăgan (p. 36), cînd în Transilvania sau Moldova.

Majoritatea numelor de locuri [11] sînt fictive, formate de autor, ca și în cazul antroponimelor, după modelele obișnuite. La fel cu numele localităților, apar formații personale pentru denumirea străzilor, piețelor, parcurilor (Bahna, Bătrînești, Cîrjelari, Iveşti, Întregalde, Întrevale, Țifescu, Uzunești, Vulpuescu), ba chiar și un liceu „Emanoil Șușcă".

Folosind un sistem propriu de antroponime și toponime cu nuanțe populare românești (numele străine sînt puține, dintre care unele integral împrumutate — Bascov, Dragova, Sadova, Podrag —, la altele fiind străină numai rădăcina : Dalnic, Vodnic, Zbegu, Zboiu, Zgubea), Marian Popa reușește să amplifice cu elemente lingvistice absurdul narațiunii, să sublinieze latura umoristică a folosirii clișeelor verbale și de comportament și, în sfîrșit, să ofere o dovadă a inventivității sale în domeniul practic nelimitat al onomasticii.

ANEXĂ

1. Numele de familie în ordine alfabetică

Acasandrei, Acriș, Adîncatu, Adoamnei, Afet, Agău, Aita, Aizescu, Albota, Aleuș, Almășan, Aloi, Alparea, Alungel, Amieș, Ampoița, Amzacea, Anghel, Antoceanu, Antologea, Apostolesa, Aranghel, Ardan, Arduzel, Arefu, Argea, Argintescu, Arpadia, Arsanca, Arsura, Aruncuța, Arva, Asandei, Asău, Atmagea, Ațintiș.

Baba, Babșa, Baica, Balabancea, Barabacu, Baranca, Baratca, Barbură, Bascov, Băbana, Băescu, Băgău, Băimac, Bărbălătescu, Bărbă-

[10] În acest șuvoi imens de nume, doar în cîteva cazuri am observat confuzii din partea autorului, de exemplu : la p. 51 conduce adunarea Mișu Bruiu, iar la p. 52, pe același îl cheamă Mișu Bordea.

[11] Vezi punctul 4 din anexa la acest articol.

tescu, Bărbuncescu, Beculescu, Belcea, Belciuneasa, Berlişte, Beuca, Bîrsancu, Bîrţ, Bîrza, Boanţă, Bobaia, Boboc, Boldean, Boncescu, Bondrea, Bonea, Bordea, Boroaia, Boscoteanu, Bosneagu, Botei, Botfei, Botoi, Boţîrcanu, Bozioru, Bran, Brătuia, Breaza, Brepurgel, Breştea, Bruiu, Bubencu, Bubuian, Budaliu, Budoi, Buescu, Buhăianu, Buibăr, Bumbătă, Burdălescu, Burguiu, Buşmelu, Buzduc.

Cailă, Capătă, Caraliţă, Carapancea, Cataloi, Căbescu, Căcuciu, Căcuiu, Căiuţ, Călescu, Călinescu, Cănescu, Căoi, Căpescu, Cărăpcescu, Cătăuţ, Cealâ, Ceaunescu, Cechea, Cegan, Ceica, Cerdache, Chefalnic, Chelsean, Chiftescu, Chiochiş, Chiraftei, Chiţimian, Cicănescu, Ciocanu, Ciocescu, Ciochiniţă, Ciochiuţă, Ciocrac, Cionescu, Ciompea, Cioponescu, Ciordan, Cismescu, Cîlcescu, Cîmpofanu, Cîrjelaru, Clătescu, Codrea, Comandău, Condureatu, Conta, Costei, Cotfase, Crinţescu, Cristache, Cuceu, Cufoi, Cuianu, Cumpănici.

Dalnic, Dan, Delabuda, Dezescu, Dezna, Dodescu, Doicescu, Dolina, Dordea, Dospinescu, Dragova, Drajna, Drăuţ, Dudică, Dudu.

Ercea.

Fărăşcanu, Fefelei, Fetescu, Ficărescu, Finta.

Gaftongu, Găcescu, Găiceanu, Gămăcescu, Găneaţă, Georgescu, Ghiulea, Gionda, Giuvala, Gînduţ, Glavu, Goescu, Gogea, Gogoiu, Goicea, Grama, Gripea, Guguiancu.

Haga, Haida, Hătcărău, Hetea, Hida, Hoancă.

Iacob, Igescu, Ijdileanu, Ilgan, Imosu, Incescu, Inotescu, Iosupeanu, Iriceanu, Irza, Iscovescu, Iserg, Ispirc, Itescu, Iucşa, Izescu.

Jalea, Jupînescu.

Laţea, Leandru, Leaota, Leon, Leulescu, Liescu, Luş.

Mandiu, Manguş, Manta, Marcea, Mămuloi, Meteană, Mincu, Minovici, Mironcescu, Mitică, Moldovan, Moşculeţ, Muierescu.

Nae, Nalbant, Nădălbescu, Nămescu, Neagotă, Neflea, Neicu, Nelegescu, Nera, Nicanu.

Obîrţu, Obuzian, Odăianu, Oişor, Olcea, Oltea, Opătescu, Optăşanu, Orber, Osoi.

Pampu, Paruha, Patropol, Păcureţ, Pechiu, Piperan, Pipercu, Plopea, Podrag, Popa, Popcu, Popina, Popteleac, Potoancă, Pralea, Preluca, Pricopancea, Pripon, Protase.

Ripiceanu, Rîmnea, Rîşnea, Roaită, Rudu, Ruică, Ruptea.

Sadova, Saftu, Saidac, Sascu, Sbîrlea, Sieu, Slavici, Spălnacu, Spirache, Stanciu, Stareţ, Stoenţel, Sugău, Suraia, Surdu.

Şeicu, Şercăianu, Şerpeleancu, Şiaşcu, Şinca, Şirnea, Şoldănescu, Şotrileanu, Ştefancu, Ştevianu, Ştirbescu, Şuncai.

Tarcea, Tăgădău, Tăuţ, Tenciuc, Teotoc, Toţoti, Trebeş, Treştenic, Treznea, Trîncescu, Trocanu, Trufinescu, Tungujel, Tureac, Turţescu, Tuştean, Tutan.

Ţaţu, Ţăndărescu, Ţărculescu, Ţeica, Ţentea, Ţeţchea, Ţipilescu, Ţiptelnic, Ţiu, Ţolescu, Ţoţescu, Ţugluianu, Ţugui, Ţuţcan, Ţuţuru.

Udrea, Uidescu, Uiescu, Ulcan, Ulea, Uliasca, Umezeanu, Uncescu, Urcea, Urcu, Urican, Urlan, Urloi, Urlucea, Urluiescu, Uroi.

Valea, Valenjos, Vanvucescu, Văgiulescu, Văleanu, Vărguţă, Văşcăuţu, Văvăliuc, Vervenghiu, Vindereu, Vîlcescu, Vîntosu, Vîrtopu, Vlaicescu,

Vodnic, Voilă, Voin, Voloiac, Vorona, Vorțan, Voslăbescu, Vuican, Vurpăran, Vutcănescu.

Zagavia, Zagăr, Zagna, Zagra, Zălan, Zăpodea, Zătreanu, Zăval, Zbegu, Zboiu, Zdrapțea, Zgubea, Zegaia, Zeican, Zetea, Zizinca, Zoina, Zornea, Zorzilă, Zuvelcatu.

2. **Prenume masculine**

Adam, Albert, Alecu, Alexandru, Andrei, Anton, Antonie, Arghir, Atanase, Augustin, Aurel, Avram, Axente.

Barbu, Benone, Bogdan, Bujor.

Camil, Cezar, Clement, Codin, Constantin, Cornel, Costică, Cristache.

Dan, Daniel, Darius, David, Decebal, Dimitrie, Dinu, Dorel, Dorin, Dumitru.

Emil, Enache, Eugen.

Felix, Filaret, Filimon, Filip, Florentin, Florică, Florin, Francisc.

Gabi, Gavril, George, Gheorghe, Gherase, Gigel, Gigi, Goguță, Grigore, Guțu.

Herculian, Horațiu, Horia.

Iahor, Iancu, Ienăchiță, Ieremia, Ilarie, Ilie, Inișor, Ioachim, Ioan, Ion, Ionel, Iordan, Iorgu, Iosif, Iova, Irimie, Iuliu.

Jenel, Justin.

Lache, Lazăr, Leon, Leontin, Lică, Liviu, Lucian, Luluț, Luță.

Manole, Marian, Marin, Marius, Matei, Mihai Mihnea, Mircea, Mirel, Miron, Mișu, Mitică, Moise.

Nae, Nelu, Nicolae, Nicu, Nistor, Niță.

Octav, Octavian, Ovidiu.

Palilula, Pamfil, Pandele, Paul, Pavel, Petre, Petru, Pompil, Pompiliu, Preda, Puiu.

Radu, Răzvan, Remulus Remus, Richard.

Sache, Sava, Savin, Sebastian, Silică, Silviu, Simon, Sever, Sorin, Spiru, Stan, Stelian, Stelică, Stere, Stoian.

Șerban, Ștefan.

Tadeu, Tase, Tănase, Teodor, Teofil, Titel, Titi, Titu, Titus, Tomiță, Tonel, Toto, Traian, Tudor, Tudsel, Tudose.

Valeriu, Vasile. Victor, Viorel, Virgil, Vlad, Vladimir.

3. **Prenume feminine**

Alice, Alexandruța, Ana, Anica, Ascania, Aurora.

Catrina, Clea, Constanța, Cora, Corina, Cornelia, Cristina.

Daniela, Despina, Diana, Dida, Didina, Dina, Dobra, Doina, Doinița, Dona, Dora, Dragoșa.

Elena, Eliza, Eugenia, Eva.

Florica.

Genoveva, Geta, Gherghina, Goruna.

Haritina.

Ileana, Ilinca, Ioana, Ionela, Irina, Iulia.

Jeana.

Lelia, Lia, Liana, Lina, Linamaria, Lișca, Livia, Liza, Luci, Lucia, Lucica, Luiza.

Maia, Mara, Maria, Marina, Marta, Melania, Mia, Mihaela, Mili, Mina, Mioara, Mira, Mirela, Miruna, Myrta.

Nadia, Nana, Neluşa, Nuţa.

Oana, Ofelia, Olga, Olivia.

Paula, Paulina, Păpuşa, Periniţa, Polixenia.

Raliţa, Raluca, Reta, Rodica.

Sabina, Safta, Sanda, Sideria, Smaranda, Sofia, Sorina, Stana, Sultana, Suzana.

Tanţa, Tatiana, Titina.

Utchia.

Valeria, Vasilica, Veronica.

Zamfira, Zizi.

4. Toponime

Baba Nicu, Babta, Bacău, Bahna, Balş, Barcea, Bazga, Bălăbăneşti, Bărăgan, Bătrîneşti, Bicaz, Bilăneşti, Blebei, Bolda, Braţcani, Brodoc, Bulbăneşti, Buzău.

Căneşti, Cherleşti, Chiaşi, Chiseleţi, Chiţoreni, Cîrjelari, Cojgăreşti, Constanţa.

Daia, Dara, Dăbuleni, Decea, Deva, Dicămeşti, Dienci, Dindeşti, Dîmbroca, Doblea, Doeşti, Doseni, Draxeni, Dulceanca, Dulceşti, Dumeşti, Dupădeal.

Falaştoaca, Făcăieni, Fărăşeşti, Făurei, Fedeleşteni, Fereşti, Fericea, Filpea, Fistîci, Fişca, Frecăţei, Frumoasa, Fumureni, Fundata.

Galaţi, Găntulei-Găujeni, Găureni, Geangoeşti, Genuneni, Giltofani, Giuleşti, Gîlceşti, Gîndinţi, Gîrceni, Gura Foii, Gura Izbitei, Gutuilor, Gratia.

Harale, Horlacea, Hreasca, Huci, Huisurez, Humoreni, Hupca.

Iveşti.

Întregalde, Întrevale.

Lazuri, Lăleşti, Lăsău, Lăţunaş, Leiculeşti, Lelei, Leleşti, Leoteşti, Lipaia, Lisaura, Luminesti, Lungani.

Macău, Matca, Maxut, Mădulari, Măgulicea, Măgura, Măncesti, Măsurei, Măţău, Merfuleşti, Mînjina, Moimeşti, Monteoru, Moţăieni, Movila Ruptă, Muntele Mare, Muntele Rece, Muşca.

Nadanova.

Obîrşia Mică, Ocoliş, Orbău, Orgeşti, Osebiţi, Ostrovel.

Parincea, Parva, Păpăuţi, Pătrăhăiţeşti, Peşteana, Pielcani, Pipea, Pogana, Poiana Vadului, Pomezeu, Preluca Nouă.

Răspîntia Albă, Răsuceni, Răşcăeţi, Răvăşel, Rînceni, Rohmani-Deal, Rovina.

Surpatele.

Tărsădău, Trandafirilor, Tuzlac.

Ţarna, Ţăudeni, Ţifescu, Ţuţuleşti.

Uzuneşti.

Valea Trotuşului, Vicoieni, Vulpăşeşti, Vulpuescu.

Mai 1982

Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine
Bucureşti, str. Pitar Moş nr. 7—13

LUGOJ: CÎTEVA PRECIZĂRI

DE

SIMION DĂNILĂ

1. N-am fi revenit atît de curînd asupra etimologiei top. *Lugoj* dacă ipoteza noastră [1] nu s-ar fi bucurat recent de atenţia lui Ioan Pătruţ, care formulează cîteva obiecţii demne de luat în seamă [2]. Vom încerca să le discutăm aici, nu înainte însă de a ne opri şi asupra altor aspecte, unele neabordate în articolul nostru, altele insuficient nuanţate.

2. Reamintim că, după părerea noastră, etimologia top. *Lugoj* (popular *Logój*) trebuie căutată în apelativul bănăţean **logój*, pluralul lui **logóz* „rogoz" şi că principalul nostru argument pentru aceasta este prezenţa în graiurile dimprejurul Lugojului a cuvintelor *logojînă* „rogojină" şi *logojîńér'* „rogojinar", care trimit indubitabil la un **logóz/logój*.

Am ignorat în articolul nostru alte două ipoteze cu privire la originea numelui oraşului Lugoj, asupra cărora vom stărui aici doar pentru faptul că ele există.

2.1. După Nicu Dumitrescu, la bază ar sta cuvîntul geto-dac *liugas*, „care e posibil ca în decursul vremurilor şi al transformărilor de ordin lingvistic să fi dat naştere denumirii actuale" [3].

2.2. Lugojeanul Sigismund Schlinger a publicat, cu puţin înainte de moartea sa, un articol în care, după ce discută diferite etimologii publicate pînă atunci, printre ele şi dac. *Lyginos*, rîu în teritoriul tribalilor (cf. Ivan Duridanov, *Trakisch-Dakische Studien*, I. Teil, Sofia, 1969, p. 44), al cărui reflex ar fi numele rîului lituanian *Luginas* ş.a. [4], propune ca etimon numele zeului celtic *Lugos (Lug)*. Patru localităţi din vechea Galie şi din apropierea ei, numite *Lug(u)dunum* (cu terminaţia celtică *-dunum*, corespondentul dac. *-dava*), apoi *Lugano* (din cantonul Ticino, Elveţia), *Lugos* (oraş în provincia italiană Ravenna) şi *Lugo* (oraşul-capitală al provinciei spaniole cu acelaşi nume, în centrul Galiciei, anticul *Lugus Augustus*), ar fi înrudite cu rom. *Lugoj*, prin acest zeu, „o figură mitologică, care avea legătură cu renaşterea, reînvierea" [5].

Menţionăm că şi alţi cercetători înclină să atribuie unor toponime româneşti origine celtică [6].

Cele două ipoteze (cea a originii geto-dace şi cea a originii celtice a top. *Lugoj*) trădează amatorismul autorilor în problemele de istorie a

---

[1] *Numele oraşului Lugoj*, în LR, XXX, 1981, nr. 3, p. 251–254.

[2] Pătruţ, *Lugoj*, p. 266–267.

[3] Nicu Dumitrescu, *Mic îndreptar turistic. Lugoj*, Bucureşti, 1971, p. 7.

[4] Sigismund Schlinger, *Despre originea numelui oraşului Lugoj*, în „Noi tracii", VI, 1979, nr. 61, p. 12.

[5] *Ibidem*, p. 12–13.

[6] Cf. Octavian Răuţ, *Banatul, punte de legătură între centrul şi sud-estul Europei*, în volumul: Octavian Răuţ, Vasile Ioniţă, *Studii şi cercetări de istorie şi toponimie*, Reşiţa, 1976, p.11.

limbii române. Cu excepţia unor hidronime şi, poate, a unor oronime, onomastica noastră nu păstrează nume din antichitatea dacă, celtică, latină etc. Evul mediu, cu marile sale mişcări de populaţii, a provocat un **hiatus onomastic**, o primenire a numelor. O continuitate între onomastica latină, care ar fi trebuit să antreneze şi nume geto-dace, celtice etc., şi cea românească actuală nu există [7]. Dar — arată Sextil Puşcariu [8] — pierderea sau înlocuirea unui nume vechi nu probează lipsa de continuitate a unei populaţii în acel loc.

Presupunînd însă că unele nume vechi ar fi ajuns totuşi pînă la noi, atunci ele ar fi trebuit să se supună aceloraşi legi fonetice cărora li s-au supus toate cuvintele latineşti cu care ar fi venit împreună. În acest caz, un dac. *liugas* sau *Lyginos* ar fi dat rom. **iugă*, respectiv **Lugin(u)*, iar un celt. *Lug(os)* ar fi devenit rom. **Lug(u)*.

3. Dat fiind că pentru „rogoz" se întrebuinţează frecvent în zona Lugojului cuvintele *zep* şi *şovár*, cîţiva cunoscuţi ne-au exprimat verbal scepticismul lor în legătură cu circulaţia cuvîntului *rogoz* (**logoz*) pe aceste meleaguri.

Realitatea este că pe *rogoz* îl găsim pretutindeni pe teritoriul dacoromânei. În Banat (pe vremuri, în mare parte, ţinut mlăştinos) l-am întîlnit ca apelativ la Petnic, Silagiu, Chizătău etc. Iată o strigătură culeasă în această din urmă localitate : „Buruiană de pe creastă, / Frumoasă-i mireasa noastră ; / Frunză verde de rogoz, / Dar şi mirele-i frumos" [9]. Foarte frecventă este apariţia sa în toponimia bănăţeană, fie ca nume al unor localităţi dispărute (*Rogosan*, atestată între 1511 şi 1620, pe lîngă Drăgsineşti, TM, unde o parte de hotar se numeşte şi azi *Rogozanu*; *Rogoz*, între 1690 şi 1700, pe lîngă Jupa şi Zăgujeni, CS, probabil *Ruginosu* de azi ; poate şi *Rwgas*, în 1473, prin părţile Lugojului ori Timişoarei [10] ; *Rogojaua*, sat donat lui Ştefan Török din Eming, comitele Hunedoarei, de către Sigismund Bathory, prin diploma din 24 mai 1597, undeva pe lîngă Făget, TM [11]), fie ca topic minor pe teritoriul unor localităţi (*Izvoru Rugoz* şi *La Rugoz*, înregistrate în punctul cartografic 54/Herneacova, unde transformarea lui *o* neaccentuat în *u* este o particularitate a graiului local : *copil* > *cupil* etc. [12] ; *Rogoaza* 75/Zgribeşti [13] ; *Rogoază* 88/Cliciova [14] şi 73/Glimboca [15] ; *Val'a dă Rogoz*, la Cîlnic, CS [16]). Poetul Gheorghe Azap ne scrie următoarele din satul său din Caraş-Severin : „Cît priveşte *Rogoaza* (...), şi o parte a Ticvaniului Mic (partea mai joasă a satului)

---

[7] Sextil Puşcariu se referă la această discontinuitate mai ales în antroponimie, în *Pe marginea cărţilor*, III, *Onomastică*, DR, VI, p. 525—528 şi în *Limba română*, I, ed. a II-a, Bucureşti, 1976, p. 298, ca şi Al. Graur în *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 51—52.

[8] *Limba română*, p. 302.

[9] *Mult mă-ntreabă inima*. Folclor poetic din judeţul Timiş. Volum constituit din materialul existent în colecţiile de folclor : Vasile Cica, Nichifor Mihuţa. Selecţie, clasificare, prefaţă glosar şi indici : Aurel Turcuş, Timişoara, 1981, p. 108.

[10] DILT, II, p. 395.

[11] Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, Timişoara, 1982, p. 33.

[12] *NALR-BANAT. Date*, p. 87.

[13] *Ibidem*, p. 118.

[14] *Ibidem*, p. 137.

[15] *Ibidem*, p. 115 ; V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 30, consemnează la Glimboca, CS, formele *Rogoza* sau *Rogoaze*.

[16] Vasile Ioniţă, *Contribuţii la cercetarea onomasticii din Cîlnic (judeţul Caraş-Severin)*, I, *Toponimia*, în SLLFolc, II, Reşiţa, 1971, p. 92.

poartă acest nume topic. *Rogoaza* noastră e prelungită cu niște fînețe, grase, limitrofe acestei părți din vatra satului, fînețe numite tot *Rogoază*; fînețe amestecate cu pipirig, papură, nuiele, bruscălani etc. Și totuși noi, băștinașii, nu folosim cuvîntul *rogoz*; nici *logoz*".

Rogoaza din exemplele date pare a se fi născut din *rogoz* prin atracția unui entopic de genul feminin (*țarină*, *vale* etc.), iar *Rogoază* este pluralul acestuia, *Rogoaze* (deci un plural toponimic [17]), cu *e* devenit *ă* după consoanele dure în Banat. Pluralul toponimic *Rogoază* trebuie deosebit de pluralul apelativului *rogoz*, care, precum arătam în articolul din 1981, ar fi *rogozi*, preluat și el de toponimie: *Rogozi*, un cătun din Argeș [18] și *Lugoj/Logoj* (scris de două ori chiar *Logoji* de către popa Stoica din Mehadia [19]).

4. I. Pătruț, neținînd seama de principalul nostru argument, deplasează discuția asupra a două aspecte nu lipsite totuși de importanță pentru onomastica noastră.

4.1. Deoarece, după opinia Domniei sale, top. *Lugoj* provine de la antrop. *Logoj* (< *Log-* + *-oj*), I. Pătruț consideră că relația toponim-antroponim (cînd nu se utilizează sufixe) se realizează într-un singur sens: de la antroponim la toponim, iar nu și invers, cum argumentam noi cu n. fam. *Hațeg*. De la toponim la antroponim, ne învață Domnia sa, avem totdeauna formații sufixate.

Spre a convinge că originea oamenilor se poate reflecta nu numai în antroponimele formate de la toponime cu suf. *-(e)anu* ș.a., ci și în cele provenite direct de la toponime, fără sufixe, vom produce în continuare alte argumente. Nu includem în această categorie nume de tipul *Ștefan Mihăilescu-Brăila*, *Octav Pancu-Iași*, *Ioan Al. Brătescu-Voinești*, în care localitatea de baștină (moșia), adăugată fără sufix numelui de familie, nu-l elimină pe acesta.

Numele de familie identice cu toponimele au fost la început, desigur, supranume. Astfel de supranume se nasc și sub ochii noștri: un om mutat la Belinț, TM, dintr-un sat apropiat, Fădimac, este supranumit de către belințeni *Fădimácu*; un altul — *Bărăganu*, fiind venit din Cîmpia Română. O anchetă întreprinsă de noi în cîteva sate de pe lîngă Lugoj ne arată că procedeul este curent: în satul Victor Vlad Delamarina întîlnim supran. *Fîrliug* (< *Fîrliug*, CS); la Dragomirești ne întîmpină supran. *Jena* (< *Jena*, TM), iar la Lăpușnic supran. *Crivina* (< *Crivina*, TM). În punctul cartografic 53/Bucovăț găsim supran. *Bierda* [20] (< *Birda*, TM). La Lugoj — supran. *Șoimoș* [21] (< *Șoimoș*, AR).

De asemenea, la ardelenii veniți în Moldova și Dobrogea s-au putut depista supranume identice cu localitatea de baștină: *Bîrgău*, *Cergău*, *Ciceu*, *Făgăraș*, *Răcătău*, *Răhău*, *Turda* [22].

---

[17] Cf. Gh. Bolocan, *Există un plural toponimic?*, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 1, p. 3—13.
[18] MDGR, V, p. 260.
[19] Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, București, 1969, p. 250 și 251.
[20] *NALR-BANAT. Date*, p. 85.
[21] Petru Barbu, *Porecle logojenești. Folklor*, Cluj, 1927, p. 13.
[22] Filofteia Modoran, *Toponime care reflectă mișcări de populație românească pe teritoriul țării noastre*, în LR, XXXI, 1982, nr. 1, p. 87 (cercetătoarea enumeră aici și supran. *Blaj* și *Bran*, dar acestea ar putea fi de la început antroponime).

Un Ioan *Căvăran (Kevaran* János) (< *Căvărani*, CS) îl întîlnim la 1647 pe lîngă Caransebeș [23]. Dimitrie *Țichindeal*, al cărui nume de familie n-are nici o legătură cu localitatea *Cichinda* (DOR, p. 238), poartă numele satului omonim din j. Sibiu.

Și Natalia Cernăuțeanu identifică în localitatea Sîrbeni, j. Teleorman, nume de familie provenite din supranume care arată originea, „formate cu sufixul *-eanu* sau fără sufix" [24]. Exemplele citate de autoare în acest articol, mai mult teoretic, nu sînt însă, din păcate, edificatoare pentru discuția noastră. Vom recurge, de aceea, la *Lista abonaților la serviciul telefonic din municipiul Timișoara și județul Timiș* [Timișoara], 1982, bogată în nume de familie nesufixate provenind de la nume de localități : *Berghin*, p. 99 (< *Berghin*, AB) ; *Berzava*, p. 424 (< *Bîrzava*, AR, j. Harghita, dar și hidronim în CS) ; *Borod*, p. 109 (< *Borod*, BH) ; *Căpăț*, p. 123 (< *Căpeți*, j. Mureș) ; *Cinca*, p. 130 și 562 (apare și ca supranume la Belinț ; Ștefan Pașca îl pune în legătură cu top. *Cinca* [25] ; o localitate dispărută *Cynka* se întîlnește la 1444 pe lîngă Jdioara, TM [26], o altă *Chinka* a fost localizată lîngă Jidovini, Berzovia de astăzi, CS [27], un pîriu *Cinca* trece pe la Darova, TM) ; *Cincu*, p. 130 și 501 (< *Cincu*, j. Brașov) ; *Cociuba*, p. 136 și 492 (scris și *Kocsuba*, p. 1232, *Cocioba*, p. 136 și 513) (< *Cociuba*, AR, BH ; localitatea bihoreană apare în documente și *Koczioba*, *Kochyoba*, *Kotsoba*, *Kocsoba* [28]) ; *Corpade*, p. 430 (< *Corpadea*, CJ) ; *Cutina*, p. 567 (< *Cutina*, TM) ; *Dabâca*, p. 154 (< *Dăbîca*, CJ, HD) ; *Dorohoi*, p. 164 (< *Dorohoi*, j. Botoșani) ; *Făgăraș*, p. 175 și 433 (< *Făgăraș*, j. Brașov) ; *Ghimboasa*, p. 468 (< *Ghimboasa*, j. Prahova) ; *Hațeg*, p. 204 (< *Hațeg* HD) ; *Lipovăț*, p. 242 (< *Lipovăț*, j. Vaslui) ; *Lugoj*, p. 244 și *Lugoș*, p. 545 (< *Lugoj*, TM) ; *Păuliș*, p. 449 (< *Păuliș*, AR, HD) ; *Pereni*, p. 305 (< *Pereni*, j. Dolj) ; *Periam*, p. 504 (< *Periam*, TM) ; *Racoviță*, p. 325 (< *Racovița*, TM etc.) ; *Slatina*, p. 351 și *Slatină*, p. 505 (< *Slatina*, CS etc.) ; *Suceava*, p. 362 (< *Suceava*) ; *Țaga*, p. 386 (< *Țaga*, CJ) ; *Valcani*, p. 533 (< *Vălcani*, TM) ; *Vinga*, p. 522 (< *Vinga*, AR).

Unele nume de familie redau grafia maghiară sau germană a localităților : *Kolozsvar*, p. 232 (= *Cluj*) ; *Schag*, p. 535 (= *Șag*, TM) ; *Torda*, p. 381 (= *Turda*, CJ ; cf. și Gheorghe *Turda*, cîntăreț maramureșean cu dese apariții în emisiunile de televiziune).

Să mai notăm, în sfîrșit, și n. fam. *Simeria* (< *Simeria*, HD), întîlnit în punctul cartografic 73/Glimboca [29].

Credem că exemplele date sînt suficiente spre a fi omologat un sens cu care simetria raporturilor toponim-antroponim se încheie fericit. Schematic, aceste relații ne apar în felul următor :

antroponim → toponim (cu și fără sufix)

---

[23] Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440—1653)*, Timișoara, 1981, p. 193—194.

[24] Natalia Cernăuțeanu, *Observații asupra sistemului de denominație personală în mediul rural*, în LL, V, 1961, p. 81—82.

[25] Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 157 și urm.

[26] DILT, II, p. 312.

[27] Victor Motogna, *Banatul românesc în cele dintîi veacuri ale stăpînirii ungurești*, în volumul *Banatul de altădată*, I, Timișoara, 1944, p. 301.

[28] DILT, I, p. 159—160.

[29] *NALR-BANAT. Date*, p. 115.

toponim → antroponim (cu și fără sufix)

4.2. Să examinăm acum și poziția așa-zisului sufix *-oj* în antroponimia noastră, în lumina noilor argumente aduse de I. Pătruț.

În n. fam. *Bolojan*, Domnia sa vede un derivat față de antrop. *Bole(a)* cu suf. *-oj-* + *-an*, și nu un derivat din antrop. *Bolog(a)* + *-an*, care dă *Bologan* [30].

Sîntem cu totul de acord că antrop. *Bolog(a)* sau, mai curînd, top. *Bologa*, CJ, + *-an* dă *Bologan*, dar + *-ean* dă **Bologean* > *Bolojan*, precum n. fam. *Lăncrănjan* vine de la *Lancrăng*, vechiul nume al satului *Lancrăm* [31]. Ne aflăm, prin urmare, în fața a două sufixe : *-ean(u)* și *-an(u)*, acesta din urmă fiind, dacă nu un împrumut direct din slavă [32], atunci o variantă a lui *-ean(u)* [33]. Elementul palatal al suf. *-ean(u)* alterează, de cele mai multe ori, consoana finală din rădăcina la care se atașează [34], încît „răspîndirea sufixului *-an*, aproape pretutindeni dincoace de Carpați, se datorește în mare măsură faptului că servește ca instrument prohibitiv alterării consonantelor finale din radical" [35].

Noi considerăm că în cazul unor dublete ca : *Arăzan/Arădan* [36] (< *Arad* sau *Arada*, AB) ; *Bodrojan/Bodroganiu* [37] și *Bodroganu* [38] (< *Bodrog*, AR, CJ), formații perfect paralele cu *Bolojan/Bologan ; Borozan* [39]*/Borodan* [40] (< *Borod*, BH) ; *Ghirozan* [41]*/ghirodan* „originar din Ghiroda, TM" (în graiul din Balinț) ; *Hălmăjan/Hălmăgean* [42] (< *Hălmagiu*, AR) ; *Iclozan* [43]*/Iglodan* [44] (< *Iclod*, AB, CJ, *Icloda*, TM) ; *Orăviceanu/Orăvițan* [45] (< *Oravița*, CS) ; *Racovicean/Racovițan* [46] (< *Racovița*, TM etc.) ; *șănovišán* „originar din Șanovița, TM" (în graiul din Belinț)/*Șano-*

---

[30] Pătruț, *Lugoj*, p. 267.

[31] Al. Graur, *op. cit.*, p. 117—118. Prefacerea lui *g* în *j* în graiul „de pe Crișuri și Someș" îi este binecunoscută lui I. Pătruț, care o atribuie influenței maghiare (*Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 212—215). Fonetismul acesta este abordat și de : Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București, 1961, p. 69—70 ; Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialctologie română*, București, 1975, p. 148—149, 155 și urm ; Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 193—194, etc. În unele nume însă, *j* apare în locul africatei *g* și datorită grafiei chirilice, în care slova ж nota atît pe *j*, cît și pe *ğ* (Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 441). Formele cu *j* s-au impus apoi și în rostire, explicînd astfel existența dublетelor de tipul : *Giurcă/Jurcă*, *Giura/Jura*, *Giurgiu/Jurj* etc. (DOR, p. 66—67). La Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 184, apar, pe aceeași pagină și pentru același nume, grafiile · *Giurgea/Jurgea*, iar în DILT, I, p. 261, același sat este notat *Gichiș* și *Jichiș*. În cartea de telefoane citată, p. 337, *Rugea/Ruja*, *Rugescu/Rujescu* sînt forme care explică foarte bine pe *Motorojescu* din *Motoroga*, iar nu altfel (I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980, p. 115).

[32] Ștefan Pașca, *Sufixe care indică apartenența locală*, DR, VII, 1931—1933, p. 158.

[33] *Ibidem*, p. 158 ; v. și Marieta Pietreanu, *Sufixul* **-an**, SMFC, II, 1960, p. 97—98.

[34] Nenumărate exemple consemnează Șt. Pașca, *art. cit.*, p. 156, și M. Pietreanu, *art. cit.*, p. 98.

[35] Șt. Pașca, *art. cit.*, p. 158.

[36] *Tel.*, 82.

[37] *Tel.*, p. 105.

[38] Supranume în punctul cartografic 58/Seceani, *NALR-BANAT. Date*, p. 93.

[39] Supranume în punctul cartografic 41/Bancloc, *NALR-BANAT. Date*, p. 68.

[40] *Tel.*, p. 109.

[41] *Tel.*, p. 190.

[42] *Tel.*, p. 205.

[43] *Tel.*, p. 213.

[44] *Tel.*, p. 561.

[45] *Tel.*, p. 295.

[46] *Tel.*, p. 325.

viţan, n. fam. la Belinţ etc., primul termen, derivat cu suf. *-ean(u)*, este mai vechi în limbă decît al doilea, derivat cu *-an(u)*.

Alt nume de familie invocat de I. Pătruţ, *Dolojan* [47], comportă o explicaţie asemănătoare : din antrop. *Dologa* + *-ean*, ştiut fiind că suf. *-ean(u)* se poate ataşa atît la nume de locuri, cît şi la nume de persoane [48].

Nici în privinţa n. fam. *Corojan* [49] nu credem că ar fi vorba de un derivat cu sufixul *-oj*. El poate proveni fie de la un top. cu radicalul terminat în *ğ* : *Corogea*, patru denumiri din toponimia minoră a nordului *Moldovei* [50] ; *Corugea* [51], sat în j. Tulcea [52] ; *Corogeşti*, cătun desfiinţat în j. Argeş [53], fie de la n. fam. *Coruz*, întîlnit în Ardeal (DOR, p. 427).

Mogojan, desigur, nu este un derivat faţă de *Mogoş* (DOR, p. 325), dar nici format de la *Mog-* + *-oj-* + *-an* [54], ci provine de la *Măgoaja*, sat în j. Cluj, prin asimilare *(ă — o > o — o)*.

În fine, n. fam. *Onojescu* nu se explică printr-un neatestat *Onoja*, *Onoju* < *On(a)*, *One(a)* < *Ioan* [55], ci din n. fam. *Onogea* (DOR, p. 449).

Aşadar, din toate antroponimele înfăţişate de I. Pătruţ ca dovezi ale existenţei sufixului *-oj*, nici unul nu rezistă examenului critic, prezenţa acestui grup de sunete în corpul fonetic al numelor respective avînd cu totul altă explicaţie. Domnia sa va putea invoca şi alte nume cu *-oj*, dar sîntem convinşi că despre un atare sufix nu poate fi vorba în antroponimia noastră. Spre pildă, un *Bojan* a fost explicat de Şt. Paşca din *Bozeni*, prin analogie cu *Rogojean* < *Rogoz* [56] ; un *Boloj*, n. fam. din Lugoj [57], este, de fapt, magh. *Balazs* ; un n. fam. *Borojan*, tot din Lugoj [58], provine de la *Borogea*, sat în j. Mehedinţi ; top. *Stolojani* din j. Gorj şi n. fam. *Stolojescu* din Timişoara [59] se explică din prenumele *Stolăja* sau *Stolej* (DOR, p. 459), prin asimilare. Şi exemplele ar putea continua.

5. La capătul acestor însemnări, considerăm că ipoteza noastră cu privire la originea top. *Lugoj* rămîne în picioare. Atestarea cuvîntului *logoz* „rogoz" [60], ca şi explicarea înlocuirii lui *r* prin *l* [61] sînt fapte pe care le aşteptăm de la adîncirea studiilor de dialectologie şi istorie a limbii, spre a ni se confirma pe deplin presupunerea.

---

[47] Pătruţ, *Lugoj*, p. 267.

[48] Pentru n. fam. *Porojan*, invocat de I. Pătruţ în cartea sa din 1980, p. 116, şi explicat ca derivat faţă de *Poru*, *Pore* + *-oj-* + *-an*, noi am propus *(art. cit.*, p. 254) n. fam. *Poruja*. Un alt etimon posibil ar fi supran. *Poroagă*, cunoscut de noi de la Belinţ şi Chizătău, TM.

[49] Pătruţ, *Lugoj*, p. 267.

[50] E. Petrovici, *Adjective posesive slave în- j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în SCL, IV, 1953, p. 69—70.

[51] *Ibidem*, p. 70.

[52] *Indicator*, p. 118.

[53] Dimitrie Frunzescu, *Dicţionar topografic şi statistic al României*, Bucureşti, 1872, p.135.

[54] Pătruţ, *Lugoj*, p. 267.

[55] *Ibidem*, p. 267.

[56] Şt. Pasca, *art. cit.*, p. 167.

[57] *Tel.*, p. 425.

[58] *Tel.*, p. 426.

[59] *Tel.*, p. 360.

[60] O parte a satului Vermeş, CS, numită *Logojăl (NALR-BANAT. Date*, p. 120), dacă nu se explică printr-o mişcare metanastasică dinspre Lugojel, TM, ar putea fi o asemenea atestare.

[61] Totuşi nu chiar atît de dificil de explicat, dacă ţinem seama că vibranta *r*, consonanta cea mai greu de pronunţat, este şi cea mai expusă schimbărilor (Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, Bucureşti, 1959, p. 107).

SIGLE ȘI ABREVIERI

Siglele județelor, care apar după numele de localități, sînt cele oficiale, stabilite de organele administrative

DILT	Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, vol. I, 1967, vol. II, 1968
DOR	N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963
Indicator	Ion Iordan, Petre Gâștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974
j.	județul
NALR-BANAT. Date	Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, sub conducerea lui Petru Neiescu, *Noul atlas lingvistic pe regiuni. Banat. Date despre localități și informatori*, București, 1980
n.fam.	nume de familie
top.	toponim
Pătruț, *Lugoj*	Ioan Pătruț, *Din nou despre Lugoj*, în LR, XXI, 1982, nr. 3, p. 226—267
supran.	supranume
Tel.	*Lista abonaților la serviciul telefonic din municipiul Timișoara și județul Timiș*, [Timișoara], 1982

Septembrie 1982

Școala generală
Comuna Belinț, județul Timiș

DESPRE ANALIZELE GRAMATICALE CU MAI MULTE SOLUȚII*

DE

MIOARA AVRAM

Analizele gramaticale sînt, după cum se știe, un mijloc de aplicare și de verificare a cunoștințelor teoretice despre structura limbii și mecanismul ei de funcționare; ele sînt, în același timp, un mijloc de verificare a măsurii în care este înțeles un text dat și de însușire a unor modele de exprimare prin conștientizarea regulilor de îmbinare a cuvintelor în comunicare. Scopul lor este legat deci în ultimă instanță de practica limbii [1], chiar dacă la prima vedere ele par simple exersări ale teoriei. Pentru a-și atinge însă scopul atît de complex, analizele gramaticale cer multă atenție atît din partea elevului, cît și a profesorului examinator. Atenția e necesară nu numai pentru a nu se face greșeli sau a nu se lăsa greșeli neobservate, ci și pentru a nu se considera greșită o interpretare posibilă în situații în care textul permite mai mult decît o singură interpretare.

Asemenea situații sînt, în linii mari, de două feluri, după caracterul obiectiv sau subiectiv al cauzelor care provoacă interpretări diferite.

1. În categoria interpretărilor diferite (duble sau multiple) cu cauze o b i e c t i v e, o primă situație este aceea a textelor cu ambiguități de exprimare sau cu omonimii gramaticale (morfologice sau/și sintactice), care pot primi două interpretări diferite valabile pentru două realități diferite, după cum sînt înțelese, decodate, într-un fel sau altul [2]. De exemplu, în *Scoate lucrurile din geamantan*, partea de propoziție *din geamantan* poate fi la fel de corect interpretată drept atribut al substantivului *lucrurile* sau complement al verbului *scoate* (textul n-ar mai fi ambiguu în topica *Scoate din geamantan lucrurile)*; o ambiguitate asemănătoare între complement și atribut, pe plan sintactic, dar, de astă dată, și între dativ și genitiv, pe plan morfologic, cu consecințe reale pentru înțelegerea comunicării conform intențiilor autorului ei, se întîlnește în construcții ca *Ieri am împrumutat cartea unui coleg* (care se pot dezambiguiza fie tot prin topică — *Am împrumutat unui coleg cartea* —, fie, mai puțin clar, prin folosirea anticipării complementului prin pronume neaccentuat: *I-am împrumutat cartea unui coleg*). Ambiguitatea poate privi interpretarea ca subiect (în nominativ) sau complement direct (în acuzativ) în exemple ca *Luni începe examenul* (textul se clarifică în topica *Examenul începe*

---

* Concluzii trase la masa rotundă cu tema *Analiza gramaticală* din cadrul sesiunii științifice *Analiza lingvistică* de la Craiova, 15 mai 1982.

[1] Vezi Mioara Avram, *Cum și de ce trebuie să se învețe gramatica în școală*, în LL, 1976, I, p. 154; idem, *Gramatica și cultivarea limbii în învățămînt*, în LL, 1982, IV, p. 476—477.

[2] Pentru sintaxă vezi *Gramatica limbii române* editată de Academia R.S.România, ediția a doua, tiraj nou, București, 1966, vol. al II-lea, p. 11.

luni) sau tipul de predicat — verbal, respectiv nominal — din enunțuri ca *Expoziția a fost deschisă azi* (dezambiguizabile printr-o anumită complinire). Unele enunțuri de acest fel pot fi dezambiguizate în scris prin punctuație și ortografie, iar în vorbire prin intonație, elemente cărora trebuie să li se acorde toată atenția în momentul efectuării analizei (de exemplu, pauza dintre *cartea* și *unui coleg* în *Am împrumutat cartea unui coleg* exclude interpretarea lui *unui coleg* drept atribut). De asemenea, structurile ambigue dintr-un enunț se clarifică de obicei prin contextul lui : dacă propoziția *Luni începe examenul* deschide o comunicare, *examenul* este subiectul lui *începe;* în contexte ca *Băiatul e ocupat : luni începe examenul și-l termină abia joi* e limpede că avem a face cu un subiect persoană și că examenul e complement direct ; tot astfel, dacă un enunț scris ca *El intră și adună hîrtiile* permite o dublă interpretare morfologică a verbelor (indicativ prezent sau perfect simplu), un context în care apar verbe cu forme marcate diferențiat la timpurile în cauză, de tipul *lucrează/lucră, vede/văzu, scrie/scrise, citește/citi*, dezambiguizează și formele omografe. La corectarea unor analize făcute pe enunțuri fragmentare, profesorul, care știe mai mult despre textul dat, trebuie să observe cu grijă dacă soluția diferită de cea justă în mod absolut nu e permisă de ruperea din context sau de felul cum a fost citit — ca intonație, accente și pauze — și cum a fost scris — ca ortografie [3] și punctuație [4] — textul.

O dublă interpretare cu cauze obiective se poate datora și complexității exprimării, mai exact unor realități lingvistice care, prin cumularea unor valori sau nuanțe, permit simultan interpretări diferite în funcție de ce se trece pe primul plan : în această situație sînt, de exemplu, interpretări morfologice ca participii cu valoare adjectivală sau adjective de proveniență participială și sintactice ca propoziții cauzale cu nuanță temporală sau temporale cu nuanță cauzală ; aici trebuie moderată însă tendința de a abuza, în analiza sintactică, de cumulul de nuanțe atunci cînd textul dat nu impune aceasta și, mai ales, trebuie evitată greșeala de a asocia valori sau nuanțe opuse, incompatibile între ele (de tipul cauză și scop sau cauză și consecință ori concluzie), precum și valori identice cu expresii diferite (ca : subordonată consecutivă și coordonată conclusivă ; subordonată concesivă și coordonată adversativă) [5]. Spre deosebire de soluțiile parțial diferite care decurg din cumulul de valori sau nuanțe, soluțiile duble provocate de altă realitate complexă și anume de contradicția dintre formă și înțeles nu sînt ambele acceptabile, gramatica dînd totuși prioritate formei : de exemplu, în calificarea unui dativ posesiv (pronume personal și nu posesiv) sau a unui pronume personal ori demonstrativ feminin cu valoare de neutru ; interpretarea exclusiv semantică este, în orice caz, incompletă.

Cele mai numeroase cazuri de soluții diferite cu cauze obiective în structura lingvistică a textului analizat se întîlnesc la analiza textelor

[3] În situații ca *odată/o dată, numai/nu mai.*

[4] Pentru aceasta vezi Mioara Avram, *Punctuația și implicațiile ei în limbă și în comunicare*, în LL, 1980, I, p. 25 ; cf. și p. 16, 18—19.

[5] Perechile de unități sintactice amintite prezintă asemănări în ansamblul lor, fie că sînt direct echivalente în cadrul unor raporturi sintactice diferite (consecutiva/conclusiva, concesiva/adversativa — vezi *Gramatica limbii române*, II, p. 231), fie că pot rezulta din inversarea unui raport (regenta unei cauzale/consecutivă sau conclusivă) sau din presupunerea lui (cauză/scop).

poetice, care preferă construcțiile și mijloacele de exprimare nespecializate sau polivalente, ca juxtapunerea, gerunziile și participiile pasibile de două sau mai multe interpretări, conjuncțiile polisemantice [6]; tocmai de aceea analiza unor asemenea texte nu este indicată pentru clasele mici.

2. Altă categorie este aceea a situațiilor în care dubla (sau multipla) interpretare are cauze s u b i e c t i v e, nemaiținînd de realitățile de conținut diferite confundate într-un aspect formal unic. E vorba deci acum de situații în care întîlnim pur și simplu două descrieri diferite ale aceleiași realități.

Acestea se pot datora deosebirilor de nivel sau grad de detaliere și în acest caz interpretările nu se contrazic, ci se deosebesc prin plusuri, respectiv minusuri de precizie și de rafinare ; am în vedere în primul rînd analizele școlare din clasele primare și gimnaziale, care folosesc întîi noțiunea nedistinctă de parte secundară de propoziție, apoi pe cea de atribut și complement și mult mai tîrziu speciile lor, sau întîi noțiunea nedistinctă de cuvînt de legătură și apoi precizarea prepoziție sau conjuncție, dar și unele metode științifice care operează cu împărțirea propozițiilor în grupuri mai mari, ca grupul subiectului și grupul predicatului.

Adevăratele deosebiri și chiar contradicții de interpretare se întîlnesc în problemele care cunosc controverse în literatura de specialitate. Dintre acestea interesează cel mai puțin diferențele de simplă terminologie (obiect sau complement, de exemplu) sau de clasificare și cel mai mult cele care duc la segmentări diferite ale unităților gramaticale [7]. Numărul propozițiilor sau părților de propoziție identificate într-un text depinde de admiterea sau neadmiterea predicatului verbal compus, a valorii predicative a unor moduri nepersonale sau a caracterului locuțional al unor îmbinări ca *din cauza*, *în fața*, *în scopul* [8]; locul segmentării în frază și calificarea unor subordonate depind de admiterea sau neadmiterea pronumelui relativ compus *cel ce* [9] și iarăși de admiterea sau neadmiterea caracterului de locuțiune (conjuncțională și prepozițională) al unor îmbinări ca *în ipoteza că*, *dat fiind că* [10], respectiv *din cauza*, *în fața*.

Dată fiind existența multor probleme controversate [11] și multor deosebiri între gramatica școlară și gramaticile de alt nivel sau de alte orientări, e de așteptat ca ecouri ale acestor deosebiri să răzbată și în unele analize făcute de elevi la diverse probe mai mult sau mai puțin hotărîtoare. În aceste condiții sînt necesare unele recomandări atît pentru elevii autori ai analizelor, cît și pentru profesorii care le corectează. Desigur, deosebi-

---

[6] Pentru ambiguitățile textelor poetice vezi I. Coteanu, *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, în SCL, XXIX, 1978, nr. 2, p. 119—124.

[7] Vezi Mioara Avram, în *Sinteze de limba română*, ediția a doua, București, 1981, p. 199.

[8] Vezi și *Gramatica limbii române*, II, p. 86.

[9] Datorită importanței lor pentru analiza sintactică unii autori reduc controversele existente în sintaxa românească la două : predicatul compus și *cel ce ;* vezi Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, ediția a doua, București, 1970, p. 402—404.

[10] Vezi și *Gramatica limbii române*, II, p. 262—263.

[11] Vezi Mioara Avram, *Traditional Romanian Grammar*, în *Current Trends in Romanian Linguistics*, edited by A. Rosetti and Sanda Golopenția Eretescu (= RRL, XXIII, nr. 1—4; CLTA, XV, nr. 1—2), București, 1978, p. 125—126 ; pentru sintaxă, vezi și *Sinteze de limba română*, p. 198—199.

rile față de gramatica școlară nu trebuie considerate din principiu greșeli, cu atît mai mult cu cît s-ar ajunge în situația paradoxală ca tocmai un elev care dovedește curiozitate științifică și informație să fie sancționat. Se recomandă totuși elevilor evitarea preluării pripite a unor interpretări nu numai insuficient asimilate de ei în afara școlii, ci uneori și insuficient puse la punct în cercetarea propriu-zisă. În orice caz, ceea ce se cere să respecte elevul și să constate profesorul este logica interpretării, încadrarea ei într-un sistem consecvent; aceasta presupune atît concordanță între analiza morfologică și cea sintactică (de exemplu, la interpretarea lui *cel ce:* dacă morfologic e considerat pronume compus, trebuie să fie nedisociat pe plan sintactic, dar, dacă morfologic e analizat ca reprezentînd două pronume, sintactic se repartizează la două propoziții diferite)[12], cît și consecvență în restul analizei (la interpretarea cuvintelor din jur și la repetarea aceleiași situații sau în situații similare) și chiar consecvență între scriere și analiză (de exemplu, scrierea *împotriva*, conformă cu normele ortografice actuale, nu permite interpretarea drept locuțiune prepozițională, ci numai pe aceea de prepoziție, spre deosebire de grafii mai vechi, ca *în potriva;* cf. *înăuntrul/în lăuntrul*).

Se pot admite două descrieri diferite ale aceleiași realități, dar nu analize hibride care combină porțiuni analizate după concepții diferite. O dată în plus se dovedește deci legătura dintre gîndirea logică și gramatică.

Decembrie 1982

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

[12] Pentru alte exemple vezi *Sinteze de limba română*, p. 200.

DESPRE ADRESAREA REVERENȚIALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN SECOLELE AL XVI-LEA — AL XVII-LEA

DE

ALEXANDRU NICULESCU

0. Examinînd unele rezultate ale cercetărilor de pînă acum privind exprimarea verbală a politeții în limba română, o distinsă colegă și cercetătoare, Finuța Hasan, aduce în discuție, din nou, în revista „Limba română", XXXI, 1982, 3, p. 213—216, problema adresării reverențiale.

1. Cu ani în urmă, pe urmele unor eminenți lingviști precum Al. Lambrior și daneza Hedvig Olsen, am arătat că adresarea la pers. 2 pl. *(ați venit, sînteți sănătos)* și întrebuințarea la singular a pronumelui personal de politețe *dumneavoastră* de pers. 2 pl. *(dumneavoastră ați venit singur, dumneavoastră sînteți sănătos)* sînt un efect al influenței franceze în exprimarea politeții, după care *vous* (2 pl.) și verbul la pers. 2 pl. pot funcționa, la singular, cu valoare reverențială. În acest caz, de întrebuințare specială a formelor de plural, elementele nominale rămîn la singular : cf. *vous êtes beau ; vous êtes professeur* etc.

Fenomenul — care face parte din modificările aduse limbii culturii de occidentalizarea noastră romanică — nu este mai vechi decît sfîrșitul sec. XVIII — începutul sec. XIX : el s-a răspîndit în primul rînd în limba scrisă și vorbită la oraș, așadar în medii culturale urbane (la țară se întrebuințează adresarea la pers. II sg. însoțită de pronumele *dumneata*), și a cîștigat teren, în sec. XIX, pînă la instalarea definitivă în limba română literară contemporană. Nu este nevoie să readucem în discuție, aici, aspecte și probleme prezentate în studii publicate în ultimii 25 de ani („Studii și cercetări lingvistice", VIII, 1957, 3, p. 315—343 ; *Individualitatea limbii române*, I, București, 1965 ; *Strutture allocutive pronominali riverenziali*, Firenze, 1974). Am încercat, atunci, să explicăm chiar formarea, în română, a unui nou (al doilea !) pronume de politețe de pers. III sg. : *dînsul* (alături de *dumnealui*, care pare a deveni din ce în ce mai rar, fiind învechit și peiorativ). Limba română este, astfel, singura limbă romanică în care se poate vorbi, reverențial, de o persoană a treia, absentă !

2. Finuța Hasan, bună cunoscătoare a limbii române vechi, parcurgînd o serie de documente din secolele XVI—XVIII, crede a putea corecta (și infirma) concluziile cercetărilor de mai sus pornind de la scrisori adresate, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, de particulari unor persoane oficiale (de obicei, primari, pîrcălabi, judecători). Într-una din aceste scrisori, publicate în valoroasa culegere *Documente și însemnări românești din sec. XVI* (text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș, Alexandra Roman-Moraru) (1979), D-sa descoperă forme de pers. 2 pl. adresate unei singure persoane, alternativ cu forme de pers. 2 sg., într-un context precum : *după aceia-ț*

dau [probabil : *ştire*] *domnitale şi mă mir de cea minte mare şi înţel*[*ea*]*p*[*tă*] *ce aveţi şi jurămînt ce-aţi jurat cu domnu nostru ... Ci mă rog dumnitale nu-ţ potrivi mintea cea* [...] *cu* [*a*] *altora ce sînt deşerţi de minte, că ce se va fa*[*ce*] *veri vrea să dai seama (sic!) înnaintea lui Dumnezeu* (DÎ, p. 147—148). Scrie *jupînul Nica vistiar* lui Lucas Engeter, primarul Sibiului *(jupînu Lucaciu, bulgărul* [= *Bürgermeister!*] *Sibiiului)*, la 2 septembrie 1600.

3. După cum se vede, adresarea la pers. 2 sg. a l t e r n e a z ă cu aceea la pers. 2 pl. Fenomenul alternanţei adresării reverenţiale cu adresarea non-reverenţială (schimbarea persoanei adresării) este, în general, cunoscut; cf. în scrisoarea lui Neacşu (1521) *aceste cuvinte să ţii Domniia ta la tine ... şi Domniile voastre să vă păziţi cum ştiţi mai bine* (DÎ, p. 95). De altfel, şi în limbile romanice occidentale care posedă adresarea de politeţe la pers. 2 pl., asemenea alternanţe stilistice, în variantă liberă, există (v. *Strutture allocutive* ..., p. 139—142). Mesajul reverenţial conţine o componentă individuală, psiholingvistică, supusă unui comportament lingvistic *hic et nunc* al vorbitorului.

În ceea ce priveşte însă adresarea reverenţială la singular cu forme de pers. 2 pl., în limba română din sec. XVI problemele sînt mai complicate. Mai întîi este o problemă de transcriere. Examinînd cu atenţie fragmentul adus în discuţie, constatăm că I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, I (1599—1699), Cluj, 1940, citeşte, în scrisoarea L (p. 148) — acolo unde editorii DÎ au lectura *avăţi* (авѣцї) — forma de pers. 2 sg. *arăţi*. Apare deci întrebarea : pers. 2 sg. sau pers. 2 pl.? Textul descifrat de editorii DÎ menţine formele de pers. 2 pl. (sensul construcţiei *mă mir de cea minte mare şi înţel*[*ea*]*p*[*tă*] *ce aveţi/arăţi* poate fi menţinut şi într-un caz şi într-altul).

În al doilea rînd, este o problemă de structură textuală. Textul scrisorii L conţine o serie de forme pronominale şi adjectival-atributive care atrag atenţia : *dece* (= *deci*) *socotiţ că Domniia voastră nu sînteţ deşerţi de m*[*inte*] *să vă ridicaţ ca alţii* (p. 148). Forma *deşerţi*, exclusiv de plural, este adresată m a i m u l t o r persoane, nu uneia singure. Vistierul Nica se adresa primarului, dar, prin acesta, şi celor aflaţi sub administraţia primarului, ca să-şi respecte jurămîntul de credinţă dat lui Mihai Viteazul (cf. *faceţ atîta răutate de-aţ rădicat săsimea toată de u*[*cide*] *oamenii noştri*, ibidem). Este un apel-avertisment adresat unei colectivităţi. De altfel, scrisoarea către primar se încheie la singular : *foarte mă rog dumitale şi Dumnezeu să te veselească.*

4. Dar să examinăm şi celelalte cazuri menţionate de articolul din „Limba română", ca dovezi ale adresării reverenţiale la plural în sec. XVI—XVII. În cazul scrisorii 22 din Arhivele Bistriţei SB, ed. rom., p. 47) cu textul *vă pohtem pre dumiata*, se poate observa că este adresată *la dumialui marele birăul de Bistriţă şi la toţ dŏmnii de acolo*, cu salutarea *să fiţ dumile voastre sănătoş şi vĕsel*[*i*] *cu toţ oamenii (sic!) dumilor voastre.* Scrisoarea 43 din aceeaşi culegere (p. 67), scrisă *prĕ iubitului priiatenului nostru, marele domn şi birăul ŏraşului Bistriţei şi a hidicului Bistriţei*, aminteşte de „casa" *dumitale* şi de „toţi" *priiatenii dumitale :* de unde şi adresarea alternantă *noi pohtim pre dumnĕta să ne daţi bucatele noastre.*

Exemplele ar putea continua. Adresarea în grup către primar — considerat a conduce un *svat* (de *doisprădzece pîrgari!*), a avea *birăi, priiateni, giurați* sau cel puțin a avea „casă" — era o regulă în sec. XVI—XVII. Iată cîteva exemple: *Eu, Ionașco ... scriiu pače șe sănătate la D⟨o⟩mnieа sa, la birăul den Bi⟨s⟩triț șe la tot sfatol D⟨o⟩mn⟨i⟩ei tale* (SB, ed. rom., scris. 38, p. 62) sau *scriem dumitale birău de Bistriță și la toț ğurații den oraș* (SB, ed. rom., scris. 20, p. 45).

5. Fără îndoială, scrisorile de care dispunem sînt, în cea mai mare parte (chiar cele denumite „particulare"), texte de corespondență o f i c i a l ă, adresată reprezentantului unei colectivități. Ele nu sînt scrisori de la individ la individ! Cel care scria unui primar i se adresa cu forme de pers. 2 sg. (plus reverențialul *Domnia ta*), dar, de bună seamă, nu ignora faptul că, în realitate, acesta era căpătenia unui consiliu — și, atunci, trecea la forme de pers. 2 pl. (plus reverențialul *Domnia voastră*). În aceste cazuri, faptul că expeditorul și destinatarul erau persoane individuale conta prea puțin! După cum se știe — fapt subliniat și de Finuța Hasan —, formelor de pers. 2 pl. ale destinatarului le corespund forme de pers. 1 pl. ale celui care scrie (cf. *eu, vornicul ... scriem închinăciune* etc.).

O situație deosebită au, într-adevăr, scrisorile XXII (p. 117—118) și L (p. 147—148) din DÎ, examinate de Finuța Hasan în articolul citat. Amîndouă aceste scrisori (cel puțin, după indicația de conținut a editorilor) se adresează primarului Sibiului, Lucas Engeter. Dar, dacă banul Craiovei, Calotă, scrie *cartea* sa adresată *la ai miei dragi frați, jupînul Lucaci, bulgăru și cral-birău, județul Sibiului* — ca și cum ar fi vorba de mai multe persoane —, *jupînul Nica vistiiar* scrie *la al mieu mai mare frate, jupînul Lucaciu, bulgăru Sibiiului:* primul, cu forme de adresare reverențială de pers. 2 pl. (cf. nominalele *dragi, cinstiți, iubiți frați mai mari*), cel de al doilea, cu forme de adresare reverențială de pers. 2 sg., dar și de pers. 2 pl. Este vorba de una și aceeași persoană? Este vorba de mai multe persoane?

6. S-ar putea crede că, urmărind formele și flexiunea pronumelor de politețe în sec. XVI—XVII, s-ar găsi anumite indicii ale unei întrebuințări codificate a formelor de plural în adresarea la singular. Ceea ce se poate spune, pînă acum, este că pers. 2 sg. reverențială este exprimată prin forme precum *Domnia ta, domnĕta, domen(e)ta, domiata*, gen. -dat. *domnietale, domnetale, domnitale, domitale, dumitale* (ceea ce atestă, în fond, evoluția, în uz, a formelor acestui pronume), iar pers. 2 pl., prin forme precum *Domnia voastră, Domnie voastră, domnĕvoastră, domnivostră, domievostră, dumnevostră, Dumniia voastră* (de asemeni, în evoluția formelor), cu forme de genitiv-dativ, precum *domnivoastră. Domnia voastră* este, în general, formă de nom.-ac.

Alături de aceste forme, apare și pronumele *Domniele voastre, Domniile voastre*, în v a r i a ț i e l i b e r ă, cu același sens și avînd aceeași utilizare, la plural, ca pronumele *Domnia voastră: noi avem nedeajde numai pre* **domniavoastră**, *dar și dăm știre și rugăm pre* **Domniile voastre** (scris. LXXXII, 1592, DÎ, p. 174). Uneori cele două forme (*Domnia voastră* și *Domniile voastre*) se întîlnesc în două faze c o n s e c u t i v e ale aceleiași scrisori: *chibzuiți* **domniavoastră** *că seți înțelepți mai vîrtos. Și acmu dăm știre Domniilor voastre că vrem să tremitem oile în munte* și, mai

departe : *noi vrem ţinea de cătră* **Domnia voastră** ... *căci că ne seţ priiatini multu-nedejdiuitori* ... *De aceastea dăm ştire şi rugăm pre* **Domniile voastre** (ibidem). Sau chiar în a c e e a ş i frază : *S-are* (= dacă are) *vro pagubă, să-şi întreabe cănusul* (=cu dînsul), *că* **domneavoastră** *unde veţi trimite la treaba* **domnilor voastre** *lui i cată asculta* (scris. CII, 1595, DÎ, p. 195). Se pot da şi alte exemple care impun aceeaşi constatare : *Domnia voastră* şi *Domniile voastre* sînt, în alternanţă l i b e r ă, folosite în sec. XVI—XVII pentru a exprima adresarea reverenţială l a p l u r a l (şi nicidecum la singular !). Formele substantivale *Domnia* şi *Domniile* n u s î n t pertinente gramatical, semantic, nici, bineînţeles, reverenţial ![1] Analiza atentă a exemplelor de pînă acum ar arăta totuşi că formele de nom.-ac. de tipul *Domnia voastră* sînt mai frecvente decît formele de tipul *Domniile voastre*, ceea ce ar putea fi datorat unei anumite diferenţe de conotaţie. În schimb par a fi mai frecvente formele oblice (gen. -dat.) ale tipului *Domniile voastre : Domniile voastre, domnilor voastre, dumilor voastre, domilor voastre* decît formele oblice de tipul *domnivoastră* (DÎ, scris. XXV, r. 27).

7. O încercare de a stabili un sistem de adresare reverenţială în secolele al XVI-lea — al XVII-lea ar putea oferi următoarea schemă (tip) :

non-reverenţial 2 sg. *tu*	non-reverenţial 2 pl. *voi*
(1) reverenţial 2 sg. *Domnia ta*	reverenţial 2 pl. *Domnia voastră* *Domniile voastre*

cu flexiunea respectivă (tip) :

reverenţial 2 sg.	reverenţial 2 pl.
N.Ac. *Domnia ta*	*Domnia voastră*
G.D. *Domniei tale*	*domnivoastră* (rar)
N.Ac. —	*Domniile voastre*
(2) G.D. —	*Domniilor voastre* *(dumilor voastre)*

Nu este exclus ca formele de tipul *Domniile voastre, Domniilor voastre*, pe atunci creaţii relativ recente, să fi putut exprima o politeţe e m f a t i c ă (pe care scrisorile oficiale nu o redau !). Cf., chiar în româna de astăzi, diferenţele reverenţiale [± emfază] *dumneavoastră/Domnia voastră ; Domniile voastre* a rămas pînă astăzi o modalitate e m f a t i c ă o p ţ i o n a l ă de plural reverenţial.

8. În orice caz, dintre cele două forme de adresare reverenţială la pers. 2 pl. (pentru plural), sistemul pronominal de politeţe din sec. XVI—XVII pare a fi reţinut mai frecvent la nom. formele de tipul *Domnia voastră* (şi, mai rar, *Domniile voastre*), iar la gen.-dat., formele aparţinînd tipului *Domniile voastre* (şi, mai rar, tipului *Domnia voastră*). Astfel, sistemul în uz în scrisorile din sec. XVI—XVII se constituie în aceşti termeni *(tip)* din combinaţia celor două paradigme de pers. 2 pl. reverenţial (pentru plural) :

[1] Cf., de altfel, acordul cu pers. 2 sg. sau 2 pl. şi nicidecum cu substantivul, ca în limbile romanice occidentale !

(3) N.Ac. *Domnia voastră* [mai rar, *Domniile voastre*]
G.D. *Domniilor voastre* [mai rar, *domnivoastră*]

Iată cîteva exemple, în care formele de nom. -ac. de tipul *Domnia voastră* apar în același context cu formele de gen. -dat. ale tipului *Domniile voastre: Cine va avea pîră de oamenii de ceasta parte, noi vrem trimite la* **domneavoastră**, *să-i legiuiți* **domneavoastră**. *Ai* **domnilor voastre** *vor avea leage la domnu nostru și la noi ... Noi încă vom fi cu slujbă* **domnilor voastre** *și să dea Dumnădzău să fiți* **dumneavoastră** *sănătos* (scris. CII, 1595, DÎ, p. 195); *noi am înțelesu că ați oprit* **domneavoastră** *să nu îmble oamenii de Cîmpul-Lungu pre aceale izvoare, vînîndu și hrănindu-să. Dereptu acea ne rugăm* **domnilor voastre** *să faceți bi⟨ne⟩ prentru voia noastră ... Aceaea dăm știre și ne rugăm* **domnilor voastre**. *Și să dea Domnădzău să fiți* **domneavoastră** *sănătoși îm bucurie ...* (scris. CIII, 1595, DÎ, p. 196).

Sistemul (3) arată că formele de tipul *Domnia voastră (domni(e)-vo(a)stră)* erau în curs de p r o n o m i n a l i z a r e: gen.-dat. *domnivoastră* se impunea în detrimentul formelor declinate *(Domniilor voastre, domilor voastre, dumilor voastre, domnilor voastre* etc.). În schimb, formele de nom.-acuz. *Domniile voastre* erau mai puțin întrebuințate: ele rămîn analizabile din punctul de vedere al formației lexicale, iar, semantic, ele ar putea fi considerate forme reverențiale emfatice.

9. Iată de ce asemenea alternanțe în adresarea reverențială personală și colectivă trebuie examinate în î n t r e g u l c o n t e x t al scrisorii. În perspectiva analizei textuale devin importante formele de plural ale substantivelor, adjectivelor și ale pronumelor, care nu se supun regulilor stilistice de acord gramatical ale adresării reverențiale: după cum se știe, exprimarea politeții v i o l e a z ă regulile de acord (cf. *dumneavoastră sînteți bun* — în care *Domnia voastră* n u cere pers. 2 sg. și a d m i t e un nume predicativ-adjectiv la forma de singular). O formă de plural nominală, așa cum este cazul în scrisorile citate, dovedește că este vorba de o adresare la plural, adică de un plural real (nu de unul metaforic, reverențial!) [2].

10. În *Documente și însemnări* există însă și alte dovezi că adresarea reverențială (de jos în sus), în sec. XVI—XVII, se făcea la pers. 2 sg. Logofătul Luca Stroici scria din Polonia domnului Petru Șchiopul la pers. 2 sg. *(L-ai luat cu de-a sila den țară ... înțeleage-veri mai bine acolo,* scris. XC, DÎ, p. 182), tot astfel cum „un necunoscut" scrie aceluiași domn (1593): *scrii și rogi să nu grăbim păntru lucrul domitale* (atestînd, astfel, în sec. XVI, forma *dumitale)* (ibidem, p. 184). Supușii îi scriau deci domnitorului cu forme reverențiale de pers. 2 sg.!

O dovadă în plus oferă traducerile (romane, piese de teatru, versuri) din limba franceză întreprinse în Moldova, Muntenia și în Transilvania în sec. XVIII: deși în textul original francez apare *vous* însoțit de pers.

---

[2] Greșeli de acord gramatical apar și în limba română actuală, regional (de tipul *dumneavoastră sînteți buni*). În prezent este vorba de i m p l a n t a r e a unui sistem reverențial în regiuni care n u c u n o s c (nu cunoșteau) adresarea reverențială. Asemenea regiuni românești fără adresare reverențială au fost semnalate de Al. Lambrior, de Matilda Caragiu-Marioțeanu (la aromâni) și de Magdalena Vulpe (Maramureș). Se confirmă astfel că, în aceste regiuni, adresarea reverențială la pers. 2. pl. este foarte *recentă*.

2 pl., în adresarea către o singură persoană, în textul românesc tradus apar pronume de tipul *Domnia ta* însoțite de pers. 2 sg. Structuri reverențiale asemănătoare apar și în textele primilor dramaturgi români (începutul sec. XIX).

În cunoscuta *Grammaire de la langue roumaine* (Paris, 1863) de V. Mircesco (Alecsandri), exemplele de pronume de politețe sînt instructive Autorul, poet și om de cultură, redă construcții franceze precum *Si j'etais à votre place, je ferais ... ; Que me conseillez-vous de faire?* folosind ... pers. 2 sg. : *de-aș fi în locul dumitale; ce mă sfătuiești să fac?* (p. 144), tot astfel cum fr. *asseyez-vous!, frappez à la porte!* devin *șezi!, bate la ușă!* (p. 149), cu nota (1) : *En roumain on emploie indistinctement le* **vous** *et le* **toi!** (p. 150) !

11. Iată de ce continuăm a crede — dovezile sînt clare ! — că nu există, în sec. XVI—XVII, o modalitate reverențială de adresare cu forme de pers. 2 pl. unei singure persoane : o astfel de adresare a fost introdusă o dată cu influența modelelor occidentale franceze, urbane ale exprimării politeții. De atunci se vorbește și se scrie, la singular, cu forme de pers. 2 pl., cu un pronume de politețe de pers. 2 pl., dar cu forme nominale de singular *(dumneavoastră sînteți mare*, după fr. *vous êtes grand)*. De altfel, în limbajul mediilor rurale, adresarea respectuoasă la pers. 2 pl. a pătruns tîrziu : ea nu este mult răspîndită nici la sfîrșitul sec. XIX — începutul sec. XX, după cum rezultă din culegerea *Graiul nostru* a lui O. Densusianu, I. A. Candrea, Th. Speranția. Nu avem deci nici un motiv să renunțăm la explicațiile date de Al. Lambrior și H. Olsen și nici la opiniile exprimate în cercetările mai înainte citate.

Afirmația Finuței Hasan privind faptul că „adresarea politicoasă (cu pluralul) începe să fie folosită cu mult înainte de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (și de influența franceză), și anume spre sfîrșitul secolului al XVI-lea" („Limba română", *art. cit.*, p. 215), nu ni se pare a fi întemeiată. În plus, lectura, filologic nesigură, mărește incertitudinea ipotezelor.

Exprimarea politeții în limba română contemporană poate fi, deci, considerată unul dintre fenomenele occidentalizării noastre romanice.

ABREVIERI

DÎ *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea.* Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș, Alexandra Roman-Moraru, București, 1975.

SB Al. Rosetti, *Scrisori românești din arhivele Bistriței (1592—1683)*, București, 1944 (ed. rom. a volumului *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des Archives de Bistritza (Transylvanie)*, București, Socec, 1926).

Noiembrie 1982 *Facultatea de Limbi Străine*
București, str. Pitar Moș nr. 7—13

LOCALIZAREA TEXTELOR VECHI ROMÂNEȘTI ȘI DOUĂ CHESTIUNI DE PRINCIPIU

DE

ION GHEȚIE

1. În capitolul *Graiul dintre Tîrgoviște — Brașov sau cel din sudul Transilvaniei?* din volumul *Originea limbii române literare*, G. Istrate examinează în mod critic unele afirmații pe care le-am făcut în legătură cu localizarea textelor vechi românești [1]. D-sa pornește de la observațiile formulate de noi la adresa acelor autori care consideră că este cu putință să localizăm monumentele de limbă din secolul al XVI-lea, servindu-ne exclusiv de mărturia graiurilor actuale (printre acești autori se numără și G. Istrate). Pentru a accepta localizările propuse, arătam noi, ar trebui să se dovedească, cu argumente valabile, „că ariile actuale de răspîndire ale unor fonetisme ca *-u*, *r* „moale" *(ris)*, *gerunchi* etc. au rămas neschimbate din secolul al XVI-lea pînă astăzi". Și adăugam : „ceea ce va fi foarte greu, dacă nu imposibil de demonstrat" [2]. G. Istrate își manifestă suprinderea „văzînd că un lingvist din vremea noastră pleacă numai de la fapte, să zicem, greu de demonstrat"[3], afirmație imprudentă, care se întoarce, prin ricoșeu, împotriva d-sale, deoarece nu noi am adus în discuție fenomenele de mai sus, ci lingviștii împotriva cărora am luat atitudine (E. Petrovici, S. Pușcariu, N. Drăganu, G. Istrate și alții). Fără a-și da seama de consecințele afirmațiilor sale, autorul continuă : „Să înțeleg oare, din citatul lui Gheție, că lucrurile se vor fi prezentat, în secolul al XVI-lea, exact invers decît astăzi? Că *u* final, să zicem, era cunoscut în vorbirea din București, întocmai ca rotacismul și ca *r* moale? Iată, într-adevăr, o ipoteză pe care nimeni nu va fi în stare să ne-o dovedească. Sîntem, fără îndoială, pe un teren nesigur, de vreme ce *nu avem nici un fel de mărturii asupra stărilor lingvistice din trecut*" [4].

Vom trece peste încercarea de a reduce la absurd afirmațiile noastre printr-o întrebare care se face a nu pricepe sensul celor susținute de noi. Ne vom opri însă mai pe larg asupra ultimei propoziții din fragmentul reprodus mai sus (culeasă cu caractere cursive). Vom zăbovi asupra ei, întrucît este în măsură să ne lumineze în privința concepțiilor lui G. Istrate într-o problemă atît de importantă cum este cea a posibilităților și a mijloacelor de a cunoaște stadiile mai vechi ale graiurilor dacoromâne. O lectură răuvoitoare a întregului pasaj ar putea duce la încheierea că autorul nu are știință de numeroasele texte din secolul al XVI-lea, puse la contribuție în mod curent pentru a stabili evoluția limbii române în epoca respectivă. Întrucît nu poate fi vorba de așa ceva, înseamnă că G. Istrate

---

[1] *Originea limbii române literare*, Iași, 1981, p. 96—98.

[2] *Textele rotacizante și originile scrisului literar românesc. Chestiuni de metodă*, în SLLF, [I], p. 204 (republicat în *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1974, p. 59).

[3] *Op. cit.*, p. 97.

[4] *Ibidem.*

neagă, de fapt, capacitatea acestor texte de a ne da „mărturii asupra stărilor lingvistice din trecut" (adică din secolul al XVI-lea). Rezultă de aici că, potrivit convingerilor d-sale, o dialectologie istorică a limbii române ar fi cu neputință de realizat, cel puțin nu pe baza informațiilor furnizate de documente. După autor, limba **actuală** ar reflecta în mod suficient de exact stadiul atins de graiurile românești în urmă cu cîteva secole. El ne avertizează că, dacă nu acceptăm ideea că aria anumitor fenomene „corespunde, în mare, realităților din secolul al XVI-lea, orice investigație în acest domeniu este zadarnică. În orice caz, vom greși mai puțin suprapunînd ariile lingvistice de azi peste realitățile din secolul al XVI-lea, decît încercînd să dăm altă repartiție particularităților lingvistice asupra cărora s-au oprit cei care s-au ocupat, pînă acum, de limba veche" [5].

Punctul acesta de vedere a fost exprimat de G. Istrate cu mulți ani în urmă și este menținut, după cum se vede, pînă astăzi. Vorbind în 1960 despre limba lui Coresi, d-sa arăta că „limba nu se schimbă radical într-o perioadă relativ scurtă" și că, prin urmare, nu e de crezut că unele particularități de limbă „erau cunoscute vorbitorilor dintre Tîrgoviște și Brașov, în secolul al XVI-lea, și că au dispărut, de acolo, ulterior. **Dacă ele nu sînt semnalate, pentru regiunea respectivă, în momentul de față înseamnă că nu erau cunoscute nici în trecut și Coresi le-a luat din altă parte**"[6]. Între timp, am publicat o critică a opiniilor lui G. Istrate, apărută în 1968, dar rămasă necunoscută acestuia, în care am arătat că, „neglijînd datele dialectologiei istorice și folosind nu totdeauna corespunzător informațiile pe care le deținem asupra răspîndirii actuale a unor fenomene de limbă, încercările de a localiza vechile texte românești sînt sortite eșecului. Graiurile dacoromâne au continuat să se transforme în privința foneticii, morfologiei și vocabularului în cursul ultimelor secole. Izoglosele fonetismelor, formelor și cuvintelor s-au deplasat într-o direcție sau alta, granițele dialectale cunoscînd o serie de schimbări, fapt care are o importanță deosebită pentru cel ce încearcă să localizeze textele vechi, servindu-se de mărturia faptelor de limbă" [7]. Dacă ar fi cunoscut contribuția noastră și ar fi meditat mai îndelung asupra problemei, autorul n-ar fi perseverat, poate, în a susține o opinie total perimată. Dialectologia istorică românească este astăzi o realitate incontestabilă. A o ignora în încercările de localizare a textelor vechi românești înseamnă a ne plasa ipotezele pe o temelie șubredă, care se poate spulbera la cea dintîi confruntare cu datele cercetării istorice.

2. În continuarea lucrării d-sale, G. Istrate se ocupă de alte două lucrări ale noastre, una datînd din 1972, cealaltă din 1973. În prima, consacrată *Cazaniei a II-a* coresiene, am dovedit că o parte a fenomenelor de limbă observate în lucrare „nu se pot explica prin graiul din zona Tîrgoviște — Brașov, ci ne îndreaptă atenția spre Banat — Hunedoara" [8].

---

[5] *Ibidem*, p. 98.

[6] *Originea limbii române literare. Noi contribuții*, în AUI, serie nouă, secț. III (științe sociale), tom. VI, 1960, fasc. 2, supliment, p. 68. Sublinierea ne aparține.

[7] *Note asupra localizării vechilor texte românești după criterii lingvistice*, în LL, XVII, 1968, p. 194.

[8] *Contribuții la localizarea* **Cazaniei a II-a** *(1581) a lui Coresi*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 147—157.

Din aceeași zonă proveneau, după părerea noastră, unele texte din *Codex Neagoeanus (Alexandria, Floarea darurilor* și *Rujdeniţa)* [9].

După G. Istrate, faţă de studiul amintit în prima parte a acestui articol, cele două contribuţii ar scoate în evidenţă o „nouă" atitudine a noastră, caracterizată prin faptul că „autorul însuși nu mai crede în afirmaţia iniţială, în care combătea punctul meu de vedere" [10], ba chiar o contrazice sau polemizează cu ea, ca să ne exprimăm în maniera lui G. Istrate: „Cu cine polemizează autorul aici? Și nu găsesc decît un singur răspuns: cu I. Gheţie, cel care a semnat articolul citat (din 1969) și cartea apărută în 1974" [11].

Ne vine foarte greu să vedem în ce anume ar consta atitudinea noastră contradictorie și ce anume e incompatibil în faptul că un autor susţine, în 1969, necesitatea de a localiza textele vechi prin apelul la informaţiile furnizate de dialectologia istorică și localizarea bănăţeană-hunedoreană pe care o atribuie cîţiva ani mai tîrziu la două texte, unul din 1581, iar altul din 1620. Lucrurile se limpezesc abia după ce luăm cunoștinţă de împrejurarea că în contribuţia criticată de noi în 1969 G. Istrate susţinuse că textele rotacizante s-au tradus undeva în sud-vestul Transilvaniei (spre Banat — Crișana), adică în aceleași zone unde noi presupunem că au fost transpuse în românește o parte din omiliile din *Cazania a II-a*, precum și o parte din textele reproduse în *Codex Neagoeanus*. După cum s-a văzut, noi nu am contestat localizarea în Banat — Hunedoara a unor lucrări, ci maniera defectuoasă în care a fost făcută această localizare. În principiu, noi nu ne opunem plasării în această zonă a unor texte fără localizare precisă și chiar a textelor rotacizante. Nu vedem, așadar, de ce localizările propuse de noi în 1972 și 1973 ar însemna „o anulare a afirmaţiei din 1969 și acceptarea întocmai a punctului ... de vedere pe care [I. Gheţie] îl combătea atunci" și nici de ce ar fi trebuit să ne referim în aceste lucrări la contribuţiile lui G. Istrate. Căci d-sa adaugă: „În locul lui Gheţie aș fi făcut și aici trimiterea de rigoare. Era și corect și ştiinţific" [12]. E îndoielnic dacă ar fi fost corect și ştiinţific acest fel de a proceda. El ar fi fost însă cu siguranţă unul lipsit de sens.

Noiembrie 1982

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

[9] *Unde s-au tradus și unde s-au localizat textele din* **Codex Neagoeanus?**, în LR, XXII, 1973, nr. 6, p. 545—560.
[10] *Op. cit.*, p. 102—103.
[11] *Ibidem*, p. 103.
[12] *Op. cit.*, p. 104.

NOTĂ LA ARTICOLUL *ÎN LEGĂTURĂ CU FENOMENUL DE CACOFONIE*

DE

N. MIHĂESCU

Sub semnătura Steinar Lone, revista „Limba română" (XXXI, nr. 3, p. 268) publică un articol intitulat *În legătură cu fenomenul de cacofonie*, articol care, cred, necesită unele precizări.

Pasajul cu care începe articolul sună astfel :

„Este un fapt binecunoscut că limba română, atît cea literară, cît și, de obicei, cea vorbită, evită repetarea silabelor identice la granița dintre cuvinte, pentru a evita (sic !) cacofonia. De fapt, fenomenul pare atît de firesc și puțin interesant, încît nu am găsit referințe la el în literatura științifică. În anumite cazuri, cacofonia este inevitabilă : *Ion Luca* **Cara**-*giale* . . .".

Să luăm, pe rînd, afirmațiile pe care le cuprinde pasajul citat.

Mai întîi, este de făcut observația că, din păcate, nici în limba literară, nici în cea vorbită nu se evită întotdeauna — cum lasă autorul articolului a se înțelege — repetarea silabelor identice la granița dintre cuvinte pentru a nu se ivi cacofonia. Cred că nu este cazul, spre a dovedi aceasta, să recurgem la exemple.

Apoi, este de remarcat faptul că „fenomenul de cacofonie" — cum se exprimă autorul articolului — nu se produce numai atunci cînd la granița dintre cuvinte se întîlnesc silabe identice. Expresia cacofonică ia naștere și în alte ipostaze contextuale : „ciocnirea, de pildă, a unor silabe cum sînt : *ca — cel* („un exemplu *ca cel* de acum"), *ca — cu* („nu se poate împă*ca cu* o astfel de situație"), *că — cu* („se identifică *cu* năzuințele"), *că — con* (ca în exemplul următor aflat chiar în textul articolului la care ne referim : „proză românească *con*temporană") etc.

Cît privește aserțiunea că „fenomenul" discutat „pare atît de firesc și (de) puțin interesant", încît autorul crede că poate declara : „nu am găsit referințe la el în literatura științifică", ea — respectiva aserțiune — nu corespunde realității.

Aspectul stilistic în cauză nu este socotit „firesc" și cu atît mai puțin „neinteresant" — dovadă că față de el oameni de seamă ai culturii române au luat o atitudine critică tăioasă, deseori nuanțată ironic.

Într-un capitol intitulat *Pentru eufonia exprimării* din lucrarea noastră *Dinamica limbii române* (1976, Editura Albatros), am relevat, cu citatele de rigoare, reacțiile ascuțite față de **cacofonie** ale lui I. Heliade Rădulescu, Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu, Sextil Pușcariu.

Mă refer, în sfîrșit, la faptul că, printre „cacofoniile inevitabile" autorul articolului citează numele marelui nostru scriitor, I. L. Caragiale,, ortografiindu-l astfel : „Ion Luca *Ca*ragiale". În privința aceasta, adevărul este că însuși Caragiale **a evitat** cacofonia ce ar fi putut rezulta din scrie-

rea sau rostirea numelui său, pe care el, invariabil, şi l-a fixat astfel: *I. L. Caragiale.*

În legătură cu aceasta, aş aminti că Tudor Arghezi, scandalizat de nerespectarea numelui *I. L. Caragiale* — cum a semnat întotdeauna scriitorul —, s-a referit într-o tabletă (v. „Gazeta literară" nr. 43 din 1965) la „adaosul de umplutură Ion Luca Caragiale", precizînd, cu sarcasm, că lasă „altora şi preferinţei lor *răspunderea grozavei, monumentalei cacofonii* (subl. ns.) stilizate aproape ca o insultă".

Septembrie 1982 *Bucureşti, str. Vasile Conta nr. 3—5*

ESTE *CUVÎNT NEOLOGIC* UN PLEONASM?

DE

FLORA ŞUTEU

În emisiunea radiofonică *Odă limbii române* din 8 decembrie 1982, N. Mihăescu interpretează ca pleonasme următoarele sintagme: *creaţie lexicală neologică*, *lexic neologic*, *cuvînt neologic*, pe care, spune D-sa, le-a găsit chiar în reviste de specialitate. În ciuda faptului că nu am putut să reţin exact toate citatele, nu mi-a fost greu să îmi dau seama că una dintre aceste reviste de specialitate este cea în care sînt tipărite aceste rînduri.

Din punctul de vedere al autorului citat, elementul de compunere *-log* înseamnă „cuvînt", deci *cuvînt neologic* ar însemna „*cuvînt* care este un *cuvînt* nou". Dacă acesta ar fi sensul elementului de compunere *-log* evident că N. Mihăescu ar avea dreptate. După opinia mea, nu aceasta este semnificaţia elementului de compunere *-log* în cazul adjectivului *neologic*, ci aceea de „fapt de vorbire". *Neologice* pot fi nu numai *cuvintele* (situaţie în care vorbim despre *neologisme*), ci şi elementele derivative, structurile sintactice sau orice alte fapte de expresie lingvistică *noi* într-o limbă dată. Nu a întîlnit oare N. Mihăescu expresia *sufix/prefix neologic?* Bineînţeles că a întîlnit-o; ea apare extrem de frecvent în lucrările de specialitate (vezi un exemplu luat la întîmplare: „*Post-* este un *prefix neologic* de origine latină, care a intrat în româneşte prin împrumuturi", în *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, Bucureşti, 1978, p. 191). Or, dacă *lexic* (sau *cuvînt*) *neologic* este un pleonasm, atunci *sufix/prefix neologic* ar fi un nonsens. Ambele exprimări sînt însă uzuale în limbajul de specialitate al lingviştilor români.

Cred că în cazul acestor exemple revista „Limba română" nu se află în culpă. De altfel scopul rîndurilor de faţă nici nu este acela de a disculpa revista, ci de a contribui la clarificarea unei observaţii discutabile vizînd cultivarea limbii române actuale.

Decembrie 1982

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

DOOM (III)
UNELE PROBLEME DE MORFOLOGIE A SUBSTANTIVULUI

DE

ELENA CARABULEA

După cum se știe, DOOM se deosebește de îndreptarele publicate pînă acum și prin atenția pe care o acordă componentei gramaticale (morfologice) a limbii române[1].

Din numeroasele probleme de morfologie pe care le ridică acest dicționar[2] ne vom opri la cîteva referitoare la substantiv.

1. Dicționarul înregistrează formele gramaticale pe care le au substantivele[3], forme care cuprind atît desinențele (de gen, număr, caz) și articolele, cît și flexiunea internă (alternanțele fonetice). Există substantive care au toate formele flexionare, dar și unele fără flexiune (*abolla* s.f., *backhand* s.n., *griș* s.n. etc.) sau cu flexiune parțială (*bordo* s.n., art. *bordoul; linte* s.f., g.-d. art. *lintei; noblețe* s.f., art. *nobleța*, g.-d. art. *nobleței* etc.). Pe lîngă substantivele care au plural, înregistrat fără nici o mențiune în dicționar, și cele care nu se folosesc la plural, există unele al căror plural e rar folosit, neobișnuit. Această din urmă situație este marcată în dicționar prin indicarea pluralului în paranteze rotunde[4]: *bos* s.m. (pl. *boși*), *diesel* s.n. (pl. *diesele*) etc. În cazurile în care substantivul se folosește mai ales la plural s-a dat în cuvîntul-titlu forma de plural, iar forma de singular posibilă, dar cu circulație restrînsă sau fără circulație, în paranteze rotunde: *acotiledonate* s.f. pl. (sg. *acotiledonată*), *acraniate* s.n. pl. (sg. *acraniat*), *delicatese* s.f. pl. (sg. *delicatesă*) etc.

Aplicarea consecventă a normelor care au stat la baza redactării dicționarului a avut ca urmare, în unele cazuri, unificarea formelor flexionare ale unor substantive la care uzul (consemnat ca atare în sursele consultate) prezintă fluctuații. Asemenea intervenții s-au făcut, de exemplu, în legătură cu pluralul substantivelor, mai ales al celor neutre, la care izvoarele indicau, pentru același tip de cuvinte, cînd pluralul în *-uri*, cînd pluralul în *-e*. Opțiunea pentru o formă sau alta în vederea unificării unui tip a avut la bază fie uzul (mai frecvent sau mai puțin frecvent), fie folosirea cu predilecție a unei anumite forme de către autori de prestigiu (științific sau cultural), fie recomandarea specialiștilor (în cazul cuvintelor din terminologiile speciale) etc. Astfel, pentru substantivele în *-om* care denu-

---

[1] Un alt dicționar, apărut cam în aceeași perioadă, consacrat descrierii amănunțite a morfologiei limbii române, este *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, de Alf Lombard și Constantin Gâdei, publicat la Editura Academiei Republicii Socialiste România, în colaborare cu Skriften Utgivna av Vetenskapssocieteten din Lund, Suedia.

[2] Pentru care vezi prezentarea pe larg la Mioara Avram, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, în LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 108, 110—112.

[3] Cu unele excepții, pentru care vezi DOOM, p. VI—VII.

[4] Vezi și DOOM, p. XXIX.

mesc tumori s-a recomandat pluralul în *-e* (ele prezintă şi alternanţa *o/oa) : adenoame* (cu compusele *adenocarcinoame, adenofibroame), carcinoame, fibroame, sarcoame* [5], deşi unele surse lexicografice indică tipuri de plural diferite ; la compusele cu *-drom* se recomandă pluralul în *-uri : aerodromuri, autodromuri, cosmodromuri*, cu toate că unele surse lexicografice, de exemplu DEX, indică pluralul în *-uri* la *aerodrom* şi *cosmodrom* şi în *-e* la *autodrom.*

Conform normelor, două sau mai multe cuvinte omonime totale care nu au nici o diferenţă în ce priveşte scrierea, pronunţarea sau flexiunea s-au contopit într-o singură unitate [6] (de ex. *alpaca* s.f. „animal, aliaj, ţesătură" ; *prostire* s.f. „faptul de a prosti, cearşaf") ; în schimb, omonimele parţiale care prezintă diferenţe în flexiune s-au dat separat, chiar dacă în dicţionare ele figurează sub acelaşi cuvînt-titlu. S-a operat desfacerea substantivelor în unităţi distincte nu numai în cazurile în care sînt de genuri diferite *(acordor* s.m. „persoană", pl. *acordori* şi *acordor* s.n. „instrument", pl. *acordoare ; calcul* s.m. (în medicină), pl. *calculi* şi *calcul* s.n. (în matematică), pl. *calcule),* ci şi în situaţiile în care sînt de acelaşi gen, dar au forme flexionare diferite după sens sau după domeniul de întrebuinţare : *acces* s.n. cu sensul „intrare" are pl., rar întrebuinţat, *accesuri*, iar cu sensul „stare morbidă, izbucnire", *accese ; cămin* s.n. cu sensurile „instituţie, casă părintească" are pl. *cămine*, iar cu sensurile „sobă, vatră, horn ; încăpere subterană de acces la o conductă" pl. *cămi-nuri ; cărătoare* s.f. cu sensul „persoană" formează pl. *cărătoare* (şi g.-d. sg. art. *cărătoarei),* iar cu sensul „butoi" pl. *cărători* (şi g.-d. sg. art. *cărătorii)* [7]. La unele substantive apar deosebiri de flexiune legate de sens atît după gen, cît şi în cadrul aceluiaşi gen : *timp* s.m. „fază a unei mişcări, a ritmului", cu pl. *timpi* şi *timp* s.n. care, cu sensurile „formă de existenţă a materiei, stare a atmosferei", nu se foloseşte la pl., iar cu sensurile „interval, categorie gramaticală" are pl. *timpuri.*

Uneori indicii şi de altă natură, ca originea diferită a cuvintelor, gradul de adaptare la limba noastră (e vorba de neologisme), au determinat admiterea unor diferenţe şi la forma tip (n.-a. sg.) : *compendiu* s.n. „rezumat", art. *compendiul*, pl. *compendii*, art. *compendiile* şi *compendium* s.n. (în tehnică), pl. *compendiumuri.* Nu s-au dat totuşi ca unităţi deosebite cuvintele polisemantice cu sensuri foarte apropiate care au pluralul atestat numai la unul (unele) dintre sensuri, de tipul *abilitate* „îndemînare. şmecherie" s.f., cu pl. *abilităţi* însemnînd în exclusivitate „şmecherii" ; *spor* „progres, belşug, majorare, supliment" s.n., cu pl. *sporuri* „majorări, suplimente" ; *untură* „substanţă, sort" s.f., cu pl. *unturi* „sorturi" etc.

2. Existenţa la acelaşi cuvînt a două sau mai multe forme gramaticale cu pondere aproximativ egală în uz sau deosebită după domeniul de întrebuinţare se reflectă în dicţionar prin admiterea unor variante în ce priveşte :

---

[5] Substantivele respective sînt repartizate de Alf Lombard şi Constantin Gâdei *(lucr. cit., Dictionnaire* III) în trei grupe diferite, conform indicaţiilor din DEX, pe care autorii s-au bazat : *adenom* sub N 29 (fără pl\., *carcinom, fibrom* sub N 11 (cu pl. în *-e)* şi *sarcom* sub N 24 (cu pl. în *-uri).*

[6] Cf. DOOM, p. XXIX.

[7] Pentru substantivele feminine în *-toare* cu forme flexionare diferite vezi Mioara Avram, *Despre flexiunea substantivelor feminine terminate în -(t)oare*, în LR, XXVI, 1977, nr. 1, p. 5—13.

— genul gramatical : *acumulator* s.n./s.m. (cu pl. *acumulatoare*, respectiv *acumulatori*), *antidetonant* s.n./s.m. (cu pl. *antidetonante/antidetonanți*), *colind* s.n./*colindă* s.f. (cu pl. comun *colinde*), *corpuscul* s.m./s.n. (cu pl. *corpusculi/corpuscule*), *gref* „unitate de măsură" s.n./s.m. (cu pl. *grefuri/grefi*), *virus* s.n./s.m. (cu pl. *virusuri/viruși*) etc. ;

— formele de plural : *cerebel* s.n., pl. *cerebele/cerebeluri ; decovil* s.n., pl. *decovile/decoviluri ; vis* s.n., pl. *visuri/vise* etc. ;

— formele de n.-a : *lingurea/lingurică*, *mieluşea/mieluşică*, *ulcea/ulcică*, *viţea/viţică*, *vîlcea/vîlcică*, *pielicică/pielcea* (toate s.f.) ; *nivelă* s.f./*nivel* (tehn.) s.n. ; *tătucă/tătuc* s.m. ; *anticvă/anticva* şi *şinşilă/cincila* s.f. ; *embolus/embol* s.n. [8] ;

— formele de g.-d. sg. art. la unele substantive feminine nume de persoane cu tema în velară : *bunicăi/bunicii/bunichii*, *mămicăi/mămicii/mămichii*, *mătuşicăi/mătuşicii/mătuşichii ; mămucăi/mămuchii* etc.

3. DOOM, cu numărul mare de cuvinte pe care îl înregistrează (circa 60 000), între care un loc important îl ocupă neologismele, reprezintă o bază importantă pentru studiile de morfologie, pentru indicarea tendinţelor limbii române actuale în măsura în care ele sînt acceptate în norme. Astfel, în ce priveşte substantivele neologice relativ recente care păstrează forma (şi pronunţarea) originară, se poate observa, chiar la parcurgerea unei porţiuni restrînse din DOOM, tendinţa generală de adaptare şi de încadrare în regulile generale de formare a pluralului. De exemplu, cele masculine au, cel mai adesea, desinenţa *-i* (uneori + alternanţă consonantică) : *bushel-busheli*, *comper-comperi*, *coroner-coroneri*, *designer-designeri*, *einstein-einsteini*, *(kilo)joule-(kilo)jouli*, *quaker-quakeri*, *quasar-quasari*, *quisling-quislingi*, *won-woni* etc.

Substantivele neutre fac pluralul în desinenţele :

-uri ; bluf-blufuri, *business-businessuri*, *comput-computuri*, *etui-etuiuri*, *jab-jaburi*, *jeep-jeepuri*, *kibbutz-kibbutzuri*, *xerox-xeroxuri*, *whisky-whisky-uri* etc. La cîteva cuvinte la care adaptarea e minimă sau care sînt compuse în limba de origine se recomandă cratimă înaintea desinenţei (şi a formei articulate de nominativ singular) : *quiproquo — quiproquo-uri*, *quiproquo-ul*, *slow — slow-uri* (dar *slow-fox — slow-foxuri*), *week-end — week-end-uri ;*

-e (uneori + alternanţe fonetice) : *blazer-blazere*, *booster-boostere*, *cliper-clipere*, *compostor-compostoare*, *computer-computere*, *conteiner-conteinere*, *convertor-convertoare*, *edem-edeme* etc [9].

Există însă şi grupuri restrînse de cuvinte sau cuvinte izolate neadaptate la care apar fie desinenţe de plural specifice altor limbi, fie o marcă străină alături de desinenţa caracteristică limbii române. Astfel, la substantivele masculine compuse cu *-man* pluralul e dublu marcat: prin desinenţa românească *-i* şi prin forma de plural neregulată originară *(men) : busi-*

---

[8] Pentru unele criterii care au stat la baza opţiunii în ce priveşte variantele neologice vezi Laura Vasiliu, *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române. I. Adaptarea neologismelor*, în LR, XXXI, 1982, nr. 6, p. 520—522.

[9] Problema desinenţei de pl. la substantivele neutre e discutată pe larg de acad. Al. Graur, în *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968, p. 127—135, şi de Gr. Brâncuş, în *Pluralul neutrelor în româna actuală*, în SCL, XXIX, 1978, nr. 3, p. 253—262.

nessman-businessmeni, clubman-clubmeni, congressman-congressmeni, sportsman-sportsmeni, tenisman-tenismeni, yeoman-yeomeni.

În cîteva cazuri apare pluralul cu desinența *-s* împrumutată prin cuvintele respective din diverse limbi moderne : *comuneros* s.m.pl., *cordoba* s.f., cu pl. *cordobas* și *escudo* s.m., cu pl. *escudos* (din sp.), *blue-jeans* s.m.pl. (din engl.).

Unor substantive neutre fixate cu singularul în *-s*, care reprezintă forma originară de plural (din engleză, franceză, spaniolă), li s-a adăugat desinența *-uri : bluesuri, comicsuri, pampasuri* [10].

Decembrie 1982

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

[10] Vezi Al. Graur, *Nume de locuri*, București, Editura Științifică, 1972, p. 156 ; Mioara Avram, *Desinențe pentru cuvinte străine în limba română contemporană*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 4, p. 319 ; vezi tot aici (p. 320—324) discuția pe larg a substantivelor masculine fixate cu singularul în *-s*, desinență de plural în limba de origine, care urmează modelul de flexiune al substantivelor românești cu finală consonantică (*-s/-și*) : *ananas/ananași, bambus-bambuși* etc.

REUNIUNE ACADEMICĂ DESPRE PACE

În ziua de 26 noiembrie 1982, Comitetul Național Român „Oamenii de știință și pacea", în asociere cu Academia R. S. România și cu Academia de Științe Sociale și Politice, a organizat, la Academia R. S. România, o sesiune științifică. Reuniunea a fost prezidată de prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice. În cuvîntul de deschidere, tov. Mihnea Gheorghiu a arătat importanța asociației internaționale și efectele pe care le așteptăm de pe urma activității ei. A subliniat faptul că oamenii de știință, în dorința lor de a se menține pacea, insistă pentru înlocuirea războiului cu dialogul.

A luat apoi cuvîntul acad. Șerban Cioculescu, care a prezentat îndelungata tradiție a luptei pentru pace a scriitorilor români, cu referire la operele lui Grigore Ureche, Miron Costin, Dosoftei, Neculce, Grigore Alexandrescu, Heliade, Eminescu (vezi în special *Scrisoarea a III-a*), Cerna, Arghezi.

A vorbit în continuare Zoe Dumitrescu-Bușulenga, membră corespondentă a Academiei R. S. România, care a arătat că în antichitate ideea războiului era înrădăcinată în conștiința oamenilor, dar mai pe urmă a apărut dorința de pace, pentru ca în evul mediu să fie din nou exaltat războiul, pînă cînd, odată cu Renașterea, s-a consolidat interesul pentru pace.

În încheiere, Alexandru Balaci, membru corespondent al Academiei R. S. România, a vorbit despre *Pacea și teoria literară*, subliniind rolul literaturii în construirea mentalității pacifice, o sarcină a scriitorilor actuali.

Expunerile au fost ascultate cu viu interes de aula arhiplină.

Decembrie 1982

AL. GRAUR
București, b-dul Ana Ipătescu, nr. 12

ION NECULCE, *Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1982

Trebuie să spun încă de pe acum că ne găsim în faţa unei realizări ştiinţifice ieşite cu totul din comun. Îngrijitorul ediţiei, cunoscut specialiştilor din domeniul filologiei propriu-zise prin activitatea sa competentă destul de îndelungată, a ridicat memoriei celui mai talentat cronicar român un adevărat monument, menit să dureze de-a lungul timpului. Meritul său este cu atît mai mare, cu cît cronica lui Neculce ni s-a transmis într-un număr considerabil de exemplare, de fapt variante, mai mult ori mai puţin diferite unele de altele, nu numai prin dimensiunile lor, ci şi, mai ales, prin modul cum sînt prezentate evenimentele. O parte dintre ele sînt fragmentare, cele mai multe însă sînt complete, în sensul că povestesc întîmplări din istoria Moldovei, începînd cu domnia lui Dabija Vodă (1661), unde s-a oprit cronica lui Miron Costin, şi mergînd pînă la Constantin Mavrocordat (1743), în total 82 de ani.

Seriozitatea cu care a procedat editorul la întocmirea ediţiei iese clar la iveală din capitolul „Notă asupra ediţiei" (p. 121—153). Sînt analizate temeinic toate manuscrisele, cunoscute pînă astăzi, ale cronicii lui Neculce, indiferent de extinderea lor, de faptul că conţin numai această operă sau sînt manuscrise miscelanee şi de alte detalii fără importanţă. Analiza este extrem de minuţioasă şi urmăreşte, înainte de toate, filiaţia manuscriselor în cauză. Au fost reţinute, în vederea alcătuirii acestei ediţii, cele mai numeroase şi mai corespunzătoare situaţiei reale, aşa cum este ea cunoscută şi din alte izvoare.

La p. 146 se dă schiţa completă a manuscriselor cu indicarea filiaţiei la fiecare dintre ele. Manuscrisul de bază, socotit ca un text autograf al lui Neculce, date fiind intervenţiile acestuia destul de numeroase şi unele deosebit de importante, poartă nr. 253 (cu sigla, dată de editor, A). Acest manuscris s-a impus de la început ca cel mai de încredere dintre toate. Deja Kogălniceanu, primul editor propriu-zis al cronicii lui Neculce, l-a considerat astfel şi l-a tipărit (împreună cu ale altor cronici moldoveneşti).

Textele manuscriselor luate în consideraţie de Ştrempel apar în subsolul paginilor cu fragmentele prin care se deosebesc de ms. 253. Cum atît manuscrisele, cît şi deosebirile sînt numeroase, nu ne surprinde faptul că cele mai multe dintre paginile cronicii au subsolul, imprimat, de altfel, cu *petit*, mult mai bogat decît textul propriu-zis.

Deoarece am întocmit şi eu acum aproape 30 de ani o ediţie a operei lui Neculce, cred necesar să arăt că ea diferă, şi diferă foarte mult, de ediţia Ştrempel. Faptul se explică prin deosebirea de formaţie a editorilor în cauză. Eu sînt, în primul rînd, dacă nu chiar în întregime, lingvist. În această calitate m-a interesat în gradul cel mai înalt aspectul lingvistic al cronicii de faţă. Pentru aceasta, manuscrisul 253 mi-a fost suficient, datorită, repet, adaosurilor autografe ale lui Neculce. Nu afirm, nici n-aş putea s-o fac, că alte manuscrise n-ar prezenta şi ele o anumită importanţă pentru istoria limbii noastre. Dar mi-am pus întrebarea: ce am de făcut în cazurile, frecvente, cînd una şi aceeaşi formă lingvistică apare în ms. 253 altfel decît în alte variante ale cronicii? Răspunsul nu poate fi, cel puţin pentru mine, decît acela că trebuia să accept varianta din manuscrisul cu intervenţiile autografe ale cronicarului. Îmi dau uşor seama că Neculce a putut să aibă anumite particularităţi în vorbirea lui, absente la contemporanii săi, moldoveni, dar cum puteam identifica aceste particularităţi? (Una am descoperit-o foarte uşor, fiindcă este vorba de un defect de pronunţare personală: *ş — s*.)

Spre deosebire de mine, G. Ştrempel este filolog propriu-zis şi istoric. (Aceste două calităţi merg adesea mînă în mînă.) De aceea pe el l-a interesat înainte de toate conţinutul cronicii, singurul care ne poate informa asupra realităţii istorice a faptelor. Nu ştiu ce cred istoricii noştri acum, după apariţia ediţiei de faţă, despre paternitatea unor anumite afirmaţii, aprecieri, comentarii etc. atribuite lui Neculce, deşi ele pot fi ale copiştilor cronicii lui sau ale boierilor care, avînd nevoie de o copie a ei, au însărcinat pe scribii de meserie să le-o confecţioneze pe baza indicaţiilor lor interesate.

Ceea ce trebuie să reţinem este mai important, cred eu, decît discuţiile de felul celei precedente. Avem acum, noi lingviştii, filologii şi istoricii, opera celui mai talentat cronicar român cu toate variantele ei textuale, din care putem „alege" faptele care ne interesează din punct de vedere ştiinţific, cu deplină încredere că „selecţia" nu falsifică realitatea.

Mă opresc aici, deşi ar mai fi de spus unele lucruri. La unul dintre ele nu renunţ însă,

G. Ştrempel descrie foarte amănunţit viaţa lui Neculce, dar nu atît pentru ea însăşi, cît pentru cunoaşterea istoriei Moldovei. Căci îmbină, fericit, evenimentele personale şi familiale ale cronicarului cu evenimentele corespunzătoare, cronologic vorbind, din istoria Moldovei

Decembrie 1982

IORGU IORDAN
Bucureşti, str. Sofia nr. 21

FLORICA DIMITRESCU, *Dicţionar de cuvinte recente*, Bucureşti, Editura Albatros, 1982

Ritmul deosebit de dezvoltare pe care îl cunoaşte societatea contemporană se manifestă pe plan lingvistic prin apariţia unui număr imens de cuvinte. Infuzia de termeni noi, specifică tuturor limbilor moderne, era caracterizată încă la începutul secolului al XX-lea de Kristoffer Nyrop în următorii termeni: „Qui'il s'agisse d'une découverte scientifique, d'un progrès industriel, d'une modification de la vie sociale, d'un mouvement de la pensée,d'une manière nouvelle de sentir ou de comprendre, d'un enrichissement du domaine moral, le néologisme est impérieusement demandé, et tout le monde crée des mots nouveaux, le savant aussi bien que l'ignorant, le travailleur comme le fainéant, le théoricien comme le praticien" [1].

Această îmbogăţire deosebită a vocabularului a dus, la noi ca şi pretutindeni, la apariţia a numeroase lucrări, dicţionare, glosare, lexicoane, vizînd diverse domenii de activitate [2]. Printre ele se numără, în lexicografia românească, şi *Dicţionarul de cuvinte recente* (DCR) de Florica Dimitrescu. El nu este un dicţionar tehnic şi nici normativ, ci unul uzual, descriptiv, care încearcă să cuprindă „cît mai mult din limba vie a epocii noastre", chiar dacă nu toate cuvintele înregistrate s-au încadrat sau se vor încadra sistemului fonetic românesc. El s-a născut din necesitatea de „a răspunde extraordinarei înnoiri lexicale de astăzi", constituind un „instrument practic de informare curentă pentru un public foarte larg".

Excerptarea materialului lexical are la bază, cu oarecare aproximaţie, presa din ultimii 20 de ani, 1960—1980, întrucît ea „mînuieşte un limbaj extrem de receptiv (deci deschis inovaţiilor)". Nu sînt excluse nici formaţii folosite în emisiunile de radio şi televiziune sau cele aparţinînd limbii vorbite, limbajului familiar şi argotic.

Întrucît dinamica vocabularului este în perioada actuală mai accentuată decît oricînd, au scăpat, desigur, o serie de termeni din limba vorbită, care circulă, am putea zice, „curent" în anumite medii sociale. Aşa, de pildă, DCR înregistrează verbele recent create: *gafá, paradoxá, robotizá, siluetá, smeceá, unghiulá* de la substantivele, în afară de *unghi*, şi ele neologice: *gafă, paradox, robot, siluetă, smeci*, dar a omis pe *telexá* şi *xeroxá* formate, în mod analog, de la substantivele *telex* şi *xerox*. În diverse ocazii am auzit formulări ca „vom telexa la Bucureşti", „am xeroxat materialul pe care mi l-aţi adus" etc., folosite frecvent nu numai de tehnicienii care lucrează efectiv cu această aparatură, ci şi de personalul care, într-un fel sau altul, apelează la serviciile acestora.

Am remarcat, de asemenea, prezenţa substantivului *zmeurată* „băutură răcoritoare din zmeură", format după *vişinată*, dar sînt omişi termenii *cireşată* „băutură alcoolică preparată din cireşe" (apărută de curînd şi în magazinele alimentare), *cornată* „băutură alcoolică preparată din coarne", *socată* „băutură răcoritoare, preparată în casă, din zeamă de lămîie şi flori de soc", încadraţi şi ei în tipul *afinată* (DEX, DN_3), *vişinată* (DEX).

Pentru „a cuprinde cît mai mult din limba vie a epocii noastre" ar fi fost necesar însă ca autoarea să se adreseze şi literaturii române actuale, în special celei de călătorie, care, ca şi presa, vehiculează un număr mare de, cuvinte noi (argotice, familiare, xenisme etc.), ca: *cîntăreţ folk, formaţie pop, shotting gallery underground, vax* [3]; *naşparlie* [4]; *clochard, coun-*

[1] Apud L. Guilbert, *La créativité lexicale*, Paris, Larousse, p. 15.

[2] Vezi, de exemplu, lista de *Lucrări, dicţionare şi reviste* din *Dicţionarul de cuvinte recente*, p. 27—30.

[3] La Augustin Buzura, *Vocile nopţii*, Bucureşti, Editura Cartea românească, 1980, p. 243, 13, 218 şi 225, 221, 253.

[4] La Radu Tudoran, *Frumoasa adormită*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981, p. 40.

try, embonpoint, happening, juice, rasate, shopping[5] etc.

Utilitatea Dicționarului reiese în primul rînd din faptul că el ilustrează pe de o parte uriașa capacitate de îmbogățire a lexicului românesc, iar pe de altă parte reliefează anumite tendințe noi, ale creativității interne. Parcurgerea lui evidențiază faptul că locul de frunte îl dețin formațiile compuse (majoritatea din doi termeni) între care există un raport de subordonare apozitivă[6]. Ele însumează cifra de 787 de unități, ceea ce reprezintă 21,62%, Dicționarul avînd un total de 3 639 de cuvinte-titlu.

Numărul creațiilor de acest fel a crescut, începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, necontenit, în toate domeniile de activitate[7], fiind foarte răspîndite în limbajul ziariștilor și publiciștilor[8]. De pildă cuvîntul *femeie* apare în DCR în nu mai puțin de 40 de compuse: *femeie agronom, ~ artist(ă), ~ astronaut, ~ autoare, ~ aviator, ~ cineast* etc.[9], însă numărul lor s-ar putea înmulți, fiindcă cuvîntul determinant semnifică sectoare de activitate, funcții, calități pe care femeia le poate îndeplini sau le are.

Locul secund îl ocupă formațiile alcătuite cu elementele de compunere *aero-, agro-, audio-, auto-, bio-, cine-, cvasi-, eco-, electro-, fono-, foto-, geo-, hidro-, magneto-, micro-, mini-, multi-, radio-, tele-, termo-, video-*, unele împrumutate, altele create în română.

Printre sursele creativității lexicale un loc important, ocupă, în ultimul timp, siglarea și abrevierea. DCR conține un mare număr de asemenea creații, unele formate pe teren românesc, *Frigocom, INCREST, Oltcit, prof, relon, salvamar, salvamont, silur, supco, tercot* (abreviere din cuvinte străine), *textin, vegetarom*, altele împrumutate din alte limbi, ca: *hi-fi, intelsat, izovit, laser, NASA, polmar, pulsar, quasar* etc. Lista lor s-ar putea îmbogăți și la acest capitol prin formații ca: *aro, gaz, imese* (mărci de mașini)[10], *Aviasan, Comlemn, Romarta, Tarom, Transcom* etc. (din realitatea internă) sau *UNESCO, UNICEF* etc. (din realitatea internațională).

Inserarea în DCR a unui număr mare de formații provenite din siglare și abreviere dovedește că multe sînt deja integrate vocabularului curent, ceea ce denotă că ele, întocmai ca și cuvintele obișnuite, corespund unui semn global definit prin raportul semnificat-semnificant, iar faptul că se și împrumută dintr-o limbă într-alta este încă un indiciu al lexicalizării lor[11].

Utilizînd drept sursă de bază presa, limitată în timp, cuvintele sînt datate, DCR devine în felul acesta „primul dicționar datat al limbii române contemporane". Aceasta dă posibilitatea cunoașterii exacte a datei în care s-a introdus termenul nou în limbă ori sensul nou la cuvintele mai vechi, pe de o parte, iar pe de altă parte evidențiază „rapiditatea cu care româna a împrumutat sau și-a creat un termen pe baza elementelor sale, în interiorul limbii". O demarcație netă între formațiile după model străin și creațiile personale este greu de făcut, căci multe dintre ele pot fi la fel de bine creații proprii sau împrumuturi.

Prin aducerea „la zi" a înregistrării cuvintelor noi, DCR devine și un „rezervor" pentru alte dicționare, dar mai ales pentru *Dicționarul de neologisme*. Se deosebește totuși de alte dicționare prin aceea că înregistrează și cuvintele efemere, superflue, multe neadaptate fonetismului românesc sau care denumesc realități de pe alte meridiane, marcînd astfel doar „trecerea" lor prin limba română.

Prin toate acestea, *Dicționarul de cuvinte recente* se impune ca o lucrare marcantă în lexicografia românească. El pune la dispoziția publicului larg sursa indispensabilă de informare curentă și rapidă, iar specialiștilor le oferă un „izvor ... de studii lingvistice".

N. FELECAN

Iulie 1982 *Institutul de Învățămînt Superior Baia-Mare, str. Victoriei nr. 76*

---

[5] În *Drumuri și zări*. Antologie a prozei românești de călătorie, Editura Sport-turism, [1982], p. 401, 411, 316, 379, 417, 333, 388.

[6] V. *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul I. *Compunerea*, București, Editura Academiei R. S. România, 1970, p. 45; cf. și Constant Manecа, *Cuvinte compuse în teminologia științifică și tehnică actuală*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, București, Editura Academiei R. P. Române, 1959, p. 198.

[7] V. *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul I, p. 64.

[8] Halina Mirska, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română*, în *Studii și materiale privitoare la ...*, vol. I, p. 174.

[9] Într-unul din citatele date, apare și „bărbatul-obiect", care însă nu e „cuvînt-titlu".

[10] Multe din aceste formații sînt consemnate și în scris; vezi, de exemplu, *imese* la Constantin Țoiu, *Însoțitorul*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 111 *(imeseu)*, 117 *(imeseul)* etc.

[11] Cf. Livia Felecan, *În legătură cu ortografierea siglelor și abrevierilor*, în *Studii și articole*, vol. III, Baia Mare, 1981, p. 77—83.

BELA KELEMEN

1913—1982

O activitate științifică de peste patru decenii s-a întrerupt brusc, prin încetarea din viață a profesorului doctor docent Bela Kelemen, în ziua de 8 decembrie. Era o prezență dinamică în viața Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, în lingvistica din țara noastră. Multe lucrări de prestigiu poartă și iscălitura lui.

S-a născut la 28 octombrie 1913, în comuna Cozmeni, județul Harghita. Și-a făcut la Cluj studiile superioare, pe care le-a absolvit în 1935, avînd ca specialitate limba și literatura română. În 1945 a obținut titlul de doctor în filologie. Între 1946 și 1949 a fost lector la Universitatea „Bolyai", apoi profesor universitar. Din 1950, paralel cu funcția de profesor, pe care a deținut-o pînă în 1966, devine și membru al Institutului de Lingvistică și Istorie Literară, conducînd aici sectorul de lexicologie-lexicografie. A fost redactor responsabil adjunct al revistei „Nyelv-és Irodalomtudományi Közlemények" și membru în comitetul de redacție al revistei „Cercetări de lingvistică". În 1965 i s-a conferit titlul de doctor docent.

Preocupările sale științifice au avut o vastă arie, cuprinzînd lingvistica generală, istoria limbii române, stilistica etc., dar principala coordonată a rămas lexicografia, în special lexicografia bilingvă. Trebuie amintit în primul rînd *Dicționarul român-maghiar* în două volume, apărut în 1964, al cărui redactor principal a fost și pentru care i s-a decernat premiul „Timotei Cipariu" al Academiei; apoi dicționarul maghiar-român de vaste proporții, la definitivarea căruia a lucrat pînă în ultimii ani; a fost redactor principal la *Dicționarul român-maghiar — Román-Magyar Szótár* (1957, ed. a II-a 1964) și la *Magyar-Román Szótár — Dicționar maghiar-român* (1961). A fost autor principal al unor dicționare de uz curent, publicate în mai multe ediții. Complementar practicii, l-au interesat problemele teoretice de lexicografie bilingvă. Conducînd colectivul de lexicografie română al institutului clujean, a fost unul dintre redactorii responsabili ai volumelor cuprinzînd literele R (1975) și T (partea I 1982, partea a doua sub tipar), redactate aici, din *Dicționarul limbii române* care se publică sub egida Academiei R. S. România; la dicționarul-tezaur și-a adus contribuția și ca membru al comisiei de etimologii. Din această preocupare au derivat notele etimologice publicate. Colaborator la *Dicționarul istoric al lexicului maghiar din Transilvania (Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, vol. I 1976, vol. II 1978, vol. III 1982), ca autor al versiunii românești, a valorificat din bogatul lui material aspecte de interes pentru limba română, semnalînd prime atestări documentare.

Un important domeniu abordat l-a constituit istoria limbii române, reprezentat prin articole și prin capitolul consacrat relațiilor dintre limba română și limba maghiară, în prima perioadă de contact, destinat tratatului de *Istorie a limbii române*.

Lucrări cu caracter normativ la care a colaborat sînt îndreptarul ortografic *(Helyesírási Tájékoztató*, 1969) şi dicţionarul ortografic *(Magyar Helyesírási Szótár*, 1978). Alte orientări din multilaterala muncă de cercetare şi sistematizare a datelor au fost : istoria lingvisticii, romanistica, semantica, lingvistica matematică.

Şi-a împărtăşit cunoştinţele nu numai prin scris, prin numeroasele comunicări la manifestări ştiinţifice şi în calitate de profesor universitar, ci şi conducînd doctorate în specialitatea lingvisticii generale. Spirit generos şi necontenit activ, era întotdeauna dispus să ajute, să răspundă cu bunăvoinţă oricăror solicitări.

Prin dispariţia profesorului doctor docent Bela Kelemen, şcoala lingvistică clujeană pierde un distins om de ştiinţă, un cercetător erudit şi un îndrumător al noilor generaţii.

Decembrie 1982

FELICIA ŞERBAN
Şeful sectorului de lexicologie-lexicografie al Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară Cluj-Napoca, str. Emil Racoviţă nr. 21

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesaţi de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară şi stilistică, istoria lingvisticii româneşti, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică şi filologie. Revista publică, de asemenea, o bibliografie anuală exhaustivă a lucrărilor de lingvistică apărute în ţara noastră, articole de predare a limbii, lingvistică generală, note, comentarii, consultaţii şi recenzii.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să înainteze articolele, care să nu fie mai mari de 20 de pagini, notele şi recenziile în două exemplare, dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuş, pe hîrtie de calc. Tabelele şi ilustraţiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planşe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Explicaţia figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Responsabilitatea asupra conţinutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul consiliului de conducere cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 4 (patru) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Bucureşti, Calea Victoriei nr. 125

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat,** vol. I, 1980, XXXII + 174 p. + 154 p. (broşură), 184 lei.

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia,** vol. IV, 1980, X + 304 p., 238 lei.

Sub redacţia IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR, ION COTEANU, **Dicţionarul limbii române (DLR),** Serie nouă, tom. VIII, partea a 4-a, litera **P** (Pogrijenie — Presimţire), 1980, p. 949 — 1341, 50 lei; tom. **XI,** partea a II-a, litera **T** (T — Tocăliţă), 1982, 376 p., 75 lei.

* * * **Micul atlas lingvistic român.** Serie nouă. Partea a II-a, vol. IV, 1981, 24 p. + 400 h., 146 lei.

* * * **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române (1374—1600),** 1981, 370 p., 32 lei.

* * * **Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte** (1980), 1981, 244 p., 13 lei.

ION COTEANU, **Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860),** 1981, 226 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine.** Skriften Utgivna av Vetenskapssocieteten, Lund. Publications of the New Society of Letters at Lund 76, 1982, I 70+II 104 + III 232 p., 29 lei.

* * * **Texte româneşti din secolul al XVI-lea.** Ediţii critice de EMANUELA BUZĂ, GHEORGHE CHIVU, MAGDALENA GEORGESCU, ION GHEŢIE, ALEXANDRA ROMAN MORARU, FLORENTINA ZGRAON. Coordonator ION GHEŢIE, 1982, 638 p., 57 lei.

* * * **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române (DOOM),** 1982, 698 p., 105 lei.

AL. GRAUR, **Dicţionar al greşelilor de limbă,** 1982, 79 p., 5,50 lei.

LUIZA SECHE şi MIRCEA SECHE, **Dicţionarul de sinonime al limbii române (DSR),** 1982, 1120 p., 158 lei.

LUCRĂRI ÎN PREGĂTIRE LA EDITURA ACADEMIEI

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Moldova şi Bucovina,** I.

* * * **Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte (1981).**

Sub redacţia IORGU IORDAN. ALEXANDRU GRAUR, ION COTEANU, **Dicţionarul limbii române (DLR),** Serie nouă, tom. XI, partea a II-a, litera **T** (Tocăni — Twist).

LR, ANUL XXXII, nr. 2, Bucureşti, p. 81—168, 1983

RM — ISSN 0024-3523

I.P. Informaţia c. 1015

42 200

Lei 20

I 8261

LIMBA ROMÂNĂ

3

ANUL XXXII

1983

mai—iunie

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

0 III 2005

CONSILIUL DE CONDUCERE

Acad. AL. GRAUR – redactor-şef
FLORA ŞUTEU – redactor-şef adjunct
MIOARA AVRAM – membru al colegiului de redacţie
GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE – membru al colegiului de redacţie
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
MARIUS SALA
DUMITRU SĂVULESCU
LAURA VASILIU – secretar responsabil de redacţie

Apare de 6 ori pe an.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, revistele se pot procura prin poştă pe bază de abonamente. Pentru numerele 4–6 ABONAMENTELE se fac între 1 şi 15 iunie a.c.

Preţul unui număr este de 20 de lei, iar preţul unui abonament pentru numerele 4–6 este de 60 de lei.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT–IMPORT PRESĂ, P.O. BOX 136–137, telex 11226, 79 517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa consiliului de conducere al revistei „Limba română".

La revue « Limba română » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 40.

Toute commande de l'étranger pour les travaux parus aux Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à :
I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT–IMPORT PRESĂ, P.O. BOX 136–137, telex 11226, 79 517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Adresa redacţiei :
str. Spiru Haret nr. 12
79 638 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 14 26 80 sau 15 74 30, int. 265

EDITURA ACADEMIEI R.S.R.
Calea Victoriei nr. 125
79 717 Bucureşti, sectorul I
Telefon: 50 76 80

I 8261

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

-- ULU 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXXII 1983 Nr. 3
mai—iunie

2022

SUMAR

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

C. FRÂNCU, Vechimea şi proveniența morfologică a substantivelor de tipul *crezare, născare, pierzare, vînzare* 169

IOAN N. BÎTEA, Observații pe marginea unei construcții cu *sau* copulativ 182

LAURA VASILIU, Modalități de descriere a sensului în derivare . . 190

NICOLAE FELECAN, Sursele şi limitele paronimiei în limba română 195

VASILE IONIȚĂ, Note lexicale 203

LIMBĂ LITERARĂ ŞI FILOLOGIE

PAULINA CHEIE, Neologismul de origine latino-romanică în *Lexiconul de la Buda* 206

ION GHEȚIE, Considerații filologice şi lingvistice asupra *Omiliei la Paşti* (versiunea „scurtă") 216

ALEXANDRU MAREŞ, Cea mai veche versiune românească a *Florii Darurilor* 222

ISTORIA LINGVISTICII

ILIE DAN, Un strălucit precursor: Alexandru Lambrior 231

NOTE ŞI COMENTARII

MIOARA AVRAM, Despre gramatica lui Vasile Alecsandri . . . 239

ŞTEFAN BADEA, Note pe marginea unei ediții Eminescu . . . 246

CONSULTAȚII

MARINA RĂDULESCU, *Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM) (IV). Precizări asupra regulilor de despărțire în silabe a cuvintelor în limba română 256

Împărțire

34977

RECENZII

MELANIA FLOREA, CARMEN STOEAN, *Lecția de conversație. Teorie și practică*, Tipografia Universității din București, 1982, și GHEORGHE DOCA, *O abordare psiholingvistică a problemei exercițiilor în predarea și învățarea limbii române ca limbă străină*, Tipografia Universității din București, 1982. Două contribuții la metodica predării limbii române ca limbă străină *(Valeria Guțu Romalo)* 262

Dicționarul limbii române (DLR). Serie nouă. Tomul XI. Partea a 2-a. *Litera T. T-TOCĂLIȚĂ*, 1982, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România *(Luiza Seche)* 264

OAMENII DE ȘTIINȚĂ ȘI PACEA

SOLOMON MARCUS, Lingvistica în sprijinul dezvoltării — forme ale colaborării științifice internaționale — 266

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE 268

VECHIMEA ȘI PROVENIENȚA MORFOLOGICĂ A SUBSTANTIVELOR DE TIPUL *CREZARE, NĂSCARE, PIERZARE, VÎNZARE*

DE

C. FRÂNCU

0. Unele controverse din lingvistica generativă de azi privind nominalizarea și sursele derivatelor nominale [1] readuc în actualitate o dificultate remarcată de multă vreme în lingvistica românească : originea substantivelor de tipul *crezare, născare, pierzare, vînzare* [2]. Spre deosebire de perechile lor *credere, naștere, pierdere, vindere*, acestea prezintă o „idiosincrazie"[3] în relația cu verbele corespunzătoare *(a crede, a naște* etc.), întrucît nu au *-ere*, cum era normal pentru derivatele nominale formate din infinitivul lung al verbelor de conjugarea a III-a, ci *-áre*, sufix specific infinitivului lung de la conjugarea I. „Idiosincrazia" relației dintre derivatele nominale și verbe este reflectată și de faptul că pentru unele derivate de tipul *(în)fierbăzare* „înfierbîntare, ardere, foc, ardoare" (cf. DA, TDRG), *lingare* „lingușire" nu există verbe corespunzătoare[4].

Chestiunea care se ridică este dacă substantivele citate mai sus trebuie explicate ca infinitive lungi, cum au crezut unii cercetători [5],

---

[1] Lingviștii actuali care tratează nominalizarea se pot împărți în două categorii : unii care susțin ipoteza **lexicalistă**, după care derivatele nominale sînt nume în structura de adîncime și nu verbe, cărora li se aplică reguli de transformare (cf. N. Chomsky, *Remarks on nominalization*, în *Readings in English Transformational Grammar*, editată de R. Jacobs și P. Rosenbaum, Waltham, Mass. : Ginn, 1970, p. 184—221 ; H. Essau, *Nominalization and Complementation in Modern German*, Amsterdam—London—New York, 1973, p. 105 și urm.) și alții care susțin ipoteza derivării **transformaționale** din verbele corespunzătoare din structura de adîncime (cf. F. J. Newmeyer, *The Source of Derived Nominals in English*, în „Language", vol. 47, 1971, nr. 4, p. 786—796 ; idem, *The derivation of the English action nominalization*, în „Papers from the 6th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society", 1970, p. 408—415 ; B. Fraser, *Some remarks on the action nominalization in English*, în R. Jacobs și P. Rosenbaum, *op. cit.*, p. 83—98).

[2] Cf. H. Tiktin, *Gramatică română pentru învățămîntul secundar*, Iași, 1893, p. 152 ; idem TDRG ; J. Byck, *Sur les changements de conjugaison en roumain*, în BL, III, 1935, p. 188—189 ; A. Graur, *Sur les changements de conjugaison en roumain*, în BL, IV, 1936, p. 190—191 ; Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 209, 236 ; Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin, *Exprimarea numelui de acțiune prin substantive cu formă de infinitiv lung și de supin*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, București, 1967, p. 285 ; idem, *La concurrence entre les différents moyens de formation du nom d'action en roumain*, în *Actes du X-e Congrès International des linguistes*, IV, București, 1970, p. 567—570 ; Alf Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1954—1955, p. 1025 ; G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 93. Cf. și *Gramatica limbii române* (editată de Academie), ediția a II-a, vol. I, București, 1966, p. 23, 266.

[3] Termenul de **idiosincrazie**, preluat din medicină, este curent în lingvistica generativă actuală (engl. **idiosyncrasy** apare frecvent la N. Chomsky, *op. cit.*, p. 196, și F. J. Newmeyer, în „Language", vol. 47, 1971, nr. 4, p. 794—796).

[4] În DA *lingare* este dat ca derivat al lui *linge*.

[5] Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, p. 152 ; G. Pascu, *op. cit.*, p. 93 ; J. Byck, *op. cit.*, p. 188—189 ; Al. Graur, *Tendințele...*, p. 209, 236 ; Alf Lombard, *op. cit.*, p. 1025.

adoptîndu-se deci ipoteza derivării transformaționale, sau dacă ele trebuie explicate ca neavînd nici o legătură sincronică directă cu infinitivele lungi de conjugarea a III-a *(credere, naștere* etc.), adoptîndu-se ipoteza lexicalistă, mai simplă și mai răspîndită astăzi în lingvistica generativă [6].

Scopul acestui articol este acela de a aduce informații de sincronie și de diacronie care să poată servi la clarificarea genezei derivatelor nominale de tipul *crezare, născare, pierzare, vînzare.*

1. În limba română există, potrivit datelor oferite de DA, DLR, DEX, DI, TDRG, aproximativ 20 de nume de acțiune în *-áre* care nu presupun un verb de conjugarea I, ci de conjugarea a III-a, mai rar de conjugarea a II-a și a IV-a. Alături de ele există, de regulă, și un infinitiv lung al verbului de conjugarea respectivă [7] : *aprinzare* (înv.) / *aprindere ; crezare* „crezămînt, încredere" / *credere ; despărțare* / *despărțire ; făcare* (rar, în Bucovina) „farmec, fapt, făcut, făcătură" / *facere ; (în)fierbăzare* [8] „înfierbîntare, ardere, ardoare, foc" / *fierbere ; lingare* (înv.) „lingușire" / *lingere ; mulgare* (reg.) „faptul de a mulge, mulsoare, muls" / *mulgere ; mulzare* [9] (reg.) „muls, mulgere, mulgare" / *mulgere ; născare* / *naștere ; păscare* / *paștere ; petrecare* (înv. și reg.) „pătimire, suferință, caznă, supliciu" / *petrecere ; pierzare* (înv.) „distrugere, decădere, lucru pierdut"/ *pierdere ; plînsare* (înv. și reg.) „plîngere" / *plîngere ; prinzare* (règ.)/ *prindere ; prînzare* / *prînzire ; șezare* (reg., în Banat) / *ședere ; vînzare*/ *vindere ; zăcare* / *zăcere.* La acestea se pot adăuga formațiile cu prefixe : *necrezare* „neîncredere", *răspierzare* (înv.) „dispariție, pieire". Dintre substantivele menționate mai sus, în *-áre*, marea majoritate au drept corespondent un infinitiv lung de conjugarea a III-a, numai două au un corespondent de conjugarea a II-a *(a ședea* și *a zăcea)* și două de conjugarea a IV-a *(a despărți* și *a prînzi).*

Prima observație care se impune este că niciodată acestea nu au fost și nu au funcționat ca infinitive (lungi), cum cred unii cercetători [10].

---

[6] Cf. N. Chomsky, *op. cit.*, p. 195—196.

[7] Cf. Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin, *op. cit.*, p. 285.

[8] Substantivul *(în)fierbăzare* nu poate fi pus în legătură directă cu *fierbere*, din cauza segmentului *-ăz-*. Atestat numai la Dosoftei (VS, 164) sub variantele *fierbăzare* și *înfierbăzare* (cf. DA, TDRG), acest substantiv a fost explicat de T. Capidan *(Etimologii*, în DR, III, 1922—1923, p. 758—759) ca provenind din lat. **(in-)fĕrvĭdīare*, de la *fervidus, -a, -um*, atestat și pentru limbile romanice occidentale cu sensul de „feurig, leidenschaftich, heissblutig, hitzig sein" (cf. Meyer-Lübke, REW, 3265). Explicația este preluată în DA. În ceea ce privește vechimea, Tiktin (în TDRG) îl consideră o formație nouă, o creație a lui Dosoftei, însă T. Capidan crede că „nu este nevoie să ne gîndim la o inovație, din moment ce din *fervidus* se acopere peste tot cu cuvîntul românesc, iar ca formă intră în rîndul verbelor în *-ezà (-izo)* ca *botezà, cutezà, undezà* etc." *(op. cit.*, p. 759). Explicația lui T. Capidan ar fi plauzibilă dacă ar mai exista și alte atestări, în alte texte, în afară de VS. De fapt, autorul greșește cînd afirmă că în scrierile lui Dosoftei *(în)fierbăza* „se întîlnește sub forma de infinitiv sau de participiu" *(ibidem*, p. 758). În realitate, la Dosoftei întîlnim numai substantivul *(în)fierbădzare* și adjectivul *fierbădzat, -ă (dobitoc fierbădzat*, VS, 24 ; *fată herbădzată*, VS, 236), nu și verbul corespunzător. Întrucît verbul nu este atestat niciodată, nu putem ști ce s-a păstrat din latină, substantivul, adjectivul sau verbul.

[9] După părerea noastră regionalul *mulzare* este o contaminație între *mulgare* „mulgere", „muls", *mulgere* și *mînzare*. În DLR această contaminație este numai în felul următor prezentată : „de la *mînzare* prin apropiere de *mulge*" (s.v. *mulzare)*, ceea ce ni se pare insuficient.

[10] Cf. J. Byck, *op. cit.*, p. 188—189 ; Al. Graur, *op. cit.*, p. 209—236 ; idem, *Încercare supra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 174 ; Alf Lombard, *op. cit.*, . 1025.

Schema genezei substantivelor de tipul *crezare*, *născare* ca infinitive cu sufixul *-áre* de conjugarea I, în locul infinitivelor în *-ére (credere, naștere)*, enunțată spre sfîrșitul secolului trecut de H. Tiktin [11] și perpetuată pînă în zilele noastre, este eronată atît din punct de vedere diacronic, cît și din punct de vedere sincronic. Niciodată *credere*, *naștere* ca infinitive nu au fost înlocuite prin *crezare*, *născare*, și niciodată *făcare*, *mulgare*, *păscare* nu au putut înlocui infinitivele *facere*, *mulgere*, *paștere*. Atestările din textele românești vechi din perioada în care infinitivul lung mai era întrebuințat cu valoare verbală sînt dovezi în această privință, după cum se va vedea mai jos.

2. Din punct de vedere sincronic, la prima vedere s-ar părea că derivarea transformațională a unei structuri nominalizate care cuprinde substantivele de tipul *crezare*, *născare*, *pierzare*, *vînzare* ar fi mai conformă cu intuiția unui vorbitor/auditor nativ, care simte (intuitiv) că propozițiile *1—4* sînt legate între ele atît din punct de vedere structural, cît și din punct de vedere semantic :

1. Ion *vinde* cărțile la anticariat.
2. Cărțile *sînt vîndute* de Ion la anticariat.
3. *Vinderea* de către Ion a cărților la anticariat...
4. *Vînzarea* cărților la anticariat...

În aceste exemple nominalizarea (care trebuie să urmeze și nu să preceadă transformarea pasivă) s-ar părea că aduce două nominale sinonime : *vindere*, formație primară din punct de vedere etimologic, și *vînzare*, formație secundară. În realitate, cele două nominale nu sînt echivalente decît din punct de vedere semantic (avînd marca + **durativ**) și nu și din punct de vedere gramatical : în timp ce *vindere* admite ușor un complement de agent, *vînzare* admite extrem de greu, încît pentru mulți vorbitori construcția *5* este acceptabilă, spre deosebire de *6*, care nu este acceptabilă :

5. *Vinderea* de către Ion a cărților la anticariat...
6. **Vînzarea* de către Ion a cărților la anticariat...

Acest lucru arată că *vînzare*, spre deosebire de *vindere*, nu are un regim verbal, ci numai un regim strict nominal.

Celelalte nominale din lista de mai sus sînt mai concludente în acest sens. Astfel, există elemente semantice și sintactice care complică o derivare transformațională din verbe a substantivelor *aprinzare*, *crezare*, *făcare*, *lingare*, *mulgare*, *născare*, *păscare*, *șezare*, *zăcare* etc. Pe plan semantic, acestea nu sînt decît rareori, așa cum arată și definițiile din dicționare (cf. DA, DLR, TDRG), echivalente cu substantivele rezultate din infinitivul lung *(aprindere, credere* etc.)[12].

---

[11] Cf. H. Tiktin, *op. cit.*, p. 152.

[12] De pildă, mărcile semantice **(+durativ)**, **(+non-terminativ)**, caracteristice infinitivului lung substantivizat, nu apar la unele din derivatele în *-are* : *făcare* „farmec, fapt, făcut, făcătură", *mulgare*, cu sensul de „muls".

Pe plan sintactic, non-paralelismul lor cu substantivele în *-ere* este dovedit prin negramaticalitatea și neacceptabilitatea construcțiilor cu *-are* în unele structuri [13]:

7(a). Ion *aprinde* focul.
(b). *Aprinderea* de către Ion a focului...
(c). **Aprinzarea* de către Ion a focului...
8(a). Ioana *naște* un băiat.
(b). *Nașterea* unui băiat de către Ioana...
(c). **Născarea* unui băiat de către Ioana...
9(a). Ion *a pierdut* banii.
(b). *Pierderea* banilor de către Ion...
(c). **Pierzarea* banilor de către Ion...

Negramaticalitatea și neacceptabilitatea construcțiilor *7c*, *8c* și *9c* în comparație cu cele de la *a* și *b* și chiar cu cea de la *6* (care nu este la fel de neacceptabilă) arată că nominalele în *-are* nu sînt echivalente cu infinitivele lungi (substantivizate) corespunzătoare, în *-ere*. Deci, în cazul acesta trebuie adoptată poziția lexicalistă, căci derivarea transformațională este inadecvată din motive sintactice și semantice. În schimb, nominalele corespunzătoare în *-ere* trebuie derivate transformațional dintr-o structură de adîncime care conține un verb, căci nu există o dificultate de interpretare semantică în structura de suprafață.

3. Dezvoltînd și susținînd ipoteza lexicalistă, N. Chomsky [14] vorbește de trei argumente care susțin faptul că unele nominale nu pot fi derivate transformațional:

1. Procesul de formare a derivatelor nominale nu este productiv.
2. Relația dintre derivatele nominale și corespondentele lor prezintă adesea „idiosincrazie".
3. Propoziția care conține nominalul are structură internă de NP (= *noun phrase*)[15].

Aceste trei elemente apar și în cazul nominalelor cercetate (tipul *crezare*, *născare*, *pierzare*, *vînzare*).

Astfel, non-productivitatea procedeului este remarcată de multă vreme [16]. După o statistică făcută de Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin [17], formațiile de tipul *crezare*, *născare*, *pierzare*, *vînzare* reprezintă numai circa 0,5% din numărul total al formațiilor în *-are* care sînt nume de acțiune. La aceasta, adăugăm faptul că marea majoritate a substantivelor analizate sînt formații rar întrebuințate, cele mai multe fiind regionalisme sau arhaisme. În „vocabularul de bază" al limbii române contemporane nu intră probabil decît *vînzare* și, poate, *crezare* [18].

---

[13] Faza intermediară, cea a propoziției pasive, care precedă nominalizarea, nu mai este menționată, din motive de economie. Ea trebuie avută în vedere, căci în astfel de cazuri avem de a face cu o propoziție pasivă transformată și nu cu una activă direct nominalizată.

[14] Cf. N. Chomsky, *op. cit.*, p. 187.

[15] Cf. F. J. Newmeyer, *op. cit.*, p. 787.

[16] Cf. G. Pascu, *op. cit.*, p. 93.

[17] Cf. Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin, *op. cit.*, p. 285.

[18] Nici unul din aceste substantive nu intră în lista cuprinzînd cele 1419 cuvinte care ar forma „fondul principal lexical" al limbii române făcută de acad. Al. Graur, *Încercare...*, p. 48—55. Autorul discută substantivele *vînzare*, *zăcare* în partea consacrată „masei vocabularului", mai precis în capitolul „Raporturile fondului principal lexical cu celelalte compartimente ale limbii" (*op. cit.* p. 174). În schimb, în *Frequency Dictionary of Rumanian Words*,

În ceea ce privește al doilea argument relevat de N. Chomsky, „idiosincrazia" relației dintre derivatele nominale și verbe poate fi dovedită, în afară de faptele menționate la § 2, și prin existența în limba română a numeroaselor derivate nominale, nume de acțiune, pentru care nu există un echivalent verbal. După statistica menționată [19], circa 8% din formațiile în *-are* nu au corespondent verbal în limba română, deși ele sînt nume de acțiune. Autoarele statisticii dau o lungă listă cuprinzînd substantive în *-are* fără echivalent verbal, mai ales din limbajul tehnic, dar și din limba comună și din limba veche : *întortare* [20], *șușugare*, *zonare* etc. Dacă pentru nume de acțiuni de acest tip se admite originea nominală (de la un substantiv sau adjectiv), ne întrebăm de ce același lucru nu s-ar admite și pentru substantivele de tipul *pierzare*, *vînzare*.

Susținătorii ipotezei derivării transformaționale din verbe vorbesc în cazul existenței unor substantive fără corespondent verbal de așa-numitele „verbe abstracte" (engl. *abstract verbs*)[21], care trebuie să intre în mod obligatoriu în lexicon. N. Chomsky a arătat că soluția nu este nici simplă și nici realistă, căci ea complică foarte mult gramatica [22]. De altfel, în unele cazuri „verbele abstracte" devin realități sub presiunea corespondentelor lor nominale. S-a semnalat, de pildă, formarea în româna actuală a verbului *a gestiona* („Magazinerii care *au gestionat* acele cîntare", Inf. Buc., 6-X-1966, p. 2/7) de la substantivul cu formă de infinitiv lung *gestionare* [23].

La fel trebuie explicat, după părerea noastră, și participiul regional *vînzat* (I. Bîrlea, B, 26), semnalat de Al. Graur [24] : acesta a apărut nu sub influența infinitivului *vînzare*, care nu există ca verb, ci sub influența substantivului *vînzare* exprimînd numele acțiunii și, poate, și a numelor de agent *vînzător*, *vînzătoare*. Derivarea are loc în astfel de cazuri nu de la verbe spre nume, ci invers, de la nume de acțiune spre verbe.

În sfîrșit, al treilea argument pentru susținerea ipotezei lexicaliste este faptul că derivatele nominale au structură internă de grup nominal (engl. *noun-phrase*). Acest lucru se poate demonstra ușor, căci derivatele în discuție de tipul *crezare*, *născare* admit articularea și determinarea prin adjective calificative sau pronominale, dar nu admit determinanți specifici verbului (adverbe) și nu au posibilitatea de a se combina cu verbe de mod și de aspect, spre deosebire de corespondentele lor în *-ere*. Astfel, regional (în Crișana) și în limba veche apar structuri de tipul *10*, dar nu și de tipul *11*.

10. Ion poate *a crede (a pierde, a vinde* etc.) ceva.
Ion începe *a crede (a pierde, a vinde* etc.) ceva.

Paris—Haga—New York, 1965, elaborat de Alphonse Juilland, Ileana Juilland și P. M. H. Edwards, în cele aproximativ 5000 de cuvinte care ar forma „vocabularul de bază" al românei moderne intră *vînzare*, cuvînt cu o frecvență și o dispersie mare astăzi.

[19] Cf. Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin, *op. cit.*, p. 285.

[20] Substantiv atestat încă din secolul al XVI-lea cu sensul de „încăpățînare" (CB, I, 285) și format de la adjectivul *întort*, provenit din participiul vechi al verbului *a întoarce*.

[21] De exemplu, F. J. Newmeyer (*op. cit.*, p. 792) crede că **aggress* și **commote* ar fi în engleză „abstract verbs" care ar corespunde nominalelor *commotion* și *aggression* (care nu au încă un corespondent verbal realizat). După ipoteza **lexicalistă**, numai acestea din urmă intră în lexicon, în timp ce, după cea **transformațională**, numai „verbele abstracte" trebuie să apară în lexicon, nu și numele, care ar reprezenta nominalizări obligatorii.

[22] Cf. N. Chomsky, *op. cit.*, p. 196.

[23] Cf. Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin, *op. cit.*, p. 286.

[24] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 209.

11. *Ion începe *a crezare (a pierzare, a vînzare* etc.) ceva.
*Ion poate *a crezare (a pierzare, a vînzare* etc.) ceva.

În limba veche, structurile de tipul *10* erau curente[25], în schimb nu sînt atestate în nici un text cele de tipul *11*.

4. Analiza făcută mai sus a scos la iveală deosebirile semantice și sintactice dintre nominalele de tipul *credere, naștere, pierdere, vindere* și cele de tipul *crezare* etc. Tratate de mulți cercetători împreună, ca infinitive, acestea nu alcătuiesc o singură clasă, ci fac parte din două clase diferite, căci în timp ce pentru primele este posibilă o derivare transformațională din verbe, din motive sintactice și semantice pentru cele din a doua categorie o asemenea derivare este inadecvată, căci ea nu corespunde intuiției subiectului vorbitor.

Arătînd că nominalele de tipul *crezare, născare* etc. nu au aceeași sursă cu cele de tipul *credere, naștere* etc., nu am rezolvat însă problema proveniență lor. De unde vin acestea?

Pentru a răspunde la asemenea întrebare trebuie să precizăm c o n d i ț i i l e în care ele au apărut și v e c h i m e a lor în limba română.

5. Cercetînd din punct de vedere diacronic nominalele de tipul *crezare, născare, pierzare, vînzare*, o primă constatare care se impune este că ele nu apar în dialectele din sudul Dunării, în care formele primare sînt singurele cunoscute: arom. *creádire* și *credeáre; náștire* și *nașteáre; víndire* și *vindeáre* etc.[26]; megl. *credeári, fățiri, pérdiri* [27].

Absența lor din dialectele din sudul Dunării ne conduce de la început spre ipoteza că ele nu datează din „româna comună", ci reprezintă o inovație posterioară despărțirii dialectelor, specifică numai dialectului dacoromân.

6. În dialectul dacoromân primele atestări apar începînd cu secolul al XVI-lea pentru *pierzare*, cu secolul al XVII-lea pentru *vînzare, zăcare* și *petrecare* (la care se adaugă *(în)fierbăzare*, atestat numai la Dosoftei, dar care poate fi mult mai vechi), cu secolul al XVIII-lea pentru *crezare* și *plînsare* și cu al XIX-lea pentru celelalte (menționate în lista din § **1**).

Astfel, în secolul al XVI-lea apar 6 atestări ale lui *pierzare* într-o tipăritură a lui Coresi: „Că *pierzarea* sufletului iaste, nu ca să piară și de aciia să nu mai fie, ce pururea neîncetat munci-se-va în vecie" (CC², 71/23), „nemica nu face să fie *pierzarei* destoinic" (CC², 25/12), „bună iaste și adevărată acea *pierzare*" (CC², 72/13)[28], „*pierzarea* sufletului grăiaște-se"

---

[25] Iată două exemple din *Cronica* lui Gr. Ureche în care infinitivul lung este generat de semiauxiliarul *a fi*: „Ci *iaste de a-l* și *crederea*" (U, 106, 115), „carile *era de a-l* și *crederea*" (U, 193). Forma *crezare(a)* nu este atestată în astfel de contexte.

[26] Cf. T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ed. a II-a, București, 1974.

[27] Spre deosebire de dialectul aromân, în care infinitivul cu valoare verbală nu se mai întrebuințează, în dialectul meglenoromân continuă să se folosească infinitivul în *-ri* cu valoare verbală (cf. T. Capidan, *Meglenoromânii*, I, București, 1935, p. 169). În dialectul istroromân lipsesc infinitivele în *-re* întrebuințate ca substantive, în schimb se întîlnesc infinitive scurte cu funcție substantivală, ceea ce este lipsit de importanță pentru problema cercetată (cf. S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926, p. 211).

[28] Două din aceste atestări (72/13, 73/5) apar în DLR.

(CC², 72/15), „amară-i iaste *pierzarea*" (CC², 73/5), „Că *pierzare* sînt trupului şi sufletului acealea" (CC², 73/17). Sensul acestui lexem este „decădere, distrugere, lucru pierdut" şi el se opune parţial sensului lexemului corespunzător *pierdere* „faptul de a pierde, pagubă materială, stricăciune, distrugere, piericiune, pieire", mult mai vechi şi mai răspîndit: „Ci m-au purtat legat să mă ducă la *pierdere* să mă piarze" (1563—1564, Gorj, DIR, 96) etc.

De la începutul secolului al XVII-lea încoace apare atestat din ce în ce mai frecvent substantivul *vînzare*, mai ales în documentele particulare şi oficiale (multe dintre ele fiind acte de vînzare-cumpărare): „deaca am vădzut a lor de bună voie *vîndzare* şi deplină plată, noi am făcut acest zapis" (ante 1627, Moldova, DRH, XIX, 366), „şi pre aiasta *vîndzare* noi i-am făcut şi mărturie" (1628, Nesfoi, Moldova, DRH, XIX, 421), „*vîndzarea* acestui răzor" (1634, Todereşti, Moldova, DRH, XXII, 121), „zapis de *vînzare*" (1640, Bucureşti, DIB, I, 98; 1655, *ibidem*, 112), *vînzare* (MARD. COZ., 1649, 207).

7. Unele din atestările de mai sus sînt cu mult anterioare celor din dicţionare (în DA şi DLR nu apare litera *V*, iar în TDRG atestările sînt mai noi). Ele sînt fundamentale pentru stabilirea vechimii formaţiilor în discuţie şi pentru difuziunea lor lexicală.

Astfel, se poate spune că la început inovaţia a afectat un singur lexem, *pierzare*, apoi lexemul *vînzare* şi mai tîrziu şi alte lexeme. Inovaţia nu este mai veche sau cu mult mai veche decît secolul al XVI-lea. În tot cazul, ea este posterioară despărţirii dialectelor şi anterioară sfîrşitului secolului al XVI-lea, cînd este atestată într-o tipăritură a lui Coresi.

Epoca apariţiei inovaţiei coincide cu epoca în care infinitivul lung îşi limitează foarte mult valoarea lui verbală, devenind substantiv. Întrucît în primele sale atestări, ca de altfel şi în cele ulterioare [29], lexemul *pierzare* nu funcţionează ca infinitiv lung, ci numai ca substantiv, se poate susţine ipoteza că apariţia acestei formaţii este posterioară substantivării infinitivului lung, că detaşarea sufixului *-are* şi lexicalizarea lui au loc după ce infinitivul lung încetează de a mai fi verb.

Fără îndoială, problema apariţiei inovaţiei are şi un aspect areal: în unele regiuni substantivarea infinitivului lung s-a petrecut mai de vreme (Muntenia, sudul Transilvaniei, Moldova de sud), pe cînd în altele infinitivul lung cu valoare verbală continuă să se folosească pînă în zilele noastre [30]. Credem că detaşarea sufixului *-are* şi lexicalizarea lui, iar apoi ataşarea lui la teme verbale sau non-verbale au avut loc mai întîi în regiunile în care substantivarea infinitivului a fost mai veche (Muntenia, sudul Ardealului, sudul Moldovei).

---

[29] Substantivul *pierzare*, astăzi învechit, este destul de frecvent în perioada veche a limbii române (cf. DLR şi TDRG).

[30] Infinitivul lung cu funcţie verbală, care „supravieţuia încă în secolul al XVI-lea numai în cîteva cazuri" (Ov. Densusianu, ILR, II, p. 152), se întîlneşte din ce în ce mai rar în textele din secolele următoare (cf. C. Frâncu, *Cu privire la „uniunea lingvistică balcanică". Înlocuirea infinitivului prin construcţii personale în limba română veche*, în AnL, XX, 1969, p. 69—116). Astăzi se mai menţine sporadic în regiunile de nord-vest ale dialectului dacoromân (după ALR, serie nouă, vol. VII, h. 2119, 2122, 2124, 2126, 2127, 2128, 2129, infinitivul lung apare numai în pct. 316, 346).

Inovația a pornit de la substantivele *pierdere*, *vindere*, provenite din infinitive lungi, întrucît acestea erau puncte slabe în sistem, cum de altfel erau toate substantivele provenite din infinitive lungi de conjugarea a III-a. Accentuate pe rădăcină și nu pe sufix, cum se întîmplă la toate celelalte nume de acțiuni provenite de la alte conjugări *(cîntáre, avére, sosíre, hotărîre)*, substantivele de tipul *piérdere, víndere* introduceau o asimetrie în microsistemul numelor de acțiune (nomen actionis). Această asimetrie este înlăturată prin crearea substantivelor de tipul *pierzáre, vînzáre*, cu accentul pe sufix. Faptul că accentul a avut un rol însemnat în apariția formațiilor de tipul *pierzare, vînzare* a fost relevat de multă vreme de mai mulți cercetători[31], însă spre deosebire de aceștia, care plasau inovația în domeniul grupului verbal, ca o trecere de la conjugarea a III-a la conjugarea I a infinitivelor de tipul *pierdere, vindere* spre infinitivele *pierzare, vînzare* [32], noi plasăm de la început inovația în domeniul numelui, ca o presiune paradigmatică a substantivelor nomen actionis în *-áre*, mai frecvente și mai numeroase, asupra celor în *-ére*, mai rare și mai puține [33], și deci mai supuse transformărilor.

Punctul de plecare pentru apariția substantivelor de tipul *pierzare, vînzare* l-au oferit numele de agent [34] de tipul *pierzător, -ătoare; vînzător, -ătoare*, care se formează de la tema prezentului. La verbele care prezintă o discordanță între tema prezentului și tema perfectului (în special cele de conjugarea a III-a), numele de agent se formează de la tema prezentului *(frig, fript, frigător* [35]*; pierz, pierdut, pierzător; vînz, vîndut, vînzător)*.

Numele de agent de tipul *pierzător, -ătoare; vînzător, -ătoare* care au servit ca bază de plecare pentru înlocuirea lui *-ére* cu *-áre* în numele de acțiune *(piérdere > pierzáre; víndere > vînzáre)* sînt deosebit de frecvente în perioada veche a limbii române, cînd am întîlnit primele atestări cu substantivele discutate, ca de altfel și în limba de astăzi: *pierzător(iu)* „cel care distruge" (CV, 29^{v}/5; CC^{2}, 459/10, 485/4, 486/37; PO, 217/7—8; IM, I, 177^{v}/5), *pierzătorilor* (1570—1571, Galați, DIR, 154), *vănzător* (CT, 126^{r}/8), *vănzătorii* (CT, 96^{v}/15, 165^{v}/7, 44^{v}/5).

În afară de numele de agent, se poate presupune că și adjectivul verbal de tipul *pierzător, -ătoare; vînzător, -ătoare* a servit ca punct de plecare pentru apariția formațiilor de tipul *pierzare, vînzare*. Iată cîteva exemple cu adjectivul verbal *vînzător, -ătoare* întrebuințat în situații care nu se mai întîlnesc în limba actuală, dar care puteau să pregătească inovația în discuție: „Ce s-au făcut partea lui jumătate *vînzătoare*" (= de vînzare; 1655, București, DIB, I, 112), „Și fiindu-ne vînzătoare (=de vînzare, de vîndut), o am vîndut dumnealui" (1768, București, DIB,

---

[31] Cf. J. Byck, *op. cit.*, p. 188—189; A. Graur, în BL, IV, 1933, p. 190—191; idem, *Tendințele...*, p. 236; Alf Lombard, *op. cit.*, p. 1026.

[32] Cf. J. Byck, *op. cit.*, p. 188—189; Al. Graur, *Tendințele...*, p. 236.

[33] S-a remarcat faptul că numele de acțiune de tipul *coasere, gemere, ridere, spunere, scremere, tundere*, provenite din infinitive lungi de conjugarea a III-a, sînt extrem de rare sau nu se folosesc deloc (cf. A. Graur, în BL, IV, 1933, p. 190; idem, *Tendințele...*, p. 236).

[34] Ideea că numele de agent și alte derivate non-verbale (ca cele în *-ură (-tură, -sură)*, *-oare (-toare, -soare)*, *-mînt, -anie)* au facilitat trecerea unor verbe de conjugarea a III-a la conjugarea I a fost susținută mai întîi de A. Graur, în BL, IV, 1933, p. 190—191.

[35] Cf. A. Graur și Al. Rosetti, în BL, IV, 1933, p. 185.

III, 240), dar „Şi fiindu-ne de *vînzare*, o am vîndut dumnealui" *(ibidem*, 241); „care casă o am şi eu de *cumpărătoare*. Deci acum avînd trebuinţă de bani am făcut-o de *vînzătoare*" (= de vînzare; 1781, Bucureşti, DIB, III, 292); „au făcut acea casă *vînzătoare*" (1783, Bucureşti, DIB, III, 306); „avînd un loc de casă şi făcîndu-l *vînzător*" (1793, Bucureşti, DIB, III, 384).

Dată fiind afinitatea semantică a acestor adjective verbale cu numele de acţiune şi dată fiind frecvenţa deosebită a adjectivelor verbale în *-(ă)toriu, -(ă)toare* în limba veche, considerăm că o influenţă a acestora asupra numelor de acţiune în *-ere (vindere)* nu trebuie neglijată. Pe de altă parte, trebuie să presupunem şi o influenţă a antonimului acestui lexem, substantivul *cumpărare*, în impunerea sufixului *-are*, căci în toată limba veche sintagmele de tipul *zapis de* **cumpărare** / *zapis de* **vînzare** (1655, DIB, I, 112), *prăvălie de* **cumpărătoare** (= de cumpărare; 1667, *ibidem*, 133); *loc de* **cumpărătoare** (1674, DIB, III, 74), *zapis de* **cumpărătoare** (1667, DIB, I, 140; 1767, DIB, III, 238) erau foarte frecvente şi intrau în relaţii paradigmatice în limbajul curent.

Prin urmare, inovaţia de tipul *pierzare, vînzare* a pornit dintr-un punct slab al microsistemului numelor de acţiune în *-ere*, asimetrice în comparaţie cu majoritatea numelor de acţiune provenite din infinitive lungi din cauza accentului pe rădăcină. Inovaţia, apărută după substantivarea infinitivului, a pornit sub impulsul numelor de agent şi al adjectivelor verbale de tipul *vînzător, -ătoare; pierzător, -ătoare* şi poate şi al altor derivate non-verbale (ca, de pildă, cele în *-anie* de tipul *pierzanie* sau în *-ămînt* de tipul *crezămînt)*[36].

8. Astfel, după modelul lui *pierzare, vînzare* şi sub impulsul derivatelor non-verbale menţionate apar începînd cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea substantivele *petrecare, zăcare, prînzare, născare, plînsare* [37], *crezare, lingare, păscare, făcare, mulgare, mulzare, şezare:* „pentru care vină te lasi... negrijit cu ascuţite *petrecări*" (VS, Dec. 10, 209[r]); „şi să străsuia pre sine... cu mai grele *petrecări*" (ibidem, 210[r]; cf. DLR, TDRG, s.v. *petrecare)*, „s-au războit cu grea *dzăcare*" (VS, Nov. 10, ap. TDRG), „are şi de grije la *dzăcare*" (DPV, 92), „că cuvîntul mîngăios la întristare iaste ca numele doftorului la *dzăcare*" (HI, 204), dar „după lungă boală şi *zăceare*" (1790, PMS, 31), „căzu la *zăceare* grea foarte" (1795, Sibiu, *Viaţa şi pildele lui Esop*, f. 21[v]), „La *prînzare* rar şedea, iar la cină mult mînca" (SCC, 107), „un viţel pentru *prînzare*" (SNP, 42), „*plînsările* tuturor" (1799, CR, II, 169), „s-au dat pre lîngă dînsul cu *lingări*" (I. Barac, *Toată viaţa, isteţiile şi faptele minunatului Tilu Buhoglindă*, Braşov, 1840, p. 44), „acea patimă ce firea ne-au semănat din *născare*" (C. Conachi, P, 280, ap. DLR), „se alege prin sorţi cine are să fie la bătaie şi cine la *păscare*" (CONV. LIT., IX, 7, ap. TDRG), „nu poate da *crezare* că s-au plătit" *(Pravila*, 1814, 12, ap. DA), „Să mă speli pe mine / De ură, / De gură / Şi de făcătură, / De dat, / De fapt / Şi de

---

[36] Cf. A. Graur, în BL, IV, 1936, p. 190—191.

[37] Aşa cum au remarcat Elena Carabulea şi Magdalena Popescu-Marin *(op. cit.*, p. 285), *plînsare* e suspect: este posibil să fie vorba de o confuzie cu *plînsoare*, căci *-are* nu se ataşează la forme de participiu.

aruncat, / De crăscare, / De *făcare* / Și de urîtul cel mare" (Marian, V, 179, ap. DA), „la *mulgarea* de la prînz au ieșit 5 găleți de lapte" (CHEST., V/40, ap. DLR), „*Mulzare* multă, caș puțin" (CHEST., V/54, ap. DLR), „Cine l-a fermecat? Două fete din Banat. / N-are stare, nici *șăzare* / Ca Dunărea cînd e mare" (Ępure, p. 72, ap. DLR).

Crearea acestor formații pe baza unui model structural preexistent aduce cu sine o nivelare, o regularizare în microsistemul numelor de acțiune, care-și atenuează deosebirile atît în interiorul său, cît și în relațiile cu numele de agent și cu derivatele nominale în *-ură (-ătură)*, *-oare (-toare, -soare)*, *-(ă)mînt*, *-anie*, care, așa cum s-a arătat, au contribuit la extinderea formelor în *-are* în locul celor în *-ere*, *-ire*. Însă întrucît vechile formații în *-ere*, *-ire* nu dispar, ci coexistă cu noile formații în *-are*, au loc uneori o diferențiere semantică și o specializare sintactică evidentă în întrebuințarea perechilor *naștere / născare ; paștere / păscare ; facere / făcare ; mulgere / mulgare ; ședere / șezare*. De obicei (mai ales în graiurile populare), formațiile în *-are* au un sens mai concret decît cele în *-ere*, exprimînd actul propriu-zis : *făcare* „vrajă, farmec, făcătură" (în Bucovina, cf. DA), *mulgare* „mulsul vitelor de mai multe ori pe zi" (cf. DLR), *păscare* „păscut", concretizat „pășune" (cf. DLR), iar apoi sensul mai concret „însărcinarea de a prinde mingea la unele jocuri cu mingea" (cf. DLR), *șezare* „astîmpăr, liniște" (în Banat, cf. DLR). La acest sens mai concret se adaugă folosirea specială în locuțiuni și expresii a unora din aceste formații ca, de pildă, *crezare*, *făcare*, *născare* : *a (nu) avea crezare* (la cineva), *a (nu) da crezare*, *prost din născare*, *prostia din născare leac nu mai are*, *boală din născare* „boală ereditară" ; *făcare* se întrebuințează numai în Bucovina în formule fixe din vrăji și farmece (cf. DA).

Aceste fapte demonstrează că formarea derivatelor în *-are* nu reprezintă o simplă dublare a formelor vechi de tipul *credere*, *facere*, *naștere*, căci diferențierile de sens și comportamentul sintactic arată că avem de a face nu cu simple dublete morfologice datorate trecerii unor verbe la conjugarea I. Realitatea istorică arată că o asemenea trecere nu a avut loc și că derivarea substantivelor de tipul *crezare*, *născare* s-a făcut după ce infinitivul lung încetase de a mai fi verb, devenind substantiv. Cu alte cuvinte, inovația trebuie mutată din domeniul verbului în domeniul numelui.

9. Din cele prezentate mai sus, desprindem următoarele concluzii :

1) Substantivele de tipul *crezare*, *născare*, *pierzare*, *vînzare*, absente din dialectele din sudul Dunării, reprezintă formații specifice dialectului dacoromân apărute în secolul al XVI-lea sau nu cu mult timp înainte. În textele din secolul al XVI-lea este atestată numai formația *pierzare*, la Coresi, însă în secolele următoare inovația își lărgește difuziunea lexicală și areală mai ales la substantive corespunzătoare unor infinitive lungi în *-ere*, cu accentul pe rădăcină : *víndere / vînzáre*, *petrécere / petrecáre*, *crédere / crezáre*, *náștere / născáre*. Apoi inovația afectează și unele substantive în *-ére (zăcére / zăcáre, ședére / șezáre)* și în *-ire (prînzíre / prînzáre)*.

2) Aceste substantive au apărut după ce infinitivul lung se substantivase, adică după ce sufixul *-are* se lexicalizează și se poate detașa ca sufix nominal independent, putîndu-se alipi la teme verbale de orice conjugare, precum și la teme nominale. În comparație cu majoritatea

cercetătorilor care au văzut în formațiile de tipul *crezare*, *născare* etc. niște infinitive lungi, am încercat, cu argumente care țin atît de funcționarea sistemului cît și de constituirea lui, să arătăm că acestea nu au fost niciodată verbe, deci infinitive, ci au funcționat de la început ca nume, formîndu-se sub impulsul numelor de agent și al adjectivelor verbale (care au schimbat vocala tematică și accentul).

3) Constituind puncte slabe în sistemul numelor de acțiune, substantivele cu accentul pe rădăcină de tipul *piérdere*, *víndere* au suferit presiunea paradigmatică a numeroaselor nume de acțiune în *-áre* (cu accentul pe sufix). Pentru înlăturarea asimetriei și impunerea noilor forme de tipul *pierzare*, *vînzare*, punctul de plecare l-au constituit numele de agent și adjectivele verbale *(pierzător, -ătoare ; vînzător, -ătoare)*, foarte frecvente în perioada în care apare inovația. La alte lexeme au contribuit și derivatele nominale în *-ătură*, *-ământ*, *-anie (făcătură, crezământ, petrecanie)*.

4) Rațiuni semantice și sintactice (printre care transformarea de nominalizare) arată că nominalele de tipul *credere*, *naștere*, *vindere* și cele de tipul *crezare*, *născare*, *vînzare* nu alcătuiesc o singură clasă, cum au crezut unii cercetători, care le-au tratat la un loc ca infinitive, ci două clase diferite, căci în timp ce pentru primele este posibilă o derivare transformațională din verbe, pentru cele din a doua categorie trebuie preferată ipoteza lexicalistă.

SIGLE

CB	B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. I—II, București, 1878—1879.
CC^2	Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, ediție de S. Pușcariu și A. Procopovici, București, 1914.
CR	M. Gaster, *Crestomație română*, vol. I—II, Leipzig—București, 1891.
CT	Coresi, *Tetraevanghelul*, ediție de Florica Dimitrescu, București, 1963.
CV	*Codicele voronețean*, ediție de Mariana Costinescu, București, 1981.
DI	*Dicționar invers*, București, 1957.
DIB	G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, vol. I—III, București, 1965—1982.
DIR	*Documente și însemnări din secolul al XVI-lea*, București, 1979.
DRH	*Documenta Romaniae Historica*, București, 1967—1979.
DPV	Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, în *Opere*, I, ediție de N. A. Ursu, București, 1978.
HI	D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*, în *Opere complete*, vol. IV, ediție de V. Cândea, Stela Toma și N. Stoicescu, București, 1974.
IM	*Manuscrisul de la Ieud*, ediție de Mirela Teodorescu și Ion Gheție, București, 1977.
MARD. COZ.	Mardarie Cozianul, *Lexicon slavon-românesc și tîlcuirea numelor*, ediție de Gr. Crețu, București, 1900.
PMS	P. Maior, *Scrisori și documente inedite*, ediție de N. Albu, București, 1968.
PO	*Palia de la Orăștie*, ediție de Viorica Pamfil, București, 1968.
SCC	Stolnicul C. Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, ediție de N. Cartojan și D. Simonescu, Craiova, f.a.
SNP	M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, București, 1974.
U	Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de P. P. Panaitescu, București, 1958.
VS	Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, Iași, 1682—1683.

Aprilie 1982

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August nr. 11

OBSERVAȚII PE MARGINEA UNEI CONSTRUCȚII CU *SAU* COPULATIV

DE

IOAN N. BÎTEA

1. În limba română contemporană există trei tipuri distincte de *sau* coordonator [1]: (i) *sau* disjunctiv [2], care articulează construcții ce prezintă o alternativă (două sau mai multe posibilități care sînt înfățișate ca excluzîndu-se reciproc, neputîndu-se 'realiza' decît una dintre ele, fără să se precizeze din capul locului care anume) și care nu este sinonim — și înlocuibil — cu vreun conector (conjuncție sau locuțiune conjuncțională) specific altui tip de coordonare:

(1) George l-a vizitat o dată sau de două ori.

(2) Deci sau există propoziții care sînt „necesare", sau nici o propoziție nu este „necesar necesară".

(3) Ori vii cu noi, ori rămîi acasă.

(ii) *sau* copulativ [3], care articulează construcții ce înfățișează două sau mai multe situații, fenomene, obiecte etc. ca fiind toate în aceeași măsură adevărate sau acceptabile, și este sinonim cu un conector copulativ[4]:

(4) Propoziția nu trebuie confundată cu actul vorbirii sau al gîndirii.

(5) Studiul elementelor microfizice se poate face pe două căi: prin teoria corpusculară sau prin cea ondulatorie.

(6) Un contact este o lamă metalică ce poate închide sau deschide un circuit.

---

[1] (a) Aceste tipuri de *sau* sînt descrise pe larg în Ioan N. Bîtea, **Sau** *coordonator în limba română contemporană* (în curs de elaborare).

(b) Cel de-al patrulea tip de *sau* menționat în dicționarele limbii române contemporane — cel sinonim cu *nu cumva* — nu este în nici un caz un conector coordonator.

[2] Vezi sensul 1 din *Dicționarul limbii române moderne* (prescurtat DLRM), București, Editura Academiei, 1958, p. 737; sensul 1 din *Dicționarul explicativ al limbii române* — DEX, București, Editura Academiei, 1975, p. 828; sensul 1 din Vasile Breban, *Dicționarul limbii române contemporane de uz curent*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1980, p. 528.

[3] Vezi sensul 3 din DLRM, p. 737; sensul 3 din DEX, p. 828; sensul 3 din Breban, *op. cit.*, p. 528.

Acest *sau* constituie subiectul unei lucrări a noastre intitulate **Sau** *copulativ în limba română contemporană*, care se află încă în faza de manuscris și care preia idei expuse în lucrarea noastră *On Copulative* **or,** în RRL, XXIV, 1979, nr. 6, deoarece cele spuse referitor la *or* copulativ din limba engleză contemporană sînt valabile *mutatis mutandis* și pentru *sau* copulativ din limba română contemporană.

[4] Cf. DLRM, p. 737, sensul 3; DEX, p. 828, sensul 3; Breban, *op. cit.*, p. 528, sensul 3.

Trebuie precizat că uneori înlocuirea lui *sau* copulativ cu un conector copulativ propriu-zis impune introducerea în enunțul inițial atît a unui conector copulativ corelativ, cît și a unor constituenți „subînțeleși" — vezi enunțurile (30) — (33) din § 4.2 în comparație cu enunțurile (10) — (13) din § 2.

și respeectiv (iii) *sau* apozitiv [5], care coordonează constituenți pe care emițătorul îi consideră coreferențiali și este sinonim — și substituibil — cu conectori apozitivi de tipul *adică* [6]:

(7) Acestea sînt condiții ale grupului axiomatic (sau primitiv).

(8) Dacă este adevărată prima propoziție, este adevărată a doua. Sau, simbolic: dacă este adevărată p, atunci este adevărată q.

(9) Pe el îl interesează limbajul care vorbește despre enunțurile lingvisticii, sau, cum i-am mai spus, metalimbajul lingvistic.

2. În această lucrare ne-am propus să analizăm construcțiile articulate de conjuncția *sau* în enunțurile (10) — (13):

(10) Acestea au fost numite de Russell propoziții atomice sau elementare.

(11) O astfel de legătură se numește o conjuncție logică sau un produs logic.

(12) Semnul „=" a fost citit „se definește" sau „este același lucru ca și".

(13) $f(x)$ se va citi „x are proprietatea f" sau „x este f".

și să demonstrăm că în aceste construcții avem de-a face cu *sau* copulativ și nicidecum cu *sau* apozitiv, cum am fi poate tentați să credem în primul moment.

3.1. Nu este greu de observat că construcțiile realizate de conjuncția *sau* în enunțurile (10) — (13) au proprietăți care ne-ar putea face să ne închipuim că acest *sau* ar fi apozitiv.

3.2. În primul rînd, constituenții coordonați de *sau* în aceste enunțuri (**atomice** și **elementare** în (10), **o conjuncție logică** și **un produs logic** în (11), **„se definește"** și **„este același lucru ca și"** în (12) și respectiv **„x are proprietatea f"** și **„x este f"** în (13)) sînt înfățișați de emițător ca fiind coreferențiali.

3.3. În al doilea rînd, asemenea constituenților coreferențiali ai oricărei ecuații metalingvistice (implicite sau explicite), constituenții coordonați de *sau* în enunțurile (10) — (13) sînt (i) permutabili în limitele acceptabilității absolute [7] — enunțurile (10), (11), (12) și (13) sînt la fel de acceptabile ca și enunțurile (14), (15), (16) și respectiv (17) (de care se deosebesc numai în privința ordinii constituenților coordonați de *sau*)[8]:

(14) Acestea au fost numite de Russell propoziții elementare sau atomice.

---

[5] Vezi sensul 2 din DLRM, p. 737; sensul 2 din DEX, p. 828; sensul 2 din Breban, *op. cit.*, p. 528.

Acest tip de *sau* este analizat pe larg în Ioan N. Bîtea și Dana Bîtea, *Observații asupra lui* **sau** *apozitiv*, în LR, XXXI, 1982, nr. 2.

[6] Cf. DLRM, p. 737, sensul 2; DEX, p. 828, sensul 2; Breban, *op. cit.*, p. 528, sensul 2.

[7] Vom spune că un enunț este **imanent acceptabil** dacă și numai dacă el este atît gramatical (corect din punct de vedere fonetic/ortografic, morfologic și sintactic), cît și coerent (corect din punct de vedere semantic); **transcendent acceptabil** dacă și numai dacă el respectă restricțiile impuse de limitele creierului uman, de situație și de context; și **absolut accepta il** dacă și numai dacă el este atît imanent acceptabil, cît și transcendent acceptabil.

[8] Ordinea constituenților coreferențiali coordonați de *sau* în aceste enunțuri este liberă întrucît emițătorul presupune că toți acești constituenți au aceeași valoare informațională pentru receptor.

(15) O astfel de legătură se numește un produs logic sau o conjuncție logică.

(16) Semnul „=" a fost citit „este același lucru ca și" sau „se definește".

(17) $f(x)$ se va citi „x este f" sau „x are proprietatea f".

(ii) succesiv eliminabili în limitele acceptabilității imanente (adică în limitele gramaticalității și ale coerenței) — enunțurile (10), (11), (12) și (13) au același grad de acceptabilitate imanentă ca și perechile de enunțuri (18a) — (18b), (19a) — (19b), (20a) — (20b) și respectiv (21a) — (21b)[9] (obținute eliminînd cîte unul din constituenții coordonați de *sau* în enunțurile (10), (11), (12) și respectiv (13)), care nu sînt însă transcendent acceptabile în raport cu enunțurile inițiale [10]:

(18 a) ? Acestea au fost numite de Russell propoziții atomice.
(18 b) ? Acestea au fost numite de Russell propoziții elementare.
(19 a) ? O astfel de legătură se numește o conjuncție logică.
(19 b) ? O astfel de legătură se numește un produs logic.
(20 a) ? Semnul „=" a fost citit „se definește".
(20 b) ? Semnul „=" a fost citit „este același lucru ca și".
(21 a) ? $f(x)$ se va citi „x are proprietatea f".
(21 b) ? $f(x)$ se va citi „x este f".

și respectiv (iii) intersubstituibili în cadrul aceluiași discurs în limitele acceptabilității absolute.

3.4. În al treilea rînd, constituenții coreferențiali coordonați de conjuncția *sau* în enunțurile (10) — (13) se caracterizează prin paralelism morfologic (în enunțul (10), **atomice** și **elementare** sînt adjective calificative la gradul pozitiv, genul feminin, numărul plural; în enunțul (11), **o conjuncție logică** și **un produs logic** sînt sintagme nominale în cazul acuzativ și la numărul singular; în enunțul (12), **„se definește"** și **„este același lucru ca și"** sînt sintagme verbale la modul indicativ, timpul prezent, persoana a treia, numărul singular; iar în enunțul (13), verbele predicative sînt la modul indicativ, timpul prezent, persoana a treia, numărul singular) și/sau paralelism microsintactic [11] (în enunțul (11), constituenții coordonați de *sau* actualizează structura ARTICOL NEHOTĂRÎT—SUBSTANTIV COMUN—ADJECTIV CALIFICATIV, iar în enunțul (13), cei doi constituenți coreferențiali sînt propoziții afirmative simple) și/sau repetiție lexicală (în enunțul (11) este reluat adjectivul calificativ **logic**, iar în enunțul (13) sînt reluate simbolurile x și f)[12].

---

[9] În plus, enunțurile *a* și *b* din cadrul fiecărei perechi au același grad de acceptabilitate transcendentă.

[10] Enunțurile (18 a), (18 b), (19 a), (19 b), (20 a), (20 b), (21 a) și (21 b) sînt atît gramaticale, cît și coerente. Ele nu au însă același sens ca și enunțurile (10), (11), (12) și respectiv (13) pentru că acestea din urmă sînt de fapt sinonime cu (parafrazabile prin) enunțurile (29), (30), (31) și respectiv (32). Observați, însă, că fiecare din enunțurile inițiale implică strict fiecare din cele două enunțuri obținute din el prin eliminarea unui constituent coordonat de *sau* — adică dacă oricare dintre enunțurile (10) — (13) este adevărat (respectiv fals), atunci în mod necesar sînt adevărate (respectiv false) și cele două enunțuri care îi corespund.

[11] Acesta trebuie deosebit de paralelismul macrosintactic, care constă în faptul că toți constituenții coordonați de *sau* sînt subordonați unuia și aceluiași constituent, îndeplinind una și aceeași funcție sintactică în structura de suprafață.

[12] Acestea sînt, de fapt, trăsături comune construcțiilor coordonate în general.

3.5. În al patrulea rînd, în construcțiile în discuție conjuncția *sau* poate fi însoțită în limitele acceptabilității absolute de un operator metalingvistic [13]; astfel, enunțurile (22), (23), (24) și (25) au același grad de acceptabilitate absolută ca și enunțurile (10), (11), (12) și respectiv (13) (de care se deosebesc numai prin faptul că includ un operator metalingvistic):

(22) Acestea au fost numite de Russell propoziții atomice sau, mai pe înțelesul nostru, elementare.

(23) O astfel de legătură se numește o conjuncție logică sau, mai pe înțelesul nostru, un produs logic.

(24) Semnul „=" a fost citit „se definește" sau, mai explicit, „este același lucru ca și".

(25) $f(x)$ se va citi „x are proprietatea f" sau, mai simplu, „x este f".

4.1. Dacă ne oprim mai îndelung asupra construcțiilor realizate de conjuncția *sau* în enunțurile (10) — (13), observăm imediat că acest *sau* prezintă și o serie de trăsături care îl deosebesc de *sau* apozitiv.

4.2. În primul rînd, în enunțurile în discuție conjuncția *sau* nu este substituibilă în limitele acceptabilității absolute cu un conector apozitiv de tipul *adică*. Mai exact, enunțurile obținute prin înlocuirea lui *sau* în enunțurile (10) — (13) cu un asemenea conector nu au același sens ca și enunțurile inițiale — comparați enunțurile (10) — (13) (în care ambii constituenți coreferențiali coordonați de *sau* sînt prezentați ca fiind pe același plan din punct de vedere informațional în contextul dat și în situația dată — emițătorul nu presupune că receptorul este mai familiarizat cu unul dintre ei decît cu celălalt [14]) cu enunțurile (26) — (29) (în care emițătorul folosește constituentul coreferențial din dreapta lui *adică* pentru a indica, a 'ilumina' referentul celui din stînga și presupune că receptorul este familiarizat cu constituentul coordonat din dreapta conjuncției *adică*, dacă nu și cu cel din stînga ei):

(26) ? Acestea au fost numite de Russell propoziții atomice, adică elementare.

(27) ? O astfel de legătură se numește o conjuncție logică, adică un produs logic.

(28) ? Semnul „=" a fost citit „se definește", adică „este același lucru ca și".

(29) ? $f(x)$ se va citi „x are proprietatea f", adică „x este f".

4.3. Spre deosebire de *sau* apozitiv, care nu este substituibil în limitele acceptabilității absolute (altfel spus, în limitele sinonimiei) decît cu un conector apozitiv de tipul *adică*, conjuncția *sau* care apare în enunțurile (10) — (13) este substituibilă în limitele sinonimiei cu un conector

---

[13] Un **operator metalingvistic** este un constituent de genul *altfel spus, cu alte cuvinte, cum i-am mai spus*, care explicitează coreferențialitatea constituenților coordonați de un conector apozitiv metalingvistic și/sau furnizează informații referitoare la întrebuințarea apoziției — vezi I. N. Bîtea și D. Bîtea, *lucr. cit.*, p. 121—122.

[14] Altfel spus, nici una din presupozițiile enunțului nu se referă la gradul de familiarizare a receptorului cu cei doi constituenți coreferențiali.

copulativ[15]; comparați enunțurile (10) — (13) cu enunțurile (30) — (33), cu care sînt strict echivalente[16]:

(30) Acestea au fost numite de Russell atît propoziții atomice, cît și propoziții elementare.

(31) O astfel de legătură se numește atît o conjuncție logică, cît și un produs logic.

(32) Semnul „=" a fost citit atît „se definește", cît și „este același lucru ca și".

(33) $f(x)$ se va citi atît „x are proprietatea f", cît și „x este f"[17].

4.4. În al treilea rînd, conjuncția *sau* din construcțiile analizate se deosebește de *sau* apozitiv și prin faptul că nu poate fi omisă în limitele acceptabilității absolute: enunțurile (34 a) — (37 b) sînt imanent acceptabile numai dacă constituentul coreferențial din dreapta este interpretat ca o apoziție metalingvistică (altfel spus, dacă între cei doi constituenți coreferențiali este subînțeles un conector apozitiv metalingvistic)[18]:

(34 a) ? Acestea au fost numite de Russell propoziții atomice, elementare.

(34 b) ? Acestea au fost numite de Russell propoziții atomice (elementare).

(35 a) ? O astfel de legătură se numește o conjuncție logică, un produs logic.

(35 b) ? O astfel de legătură se numește o conjuncție logică (un produs logic).

(36 a) ? Semnul „=" a fost citit „se definește", „este același lucru ca și".

(36 b) ? Semnul „=" a fost citit „se definește" („este același lucru ca și").

(37 a) ? $f(x)$ se va citi „x are proprietatea f", „x este f".

(37 b) ? $f(x)$ se va citi „x are proprietatea f" („x este f").

---

[15] Cu condiția să fie introduși unii constituenți subînțeleși.

[16] Adică enunțurile (10), (11), (12) și (13) au în mod necesar aceeași valoare de adevăr ca și enunțurile (30), (31), (32) și respectiv (33).

Enunțurile (30), (31), (32) și (33) sînt nu numai strict echivalente, dar și sinonime cu enunțurile (10), (11), (12) și respectiv (13) — așa se face că nici unul din enunțurile (18 a) — (21 b) nu poate avea același grad de acceptabilitate transcendentă (în contextul dat și în situația dată) ca și vreunul din enunțurile (10) — (13) din care provine.

[17] Enunțurile (10) — (13) pot primi și alte interpretări copulative: astfel, enunțul (10) mai poate fi interpretat ca fiind sinonim cu enunțurile (1 a) și (1 b).

(1 a) Acestea au fost numite de Russell uneori propoziții atomice și alteori propoziții elementare.

(1 b) Acestea au fost numite de Russell în unele lucrări propoziții atomice, iar în celelalte lucrări propoziții elementare.

iar enunțul (12) poate fi interpretat și ca fiind sinonim cu enunțurile (2 a) — (2 c):

(2 a) Semnul „=" a fost citit de unii „se definește", iar de ceilalți „este același lucru ca și".

(2 b) Semnul „=" a fost citit în unele contexte „se definește", iar în celelalte „este același lucru ca și".

(2 c) Semnul „=" a fost citit uneori „este definit", iar alteori „este același lucru ca și".

[18] Vezi și inacceptabilitatea transcendentă a enunțurilor (1) și (2):

(1) O astfel de legătură se numește o conjuncție logică (un produs logic) și se notează cu &.

(2) $f(x)$ se va citi „x are proprietatea f" („x este f") și va rămîne neanalizată.

în raport cu enunțurile (11) și (13) în discuție.

4.5. În al patrulea rînd, acest *sau* este compatibil în plan sintagmatic numai cu anumiți constituenți care pot funcționa ca operatori metalingvistici (cum ar fi *ceea ce este totuna*, *mai pe înțelesul nostru*, *mai explicit*, *mai simplu*). Astfel, în enunțurile în discuție conjuncția *sau* nu poate fi însoțită în limitele acceptabilității absolute de un operator metalingvistic care explicitează posibilitatea opțiunii [19]:

(38) *Acestea au fost numite de Russell propoziții atomice sau, dacă preferați, elementare.

(39) *O astfel de legătură se numește o conjuncție logică sau, dacă vreți, un produs logic.

(40) *Semnul „=" a fost citit „se definește" sau, dacă preferați, „este același lucru ca și".

(41) ? $f(x)$ se va citi „x are proprietatea f" sau, dacă vreți, „x este f".

sau de un operator metalingvistic stipulativ sau recapitulativ [20]:

(42 a) *Acestea au fost numite de Russell propoziții atomice sau elementare, cum le va numi el ulterior.

(42 b) *Acestea au fost numite de Russell propoziții atomice sau elementare, cum le-a mai denumit el.

(43 a) *O astfel de legătură se numește o conjuncție logică sau un produs logic, cum i se va mai spune.

(43 b) *O astfel de legătură se numește o conjuncție logică sau un produs logic, cum i s-a mai spus.

(44 a) *Semnul „=" a fost citit „se definește" sau, cum va mai fi el interpretat, „este același lucru ca și".

(44 b) *Semnul „=" a fost citit „se definește" sau, cum a mai fost el interpretat, „este același lucru ca și".

(45 a) *$f(x)$ se va citi „x are proprietatea f" sau „x este f", cum o vor interpreta unii.

(45 b) ? $f(x)$ se va citi „x are proprietatea f" sau, cum au mai interpretat-o unii, „x este f".

4.6.1. Construcțiile metalingvistice articulate de *sau* apozitiv se deosebesc de construcțiile realizate de conjuncția *sau* în enunțurile (10) — (13) și în ceea ce privește punctuația.

Pentru ca să ne dăm seama de acest lucru, este suficient să raportăm construcțiile în cauză din enunțurile (10) — (13) la schemele de suprafață (46) — (48), care prezintă succint principalele proprietăți distribuționale ale lui *sau* apozitiv [21]:

$$(46)\ \mathrm{X} - (\mathrm{Pu}_1^{\mathrm{a}})^{22} - \textit{(sau)} - (\mathrm{Pu}_2^{\mathrm{a}}) - \left\{\begin{matrix}\textit{altfel spus}\\ \textit{cu alte cuvinte}\\ \ldots\ldots\ldots\ldots\end{matrix}\right\} - \mathrm{Pu}_2^{\mathrm{b}} - \mathrm{Y} - \mathrm{Pu}_1^{\mathrm{b}}$$

---

[19] (a) Pentru clasificarea construcțiilor apozitive metalingvistice și a operatorilor metalingvistici, vezi I. N. Bîtea și D. Bîtea, *lucr. cit.*, p. 121—122.

(b) Enunțurile (38) — (41) nu pot fi absolut acceptabile în raport cu enunțurile (10) — (13) întrucît în acestea din urmă nu se pune problema alegerii vreunuia din constituenții coordonați de *sau*.

[20] În enunțurile (42 a) — (45 b), operatorul este fie pleonastic (vezi (42 a), (44 b) și (45 a)), fie incompatibil cu presupozițiile enunțului.

[21] Cf. I. N. Bîtea și D. Bîtea, *lucr. cit.*

[22] Nu s-a stabilit încă care sînt situațiile în care Pu_1^a este facultativ.

(47) X — (Pu_1^a) — *(sau)* — Y — Pu_2^a — $\left\{\begin{matrix} cum... \\ după... \end{matrix}\right\}$ — Pu_1^b

(48) X — (Pu_1^a) — *(sau)* — Y — (Pu_1^b)[23]

unde *X* și *Y* sînt considerați de emițător ca fiind coreferențiali,

$Pu_1^{a,b} \rightarrow \{$”.”, ”?”, ”!”, ”;”, ”:”, ”,”, ”—”, ”(” ,”)”, ”...”$\}$

$Pu_2^{a,b} \rightarrow \{$”:”, ”,”, ”—”, ”(” ,”)”$\}$

a, *b* sînt simpli indici de ordine a căror menire este să faciliteze formularea condițiilor de co-ocurență [24].

4.6.2. Este ușor de văzut că în timp ce secvența *SAU* APOZITIV—APOZIȚIE din schema (48) (pe care s-ar părea că o ilustrează construcțiile analizate) poate fi tratată ca o intercalare parantetică (vezi enunțul (7)), în construcțiile articulate de *sau* în enunțurile (10) — (13) secvența alcătuită din *sau* și constituentul coordonat din dreapta sa nu poate fi prezentată ca o paranteză ; ca dovadă, enunțurile (49) — (52) :

(49) ? Acestea au fost numite de Russell propoziții atomice (sau elementare).

(50) ? O astfel de legătură se numește o conjuncție logică (sau un produs logic).

(51) ? Semnul „=” a fost citit „se definește” (sau „este același lucru ca și”).

(52) ? $f(x)$ se va citi „x are proprietatea f” (sau „x este f”).

— obținute punînd în paranteză secvența formată din *sau* și constituentul coordonat din dreapta sa din enunțurile (10) — (13)— sînt indiscutabil imanent acceptabile, dar nu au în nici un caz același sens ca și enunțurile inițiale [25] (observați că în enunțurile (49) — (52) *sau* este substituibil în limitele acceptabilității absolute cu un conector apozitiv metalingvistic).

5.1. Din moment ce argumentele prezentate în § 4.2 — § 4.6 au mai mare greutate decît cele din § 3.2 — § 3.5 (decisive sînt, după părerea noastră, argumentele din § 4.2 și § 4.3), înseamnă că în asemenea construcții (direct subordonate unui verb ca *a (se) numi*, *a denumi* sau *a (se) citi* [26]) conjuncția *sau* este copulativă și nicidecum apozitivă.

---

[23] (a) Pu_1^b poate lipsi atunci cînd sînt îndeplinite două condiții : (i) *Y* este un constituent scurt și (ii) *Y* nu este cel mai din dreapta constituent al propoziției sau al enunțului în care apare.

(b) Pu_1^a poate fi omis indiferent dacă Pu_2^b este prezent sau nu, dar, dacă Pu_1^a figurează în enunț, atunci Pu_1^b nu poate fi facultativ.

[24] Trebuie să ținem seama de două lucruri : că aceste semne de punctuație nu pot fi folosite la întîmplare și că Pu_2^a, Pu_2^b și Pu_1^b sînt condiționate în mare măsură de Pu_1^a. Ca să dăm doar trei exemple : dacă Pu_1^a este *(*, atunci Pu_1^b trebuie să fie *)* ; dacă Pu_2^a este *(*, atunci Pu_2^b trebuie să fie *)* ; în schema (48), Pu_2^b nu poate fi *(* sau ;.

[25] Acesta este motivul pentru care sînt precedate de semnul întrebării.

[26] Se pare că asemenea construcții pot fi subordonate nu numai altor verbe, ci și unor substantive cum ar fi *denumire* sau *nume*.

5.2. Din analiza întreprinsă mai sus rezultă că *sau* apozitiv nu poate fi confundat cu *sau* copulativ nici cînd acesta din urmă coordonează constituenți pe care emițătorul îi consideră coreferențiali.

5.3. Lucrarea noastră evidențiază validitatea așa-numitului **principiu al analizei în context** și a corolarului său că un conector nu poate fi studiat în mod satisfăcător „decît în contextul în care-și joacă rolul de element relațional"[27].

Iunie 1982 *Timișoara, str. Abrud nr. 18*

[27] Ioan Muțiu, *Probleme ale coordonării în limba română*. Teză de doctorat, Universitatea din Timișoara, Facultatea de Filologie, [1973], p. 157.

MODALITĂȚI DE DESCRIERE A SENSULUI ÎN DERIVARE

DE

LAURA VASILIU

0. Vom încerca aici să schițăm cîteva probleme pe care le pune descrierea semantică a unui sistem, mai restrîns sau mai larg, de derivative, considerînd că în interiorul unui sistem definițiile trebuie să fie construite în așa fel încît să fie comparabile și clasificabile.

1. Parcurgerea oricît de sumară a literaturii de specialitate arată că analiza semantică a prefixelor este întreprinsă în mare măsură, explicit și implicit, după modelul și prin intermediul prepozițiilor. De exemplu, S. Pușcariu observă [1] : „Dintre verbele românești derivate cu prefixul *în-* multe cuprind încă, pe lîngă ideea reprezentată de tulpină, o nuanță de înțeles care corespunde prepoziției românești *în*". Referindu-se la „raportul dintre sensurile prefixelor și sensurile unor părți de vorbire", tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* [2] stabilește frecventa echivalență dintre sensurile prefixelor și cele ale prepozițiilor (sau adverbelor) atît sub raportul structurii, cît și al conținutului definițiilor lor.

Procedeul se explică prin originea prepozițională a numeroase prefixe și prin caracterul non-independent pe care îl au (în grade diferite) atît prepozițiile, cît și prefixele. Primul fapt a determinat transferul definițiilor de la prepoziții la prefixe, cel de al doilea, introducerea în definițiile prefixelor (sub formă mai mult ori mai puțin concretă) a cuvîntului bază (cf. termenul regent sau regim în cazul prepozițiilor). Iată cîteva exemple, dintre cele mai simple, de transfer al definițiilor : una din valorile prefixului *sub-* este „inferioritatea spațială" întocmai ca prepoziția omonimă [3], iar „sensul de bază" al lui *con-* este „asocierea", la fel ca prepoziția sinonimă, la origine identică, *cu* [4]. Și un exemplu de definiție în care e introdusă baza de derivare : prefixul *des-* exprimă „contrariul cuvîntului bază, anularea acțiunii verbului bază", „îndepărtarea obiectului sau a calității denumite de cuvîntul bază", „pătrunderea într-o anumită perioadă de timp [n.n. redată prin cuvîntul bază]"[5] etc.

Analiza semantică a sufixelor implică similitudini cu analiza prefixelor datorită caracterului non-independent pe care îl au și derivativele finale de cuvînt. Însă aici nu poate fi vorba de transfer de definiții pentru că, în general, între sufixe și alte părți de vorbire nu există legături genetice ori de sens, cu foarte puține excepții, se pare, precum sufixul engl. *-less*, negativ, s i n o n i m cu prefixele și p r e p o z i ț i i l e negative sau su-

---

[1] În DR IV (1924—1926), p. 690.

[2] Vol. II, 1978 (= FC), p. 267.

[3] Vezi FC 231 și Laura Vasiliu, *O descriere a sensurilor locale ale prepozițiilor românești*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 4, p. 373.

[4] Vezi FC 69 și *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei, I, 1966, p. 338.

[5] Vezi FC 89.

fixele latino-romanice *-ficare*, de origine v e r b a l ă și cu sens factitiv, și *-ment(e)*, de origine n o m i n a l ă și cu sens modal. Similitudinile privesc aici doar structura definițiilor.

2. Definițiile practicate în domeniul derivării (prefixale sau sufixale) vizează fie derivatul, fie elementul derivativ și e de dorit să fie întotdeauna rezultatul raportării derivativului la bază.

Definiții care vizează derivatul (chiar dacă, uneori, sînt atribuite derivativului):
— definițiile derivatelor cu *ex-*: „a scoate, a pune în afară; a îndepărta, a lipsi de ceva" (verbele) ori „ceea ce e situat în afară" (substantivele) [6];
— definițiile (pentru derivatele sufixale) de tipul „numele de agent", „...de instrument", „...de acțiune" etc.

Definiții care vizează derivativul sînt (pentru prefixe) cele redate prin sinonime prepoziționale sau adverbiale, ori (atît pentru prefixe, cît și pentru sufixe) cele care descriu, într-o formă mai mult sau mai puțin abstractă, relații (între derivat și bază):
— „reciprocitatea", „repetarea, reluarea acțiunii", „restabilirea situației vechi", „mișcarea înapoi" etc.[7];
— „repetarea acțiunii", „schimbarea poziției...", „anterioritatea", „intensificarea" etc.[8];
— „proveniența, originea", „destinația, scopul", „opoziția activă"[9];
— „sufixul *-cios* imprimă cuvîntului la care se atașează o nuanță de repetiție, iar uneori îi dă un sens depreciativ, peiorativ"[10];
— „aproximarea", „posesia", „originea, proveniența"[11].

Definițiile prefixelor, formulate în acest fel, sînt în mod frecvent valabile pentru mai multe clase morfologice de derivate. Un exemplu luat la întîmplare: *supra-* exprimă „superioritatea spațială", „superioritatea calitativă" și „caracterul suplimentar" la derivatele substantivale, verbale și adjectivale [12]. Definițiile de sufixe care acoperă mai multe clase morfologice, precum „posesia" sau „apartenența", valabile pentru substantive și adjective, sînt rare și au un domeniu mai mic de aplicare decît al prefixelor (nume/nume și verb).

Parcurgerea lucrărilor existente arată că, în general, procedeul definirii derivativului e mai răspîndit la prefixe [13] decît la sufixe, iar în cazul acestora din urmă, e folosit mai des pentru sufixele adjectivale [14]. Puținele exemple de definire a sensului sufixului apar în descrieri de sufixe de obicei ca puncte de contrast alături de definițiile (mai numeroase) care se referă la derivate. De exemplu, la G. Pascu, *Sufixele românești* (1916): „originea"/„nomina agentis", „posesorul unei calități...", „reci-

---

[6] Vezi *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* (= SMFC), III, p. 9—10.
[7] Derivate cu *re-(ră-)*, în SMFC II 73—74.
[8] Derivate cu *pre-*, în SMFC I 10—13.
[9] Derivate în *-ol*, vezi SMFC V 64.
[10] Vezi SMFC II 126.
[11] Derivate în *-iu*, vezi SMFC VI 77.
[12] Vezi FC 239.
[13] Putem spune chiar că, în lucrările parcurse, am găsit greu definiții de d e r i v a t e prefixale.
[14] Lucru explicabil prin faptul că adjectivele sînt mai abstracte decît substantivele.

pientul" etc. (*-ar* : 79—83), „aparţinerea"/„diminutive", „nomina agentis", „nomina instrumenti" (*-aş* : 345—349).

3. Caracteristicile menţionate ale definiţiilor derivativelor în contrast cu derivatele şi ale prefixelor în contrast cu sufixele coroborate cu frecvenţa mai mare a definiţiilor derivativelor la prefixe decît la sufixe arată, credem, că abstragerea sensului derivativului şi, implicit, definirea lui sînt mai greu de operat în cazul sufixelor. Ne întrebăm, de exemplu, care ar fi sensul sufixului la derivatele care se referă la „numele locului unde se petrece o acţiune" sau la „numele celui care îndeplineşte o (anumită) acţiune în legătură cu un (anumit) obiect" şi mai ales la clasele de derivate care denotă un domeniu mai restrîns, precum „numele meseriei" sau „numele impozitului pe un (anumit) obiect". Fără a putea da un răspuns satisfăcător.

Există clase de derivate sufixale care permit detaşarea sensului sufixului. Am amintit de sufixele care exprimă „posesia" (la substantive şi adjective). Am putea adăuga sufixele care exprimă „caracterul colectiv" ori „moţiunea" şi cîteva clase de derivate ale căror sensuri lasă să transpară în mod clar structura de s u m ă a înţelesului sufixului cu înţelesul bazei [15].

La „numele de agent" (împreună cu adjectivul corespunzător) şi „numele de instrument", poate şi la „numele de acţiune" şi aşa-numitul „abstract al calităţii", definite şi denumite în mod curent în felul acesta, adică cu referire la derivat şi nu la derivativ, s-ar putea recurge la specificarea funcţiei sufixului de trecere a bazei dintr-o clasă morfologică într-alta : de la verb la substantiv şi adjectiv, de la adjectiv la substantiv. Această formulă ascunde însă distincţiile pertinente, cél puţin în domeniul derivării, dintre „agent", „instrument" şi „acţiune", reducînd conţinutul semantic al sufixului la latura lui gramaticală.

Aceste clase de derivate nu acoperă însă decît o parte din domeniul derivării şi, după cum se vede, formulele propuse pentru definirea lor nu sînt de acelaşi tip. Deci ele nu pot satisface condiţiile unei descrieri exhaustive şi unitare a sufixelor unei limbi [16].

De aceea credem că într-o descriere a semanticii derivării care să întrunească cele două calităţi menţionate (caracterul exhaustiv şi unitar) e preferabil să se opteze pentru definirea derivativului la prefixe şi a derivatului la sufixe, urmînd ca această opţiune să fie aplicată în mod consecvent în tot domeniul.

Consecvenţa trebuie să urmărească atît maniera de a aborda conceptele (sensurile), cît şi mijloacele de redare a lor (formulele prin care sînt exprimate). Şi, bineînţeles, maniera de a aborda sensurile trebuie să fie una adecvată derivării, şi anume aceea care poate da socoteală de s t r u c t u r a semantică a cuvintelor [17].

4. În volumul al II-lea al tratatului *Formarea cuvintelor în limba română*, se poate găsi o astfel de descriere unitară a sensului prefixelor.

---

[15] Vezi Laura Vasiliu, *Preliminarii la o tratare sistematică a semanticii derivatelor sufixale*, în SCL, XXIX, 1978, nr. 4, p. 388—389.

[16] Exemplele oferite de noi sînt toate din limba română, observaţiile sînt însă valabile şi pentru alte limbi.

[17] Vezi *art. cit.* din SCL, XXIX, 1978, p. 389, unde se vorbeşte despre definiţia derivaţională în contrast cu cea lexicografică.

Pentru sufixe nu a apărut încă, după cunoștințele noastre, o astfel de lucrare. În lucrările existente apar multe diferențe atît în ce privește sensurile detașate, cît și în ce privește definițiile lor.

Lăsăm la o parte inconsecvențele care constau în alternarea, în cursul aceleiași descrieri, a definițiilor de derivate cu definiții de derivative pentru că am dat înainte un astfel de exemplu și pentru că, credem, sînt inconsecvențele cel mai ușor de înlăturat.

Considerăm că sînt nerelevante pentru derivare definițiile ca : „nume de plante", „nume de medicamente", „nume de dansuri naționale"[18] sau calificativele (care înlocuiesc definițiile) insuficiente pentru caracterizarea semantică a unor clase de derivate, precum : „concrete" fără nici o altă specificare [19]. Acest tip de definiții este util într-o descriere dacă e subordonat unor definiții relevante pentru derivare și e conceput ca un mijloc de a procura o cantitate de informație, suplimentară, de ordin lexical. Astfel, dacă, de exemplu, în interiorul „numelui de agent", al „purtătorului calității" etc. se operează subdiviziuni ca : nume de plante, de animale, de inanimate etc. ; dacă numele de boli localizate în anumite regiuni ale corpului sau formate prin referire la trăsătura caracteristică a unui simptom se subordonează unor sensuri de tipul „cel care e localizat..." și „purtătorul calității" ; dacă epitetele se subordonează unor sensuri ca „numele de agent", „purtătorul calității", „posesorul" etc. Procedeul acestei stratificări a sensurilor cu ierarhizarea lor din perspectiva derivării este întîlnit adesea în lucrările de specialitate și asigură, pe lîngă caracterul adecvat al descrierii, caracterul ei unitar. Pentru că, după cum am remarcat în literatura parcursă, astfel de definiții și caracterizări lexicale apar întotdeauna alături de definiții derivaționale.

5. Mai greu de sesizat și, mai ales, mai greu de evitat sînt diferențele și, dacă apar în interiorul aceleiași descrieri, inconsecvențele de formulare, care uneori sînt reflexul unor maniere diferite de analiză a conținutului (sensului). Ne vom referi numai la definiții considerate de noi derivaționale.

Astfel, apar în mod curent formulele „nume de agent", „purtătorul calității" și, mai rar, dar avînd aceeași structură, „purtătorul destinației" etc. și formulele corespunzătoare „cel care face acțiunea verbului...", „cel care e caracterizat prin calitatea...", „cel care e destinat..."[20]. Remarcăm că prima serie de formule prezintă avantajul scurtimii, iar a doua, al unei mai largi aplicativități, inclusiv asupra adjectivelor (cu excluderea substitutului de substantiv *cel* : „care face..."), prin aceasta putîndu-se stabili în mod clar corespondența dintre derivatele substantivale și cele adjectivale.

Dar aplicativitatea formulelor cu structura „(cel) care..." nu este nelimitată. Așa încît, alături de formulele citate aici, apar formule în care pe locul pronumelui introducător apare un substantiv mai mult sau mai puțin abstract, precum : „acțiunea verbului...", „rezultatul acțiunii...", „starea caracterizată..." sau „locul unde se face acțiunea..."[21].

---

[18] Vzi G. Pascu, *lucr. cit.*, p. 26 *(-easă)*, 69 *(-esc)*.

[19] E vorba de derivate concrete în opoziție cu derivatele abstracte (acestea cu specificări suplimentare : o acțiune și o stare), G. Pascu, *lucr. cit.*, p. 58—60.

[20] Vezi, de exemplu, în *Semantică și semiotică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 322, 324, 325.

[21] Vezi *ibidem*, p. 321, 325.

Observăm că „starea...” poate fi interpretată uneori și ca „purtător al calității” (de ex. *gălbinare*), dar încadrarea la acest din urmă sens ar duce la ștergerea unei distincții pe care cel puțin intuiția o detectează ca indiscutabilă.

„Locul unde se face acțiunea” formează serie cu „cel care face acțiunea (agentul)” sau cu „cel cu care se face acțiunea (instrumentul)”. Cum s-ar putea marca însă distincția între „loc” și „obiect” (reprezentat în definiție prin „cel care”, „cel cu care”)?

Apoi „starea”, „calitatea”, „acțiunea”, toate „denumiri” pentru fenomene abstracte, cum ar trebui analizate spre a putea fi comparate cu celelalte definiții (mai mult sau mai puțin concrete, de exemplu, „numele de agent”, „...de instrument”, „purtătorul calității”) și clasificate pe baza unui criteriu comun?

Acestea sînt doar cîteva din numeroasele întrebări pe care le ridică descrierea semantică a sufixelor și la care nu știm să răspundem.

Întrebările de felul acesta au constituit și constituie încă obiectul atenției colectivului de cercetători care a elaborat volumul al III-lea, consacrat sufixelor, din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română*. Unele și-au căpătat o rezolvare, mai mult ori mai puțin definitivă, mai mult ori mai puțin satisfăcătoare sub aspectul caracterului adecvat și consecvent al descrierii sistemului. Altele sînt nerezolvate din acest punct de vedere.

De aceea am crezut că e bine să supunem aceste chestiuni atenției cititorilor cu speranța că cele arătate vor putea constitui punctul de plecare al unei viitoare discuții asupra acestei teme.

Ianuarie 1983

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

SURSELE ȘI LIMITELE PARONIMIEI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

NICOLAE FELECAN

Față de alte categorii lexico-semantice, ca sinonimia, antonimia, omonimia, care evidențiază caracterul sistematic al lexicului, paronimia duce la confuzii și la folosirea improprie a numeroși termeni. De aceea studiul acesteia prezintă importanță mai ales în procesul de cultivare și de predare a limbii române[1]. Neglijarea fenomenului s-a datorat în mare parte faptului că nu sînt încă clar precizate sfera și limitele paronimiei și nici noțiunea de atracție paronimică.

Majoritatea studiilor care au evidențiat anomaliile datorate acestui fenomen s-au referit nu numai la cuvinte care formează cu adevărat cupluri paronimice, ca: *abac—abacă*, *albastru—alabastru*, *aluzie—iluzie*, *antonimie—antinomie*, *cauzal—cazual*, *complement—compliment*, *însera—insera*, *familial—familiar*, *original—originar* etc., ci și la altele care prezintă doar o vagă asemănare fie în ceea ce privește rădăcina, fie în privința afixelor, ca: *amploare—amplitudine*, *așezare—așezământ*, *caz—cazuistică*, *asumă—însumează*, *bastion—bastiment*, *geniu—genialitate*, *obrăznicătură-obrăznicie* etc.[2]

În lingvistica românească un merit deosebit revine prof. univ. Theodor Hristea, care, în mai multe articole, s-a ocupat de această problemă[3].

Într-adevăr, prin paronime trebuie să înțelegem, așa cum ne obligă elementele grecești din care este format termenul, *pará* „lîngă", „aproape de" și *ónoma* „nume"[4], „cuvinte asemănătoare din punctul de vedere al formei, dar deosebite ca sens"[5]. Aceasta înseamnă că diferența dintre paronime trebuie să fie minimă. Dacă pornim de la exemplele date, *abac—abacă*, *albastru—alabastru*, *aluzie—iluzie* etc. și le considerăm drept reprezentative reiese că paronimele se pot încadra în trei situații: (1) distribuția diferită a fonemelor din care sînt alcătuite, fără să vizeze mai mult de

---

[1] *Sinteze de limba română*, ed. a doua, București, 1981, p. 20.

[2] Cf. Silviu Constantinescu, *Mic dicționar de cuvinte perechi*, București, Edit. Albatros, 1976; *Cultivarea limbii*. Culegere de articole, București, E.D.P., 1964.

[3] *Folosirea neologismelor în limba română contemporană*, în „Limbă și literatură", 1972, 4, p. 599—601; *Paronimia și importanța ei în procesul de predare a limbii române*, în „Revista de pedagogie", 1974, 2, p. 49—55; *Paronimele*, în „România literară", 1976, 42, p. 8 și 52, p. 11; *Paronimia și atracția paronimică în limba română* (cu specială referire la opera lui I. L. Caragiale), în „Limbă și literatură", 1978, 1, p. 22—33; *Sinteze de limba română*, op. cit., p. 20—22.

[4] Maurice Grevisse, *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, neuvième édition revue, Gembloux—Paris, 1969, p. 112; Hristea, *Paronimele*, 1976; Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, București, Edit. Albatros, 1980, s.v. *paronim*.

[5] Cf. *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, București, Edit. Academiei, 1975; Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ed. a III-a, București, Edit. Academiei, 1978 (DN).

două : *antonimie—antinomie, cauzal—cazual*, (2) prezența unui fonem în plus la unul din cuvintele ce formează un cuplu paronimic : *abac—abacă, albastru—alabastru* și (3) prezența a două foneme care, în majoritatea cazurilor, aparțin aceleiași perechi corelative, repartizate la ambele cuvinte : *familial—familiar, original—originar, aluzie—iluzie, însera—in-sera* [6]. O situație mai largă nu o considerăm potrivită deoarece, pe de o parte, ar spori peste măsură fenomenul paronimiei, iar pe de altă parte ar face ca numărul fonemelor diferite să fie mai mare decît al celor comune. De exemplu, perechile *amploare—amplitudine, așezare—așezămînt* etc. incluse în *Mic dicționar de cuvinte perechi* au, primul, 9 foneme diferite *(o, a, r, i, t, u, d, i, n)* față de numai 5 comune *(a, m, p, l, e)*, al doilea 8 diferite *(a, r, e, ă, m, î, n, t)* față de numai 4 identice *(a, ș, e, z)*.

Chiar cu această limitare, în limbă există, prin natura lucrurilor, nenumărate cuvinte care se aseamănă. În primul rînd îmbogățirea uriașă a vocabularului mărește șansele de similitudine ale cuvintelor. Trăim o adevărată explozie informațională, care, pe plan lingvistic, se manifestă prin apariția unui număr imens de termeni proveniți fie prin creșterea forței interne de creație a limbii române, fie printr-o serie întreagă de împrumuturi sau adaptări. Dar, în ciuda numărului extrem de mare al asemănării formale dintre lexemele unei limbi, confuziile paronimice sînt, relativ, reduse. Nu orice cuvinte care se aseamănă se pot și confunda. Nimeni nu confundă termeni ca *mare—tare—dare, cap—car, cor—cer, masă—casă—lasă—iasă* etc., datorită în primul rînd importanței pe care aceștia o au în limbă și în al doilea rînd datorită frecvenței lor. Contextele în care apar, chiar dacă, din anumite motive sînt alterate, le fac înțelese. „Aspectul cel mai frecvent al fenomenului, arăta prof. Theodor Hristea, îl constituie înlocuirea, în procesul comunicării, a neologismului insuficient asimilat cu paronimul care le este vorbitorilor mai bine cunoscut sau chiar foarte familiar"[7]. Nu sînt excluse însă nici unele arhaisme, care, nemaifiind înțelese, se confundă cu alte cuvinte uzuale și frecvent întrebuințate, ca : *chiară—chioară (apă chioară, ciorbă chioară), sfară—sfoară („...pe la ora 15* **s-a dat sfoară în jur** *că va avea loc o adunare generală*[8]*)* etc., și chiar cuvinte aparținînd fondului de bază al limbii, cum este de exemplu cuplul *dreaptă—treaptă*, la care însești noțiunile denumite favorizează o apropiere căci treptele unei scări sînt drepte [9] : *S-a coborît pe drepte în pivniță* [10]. Oricum, asemenea termeni sînt puțin uzuali și aparțin, de regulă, anumitor domenii tehnice de activitate ; prin urmare, sînt sortiți oricînd să fie confundați de cineva care are cunoștințe lexicale mai reduse.

Nu poate fi vorba, cum greșit se afirmă în *Vocabularul românesc contemporan*, de faptul că paronimele deosebite prin consoane caracterizate

---

[6] S-ar putea adăuga, poate, situațiile în care ambele foneme să aparțină aceluiași cuvînt, ca : *concesie—concesiune, eluda—elucida, truism—altruism* etc., și situațiile, puține la număr, în care diferența să fie de trei foneme, ca în cuplurile *conjectură—conjunctură (e, u, n), accelerare—accelerație, alienare—alienație (r, ț, i)* și chiar de patru, la perechile *invetera—învedera (i, î, t, d), accident—incident (a, c, i, n)*.

[7] *Paronimele*, 1976.

[8] Constantin Grădinaru, *Mirajul volanului*, București, Edit. sport-turism, 1981, p. 130.

[9] Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*. Studii, articole, note, București, Edit. științifică, 1968, p. 213.

[10] Vezi *Materiale și cercetări dialectale*, București, 1960, I, p. 170 ; ALR II, h. 272 „scară la pridvor".

prin trăsăturile sonoritate/nonsonoritate, ca : *bară—pară*, *dare—tare* etc., nu pot produce confuzie paronimică întrucît comutabilitatea lor produce diferenţiere şi în plan semantic. Numai tendinţa de afonizare atunci cînd consoanele se află în poziţie finală, se precizează mai departe în aceeaşi lucrare, poate produce confuzie paronimică, care este totuşi evitată, în vorbirea mai puţin îngrijită, prin reducerea lui *cînd* în *cîn (cîn mergeau repede...)*[11].

Părerea noastră este că un asemenea context, ca şi altele identice, vor presupune, oricînd şi pentru orice cunoscător al limbii române, segmentul *cînd* şi nu *cînt*, chiar dacă pronunţia sau scrierea sînt alterate, după cum cupluri ca *solidar—solitar*, *nevrită—nefrită* etc., în care apare aceeaşi trăsătură consonantică sonoritate/nonsonoritate, şi ea comutabilă atît în planul formei, cît şi în cel al conţinutului, produc totuşi confuzie paronimică.

Faptele ne îndreptăţesc să afirmăm că deraierile paronimice ţin de apartenenţa sau nonapartenenţa cuvintelor la fondul de bază al lexicului şi de frecvenţa lor. Cuvintele aflate la periferia vocabularului sau cele care aparţin anumitor nivele funcţionale (tehnic, juridic, administrativ etc.), fiind mai puţin cunoscute de masa vorbitorilor, pot da naştere cu mai multă uşurinţă confuziilor paronimice, în timp ce altele care ţin de masa vocabularului, de un aşa-zis stil neutru, folosit de toate categoriile de vorbitori, nu duc la asemenea confuzii. Prin urmare, deşi paronimia cuprinde în sens larg toate cuvintele din lexicul unei limbi, identice în ceea ce priveşte evasitotalitatea fonemelor, confuziile paronimice, în ciuda numărului extrem de mare al asemănărilor formale, sînt relativ reduse.

Fenomenul în urma căruia se produc asemenea abateri a fost numit *atracţie paronimică*. Nu întotdeauna s-a înţeles şi se înţelege acelaşi lucru prin noţiunea respectivă. Chiar lingvistul francez Albert Dauzat, care a introdus expresia, îi dădea un înţeles larg, incluzînd aici şi fapte datorate etimologiei populare[12]. În lingvistica românească, atît DEX, cît şi DN consideră *atracţia paronimică* („o modificare a formei unui cuvînt sub influenţa altui cuvînt asemănător cu el") sinonimă cu *etimologia populară* („o modificare a formei unui cuvînt (recent intrat în limbă) sub influenţa unui cuvînt mai cunoscut cu care prezintă asemănări de formă şi uneori de sens").

Împărtăşind părerea prof. Theodor Hristea, credem că cele două expresii nici nu se suprapun şi nici nu sînt sinonime. Etimologia populară poate atinge cuvinte care să nu fie paronime, adică aproape identice din punct de vedere formal, ca : *acoladă* + *arc* = *arcoladă*, *reclamaţie* + *lăcrima* = *lăcrimaţie*, *remuneraţie* + *număr* = *renumeraţie*[13], *mostră* + *monstru* = *monstră* etc. În asemenea situaţii rezultatul este, după cum se vede, un nou cuvînt diferit de cele două care intră în combinaţie. Atracţia paronimică, chiar dacă implică uneori şi etimologia populară, nu vizează modificarea învelişului sonor al vreunui cuvînt ; ea operează o înlocuire a termenului neînţeles (sau nu prea înţeles) cu cel cu care se aseamănă formal

[11] Vasile Şerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*. Schiţă de sistem, Timişoara, Edit. Facla, 1978, p. 97.
[12] Hristea, *Probleme*, p. 239—240.
[13] *Ibidem*, p. 240.

și care are un sens mai mult ori mai puțin deosebit: *Fumatul lui Ionel* **se sondează** *cu leșinul acestuia; Cu învoirea tătarului, bătrînul Dan trece Nistrul și pupă pămîntul țării ca pe* **moașe**; *Școala din Humulești era o* **chelie** *făcută după capul sătenilor; Avea* **eroare** *de profesorul său; I se* **imputaseră** *picioarele; A mai înlăturat* **lagunele** *pe care le avea romanul* [14]; *Cațavencu se* **adoptează** *cu ușurință oricărei împrejurări; Școala ardeleană a avut un rol important în* **simularea** *studiului istoriei; Țăranii, îmbrăcați în zdrențe,* **înglobați** *în datorii; Este* **imoralizat** *astfel într-un tablou...; Hyperion-geniul va rămîne „nemuritor" prin forța gîndirii, dar „rece", adică incapabil pe plan* **efectiv**; *În grupul* **statutar** *țăran, plug și vite a văzut poetul temelia țării* [15].

Există în limba română și cupluri caracterizate prin atracție paronimică fără să aparțină zonei periferice a vocabularului. Asemănarea formală a unor afixe care se pot atașa aceluiași cuvînt-bază, ca și numeroasele interferențe de ordin funcțional între categorii întregi de derivate lărgesc sfera și confuziile paronimice.

În această situație se află, în primul rînd, cuplurile formate cu sufixele *-al* și *-ar* [16]: *anual—anuar, arbitral—arbitrar, dental—dentar, familial—familiar, focal—focar, literal—literar, ordinal—ordinar, original—originar, temporal—temporar* etc., majoritatea împrumutate din franceză. Formații românești propriu-zise sînt puține: *poporal, mormîntal, săptămînal, vamal* [17], *brutar, uzinar* ș.a. Apropierea semantică, dată de faptul că provin de la același etimon, și asemănarea formală a celor două sufixe (laterala *l* și vibranta *r* se pot ușor confunda, cf. *parizel, mezeruri* [18], *cornel* (la fotbal), *interimal*, în loc de *parizer, mezeluri, corner, interimar*) favorizează confuzia dintre ele cu atît mai mult cu cît majoritatea lor se pot folosi în aceleași contexte (sau în unele asemănătoare). De exemplu, *Ieri am avut o discuție familiară cu tov. director; Am discutat probleme familiale cu tov. director.* Tot așa despre o traducere se poate spune că este *literală* cînd a respectat întru totul textul, deci s-a tradus cuvînt cu cuvînt, dar și *literară* cînd s-a efectuat după toate regulile și cerințele literaturii, fără să presupună respectarea strictă a textului, fiind deci o traducere liberă [19].

Obișnuiți cu o atare stare de lucruri, vorbitori mai puțin avizați confundă și termeni între care nu există nici o legătură semantică, etimonul fiind complet diferit, și care nu aparțin nici aceleiași categorii lexico-gramaticale. În acest caz e vorba de o simplă omonimie a temei, completată de terminația *-al*, respectiv *-ar*. Cîteva exemple sînt concludente: *brutal*, adj. din fr. *brutal*, alături de *brutar*, s.m., formație românească din *brut*

---

[14] Exemplele sînt excerptate din N. Saftu, *Risete fără catalog*, București, E.D.P., 1977 și din culegerea de articole *Cultivarea limbii*, op. cit.

[15] Exemplele au fost culese de noi din lucrări de control date elevilor de la seral, clasele IX—XII, în anul școlar 1980—1981.

[16] Cf. B. Cazacu, *Folosirea derivatelor cu sufixele -al și -ar*, în „Limbă și literatură pentru elevi", 1973, 2, p. 11—13.

[17] Vezi I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*, București, E.D.P., [1975], p. 166.

[18] Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, București, 1947, p. 160.

[19] Cf. *Limba română corectă*. Probleme de ortografie, gramatică, lexic, București, Edit. științifică, 1973, p. 204.

(reg.) „pîine neagră" (din sl. *brŭtŭ*) + suf. *-ar*; *oral*, adj. din fr. *oral* (de la lat. *os*, *oris* „gură"), și *orar*, s.n. (și adj.) din fr. *horaire*, lat. *horarius* (după lat. *hora* „oră"); *penal*, adj. din lat. *poenalis*, fr. *pénal* (de la lat. *poena* „pedeapsă"), și *penar*, s.n., din germ. *Pennal*.

Presiunea sistemului, căci cuplurile terminate în *-al* și *-ar* formează un sistem, e așa de puternică încît duce, în anumite situații, la completarea perechii. De pildă, alături de termenul, înregistrat de DN, *uzinal*, adj. „care ține de uzină", „al uzinei" (cf.fr. *usinal*), circulă frecvent și forma *uzinar*. Tot astfel, alături de *funerar*, adj. și *funeralii*, substantiv, *plurale tantum*, folosite în sintagme ca *monument funerar*, *funeraliile cutărui personaj*, se aude și chiar se scrie *funerarii* în loc de *funeralii* și *piatră funerală* pentru *piatră funerară* [20].

În cazul unor cupluri poate fi vorba fie de confuzia semantică a celor două sufixe, fie, în unele cazuri, de o asimilare a sonantelor lichide (laterala *l* devine vibranta *r* și invers, sub influența altui *r* sau *l*)[21].

Atracție paronimică produc uneori și perechile marcate prin *-at* și *-ant*, ca: *deconectat—deconectant*, *degradat—degradant*, *dezolat—dezolant*, *fascinat—fascinant* etc. Derivatele în *-ant* reprezintă, în mare majoritate, împrumuturi din latină, dar și din limbi moderne, romanice și neromanice (franceză, italiană, germană, rusă) sau sînt formate la noi după acest model, în timp ce formele în *-at* sînt, de regulă, participii perfecte de la verbe de conjugarea I și numai arareori împrumuturi.

Punctul de plecare îl constituie latina, unde cu sufixul *-ant* se formau participii prezente active de la verbe de conjugarea I folosite cu timpul ca adjective și chiar ca substantive, iar cu sufixul *-at* participii perfecte de la verbe de aceeași conjugare. După acest model, în limbile moderne au apărut formații care nu existau în latină, de la verbe de alte conjugări sau care nici nu au mai pornit de la verbe, cf.fr. *combatant*, it. *commediante*, *musicante*, *pedante*, rus. *kursant*, *diversant*, germ. *Adressant* etc.[22] Multe au pătruns și în română, îmbogățind familia lexicală a anumitor cuvinte, dar creînd în același timp și neajunsuri datorate sensului eronat al unora dintre ele. *Adresant* și *premiant*, de pildă, ar trebui să însemne „care adresează", „care premiază" și nu „(persoană) căreia îi este adresată o scrisoare, un colet", „(persoană) care a obținut un premiu", de vreme ce cu *-ant* se forma participiul activ. Întocmai ca la aceste modele, cunoscute și uzuale, confuzia se întîlnește și la alte formații: *Țăranii din romanul „Desculț" trăiau în condiții* **degradate**; **Fascinant** *de frumusețea Elei, Ștefan Gheorghidiu se căsătorește cu ea.*

Derivatelor cu sufixe afectate de paronimie li s-ar mai putea adăuga și altele, printre care cele în *-er* și *-fer* (*carbonier—carbonifer*, *petrolier—petrolifer*), ori cele în *-er* și *-ier* (*miner*, s.m. — *minier*, adj.).

---

[20] Al. Graur, *„Capcanele" limbii române*, București, 1976, p. 63.

[21] Prin faptul că în unele perechi, ca *familial-familiar*, confuzia e foarte frecventă (cf. „Sportul", nr. 9631, 1980, p. 7) și apare chiar în dicționare prestigioase (cf. Cazacu, *Folosirea*, op. cit.), colegul Victor Iancu este de părere că „viitorul îi aparține lui *familiar*, *familial* fiind în bună măsură un cuvînt de prisos" (*Limbaj cotidian și rostire literară*, Timișoara, Edit. Facla, 1977, p. 24). O astfel de abatere în sistemul acestor cupluri ar deregla întreaga paradigmă și ce ne-am face atunci cu perechile *oral-orar*, *brutal—brutar* etc. dacă ar rămîne numai formele în *-ar*?

[22] Graur, *„Capcanele"*, p. 21—23.

Atracție paronimică produc și unele derivate cu prefixele *ab-* și *ad-*, *ante-* și *anti-*, *per-*, *pre-* și *pro-*, *e-* (variantă a prefixului *ex-*, înainte de *l, m, n, r, v)* și *i-* (variantă a prefixului *in-*, înainte de *l, m, n, r)*, *în-* și *in-*, datorită atît asemănării formale ori a timbrului apropiat al fonemelor componente, cît și apropierii semantice a unora dintre ele (cf. *absorbi—adsorbi*, *abducție—aducție*, *antebelic—antibelic*, *emersiune—imersiune*, *emigra—imigra*, *eminent—iminent*, *prenume—pronume*, *prescrie—proscrie*, *permite—promite* etc.).

În privința formelor cu *in-* și *în-*, se cuvine menționat faptul că coexistența prepoziției *în* și a prefixului *in-* (cu forma mai veche *în-*)[23], cu valori apropiate, a favorizat numeroase suprapuneri și oscilări, soldate uneori cu dublete sinonimice dintre care unele s-au diferențiat semantic. Datorită, probabil, fenomenului de „hipercorectitudine"[24] unii vorbitori și astăzi pronunță și scriu cu *în-* cuvinte care conțin pe *in-*, considerînd în mod eronat că este vorba de *în* : *introduce*, *interior*, *incipient*, *infiltra*, *insufla*, *inunda* etc., și invers, rostesc și scriu cu *in-* acolo unde, de fapt, trebuie *în-* : *incadra*, *incasa*, *incontinuu*, *incorpora*, *inhuma*, *intreprindere* etc.[25] Alteori cele două forme, diferențiate semantic, coexistă. E cazul cuplului *investi—învesti*. Al doilea, provenit din *investi*, prin „românizarea" prefixului neologic [26], are sensul de „a acorda cuiva în mod oficial un drept, o autoritate, o demnitate, o atribuție", iar primul „a plasa, a aloca, a cheltui un fond, un capital, diverse mijloace materiale într-o întreprindere ; a face o investiție". Forma cu *în-* și-a creat repede o familie lexicală, *învestire*, *învestit*, *învestitură* și se aplică unor realități cu obîrșia în epoci mai îndepărtate, în timp ce *investi*, alături de *investiție* sînt tot mai frecvent folosite în prezent. Folosirea la întîmplare a celor două forme constituie o greșeală, care trebuie evitată cu atît mai mult cu cît ea poate genera, prin analogie, și alte abateri. Există vorbitori care confundă și verbele *însera* „a se face seară", format din *în* + *seară*, și *insera* „a introduce, a adăuga, a include un adaos într-un text ; a introduce o informație într-un ziar", din fr. *inserer*, lat. *inserare*. Un exemplu recent, cules din „Sportul", este concludent în acest sens : „*Exceptînd pe Cîmpeanu II, ceilalți oameni de gol, aici înserați...*"[27].

Nu de puține ori, cuvinte provenite de la același etimon se încadrează în genuri sau clase lexico-gramaticale diferite după cum caracterizează anumite limbaje profesionale (tehnic, științific, administrativ), putînd produce confuzii paronimice. De exemplu, *abac*, s.n. „dispozitiv de calculat" și *abacă*, s.f. „partea superioară a capitelului unei coloane", ambele din fr. *abaque*, lat. *abacus ; fascicul*, s.n., termen întrebuințat în *matematică* : *fascicul de drepte* = „totalitatea dreptelor care trec prin același punct fix" ; în *fizică* „mănunchi de raze luminoase sau vizuale cu secțiune bine delimitată", „ansamblu de particule aflate în mișcare ordonată" ; *în anatomie* „grup de fibre care au aceeași așezare și aceeași distribuție" ; *în botanică*

---

[23] *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, *Prefixele*, București, Edit. Academiei, 1978, p. 122—127.

[24] Hristea, *Probleme*, p. 277—315.

[25] *Limba română corectă*, p. 212—213.

[26] Hristea, *Paronimia*, 1974, p. 52.

[27] „Sportul", nr. 10021, 1982, p. 2—3.

„ţesut conducător format din fibre care străbat în acelaşi sens părţile unei plante", şi *fasciculă*, s.f. „fiecare din părţile unei opere unice care se publică în etape succesive (urmînd a fi reunite într-un tot după apariţia integrală a lucrării); broşură conţinînd o parte, un capitol dintr-un roman publicat în fragmente succesive", amîndouă din fr. *fascicule*.

Cercetările acad. Al. Graur asupra limbii vorbite, ca şi asupra diverselor limbaje specializate, arată că limba română contemporană manifestă o tendinţă vădită de a folosi genul masculin pentru cuvinte ce aparţin limbajelor tehnice. Multe au rămas încă neutre, dar devin masculine pentru tehnicienii care consideră folosirea masculinului un semn de distincţie. Explicaţia fenomenului trebuie căutată în faptul că noile substantive au fost împrumutate în grup cu determinante adjectivale, dintr-o limbă care face la plural diferenţa între masculin şi feminin : franceza [28].

Limba română a introdus această diferenţă şi la singular cu atît mai mult cu cît ea a împrumutat şi termeni care, chiar în franceză, cunoşteau o diferenţiere semantică la singular în funcţie de gen : *banchet*, s.n. „ospăţ, masă mare festivă, dată în cinstea unei persoane sau a unui eveniment", din fr. *banquet*, şi *banchetă*, s.f. l. „bancă mică fără spetează. 2. fişie orizontală de-a lungul şanţurilor unei şosele", din fr. *banquette ; diamantin*, adj. „asemănător diamantului, strălucitor ca diamantul", din fr. *diamantin*, şi *diamantină*, s.f. „pulbere abrazivă artificială, folosită în special la lustruirea pieselor din oţel", din fr. *diamantine*.

Alteori, diferenţa de gen se datorează etimonului diferit de la care provin : *barbet*, s.n. „cîine prepelicar, cu părul creţ, specializat în vînătoare de baltă", din fr. *barbet*, şi *barbetă*, s.f. l. „favoriţi", 2. „parîmă scurtă care serveşte la legarea unei ambarcaţii de o navă sau de chei", din it. *barbetta ; big*, s.n. „linie de îndoire executată prin presare pe suprafaţa unui carton ; îndoitură", din germ. *Biege*, şi *bigă*, s.f. „tip special de macara, întrebuinţată la bordul navelor pentru încărcări şi descărcări", din it. *biga*, fr. *bigue*.

E adevărat că cupluri substantivale diferite la singular după gen (masculin (sau neutru) opus femininului) au apărut şi pe teren propriu, îndeosebi prin derivare regresivă : *călin* < *călină*, *frag* < *fragă*, *mandarin* < < *mandarină*, *migdal* < *migdală*, *nuc* < *nucă* etc. Ele se întîlnesc cu precădere pentru a denumi anumite plante sau pomi fructiferi şi fructele acestora şi nu sînt caracterizate prin atracţie paronimică. Contextele în care apar, chiar dacă s-ar produce o înlocuire ori o deformare a lor, înlesnesc înţelegerea, dat fiind faptul că în limba română numele fructelor este de genul feminin, iar pomul care le produce de genul masculin.

Dacă în multe cazuri un cuvînt poate fi caracterizat prin aşa-numita etimologie multiplă [29], ceea ce dovedeşte deschiderea spre mai multe culturi [30], nu e mai puţin adevărat că acelaşi etimon a putut da mai multe variante, cu timpul diferenţiate semantic, în funcţie de modul în care

---

[28] Acad. Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1968, p. 93—94.

[29] Idem, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, Bucureşti, Edit. Academiei, 1960, p. 67—77.

[30] Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc*. Cuvinte, metafore, expresii, Bucureşti, E.Ş.E., 1980, p. 28.

a fost împrumutat (de cărturari ori negustori, pe cale orală sau scrisă, cum e cazul lui *transparent*, introdus de cărturari și adaptat normelor limbii noastre, și *transperant*, adus de negustori și de gospodine [31], din fr. *transparent*), ori de epoca în care ne-a parvenit. În această situație se află cuplurile în care un termen a fost moștenit, iar celălalt luat pe cale savantă ca : *asculta—ausculta* din lat. *auscultare*, *pricepe—percepe* din lat. *percipere*, *viers—vers* din lat. *versus* etc.

Faptele prezentate ne duc la concluzia că paronimia cuprinde în sens larg toți termenii din vocabularul unei limbi între care diferențele de formă sînt minime, dar în procesul de predare și cultivare a limbii române trebuie să se insiste numai asupra acelora care dau naștere la atracție paronimică. Acest fenomen caracterizează, de regulă, în afara unor derivate, cuvintele cu circulație restrînsă, aflate (încă) la periferia vocabularului sau care aparțin unor domenii tehnice de activitate, și ține, de obicei, de factori subiectivi, întocmai ca etimologia populară. Prin urmare, numărul confuziilor paronimice va diferi mereu de la o categorie socială la alta, de la un individ la altul și chiar la aceeași persoană în anumite etape ale pregătirii sale.

În ceea ce privește sursele paronimiei, ele sînt date, pe de o parte, de asemănările întîmplătoare dintre cuvinte, asemănări datorate faptului că fonemele sînt limitate, în timp ce combinațiile dintre ele (aproape) nelimitate, iar pe de altă parte, de împrumuturi și derivate. Paronimele rezultate în urma derivării, datorită radicalului comun, prezintă și o oarecare analogie semantică, mergînd uneori, după natura afixelor, fie pînă la o adevărată sinonimie, fie pînă la antonimie [32].

Paronimia are și aplicații stilistice. Paronimele formale, adică cele care nu produc atracție paronimică, sînt folosite de poeți din necesități de măsură și rimă, iar cele pasibile de a produce confuzii sînt întrebuințate de prozatori ca o sursă de realizare a comicului verbal sau ca figuri de stil, paronomaza și paronomasia.

Iulie 1982

Institutul de Învățămînt Superior
Baia Mare, str. Victoriei nr. 76

[31] Graur, „*Capcanele*", p. 39.

[32] Cf. Ioan Simionică, *Limba franceză contemporană*, Lexicologie, București, E.D.P., 1970, p. 246.

NOTE LEXICALE

DE

VASILE IONIȚĂ

Pociumb. Figurează în DLR, VIII$_3$, 901—902 cu sensul de bază 1. „(învechit și popular) par, prăjină (...); țăruș, stîlp, bîrnă etc.". Termenul a fost preluat în operele lor de scriitori din secolul trecut sau contemporani. Se înregistrează, de asemenea, cîteva sensuri speciale : „(regional) axul sau fusul vîrtelniței; axul unui scrînciob "; 2. „(învechit și regional) trunchi, ciot de copac rămas în pămînt după tăiere; butuc, buștean"; 3. „(regional) epitet depreciativ dat unei persoane scunde și grase". Expresia *a sta pociumb* se folosește „(regional, adverbial) = a sta în inactivitate, a nu face nimic". Sub *pociumbaș*, DLR glosează „construcția *de-a pociumpașul* = numele unui joc de copii care constă în aruncarea unui cuțit care se înfige în pămînt (Poiana Sibiului — Sebeș)"; 2. „(regional) butucul nicovalei pe care se bate coasa (Micăsasa — Mediaș)", iar sub II. „(regional) „Vatra satului" (Cîlnic — Reșița)".

Șteamp [1]. Cuvîntul are o largă răspîndire, practic pe întreg teritoriul dialectului dacoromân, cu excepția vestului Munteniei, a Moldovei și Dobrogei, fără să avem certitudinea că el lipsește într-adevăr aici.

Termenul, cu diversele sale forme fonetice, este sinonim cu *pociumb*, așa cum reiese din exemplele înregistrate de DLR, XI, 192. Înțelesul de bază rămîne însă și în cazul lui *șteamp* [1] cel de „par, stîlp, țăruș". Se mai menționează, de asemenea, pl. *ștemți* „stîlpi de telegraf", apoi „(regional; în forma *stiump ;* în sintagma) *stiumpul casei* = capul familiei"; „(regional; în forma *știomb)* cumpănă (la fîntînă)"; „(prin sud-vestul Transilvaniei; în forma *șdeamp)* scurtătură, retevei".

Casa cu pereți de împletitură are în structura sa pari (înfipți în pămînt) care poartă nume diferite de la o regiune la alta : *furci* (Sălaj), *stempi* (Hunedoara), *propte* sau *săgeți* (Arad) etc. în Alba, acești pari se numesc *pociumbi* [1]. T. Papahagi trece în lista termenilor care desemnează obiecte sau elemente etnografice ale păstoritului, considerați de provenință „străină, nelatină", și pe *pociumb*, fără să-i precizeze sensul și nici etimologia [2].

O cercetare sumară în cîteva localități din Banatul montan îmbogățește considerabil pletora semantică a acestor două cuvinte și ne dă prilejul să formulăm cîteva observații de natură etnolingvistică [3].

---

[1] Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, II, București, 1980, p. 90.

[2] Tache Papahagi, *Grai, folclor, etnografie*, ediție și prefață de Valeriu Rusu, București, 1981, p. 27.

[3] Cercetare efectuată de autor și prof. Octavian Răuț în localitățile : A = Anina, Br = Brebu, CD = Constantin Daicoviciu, Cîl = Cîlnic, CM = Ciclova Montană, Dez = Dezești, Dom = Doman, Domș = Domașnea, Il = Ilidia, Les = Lescovița, Liu = Liubcova, Lun = Luncavița, Meh = Mehadica, Nic = Nicolint, O = Ohabița, Pot = Potoc, Răc = Răcășdia, Sec = Secășeni, So = Soceni, Soc = Socol, Sv = Svinița, Ter = Teregova, Tîr = Tîrnova, TR = Turnu Ruieni, Țer = Țerova, Vd = Valeadeni, Ver = Verendin, Vr = Vrăniuț (toate în județul Caraș-Severin).

În primul rînd se constată o mai largă circulație a lui *știomp*, formă fonetică de bază, concurată de *știump ;* sporadic apar formele cu *s-*, *stiomp* sau *stiump*, și s-a dovedit inexistentă, în aria cercetată de noi, forma de bază din DLR, *șteamp* [4]. Sensurile principale sînt și în Banat, în aria investigată, „țăruș, par, stîlp" :

— „țăruș" (A, Cîl, Dez, Domș, Lun, O, Ter, Tîr) ; în forma *știump* (So) și *stiomp* (Ver) ;

— „par" (A) ; „se pune la părădăisi (= pătlăgele)", deci „arac" (Domș) ; „par de gard" (Les, Meh) ; „arac" (Soc) ; în forma *știump* (Pot) ; „se zice și *știump* și *pociumb*" (Vd) ;

— „stîlp" (A, Liu, Nic, Tîr, TR) ; cu precizarea „de telegraf" (A) ; în forma *stiomp* (CM) ; *știump* „stîlp care susține grinzile" (Il) ; „stîlp de gard" (Meh) ; „stîlp de poartă" (Soc) ;

— „proptea" (A, Domș, Răc, Sec, Sv, Vr) ;

— „semn de hotar" (Ver) ; „nu numai semn de hotar, ci orice semn cu care se marchează ceva" (Pot).

În Muscel, „la întemeierea unui sat se adunau oamenii la un loc unde era fixată biserica. Se făcea slujbă, sfințindu-se locul satului viitor. Ciobanii satului pregăteau apoi masa. După masă, toți jucau *jocul bătut*, de la un loc de locuință la altul, zicînd că au bătut parii satului"[5]. Din această informație se înțelege ușor de ce în unele locuri *pociumb* și *știomp* au dezvoltat sensuri noi : „loc de casă" (Cîl) ; în forma *stiomp* și cu precizarea suplimentară „număr de casă" (Ter) ; „se zice : cutare și-a bătut *știompul* acolo și acolo și-a făcut casă" (Vr) ; „familie", cu precizarea „locul unde te-ai născut ; casa în care ți-i familia" (CD) ; „casa unde te-ai născut", dar și „nume de familie, poreclă" (Dom).

Dat fiind modul de organizare a familiei bănățene, unde, într-o casă, sub un singur acoperiș, se găsesc două-trei și, uneori, chiar patru familii, respectiv generații, *pociumb* și *știomp* au primit, de-a lungul vremii, sensuri îndepărtate de înțelesul primitiv al termenilor : „înaintaș, strămoș" ; „stăpînul casei, bărbatul cel mai bătrîn din casă" (Br) ; derivatul *sciumpaș* este folosit de o femeie în vîrstă de peste 40 de ani, venită noră în Brebu din Bănia, în următoarea împrejurare: „e singur la părinți, așa că rămîne *sciumpaș* în casă" ; „chiar dacă vine ginere sau noră la alt *pociumb*, își păstrează numele de batjocură (=porecla) *pociumbului* de unde a plecat", deci a familiei, a strămoșului (Cîl) ; „stăpînul casei" (Dez) ; „stăpînul casei, cel mai în vîrstă bărbat din casă" (Domș) ; „cel care a întemeiat familia ; strămoșul" (O) ; „stăpînul casei" (Răc, Sec) ; „prima generație dintr-o casă" (Ter).

Alte sensuri ale cuvîntului *știomp* dezvăluie cutumele strămoșești ale familiilor bănățene cu privire la dreptul de moștenire, mai bine zis la dreptul de a rămîne în *știompul* strămoșesc : „primul născut (băiat)" ;

---

[4] Impropriu și nejustificat considerată ca formă principală, ceea ce se observă și din exemplele citate.

[5] Cf. A. Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea : răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, București, 1976, p. 138. Dat fiind ceremonialul, jocul cunoscut sub numele de *Țărușul* (cf. G. T. Niculescu-Varone, Elena Costache Găinariu-Varone, *Dicționarul jocurilor populare românești*, București, 1979, p. 183) își are originea, probabil, în practici cu acest scop, fixarea vetrei satului.

„dacă primul născut este băiat, acestuia i se spune *ştiomp*" (Domş); „urmaş după tată", fără a se face alte precizări (So). În corelaţie cu dreptul de moştenire a bunurilor materiale, s-a dezvoltat sensul de „avere (moştenită)"; „casa cu acareturile" (CM, So); „casa cu pămîntul" (Vd).

Jocul *de-a pociumpaşul* care constă în aruncarea unui cuţit cu scopul de a-l înfige în pămînt (DLR, VIII_3, 902) reflectă probabil amintirea unui ceremonial străvechi practicat cu prilejul ocupării terenurilor şi delimitării hotarelor, cînd se fixau „stîlpii de hotar"[6], precum şi un ecou al conflictelor iscate cu această ocazie.

Pentru etimologia lui *pociumb* DLR trimite la *ciomp* „bucată rămasă cu rădăcina în pămînt din trunchiul unui copac etc.", cu menţiunea „etimologia necunoscută; cf. *ciump, ciumpi, ciumpav, cionc*" (DA, I_2, 455), iar pentru *şteamp*[1] se indică germ. *Stampf, Stumpf* (DLR, XI, 192). Nici într-un caz şi nici în celălalt, soluţiile nu sînt îndestul de clare şi nici satisfăcătoare. Nu este exclus ca în unele situaţii germ. *Stumpf* „(reg.) buştean, buturugă, ciot, trunchi"[7] să fi stat la baza rom. *ştiomp, ştiump*, dar în stabilirea etimologiei acestor două cuvinte va trebui să se aibă în vedere pletora semantică, seria derivativă, precum şi implicarea termenilor în domenii etnoculturale de o deosebită importanţă pentru trecutul poporului şi limbii româneşti.

Nu numai *pociumb (pociump)* se înrudeşte cu *ciump*, considerat cuvînt românesc din substrat comparabil cu corespondente albaneze [8], ci şi *ştiomp, ştiump*, forme refăcute arbitrar după formele originale populare, căci, cel puţin pentru aria graiurilor bănăţene, cuvîntul este alcătuit din *ş-* adăugat lui *ciomp, ciump*, fiind vorba deci de *şciomp, şciump* [9], şi nu de forme palatalizate ale lui *ştiomp* (şćomp) sau *ştiump* (şćump)[10].

Iulie 1982 *Reşiţa, Piaţa 1 Decembrie nr. 9*

---

[6] Cu timpul, *stilp* a căpătat sens de „parte a satului" sau „hotar" (cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria pădurii româneşti din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Bucureşti, 1976, p. 95) sau a devenit chiar numele unor aşezări omeneşti (cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 75).

[7] Cf. Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică, *Dicţionar german-român*, Bucureşti, 1966, p. 929.

[8] Cf. Gr. Brâncuş, *Semantica termenilor româneşti din substrat*, în I. Coteanu şi Lucia Wald (sub redacţia), *Semantică şi semiotică*, Bucureşti, 1981, p. 211.

[9] Fenomenul este obişnuit în limba română (vezi V. Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, Timişoara, 1982, p. 230).

[10] Ulterior redactării articolului nostru am luat cunoştinţă de studiul lui S. Dănilă *„Numele de pociumb" în relaţia structuri sociale—antroponimie într-un sat bănăţean (Belinţ, jud. Timiş)*, în Muzeul Banatului, „Analele Banatului. Etnografie", I, Timişoara, 1981, p.219—233, studiu care aduce interesante precizări în legătură cu termenul *pociumb*.

NEOLOGISMUL DE ORIGINE LATINO-ROMANICĂ ÎN *LEXICONUL DE LA BUDA*

DE

PAULINA CHEIE

1. Elaborat de-a lungul unui sfert de veac, *Lexiconul de la Buda*, iniţiat de Samuil Micu şi continuat de V. Coloşi, P. Maior, I. Corneli, I. Teodorovici şi Al. Theodori, este, fără îndoială, o scriere capitală a Şcolii ardelene, importantă nu numai prin conţinut şi structură, ci şi prin caracterul ei de operă colectivă, care ilustrează atît efortul unei generaţii de lexicografi care au urmat „o cale grea, pre carea mai înainte nimene nu îmblasă"[1], cît şi concepţia de ansamblu a mişcării filologice transilvănene din primul sfert al secolului trecut în trei sectoare fundamentale ale românei literare: dezvoltarea lexicului, fixarea normelor limbii române literare şi adoptarea scrierii cu alfabet latin.

Examinînd cu atenţie contribuţia cărturarilor ardeleni de pînă la 1825 la înnoirea vocabularului românesc, constatăm că, deşi toţi au avut în vedere reromanizarea limbii prin împrumuturi din latină, motivate atît de relaţia genealogică a românei cu latina, cît şi de importanţa acesteia din urmă ca limbă de cultură, concepţia lor faţă de sursele de împrumut nu este perfect unitară. Astfel, Samuil Micu, probabil cel mai moderat dintre latiniştii Şcolii ardelene, propunea ca surse fundamentale de împrumut lexical limbile greacă şi latină, avînd în vedere faptul că aceste două limbi fuseseră pînă în vremea lui izvorul principal, iar în domeniul terminologiei ştiinţifice, aproape unic, al înavuţirii tuturor limbilor de cultură europene[2].

Un punct de vedere asemănător exprima, cîţiva ani mai tîrziu, şi I. Budai-Deleanu. Dar eruditul filolog şi poet al Şcolii ardelene se referea la modernizarea şi îmbogăţirea întregului vocabular românesc, ceea ce-l determină să lărgească şi domeniul surselor de împrumut, recomandînd în acest sens, e drept cu anumite restricţii, pe lîngă latină şi greacă, şi două dintre limbile romanice apusene: italiana şi franceza[3].

La P. Maior această idee dobîndeşte caracter axiomatic, iar de la el a fost preluată mai tîrziu de majoritatea intelectualilor români

---

[1] *Lexicon românesc-latinesc-unguresc-nemţesc...*, Buda, 1825, p. 8.

[2] Samuil Micu, *Loghica*, Buda, 1800, p. 57—58, apud D. Macrea, *Contribuţii la istoria lingvisticii şi filologiei româneşti*, Bucureşti, 1978, p. 19.

[3] „...afară de cuvintele care pînă acum s-au primit de la sirbi şi sloveni şi care sînt la tot neamul obicinuite, să nu mai împrumutăm fără de la limba lătenească, care este mama limbii noastre; iar întru lipsa cuvintelor la meşterii şi ştiinţe, vom împrumuta numa de la elini şi latini, iar neaflîndu-să unele la aceste doao limbi, vom lua de la italiani şi de la franţozi". I. Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*. Text stabilit şi glosar de Mirela Teodorescu. Introducere şi note de Ion Gheţie, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1970, p. 136.

din prima jumătate a veacului trecut. În acest sens, cărturarul ardelean afirma: „Unde întru ştiinţele cele înalte nu ne-ar ajunge unele cuvinte, precum grecilor le iaste slobod în lipsele sale a se împrumuta de la limba elinească şi sîrbilor şi ruşilor de la limba slovenească cea din cărţi, aşa şi noi toată cădinţa avem a ne ajuta cu limba lătinească cea corectă, ba şi cu surorile limbei noastre, cu cea italienească, cu cea frîncească şi cu cea spaniolească"[4].

Adepţi ai unui purism temperat, filologii transilvăneni respectau structura limbii române aşa cum se alcătuise aceasta de-a lungul secolelor şi tocmai de aceea unii dintre ei considerau că înnoirea lexicului se poate realiza şi prin mijloace interne.

Privită în ansamblu, concepţia Şcolii ardelene referitoare la modernizarea lexicului românesc literar ne apare astăzi, în liniile ei principale, bine fundamentată din punct de vedere teoretic, iar evoluţia limbii literare din veacul trecut i-a confirmat valabilitatea practică[5]. Această nouă direcţie de îmbogăţire a vocabularului românesc este evidentă şi în structura *Lexiconului de la Buda*. Analizînd lexicul neologic din acest dicţionar, putem constata cu uşurinţă şi modul în care autorii lui au dat formă concretă ideilor noi puse în circulaţie de cărturarii transilvăneni.

2. Înainte de a ne referi la cîteva date statistice care, prin caracterul lor riguros, ne permit să formulăm unele concluzii obiective cu privire la poziţia pe care o deţin neologismele latino-romanice în structura *Lexiconului budan*, vom face unele precizări în legătură cu modul în care am selectat şi am clasificat elementele neologice din această lucrare.

Întrucît pentru majoritatea neologismelor latino-romanice extrase din *Lexiconul de la Buda* lucrările actuale de la lexicografie românească indică etimologii multiple, în cadrul cărora se acordă prioritate etimoanelor franţuzeşti, pornind de la opiniile referitoare la structura etimologică a limbii române exprimate de Gh. Adamescu[6], S. Puşcariu[7], Al. Graur[8], I. Pătruţ[9], Th. Hristea[10], N. A. Ursu[11], Despina

---

[4] Petru Maior, *Istoria bisericei românilor*, Buda, 1813, citatul la Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 450.

[5] Pentru alte aspecte ale concepţiei filologilor transilvăneni privitoare la dezvoltarea şi modernizarea vocabularului românesc literar, vezi A. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 2, *Contribuţii socioculturale*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1978, p. 35—50 (tot aici se dă şi o bogată bibliografie a problemei).

[6] Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, Bucureşti, 1938.

[7] S. Puşcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, Bucureşti, 1940, p. 398—407.

[8] Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei R. P. Române, 1963.

[9] I. Pătruţ, *„Împrumuturi prin filieră"*, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 327—336.

[10] Th. Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1968.

[11] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962, cap. *Proveniența, adaptarea fonetică şi încadrarea morfologică a neologismelor din terminologia ştiinţifică românească*, p. 114—124.

Ursu[12], Luiza și Mircea Seche[13], am reexaminat din punct de vedere etimologic fiecare cuvînt, ținînd seama de următoarele criterii :

a) asemănarea fonetică și semantică a neologismelor românești cu termenii corespunzători din latină și din limbile romanice ;

b) grafia cu alfabet latin utilizată în transcrierea acestor cuvinte de către autorii *Lexiconului* ;

c) indicațiile etimologice consemnate în *Lexicon*, care, adesea, pot oferi sugestii utile pentru stabilitea exactă a originii termenilor împrumutați ;

d) ierarhia stabilită de cărturarii ardeleni în cazul surselor de împrumut lexical recomandate de ei, adică latina clasică și medievală, apoi italiana, franceza și spaniola.

În mod special am ținut seama de recomandările judicioase făcute în această privință de către Despina și N. A. Ursu, conform cărora „la stabilirea etimologiei unui neologism este absolut necesar să cunoaștem primele lui atestări în limba română și eventualele variante pe care le-a avut, să știm cît mai exact care limbi de cultură își exercitau influența asupra limbii române literare în epoca și în regiunea în care a apărut și a început să circule neologismul respectiv și cît de intensă a fost această influență, din ce limbi sînt eventual traduse scrierile care ni-l atestă, ce formație culturală au oamenii care îl folosesc, care sînt normele specifice de adaptare a neologismelor în epoca și în regiunea respectivă, ce curent sau orientare lingvistică se manifestă în acea perioadă și regiune etc.”[14].

Totodată am ținut seama de afirmația lui Ladislau Gáldi, conform căreia „les notions intellectuelles qui, en Moldo-Valachie, étaient désignées par des néologismes néo-grecs portaient en Transylvanie des dénominations hungro-latines...Cette thése, qui se rapporte en dernière analyse au contact intime de la langue roumaine avec deux langues classiques de l'antiquité, ne demande qu'a être prouvée”[15]. În consens cu afirmația de mai sus, considerăm că neologismele din *Lexiconul de la Buda* care au *și* etimologie neogreacă provin, în această operă, din latină și din limbile neolatine și, prin urmare, le-am încadrat în categoria neologismelor provenite din latină (46), italiană (7), franceză (10), a neologismelor latino-romanice intrate prin filieră maghiară ori germană (5) și a celor formate pe teritoriul românesc de la termeni de origine latino-romanică (11). Includem aici cuvinte cum sînt : *bătălie*, *gramatic*, *muză*, *nulă* „zero”, *organ* „1. orice unealtă ; 2. de muzică”, *paradigmă*, *patriot*, *paragraf*, *pelican*, *plaștură* „plasture”, *rituș* „rit”, *tetrarh*, *tyran*, *tuțin* „duzină” etc.

Procedînd astfel, credem că am făcut o clasificare, din punct de vedere etimologic, a neologismelor din *Lexiconul budan*, mai conformă

---

[12] Despina Ursu și N. A. Ursu, *Observații asupra neologismelor în „Dicționarul limbii române”*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, tom. XXI, 1970, p. 127–145.

[13] Luiza și Mircea Seche, *Despre adaptarea neologismelor în limba română literară (Unele considerații generale)*, în LR, XIV, 1965, nr. 6, p. 677–687.

[14] Despina Ursu și N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 128.

[15] Ladislau Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939, p. 81.

cu realitatea limbii române literare din Transilvania la începutul secolului al XIX-lea[16].

În categoria neologismelor de proveniență latino-romanică am inclus și termenii veniți prin filieră maghiară sau germană, pentru că în toate cazurile de acest fel autorii *Lexiconului* fac și cuvenitele trimiteri la etimoanele latine sau romanice, ceea ce înseamnă că le integrau, de asemenea, în categoria împrumuturilor latino-romanice propriu-zise. De altfel, majoritatea covîrșitoare a neologismelor din *Lexicon* care ar putea fi considerate de origine maghiară sau germană, datorită în primul rînd aspectului fonetic pe care l-au dobîndit în rostirea intelectualilor români din Transilvania, sînt, de fapt, și în limbile respective împrumuturi latino-romanice. Citățm cîteva exemple : *baron*, *cănțăliștă*, *conzilium*, *conzul*, *conțept*, *cristaiu* sau *cristai* „cristal", *leghion* „legiune, regiment", *mișă* „liturghie", *narțis* „narcisă", *oțean* „ocean", *pomade*, *pomadă*, *reștanție*, *șpion*, *ștație*, *țircumstanție* „imprejurare", *țisternă* „loc de ținut apă" ș.a.

Procedînd astfel, cărturarii transilvăneni deschid o cale nouă de îmbogățire a lexicului românesc : fondul internațional de cuvinte latine pătrunse în limbile de cultură europene pînă la începutul secolului trecut.

De asemenea, am luat în discuție, fără să le includem însă în categoria împrumuturilor, cuvintele noi formate pe terenul limbii române prin derivare de la neologisme latino-romanice. De exemplu : *calvinesc*, *căpităníe*, *canonicie*, *doftorie*, *gramaticeáște*, *odoreală*„ miros", *poeticesc* etc.

În sfîrșit, mai trebuie să arătăm că în *Lexicon* apar încă 42 de termeni noi proveniți din latină sau din limbile romanice, care nu au statut de cuvinte-titlu, apărînd numai în sintagmele prin care se explică diferiți termeni ori ca sinonime ale acestora. Întrucît pe noi ne interesează întregul fond de neologisme latino-romanice din *Lexicon*, am introdus și aceste cuvinte în lista generală a termenilor discutați.

Statistic, situația neologismelor latino-romanice din *Lexiconul budan* se prezintă astfel :

a) 329 de termeni pot fi considerați de origine latină ;
b) 53 de termeni pot fi considerați de origine italiană ;
c) 40 de termeni pot fi considerați de origine franceză ;
d) 83 de termeni sînt preluați din fondul neologic de origine latino-romanică al limbilor germană și maghiară.

În total, *Lexiconul de la Buda* cuprinde un număr de 505 împrumuturi latino-romanice, care reprezintă, de fapt, aproape întregul fond neologic al dicționarului. În raport cu numărul total al cuvintelor-titlu incluse în *Lexicon* : 13092[17], fondul neologic de origine latino-romanică reprezintă aproximativ 4%. Acestora li s-ar mai putea adăuga un număr de 65 de termeni noi creați prin derivare de la neo-

---

[16] Asupra obligativității unei astfel de acțiuni atrăgea atenția și Gh. Bulgăr în *Neologismele romanice la începutul secolului trecut*, în *Studii de stilistică și limbă literară*, București, E.D.P., 1971, p. 233.

[17] Așadar, zestrea *Lexiconului de la Buda* este mai mare cu peste 3000 de cuvinte decît s-a spus pînă acum în lucrările referitoare la această carte.

logisme de proveniență latino-romanică, termeni care, chiar dacă nu sînt împrumutați, se integrează totuși în sistemul general de îmbogățire a lexicului românesc literar preconizat de învățații transilvăneni. Adesea, acești termeni se integrează în structura lexicului neologic, ca elemente componente ale unor familii de cuvinte noi, consolidînd astfel poziția neologismelor în cadrul vocabularului românesc de la începutul secolului trecut. Totodată, prin derivatele respective începe să se impună ideea îmbogățirii lexicului și prin mijloace interne, apelîndu-se, în acest scop, la elementele derivative noi, alături de cele vechi.

După cum se poate vedea din statistica de mai sus, procedeul esențial de îmbogățire a lexicului românesc literar îl reprezintă însă, pentru cărturarii ardeleni, împrumutul direct din latină sau, cînd aceasta nu le poate oferi termenii de care au nevoie, și din unele limbi romanice apusene. De asemenea, ei au păstrat din fondul neologic mai vechi al limbii române culte mai toate neologismele atestate în operele cărturarilor din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea[18] (d.ex. : *adagiu*, *alabastru*, *advocat*, *cauză*, *comisariu*, *danț*, *diplomă*,*experiență*, *fimbrie*, *formă*, *fundament*, *lătinie*, *materie*, *muzică*, *persoană*, *pilulă*, *poetică*, *probă*, *reghement* etc.), precum și unele cuvinte noi, tot de origine latino-romanică, intrate însă în vocabularul intelectualilor transilvăneni mai cu seamă din germană, dar și din maghiară (v. supra).

Dacă examinăm cu atenție lista neologismelor latino-romanice din *Lexiconul de la Buda*, constatăm că, din totalul de 505 termeni, doar 22 au ieșit din uz[19], ceilalți menținîndu-se aproape toți în fondul activ al vocabularului românesc modern. La aceasta a contribuit, desigur, și faptul că marea majoritate a neologismelor latino-romanice cuprinse în *Lexiconul budan* făceau parte din vocabularul activ al corifeilor Școlii ardelene. Dar în operele acestora se întîlnesc și neologisme latino-romanice pe care autorii *Lexiconului* nu le-au înregistrat în această lucrare, cu toate că unii dintre ei le-au întrebuințat în alte scrieri ale lor. Menționăm aici doar cîteva dintre cuvintele cu largă circulație în epocă : *abuz*, *agricultură*, *ambiție*, *amic*, *apelà*, *argument*, *armată*, *articol* (cu variantele *articlu*, *articul*), *asesor*, *candidat*, *castel*, *catalog*, *corespondenție*, *decan*, *deliberat*, *document* (dar și *documînt*), *ediție*, *literat* etc.[20].

Dintre neologismele care nu s-au impus în lexicul românesc modern, amintim pe : *estim* „preț", *eur* „vînt de la răsărit", *gariofil* „cuișoare", *hirundinea* „rîndunea", *odoreală* „miros", *simie* „maimuță" ș.a.

---

[18] Am utilizat, pentru stabilirea fondului neologic al vechii române literare, materialul oferit de DA, DLR, Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *op. cit.*, precum și studiile referitoare la limba unor cărturari români din epoca veche, elaborate de Iorgu Iordan, Florica Dimitrescu, Viorica Pamfil, Boris Cazacu, Liviu Onu, Șt. Giosu ș.a.

[19] Am regăsit în LM opt dintre aceste cuvinte (*amigdal*, *estre*, *odore*, *saburră*, *saburrat*, *salitra*, *simia*, *cycnu* „lebădă").

[20] Toate aceste neologisme, precum și multe altele încă, de care ne vom ocupa mai pe larg într-o lucrare viitoare, pot fi regăsite în P. Maior, *Scrieri*, I—II, ediție critică alcătuită de Florea Fugariu, B.P.T., București, Editura Minerva, 1976, precum și în operele celorlalți reprezentanți ai Școlii ardelene (Gh. Șincai, I. Budai-Deleanu, S. Micu, C. Diaconovici Loga, P. Iorgovici).

În aceste condiții, ni s-a părut firesc să admitem un etimon latin sau în primul rînd un etimon latin în cazul termenilor cu etimologie multiplă de tipul : *argilă* (DA, DEX : fr., lat. ; DN : fr., it.), *canal* (DA : fr. ; DEX : fr., lat. ; DN : fr., it., lat.), *contamina* (DA,DEX : fr., lat. ; DN : fr., cf. it., lat.), *figură* (DA : fr. ; DEX : fr., lat. ; DN : it., lat.), *leopard* (DA, DEX : fr., lat. ; DN : cf. fr., lat.), *militar* (DLR, DEX : fr., lat., germ. ; DN : cf. fr., it., lat.), *prefație* (DLR : fr., lat., it. ; DEX : fr., lat. ; DN : fr., it.), *respirație* (DLR, DEX, DN : fr., lat.) ș.a.

Admițînd, în primul rînd, un etimon latin pentru 329 dintre neologismele excerptate din *Lexiconul budan*, nu excludem, desigur, posibilitatea ca majoritatea acestora să aibă totuși o etimologie multiplă, dar acest lucru e valabil pentru termenii respectivi din vocabularul românesc actual.

Analizînd cu atenție modul în care au fost selecționați și glosați termenii noi cuprinși în *Lexicon*, am putut constata nu numai un principiu serios de selecție, întemeiat, cum era și firesc, pe apropierea de modelul latin, ci și un anumit sistem de prezentare a acestui material lexical. Astfel, în afară de 17 termeni, pentru care nu se poate indica decît o singură sursă, cea latinească (*amigdal* „pom de mandulă" (LB), *erem* „pustiu", *estre* „adeq. afară de acea, deosebi" [sic !] (LB), *fimbrie* sau *fimbră* „ciucure", *fruct*, *gariofil* „cuișoare", *literă*, *pargament*, *probă*, *rută* „o plantă" (LB), *sabură* „pietriș, arină mare, țerfă mare care se pune pe pavimentul corăbiilor ca să nu le răstoarne vîntul" (LB), *saburat* „nisipos", *salvie* (cu variantele după germană și maghiară, *salbie*, *șalie*), *simie* „maimuță", *stadie* „o depărtare de 125 pași" (LB), *țeașpet,-tare,-tat* „a se poticni", *țeamn,-uri* (*çimnu*) „lebădă"), pentru toți ceilalți se găsesc corespondente și în limbile italiană și franceză, și, adesea, în limbile germană și maghiară. Așadar, autorii dicționarului s-au oprit îndeosebi la termenii cu circulație internațională, pe care i-au considerat, probabil, mai utili pentru îmbogățirea vocabularului românesc literar, întrucît slujeau și ideea integrării mai rapide a limbii române între celelalte limbi de cultură din Europa. În acest scop, autorii glosează, de regulă, cuvintele noi mai întîi cu termenul corespunzător din latină, iar apoi, ori de cîte ori acest lucru este posibil, cu neologismul de origine latină din maghiară și germană. Pe lîngă aceasta, ei indică, atunci cînd acest lucru le stă la îndemînă, și corespondentele din italiană, franceză și spaniolă. Desigur, acest procedeu este edificator nu numai pentru înțelegerea concepției lor cu privire la dezvoltarea lexicului românesc, ci și pentru identificarea mai corectă a originii termenilor împrumutați.

3. În ceea ce privește repartiția pe părți de vorbire a împrumuturilor latino-romanice din *Lexicon*, constatăm că, așa cum era firesc, majoritatea absolută, adică 465 de termeni, sînt substantive, 58 sînt adjective, 38 verbe, 12 adverbe și o prepoziție : *extra*, cu valoare de element de compunere. În această statistică am inclus și neologismele formate prin derivare, întrucît majoritatea adjectivelor și a adverbelor neologice aparțin acestei categorii de termeni.

4. O clasificare pe domeniile la care se referă neologismele cuprinse în *Lexiconul de la Buda* relevă, în primul rînd, interesul deosebit al fi-

lologilor transilvăneni pentru termenii ştiinţifici. Din totalul de 574 de termeni (505 împrumuturi directe din latină şi limbile neolatine + 69 formaţi pe teren românesc), 129 aparţin unor domenii ale ştiinţei, cum sînt[21] :

a) filologie : *adjectiv, adverbiu, gramatică, literă, paradigmă, lexicon* ş.a.
b) filozofie : *conţept, dogmă, filosof, materie, moral, simvol* etc.
c) matematică : *aritmetică, comput, sumă, milion* etc.
d) botanică : *amigdal, aloe, betonică, cacao, gariofil, plantă* (*plîntă*), *narţis, veronică* ş.a.
e) zoologie: *crocodil, dromedariu, elefant, leopard, pelican* etc.
f) geografie : *climă, glob, oţean, planetă* etc.
g) medicină : *apoplesie, apotecă, catar, chirurg, colică, contagios, contamină, doctor, hemoroizi, medic, mediţină, oculistă, pilulă, scorbut* etc.
h) geologie : *alabastru, argilă, briliant, diamant, metal, salitra,* ş.a.

Ceilalţi termeni se referă la diverse aspecte ale vieţii materiale şi spirituale. De pildă :

a) administraţie şi relaţii sociale : *advocat, complot, cănţălariu, comisie, curator, dietă, inştanţie, monarhie, notar, parlament, procurator, senat* etc.
b) artă : *arie, actrice, comedie, comedieş, danţ, fabulă, muză, musică, poezie* ş.a.
c) armată : *armurariu, cadet, căpitan, desertir* (*desentir*), *ghenerariu, militariu, reghement, soldat* etc.
d) viaţă familială : *heredian* „moştenitor", *poligamie, tutor, tutorie* etc.
e) modă : *galant, modă* etc.
f) şcoală : *academie, catedră, examen, instructor, seminariu, universitate* etc.
g) religie : *ateu, calvin, cardinal, catolic, cler, episcop, luteran, paroh, teolog* ş.a.

Cu unele excepţii, termenii ştiinţifici din *Lexiconul budan* aparţin lexicului ştiinţific internaţional. Chiar dacă unele dintre aceste cuvinte şi-au schimbat întrucîtva forma, iar foarte puţine dintre ele au ieşit din uz ori au primit alt înţeles, ele reprezintă, totuşi, un cîştig de cea mai mare însemnătate pentru vocabularul românesc modern.

De fapt, în această situaţie se găsesc aproape toate neologismele latino-romanice incluse în *Lexiconul de la Buda*, iar acest lucru demonstrează nu numai eficienţa efortului depus de cărturarii Şcolii ardelene în vederea înnoirii exprimării culte româneşti, ci şi adeziunea celorlalţi intelectuali români din Transilvania şi din Principate atît în efortul de înavuţire a vocabularului, cît şi la principiul modernizării limbii literare prin apropierea de modelul latin.

5. În concepţia reprezentanţilor Şcolii ardelene, aşa cum se reflectă aceasta în paginile *Lexiconului de la Buda*, modernizarea vocabularului românesc literar presupunea nu numai dezvoltarea lui cantitativă, ci şi calitativă. În vederea atingerii acestui din urmă scop, ei

[21] Listele care urmează sînt selective.

introduc, pe lîngă numeroase cuvinte absolut necesare denumirii unor noțiuni pentru care limba literară de atunci nu avea termenii necesari, și unele elemente lexicale care aveau corespondente în română, dezvoltînd astfel sinonimia în cadrul lexicului literar, ceea ce a favorizat, desigur, varierea și nuanțarea exprimării culte românești. Procedînd astfel, autorii *Lexiconului budan* supuneau unei transformări radicale vechea română literară, a cărei sărăcie lexicală era accentuată și de polisemia exagerată a foarte numeroase cuvinte.

Ca și în limba actuală, majoritatea sinonimelor din *Lexicon* se află în raport de sinonimie parțială. Aceasta înseamnă că introducerea lor în limbă a fost determinată în primul rînd de nevoia realizării unei mai mari precizii în comunicare, mai cu seamă în cea științifică.

Cele mai frecvente structuri sinonimice sînt alcătuite din două sau trei elemente lexicale, rar din patru-cinci sau mai multe, și cuprind, pe lîngă neologisme, și cuvinte mai vechi ale limbii, moștenite din latină, formate prin derivare sau compunere ori împrumutate din limbile cu care româna a venit în contact de-a lungul timpului. Faptul că autorii *Lexiconului* au consemnat, alături de neologismele latino-romanice, și termenii sinonimi de origine slavă, greacă etc. poate fi considerat un argument important în favoarea ideii că primii latiniști au profesat un purism temperat.

Din totalul de 505 neologisme latino-romanice cuprinse în *Lexicon*, mai puțin de jumătate intră în relație sinonimică cu alte cuvinte-titlu. Dintre acestea 92 au un singur sinonim, 55 au două sinonime, 31 au trei, 26 au patru sinonime, 5 au cinci, 2 au șase și 2 au șapte sinonime. Din economie de spațiu, vom cita aici doar cîțiva termeni din ultimele categorii :

medic : *doctor*, *doftor*, *lecuitor*, *tămăduitor*, *vindecător* ;
odoreală : *miros*, *mireazmă*, *miroseală*, *mirosire*, *mirositură* ;
regulă : *canon*, *lege*, *obicei*, *orînduială*, *năravi*, *rînduială* ;
causă : *poară*, *pohibă*, *price*, *pricină*, *prigoană*, *probozeală*, *vină*.

După cum se poate observa și din exemplele citate mai sus, neologismele latino-romanice din *Lexiconul budan* intră în relație sinonimică nu numai cu termeni din vocabularul uzual, păstrați pînă astăzi în limba română literară, ci și cu termeni regionali, populari și arhaici, care la începutul secolului trecut aveau, desigur, o circulație mai largă, unii dintre ei putînd să aparțină chiar variantei literare din Transilvania. Iată numai cîteva exemple : *actrice-comedieșiță*, *apoplesie-gută*, *cadavru-mortăciune*, *heredian-moștean*, *roman-rîmlean*, *bestie-fiară*, *bală*, *briliant-diamant*, *adamant* etc. În aproape toate cazurile de mai sus și în multe altele necitate aici, concurența sinonimică a dat cîștig de cauză neologismelor latino-romanice. Dar termenii din această categorie au învins de cele mai multe ori și atunci cînd au intrat în concurență cu neologismele împrumutate din alte limbi. De pildă : *ochean-perspectiv* (<germ. *Perspektiv*) „binoclu", *predestinație-prorismos* etc. Există însă și situații în care neologismul latino-romanic a fost învins, dar acest lucru s-a întîmplat, de regulă, atunci cînd termenul nou a stat alături de un cuvînt uzual : *agrest—prost*, *țeamn—lebădă*, *estim—preț* etc. Numărul acestora este însă foarte restrîns în raport cu cel al neologismelor latino-romanice

care au reușit să se impună în limbă, fie ca termeni unici pentru denumirea unor noțiuni, fie ca termeni preferați ai unor lanțuri sinonimice.

În sfîrșit, mai trebuie să arătăm că există și relativ numeroase sinonime formale, care se creează de la același cuvînt cu elemente derivative diferite, ori reflectă pronunții regionale sau învechite, ca în exemplele următoare: *cănțălariu-cănțăliștă*, *notar-notareș*, *moral-moraliș*, *organistă-orgănaș*, *proba-probălui*, *doctor-doftor* etc.

Credem că o cercetare minuțioasă a sistemului sinonimic din *Lexiconul budan* ar oferi și alte elemente revelatorii pentru istoria vocabularului românesc literar, dar mai cu seamă pentru cunoașterea întregii contribuții a filologilor transilvăneni la modernizarea limbii române culte.

6. Sistemul de adaptare fonetică și încadrare morfologică a neologismelor latino-romanice preconizat de autorii *Lexiconului de la Buda* reflectă, pe de o parte, menținerea unor modalități mai vechi de asimilare a cuvintelor noi în limba română literară, iar pe de altă parte, tendințele noi care se vor impune după mai multe decenii de oscilații și ezitări. Chiar dacă există unele inconsecvențe în adaptarea neologismelor din *Lexicon*, ea este totuși mult mai unitară și, în anumite privințe, mai conformă cu tendințele de modernizare a exprimării culte românești decît cea pe care o găsim la neologismele intrate în variantele literare din Principate pînă la 1830. Faptul că formele vechi sînt adesea sporadice și întodeauna inferioare ca frecvență ne dă dreptul să afirmăm că în *Lexiconul de la Buda* s-au pus bazele moderne ale adaptării neologismelor la sistemul fonetic și morfologic al limbii române[22].

7. La capătul acestei investigații asupra întregului fond lexical neologic de origine romanică existent în *Lexiconul budan* se impun cîteva concluzii generale:

a) Din totalul de 13092 cuvinte-titlu incluse în *Lexicon*, 574 sînt termeni noi de proveniență latino-romanică sau creați prin derivare de la astfel de termeni.

b) Criteriile care au stat la baza introducerii neologismelor în vocabularul românesc literar pot fi ușor identificate examinînd structura etimologică a fondului neologic de proveniență latino-romanică existent în *Lexicon*, precum și datele cuprinse în articolele referitoare la fiecare element lexical în parte. Astfel, principiul apropierii de modelul latin a guvernat întreaga acțiune de îmbogățire a lexicului românesc literar inițiat de cărturarii Școlii ardelene. Acest principiu a funcționat și în ierarhizarea surselor de împrumut: latina, italiana, franceza, termeni internaționali de origine latino-romanică. De asemenea, filologii transilvăneni au preluat cele mai multe dintre neologismele de origine latino-romanică existente și în textele noastre vechi, păstrîndu-le adesea și forma din limba veche. Procedînd astfel, ei au asigurat și legătura dintre cele două mari epoci ale dezvoltării limbii române literare: veche și modernă, dar mai cu seamă au grăbit considerabil procesul de modernizare a exprimării noastre culte.

---

[22] Despre problemele concrete ale adaptării neologismelor latino-romanice în *Lexiconul de la Buda* vom vorbi pe larg într-o lucrare viitoare.

c) Valabilitatea criteriilor aplicate de către reprezentanţii Şcolii ardelene în selectarea neologismelor, precum şi excepţionalul lor simţ lingvistic sînt confirmate în primul rînd de faptul că, din totalul celor 574 de elemente lexicale noi, doar 22 au ieşit din uz. Dar şi dintre acestea opt mai apar în *Dicţionarul* lui Laurian şi Massim: *amigdal*, *cycnu*, *estre*, *odore*, *saburră*, *saburrat*, *salitra*, *simia*.

d) Păstrarea unui mare număr de sinonime neromanice, uneori vechi şi populare, în *Lexiconul de la Buda* confirmă ideea că primii latinişti au practicat un purism temperat, care se limita aproape exclusiv la alegerea surselor latino-romanice de împrumut lexical.

Evoluţia ulterioară a lexicului românesc literar a confirmat valabilitatea celor mai multe dintre formele şi ideile preconizate de reprezentanţii Şcolii ardelene în această privinţă.

Octombrie 1982

Centrul de Ştiinţe Sociale
Timişoara, B-dul Vasile Pârvan nr. 4

CONSIDERAȚII FILOLOGICE ȘI LINGVISTICE ASUPRA *OMILIEI LA PAȘTI* (versiunea „scurtă")

DE

ION GHEȚIE

1. Printre textele *Codicelui Bratul*, nu de mult semnalat specialiștilor din țara noastră, figurează, în versiune slavo-română, *Omilia la Paști* atribuită lui Ioan Hrisostomul (p. 454—458). După cum se știe, această omilie a circulat în literatura noastră veche în două versiuni. Una dintre ele, mai amplă, alcătuită de patriarhul constantinopolitan Ioan Caleca (1334—1367), se regăsește în *Cazania a II-a* a lui Coresi (1581), p. 132—137 (ed. S. Pușcariu — Al. Procopovici, Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, București, 1914, p. 115—119), în *Codicele Todorescu*, f. 1^{r}—11^{v} (ed. N. Drăganu, *Două manuscripte vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București—Leipzig—Viena, 1914, p.191—195) și în *Manuscrisul de la Ieud*, f. 183^{v}—189^{r} (ed. Mirela Teodorescu — Ion Gheție, *Manuscrisul de la Ieud*, București, 1977, p. 159—165). Cealaltă versiune, mai scurtă, a omiliei din duminica Paștilor a fost semnalată în *Codicele Sturdzan*, f. 63^{v}—67^{v} și 79^{r-v}, în două transcrieri, dintre care una avînd numai începutul (ed. B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. II, București, 1879, p. 75—83) și în *Fragmentele Iorga* (publicate în N. Iorga, *Cîteva documente de cea mai veche limbă românească*, București, 1906, p. 7—14). Tustrele textele celei de a doua versiuni sînt slavo-române, cu traducere intercalată. Mult amplificată, această versiune a devenit *Poveste la svintele Paști*, reprodusă de Rafail din Dragomirna în 1661 într-un *Paraclis* (GCR, I, p. 178—182).

Deși cu cîteva pasaje comune, cele două versiuni au drept punct de pornire părți diferite din evanghelie: versiunea „lungă" se întemeiază pe evanghelia din prima zi de Paști, în timp ce versiunea „scurtă" tîlcuiește un fragment din Matei (XX, 1—16). *Omilia la Paști* din *Codicele Bratul* aparține acestei din urmă versiuni. Editorul ei, G. Mihăilă, a publicat-o, cu unsprezece ani în urmă, însoțind-o, parțial, de versiunea conservată în *Codicele Sturdzan* [1], precum și de *Fragmentele Iorga* [2]. După editor, „avem în față trei traduceri diferite ale acestei omilii scurte", cea din *Codicele Bratul* „provenind din sudul Transilvaniei", iar cea din *Codicele Sturdzan* „din nord și prezentînd fenomenul atît de caracteristic al rotacismului"[3].

2. Înainte de a trece la examinarea celor patru versiuni păstrate ale *Omiliei la Paști* (versiunea „scurtă"), se impun cîteva considerații în legătură cu data alcătuirii versiunilor, care se pot dovedi utile mai ales în cadrul operației de stabilire a relațiilor genealogice dintre ele. Data

---

[1] Este vorba, se înțelege, de transcrierea care ni s-a păstrat integral.

[2] G. Mihăilă, *Observații asupra manuscrisului slavo-român al popii Bratul (1559—1560)*, în SLLF, II, p. 334—345.

[3] *Op. cit.*, p. 341.

scrierii omiliei din *Codicele Bratul* se înscrie în intervalul 1 septembrie 1559 — 31 august 1560, cînd s-a efectuat copierea codicelui. Epoca transcrierii celor două omilii din *Codicele Sturdzan* este mai tîrzie și a fost stabilită de Al. Mareș pe baza examenului filigranologic pentru anii 1579—1602 (omilia reprodusă integral) și 1581—1591 (omilia reprodusă fragmentar)[4]. *Fragmentele Iorga*, care, după descoperitorul lor, ar face parte din rîndul documentelor „de cea mai veche limbă românească", trebuie să fi fost scrise tot pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau, mai probabil, în prima jumătate a celui următor.

3. Principala problemă ridicată de cele patru texte aparținînd versiunii „scurte" privește existența sau inexistența unor relații genealogice între ele. Am văzut mai sus că, după G. Mihăilă, am avea a face cu texte independente, fiecare reflectînd o traducere aparte a originalului slavon (autorul nu are în vedere omilia fragmentară din *Codicele Sturdzan*). În teorie, opinia poate fi fundată, tot astfel cum poate fi acceptată și părerea că textele provin dintr-un original comun, care a suferit diverse revizii. Dimensiunile reduse ale omiliei așază un principal obstacol în calea rezolvării definitive a problemei. Potrivit convingerii noastre, există unele indicii care fac probabilă ipoteza existenței unui original comun, cel puțin pentru cele două omilii care ni s-au păstrat în întregime.

În general, între omilia din *Codicele Bratul* și cea reprodusă integral în *Codicele Sturdzan* asemănările sînt destul de numeroase. Nu o dată ne întîmpină traduceri identice sau foarte asemănătoare, ca în exemplele următoare:

CB : să se apropie, nemică să nu se teamă
CS : să să apropie, nemică să nu se teamă

CB : Să neștine de întîiul ceas au lucratu
CS: S-au neștire de întîia ceas lucrat

CB: Să neștine după al șasele ceas au ajuns
CS: S-au neștire după al șasele ceas ajunsu

În cazul ultimelor două exemple, diferența constă în dislocarea perfectului compus al verbelor *(au lucrat, au ajuns)*, auxiliarul fiind plasat în *Codicele Sturdzan* la mare distanță de participiu.

În alte situații, deosebirile constau mai cu seamă în prezența unor cuvinte (de coloratură dialectală aparte) ori a unor forme sau unelte gramaticale diferite :

CB : Să e neștine den robi cu nărav bun
CS: Să neștire de șerbi cu bu⟨ʀ⟩ nărav

CB: de să între bucurîndu-se
CS : să între bucurîndu-se

CB: să mulțemească și prăznuiască
CS : să blagodarească și să praznuiască

CB : mîngîie pre cela ci vine la al unsprăzeacelea ceas, ca și cela ce-au lucratu dentîiul ceas
CS: îmblînzește cela ce au veritu în al u⟨n⟩sprăzeacele ceas, ca și cela ce au lucratu dintîiu

[4] Într-o comunicare prezentată la Institutul de Lingvistică din București în 26 noiembrie 1982.

După cum se vede, în primul exemplu se observă şi o diferenţă de topică : *nărav bun — bu⟨n⟩ nărav*. Un exemplu asemănător este următorul:

CB: priimeaşte cela de apoi, ca şi cela dentîiu

CS: priimeaşte cela dentîi, ca şi cela de apoi

În cazul acesta, traducerea corectă se găseşte în *Codicele Bratul*. Originalul slavon prezintă în locul respectiv: прїимє(т) послѣд[н]аго ꙗко(ж) и пръваго. Topica din *Codicele Sturdzan* nu poate fi pusă pe seama unui traducător atent, ci numai a unui revizor, preocupat să realizeze o versiune (cît) mai depărtată de cea pe care o prelucra.

Diferenţe de felul celor de mai sus au fost observate şi între *Omilia la Paşti* din *Cazania a II-a* şi omilia similară din *Manuscrisul de la Ieud* (ambele texte aparţinînd versiunii „lungi"). În cel din urmă text, cuvîntul *Dumnezeu* din *Cazania a II-a* a fost frecvent înlocuit prin *Hristos* (sau *Isus*)[5]. Aceeaşi situaţie ne întîmpină în textele versiunii „scurte" : lui *Dumnezeu* din *Codicele Sturdzan* îi corespunde *Hristos* în *Codicele Bratul* (şi în originalul slavon):

CB: Învise Hristos şi căzut-au dracii

CS: Şi învise Dumnezeu şi căzură dracii

CB: Învis-au Hristos şi în viiaţă vieţuiaşte

CS : Învise Dumnezeu şi viiaţă vie

CB: Învis-au Hristos şi morţii nice unul în groapă

CS : Învise Dumnezeu, nece unul mortu nu-i în groapă

CB: Hristos acmu din morţi sculă-se

CS: Dumnezeu învise dentru morţi

Evident, pe lîngă aceste exemple, care pun în lumină asemănările dintre texte, există situaţii cînd cele două omilii prezintă traduceri diferite (deşi versiunile slave alăturate sînt identice sau foarte asemănătoare) :

CB: de să primească acum dereptul datoriul

CS: să ia astăzi plată dereaptă

CB: cu dragu cinsteaşte amu acesta Domnu

CS: că-i buru cinstitoriul despuietoriului

Exemplele înşirate mai sus fac verosimilă ipoteza descinderii celor două texte dintr-un original comun, cel puţin în aceeaşi măsură în care ar putea fi argumentată ideea traducerii lor independente după un model slav.

4. Alte dovezi în favoarea ipotezei formulate de noi furnizează localizarea celor două texte. Dacă *Omilia la Paşti* din *Codicele Bratul* ar fi o traducere sud-ardelenească (copiată în aceeaşi arie dialectală) ne-am aştepta ca limba ei să reflecte în exclusivitate graiurile vorbite în părţile meridionale ale teritoriului de peste munţi (se ştie că scribul, popa Bratul, era originar din sud-estul Transilvaniei, poate chiar din Braşov). Lucrurile nu stau însă tocmai aşa. Într-adevăr, analiza limbii pune în evidenţă existenţa unui strat dialectal de tip sudic, dar ne atrage atenţia şi asupra unor trăsături caracteristice graiurilor vorbite în nordul Dacoromaniei. Dintre particularităţile munteneşti-sud-ardeleneşti ale textului

---

[5] *Manuscrisul de la Ieud*, ed. Mirela Teodorescu — Ion Gheţie, Bucureşti, 1977, p. 47; cf. şi p. 46.

vom aminti următoarele[6]: rostirea moale a labialelor: *să mulțemească* (454), *să priimească* (454), *veacu* (458), rostirea dură a lui *ș: greșale* (457), *al șasele* (454), *dz* > *z: astăzi* (454), *căzut-au* (458), *văzut-au* (458), *ğ* > *j*: *au ajuns* (454), *batjocurit* (457), *josu* (457), articolul posesiv variabil: *al unsprăzeacele* (455), pronumele negativ *nimine* (456) și cuvîntul *rob* (454). Menționăm că *n* intervocalic în elementele latine este conservat peste tot: *bunu* (454), *neștine* (454), (455), *va veni* (455). În afara acestui strat de limbă de origine sudică, *Omilia la Paști* din *Codicele Bratul* prezintă un număr destul de important de particularități de tip nordic. Iată cîteva dintre ele: *e* final aton trecut la *i: ci* (adj.rel.; 455), *ęá* > *e(ę): ce-u lucratu* (455), *ce-u ținut* (457), rostirea dură a lui *s*: *măsărătate* (456), *dz* păstrat: *astădzi* (456), *dzua* (456), cf. și *slobodzit-au* (457), articolul posesiv invariabil: *a*[l] *lui* (454), pronumele nehotărît *neștine* (454, 455 etc.), pronumele negativ *nemică* (455), numeralul ordinal masculin în *-le*: *al noole* (455), *al treile* (454), adverbele *acmu* (454) și *mainte* (457), precum și cuvintele *înceti* „a intra în ceată, a se asocia" (456) și *pesti* „a amîna" (455). Localizarea mai precisă a acestui strat nordic nu e ușor de realizat din pricina insuficienței informațiilor utile. Totuși, ținînd seama de un fenomen ca *-e* > *i* și de verbul *înceti*, ca și de proveniența altor texte din *Codicele Bratul*, putem presupune, cu oarecare temei, că particularitățile de mai sus trădează o obîrșie moldovenească.

Stratul de limbă sudic trebuie atribuit cu siguranță copistului, popa Bratul. În acest caz, elementele de tip nordic nu pot proveni decît din traducerea originală, care a fost alcătuită, probabil, în Moldova.

5. Limba *Omiliei la Paști* din *Codicele Sturdzan* a fost cercetată de curînd de Gh. Chivu[7]. D-sa a identificat o serie de elemente de tip nordic, cum ar fi trecerea lui *ă* protonic la *a (să praznuiască)*, *-n-* > *r (burătatea, creștiru, neștire)*, *ń (dintîni)*, rostirea dură a consoanei *z (zua)*, africatele *dz (al unsprădzeacele)* și *ğ (giosu)*, rostirea moale a lui *r (amări-se, pogoritu)*, pronumele negative *nime(a)* și *nemică*, numeralul ordinal masculin în *-le (al nouole)*. La aceste fenomene de limbă mai sînt de adăugat cuvintele *pesteală* „amînare" și *șerb*. Alte particularități de limbă cum ar fi evoluția lui *dz* la *z (astăzi, căzu, Dumnezeu)* și a lui *ğ* la *j (ajunsu, batjocură)*, caracterul moale al labialelor *(veacu)*, rostirea dură a lui *ș (al șasele)* și articolul posesiv variabil *(al, ai)* sînt caracteristice graiurilor vorbite în părțile de sud ale Dacoromaniei. De observat că *-n-* în elementele de origine latină apare adeseori păstrat *(bun, luminat, punerea)*.

După părerea lui Gh. Chivu, elementele de tip nordic aparțin copistului, al cărui grai „trebuie plasat într-o zonă limitrofă Banatului, eventual nordul Hunedoarei, unde o particularitate ca rotacismul... putea coexista... cu *ń*". Cît privește textul de bază reprodus de copist, acesta „provenea cu certitudine din sud-estul Transilvaniei"[8]. Rezultă, deci,

---

[6] Repartiția regională a fenomenelor în limba veche s-a făcut pe baza lucrărilor *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, de Ion Gheție și Al. Mareș, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, de Ion Gheție, și a culegerii *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1982.

[7] *Localizarea și filiația textelor din* **Codicele Sturdzan,** în *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, p. 58—59.

[8] *Ibidem*, p. 58.

că *Omilia la Paști* din *Codicele Sturdzan* este o copie executată în vecinătatea munților Apuseni după un model care venea de undeva din sud-estul Transilvaniei.

6. Întrucît tot în sudul Transilvaniei a fost copiată omilia din *Codicele Bratul*, e firesc să considerăm că nu avem a face cu o coincidență întîmplătoare. La o asemenea încheiere ne duce constatarea că într-o serie de cazuri elementele sudice apar *în același loc în ambele texte*: *căzut-au* (CB, 458) — *căzu* (CS, 133), *al unsprăzeacele* (CB, 455, CS, 129), *batjocurit* (CB, 457) — *batjocură* (CS, 133), *al șasele* (CB, 454, CS, 128), *veacu* (CB, 458, CS, 135). Coincidența (parțială) a unei forme nordice particulare în ambele texte *(zuă*, respectiv *dzuă)* ne atrage atenția asupra faptului că unele dintre elementele nordice din *Omilia la Paști* copiată în *Codicele Sturdzan* s-ar putea să nu se datoreze scribului din nordul Hunedoarei, ci originalului moldovenesc. Scrierea cu *z* a lui *zuă* în *Codicele Sturdzan* nu trebuie pusă în nici un caz în seama copistului, care-l avea în grai pe *dz*. Întrucît în *Codicele Bratul* apare în locul respectiv *dzuă*, cu *dz*, ca în original, e limpede că scribul nord-hunedorean nu a copiat direct după *Codicele Bratul* (operînd totodată o revizie a versiunii copiate). Revizia aceasta a avut loc în sud-estul Transilvaniei, după cum ne arată fonetismul *z* din *zua* și dintr-un cuvînt ca *îmblînzește*, care nu figurează în *Codicele Bratul* (unde, în locul respectiv, întîlnim *mîngîie)* și care a fost introdus de revizorul necunoscut.

7. Așa cum am văzut, cea de a doua *Omilie la Paști* din *Codicele Sturdzan* se reduce la rîndurile inițiale, restul textului nefiind copiat. Transcrierea s-a făcut de alt copist, anume de copistul C (după clasificarea lui Gh. Chivu), căruia îi datorăm și transcrierea *Legendei lui Avram*. El era originar din zona Măhaciului și vorbea un grai diferit de al copistului E, care a transcris cealaltă *Omilie la Paști*. *-n-* latin apare pretutindeni rotacizat *(bur, creștir, venrit)*, iar *dz* este fără excepție conservat. Se mai observă tendința de a-l substitui pe *u* prin *o (anome, Domnedzeu)*, care ar putea acoperi o particularitate fonetică sau o simplă deprindere grafică [9].

În general, cele două omilii copiate în *Codicele Sturdzan* sînt aproape identice sub raport textologic. Există cîteva situații în care cea de a doua omilie se apropie de textul corespunzător din *Codicele Bratul*, ceea ce poate constitui un indiciu că ele nu reproduc același text de bază:

CS¹: Să neștire buru creștiru de Dumnezeu iubit
CS²: Se-i neștire bur creștir de Domndzeu iubit
CS: Să e neștine binecinstitu și Domnului iubitu

CS¹: să între bucurîndu-se
CS²: de se între bucurîndu-se
CB: de să între bucurîndu-se

CS¹: să ia astăzi plată dereaptă
CS²: de se ia astădzi plată dereaptă
CB: de să priimească acmu plată

[9] *Ibidem*, p. 53.

8. Omilia conservată în *Fragmentele Iorga* reflectă, în genere, un grai de tip nordic: *m* dur în *să mulţămască* (III a), *ş* moale în *al şeasele* (VII b), *dz* păstrat în *astădzi* (III a), *Du[m]nedzeu* (I b), pronumele nehotărît *niştine* (III a), pronumele negativ *nemică* (III b), numeralul ordinal masculin în *-le*: *al treile* (III a). De notat că *-n-* apare întotdeauna păstrat: *cine* (III a), *au venit* (III b). Nu e exclus ca această omilie fragmentară să descindă din prelucrarea sudică presupusă de noi mai sus. Confruntînd omilia cu textele similare din *Codicele Sturdzan* şi din *Codicele Bratul*, am constatat că ea prezintă afinităţi mai ales cu versiunea păstrată în cel din urmă:

CS[1] : să ia astăzi plată dereaptă
CB : de să priimească acum plată
FI: ca să ia astădzi plată direaptă

CS[1] : să blagodarească şi să praznuiască
CB: să mulţemească şi prăznuiască
FI : bine se mulţămască şi să prăznuiască

CS[1] : îmblînzeaşte cela ce au veritu în al unsprăzeacelea ceas
CB mîngîie pre cela ci vine la al unsprăzeacelea ceas
FI : mîngîie pre cela din al 11

CS[1] : priimeşte cela de întîi, ca şi cela de apoi
CB : priimeaşte cela de apoi, ca şi cela dentîiu
FI : priimeaşte pre cel de-apoi, ca şi pre cela ce s-au nevoit dintîie

Fragmentul Iorga prezintă, de asemenea, unele modificări şi dezvoltări care nu apar în celelalte versiuni.

9. La capătul cercetării noastre, credem că am adus unele dovezi care fac probabilă descinderea tuturor versiunilor *Omiliei la Paşti* dintr-un original comun, eventual de origine moldovenească, în unele cazuri prin intermediul unei prelucrări sud-ardeleneşti. Afirmaţiile noastre se întemeiază mai ales pe analiza filologică şi lingvistică a omiliei din *Codicele Bratul*, precum şi a celei dintîi omilii din *Codicele Sturdzan*. Caracterul fragmentar al celorlalte două transcrieri (publicate de Hasdeu şi Iorga) ne împiedică să ne pronunţăm cu deplină certitudine în privinţa lor.

Ianuarie 1983

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

CEA MAI VECHE VERSIUNE ROMÂNEASCĂ A *FLORII DARURILOR* *

DE

ALEXANDRU MAREȘ

1. Intrat relativ de puțin timp în circuitul științific, ms. rom. 4620 al Bibliotecii Academiei R. S. România [1] conservă pe filele 457r—627v o versiune bilingvă, slavo-română, a *Florii Darurilor*, a cărei scriere s-ar fi produs, în funcție de diversele opinii exprimate, la date sau epoci sensibil diferite : 1523 (N. N. Smochină și N. Smochină)[2], în jurul anului 1550 (G. Ștrempel)[3], „poate în 1583" (E. Vîrtosu)[4], probabil în 1592 (P. P. Panaitescu)[5], probabil în secolul al XVII-lea (Al. Piru)[6]. Dintre opiniile formulate, singurele care beneficiază de o argumentație sînt cele enunțate de N. N. Smochină și N. Smochină, E. Vîrtosu și P. P. Panaitescu. Examinarea critică a acestor ipoteze și prezentarea propriilor noastre rezultate privind datarea textului constituie obiectul articolului de față. Ne vom referi, în subsidiar, și la controversata problemă a vechimii traducerii românești.

2. *Ipoteza datării în anul 1523* se întemeiază pe următoarele argumente : a) textul slavon Лѵ(н)никь съ типикѡмь „Alergarea lunii cu tipic", din acest manuscris, începe cu anul 1523, care indică data scrierii acestui text și, implicit, a întregului manuscris ; b) monarhul Filip indicat drept autor al textului slavon amintit nu este altul decît călugărul Filip, copistul *Tetraevanghelului* slavon din 1502 (identificare care este pusă în evidență de examinarea comparativă a scrierii și a particularităților lingvistice din cele două manuscrise) ; c) textul *Pascaliei* de la f. 420r, care cuprinde materia pentru anii 1592—1613, este acefal, iar începutul lui, aflat pe două file în prezent lipsă, corespundea anului 1523 ; d) vechimea manuscrisului se probează și prin existența unor copii executate direct după el, una în 1533, alta între 1560 și 1570 [7].

Primul dintre argumente nu este hotărîtor, deoarece, așa cum a arătat deja P. P. Panaitescu [8], tabelele calendaristice din acest manuscris

---

* Paragrafele 1—4 din prezentul articol au făcut obiectul unei comunicări prezentate la 23 februarie 1977 în ședința cercului integrat de filologie al Facultății de Limba și Literatura Română a Universității din București.

[1] Manuscrisul a fost achiziționat în anul 1959 de la un anume Załoziecki, după ce a aparținut o bună perioadă de timp profesorului E. Kozak din Cernăuți.

[2] *O traducere românească din secolul al XV-lea a cărții Floarea darurilor*, în BOR, LXXX, 1962, nr. 6—7, p. 722—723.

[3] *Romanul popular în colecțiile de manuscrise ale Bibliotecii Academiei. Achizițiile din anii 1950—1967*, în „Studii și cercetări de bibliologie", serie nouă, XI, 1969, p. 118.

[4] *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968, p. 33.

[5] *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 110, nota 40.

[6] *Istoria literaturii române, I, Perioada veche*, ediția a III-a revăzută, București, 1970, p. 224—225.

[7] *Op. cit.*, p. 722—723 ; N. Smochină, *Cine a tradus în secolul al XV-lea „Floarea darurilor" în românește?*, în „Magazin istoric", II, 1968, nr. 7—8, p. 51.

[8] *Op. cit.*, p. 110, nota 40.

aparţin mai multor autori care au activat în diferite epoci: Matei Vlastaris (secolul al XIV-lea), Gheorghe Ţernoievici (secolul al XV-lea), Filip monahul (secolul al XVI-lea). Nimic nu ne împiedică, aşadar, să presupunem că *Alergarea lunii cu tipic*, creaţia lui Filip monahul, a fost copiată în acest manuscris la o dată posterioară anului 1523. Al doilea argument pare să excludă însă o asemenea posibilitate, căci, dacă manuscrisul conservă textul autograf al monahului Filip, nu mai avem nici un motiv serios să punem la îndoială scrierea lui în anul 1523. Şi totuşi lucrurile nu stau aşa. Sub raportul scrierii, ms.rom. 4620 nu este identic cu *Tetraevanghelul* din 1502 al călugărului Filip. Copistul din urmă foloseşte scrierea uncială, spre deosebire de copistul ms.rom. 4620, care utilizează scrierea cu caractere semiunciale. În *Tetraevanghelul* miniat, slova м apare sub forma Ⰿ (aşa-numitul м „cu poală"), pe care nu o regăsim, în schimb, în ms. rom. 4620. În manuscrisul din 1502, slova ч este redată sub forma Y, spre deosebire de manuscrisul presupus al lui Filip în care întîlnim numai varianta Ч. De asemenea, în primul manuscris înregistrăm numai slova т, în schimb, în al doilea, т alternează cu т[9]. Şi exemplele care diferenţiază scrierea celor două manuscrise nu se opresc aici. Cît priveşte particularităţile de limbă invocate în sprijinul identificării Filip monahul — Filip copistul din 1502, acestea nu au o valoare probantă indiscutabilă. Amestecul iusurilor, alternanţa lui ѣ cu ⱑ sau palatalizarea lui г se regăsesc şi în alte manuscrise slavone din secolul al XVI-lea, scrise în ţările române.

Al treilea argument adus în discuţie de cei doi autori se întemeiază pe constatarea că filele 419 şi 420 (numerotaţie de maşină) prezintă o numerotaţie mai veche, de mînă, 421, respectiv, 424. Prin urmare, între filele 419 şi 420 ar mai fi existat alte două, care s-au pierdut în decursul vremii, cuprinzînd începutul *Pascaliei*, întocmită pe o perioadă de 90 de ani : 1523—1613[10]. Omisiunea de două file pe care o presupun N. N. Smochină şi N. Smochină nu este reală. Fila 420 aparţine caietului cu signatura chirilică н҃и (= 58), care cuprinde 8 file, tot atîtea cît conţin şi celelalte caiete ale manuscrisului. Corespondenţa filelor în acest caiet este următoarea: 413—420, 414—419, 415—418, 416—417. Neconcordanţa dintre numerotaţia de mînă şi cea de maşină se datorează faptului că persoana care a numerotat prima filele manuscrisului a sărit, din neatenţie, de la 421 la 424, aşa cum, din aceeaşi nebăgare de seamă, a lăsat nenumerotată fila 282 (numerotaţie de maşină).

În sfîrşit, ultima dovadă, efectuarea în 1533 şi, respectiv, între 1560 şi 1570, a unor copii directe după unele texte ale ms. rom. 4620, nu poate fi verificată, întrucît autorii nu indică cotele manuscriselor respective.

Ipoteza datării în anul 1583 a fost formulată în termenii următori de E. Vîrtosu : „Floarea darurilor, manuscris bilingv slavo-român scris tot la Putna, poate în 1583 (judecînd după filigrană şi după structura

---

[9] *Tetraevanghelul* slavon copiat în 1502 de călugărul Filip se păstrează la Biblioteca Naţională din Viena. Pentru comparaţie, am folosit microfilmul textului existent la Biblioteca Centrală de Stat din Bucureşti (MF I 68).

[10] Afirmaţia că pascaliile se întocmesc întotdeauna pe o perioadă de 90 de ani este dezminţită de existenţa unor manuscrise care cuprind calendare bisericeşti de durate variabile : 14 ani (ms.rom. 6046, f. 67^r—68^r), 18 ani (ms.rom. 5127, f. 83^v—85^r), 32 de ani (ms.rom. 3813, f. 59^v—67^v), 49 de ani (ms.sl. 342, f. 279^{r-v}) etc. Manuscrisele citate aparţin Bibliotecii Academiei R. S. România.

formală a manuscrisului)"[11]. Am arătat cu alt prilej că ambele considerente sînt insuficiente pentru a asigura o datare, fie şi aproximativă, a textului respectiv[12]. Stabilirea intervalului în care persistă o anumită structură formală[13], expresie a unei tradiţii statornicite într-un centru cultural oarecare, nu se poate realiza prin raportare la un singur manuscris (în cazul de faţă prin comparare cu *Pravila* din 1581 a ritorului Lucaci). Al doilea considerent îl constituie filigranul şi, probabil, examinarea acestuia i-a permis lui E. Vîrtosu să plaseze scrierea textului în anul 1583. Autorul nu face însă nici o remarcă referitoare la felul mărcii de hîrtie sau la durata ei de circulaţie.

Ipoteza datării în anul 1592 a fost emisă de P. P. Panaitescu cu prilejul examinării opiniei lui N. N. Smochină şi N. Smochină. Anul 1592, cu care debutează textul *Pascaliei* de la f. 420[r], ar putea constitui data scrierii manuscrisului[14]. Nici acest argument nu are un caracter decisiv, întrucît prezenţa în manuscrise a pascaliilor nu se datorează întotdeauna nevoii copiştilor de a dispune de calendare de uz personal sau colectiv. Astfel, *Sintagma* lui Matei Vlastaris, copiată în 1472 la mănăstirea Putna, cuprinde tabele pentru calcularea Paştelui pentru o perioadă care se încheie cu anul 1351[15]. Stabilirea vechimii unui manuscris prin raportare la termenul *a quo* din fruntea pascaliilor sau a unor texte similare nu constituie, prin urmare, un criteriu sigur de datare. Este semnificativă în această privinţă şi mărturia preotului Ştefan din Sîmboşag (j. Bihor) în legătură cu izvorul *Pascaliei* pe care o transcrie în anul 1730: „Aceasta Pashalie o amŭ scos dupre Pashalie rusască, care o au tipărit de la H⟨risto⟩s 1615, care-i acum de 115 a⟨n⟩i de atunce"[16]. Ar fi, desigur, greşit să considerăm că toate calendarele bisericeşti din textele vechi au fost copiate după trecerea unui număr mai mare sau mai mic de ani de la data alcătuirii lor. Există, bineînţeles, pascalii al căror prim an corespunde (sau urmează imediat) anului în care au fost copiate în manuscrise[17]. În concluzie, la datarea textelor, invocarea anilor din fruntea pascaliilor trebuie să fie întotdeauna sprijinită prin producerea unor dovezi suplimentare. Or, o asemenea cerinţă nu a fost respectată de P. P. Panaitescu.

3. Examinarea filigranelor ne permite să stabilim, cu suficientă siguranţă, data aproximativă a scrierii *Florii Darurilor*. Urmărind signatura chirilică a caietelor, constatăm că manuscrisul este format din două părţi distincte. Prima parte (f. 1—420) are caietele numerotate de la 6[18] la 58 şi conţine un *Antologhion* slavon, diverse rugăciuni slavone cu titluri redactate, parţial, în româneşte şi unele tabele calendaristice de uz bisericesc, de asemenea în slavonă. A doua parte (f. 421—627), avînd caietele

---

[11] *Op. cit.*, p. 33.

[12] Vezi recenzia noastră la lucrarea citată a lui E. Vîrtosu, în LR, XVIII, 1969, nr. 5, p. 516.

[13] Prin *structura formală* autorul are în vedere trei componente : scris, organizare şi prezentare *(op. cit.*, p. 33, nota 68).

[14] *Op. cit.*, p. 110, nota 40.

[15] Ms. sl. 131, f. 142[v]—143[r]. Pentru descriere, vezi P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei RPR*, vol. I, Bucureşti, 1959, p. 158—159.

[16] G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti pînă la 1800*, vol. I, Bucureşti, 1959, p. 247.

[17] Vezi, de exemplu, ms. rom. 5127 (Biblioteca Academiei R. S. România), scris de monahul Ioanichie în anii 1793—1794, cu o *Pascalie* întocmită pentru perioada 1795—1812 (f. 83[v]—85[r]).

numerotate de la 1—26, cuprinde un *Gromovnic* slavon (f. 421—456) și textul bilingv al *Florii Darurilor* (f. 457—627). Sub aspectul hîrtiei, partea din urmă este unitară, cele două texte fiind scrise, în exclusivitate, pe hîrtie de proveniență sileziană, fabricată la moara din Schweidnitz. Filigranele reprezintă două tipuri de mistreț, dintre care unul înscris într-un scut. Acesta din urmă este reprezentat într-o singură variantă : A (fig. 1) ; al doilea tip este ilustrat de două variante: B (fig. 2) și C (fig. 3).

Varianta A este identică cu varianta (fig. 4) întîlnită pe hîrtia unor documente emise în anii 1594 (sau 1595) și 1600 [19]. Variantele B și C se regăsesc, la rîndul lor, sub forme identice (fig. 5 și 6) pe hîrtia următoarelor manuscrise datate : ms.sl. 513 (1594), ms. sl. 418 (1601) și ms. sl. 119 (1602), toate aparținînd Bibliotecii Academiei R. S. România. Așadar, perioadele de circulație ale acestor variante pe care le delimitează atestările de mai sus sînt următoarele: 1594 (sau 1595) — 1600 (varianta A) și 1594—1602 (variantele B și C).

Este știut că intervalele de circulație ale variantelor stabilite pe baza atestărilor documentare prezintă mărimi variabile, susceptibile oricînd să-și modifice valorile în funcție de obținerea unor noi atestări. Pentru acest motiv, este indicat ca mărimile intervalelor de circulație delimitate cu ajutorul atestărilor documentare să fie corectate prin aplicarea unui coeficient de siguranță, care, în cazul hîrtiei fabricate la moara din Schweidnitz, este de 10 ani [20]. Procedînd în consecință, perioadele de circulație ale variantelor A, B și C vor fi modificate după cum urmează:

Varianta A : 1594 sau 1595(+10) — 1600(—10) = 1590—1604 (sau 1605)

Variantele B și C : 1594(+10) — 1602(—10) = 1592—1604

Intervalele nou obținute coincid numai pe durata anilor 1592—1604. Între aceste limite, care exprimă perioadele de consum ale hîrtiei fabricate cu variante A, B și C, urmează a fi încadrată scrierea *Florii Darurilor* și a *Gromovnicului* slavon. Din punctul de vedere al examinării filigranelor, acesta este rezultatul de care trebuie să ținem seama la datarea celor două texte.

Să revenim însă la prima porțiune a manuscrisului, pe a cărui ultimă filă a fost scrisă *Pascalia* amintită. Filele 1—420 provin din trei sorturi diferite de hîrtie: de proveniență sileziană (f. 1—35, 84—290), de proveniență poloneză: filigran *topor* (f. 291—420) și de proveniență necunoscută : hîrtie fără filigran (f. 36—83). Hîrtia sileziană prezintă o singură pereche de variante (B și C), aceeași pe care am întîlnit-o și în partea a doua a manuscrisului. Nu am regăsit, în schimb, în textele datate cercetate sau în cataloagele de filigrane variante identice cu cele pe care le prezintă tipul *topor*, după cum nu am putut stabili nici proveniența hîrtiei fără filigran. Orientîndu-ne însă după datele deja cunoscute ale variantelor B și C, scrierea acestei prime părți s-a produs la o dată cuprinsă în același

---

[18] Signatura chirilică $\tilde{s}$(= 6) apare pe fila 17^{v} a manuscrisului. Pentru descrierea generală a ms.rom. 4620, vezi M. Moraru și Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, partea a II-a, sub îngrijirea științifică a lui I. C. Chițimia, București, 1978, p. 265—269.

[19] A. P. Wrocław, *Dokumenty miasta Swidnicy*, U. 3884 și U. 3885.

[20] Vezi articolul nostru, *Cîteva observații în legătură cu probabilitatea de datare prin filigrane*, în LR, XXII, 1973, nr. 4, p. 305—308.

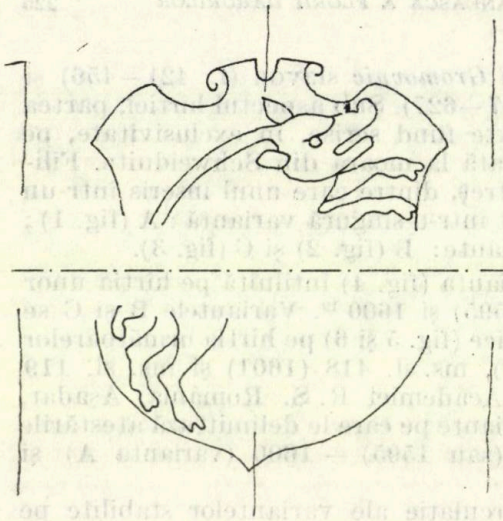

Fig. 1

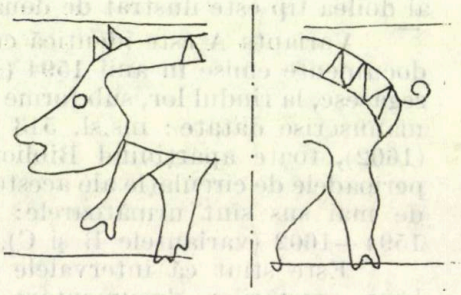

Fig. 2

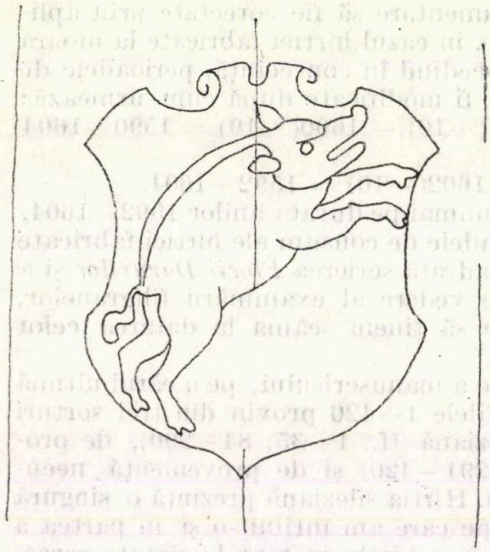

Fig. 4

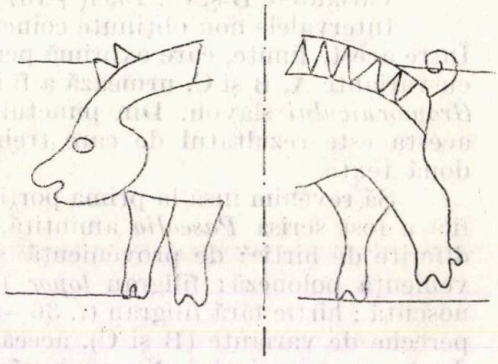

Fig. 3

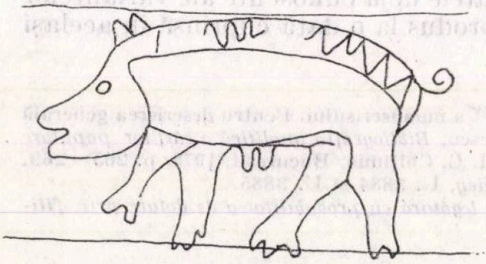

Fig. 5

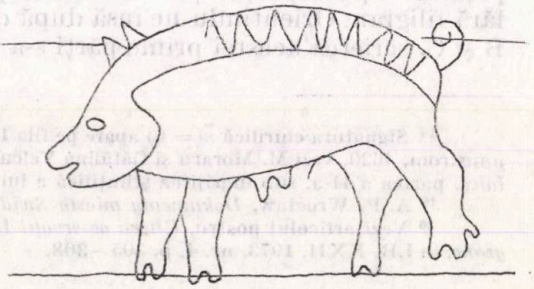

Fig. 6

interval de timp (1592—1604) în care se plasează și copierea părţii a doua a manuscrisului. Cum *Pascalia* de la fila 420 este alcătuită pentru perioada 1592—1613, este posibil ca scrierea primelor 420 de file ale manuscrisului să fi fost încheiată în anul 1592, eventual chiar înainte de 26 martie, data Paştelui din anul respectiv [21]. Probabil că la o dată apropiată de cea a copierii primei părţi s-au transcris cele două texte de pe filele 421—627 (cf. mai jos). Nu avem însă nici un indiciu care să ne permită să stabilim ordinea în care au fost copiate cele două porţiuni distincte ale manuscrisului.

4. Pe fila 35^{v} (iniţial albă) a manuscrisului se păstrează o preţioasă însemnare în limba slavonă, scrisă cu litere cursive. Din cuprinsul ei aflăm că ,,eu, cel mai smerit dintre călugări, aşa-zisul călugăr ieromonah Ioan de la împărătescul lăcaş al lavrei Putna,. . .am avut deci dragoste de muncă şi tragere de inimă, m-am ostenit şi multă vreme m-am străduit şi abia am putut să realizez ceea ce am dorit. Şi am făcut pentru mine această carte de inspiraţie dumnezeiască, Minei cu canoane dumnezeieşti şi cu tîlcuri şi cu alte lucruri folositoare şi la sfîrşit Sfînta Darovanie (= *Floarea Darurilor*, n.n.) din dreapta mea agonisită şi din înşişi banii mei de Dumnezeu dăruiţi, pe care mulţi ani i-am adunat pentru acest lucru dumnezeiesc şi pentru frumoasa biserică. . .''. Ultimul rînd al însemnării conţine cuvintele вѣ[м] стѣ цр̃кви[н̃] пѹтеско обы[мѹ̃]. . .,,în sfîntul lăcaş al bisericii Putnei. . .''. Sfîrşitul însemnării, care ar fi putut cuprinde, pe lîngă anul scrierii, şi unele informaţii asupra copistului, se afla pe fila următoare, care s-a pierdut.

Prin locul pe care îl ocupă această însemnare în cuprinsul manuscrisului, este evident că, la scrierea *Antologhionului* slavon, copistul i-a rezervat în mod expres spaţiul existent pe fila 35 şi pe fila care urma acesteia. Procedeul nu este singular (întîlnindu-se şi în alte manuscrise) şi se datorează precauţiei scribilor de a asigura însemnărilor un loc ferit de degradările care survin de obicei în porţiunile de început şi de sfîrşit ale manuscriselor.

Din cuprinsul însemnării rezultă că, la data scrierii ei, cele două părţi distincte ale manuscrisului fuseseră reunite, formînd un tot unitar. Ea este, prin urmare, posterioară scrierii şi îmbinării celor două grupaje de texte în cadrul actualului manuscris. Ieromonahul Ioan, din a cărui iniţiativă s-a alcătuit manuscrisul, este o persoană relativ cunoscută. În anul 1600, el a fost împuternicit de către egumenul Putnei să strîngă dajdie de la preoţii şi diaconii din toate satele mănăstirii [22]. Ulterior, ajuns proegumen la aceeaşi mănăstire, Ioan copiază o *Psaltire* slavonă în anul 1612 [23]. A fost acest călugăr şi copistul textelor din ms. rom. 4620? Afirmaţiile lui privind dragostea de muncă, eforturile îndelungate şi banii cheltuiţi pentru realizarea manuscrisului sînt susceptibile de o dublă interpretare : el a putut fi numai beneficiarul textelor, ipoteză în care rolul său s-a limitat la plata copistului, eventual şi la procurarea izvoarelor,

---

[21] Cf. ms. rom. 4620, f. 420^{r}.

[22] D. Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti, 1905, p. 118, 166.

[23] V. Brătulescu, *Miniaturi şi manuscrise din Mănăstirea Putna*, în ,,Mitropolia Moldovei şi Sucevei'', XLII, 1966, nr. 7—8, p. 481.

sau totodată şi copistul acestora [24]. Un răspuns precis nu va putea fi dat atîta vreme cît nu se va întreprinde o comparaţie, sub raportul scrierii, între acest manuscris şi *Psaltirea* slavonă din anul 1612, a cărei transcriere îi aparţine în mod sigur. Indiferent de rezultatul cu care se va solda o asemenea comparaţie, considerăm plauzibilă ipoteza formulată de Alexandra Roman Moraru, potrivit căreia scribul *Florii Darurilor* din ms.rom. 4620 ar fi copiat şi unele texte din *Pravila* lui Lucaci [25].

5. Prin noua datare (1592—1604) atribuită versiunii *Florii Darurilor* din ms. rom. 4620 cade şi ultimul argument invocat de partizanii efectuării traducerii româneşti în secolul al XV-lea. După cum este cunoscut, în titlul unui manuscris rusesc al scrierii, datînd de la începutul secolului al XVIII-lea (ms.nr. 2748 al Bibliotecii V. I. Lenin din Moscova), se afirmă că *Floarea Darurilor* a fost tradusă „din limba italiană în valahă sau bogdăneaască de Gherman valahul, iar apoi din valahă în slavonă de ieromonahul Veniamin rusul în anul 1592" [26]. I. A. Šleapkin, căruia îi datorăm semnalarea acestei informaţii, se întreba dacă Veniamin nu este cumva călugărul dominican Benjamin, cunoscut prin rolul de frunte pe care l-a avut la traducerea *Bibliei* din 1499, şi, în consecinţă, dacă anul 1592, consemnat în titlul manuscrisului, nu a fost transpus greşit de copist în loc de 1492 [27]. M. N. Speranski, care s-a ocupat la puţin timp după aceea de acest manuscris, a respins posibilitatea identificării Veniamin-Benjamin, argumentînd că, în timp ce informaţia precizează despre primul că era rus, se ştie, în schimb, despre al doilea că a fost croat [28]. În anii din urmă, problema datei din titlul manuscrisului rusesc a fost readusă în discuţie de N. N. Smochină şi N. Smochină. Situîndu-se pe linia interpretării sugerate de I. A. Šleapkin (data reală ar fi 1492), autorii au pledat în favoarea existenţei unei traduceri româneşti a scrierii, efectuată din italiană, în anii 1478—1484, de către Gherman, cunoscut demnitar al lui Ştefan cel Mare, şi păstrată în copia manuscrisului putnean, considerat a fi scris în 1523 [29]. Unii specialişti au acceptat această ipoteză [30], alţii, dimpotrivă, au respins-o [31]. Cei din urmă au arătat, pe bună dreptate,

---

[24] Ipoteza din urmă este susţinută de Alexandra Roman Moraru, *Cea mai veche versiune românească a* **Florii Darurilor**. *Filiaţie şi localizare*, în *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice*, Bucureşti, 1982, p. 313.

[25] Vezi Alexandra Roman Moraru, *op. cit.*, p. 313.

[26] Facsimilul primei pagini din text este reprodus în volumul *Slava veche şi slavona românească*, elaborat de G. Mihăilă, Lucia Djamo-Diaconiţă, E. Vrabie, Elena Linţa, Olga Stoicovici, M. Mitu şi P. Olteanu (coordonator), Bucureşti, 1975, planşa 13.

[27] *Св. Димитрий Ростовский і его время (1651—1709)*, Petersburg, 1891, p. 76—77.

[28] *Переводные сборники изречений въ славяно-русской письменности. Исследование и тексты*, în *Чтенія въ имераторскомъ обществя исторіи и древностей російских при Московскомъ Университете*, книга II, 1905, p. 535, nota 15 (apud P. Olteanu, *„Fior di Virtù" dans les versions slaves traduites du roumain*, în „Romanoslavica", XVI, 1968, p. 277)

[29] *O traducere românească din secolul al XV-lea a cărţii Floarea darurilor*, p. 714—724; *Cine a tradus în secolul al XV-lea „Floarea darurilor" în româneşte?*, p. 49—51.

[30] *Cărţile populare în literatura românească*, vol. II, [Bucureşti], 1963, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de I. C. Chiţimia şi D. Simonescu, p. 276—277; M. Tomescu, *Istoria cărţii româneşti de la începuturi pînă la 1918*, Bucureşti, 1968, p. 41.

[31] P. P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, p. 110 şi nota 40; P. Olteanu, *„Fiore di Virtù" dans les versions slaves traduites du roumain*, p. 277—278; Alexandra Roman Moraru, *op. cit.*, p. 315.

că nu există nici un motiv serios pentru a pune la îndoială data 1592 pe care o consemnează titlul manuscrisului rusesc: identitatea Veniamin-Benjamin nu poate fi probată, după cum nu deținem nici un indiciu că autorul traducerii românești ar fi fost Gherman, postelnicul și pîrcălabul

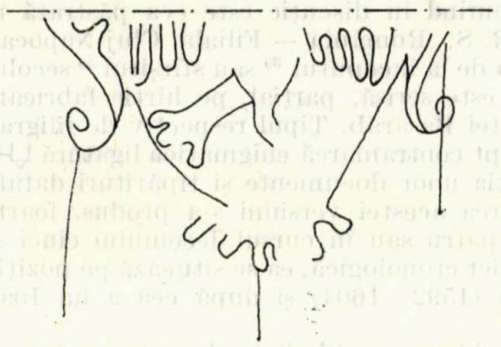

Fig. 7

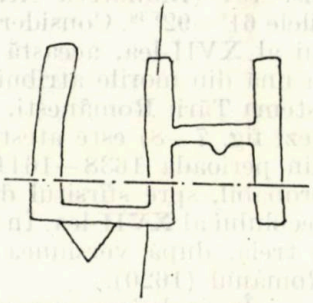

Fig. 8

de la sfîrșitul secolului al XV-lea [32]. În sfîrșit, după cum am văzut, ultima dovadă produsă de N. N. Smochină și N. Smochină (datarea versiunii putnene în anul 1523) este complet nefondată. Rezultatul desprins din examinarea filigranelor dovedește că vechimea acestei versiuni nu urcă mai sus de ultimul deceniu al secolului al XVI-lea.

Alte două versiuni românești ale scrierii, aparținînd aceleiași traduceri [33], sînt la rîndul lor posterioare secolului al XVI-lea. Prima este cea existentă pe filele 77—83 ale *Codicelui Lazăr* (actualul ms.rom. 559 al Bibliotecii Academiei R. S. România)[34]. Datată pînă în prezent în diverse epoci, între care figurează și secolul al XVI-lea [35], această versiune este transcrisă de același scrib necunoscut care copiază pe filele 18—21 și 23—32 ale manuscrisului cîteva texte dintr-o tipăritură govoreană sau transilvăneană apărută probabil în anul 1639 [36]. Filigranele hîrtiei, care prezintă

[32] De altfel, examenul lingvistic al versiunii românești întreprins de Alexandra Roman Moraru dovedește că traducătorul era originar din Banat — Hunedoara, ceea ce nu se poate afirma despre Gherman, demnitarul din epoca lui Ștefan cel Mare ; vezi studiul citat al autoarei, p. 287—315.

[33] Pentru raporturile dintre versiunile *Florii Darurilor*, vezi Alexandra Roman Moraru, *op. cit.*, p. 269—287.

[34] În privința lui, vezi I. Pușcariu, *Documente pentru limbă și istoria culese și publicate de...*, tomul I, Sibiu, 1899, p. 1—29.

[35] N. N. Smochină și N. Smochină, *O traducere românească din secolul al XV-lea a cărții Floarea darurilor*, p. 732 și nota 75. Alte datări atribuite versiunii : începutul secolului al XVII-lea (M. Moraru și Cătălina Velculescu, *op. cit.*, vol. II, p. 269), „între a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea" (I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, I, București, 1916, p. LXIII), începutul secolului al XVIII-lea (I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriselor românești*, tomul II, numerele 301—728, întocmit de..., București, 1913, p. 310).

[36] Vezi N. Drăganu, *Cea mai veche carte rakoczyană*, în „Anuarul Institutului de istorie națională", Cluj, I, 1921—1922, p. 176 și p. 191, nota 2. *Decalogul, Doao porunci a legiei vechi, Trei lucrure-s bune* etc. (ms. rom. 559, f. 18—21) reproduc textele tipărite pe f. 21^{r}/14—24^{v}/16, iar *Gromovnicul* manuscris (f. 23—32) își află sursa în textul tipărit pe f. 25^{r}/1—37^{v}/6.

diverse variante ale tipului *trei semilune*, nu ne-au permis deocamdată să stabilim cînd anume, după 1639, a fost efectuată această copie. Unele însemnări pe care copistul le face pe fila 84^{r-v} (care iniţial a făcut parte împreună cu filele 85 şi 86 dintr-un alt manuscris) ar putea constitui un indiciu că scrierea versiunii s-a produs după 1673 sau 1674 [37].

A doua versiune adusă de curînd în discuţie este cea păstrată în ms. 101 (Biblioteca Academiei R. S. România — Filiala Cluj-Napoca), filele $61^{r}-92^{v}$ [38]. Considerată a data de la începutul [39] sau sfîrşitul [40] secolului al XVII-lea, această versiune este scrisă, parţial, pe hîrtie fabricată la una din morile atribuite lui Matei Basarab. Tipul respectiv de filigran (stema Ţării Româneşti, avînd drept contramarcă enigmatica ligatură ⊔H; vezi fig. 7—8) este atestat pe hîrtia unor documente şi tipărituri datate din perioada 1638—1644 [41]. Copierea acestei versiuni s-a produs, foarte probabil, spre sfîrşitul deceniului patru sau în cursul deceniului cinci al secolului al XVII-lea. În ordine strict cronologică, ea se situează pe poziţia a treia, după versiunea putneană (1592—1604) şi după cea a lui Ioan Românul (1620).

În încheiere, revenind la problema vechimii traducerii româneşti, nu putem afirma cu deplină certitudine decît că transpunerea în limba română a *Florii Darurilor* este anterioară anului 1592. Cînd se va fi efectuat această traducere şi cine a fost acel Gherman, indicat drept traducător, sînt chestiuni la care, în stadiul actual al cunoştinţelor, nu putem schiţa nici cele mai vagi răspunsuri.

Februarie 1983

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

---

[37] Filele 84—86 cuprind, de asemenea, o versiune a *Florii Darurilor*, avînd textele slavon şi românesc dispuse pe două coloane (pentru descrierea ei, vezi M. Moraru şi Cătălina Velculescu, *op. cit.*, II, p. 269—270). Această versiune aparţine unei traduceri diferite de cea pe care o urmează versiunea de pe filele 77—83 (cf. N. Cartojan, *Fiore de virtù în literatura românească*, extras din AAR, Mem secţ. lit., seria III, tom IV, mem. 2, 1928, p. 65—67; Alexandra Roman Moraru, *op. cit.*, p. 285). În privinţa vechimii, unii o consideră din secolul al XVI-lea (N. N. Smochină şi N. Smochină, *O traducere românească din secolul al XV-lea a cărţii Floarea darurilor*, p. 734, nota 84), alţii de la jumătatea secolului al XVII-lea (I. Bianu şi R. Caracaş, *op. cit.*, II, p. 310) sau chiar din secolul al XVIII-lea (M. Moraru şi Cătălina Velculescu, *op. cit.*, II, p. 269). Pe fila 86 se distinge imaginea părţii inferioare a unei coroane (aparţinînd probabil tipului *trei semilune*), insuficientă însă pentru a ne forma o idee destul de clară asupra filigranului. Pe marginea de jos a aceleiaşi file se află o însemnare nesemnalată pînă în prezent în descrierile rezervate manuscrisului, $\overset{T}{\wedge}$ зрпв (= leat 7182, adică 1673 sau 1674 e.n.), care, deşi foarte ştearsă, ar putea, judecînd după ductul literelor, să aparţină copistului. Acest unic indiciu permite datarea versiunii în anul 1673 (sau 1674), în cazul în care însemnarea aparţine, într-adevăr, copistului, sau înaintea acestei date. Pe marginea filei 84^{r-v}, copistul primei părţi a manuscrisului a făcut unele însemnări la o dată necunoscută, dar care, prin prisma celor arătate mai sus, ar putea fi posterioară anului 1673 (sau 1674).

[38] Pentru descrierea ei, vezi M. Moraru şi Cătălina Velculescu, *op. cit.*, II, p. 272—273.

[39] T. Cipariu, *Principia de limba şi de scriptura*, Blaj, 1866, p. 115.

[40] M. Moraru şi Cătălina Velculescu, *op. cit.*, II, p. 272.

[41] M. Popescu, *Fabricile de hîrtie ale lui Matei Basarab*, în „Revista istorică română", VII, 1937, fasc. 3—4, p. 386; Livia Bacîru, *Filigranele cărţilor tipărite la Cîmpulung în secolul al XVII-lea*, în *Studia bibliologica*, vol. III, 1969, p. 75, 79 şi fig. 50. Filigranul apare şi pe hîrtia *Evangheliei învăţătoare*, tipărită la mănăstirea Dealu în 1644; cf. exemplarul CRV II 46 al Bibliotecii Academiei R. S. România.

UN STRĂLUCIT PRECURSOR : ALEXANDRU LAMBRIOR

DE

ILIE DAN

Alexandru Lambrior[1] (ianuarie 1845—septembrie 1883) a desfășurat în scurta-i viață o activitate bogată și variată (folcloristică, etimologie, fonetică și morfologie istorică, ortografie și limba literară), care îl situează între marii precursori ai filologiei române.

După studii liceale și universitare la Iași [2], avînd profesori pe unii intelectuali de prestigiu ca Titu Maiorescu, I. Caragiani, N. Quintescu, funcționează, cu intermitențe, ca profesor de istorie și de română la Botoșani și Iași [3]. Din 1872 participă activ la ședințele „Junimii", împrietenindu-se cu A. D. Xenopol și Gh. Panu [4], iar mai tîrziu cu Eminescu și Creangă.

Formația sa se desăvîrșește la Paris, unde a fost trimis, împreună cu Panu, de către Maiorescu, în 1875. În capitala Franței a audiat cursurile unor profesori celebri de la Ecole des Hautes Etudes: Gaston Paris (1839—1903), Arsène Darmesteter și M. Bréal, iar din 1877 a participat la ședințele Societății de lingvistică din Paris, al cărei membru devenise [5]. Din 1878, întors la Iași, funcționează ca profesor la Liceul național, suplinind temporar și pe profesorul A. Vizanti, la Universitatea din Iași, în cadrul căreia ține în 1880 cîteva prelegeri (cel dintîi filolog care realiza un asemenea lucru), cu titlul *Din istoria limbii române* [6]. De altfel, în următorii doi ani activitatea sa științifică, unanim apreciată, se încheie, autorul avînd totuși satisfacția recunoașterii acesteia prin alegerea la 2 martie 1882 ca membru corespondent al Academiei Române [7].

---

[1] Vezi I. Șiadbei, *Alexandru Lambrior*, în „Viața românească", XV, 1923, nr. 6, p. 406—416; nr. 8—9, p. 221—236 (și extras); Constantin Turcu, *Alexandru Lambrior (Noi contribuții biografice)*, în „Buletinul Institutului de filologie română", Iași, XI—XII, 1944—1945, p. 529—535 (și extras); Iorgu Iordan, *Alexandru Lambrior*, în „Cum vorbim", I, 1949, nr. 5, p. 10—12; D.Gafițeanu, *Concepția lingvistică a lui Al.Lambrior*, în „Analele științifice ale Universității din Iași", secțiunea a III-a, tom. II, 1956, fasc. 1—2, p. 35—51; Lucia Pop, *Preocupări lingvistice la „Convorbiri literare"*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, seria a III-a, VI, 1955, nr. 3—4, p. 263—296; Ion Nuță, *Studiu introductiv* la A. Lambrior, *Studii de lingvistică și folcloristică*, Iași, Junimea, 1976, p. V—XXVII (și bibliografie); *Istoria lingvisticii românești*. Coordonator: acad. Iorgu Iordan, București, E.A., 1978, p. 76—78, 88—89, 96—97.

[2] A fost bursier la Liceul național din Iași și bursier al statului din 1867 la Facultatea de litere.

[3] Vezi Ion Nuță, *op. cit.*, p. VIII—X.

[4] În *Amintiri de la „Junimea" din Iași* acesta l-a caracterizat pe Lambrior ca „un dicționar viu al cuvintelor de la țară și un cunoscător perfect al datinilor și obiceiurilor țărănești".

[5] Cf. I. Șiadbei, *Alexandru Lambrior*, p. 23.

[6] Eduard Gruber, *Două lecțiuni ținute la Universitatea din Iași de A. Lambrior*, în „Contemporanul", VI, 1888, nr. 8, p. 169.

[7] I. Șiadbei, *op. cit.*

Concepţia lingvistică a lui Alexandru Lambrior este cea a unui neogramatic, el fiind, înainte de Densusianu, Şăineanu, Philippide, Pascu şi Puşcariu, cel dintîi reprezentant al neogramaticilor în lingvistica din ţara noastră [8].

Ideile de bază ale curentului neogramatic au fost cunoscute de Lambrior la Paris, mai ales prin ideile profesorului său Gaston Paris, el însuşi elev, la Bonn, al lui F. Diez.

Lambrior a fost primul român care a studiat filologia în Franţa (tot în Franţa au studiat, mai tîrziu, Ovid Densusianu, Sextil Puşcariu, Lazăr Şăineanu, I. A. Candrea)[9]. Cum era şi firesc, filologul român şi-a însuşit concepţia şi metoda profesorului său. Ca şi acesta, s-a arătat preocupat de fonetica istorică, etimologie şi de lingvistica romanică, în încercarea de a realiza cea dintîi istorie a limbii române. Unul dintre studiile lui Lambrior publicat în „Romania" *(Du traitement des labiales p, b, v, f dans le roumain populaire)* dovedea maestrului său „l'excellente méthode et la sagacité à la fois ingénieuse et circonspecte qui caractérisent tous ses travaux"[10]. Învăţatul francez credea că studiul său, *Essai de phonétique roumaine*, anunţa „une ère nouvelle dans l'étude de la langue roumaine"[11].

Dacă ţinem seama de ceea ce se publicase despre limba română pînă la 1875 (Diez, Mussafia şi Cihac), ca şi de manifestările concepţiei neogramatice, mai ales prin Hermann Paul (1846—1921), vom înţelege atît preocupările lui Lambrior, cît şi unele principii pe care le-a formulat în legătură cu complexitatea fenomenului lingvistic. Trei sînt ideile care derivă în mod evident din concepţia neogramaticilor: **legile fonetice nu cunosc excepţie** [12] (ca şi cele ale fizicii), **analogia** şi **diferenţierea.** Deoarece, cum observă Lambrior însuşi, legile fonetice pot fi mai lesne descoperite, el ajunge la concluzia că „materialul fonetic este supus unor legi fatale"[13], întîlnim, deci, în fonetică „legi tot aşa de nestrămutate ca legile naturii"[14]; el observă, în mod îndreptăţit, că sunetele nu se împrumută, ci ele se adaptează sistemului fonetic al limbii care le primeşte, deoarece legile acţionează numai într-o etapă anumită din evoluţia limbii [15]. Admiţînd că legile fonetice nu cunosc excepţii, Lambrior explică unele dintre acestea din urmă ca rezultat al analogiei : „Limba de astăzi este încărcată cu forme produse prin analogie"[16], afirmaţie ce aminteşte de opinia asemănătoare a lui Hermann Paul, din *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1880). O altă serie de forme se explică prin diferenţiere, opusă analogiei, pe care Lambrior

---

[8] Cf. D. Gafiţeanu, *op. cit.*, p. 35—36. Vezi şi D. Macrea, *Lingvişti şi filologi români*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1959 ; Al. Graur, Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Bucureşti, E.D.P., 1977, p. 127.

[9] D.Macrea, *op. cit.*

[10] Vezi „Romania", VI, 1877, p.234.

[11] Cf. „Romania", XI, 1883, p. 631.

[12] Vezi *Introducere* la *Carte de citire*, Iaşi, 1882, p. 125 : „vorba excepţie cu înţeles de capriciu neregulat trebuie alungată şi din gramatică, cum se alungă din studiul ştiinţific al limbilor şi după cum este de mult alungată din studiul fenomenelor naturei. Un fenomen are loc în nişte condiţii anumite, şi, dacă una din acele condiţii lipseşte, nu vom mai avea acel fenomen".

[13] Cf. *Îndreptariu*, în „Convorbiri literare", XV, 1881, nr. 4, p. 140.

[14] Vezi „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", I, 1882, fasc. 1, p. 38.

[15] *Introducere* la *Carte de citire*, 1882, p. XLI.

[16] *Ibidem*, p. XIX.

o consideră un efect al intervenţiei elementului intelectual, în vederea înlăturării unor confuzii între forme identice [17].

Pornind de la această concepţie, el s-a străduit să descopere o serie de legi fonetice proprii limbii române şi să fixeze o cronologie relativă a acestora. El corelează fenomenele fonetice româneşti, avînd în vedere şi faptul că în împrumuturi (şi, în primul rînd, în cele de origine slavă veche) nu se petrec anumite schimbări. Lambrior credea că „cel mai vechi fenomen ce a deosebit limba noastră de celelalte limbi romanice şi, prin urmare, cea mai veche trăsătură caracteristică a fizionomiei sale este prefacerea dentalelor *t, d, s* în şuierătoarele *ţ, z, ş* "[18]. Potrivit aceluiaşi criteriu, transformarea lui *a* accentuat urmat de nazală (plus vocală sau consoană) în *î* a avut loc înainte de contactul românilor cu slavii, „pentru că elementele slave pătrunse la noi nu cunosc fenomenul". Să se compare : lat. *manus* — rom. *mînă*, lat. *canem* — rom. *cîne*, lat. *canto* — rom. *cînt* cu slav. *rana* — rom. *rană* [19] etc.

Deşi a avut preocupări constante de fonetică [20], filologul ieşean (care, la „Junimea", împreună cu Panu şi Tassu, alcătuiau grupul „celor trei români"[21]) s-a ocupat, printre primii în lingvistica românească, de formele gramaticale şi de construcţiile sintactice. Şi în acest caz, el pleacă de la analogie şi, mai ales, de la diferenţiere. Dacă analogia explică forme din flexiunea verbală *(sînt, sîntem, sînteţi*, după persoana a III-a plural), diferenţierea se realizează în raport cu funcţia sintactică a unei forme oarecare. Astfel s-ar explica forma lungă a infinitivului *(şedere, lucrare, stare)*, care s-a substantivizat, faţă de forma „scurtată", rezultată prin dispariţia silabei finale *-re*. Să se compare *lucrare* şi *(a) lucra, stare* şi *(a) sta* etc. În acelaşi fel putem explica formele verbului *a avea* la indicativ (verbal şi auxiliar), diferenţierea în vechea română între perfectul conjunctiv activ [22] şi prezentul conjunctiv pasiv, numeroşii descendenţi ai demonstrativului latinesc *ille* [23] cu funcţii specializate în graiurile româneşti şi în limba literară. Principiul diferenţierii a fost formulat, în mai multe lucrări, de Lambrior ca o lege, care-i poartă numele [24] : „Cînd din una şi aceeaşi formă se nasc două categorii gramaticale deosebite, atunci forma însăşi se diferenţiază în două"[25].

Primul său articol publicat în revista „Romania"[26] se ocupă de un fenomen fonetic important: palatalizarea labialelor, el fiind „cel dintîi

---

[17] D. Gafiţeanu, *op. cit.*, p. 36—38.

[18] *Introducere* la *Carte de citire*, p. 117 (în ediţia *Studii...*).

[19] Numeroase exemple se găsesc la D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 20—21.

[20] În afară de introducere la *Carte de citire*, trebuie să citäm 3 studii : *Du traitement des labiales p, b, v, f dans le roumain populaire, L'e bref latin en roumain, Essai de phonétique roumaine : voyelles toniques.*

[21] Vezi Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea"*, Bucureşti, 1970, p. 199 şi G. Panu, *Amintiri de la „Junimea" din Iaşi*, Bucureşti, vol. I, 1908, p. 63—64.

[22] Cf. *Ceva despre conjunctivul românesc*, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", I, 1882, fasc. 1, p. 37—40; în ediţia lui Ion Nuţă, p. 81—89.

[23] Cf. D. Găzdaru, *Descendenţii demonstrativului latin ille în limba română*, Iaşi, 1929.

[24] D. Gafiţeanu, *op. cit.*

[25] *Introducere* la *Carte de citire*, p. XXXVI.

[26] *Du traitement des labiales p, b, v, f dans le roumain populaire*, în „Romania", VI, 1877, p. 445—446.

învățat care îl studiază științific"[27]. Filologul ieșean explică transformarea labialei în palatală prin dezvoltarea unui iod, răspîndirea palatalizării (cu „faza-scop"[28] și stadiile intermediare) în dialectul aromân, în Moldova, Bucovina, Transilvania și „sporadic" în Muntenia subcarpatică [29], precum și epoca în care a avut loc fenomenul, independent în sudul Dunării și în dialectul dacoromân: secolul al XVII-lea, *f* și *v* fiind cele dintîi care și-au schimbat locul de articulație, datorită iodului următor [30].

În aceeași revistă pariziană, Lambrior a început din 1880 să publice un studiu mai amplu, privitor la vocalismul românesc, rămas, din păcate, neterminat: *Essai de phonétique roumaine: voyelles toniques* [31]. Pe baza unui vast material și a unor solide cunoștințe de lingvistică generală și romanică [32], el formulează cîteva legi fonetice cu privire la evoluția lui *a* latinesc accentuat în anumite condiții *(anima — inimă; laudamus — lăudăm* etc.). Cu cîțiva ani înainte, el semnase în revista „Romania" un alt studiu dedicat vocalismului românesc: *L'e bref latin en roumain* [33], în care, ca și Gaston Paris, studia pe plan romanic diftongarea lui *e scurt* (devenit, prin transformarea cantității în calitate sau timbru vocalic, *deschis*, în latina populară) în *ie (pellem — piele; mele — miere)*, aceasta fiind prima diftongare, care precedă o alta, specific românească, a lui *e* accentuat în poziție *ă* în *ea* [34] *(penna — peană — pană, feta — feată — fată* etc.).

O deosebită importanță are un studiu de morfologie istorică semnat de Lambrior în ultimul an al vieții: *Ceva despre conjunctivul românesc* [35]. Autorul a avut în vedere trei aspecte ale problemei: trecerea lui *să* (din lat. *si)* de la conjuncție la morfem al acestui mod; amestecul de forme moștenite din latină (doar la persoana a III-a singular și plural) cu formele împrumutate de la indicativul prezent (persoana I și a II-a) sau create pe teren românesc cu ajutorul verbului *a fi* [36]; diferențierea între perfectul conjunctiv activ și prezentul conjunctiv pasiv [37].

---

[27] D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în „Dacoromania", IX, 1938, p. 95; O. Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963.

[28] Gh. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 159; vezi și lucrarea fundamentală a aceluiași autor, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 332.

[29] Repartiția fenomenului poate fi urmărită foarte bine pe baza *Atlasului lingvistic român*. Vezi și D. Macrea, *Probleme de fonetică*, București, 1953.

[30] „L'ébranlement a commencé par la plus faible des labiales, par l'*f*", în „Romania", VI, 1877, p. 446.

[31] „Romania", IX, 1880, p. 99—116, 365—376; X, 1881, p. 346—364.

[32] Al. Graur, Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, p. 127; Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, E.A., 1965; idem, *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*, în „Limbă și literatură", 1956, nr. 2, p. 169—196. Interesante sînt și însemnările lui Lambrior păstrate la Biblioteca Academiei (mss. nr. 5294).

[33] În „Romania", VII, 1878, p. 85—93.

[34] Cf. Iorgu Iordan, *Diftongarea lui e și o accentuați în poziție ă, e*, Iași, 1920 și A. Philippide, *Originea românilor*, Iași, II, 1927.

[35] În „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", I, 1882, fasc. 1, p. 37—40.

[36] „Celelalte două tipuri de la conjunctiv, anume perfectul *să fi lucrat* și mai mult ca perfectul *să fi fost lucrat*, sînt creațiuni românești".

[37] „Formele întregi și personale... au rămas pentru pasiv, iar *să fi* nepersonal și neschimbat la număr, în unire cu un particip trecut al unui verb tranzitiv, servește de perfect al conjunctivului activ" — afirmă el. Cf. *Studii de lingvistică și folcloristică*, Iași, 1976, p. 88. Pentru conjunctivul românesc, pe lîngă *Gramatica limbii române*, București, E.A., pot fi consultate și lucrările lui Leca Morariu și, mai ales, cea a lui Alf Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1955.

Ceea ce e demn de remarcat în acest studiu, ca și în altele de altfel, este faptul că Lambrior are în vedere nu numai evoluția fonetică și funcția (sau valoarea) unei categorii gramaticale, ci și semantica unor termeni, schimbările de sens avînd deseori legătură cu evoluția socială sau cu mentalitatea poporului. O afirmă și în studiul citat mai sus: „pe lîngă modificările fonetice foarte încete ce sufăr cuvintele, ele mai primesc și modificări de înțeles, adeseori foarte mari"[38]. Potrivit concepției neogramatice, Lambrior invocă și aici diferențierea, prin legea pe care o formulase în „Romania", reformulată în acest studiu astfel : „ori de cîte ori o formă servește a exprima două categorii gramaticale deosebite, se ivește în limbă tendința de a o bifurca"[39]. Ca urmare, formele „întregi și personale" de tipul *să fiu, să fii, să fie* + *lucrat* s-au specializat pentru pasiv, în timp ce construcția *să fiu* „nepersonal și neschimbat" + participiul trecut „servește de perfect al conjunctivului activ".

Într-un anume fel, o chestiune de morfologie evolutivă a limbii noastre studiază Lambrior și în studiul *Cuvinte de reverență la români*[40]. Ca și în alte lucrări ale sale, el urmărește faptele evolutiv și în comparație cu celelalte limbi romanice, pentru a sublinia sistemul propriu, original[41], al acestui pronume (sistem ternar la persoana a II-a), care conferă, alături de alte trăsături[42], un loc aparte românei în cadrul limbilor neolatine.

Sinteza preocupărilor lui Lambrior în domeniul lingvistic o constituie, fără îndoială, *Carte de citire*[43]. E vorba, de fapt, de *Introducerea* la această antologie de texte vechi românești, apărute între secolele al XVI-lea (cu caractere chirilice) și al XIX-lea. Ea cuprinde doar 4 capitole: cel dintîi prezintă aspectele caracteristice pentru primele texte românești, în care se păstrează trăsăturile specifice pentru ceea ce autorul numește „fosta limbă românească"[44] ; al doilea grupează, organizat, foarte multe fapte din morfologia românească, acestea fiind comparate cu latina populară și cu celelalte limbi romanice ; următorul capitol are în vedere fonetica, urmărindu-se cu deosebire faptele din textele vechi (vocalism și consonantism) întîlnite atît în elementele latinești, cît și în cele de origine slavă ; în ultimul se comentează aspectele utilizării alfabetului chirilic în scrierile vechi românești.

Dacă exceptăm ideea lui Lambrior că româna (ca franceza și provensala) cunoaște o declinare bicazuală[45], introducerea la *Carte de citire* cuprinde idei și explicații valoroase (aproape unanim acceptate astăzi), încît pe bună dreptate ea a fost apreciată drept „o schiță de gramatică

---

[38] *Studii de lingvistică și folcloristică*, p. 82.

[39] *Ibidem*, p. 88.

[40] „Convorbiri literare", XV, 1881, nr. 7, p. 265—270.

[41] Vezi Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București, E.S., vol. I, 1965.

[42] Cf. Sextil Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, 1920, în vol. *Cercetări și studii*, București, Minerva, 1974, p. 135—169.

[43] A cunoscut mai multe ediții : 1882, 1890, 1893.

[44] În ediția lui Ion Nuță, la p. 90—96. Lambrior crede că în evoluția limbii noastre pot fi delimitate trei perioade : *fosta limbă românească, limba română veche* și *limba română literară*.

[45] Lambrior crede că declinarea românească cuprinde forme ce „derivă din nominativ, alăturea cu forme ce provin din acuzativ", dar chiar el afirmă într-o notă că această teorie a fost expusă de profesorul Gaston Paris în cursurile sale.

istorică concepută în spirit științific"[46]. E de prisos să spunem că atît în *Introducere*, cît și în alte contribuții științifice ale sale Lambrior s-a preocupat de originea multor cuvinte, unele dintre etimologiile propuse fiind valabile și în stadiul actual al cercetărilor[47].

Cîteva studii și articole, toate publicate în „Convorbiri literare" (1873, 1874, 1881), tratează aspectele ortografiei și ale limbii române literare. Pornind mereu de la considerații generale cu privire la primele texte românești, dar și de la necesitatea unității limbii naționale, Alexandru Lambrior se referă la originea limbii române literare, la raportul **literar — dialectal,** la rolul pronunției în impunerea normei supradialectale și la necesitatea introducerii neologismelor. Precedînd un șir de învățați (Hasdeu, Densusianu, Graur, Byck, Rosetti, Bianu, P. V. Haneș, N. Cartojan, G. Călinescu)[48], Lambrior e de părere că textele coresiene stau la baza limbii române literare : „Limba textelor de la Brașov — afirmă el —, avînd rol de limbă literară, a menținut unitatea românei"[49]. În aceeași direcție, el subliniază rolul subdialectului muntenesc în ceea ce privește pronunția literară. Dacă recunoștea necesitatea folosirii neologismelor („împămîntenite", spunea el) atunci cînd sînt necesare, el cerea totuși cu insistență păstrarea „elementelor poporane ale limbii" și valorificarea lor estetică în literatură.

Idei apropiate întîlnim și în două articole legate de ortografie : *Chestiunea ortografică în Academia Română. Observările d-lui A. Lambrior*[50] și *Îndreptariu*[51]. În ambele, Lambrior rămîne un adept al ortografiei fonetice, care să țină seama de „tradiția literară", precum și de „formele dialectale vii", evitînd însă cu bună știință și consecvent pronunțiile „provinciale, locale și personale"[52]. Cînd în 1879 Academia Română își propunea să revizuiască ortografia limbii române, Lambrior afirma că trebuie lăsate deoparte „considerațiile etimologice"[53], pentru a se impune o ortografie fonetică rațională, „un fenomen netulburat de considerații etimologice"[54].

De la Alexandru Lambrior ne-au rămas și o serie de lucrări consacrate literaturii populare, publicate mai ales în „Convorbiri literare", înainte de a pleca în Franța: *Literatura poporană*[55] și *Obiceiuri și credințe la români*[56].

O altă lucrare (ca și alte manuscrise și scrisori ale lui Lambrior) a fost publicată postum de I. Șiadbei : *Obiceiuri din deosebite timpuri ale anului*[57]. Pe linia unor considerații ale lui Alecu Russo, Lambrior pledează

---

[46] D. Gafițeanu, *op. cit.*, p. 45.

[47] Vezi Florica Dimitrescu, *Un articol despre Al. Lambrior*, în „Limba română", VI 1957, nr. 4, p. 80—82.

[48] Cf. G. Istrate, *Originea limbii române literare*, Iași, Junimea, 1981.

[49] „Romania". X, 1881, p. 359.

[50] „Convorbiri literare", XIV, 1880, nr. 2, p. 74—78.

[51] *Ibidem*, XV, 1881, nr. 4, p. 125—140 ; nr. 7, p. 265—270.

[52] *Chestiunea ortografică*, în „Convorbiri literare", XIV, 1880, nr. 2, p. 73.

[53] *Îndreptariu*, p. 129—130.

[54] „Convorbiri literare", 1880, nr. 2, p. 75. În *Îndreptariu*, Lambrior cere „să nu stropșim în scris firea limbii noastre".

[55] „Convorbiri literare", VIII, 1874, nr. 2, p. 66—83.

[56] *Ibidem*, IX, 1875, nr. 1, p. 1—9 ; nr. 4, p. 151—155.

[57] În „Făt-Frumos", I, 1926, nr. 5, p. 145—149 ; nr. 6, p. 168—171. Reprodusă în *Studii...*, p. 191—197.

pentru culegerea creaţiilor populare „aşa cum le are poporul", în toată varietatea lor, pentru a înţelege şi mai bine unitatea culturală în trecutul românesc şi specificitatea folclorului nostru [58].

Lambrior a avut preocupări de istorie a limbii române, de lingvistică generală, romanistică, etimologie, limbă literară şi semantică. În întreaga sa activitate (pînă şi în scrisorile către Maiorescu [59] sau Tocilescu [60]), Alexandru Lambrior a subliniat unele idei fundamentale, în întregime valabile şi azi: evoluţia limbii române e marcată de „o neîntreruptă continuitate"; structura gramaticală este elementul care determină caracterul („cheagul") limbii; în cercetările de istorie a limbii române trebuie să se înceapă cu studiul elementului latin, care reprezintă „trunchiul, elementele străine vin şi se tot anină de acest trunchi", „acomodîndu-se cu locul şi timpul cînd au sosit"[61]; faptele istorice şi cele lingvistice demonstrează că limba română nu s-a dezvoltat izolat de celelalte limbi romanice, întrucît a existat o „punte de legătură între romanitatea orientului, cea centrală şi cea occidentală"[62]. Studiul comparativ-istoric al faptelor aşa cum îl realizaseră înaintea sa H. Schuchardt (1842—1927) şi G. Paris justifică această concluzie : „limba românească şi cele romanice trebuie considerate nu ca ieşite din un fel de cataclism — năvălirea barbarilor —, ci ca o continuare neîntreruptă"[63].

Contribuţiile ştiinţifice ale lui Lambrior s-au bucurat de aprecieri nu numai în cercul Convorbirilor literare"[64] (al căror colaborator, pentru partea lingvistică, a fost, alături de Cihac, Burlă, Tiktin, Maiorescu, Miron Pompiliu, Iacob Negruzzi), ci şi la revista „Contemporanul", care, în programul ei (redactat de I. Nădejde), preciza; „În privinţa limbisticii am luptat să facem cunoscute publicului inteligent cercetările adevărat ştiinţifice ale d-lui Lambrior şi vom urma a face cunoscută chiar metoda după care trebuie să se facă cercetările". De altfel, şi într-o lucrare de sine stătătoare, I. Nădejde se recunoştea ca un continuator al lui Lambrior: „urmînd ideile lui Lambrior, am căutat să merg mai departe pe calea deschisă de dînsul"[65].

Şi generaţia de lingvişti de la sfîrşitul secolului trecut a apreciat în mod deosebit cultura lingvistică, metoda de cercetare şi noutatea punctelor de vedere ale lingvistului ieşean, considerat de Ovid Densusianu

---

[58] Vezi I. C. Chiţimia, *Folclorişti şi folcloristică românească*, Bucureşti, E.A., 1968, p. 217—272 şi Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 218—219.

[59] În ediţia lui Ion Nuţă, p. 203—215. Astfel, la 11 decembrie 1877, Lambrior îi scrie: „Toate articolele ce voi publica se ocupă de fonetica limbei româneşti, luată de pe limba vie şi urmărită istoriceşte cu documentele de limbă ce posedăm".

[60] Cele mai importante sînt cele din 10 şi 15 septembrie 1883, publicate de Ion Nuţă, ediţia citată, p. 232—233.

[61] Scrisoare către Gr. Tocilescu din 10 septembrie 1883.

[62] Şi într-o scrisoare către Grigore Creţu (16 septembrie 1883) Lambrior afirmă că „pentru romanist baza este consensul tuturor limbilor romanice".

[63] Eduard Gruber, *Două lecţiuni ţinute la Universitatea din Iaşi de A. Lambrior*, în „Contemporanul", VI, 1888, nr. 8, p. 171.

[64] „Prin el (Lambrior) cercetările lingvistice capătă prestigiu la *Junimea*" (cf. Lucia Pop, *Problemele lingvistice la „Convorbiri literare"*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, seria a III-a, VI, 1955, nr. 3—4, p. 269).

[65] Vezi *Istoria limbii şi literaturii române*, Iaşi, 1886, p. 3. Acelaşi autor îl considera pe Lambrior „omul cel mai competent în chestiile de limbă" (cf. „Contemporanul", I, 1881, p. 764).

un „spirit pătrunzător și judicios”[66], iar de Sextil Pușcariu ca „un tăietor de drumuri în specialitatea sa și reprezentantul direcției noi care se impusese în Apus în studiul limbilor”[67].

Cel dintîi fonetician și romanist la noi, Lambrior rămîne, și la o sută de ani de la moartea sa, un strălucit precursor, „primul lingvist român în sensul științific al cuvîntului”[68].

Noiembrie 1981

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August nr. 11

[66] *Histoire de la langue roumaine*, Bucarest, 1929, I, p. XXVIII.
[67] În „Dacoromania”, III, 1924, p. 850.
[68] Cf. *Alexandru Lambrior*, în „Cum vorbim”, I, 1949, nr. 5, p. 10—12.

DESPRE GRAMATICA LUI VASILE ALECSANDRI

DE

MIOARA AVRAM

Într-un articol recent *(„Grammaire de la langue roumaine" (1863) de Vasile Alecsandri?)* din „România literară"[1], Alexandru Niculescu pune la îndoială paternitatea exclusivă a lui Vasile Alecsandri asupra gramaticii românești publicate acum 120 de ani — în limba franceză — sub pseudonimul V. Mircesco, susținînd că ea „pare a fi rodul colaborării" cu A. Ubicini (autorul introducerii istorico-lingvistice semnate), ale cărui intervenții ar fi „e v i d e n t e [2] (atît în structura *Gramaticii*, cît și în *Dialoguri)*". Ipoteza nu este nouă: ea apare în 1933 la Al. Iordan [3], care crede însă că poetul a avut doi colaboratori, pe A. Ubicini și pe Al. Papadopol-Calimah, și este acceptată ca atare în recentul *Dicționar al literaturii române de la origini pînă la 1900*[4]. Noutatea adusă de Al. Niculescu — la care nu întîlnim referiri la predecesorii săi în ipoteza susținută, deși citează un articol al lui Al. Iordan despre *Preocupările lingvistice și gramaticale ale lui V. Alecsandri* din „Revista Fundațiilor Regale", VII, 1940, nr. 1, de unde s-ar fi putut informa în această problemă [5] — constă în faptul că de data aceasta argumentele sînt nu de istorie literară (în speță, o însemnare tîrzie [6] de pe un exemplar al cărții), ci de natură lingvistică: autorul crede a fi depistat dovezi ale intervențiilor unui străin, mai exact ale unui „filolog... cunoscător al francezei și al italienei", pe care-l identifică în A. Ubicini „(francez de origine italiană)", ceea ce explică și limitarea colaboratorilor presupuși la acesta.

Argumentele lingvistice aduse de Al. Niculescu sînt de trei feluri. Unele — cele mai multe — vizează mostrele de limbă română din gramatică, limba pe care ea „o inculca străinilor": după opinia sa, ar exista elemente care „acuză mai degrabă o limbă vorbită de un non-nativ, de cineva care a învățat el însuși româna ca limbă străină". Alte argumente privesc descrierea și clasificările, partea de interpretare deci din gramatică, în care s-ar vedea influența altor limbi. În sfîrșit, ultimul argument se referă la „inconsecvențele ortografice" din scrierea cuvintelor românești.

---

[1] XVI, 1983, nr. 1, p. 19.

[2] Spațiat în text.

[3] *O gramatică a lui V. Alecsandri*, în „Revista istorică română", III, 1933, nr. 4, p. 379—381; informația este consemnată în *Istoria lingvisticii românești*, coordonator Iorgu Iordan, București, 1978, p. 64.

[4] București, 1979, p. 22, col. 1 (fără a fi menționată și în articolul consacrat lui Al. Papadopol-Calimah).

[5] Vezi p. 115 a acestui articol.

[6] Făcută de Iuliu Tuducescu, pe baza unei informații deținute „de la răposatul Al. Papadopol-Calimah". Însemnarea este reprodusă integral de Al. Iordan la p. 381 a articolului citat în nota 3.

Dintre aceste trei categorii de argumente, din principiu nu ar putea fi peremptorii decît cele din prima serie, întrucît modelul oferit de o descriere a altei limbi putea fi adoptat de orice autor român, mai ales de un gramatician neprofesionist, iar inconsecvența ortografică nu este o trăsătură diagnostică a lucrărilor cu mai mult de un autor, îndeosebi pentru o perioadă anterioară normării oficiale.

Nici unul dintre argumentele lingvistice furnizate nu rezistă însă criticii.

În ce privește faptele de exprimare invocate, pentru toate este valabilă observația că Al. Niculescu face eroarea de a aprecia limba de la 1863 în lumina normelor limbii literare actuale: el este tentat să atribuie limbii vorbite de un „non-nativ" tot ceea ce este sau i se pare a fi franțuzism, fără a cerceta prezența elementelor respective în limba literară a epocii, inclusiv în scrierile artistice ale lui V. Alecsandri (deși recunoaște că „Și Alecsandri vorbea și scria o limbă română impregnată de franțuzisme — dar *jusqu'à quel point?*"). Iată însă situația reală a cuvintelor care nu i se par „a fi fost în uzul românesc":

Tasă din *Aceste TASE sînt de o prea frumoasă porcelană (=Ces TASSES sont d'une très belle porcelaine)* — cf. și *Unde-s tasele, teasurile, cești?* (= *Où sont les tasses?*, p. 125), menționat de I. Șiadbei [7] printre exemplele de „imitații franceze ori expresii inexistente în limba română" — este folosit de Alecsandri însuși în poezii: *Soarbe ceaiul aromatic din o tasă diafană* (pastelul *Mandarinul*; vezi CADE s.v. și DLR s.v. *tas* [8]).

Cuart din *o oră...și un CUART (=une heure...et QUART)*, cf. *o oră fără un cuart* (= *une heure moins un quart*, p. 121), *Cred că-s cinci și trei cuarte* (= *Je crois qu'il est cinq heures et trois quarts*, p. 122), se găsește, de asemenea, la Alecsandri, în proză: *peste un cuart de oră (Mărgărita)*; cf., în aceeași epocă, la Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, o variantă grafică mai apropiată de etimon: *un quart de oră* (vezi DA).

Jurnal din *Ce spun JURNALELE, gazetele, ziarele?* (= *Que disent les JOURNAUX?*) apare, cu același sens, în epocă la C. Negruzzi și la Al. Russo (vezi DA).

Chestie din *asupra cărei CHESTII (= sur quelle QUESTION)* se întîlnește în această variantă emancipată față de modelul francez sau explicabilă prin altă origine la N. Bălcescu: *Din toate chestiile cîte s-au discutat... cea mai grea... este, fără îndoială, chestia de a face pe țăran proprietar* (vezi DLRC; cf. *cvestie* la Al. Russo, *ibidem*, *chestiune* la I. Ghica în DA).

Printre citatele menite să ilustreze afirmația că „limba română ce se dorea a fi însușită de străini era, adeseori, artificială" figurează *nu face ceremonii (= ne faites pas de cérémonies)*, la Alecsandri (p. 118) cu accentul marcat pe *o*; substantivul ca unitate lexicală e cunoscut de la cronicari în varianta cu *ț-*, iar cu sensul în cauză „(la pl.) forme de politețe exagerată, fasoane" e înregistrat la Iacob Negruzzi în expresia *fără ceremonii* (vezi DA; în dicționarul lui A. Scriban sînt consemnate, firesc, atît *a face ceremonii* „a te arăta foarte politicos", cît și *fără ceremonii* „fără formalități, intim").

---

[7] *Alecsandri gramatic*, în „Limbă și literatură", II, 1956, p. 317.

[8] DLR tratează greșit pe *tasă* ca variantă a lui *tas* (și *teas*) < tc., ngr.

Al. Niculescu se întreabă retoric : „Să fi fost oare poetul V. Alecsandri în stare a considera românești și demne a fi comunicate străinilor asemenea cuvinte și construcții verbale?" Desigur că un enunț ca *Iată țărani* [nu *țăranii*] *care cosesc* (= *Voilà des paysans qui fauchent*, p. 138) poate fi calificat drept artificial în măsura în care este, în general, mai mult sau mai puțin artificial textul manualelor de limbi străine. Artificial nu înseamnă însă neromânesc, pentru a ajunge de aici la concluzia intervenției în text a unui coautor neromân, căci atît enunțul citat, cît și *La noi domnește un mare lucs* (= *Il règne chez nous un très grand luxe*) sînt corecte și din punctul de vedere al românei actuale, iar construcția infinitivală din *poate* [*să*] *preferi a te duce în căruță de poștă* (= *à moins que vous ne préfériez aller en charrette de poste*, p. 140) era curentă în limba scrisă a epocii.

„Absența sufixului verbal *-ez*" în formele de indicativ prezent ale verbelor *se desină*, *să studiu*, *să vizite* este considerată de Al. Niculescu una dintre cele mai puternice dovezi ale intervenției unui coautor străin, deși este bine cunoscută oscilația între prezentul tare și cel slab în procesul de adaptare morfologică a verbelor neologice de conjugarea I : formele citate nu sînt cu nimic mai aberante în sensul unui caracter neromânesc decît, să zicem, *fumă* și *stim* de la C. Negruzzi, *consolă* de la Gr. Alexandrescu și D. Bolintineanu, *să adres*, *să se degrade*, *guvernă*, *să inspecte* sau *toleră* de la ultimul scriitor menționat [9] ; cf., de altfel, în gramatica lui Alecsandri (ca și la Bolintineanu) și situația inversă — formă de prezent slab în locul unuia tare — *aprobează*, p. 146.

Unele fapte de limbă nu numai că nu pot demonstra nimic în privința paternității textului, dar sînt greșit aduse în discuție drept elemente de influență franceză [10] susceptibile de a fi atribuite unui străin. În această situație este varianta *monastire* (din *ca să vizite monastirele*), pe care Al. Niculescu o explică prin fr. *monastère(s)*, deși este vorba de un fonetism arhaic, reproducînd etimonul slav (și grecesc) al acestui cuvînt : vezi în DLR citate cu *o* de la 1602 (cea mai veche atestare a cuvîntului e în această variantă) ; pentru prezența repetată a variantei în discuție în opera literară (poezie, proză și teatru) a lui Vasile Alecsandri vezi DLR, *Studii de istoria limbii române literare...*, p. 165 și Florin D. Popescu, *Limba și stilul poeziei lui Vasile Alecsandri*, București, 1980, p. 68 (e de notat că ea apare și în *Poezii populare ale românilor* adunate și întocmite de Vasile Alecsandri [11]). Surprinde de asemenea includerea printre „cuvinte și construcții franceze care nu par a fi fost în uzul românesc" a lui *ce gîndești?* (= *qu'en PENSEZ vous?*) — sens și construcție cu caracter popular care apar și la Creangă (vezi DA).

„Construcția *la munți* în loc de *în munți* sau *la munte*" din *Unde are de gînd a merge Măria sa? La munți, ca să vizite monastirele* este reliefată

---

[9] Vezi *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, redactori responsabili Al. Rosetti și B. Cazacu, București, 1969, vol. 2, p. 55, 90, 120.

[10] Printr-o inadvertență grafică (tipărirea cu majuscule) apare prezentat astfel și *locandă*, în categoria cuvintelor de „origine franceză" neuzuale glosate în text : *hai la birt, la LOCANDĂ (la restaurant* [de fapt *restorant*])... (= *allons au restaurant...*) ; francez este aici *restorant*, care apare alături de sinonimele sale *birt* (< scr.) și *locandă* (<ngr., it.).

[11] Vezi ediția critică a lui Gh. Vrabie, București, 1965, vol. I, p. 163, 250 și urm.

în două rînduri ca și cum ar fi de neconceput ca ea să apară „în românește", „sub pana unui poet ca V. Alecsandri". Fără a-i putea opune un context identic din opera poetică, mi se pare că *de la munți* din *Era Domnița, fiica lui Dragoș de la munți, / Scăpată din robia tătarilor călare* (legenda *Ghioaga lui Briar*) este o construcție suficient de asemănătoare pentru a îndemna la mai multă prudență. De altfel, textul francez al dialogului din gramatică nu explică, prin *dans les montagnes* (p. 145), prepoziția *la* în locul lui *în*.

De asemenea, inversiunea din forma de condițional *Găsi-aș oare dilijanță pentru Iași? (= Trouverai-je une diligence pour Jassi?)*, pe care și I. Șiadbei (*art. cit.*, p. 316) o considera un exemplu de limbă „cu totul necorectă sau fantezistă", are în sprijinul ei atît frecvența inversiunii altor forme verbale (perfectul compus, viitorul) — și chiar a condiționalului în alte structuri — la Alecsandri și, în general, în epoca dată, cît și cel puțin următorul exemplu cu o structură similară dintr-un enunț exclamativ: *Ah! da-o-ar Domnul să-mi îndrept/Această mînă ruptă (Peneș Curcanul)*.

Dintre faptele de limbă citate de Al. Niculescu în favoarea ipotezei sale, numai pentru locul adjectivului *singur(e)* din [*Dar*] *locuitorii singurilor provincii* [*Moldova și Valahia sînt în mare număr?*] *(= les habitants des seules provinces)* nu sînt în măsură să indic, în momentul de față, o paralelă din opera lui Alecsandri sau a unor contemporani ai săi. Avem a face aici, în mod indiscutabil, cu o sintaxă influențată de franceză, dar nu se poate susține că o asemenea construcție nu ar fi fost posibilă în exprimarea unui român bilingv ca Alecsandri, într-o perioadă cu atîtea alte calcuri (vezi partea întîi a articolului lui Al. Niculescu, unde sînt prezentate ca normale în epocă exemple de tipul *Ce se zice de nou? = Que dit-on de nouveau?*), cu atît mai mult cînd e vorba de o traducere pornind de la textul francez, așezat în pagină în prima coloană. În orice caz, acest unic exemplu este o probă prea slabă pentru gravitatea concluziei pe care ar urma să o antreneze.

Argumentele referitoare la partea teoretică a gramaticii sînt în număr de trei și toate apar subsumate observației că „această *Gramatică* este alcătuită — uneori — din punctul de vedere al unui vorbitor avînd ca limbă maternă franceza sau cunoscînd bine limba franceză sau italiana": punctul de vedere al limbii-bază (al limbii celui care învață alta) este însă, în mod evident, o condiție a oricărui manual pentru străini, deci adoptarea lui nu poate spune nimic despre apartenența etnică a autorului. Cele trei argumente concrete sînt cuprinse în următoarea frază interogativă: „Cine ar fi putut distinge numai d o u ă genuri la substantivele românești (ca în italiană și franceză) și numai t r e i conjugări în loc de patru, ca în franceză, cine ar fi putut considera între verbele neregulate pe... *chema (a)* și *zbura (a)*?"

Recunoașterea numai a două genuri în limba română este însă o poziție pe care se plasează numeroase alte gramatici mai vechi, dintre 1780 și 1840 inclusiv (fapt subliniat de I. Șiadbei [12]: „Admițînd, cu alți gramatici care l-au precedat, că în limba română nu sînt decît două

[12] *Art. cit.*, p. 315.

genuri...”); e interesant de remarcat, pe de o parte, că acestea au, în general, autori români (latiniști, de la S. Micu la A. T. Laurian) și, în orice caz, modelul unor limbi cu trei genuri (latina în primul rînd, germana în cazul lui I. Piuariu-Molnar, A. Marki și A. Clemens), iar, pe de alta, că un autor străin ca francezul J. Vaillant distinsese în gramatica sa din 1836 trei genuri, admițînd genul neutru după modelul gramaticii lui Eliade Rădulescu [13]. Adoptînd descrierea cu numai două genuri, Alecsandri are grijă să noteze că „o mulțime de cuvinte care sînt masculine la singular schimbă genul la plural și se declină ca substantivele feminine” (p. 11) — și să facă tipuri speciale din aceste substantive în legătură cu articularea *(ibidem)*, desinențele de plural (p. 16) și alternanțele fonetice (p. 17—18) —, ceea ce corespunde, de fapt, cu descrierea formală a substantivelor neutre, numite eterogene sau ambigene în unele gramatici contemporane cu cea în cauză.

Clasificarea verbelor românești în numai trei conjugări (I în *-a*, II în *-e*, cu subtipurile 1. *-e* neaccentuat și 2. *-e* accentuat, III în *-i*) este, la prima vedere, o particularitate a gramaticii lui Alecsandri față de celelalte gramatici, anterioare și contemporane, care vorbesc de patru conjugări. Ea nu este totuși o particularitate absolută, întrucît are unele precedente. Cel mai vechi predecesor este moldoveanul T. Școleriu, care în gramatica sa din 1789 are patru conjugări, dar acestea rezultă din separarea în conjugări diferite (a III-a, respectiv a IV-a) a verbelor în *-i(re)* față de cele în *-î(re)*, în timp ce conjugarea a II-a, în *-e(re)*, include verbele în *-é(re)*, de tipul *vedé(re)*, fapt explicat de Zamfira Mihail [14] prin grafia conformă cu pronunțarea regională *-é* pentru *-ea*. Cele patru conjugări admise de munteanul I. Golescu în 1840 se datoresc și ele separării verbelor în *-i* (III) de cele în *-î* (IV); aici însă conjugarea a II-a se limitează la verbele în *-e* neaccentuat, cele în *ea*, de tipul *bea*, *cădea*, *durea*, fiind încadrate la conjugarea I în *-a* (Alecsandri, în schimb, încadrează la verbele în *-é* nu numai tipul *cadé*, *mâné*, *ședé*, *vedé*, ci și tipul în *-ĭé*, *-ié : taié*, *mânié*, datorită admiterii formelor regionale cu *-e* pentru *-a : taiétsi*, *taiét*). Mai interesantă este poziția lui Eliade Rădulescu, care în gramatica sa din 1828 stabilește patru conjugări, în ordinea, originală (cf. însă Ienăchiță Văcărescu, 1787 : I *-a*, II *-e*, III *-i*, IV *-ea*) și amintind de cea a contemporanului nostru Alf Lombard [15], I *-a*, II *-i* sau *-î*, III *-e* și IV *-ea*, dar în privirea (auto)critică din 1847 [16] revine asupra acestei clasificări, grupînd la un loc verbele în *-e* și *-ea*, ceea ce dă un total de trei conjugări, identice cu cele ale lui Alecsandri, cu deosebirea că sînt prezentate în altă ordine. Cum nici Școleriu, nici Eliade sau Golescu nu erau străini, e de la sine înțeles că o clasificare de acest tip nu indică în mod necesar un autor neromân, mai precis „un filolog... cunoscător al francezei și al italienei”. În ce privește afirmația lui Al. Niculescu că această clasificare a verbelor

---

[13] Vezi Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914.

[14] *Gramatica românească a lui Toader Școleriu* (**Lecțione**, *Iași, 1789*), în „Studii și cercetări științifice”, Iași, Filologie, XIV, 1963, nr. 2, p. 178.

[15] Vezi *Le verbe roumain. Etude morphologique*, t. I—II, Lund, 1954—1955 : I și II *-a* (cu prezent tare, respectiv slab), III și IV *-i(-î)* (cu prezent tare, respectiv slab), V *-ea*, VI *-e*.

[16] *Litteratura. Critica*, I, București, 1860, p. 24 ; vezi *Gramatică românească* de Ion Heliade Rădulescu, ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, București, 1980, p. 498.

românești în trei conjugări ar fi „ca în franceză", trebuie arătat că modelul respectiv este mult mai tîrziu adoptat în franceză, gramaticile din secolul trecut admițînd de regulă patru (unele chiar cinci) conjugări [17].

Calificarea drept neregulate a verbelor *chema* și *zbura* (și a altora) nu este atît de aberantă, cum o prezintă Al. Niculescu, pentru a găsi și în aceasta intervenția unui străin. Noțiunea de verb neregulat este considerată și astăzi relativă, admițîndu-se diverse grade de neregularitate, ceea ce face ca numărul verbelor considerate ca atare să difere de la un cercetător la altul [18]. Listele de verbe neregulate încheiate cu „etc." de Alecsandri la fiecare conjugare nu ating amploarea celor din gramatica lui Iordache Golescu (1840), unde numai la conjugarea I se dau 76 de verbe neregulate [19]; printre acestea figurează multe existente și în listele lui Alecsandri *(certa, (în)cerca, lega, purta, ruga* și *zbura)*, a căror calificare sub raportul flexiunii nu surprinde dacă avem în vedere criteriul alternanțelor fonetice, explicit formulat de Alecsandri în observațiile care însoțesc seriile de verbe neregulate : „verbele neregulate din seria a doua [*zbura*] schimbă vocala *u* în *o*..., *u* în *oa*..." (p. 53); „în verbele neregulate din seria a patra [*certa, chema* etc.] se schimbă *e* în *ea*..." (p. 54). Concepția vechilor gramatici descriptive, realiste, asupra verbelor neregulate este surprinzător de asemănătoare cu aceea a descrierilor moderne făcute în vederea formalizării gramaticii[20]. Ceea ce unește aceste lucrări, atît de îndepărtate în timp și de diferite în alte privințe, este absența punctului de vedere istoric-comparativ în descrierea sincronică. Tocmai de aceea o asemenea concepție asupra verbelor neregulate nu poate indica intervenția „unui filolog, deloc «improvizat»", „cu... informație... în lingvistica romanică", după cum, iarăși, nu are nici o legătură cu originea etnică a autorului.

Nu consider necesar să stărui asupra faptului că inconsecvențele ortografice în aplicarea unui sistem nou propus pentru scrierea limbii române cu litere latine (unele dintre ele explicate de Alecsandri ca variante, cum e cazul lui *ș/ss*, *ț/ts* și *ʒ/ds* — vezi p. 2, 4—5) nu pot demonstra nici ele existența unui coautor de altă origine sau de altă orientare științifică. Apreciind caracterul rațional al sistemului ortografic propus în gramatica discutată, alți cercetători au explicat inconsecvențele din aplicarea acestuia prin aceea că „poetul avea reminiscențe din alte sisteme ortografice pe care le părăsise și de care nu se putea emancipa cu totul"[21] sau, pur și simplu, prin epoca „de mari frămîntări și fluctuații ortografice"[22]. La această lipsă de unitate în ortografia epocii se referă, de altfel, și A. Ubicini, în introducerea sa intitulată *Court aperçu sur la langue roumaine* [23] (p. XXI—XXIII), iar atitudinea pe care o ia față de sistemele latinizante, italienizante și francizante, cu concluzia „Există, mi se pare, ceva mai

---

[17] Pentru oscilațiile lui Condillac între patru și cinci conjugări, vezi Valeria Guțu Romalo, *loc. cit.*

[18] Vezi Valeria Guțu Romalo, *Verbes irréguliers*, în RRL, XI, 1966, nr. 3, p. 239—248.

[19] Vezi Romulus Ionașcu, *lucr. cit.*, p. 151 și *Istoria lingvisticii românești*, p. 55.

[20] Vezi poziția lui Gr. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, în SCL, XI, 1960, nr. 1, p. 7—24.

[21] I. Șiadbei, *art. cit.*, p. 315.

[22] Florin D. Popescu, *lucr. cit.*, p. 25.

[23] Pe foaia de titlu *Aperçu historique sur la langue roumaine.*

simplu și mai bun, a rămîne român" (p. XXIII), cred că nu justifică presupunerea lui Al. Niculescu că el era „partizanul unei ortografii latinizante, mai apropiate de italiană și de franceză, adică mai o c c i d e n t a l i z a t e".

Examinarea argumentelor invocate de Al. Niculescu în sprijinul colaborării lui A. Ubicini la redactarea gramaticii lui V. Alecsandri duce la concluzia că, la confruntarea cu datele necesare din istoria limbii literare și din istoria lingvisticii (a gramaticilor) românești, elementele aduse în discuție își pierd valoarea probatorie cu care au fost prezentate. Respingerea argumentelor de ordin lingvistic nu înseamnă, desigur, respingerea oricărei probabilități de existență a unui (unor) coautor(i) la gramatica semnată, cu pseudonim, numai de bardul de la Mircești, dar această eventuală colaborare ar urma să fie demonstrată cu argumente de altă natură (și de altă greutate decît însemnarea pe care s-au bazat alți cercetători).

Înainte de a încheia îmi mai rămîne de făcut o precizare cu privire la o prioritate atribuită lucrării în discuție. Această *Grammaire de la langue roumaine* apărută la Paris în 1863, ediția a doua 1885, nu este nicidecum „prima noastră gramatică pentru uzul vorbitorilor străini", cum o consideră Al. Niculescu. Calificarea citată se potrivește — și a fost folosită [24] — pentru prima gramatică tipărită a limbii române, *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae*, de S. Micu și Gh. Șincai, Viena, 1780, care cuprinde și ea, în afară de gramatica propriu-zisă, un vocabular bilingv organizat pe cîmpuri semantice și cîteva texte dialogate. Chiar dacă nu am lua în considerare — deși nu văd de ce — gramaticile scrise în latină, sînt de reținut mai multe gramatici ale limbii române scrise pentru germani sau pentru ruși, iar prima gramatică a limbii române destinată francofonilor este aceea a lui J. A. Vaillant — căruia i se atribuie și rolul de a-l fi îndemnat pe Alecsandri la o întreprindere asemănătoare — : *Grammaire vallaque à l'usage des Français*, București, 1836; ediția a doua, 1840, *Grammaire roumaine...*[25]; trebuie corectată deci și caracterizarea mai modestă făcută de Al. Iordan acum cîteva decenii [26], după care gramatica lui Alecsandri ar fi cea dintîi gramatică românească în limba franceză. Gramatica lui Alecsandri este numai prima gramatică a limbii române scrisă de un român pentru francofoni și este importantă, în acest sens, prin publicarea ei în Franța, unde același Vaillant, amintit înainte, consacrase limbii române un capitol din lucrarea sa în trei volume *La Roumanie ou Histoire, langue, littérature, ortographe, statistique des peuples de la langue d'Or, ardialiens, vallaques et moldaves résumés sous le nom de romans*, Paris, 1844, citată de A. Ubicini în introducerea la gramatica discutată aici (p. XXIII).

Ianuarie 1983

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

---

[24] Vezi, de exemplu, Mircea Zdrenghea, în studiul introductiv al ediției sale: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae*, Cluj-Napoca, 1980, p. XX.

[25] Pentru toate acestea vezi Romulus Ionașcu, *lucr. cit.* și *Istoria lingvisticii românești*.

[26] În ambele articole citate.

NOTE PE MARGINEA UNEI EDIȚII EMINESCU*

DE

ȘTEFAN BADEA

Pe măsură ce anii trec, editarea poeziei lui Eminescu devine, paradoxal, tot mai anevoioasă, căci fiecare nou editor este obligat să consulte nu numai manuscrisele eminesciene și textele tipărite în timpul vieții poetului, ci și toate edițiile anterioare. Și aceasta deoarece — exagerînd puțin lucrurile —, cu fiecare act editorial, ni se propune, dacă nu un alt Eminescu, oricum, o altă față a poeziilor acestuia. Ne-am convins o dată mai mult urmărind ultima ediție a poeziei — antume și postume — eminesciene datorată lui D. Murărașu.

Profesorul Murărașu are o îndelungă și bogată experiență în editarea operei poetului nostru național. Începutul l-a făcut în 1931, cînd a editat scrierile politice ale lui Eminescu, urmate, în 1935, de cele literare, apoi, la un an, de ediția de *Literatură populară*, reluată în 1938 și, ca ediție critică, în 1977 (București, Editura Minerva) și 1979 (în colecția B.P.T.). În sfîrșit, să mai amintim că o primă ediție critică a poeziei lui Eminescu o realizase D. Murărașu în 1970 (vol. I, II) — 1972 (vol. III). Dacă adăugăm la acestea editarea *Scrisorilor* în colecția Lyceum, seria „Texte comentate", a Editurii Albatros (București, 1972) și volumul *Comentarii eminesciene* (Editura pentru literatură, București, 1967), putem afirma, fără exagerare, că avem în profesorul D. Murărașu unul din principalii editori și exegeți ai operei lui Eminescu.

Trebuie spus însă, imediat, că, alături de ediția princeps alcătuită de Maiorescu (decembrie 1883), de referință rămîne, pentru oricine se ocupă de lirica marelui poet, ediția Perpessicius (inițiată la Fundația pentru literatură și artă... în 1939), în ciuda faptului că aceasta a suscitat cele mai multe discuții, începînd cu „interpelările" lui Șerban Cioculescu din cele 8 scrisori trimise editorului în aprilie — mai 1953 (și publicate în *Caietele Mihai Eminescu*, vol. I, București, 1972 și vol. II, București, 1974) și continuînd cu intervențiile profesorului Ion Crețu (într-o suită de articole găzduite de LR începînd din 1959), lui Traian Costa (LR, XI, 1962, nr. 5) sau lui Victor Buescu (într-o comunicare prezentată la „Colocviul Eminescu" organizat la Veneția în 1964), ca să nu le amintim decît pe cele mai importante. De unele din rectificările propuse, Perpessicius a ținut seama la alcătuirea ediției de *Opere alese* din 1964, care, după expresia eminentului filolog, „reprezintă (...) ultimul cuvînt în materie de text eminescian" (v. M. Eminescu, *Opere alese*, vol. I, p. 243). Una din aceste rectificări (înlocuirea substantivului *moarte* cu *minte* în versul al treilea din *Se bate miezul nopții...* : „Pe căi bătute-adesea vrea *mintea* să mă poarte") va fi fost operată în urma intervenției lui D. Murărașu în „Revista Societății « Tinerimea română »" din ianuarie 1942.

---

* Eminescu, *Poezii*, I—III, ediție critică de D. Murărașu, București, Editura Minerva, 1982.

Cele mai multe discuții au fost prilejuite, însă, de redactarea *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu* (DE). Colectivul de autori ai acestuia, condus de T. Vianu, a introdus unele modificări în citatele extrase din ediția Perpessicius, „pornind de la diferențele existente între textul tipărit de poet în timpul vieții sale și textul reprodus de ediția de poezii îngrijită de acad. Perpessicius" (DE, p. 633). Așa cum spuneam, unele rectificări propuse între 1939 și 1964 fuseseră acceptate și de Perpessicius în ediția *Opere alese* din 1964, dar la data aceea redactarea DE era deja încheiată, încît respectiva ediție nu a mai putut fi valorificată.

Într-o *Anexă*, DE tipărește cinci *Tabele* conținînd : I *Cuvinte eliminate*, II *Cuvinte introduse*, III *Cuvinte înlocuite*, IV *Variante înlocuite* și V *Forme gramaticale înlocuite*. Dintre aceste liste, cele mai ample sînt cele care conțin variantele înlocuite (de tipul : *altar / altari*, *astfel / astfeli*, *blesteme / blăsteme*, *călare / calare*, *brațe / brață*, *galeși / galiși*, *prin / pin* etc. etc.) și forme gramaticale înlocuite (de tipul : *a / al*, *al / a*, *arborului / arborelui*, *cari / care*, *deșteptărei / deșteptării*, *inimele / inimile*, *mînele / mîinile* etc.etc.). De altfel, majoritatea luărilor de poziție în legătură cu editarea operei eminesciene care au urmat (Flora Șuteu, *Literarizare, modernizare și critică de text în editarea poeziilor lui Eminescu*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. I, București, 1969, p. 317—337 ; Gh. Bulgăr, *Sinteze critice pentru o nouă ediție a poeziilor lui Eminescu*, în LR, XXIII, 1974, nr. 6, p. 499—514 ; Ion Gheție, *Pentru o nouă ediție a poeziilor lui Eminescu*, în *Caietele Mihai Eminescu*, III, București, 1975, p. 126—139 ; etc.) privesc aceste probleme.

O prezentare, a i c i, a diverselor puncte de vedere, care, de altfel, converg, în sensul întocmirii unei ediții „după criterii științifice", nu își are nici locul și, poate, nici rostul. Ne-am propus doar să urmărim ultima ediție, datorată lui D. Murărașu, în comparație cu ediția de *Opere alese* a lui Perpessicius și cu modificările propuse de redactorii DE în ceea ce privește cuvintele introduse, eliminate ori înlocuite. În legătură cu variantele fonetice ori gramaticale înlocuite, vom spune numai că nici ultima ediție critică nu se ghidează exclusiv după „criterii științifice".

Din cele 29 de modificări operate de autorii DE în textul poeziilor antume din ediția mare a lui Perpessicius (este vorba — repetăm — doar de cuvintele introduse, eliminate sau înlocuite), 13 apăruseră și în ediția *Opere alese* din 1964. Față de această din urmă ediție, cea a lui Murărașu acceptă alte 10 modificări. O primă constatare ar fi, deci, aceasta : ediția Murărașu nu acceptă toate rectificările propuse de DE, deși ele se datorau unui colectiv de specialiști. Dacă adăugăm faptul că 13 din modificările acceptate de Murărașu fuseseră operate de Perpessicius, iar cele 6 neacceptate nu au fost operate nici de marele editor, constatăm că în 19 din cele 29 de rectificări cei doi editori se întîlnesc. Faptul este îmbucurător deoarece (dacă mai e nevoie să spunem) cu cît mai multe ediții critice se „întîlnesc" în stabilirea textului, cu atît garanția unui Eminescu „autentic" este mai mare.

Din păcate, în foarte multe alte locuri cele două ediții nu cad de acord. Iată cîteva din inadvertențele care au implicații în semantica poetică a textului :

1. Versul 6 din *LA MORMÎNTUL LUI ARON PUMNUL* („Metalica, vibrînda a clopotelor jale") apare la Murărașu fără virgulă între cele

două adjective şi doar cu primul adjectiv articulat : „*Metalica vibrîndă* a clopotelor jale". Ca urmare, *vibrîndă* nu mai este coordonat cu *metalica*, ci îi conferă statut de substantiv, determinîndu-l. Forma aceasta a versului se află în textul definitiv al poeziei (ms. 2259, f. 33^{v}), transcris de poet, cu unele mici modificări, după broşura în care apăruse (cf. Eminescu, *Poezii*, I, p. 267).

2. Versul 38 din *MISTERELE NOPŢII* („Unui lumea i-acordează") este transcris de Murărăşu „Unui lumea-i acordează". Pentru a înţelege mai exact diferenţa, redăm strofa cum apare în ediţia Perpessicius : „Dar aşa ne e destinul, / Vitreg prea adeseori, / Unui *lumea i-acordează*, / Iar pe altul îl botează / Cu-a lui rouă de plînsori". Legat de substantivul *lumea*, *i* funcţionează ca atribut pronominal al acestuia, făcîndu-ne să ne gîndim la o „lume a destinului", în timp ce la Perpessicius are funcţia de complement indirect pe lîngă verbul *a acorda* („a oferi"). La capitolul *Comentarii*, Murărăşu nu precizează sursa modificării. Înclinăm să acceptăm varianta din ultima ediţiie (cu *i-* atribut pronominal), întrucît păstrează, şi la nivel sintagmatic, opoziţia *lume / rouă de plînsori (lumea-i* vs *a lui rouă de plînsori)*.

3. Versul 20 din *JUNII CORUPŢI* („Ce foc făr-a se stinge, ce drept fără să-mi mintă") apare la Murărăşu sub forma „Ce foc făr-a se stinge, ce drept *făr' să nu* mintă". Eliminarea pronumelui personal *-mi* are drept consecinţă obiectivarea ideii (şi a sentimentului poetic). În capitolul final, Murărăşu precizează doar că „singur G. Bogdan-Duică dă corect acest vers, ceilalţi editori dau : „fără să-mi mintă" (I, p. 293).

4. Versul 5 din *AMICULUI F.I.* („V-aţi dus cu anii, ducu-vă dorul") prezintă situaţia inversă, în sensul că Murărăşu introduce un *-mi* (adjectiv pronominal posesiv, de data aceasta) pe lîngă substantivul *anii* („V-aţi dus cu *anii-mi*, ducu-vă dorul"). Varianta aceasta este susţinută de ms. 2259 şi de ediţia G. Bogdan-Duică, singura — iarăşi — care „dă forma corectă" (I, 296). Să observăm că varianta Duică — Murărăşu accentuează tendinţa de personalizare puternică a lirismului (v. în poezia respectivă : verbele la persoana I sg., *viaţa vieţii mele*, *buza mi-e rece*, *viaţa mea*, *crezului meu*, *viaţa-mi*, *mi-e neagră gura*, *îmi tîrăsc soarta* etc. etc.).

5. Versul 10 din *VENERE ŞI MADONĂ* („Suflet îmbătat de raze şi d-eterne primăveri") apare la Murărăşu cu forma „*Sufletu-mbătat* de raze şi d-eterne primăveri", fără ca, la capitolul *Comentarii*, versul să fie discutat. Deosebirea este că, în timp ce la Perpessicius construcţia funcţionează ca apoziţie pe lîngă numele propriu Rafael („Rafael, pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată, / Suflet îmbătat de raze şi d-eterne primăveri, / Te-a văzut..."), în varianta din ediţia Murărăşu, forma articulată a substantivului *suflet* presupune un element de joncţiune absent : *cu-;* or, lipsa acestui element îi conferă construcţiei autonomie sintactică, sporindu-i, astfel, efectul poetic. Procedeul acesta este frecvent utilizat de Eminescu, şi nu doar în poezia începuturilor sale artistice ; iată numai cîteva exemple :

> Şi maicii ce strînge pruncuţu-i la sîn,
> *Privirea de lacrime plină*,
> *Speranţa*

Să treci tu prin ele, o sfîntă regină,
Cu păr lung de raze, cu ochi de lumină,
În haina albastră stropită cu aur,
Pe fruntea ta pală cunună de laur.

Mortua est

S-avîntă pe cal și pleacă
Părul-n vînturi, capu-n piept,

Făt-frumos din tei

Un arc de aur pe-al ei umăr,
Ea trece mîndră la vînat

Diana

Iar pe piatra prăvălită, lîngă marea-ntunecată,
Stă Orfeu — *cotul în razim pe-a lui arfă sfărîmată...*

Memento mori

(Pentru valorile stilistice ale procedeului și pentru alte exemple, v. G. I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, București, Editura științifică, 1965, p. 73—74).

Împotriva considerării versului ca apoziție pe lîngă *Rafael* (așa cum apare la Perpessicius) pledează două amănunte: dislocarea apoziției, ucru puțin obișnuit, și utilizarea altor trei apoziții în strofa anterioară („Venere, *marmură caldă, ochi de piatră ce scînteie,* / *Braț molatic ca gîndirea unui împărat poet*").

6. Versul 47 din *EPIGONII* („*Zugrăvește* din nou iarăși pînzele posomorîte") este transcris de Murărașu „*Zugrăvite* din nou iarăși...". Sîntem convinși că este vorba pur și simplu de o greșeală de tipar (de altfel, realizarea tipografică a ediției lasă de dorit, de nenumărate ori neputîndu-se deosebi virgula de punct), întrucît strofa își pierde unitatea sintactică: Negruzzi „Moaie pana în coloarea unor vremi de mult trecute / *Zugrăvite* din nou iarăși pînzele posomorîte / Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni".

Ar trebui să socotim adjectivul *zugrăvite* atribut al substantivului *vremi*, iar *pînzele*, subiect, ceea ce contextul gramatical nu permite decît cu prețul altor modificări (introducerea unei virgule după adverbul *iarăși*, eliminarea pronumelui relativ *ce* și, eventual, pentru a păstra consecvența stilistică a timpurilor verbale, trecerea verbului *a arăta* la prezent). Dar asta n-ar îndrăzni să facă nimeni.

7. *Ne-voită* ni se pare a fi și articularea substantivului *ploaie* din versul 12 al poeziei *MORTUA EST* („Te văd ca o umbră de-argint strălucită, / Cu-aripi ridicate la ceruri pornită, / Suind, palid suflet, a norilor schele, / P(r)in *ploaia* de raze, ninsoare de stele"). La Perpessicius, întîlnim *ploaie de raze* și, în lipsa unei argumentări, a precizării sursei care a impus rectificarea, optăm pentru această formă, paralelă cu „*ninsoare* de stele".

8. Versul 170 din *SARA PE DEAL* (poezia a fost încadrată în poemul *Eco*, deoarece, ca inspirație și ca elaborare propriu-zisă, „merge" cu postuma respectivă) este transcris „Ore întregi *spune-ți-oi* cît îmi ești dragă !", spre deosebire de ediția Perpessicius, unde apare forma literari a viitorului *(spune-ți-voi)*. Fără o confruntare a tuturor izvoarelor nu putem pleda pentru o anumită variantă morfologică; mai ales că, pe parcursul poeziei, formele literare de viitor alternează cu cele familiare

9. În versul 96 din EGIPETUL („Racle ce încap în ele *epopee.* unui scald"), la Murărașu apare, în loc de *epopeea, fantazia*. La *Comentarii*,

deşi se precizează : „Episodul *Egipetul*, apărut în « Convorbiri literare », îl încadrăm, *aşa cum este în forma publicată* (s.n., Şt.B.), în poemul din care face parte în chip firesc" (I, 355) şi se dau deosebirile dintre manuscris (2259, f. 87^v — 89^v) şi tiparul din „Convorbiri", în cîteva versuri, printre care şi 96, este adoptată forma din manuscris. Să mai notăm că, în variante anterioare, poetul se gîndise şi la *„theogonia* din gîndirea unui scald" (v.ms. 2257, f. 90—95).

Am fi adoptat, din ms., ortografierea cu iniţială majusculă a substantivului *Scald*, pentru a atrage atenţia că este vorba de numele vechilor poeţi scandinavi. În ceea ce priveşte deosebirea dintre *epopee* şi *fantazie*, să observăm că ultimul este, pe linia ideii poetice, mai cuprinzător, dat fiind că epopeea e produsul fatal limitat al fanteziei nemărginite.

10. Versul 107 din aceeaşi poezie are, la Perpessicius, forma „Pe-ale Nilului *lungi* valuri", ca şi în ediţiile Maiorescu. În ms. 2259 apare „*lucii* valuri", iar în ediţia Murărăşu „*mari* valuri", fără a se preciza de unde provine această variantă.

11. Versul 133 este corectat prin înlocuirea conjuncţiei *ca*, din ediţia Perpessicius, prin *că*. Într-adevăr, conjuncţia *că* este cerută de forma de perfect compus din versul 135 :

> Şi se poate *că* spre răul unei ginţi efeminate,
> Regilor pătaţi de crime, preoţimei desfrînate,
> Magul, paza răzbunării, *a citit* semnul întors ;

Înlocuirea fusese operată de autorii *DE*.

12. „Sorind viaţa lor de basme prin cîmpie *răsipiţi*" este versul 144 *(Egipetul)* din ediţia Murărăşu. Aceeaşi formă, literarizată însă, în sensul că ultimul termen este transcris *risipiţi*, iar în locul prepoziţiei *prin* întîlnim *pe*, se găseşte în ediţia din 1939 a lui Perpessicius. În ediţia *Opere alese*, Perpessicius înlocuise pe *risipiţi* cu *nisipiţi*. Din păcate, versul nu este glosat în nici una din ediţii.

13. În versul 31 din *CUGETĂRILE SĂRMANULUI DIONIS*, la Perpessicius întîlnim construcţia *sat de mîţe*, în timp ce la Murărăşu apare *stat de mîţe*. Varianta Murărăşu se află în „Convorbiri". Rectificarea fusese făcută de C. Botez în ediţia din 1933. Perpessicius a adoptat-o, socotind că „*vornic* şi *boierie* se potrivesc mai bine *satului*, cum e şi-n *Sărmanul poet*" (cf. M. Eminescu, *Opere alese*, I, p. 286). Murărăşu revine la forma din „Convorbiri", considerînd că „Eminescu putea foarte bine să scrie « stat de mîţe » în ultima redacţie, făcîndu-se astfel mai naturală trecerea de la versul 37 : « De-ar fi-n lume numai mîţe. . . »". Şi, continuă ultimul editor : „Vornic nu este numai primarul vreunui sat, am avut doar în trecutul nostru vornic de Ţara-de-Sus şi vornic de Ţara-de-Jos" (I, 364).

14. *Creţi ai cărei* fusese forma propusă de Ibrăileanu şi acceptată de Perpessicius în locul construcţiei *creţa-i cărei*, din „Convorbiri" şi Maiorescu, pentru începutul versului 182 din *ÎMPĂRAT ŞI PROLETAR :* „Uimit privea cezarul la umbra cea din nouri / Prin *creţi ai cărei* stele lin tremurînd transpar". Murărăşu propune „forma simplă şi corectă : Prin creţii cărei" (I, 375). Simplă va fi fiind această formă, dar corectă rămîne cea propusă de Ibrăileanu. Articularea substantivului *creţi* cere *căreia!*

15. Versurile 189—190 din aceeași poezie erau în „Convorbiri" :

> Din nou : de unde vine și unde merge? Floarea
> Dorințelor obscure sădite în noian.

În ms. 2262, f. 43, întîlnim

> Din nou — de unde este și unde merge. Floarea
> Dorințelor obscure sădite în noian.

Iar la Ibrăileanu și Perpessicius :

> Din nou : de unde vine și unde merge floarea
> Dorințelor obscure sădite în noian?

Murărașu propune, „avînd în vedere că Eminescu adesea, scriind grăbit, face unele greșeli :

> [În orice minte lumea își pune întrebarea]
> Din nou : de unde vine și unde merge? — Floare-a
> Dorințelor obscure sădite în noian.

Înțelesul este astfel clar și în acord și cu strofa următoare" (I, 376). Forma propusă este comentată convingător în *Cuvîntul de lămurire* (cf. I, p. XV).

16. În versul 95 din *CĂLIN (FILE DIN POVESTE)*, „Cînd pierdută razimi fruntea de-arzătorul meu obraz", este înlocuit substantivul *fruntea* (care apare în ediția Perpessicius) cu *fața*, așa cum este în ms. 2283 și în „Convorbiri". Înlocuirea fusese operată în DE.

17. În versul 253 din același poem, Murărașu introduce o virgulă între *țînțarii* și *lăutarii* („Vin țînțarii, lăutarii, gîndăceii, cărăbușii") făcînd din al doilea substantiv un atribut apozițional (asemănător cu un termen autonom din punct de vedere sintactic), cînd, de fapt, el este un atribut de identificare pe lîngă *țînțarii*.

18. Înlocuirea prepoziției *pe* cu prepoziția *de* în versul 26 din *STRIGOII* („Căci Odin părăsise de gheață nalta-i domă") face din substantivul *gheață* un atribut antepus al lui *domă*, așa cum, de altfel, contextul cere, și nu un circumstanțial de loc al verbului *părăsise*, cum apare în ediția Perpessicius.

19. Eliminarea articolului hotărît al substantivului *cale* (la Perpessicius : *calea*), în versul 248 din poezia amintită, transformă termenul *reginei* din atribut în complement indirect :

> Căci vîntul adunat-a de flori de tei troiene,
> Și le așterne-n *cale* reginei dunărene. —

Sursa modificării nu este precizată.

20. *Alături*, din ediția Perpessicius (versul 251 din *Strigoii* : „Cum ei mergînd alături se ceartă și se-ntreabă"), este înlocuit cu locuțiunea adverbială *ca vîntul*. Modificarea fusese operată, pe baza textului din „Convorbiri", din ediția Maiorescu și din ms. 2254, f. 140, de către autorii DE.

21. În versul 268 din aceeaşi poezie („Ei trec în răpejune prin rîuri fără punţi"), *prin* înlocuieşte prepoziţia *de* din ediţia Perpessicius. Contextul validează, credem, varianta Murărăşu.

22. În versul 12 din *RUGĂCIUNEA UNUI DAC* este înlocuit *omenime* (care apare la Perpessicius) cu *omenire* : „El este-al *omenirii* izvor de fericire". Nu se precizează sursa înlocuirii.

23. Plasarea virgulei înaintea termenului *fecioară*, în versurile 9 şi 151 din *SCRISOAREA I* („Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta, fecioară"), face din acesta, în ediţia Murărăşu, un substantiv în vocativ, şi nu un adjectiv, atribut al *luminii* cum este la Perpessicius. După Murărăşu, „« lumina fecioară » este inteligibilă, dar nu spune mare lucru. Pentru Eminescu, luna nu putea fi decît *Diana*, *casta*, *fecioara* şi, potrivit cu aceasta, versul 9 trebuie citit :

Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta, fecioară...

Să se observe — adaugă editorul — că pasajul întreg are ton de invocaţie" (III, 226).

24. La Perpessicius, versul 53 al *SCRISORII II* este „Şi cum neagra vecinicie ne-o întinde ne învaţă", în timp ce la Murărăşu e „Şi cum neagra vecinicie ne-o întinde şi ne-nvaţă". Varianta Murărăşu se încadrează m a bine contextului, dar izvoarele modificării nu sînt specificate.

25. În versul 67 din aceeaşi poezie, Murărăşu înlocuieşte verbul *păreau* cu *pereau* : „Capul greu cădea pe bancă, *pereau* toate-n infinit". Rectificarea o făcuse, în ediţia sa din 1914, A. C. Cuza. Aşa cum observa Victor Buescu, „această variantă editorială se regăseşte în cea mai mare parte din manuscrisele eminesciene, sub grafia învechită *pereau*, care era ortografia curentă pentru *piereau*" (apud Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 505). (Gh. Bulgăr, unul din autorii DE, precizează în articolul amintit că „*Dicţionarul Eminescu* a rectificat" lecţiunea lui Perpessicius, ceea ce este inexact.) Versul a fost comentat de Leca Morariu în „Buletinul Mihai Eminescu" (1930, p. 42), care socoteşte mult mai propriu „piereau toate-n infinit". În sfîrşit, varianta *pereau* este susţinută de ms. 2260, f. 150 ş.u., ms. 2260, f. 167 ş.u., ms. 2261, f. 102 ş.u., ms. 2282, f. 18—24. Argumentele ni se par mai mult decît suficiente pentru a socoti varianta *păreau* o lecţiune greşită.

26. Înlocuirea conjuncţiei *însă* cu conjuncţia *iară* în versul 45 a *SCRISORII III* fusese operată, pe baza textului din „Timpul" şi a mss. 2282, f. 29 şi 2260, f. 87, de către autorii DE. Opoziţia între versurile anterioare şi versurile 45—46 este, astfel, atenuată :

Urlete de bătălie s-alungau după olaltă,
Iară frunzele-ascuţite se îndoaie după vînt
Şi deasupra Romei nouă se înclină la pămînt.

27. Mai greu este de ales între forma de imperfect a verbului *a sta* (ediţia Perpessicius) şi cea de prezent (ediţia Murărăşu) din versul 175 al *Scrisorii III* :

Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn
Stă zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriind o carte

Să remarcăm doar că în „Timpul", deci sub atenta supraveghere a poetului, apare forma de prezent.

28. Versul 35 din *SCRISOAREA V* („Și, înveninat de-o dulce și fermecătoare jale" — Perpessicius, dar și Scurtu, Ibrăileanu) este transcris de Murărașu „Și pătruns de-o bucurie și fermecătoare jale". Nu se dă sursa modificării. Fără a opta pentru una sau alta dintre variante să observăm, la Murărașu, construcția sintactică greoaie (două complemente de agent coordonate fără repetarea — cum ar fi normal — a prepoziției și, mai ales, a articolului nehotărît *o* pe lîngă substantivul *jale*), cînd poetul ar fi putut scrie *Și pătruns de-o bucurie și-o fermecătoare jale.*

29. Înlocuirea conjuncțiilor *și că* din versul 55 al *Scrisorii V* cu pronumele relativ *care* modifică expresia poetică în două planuri: în cel sintactic și în cel semantico-poetic. În ediția Perpessicius:

Ea nici poate să-nțeleagă că nu tu o vrei... că-n tine
E un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine,
C-acel demon plînge, rîde, neputînd s-auză plînsu-și,

Că se zbate ca un sculptor fără brațe *și că* geme
Ca un maistru ce-asurzește în momentele supreme,

propoziția „geme ca un maistru" este completivă directă a verbului *să-nțeleagă*, iar construcția *ca un maistru* este — în plan poetic — termen comparant pentru *acel demon*, în timp ce la Murărașu, versul 55 devenind „Că se zbate ca un sculptor fără brațe *care* geme", propoziția amintită funcționează ca atribut al substantivului *sculptor*, iar construcția *ca un maistru* devine termen comparant pentru *sculptor*.

Chiar dacă Murărașu ar specifica sursa modificării, tot ar trebui să observăm comparația stufoasă, neobișnuită, care ne întîmpină în aceste versuri: *sculptor*, termen comparant pentru *acel demon* este, la rîndul lui, termen comparat într-o a doua comparație.

30. Versul 59 al aceleiași poezii („*Și că* nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară" — în ediția Perpessicius) se raportează — sintactic (și poetic) — tot la verbul *să-nțeleagă* din versul 51. Murărașu elimină conjuncția coordonatoare și introduce pronumele — subiect *el*: „*Că el* nu-i cere drept jertfă pe-un altar înalt să moară". Modificarea este anunțată și în *Comentarii*, dar fără vreo motivare (cf. III, 271).

31. În versul 65 al poeziei de mai sus („Și pătruns de-ale lui patimi și amoru-i cu nesațiu" — Perpessicius), Murărașu reia, înaintea complementului *amorul*, prepoziția *de*. Introducerea acesteia, pe baza textului din „Convorbiri" și din mss. 2277, f. 56^{v} și 2282, f. 87, fusese făcută de către redactorii DE. Nu afectează semantica versului.

32. Pentru *Scrisoarea V*, editorul socotește că textul din ms. 5186 intrat în Biblioteca Academiei nu este cel ultim și definitiv și, ca atare, versiunea respectivă „nu poate fi luată în considerare în detrimentul textului concis și bine organizat din « Convorbiri literare », 1 februarie 1890 și ediția a V-a Maiorescu" (I, p. XV). În consecință, *Scrisoarea V* din

ediția Murărașu se deosebește fundamental de textul din ediția Perpessicius prin eliminarea a 8 versuri, începînd cu „Tu cu inima și mintea poate ești un paravan" și sfîrșind cu „Și-n cămara inimioarei i-aranjează la un loc...".

33. În versul 125 din *LUCEAFĂRUL*, conjuncția *dar*, din ediția Perpessicius („*Dar* ochii mari și minunați"), este înlocuită cu adverbul restrictiv *doar* (*Doar* ochii mari și minunați"). Înlocuirea fusese operată în DE, după Almanahul Societății Academice Social-literare „România Jună" și după ms. 2261, f. 202. Prezența lui *dar* în „Convorbiri" și în ediția Maiorescu este socotită de Murărașu (III, 328) „o greșeală de tipar, care s-a transmis celorlalte ediții".

34. În versul 192 este corectat, însă, atît Perpessicius, cît și Almanahul. De această dată, cum rectificarea nu a fost operată și în DE, nu-i mai cunoaștem sursele. „Ia du-t' de-ți vezi de treabă" devine, în ediția Murărașu, „Ia las' cată-ți de treabă".

35. În versul 317 al *Luceafărului* este eliminată virgula care, în ediția Perpessicius, apărea după *Hyperion* și care făcea din acest nume un vocativ:

Iar tu, Hyperion rămîi
Oriunde ai apune...

Comentariul este convingător, iar noua ortografiere redă versurilor un sens profund, conform ideii poetice: „În opunere cu ființele trecătoare, Hyperion este de esență eternă, așa încît, oriunde ar apune, tot Hyperion rămîne" (III, 334). Interpretarea ține cont și de studiul, citat, al lui D. Mazilu, *Luceafărul lui Eminescu* (București, 1937, p. 18 ș.u.).

36. D. Murărașu se adaugă acelor editori și cercetători ai poeziei lui Eminescu (G. Ibrăileanu, I. Crețu ș.a.) care consideră drept ultimă versiune, definitivă, a *Luceafărului* textul din ediția Maiorescu, text care, față de cel apărut în Almanahul „României June" și în „Convorbiri", are numai 94 de strofe și două versuri modificate. Problema a fost amplu și îndelung dezbătută, încît și numai o prezentare a discuțiilor pe care le-a prilejuit ar necesita un spațiu prea amplu. Vom reproduce doar întrebarea, legitimă, pe care ultimul editor și-o pune și ne-o pune: Cum ar putea să creadă cineva, care nu are idei preconcepute, că, fără să aibă un text justificativ, a putut Maiorescu, numai așa din simplu bun plac, să modifice un text de două ori cunoscut de public, o dată în *Almanah* și a doua oară în „Convorbiri literare", și, mai înainte, cunoscut sub aceeași formă la lecturile făcute în fața cercului literar al Junimei?" (III, 317).

37. În legătură cu poezia *PE LÎNGĂ PLOPII FĂRĂ SOȚ*, Murărașu atrage atenția, încă din *Cuvîntul de lămurire*, că „versurile 24, care încheie o strofă, și 25, cu care începe strofa următoare, pot avea sens deosebit după cum se face ortografierea, alta la Bogdan-Duică, alta la Perpessicius, alta la Ibrăileanu". Și editorul de astăzi constată: „Cercetarea textului din « Convorbiri literare » și apoi a edițiilor Maiorescu ne duce spre lămurirea chestiunii. Mai întîi, în « Convorbiri literare »,

nu avem « înmărmureai », ci « înmărmurai ». Prima formă poate avea un înțeles derivat, a doua este însă cu totul clară : deveneai de marmură, te prefăceai în marmură. Se lămurește atunci și întreaga strofă care urmează : prin arta poetului îndrăgostit, iubita ar fi căpătat eternitate și ar fi rămas în viziunea posterității ca una din acele marmuri care înfățișează un chip « de-a pururi adorat », asemănător numai cu divinitățile antice eternizate prin sculptură" (I, p. XV). Așadar, versul 24 din *Pe lîngă plopii fără soț* va fi „*Înmărmurai* măreț".

★

Nu ne-am propus o prezentare detaliată a ediției critice îngrijite de D. Murărașu. Unul din principalele merite ale acesteia este ordonarea cronologică a **întregii** creații poetice a lui Eminescu, antume și postume, fără „hotare între ele", nedistingîndu-se unele de altele decît prin caracterele tipografice (poeziile publicate de poet au fost culese cu caractere cursive). Valabilitatea criteriului este dincolo de orice discuție, chiar dacă „datarea nu poate fi decît aproximativă". Cititorul (specialist sau ne-) are în fața sa, pentru prima oară, poezia eminesciană într-un întreg organic, fapt care-i permite nu atît pătrunderea în laboratorul eminescian (cum se întîmplă cercetînd ediția Perpessicius, ce ne pune la dispoziție variantele în înlănțuirea lor), cît contemplarea și înțelegerea e d i f i c i u l u i în toată măreția sa. „Lucrarea" lui D. Murărașu va fi, din această cauză, o ediție de referință, indispensabilă de aici înainte.

Bogăția și complexitatea comentariilor ar merita, de asemenea, un articol special. Editorul stabilește tot timpul legături între diverse elemente ale construcției eminesciene, între aceasta și poezia predecesorilor ori contemporanilor, între poezia, între gîndirea poetică a lui Eminescu și lirica și gîndirea poetică sau filozofică europeană, orientală etc. Ni se propune astfel o perspectivă interioară a integrării marelui nostru poet în literatura română și universală. Iată de ce observațiile pe care le-am făcut nu diminuează (nici nu au avut această intenție) valoarea de ansamblu a ediției.

În același timp, trebuie spus că, oricît de valoroase ar fi comentariile, principala problemă a unei ediții critice rămîne textul. Or, ediția Murărașu ne întărește convingerea că poezia lui Eminescu își așteaptă încă ediția critică realizată (neapărat) de un colectiv din care să facă parte și specialiști lingviști, ediție care să nu mai dea naștere nici unei îndoieli.

Noiembrie 1982

Comuna Mineiu — Ungureni
Județul Prahova

DICȚIONARUL ORTOGRAFIC, ORTOEPIC ȘI MORFOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE (DOOM)

(IV)

PRECIZĂRI ASUPRA REGULILOR DE DESPĂRȚIRE ÎN SILABE A CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

MARINA RĂDULESCU

0. Scopul rîndurilor care urmează este acela de a evidenția cu claritate raportul dintre silabația bazată pe pronunțare și silabația bazată pe analiza morfologică a cuvintelor [1], așa cum reiese din regulile de despărțire în silabe a cuvintelor în limba română cuprinse în capitolul consacrat acestei probleme în DOOM [2]. Ne propunem să lămurim, cu acest prilej, unele aspecte implicite sau echivoce ale chestiunii, care au apărut în lucrarea menționată ca o consecință a respectării cerințelor unei exprimări cît mai concise, exprimare adecvată caracterului ei strict normativ. De aceea, capitolul respectiv conține numai un set de reguli precise, fără să indice principiile și criteriile, teoretice sau metodologice, care le-au generat.

1. Alegerea aspectului s c r i s al limbii române drept domeniu de referință în vederea elaborării normelor de despărțire în silabe a cuvintelor și a grupurilor de cuvinte legate prin cratimă (grupuri ortografice) a constituit premisa generală de la care s-a pornit în redactarea capitolului în discuție. În consecință, toate regulile stipulate aici vizează, teoretic, în exclusivitate situațiile în care, la sfîrșit de rînd, spațiul nu mai permite scrierea unui cuvînt sau a unui grup ortografic în întregime și, deci, apare necesitatea segmentării acestuia în două fragmente. În paragraful I al capitolului se arată, de altfel, că : „Regula generală și obligatorie a despărțirii în silabe a cuvintelor în limba română — valabilă atît în situațiile de sub II, cît și în cele de sub III — este interzicerea lăsării *la sfîrșit de rînd sau la început de rînd* a unei secvențe lipsite de o vocală (propriu-zisă)" (p. XXXIII, subl.ns.). Delimitînd sfera de aplicare a regulilor la domeniul despărțirii în silabe a cuvintelor la sfîrșit de rînd, precizarea subliniată de noi operează implicit disocierea dintre despărțirea în silabe la sfîrșit de rînd (= silabație) și silabisirea orală [3].

---

[1] Spre deosebire de alți cercetători, pentru care „silabație" înseamnă „despărțire a cuvintelor în silabe, ca fenomen oral" (cf. Constantin Dominte, *Note relative la silabație și scriere*, în LL, vol. IV, 1982, p. 455), în articolul de față termenul „silabație" este folosit și pentru a denumi procedeul de despărțire în silabe a cuvintelor în scris, la sfîrșit de rînd.

[2] *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982, p. XXXIII–XXXVI.

[3] De aceea, pare neîntemeiată observația lui C. Dominte referitoare la faptul că și DOOM ar lăsa „nedisociată [...] s i l a b a ț i a (vezi mai sus, nota 1) de d e s p ă r ț i r e a l a c a p ă t d e r î n d" (*art. cit.*, p. 456).

În recenta lucrare a lui G. Beldescu, *Ortografie, ortoepie, punctuație*[4], se arată că în scris despărțirea în silabe se practică nu numai la sfîrșit de rînd, ci și „cu intenții afective, cînd se transcrie rostirea răspicată" a cuvintelor, de ex. : *Eu sînt bi-bi-cul, ne-ne Ian-cu-le* ! (p. 35)[5].

2. Regulile după care se poate face despărțirea în silabe în limba română sînt grupate, în capitolul la care ne referim, în două paragrafe ; paragraful II (p. XXXIII—XXXV) cuprinde 7 reguli bazate pe pronunțare (de fapt sînt 10, pentru că ultimele 3 au fiecare cîte două subpuncte), iar paragraful III (p. XXXV) — 2 reguli bazate pe analiza morfologică (de fapt una singură, cu indicarea celor două situații în care se aplică).

2.1. Dintre regulile bazate pe pronunțare, primele trei (referitoare la despărțirea în silabe a grupurilor de vocale și semivocale) nu au implicații directe în discutarea raportului dintre silabația fonetică și cea morfologică, deci nu ne interesează aici.

Conform regulii de sub **II.4.**, dacă există o singură consoană între vocale despărțirea se face înaintea consoanei : *a-bil, re-ce, po-diș, le-gic* etc.

Regulile de sub **II.2.**, **II.6.** și **II.7.** se referă la secvențele de 2, respectiv de 3, 4 sau 5 consoane situate între vocale ; în toate aceste cazuri norma generală indică despărțirea între prima și a doua consoană a grupului, de exemplu : *ic-ni, ob-ște, mon-stru* etc. (cf. regulile **II.5.a.**, **II.6.a.** și **II.7.a.**).

În cazul secvențelor de 2 consoane intervocalice, dacă prima consoană este *b, c, d, f, g, h, p, t* sau *v*, iar a doua consoană este *l* sau *r*, despărțirea se face înaintea întregului grup consonantic : *o-blo-ni, o-braz, a-cla-ma, a-cru* etc. (cf. regula de sub **II.5.b.α.**).

În cazul unor secvențe de 3 consoane intervocalice și anume *lpt, mpt, mpț, ncș, nct, ncț, ndv, rct, rtf* și *stm*, despărțirea se face între a doua și a treia consoană a secvenței : *sculp-tor, somp-tu-os, re-demp-ți-u-ne, linc-șii* etc. (cf. regula de sub **II.6.b.**).

Foarte rar, în cazul unor secvențe de 4 sau 5 consoane situate între vocale, despărțirea se face între a doua și a treia consoană a secvenței, ca în cuvintele : *tung-sten, ang-strom, horn-blen-dă* (cf. regula de sub **II.7.b.**).

Principiul teoretic care a stat la baza formulării ultimelor două reguli menționate a fost acela al evitării la început de silabă a unui grup de consoane care nu apare și la început de cuvînt în limba română sau care apare foarte rar în această poziție [6].

---

[4] G. Beldescu, *Ortografie, ortoepie, punctuație*, Societatea de Științe Filologice din R. S. România, București, 1982.

[5] Cf. și *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1954, vol. al II-lea, p. 312.

[6] Cf. și Dan Slușanschi, *Asupra grupului* **-ngv-** *și a împărțirii în silabe a grupurilor consonantice în limba română*, în LR, XXII, 1973, nr. 3, p. 205—215 (și bibliografia indicată aici), care a propus o reformulare a regulilor de despărțire în silabe din *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a III-a (București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 36—37) conform principiului „preeminenței absolute a începutului de silabă : cel care prevalează în silabație este începutul silabei, determinabil după inventarul începuturilor admisibile ale cuvîntului în limba dată ; totodată, începutul silabei selectează *maximum posibil* din grupul intervocalic dat, pe cînd sfîrșitului silabei anterioare îi sînt lăsate acele elemente din grup care ar face imposibil începutul celei de a doua silabe" (p. 211) ; I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*, București, Editura Didactică și Pedagogică, [1975], p. 28.

2.2. Regula bazată pe analiza morfologică (de sub **III.**) prevede ca despărțirea în silabe să țină seama de elementele constitutive ale cuvintelor (compuse, derivate cu prefixe, derivate cu sufixe care încep cu o consoană de la teme terminate în grupuri consonantice) sau ale grupurilor ortografice, dacă acestea sînt analizabile sau măcar semianalizabile [7].

3. Din formularea *restricțiilor* de aplicare a celor două tipuri de reguli — fonetice și morfologice — rezultă unele aspecte interesante privind raportul dintre silabația după regulile bazate pe pronunțare și silabația după regula bazată pe analiza morfologică. Așadar, despre regulile f o n e t i c e de despărțire în silabe se spune: „*Se aplică drept reguli unice* în toate cuvintele simple și în majoritatea derivatelor cu sufixe; *sînt tolerate* în cuvintele compuse, în derivatele cu prefixe și în unele derivate cu sufixe (pentru care vezi III 1), precum și în grupurile de cuvinte legate prin cratimă (vezi III 2)" (p. XXXIII, *subl.ns.*), în timp ce regula m o r f o l o g i c ă de despărțire în silabe este redactată în următorii termeni: „În cuvintele compuse din cuvinte întregi, elemente de compunere sau fragmente de cuvinte, în derivatele cu prefixe și în unele derivate cu sufixe (derivate de la teme terminate în grupuri consonantice cu sufixe care încep cu o consoană) *se preferă* despărțirea în silabe care ține seama de elementele constitutive atunci cînd cuvîntul este analizabil sau măcar semianalizabil" [...], „De asemenea, în măsura în care nu se poate evita despărțirea (vezi IV 2), *se preferă* despărțirea după elementele constitutive la grupurile ortografice în care cratima leagă două sau mai multe cuvinte" (p. XXXV, *subl.ns.*).

3.1. Ne oprim, în primul rînd, asupra m o d u l u i de aplicare a celor două tipuri de reguli conform DOOM. Apare, credem, evident faptul că numai regulilor fonetice, care reflectă, în mare măsură, disponibilitățile reale ale vorbitorilor de rostire a silabelor [8] li se acordă caracter n e c e s a r, pentru că numai acestea *se aplică drept reguli unice*, deci obligatorii, la cel puțin o categorie de cuvinte (fiind tolerate și la toate celelalte categorii de cuvinte), în timp ce regulii morfologice de silabație, care se bazează pe capacitatea de analiză a constituenților unor cuvinte formate sau ai grupurilor ortografice, i se acordă, chiar și în scris, caracter f a c u l t a t i v; în anumite situații este recomandabilă, deci poate fi cel mult *preferată* regulilor fonetice, dar nu se aplică niciodată drept regulă unică [9]. Argumentele care au pledat în favoarea optării pentru această soluție privesc, în primul rînd, faptul că „silaba morfologică" este strict convențională, uneori chiar în flagrantă contradicție cu silaba fonetică, deci cu

---

[7] După cum arată Mioara Avram în articolul *Norma lingvistică și actualitatea extralingvistică* (în LL, vol. III, 1981, p. 372–373), regula morfologică de despărțire în silabe a cuvintelor după structura lor formativă nu reprezintă o „noutate" în DOOM; ea figura și în *Îndreptar*... (p. 36–37), precum și la Sextil Pușcariu și Teodor Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*, ediția a treia, București, 1947, p. 47–48.

[8] Pentru raportul dintre despărțirea în silabe a cuvintelor în scris și despărțirea în silabe ca fenomen oral vezi C. Dominte, *art. cit.*; cf. și DOOM, observațiile de sub **II.4.**, precum și regula **II.5.b.β.**

[9] Faptul că „alături de silabația morfologică — unica recomandată în *Îndreptar* la cuvintele compuse și la derivatele cu prefixe — se admite și cea fonetică" reprezintă „o nuanțare importantă" introdusă în DOOM (cf. *Ce e nou în* **Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române** *(DOOM)*, în LR, XXXII, 1983, nr. 1, p. 69).

capacitățile reale de pronunțare (ca în **într-***a-ju-to-ra-re* sau **ultr-***a-lu-min*) și, în al doilea rînd, faptul că numeroși vorbitori ai limbii române (chiar persoane cultivate, dar fără o pregătire lingvistică specială), necunoscînd istoria unor cuvinte uzuale, în special semianalizabile, de tipul : **abs-***tract*, **ob-***iect*, **sub-***iect*, nu pot recunoaște „silabele" morfologice și preferă silabația fonetică : *ab-stract*, *o-biect*, *su-biect*. De asemenea, calculatorul „care va dirija operația de culegere automată, prevăzută în cadrul modernizării industriei noastre poligrafice [...] poate aplica majoritatea regulilor de despărțire mai mult sau mai puțin fonetice, dar în nici un caz nu poate aplica regula morfologică. În această situație ni se furnizează un argument în plus împotriva menținerii despărțirii morfologice ca regulă obligatorie, din moment ce știm că toate textele tipărite nu o vor respecta"[10].

3.2. Un alt aspect important al problemei raportului dintre silabația fonetică și cea morfologică se referă la s f e r a de aplicare a celor două tipuri de reguli conform DOOM. Din fragmentele citate sub **3.** reiese clar faptul că regulile fonetice vizează, în mai mare sau mai mică măsură, t o a t e cuvintele din limba română, inclusiv grupurile ortografice (la unele categorii de cuvinte aplicîndu-se în mod obligatoriu, iar la altele facultativ, în concurență cu regula morfologică, preferabilă). Sub incidența regulii morfologice se află, în schimb, numai o categorie relativ restrînsă de cuvinte, și anume clasa cuvintelor formate analizabile sau semianalizabile (și nici acestea toate, majoritatea derivatelor cu sufixe rămînînd în afara sferei ei de acțiune), la care se adaugă toate grupurile ortografice. La toate acestea regula de silabație morfologică nu se aplică niciodată obligatoriu, ci numai preferențial, în concurență cu regulile fonetice.

> Printre exemplele de cuvinte la care se preferă silabația morfologică, în DOOM nu figurează explicit cuvintele compuse scrise cu cratimă, care sînt, din acest punct de vedere, în aceeași situație cu grupurile ortografice legate prin cratimă ; iată cîteva exemple : *nord-est*, *Moș-Ajun*, *in-struc-tiv-e-du-ca-tiv* etc. Această categorie de compuse este totuși amintită și ilustrată printr-un exemplu sub paragraful **IV.2.**, unde se arată că se recomandă evitarea despărțirii în silabe la cuvintele compuse și la grupurile ortografice atunci cînd locul despărțirii ar coincide cu locul cratimei : *bun-gust* (p. XXXVI).

3.3. Problema raportului dintre silabația fonetică și cea morfologică poate fi analizată, în cadrul claselor de cuvinte la care se pot aplica ambele tipuri, și prin prisma opoziției c o i n c i d e n ț ă / n o n c o i n c i d e n ț ă, pentru a ușura, credem, înțelegerea ei.

3.3.1. Fenomenul coincidenței dintre silabația morfologică și silabația fonetică este semnalat explicit în DOOM în cuprinsul a două observații (la p. XXXV) : în Observația nr. 3 de sub **III.1.**, cu referire la unele cuvinte compuse și derivate cu prefixe, de tipul : *bu-nă-vo-in-ță*, *in-to-le-ra-bil* etc., și în Observația nr. 2 de sub **III.2.**, cu referire la o parte dintre grupurile ortografice, de tipul : *du-te*, *du-cîn-du-se* etc. Recunoașterea aceluiași fenomen o dovedește inserarea unor observații referitoare la despărțirea între a doua și a treia consoană a unei serii de grupuri consonantice de 3, 4 și 5 consoane din cuvinte compuse, derivate cu prefixe sau derivate cu sufixe consonantice de la teme terminate în grup conso-

---

[10] Mioara Avram, *art. cit.*, p. 373.

nantic (compatibile, deci, cu silabația după regula morfologică) sub două reguli fonetice. Este vorba despre cuvintele din observația de sub **II.6.b.**, p. XXXIV și despre cele din observațiile 1 și 2 de sub **II.7.b.**, p. XXXV, cuvinte la care, cu două excepții : *translator (trans-la-tor*, morfologic ; *tran-sla-tor*, fonetic) și *abstract (abs-tract*, morfologic ; *ab-stract*, fonetic), silabația morfologică și silabația fonetică coincid.

Precizăm aici că fenomenul c o i n c i d e n ț e i dintre silabația morfologică și cea fonetică se întîlnește la toate clasele de cuvinte compatibile cu silabația morfologică : 1) compuse scrise într-un cuvînt *(feld-ma-re-șal, alt-ce-va, fi-ind-că, port-vi-zit, opt-spre-zece, port-dra-pel* etc.) ; 2) compuse scrise cu cratimă *(bun-gust, rea-voi-n-ță* etc.) ; 3) derivate cu prefixe *(in-to-le-ra-bil, pre-fa-bri-cat, re-a-ni-ma, su-pra-a-glo-me-rat* etc.) ; 4) derivate cu sufixe care încep cu o consoană de la teme terminate în grup consonantic *(sa-vant-lîc, tîrg-șor, ab-sorb-ți-e, vîrst-nic* etc.) ; 5) grupuri ortografice *(du-te, du-cîn-du-se, vă-zîn-du-mă* etc.). Aceste cuvinte pun mai puține probleme vorbitorilor, tocmai pentru că silabația morfologică coincide cu cea fonetică, deci cu disponibilitățile lor reale de pronunțare. Totuși, acolo unde apar dubii (și anume la grupurile consonantice de 3, 4 și 5 consoane), recomandăm să se apeleze la principiul teoretic menționat mai sus (sub **2.1.**).

3.3.2. Mai interesant, fiind susceptibil de a stîrni îndoieli și, deci, greșeli este fenomenul opus, al noncoincidenței dintre silabația morfologică și cea fonetică, pe care îl vizează regula de silabație morfologică din DOOM în primul rînd și care este menționat explicit în lucrarea citată sub **III.2.**, unde se arată că în cazul grupurilor ortografice se preferă silabația morfologică celei fonetice, cu următoarele exemple : *dintr-un* (față de *din-tr-un*), *fir-ar* (față de *fi-r-ar*), *într-în-sa* (față de *în-tr-în-sa*) etc. (p. XXXV). În mod implicit, același fenomen este pus în evidență și de toate exemplele prin care DOOM ilustrează silabația morfologică la derivatele cu prefixe (sub **III.b.**, p. XXXV) și de majoritatea exemplelor cu care se ilustrează silabația morfologică la compuse (sub **III.a.**, p. XXXV ; dintre acestea, fac excepție *feld-mareșal, alt-fel* și *watt-metru*, unde cele două tipuri de silabație coincid).

Precizăm aici că fenomenul n o n c o i n c i d e n ț e i dintre silabația morfologică și cea fonetică este prezent la toate clasele de cuvinte compatibile cu silabația morfologică : 1) derivate cu prefixe (vezi exemplele din DOOM) ; 2) compuse scrise într-un cuvînt (vezi exemplele din DOOM, cu rezerva de mai sus) ; 3) compuse scrise cu cratimă, de tipul : *Moș-Ajun*, morfologic (față de *Mo-ș-A-jun*, fonetic) etc. ; 4) rar, derivate cu sufixe consonantice de la teme terminate în grup consonantic, de tipul *pe-ze-ve-ng-lîc*, morfologic (față de *pe-ze-ve-n-glîc*, fonetic) ; 5) grupuri ortografice (vezi exemplele din DOOM). De fapt, n u m a i aceste cuvinte, nu foarte numeroase, la care despărțirea în silabe după regulile fonetice și despărțirea în silabe după regula morfologică n u coincid, pun vorbitorilor reale probleme de silabație, în scris.

4. Menționăm că toate cazurile de cuvinte compatibile cu silabația morfologică, indiferent dacă aceasta coincide sau nu cu cea fonetică, sînt rezolvate explicit în cuprinsul *Dicționarului* propriu-zis. În corpul

dicționarului se indică, de asemenea, silabația fonetică la toate cuvintele conținînd grupuri de consoane care nu se despart conform normei generale (între prima și a doua consoană), precum și la cuvintele conținînd grupuri de vocale și semivocale susceptibile de a fi interpretate fie ca hiat, fie ca diftong sau triftong.

Februarie 1983

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

MELANIA FLOREA, CARMEN STOEAN, *Lecția de conversație. Teorie și practică*, Tipografia Universității din București, 1982, 184 p., și GHEORGHE DOCA, *O abordare psiholingvistică a problemei exercițiilor în predarea și învățarea limbii române ca limbă străină*, Tipografia Universității din București, 1982, 150 p.

DOUĂ CONTRIBUȚII LA METODICA PREDĂRII LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ

Domeniul predării limbii române ca limbă străină înregistrează în 1982 apariția acestor două lucrări, gîndite și realizate ca instrumente de lucru pentru profesor. Lucrările au fost elaborate, cum reiese dintr-o notă preliminară, „în cadrul integrării pe baza principiilor stabilite de colectivul mixt... format din cadre didactice de la Facultatea de Limba și Literatura Română și cercetători de la Institutul de Lingvistică din București".

Cadrul comun de realizare explică structurarea paralelă a volumelor, alcătuite din două părți principale : o expunere teoretică și o parte ilustrativă. Ponderea acestora diferă de la o lucrare la alta. În *Lecția de conversație...*, prezentarea teoretică cuprinde capitolele 1 și 2 (p. 6—80), iar partea exemplificatoare, capitolele 3 și 4, acoperă următoarele 80 de pagini. În lucrarea lui Gh. Doca precumpănește expunerea teoretică (p. 3—110), exemplificării acordîndu-i-se ultimele 25 de pagini (111—136). O trăsătură comună a volumelor în discuție o constituie și fundamentarea pe o largă bibliografie cuprinzînd manuale, lucrări cu caracter aplicativ didactic, dar și numeroase lucrări teoretice sau cu adînci implicații teoretice, românești și străine, de didactică, lingvistică, psiholingvistică și psihologie, studii oferind date, principii și sugestii utilizabile în organizarea predării limbii române ca limbă străină. Cele două volume beneficiază astfel de o vastă informație adusă la zi, privită din perspectiva bogatei experiențe didactice și de cercetare, în domeniul respectiv, a autorilor.

Volumul consacrat **conversației** subordonează procedeului didactic astfel denumit toate situațiile în care se apelează la stimul și răspuns verbal, de la simplele exerciții orale în care stimulul este reprezentat printr-o structură model, iar răspunsul presupune realizarea aceleiași structuri utilizînd elemente constitutive diferite, sau, într-o formă mai apropiată de ceea ce se înțelege prin conversație sau dialog, prin exerciții construite sub forma unor cupluri de replici (nu reprezintă „conversație" în sens strict diversele tipuri de „microconversații" de predare, exersare, fixare, la care se recurge mai ales în fazele de început cînd „se învață mai mult structurile conversației decît se face conversație veritabilă", p. 43), pînă la conversații reale, reprezentate prin succesiuni ample de replici, angrenînd doi sau mai mulți participanți în discutarea unei anumite teme („conversație liberă").

Deosebit de sugestive sînt ilustrările, mai ales cele care au în vedere conversația într-o etapă mai avansată a predării limbii străine (în cazul dat, a românei), cînd dialogul este conceput uneori sub forma unor scenete (vezi p. 111 și urm). Modelele oferite de cele două autoare scot în evidență rolul deosebit de important al profesorului în pregătirea și organizarea acestor lecții de conversație, în buna desfășurare a cărora intervin factori variați reprezentați prin „fondul cultural și de educație, gradul de competență profesională, vîrsta" etc., care trebuie avuți în vedere. Profesorul alege tema, stabilește termenii, expresiile, construcțiile utile în contextul situațional presupus de discutarea firească a temei, discutare în care el are și rolul de regizor și de participant. Lucrarea oferă bogate și sugestive explicații referitoare la organizarea lecțiilor de acest fel, propunînd totodată texte care reprezintă, sub forma unor virtuale dialoguri, finalizarea ideală a acestor pregătiri. Evident, este greu, dacă nu imposibil, să se obțină, oricît de minuțioase și de judicioase ar fi pregătirile preliminare, desfășurări dialogale atît de coerente, de instructive și de firești ca cele presupuse (și propuse) de lucrarea discutată. Merită să fie relevată, în mod special, naturalețea cu care „curge" dialogul, calitate remarcabilă, dacă ținem seama de faptul că partea de text din manuale, reprezentată în general, în manualele mai noi, mai ales prin dialog, suferă, cum s-a relevat în multe ocazii, de artificialitate : se simte că sînt texte „făcute", construite artificial (preferabile totuși, în măsura în care permit respectarea unor restricții de eșalonare științifică

a faptelor de limbă în procesul predării şi învăţării ei, textelor autentice, literar-artistice, care, chiar dacă au avantajul unui grad mai mare de naturaleţe — de i, cum s-a remarcat, nu respectă decît parţial particularităţile fireşti ale dialogului —, fac loc excesiv aleatoriului în introducerea materialului lingvistic predat).

Partea teoretică a volumului consacrat **exerciţiului,** considerat ca reprezentînd, „alături de înţelegerea corectă a diverselor structuri ale limbii, etapa cea mai importantă în constituirea sistemului lingvistic individual corespunzător limbii de învăţat şi, în acelaşi timp, prima ocazie pentru elev de a aplica în practica comunicării cunoştinţele acumulate" (p. 25), după o rapidă trecere în revistă a contribuţiei aduse în problema discutată de principalele orientări metodologice moderne, prezentare a cărei concluzie este că „după structuralism nu s-au mai adus noutăţi semnificative în ceea ce priveşe tipologia exerciţiilor utilizate în procesul predării şi învăţării limbilor străine" (p. 22), se opreşte îndelung asupra tipurilor de exerciţii propuse de diversele cercetări didactice recente. Exerciţiile sînt examinate sub aspectul adecvării şi eficacităţii lor în diversele etape ale învăţării şi în funcţie de domeniile lingvistice cărora le aparţin faptele predate şi se propun modalităţi de adaptare, de rafinare a diverselor tipuri de exerciţii. Evaluarea lor se realizează, cum se anunţă chiar în titlul lucrării, din perspectiva cercetărilor şi experimentelor psiholingvistice, unele datorate chiar autorului (cf. Gh. Doca, *Analyse psycholinguistique des erreurs faites lors de l'apprentissage d'une langue étrangère*, Bucureşti, 1981).

Pe lîngă exerciţiile caracterizate ca „noi achiziţii", Gh. Doca reconsideră, cu bogate şi convingătoare argumente, două modalităţi de predare-învăţare : **dictarea** şi **traducerea,** pe care didactica ultimelor decenii, promovînd audio-vizualul şi învăţarea directă, fără intermediar lingvistic „parazitant", le condamna. Acceptarea şi folosirea lor la locul şi la timpul potrivit reprezintă o îmbogăţire a metodicii predării limbii străine, a cărei realizare nu poate decît să profite din „utilizarea, fără intransigenţe şi prejudecăţi, a unei metodologii variate, adecvate cu tact condiţiilor concrete, foarte diferite, ale predării unei limbi străine, în cazul nostru, a limbii române ca limbă străină" (cf. *Metodologii în predarea limbii române ca limbă străină*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 5, p. 530). Gh. Doca consideră, pe bună dreptate, dictarea nu numai ca un exerciţiu de ortografie (în această perspectivă, în favoarea dictării, ca procedeu de formare şi fixare a imaginii grafice a elementelor lingvistice, se poate invoca faptul că în epoca actuală nu e utilă şi nici posibilă disocierea celor două modalităţi — orală şi scrisă — de realizare a comunicării într-o limbă de cultură, vezi, de pildă, *art. cit.*, p. 528), ci, în mod mult mai larg, un „exerciţiu activ, a cărui realizare implică participarea tuturor cunoştinţelor în limba ţintă ale elevului, ...un exerciţiu de tip integrativ" (p. 58). Plecînd de la experienţa didactică proprie şi avînd în vedere constatările făcute cu ocazia experimentelor efectuate, autorul face observaţii pertinente, oferind numeroase sugestii privind modul şi situaţiile de folosire eficace a procedeului.

O analiză detaliată scoate în evidenţă avantajele didactice ale traducerii (p. 61 şi urm.), văzută, între altele, şi ca o modalitate de abordare contrastivă, utilizabilă cu bune rezultate în procesul de predare-învăţare. (Utilitatea rezultatelor cercetărilor contrastive, în general puţin exploatate de autor, putea fi pusă în evidenţă şi în legătură cu alte tipuri de exerciţii.)

Viziunea psiholingvistică asupra procesului didactic conduce la o nouă optică asupra erorii (p. 39 şi urm.), asupra raportului dintre sistemele limbii-bază şi limbii-ţintă, dintre fondul de cunoştinţe acumulat pînă la un moment dat şi achiziţiile ulterioare în învăţarea limbii străine. Autorul insistă în mod judicios asupra necesităţii de organizare a procesului de resistematizare (p. 51 şi urm.) a cunoştinţelor lingvistice, proces care se realizează şi spontan, inevitabil şi continuu odată cu acumularea altor cunoştinţe privind limba dată. (Se poate adăuga că avem a face cu un fenomen care nu e specific deprinderii unei limbi străine : o resistematizare continuă presupune şi aprofundarea cunoaşterii şi perfecţionarea folosirii limbii materne.) Ghidarea sistematică a acestui proces natural poate contribui la învăţarea în mai bune condiţii şi mai repede a limbii străine.

În această perspectivă se subliniază diferenţele de prezentare a materialului într-o descriere lingvistică şi în predarea lui ca limbă străină (p. 43 urm.). Necesitatea unei asemenea adaptări a fost formulată cu diverse ocazii, fiind o realitate evidentă, iar diversele manuale şi materiale didactice au avut-o, fără îndoială, în vedere, chiar dacă, eventual, modul de rezolvare a problemei la care s-au oprit autorii poate fi discutabil. Oricît de inadecvată ar fi soluţia didactică adoptată, ea nu pune în discuţie utilitatea distincţiilor descrierii lingvistice ; aceasta, care înregistrează cît mai cuprinzător diversitatea limbii descrise (satisfăcînd astfel dezideratul „exhaustivităţii"), pune la dispoziţia autorului de manual sau a celui care predă un tablou (cu atît mai util, cu cît e mai complet) al faptelor care trebuie predate, urmînd ca acest material să fie supus unei prelucrări în sensul ierarhizării, al prezentării, uneori chiar al selectării, prelucrare pe care didacticianul are astfel posibilitatea de a o realiza nu intuitiv

și la întîmplare, ci în cunoștință de cauză. Această operație presupune, la rîndul ei, respectarea anumitor principii. Fundamental sub aspectul avantajelor psihopedagogice este, din această perspectivă, consideră autorul, „să se indice la început regularitățile avînd cea mai largă putere de generalizare" (p. 49). Modalitatea recomandată este exemplificată prin propuneri referitoare la predarea flexiunii verbale românești. Autorul apreciază că, din perspectivă psihodidactică, trebuie pornit de la regulile cele mai cuprinzătoare, deci de la situații ca *adun*; *adun-i*; *rup*; *rup-i* etc. Principiul e corect, dar, în cazul limbii române, nu ne duce prea departe, pentru că situațiile de acest fel, în care unitățile morfematice sînt condiționate fonetic, se reduc, în cazul prezentului indicativ, la formele de pers. I și II singular. Aceste forme o dată depășite, intrăm în zona propriu-zisă a diversității morfologice, de care nu putem face abstracție și pe care nu o putem escamota, iar în momentul în care precizăm că formele sînt *adun-ă*, dar *rup-e*, *adun-ăm*, dar *rup-em*, *fug-im*, *cobor-îm* etc., introducem nu c l a s e l e și subclasele, ci f a p t e l e limbii române asupra cărora clasificările ne atrag atenția.

De asemenea, sublinierea regularităților reprezentate prin terminațiile *-ui*, *-ei*, *-or* la genitiv-dativ în flexiunea (pro)nominală românească este fără îndoială utilă pentru a diferenția formal aceste două cazuri față de nominativ-acuzativ. Nu este însă suficientă pentru a d a s e a m ă de f l e x i u n e a d e c a z a substantivului și adjectivului, deoarece, în primul rînd, în limba română, valorile de caz se exprimă s o l i d a r cu cele de număr, iar în al doilea rînd, pentru că o reprezentare despre declinarea românească care ar face abstracție sau ar amîna luarea în considerație a substantivelor feminine, singurele (dar foarte numeroase) care disting și desinențial genitiv-dativul de nominativ-acuzativ, ar fi distorsionată și inadecvată pentru realizarea unei comunicări românești corecte.

Volumul *O abordare psiholingvistică a problemei exercițiilor...* aduce în discuție numeroase aspecte care pun în evidență complexitatea problemei organizării procesului de predare-învățare a unei limbi străine, în general, și a limbii române în această postură, în special, demonstrînd utilitatea abordării ei din diverse puncte de vedere.

Cele două volume discutate reprezintă aportul cel mai recent al Universității din București (care, în special, în ultimii ani, a contribuit mai ales prin manuale și studii teoretice cu caracter contrastiv și/sau psiholingvistic) la efortul de perfecționare a procesului de predare-învățare a limbii române ca limbă străină, în care sînt angrenate diversele centre universitare din țară, în cadrul cărora s-au realizat numeroase lucrări. Prin temeinica informație, prin diversitatea perspectivelor în care sînt privite cele două importante modalități didactice — conversația și exercițiul — , prin bogăția de sugestii și propuneri metodologice utile, aceste lucrări vor constitui un ajutor prețios pentru numeroșii profesori care predau limba română străinilor și de la care se cere continuu creativitate și inventivitate, cel mai bun manual neputînd face față tuturor situațiilor în care să poată realiza acest tip de activitate.

Februarie 1983

VALERIA GUȚU ROMALO
Facultatea de Limba și Literatura Română
București, str. Edgar Quinet nr. 5—7

Dicționarul limbii române (DLR). Serie nouă. Tomul XI. Partea a 2-a. *Litera T. T—TOCĂLIȚĂ*, 1982, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 376 p.

Apariția celui de al XI-lea volum din *Dicționarul limbii române (DLR)*, litera *T*, partea I, elaborat de colectivul de lexicografie al Institutului de Lingvistică din Cluj-Napoca, constituie un eveniment de seamă pentru cultura românească, în general, și pentru lingvistică, în special. Volumele publicate pînă în prezent (literele *M* — 1968, *N* — 1971, *O* — 1969, P_1 — 1972, P_2 — 1974, P_3 — 1977, P_4 — 1980, *R* — 1975, *Ș* — 1978) însumează 45.637 de cuvinte. Recentul tom, cuprinzînd porțiunea T — TOCĂLIȚĂ, totalizează 5027 de articole de dicționar și marchează apropierea cu încă un pas de unul dintre obiectivele înscrise de Academia Română încă de la constituirea ei: întocmirea unui dicționar-tezaur, istoric, etimologic, explicativ și normativ, menit să înregistreze vocabularul general al limbii române și să oglindească limba sutelor de generații care au vorbit și au scris românește, de-a lungul anilor, pe pămîntul țării noastre. Ca și în volumele anterioare, redactate de colectivele de lexicografie din București *(M, N, P)*, Cluj-Napoca *(O, R)*, Iași *(Ș)*, problemele de etimologie, polisemie, filiație, distribuție, cele gramaticale sau stilistice, au

fost rezolvate după concepția și după normele de lucru fixate încă din 1960, de cînd au fost reluate lucrările la Dicționarul Academiei, seria nouă.

În formularea normelor pentru definirea și explicarea cuvintelor au fost respectate principiile introduse în lexicografia națională în ultimele decenii. Urmărirea consecventă a acestor norme a asigurat unitatea lucrării, elaborată în cele trei centre universitare pomenite mai sus. Sistematic și consecvent au fost puse la contribuție și mijloace lexicologice indirecte (sinonimia totală și parțială, antonimia, analogia, asociația etc.), menite să faciliteze circumscrierea științifică, exactă și corectă a cuvintelor tratate și să le definească mai bine, mai clar și mai precis, să le localizeze mai fidel în timp și în spațiu. Bineînțeles că, într-o lucrare de asemenea proporții și cu un atît de înalt grad de dificultate, este de așteptat să întîlnim și unele omisiuni sau unele modalități discutabile de rezolvare a schemelor cuvintelor. Dăm mai jos o serie de termeni, care, după părerea noastră, ar fi trebuit să figureze în lista de cuvinte a *Dicționarului limbii române—tezaur*, cu atît mai mult cu cît aceste cuvinte au format obiectul de studiu al unor specialiști în problemele limbii, într-un compartiment de mare importanță pentru lexicul românesc — neologismele. În acest sens, socotim că ar fi fost necesar să fie puse la contribuție articole ca cel semnat de Despina Ursu, *Adaptarea adjectivelor neologice în limba română literară din perioada 1760—1860* [1], studiu în care autoarea, pe baza consultării unui mare număr de scrieri cu conținut literar, filozofic, științific, politic, juridico-administrativ, în marea lor majoritate traduceri sau prelucrări din limbile neogreacă, latină, germană, franceză, italiană și rusă, scoate la lumină un impresionant număr de cuvinte cu o frecvență variată (adesea relativ ridicată) în Muntenia, Moldova și Transilvania. O parte dintre termenii cercetați se găsesc înregistrați în diversele dicționare ale epocii sau în *Condica limbii române* a lui Iordache Golescu, lucrări care figurează în bibliografia DLR, fapt pentru care includerea lor în actualul volum T_1 se impunea de la sine. Iată, de pildă, numai cîteva derivate cu sufixul *-icesc (tabelicesc, talmudicesc, teftonicesc (tevtonicesc), tersiticesc* (< *tersit* „flecar"), *testamenticesc, tetralogicesc, tetrasilavicesc, tipograficesc, tiranicesc)* sau alte exemple de cuvinte, care, în studiul Despinei Ursu, au atestări mai vechi decît cele prezentate de lexicografii clujeni: *tacticesc, teatricesc, tehnicesc, tehnologhicesc, teologhicesc (teologicesc), tetragonicesc* etc. Și alte studii privitoare la lexicul secolelor al XVIII-lea, al XIX-lea și al XX-lea ar fi trebuit să intereseze mai mult și mai sistematic echipa de redactare a DLR. Exemplificăm, din nou, cu material ilustrativ extras din aceste lucrări: *titului* „a intitula": *această istorie... pe care am tituluit-o Țiganiada*, la Budai-Deleanu [2], *titulușiu* (< lat. *titulus* „capitol"), la Samuel Micu [3], *terminarisi*, atestat la Anton Pann [4]. Tot printre omisiuni mai semnalăm cuvîntul *tărbăcie* „tărbacă", înregistrat de I. Rizescu, în articolul *Considerații filologice și lexicale asupra Pravilei lui Eustratie Logofătul (Pravila aleasă)* [5]: *De va mearge la giocuri unde să fac hori și alte tărbăcii și haburi lumești.*

Mai menționăm o serie de variante lexicale, bine reprezentate în limba noastră, ale unor cuvinte începătoare cu litera *T*, variante ilustrate convingător în diverse izvoare lexicale, dar absente în volumul pe care îl prezentăm. Astfel, la adjectivul *tempestuos, -oasă*, nu s-a notat varianta *tempestos, -oasă*, atestată la HELIADE; la substantivul *tescovină* a fost omisă varianta *teșcovină*, existentă la VÎRCOL, *Graiul din Vîlcea*.

În normele de lucru ale DLR este prevăzută și recomandată notarea pronunțării cuvintelor, atunci cînd ele ar putea pune probleme în ceea ce privește silabația. În general, echipa clujeană a respectat aceste reguli; sînt însă și numeroase cazuri în care nu au fost făcute mențiunările respective. De pildă, la cuvinte ca: *tarsioidee, teritorializare, teritorializat, tescuitor, teofilină, tenie, taiga, tapioca, tautologie, tautolog, tautomerie* etc. Tot așa, nu au fost notate indicațiile de genitiv-dativ sau de plural la unele cuvinte care prezintă dificultăți, cum sînt: *tărgii* (de la *targă*), *taramalei* (de la *tarama*), *teșcherelei* (de la *teșcherea*), *tangentei* (de la *tangentă*), *tigorii* (de la *tigoare*), *terorii* (de la *teroare*, pl. *terori*), *tignafes* (pl. *tignafesuri*), *toancei* (de la *toancă*, pl. *toance* etc.).

*

Dincolo de aceste observații referitoare la unele omisiuni, într-un anumit fel, inevitabile, reținem și subliniem partea pozitivă, valoroasă, riguros științifică a lucrării, care face din apariția celui de al XI-lea volum al *Dicționarului Academiei* (serie nouă) un important eveniment științific, marcînd o contribuție de seamă în patrimoniul lingvisticii românești și un prețios instrument de cultură și de informare, pus de cercetătorii lexicografi clujeni la dispoziția oamenilor de litere din țara noastră.

Februarie 1983

LUIZA SECHE
Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

[1] În *Studii de limbă literară și filologie*, București, Editura Academiei, vol. I, 1969, p. 131—154.

[2] În *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, Editura Academiei, vol. III, 1962, p. 55.

[3] *Ibidem*, p. 124.

[4] *Ibidem*, vol. I, 1956, p. 24.

[5] *Ibidem*, vol. I, 1969, p. 310.

LINGVISTICA ÎN SPRIJINUL DEZVOLTĂRII
— forme ale colaborării științifice internaționale —

Acum cinci ani, Universitatea Națiunilor Unite (Tokio) a inițiat un proiect internațional denumit „Obiective, procese și indicatori de dezvoltare" *(Goals, Processes and Indicators of Development* = GPID). Echipe din aproximativ 30 de țări au fost invitate să colaboreze la acest proiect, al cărui scop era să cerceteze, într-un cadru interdisciplinar, problemele de interes general ale lumii de azi. Prin faptul că a acordat atenție în special problemelor țărilor din lumea a treia, proiectul a încercat să aducă o perspectivă nouă asupra domeniului dezvoltării umane și să ofere, nu numai oamenilor de știință, ci și factorilor de decizie și oamenilor obișnuiți, o înțelegere superioară a lumii noastre și unele posibilități de opțiune în rezolvarea problematicii viitorului.

În mod tradițional, prin dezvoltarea socială se înțelege mai ales prosperitatea economică, neglijîndu-se sau subestimîndu-se celelalte dimensiuni ale vieții sociale. Originalitatea proiectului în discuție constă în atenția dată și celorlalte aspecte ale dezvoltării sociale. Obiectivul principal al proiectului l-a constituit omul. Pe de o parte, obiectivul său principal: dezvoltarea socială centrată pe om. Problemele generale legate de alimentație, energie, ecologie, război și noua ordine internațională au fost abordate într-un mod unitar, prin luarea în considerație a tuturor treptelor intermediare, de la comunitățile locale pînă la statele naționale și grupurile de state. Dezvoltarea umană este situată la intersecția a trei spații : natură, persoană și societate.

Într-o lume amenințată de războiul nuclear, coordonarea eforturilor pentru colaborarea internațională a oamenilor de știință de formații și naționalități foarte diferite devine o necesitate. Proiectul GPID a fost organizat în mai multe subproiecte : Nevoile umane ; Conceptele și teoriile dezvoltării ; Moduri de viață ; Viziuni ale societăților dezirabile ; Viziuni ale lumilor dezirabile ; Indicatori ai sistemelor teritoriale ; Indicatori ai sistemelor nonteritoriale ; Procese de militarizare ; Expansiune și exploatare ; Eliberare și autonomie ; Energie ; Ecologie ; Sistemul Națiunilor Unite ; Drepturilor omului etc. Unele subproiecte implică în mod special probleme variate de comunicare și limbaj : Rețele ; Dialog ; Semiotică și matematică ; Forme de prezentare.

Ca unul ce sînt implicat în mod special în toate subproiectele legate de comunicare și limbaj (am fost coordonatorul subproiectelor „Dialog" și „Semiotică și matematică" și al echipei române care participă la proiectul GPID), aș vrea să fac cîteva observații asupra modului în care a fost implicată lingvistica în acest proiect, desfășurat în perioada 1978—1982.

Dialogul a fost plasat de la început în centrul proiectului. Această aserțiune trebuie înțeleasă în cel puțin trei feluri : (1) Dialogul ca mod de colaborare între diferiți participanți la proiect (grupuri de lucru, ședințe plenare ale proiectului etc.) ; (2) Dialogul cu oameni foarte eterogeni

(țărani, muncitori, cercetători, factori de decizie etc.) despre problematica dezvoltării, în scopul de a cunoaște mai bine și din diferite puncte de vedere problemele dezvoltării ; (3) Dialoguri a posteriori, cu scopul de a face cunoscute publicului rezultatele investigației și de a aplica unele din aceste rezultate.

Dialogurile au fost concepute simetric. Nu sînt nici de tip socratic, nici de tip profesor-student. Echipa română a organizat un grup de asemenea dialoguri, în scopul de a procura imagini de insider și outsider asupra problematicii GPID și de a verifica cum percepe nespecialistul anumite teme cheie din proiectul GPID. 35 de termeni de bază legați de dezvoltare au fost propuși de 110 subiecți ; acestor subiecți li s-a cerut să definească termenii propuși și să indice termenii opuși lor. Lista termenilor este : agresiune, alienare, altruism, aspirație, autonomie, apartenență, coevoluție, coexistență, contradicție, conflict, convietuire, cooperare, dezbatere, relație democratică, dezvoltare, dialog, nevoia de libertate, fragmentalism, dezvoltare umană, nevoia de identitate, nevoi de bază (materiale, nonmateriale), participare (socială și individuală), nevoia de umanizare, prosperitatea personală, calitatea vieții, reprimare, responsabilitate, satisfacerea nevoilor, autoperfecționare, solidaritate, supraviețuire, nevoia de bunăstare, violență, înțelepciune, moduri de viață.

Acest experiment a arătat cum concep oamenii opoziția lingvistică. A fost, de asemenea, un prilej de a verifica diferite puncte de vedere în lingvistică despre autonomie.

Februarie 1983

SOLOMON MARCUS
Facultatea de Matematică
București, str. Edgar Quinet 7

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE

Studii de onomastică. III. Volum îngrijit de Ioan Pătruț, Eugen Pavel, Ion Roșianu, Augustin Pop, Gabriel Vasiliu. Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca. Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1982, 408 p.

Cercetări de limbă și literatură. 1. Societatea de Științe Filologice din R. S. România. Filiala Sibiu. 1981, 392 p.

Mehedinți — istorie și cultură. III. Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă Mehedinți. Drobeta Turnu-Severin, 1981, 306 p.

Liliana-Doina Ciornei, **Vizualitate și audiție în opera lui Mihail Sadoveanu.** Rezumatul tezei de doctorat. Conducător științific : prof. dr. doc. Șt. Gavril Istrate. Universitatea „Al. I. Cuza" — Facultatea de Filologie. Iași, 1982.

Syntaxe de l'Haïtien. Claire Lefebvre, Hélène Magloire-Holly, Nanie Piou — Rédacteurs. Karoma Publishers Inc. Ann Arbor, 1982, 251 p.

Langenscheidts Taschenwörterbuch Französisch-Deutsch. Erster Teil. Französisch-Deutsch. Von Dr. Ernst Erwin Lange-Kowal. Berlin — München — Wien—Zürich, [1981], 592 p.

Dicziunari Rumantsch Grischun. Publichà da la Socità Retorumantscha. 95. Faschicul : *Gnir-Gon.* Winterthur, 1982, 63 p.

AiΩn. Annali del Seminario di Studi del Mundo Classico. Sezione linguistica. 3/1981. Istituto Universitario Orientale. Napoli, 296 p.

„Съпоставително езикознание". Sofia. V (1980), 1, 84 p. ; V(1980), 2, 88 p. ; VI (1981), 3—5, 320 p. ; VI (1981), 6, 108 p. ; VII (1982), 1—2, 196 p. ; VII (1982), 3, 96 p.

„Buletin Shkencor". Viti XVII. Shkodër 1980. Instituti i Lartë Pedagogjik. 1 (27), 220 p. ; 2(28), 196 p.

„San Marcos". Revista de Artes, Ciencias y Humanidades, editada por la Universidad Nacional Mayor de San Marcos. Lima. No. 19, enero-diciembre de 1978, 173 p.

„Nueva revista del Pacifico". Academia Superior de Ciencias Pedagogico de Valparaiso. Departamento de Humanistica. N°21. 1982, 138 p.

„Der Sprachdienst". 26. Jahrgang, Januar/Februar 1982, Heft 1—2, 32 p. ; Juli/August 1982, Heft 7—8, 31 p.

„The Linguistic reporter". Volume 24. January—February 1982. Number 5, 16 p. ; Volume 24. March 1982. Number 6, 12 p. ; Volume 25. September 1982. Number 1, 16 p. ; Volume 25. October 1982. Number 2, 16 p.

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesați de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară și stilistică, istoria lingvisticii românești, dialectologie, cultivarea și predarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică și filologie. Revista publică, de asemenea, articole de lingvistică generală și consultații.

O bibliografie anuală exhaustivă a lucrărilor de lingvistică publicate în țara noastră apare în fascicula a 4-a din fiecare an.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile în 2 exemplare, dactilografiate la două rînduri. Revista nu publică într-un număr articole mai mari de 20 de pagini. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul consiliului de conducere cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 4 (patru) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79 717 București, Calea Victoriei nr. 125

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat**, vol. I, 1980, XXXII + 174 p. + 154 p. (broşură), 184 lei.

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia**, vol. IV, 1980, X + 304 p., 238 lei.

Sub redacţia IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR, ION COTEANU, **Dicţionarul limbii române (DLR)**, Serie nouă, tom VIII, partea a 4-a, litera *P* (Pogrijenie — Presimţire), 1980, p. 949—1341, 50 lei; tom XI, partea a II-a, litera *T* (T — Tocăliţă), 1982, 376 p., 75 lei.

* * * **Micul atlas lingvistic român**. Serie nouă. Partea a II-a, vol. IV, 1981, 24 p. + 400 h., 146 lei.

* * * **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române (1374—1600)**, 1981, 370 p., 32 lei.

* * * **Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte** (1980), 1981, 244 p., 13 lei.

ION COTEANU, **Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 226 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine**. Skriften Utgivna av Vetenskapssocieteten, Lund. Publications of the New Society of Letters at Lund 76, 1982, I 70 + II 104 + III 232 p., 29 lei.

* * * **Texte româneşti din secolul al XVI-lea**. Ediţii critice de EMANUELA BUZĂ, GHEORGHE CHIVU, MAGDALENA GEORGESCU, ION GHEŢIE, ALEXANDRA ROMAN MORARU, FLORENTINA ZGRAON. Coordonator ION GHEŢIE, 1982, 638 p., 57 lei.

* * * **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române (DOOM)**, 1982, 698 p., 105 lei.

AL. GRAUR, **Dicţionar al greşelilor de limbă**, 1982, 79 p., 5,50 lei.

LUIZA SECHE şi MIRCEA SECHE **Dicţionarul de sinonime al limbii române (DSR)**, 1982, 1120 p., 158 lei.

LUCRĂRI ÎN PREGĂTIRE LA EDITURA ACADEMIEI

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Moldova şi Bucovina**, I.

* * * **Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte** (1981).

Sub redacţia IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR, ION COTEANU, **Dicţionarul limbii române (DLR)**, Serie nouă, tom XI, partea a II-a, litera *T* (Tocăni — Twist).

R M — ISSN 0024—3523

LR, anul XXXII, nr. 3, Bucureşti, p. 169—268, 1983

I.P.I. c. 1169

42 200

Lei 20

T 8263

LIMBA ROMÂNĂ

5

ANUL XXXII

1983

Septembrie — Octombrie

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

0 ; 2005

CONSILIUL DE CONDUCERE

Acad. AL. GRAUR — redactor-şef
FLORA ŞUTEU — redactor-şef adjunct
MIOARA AVRAM — membru al colegiului de redacţie
GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE — membru al colegiului de redacţie
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
MARIUS SALA
DUMITRU SĂVULESCU
LAURA VASILIU — secretar responsabil de redacţie

Apare de 6 ori pe an.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, revistele se pot procura prin poştă pe bază de abonamente.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT—IMPORT PRESĂ. P.O. BOX 136—137, telex 11226, 79 517 Bucureşti, st . 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa consiliului de conducere al revistei „Limba română".

La revue « Limba română » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 40.

Toute commande de l'étranger pour les travaux parus aux Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie seront adressées à : I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT—IMPORT PRESĂ, P.O. BOX 136—137; telex 11226; 79 517 Bucureşti, st . 13 Decembrie nr. 3.

Adresa redacţiei :
str. Spiru Haret nr. 12
79 638 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 14 26 80 sau 15 74 30, int. 265

EDITURA ACADEMIEI R.S.R.
Calea Victoriei nr. 125
79 717 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 50 76 80

I 8263

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

-- UEL 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXXII 1983 Nr. 5
septembrie — octombrie

SUMAR

AL. GRAUR, Iorgu Iordan 95! 443
MIOARA AVRAM, Coordonarea prin *or* în limba română 445
GHEORGHE BOLOCAN, Structuri toponimice analitice şi redarea lor în documente 454
ION GHEŢIE, *Occisio Gregorii Vodae*. Problema paternităţii 465
VALERIA GUŢU ROMALO, Particularităţi ale organizării sintactice a comentariului sportiv 471
FLORA ŞUTEU, Superlativul cauzal — component semantic al unei construcţii sintactice fixe 478
LAURA VASILIU, Desinenţa *-a* în limba română? 491
THEODOR HRISTEA, Cultivarea limbii române în concepţia acad. Iorgu Iordan 497

2022

LR, anul XXXII, nr. 5, p. 441—504, Bucureşti, 1983

34979.

LIMBA ROMÂNĂ

IORGU IORDAN 95 !

Iată că academicianul Iorgu Iordan ajunge acum la frumoasa vîrstă de 95 de ani. Bineînţeles că o va depăşi larg. A dus o viaţă sobră, ferită de orice fel de excese, şi a păstrat o memorie excelentă, o capacitate de muncă evidenţiată şi prin activitatea actuală.

A făcut diverse stagii în centre ştiinţifice de peste hotare (am făcut cunoştinţă cu el la Paris, pe cînd eram începător, iar el venise pentru perfecţionare). A luat parte la numeroase congrese şi a fost adesea şi este membru în comitete ştiinţifice internaţionale.

A publicat, în mai toate ramurile lingvisticii, volume ample, pline de materiale culese de el însuşi şi cu idei originale. În mai multe rînduri cărţile lui au fost traduse în limbi străine şi editate în alte ţări. A avut foarte mulţi discipoli, întîi la Iaşi, apoi la Bucureşti.

Dar activitatea lui nu s-a limitat la cercetarea ştiinţifică : a avut numeroase sarcini de altă natură, de exemplu a fost director al Teatrului Naţional din Iaşi, ambasador în Uniunea Sovietică, decan şi rector, director al Institutului de Lingvistică, vicepreşedinte al Academiei, a fondat reviste (timp de mai mulţi ani a condus revista noastră), ceea ce nu l-a împiedicat să-şi ducă la capăt cărţile.

I se reproşează uneori că este exigent faţă de alţii. Adevărul este că e la fel de exigent faţă de sine însuşi şi că în general nu e deprins să-şi ascundă părerile.

Îi urăm lui şi ne urăm şi nouă să continue cercetările şi să ne ajute să vedem tot mai corect evoluţia limbilor.

Al. Graur

COORDONAREA PRIN *OR* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

MIOARA AVRAM

Neologicul *or*, „extrem de răspîndit, mai ales în vorbirea avocaților, a profesorilor și a altor oameni deprinși să discute, să explice etc." [1], are încă nedefinite atît statutul morfologic (partea de vorbire), cît și valoarea sintactică și sensul lexical. Din primul punct de vedere, al încadrării la o anumită parte de vorbire, interpretările oscilează între adverb și conjuncție. Din punctul de vedere al valorii sintactice, opțiunile pentru statutul de conjuncție nu sînt unitare în clasificarea ei la conjuncțiile coordonatoare sau la cele subordonatoare, iar acceptarea statutului de conjuncție coordonatoare nu presupune neapărat identitate de păreri asupra speciei de coordonare — adversativă sau/și conclusivă. Toate aceste divergențe de ordin gramatical [2] sînt și nu sînt legate de sensul „lexical" atribuit, întrucît se întîlnesc și contradicții de tipul calificării drept adverb urmate de glosarea prin sinonime conjuncționale[3] . Existența atîtor deosebiri de interpretări explică de ce unii cercetători, preocupați exclusiv de acceptarea lui sau de efectele confuziei cu paronimul *ori*, evită să se pronunțe asupra statutului [4] sau asupra valorii lui *or* [5].

Cele mai multe interpretări — explicite sau implicite, rezultînd numai din glosări — sînt pentru statutul de conjuncție coordonatoare[6], căreia i se atribuie de obicei dubla valoare de conjuncție adversativă „dar, însă, iar, și" și conclusivă „deci, așadar" [7]; cîteva recunosc numai valoarea adversativă [8], iar o singură lucrare preferă valoarea conclusivă [9].

---

[1] Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a doua, București, 1948, p. 376.

[2] Cuvîntul nu este discutat în *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediția a doua, tiraj nou, București, 1966.

[3] Este situația din dicționarul lui A. Scriban. Cf. și Lileta Stoianovici, în „Cum vorbim", III, 1951, nr. 3—4, p. 50.

[4] Vezi Ovid Densusianu, *Evoluția estetică a limbei române*, III (curs 1931—1932), în *Opere*, III, ediție critică de Valeriu Rusu, București, 1977, p. 604—606; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 407; Cecilia Ștefănescu, în „Cum vorbim", IV, 1952, nr. 5, p. 37.

[5] Vezi, de exemplu, Theodor Hristea, *Observații asupra folosirii neologismelor în limba română contemporană*, în LL, 1972, 4, p. 601, care îl încadrează la conjuncții fără indicarea unei subcategorii.

[6] De aceea surprinde faptul că nu e amintit de Suzana Carmen Dumitrescu, *Coordonarea prin joncțiune în limba română*, București, 1979.

[7] În ordine cronologică: dicționarul lui Al. Resmeriță (1924), dicționarul lui A. Scriban (1939), Cecilia Ștefănescu, *loc. cit.*, DLRC, DM, Barbu B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, 1971, p. 232—233, DEX, Gh. D. Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române*, Craiova, 1982, p. 133—134 și 139.

[8] Lileta Stoianovici, *loc. cit.*; N. Mihăescu, *Abateri de la exprimarea corectă*, București, 1963, p. 57—58; Gh. Bulgăr, *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, 1968, p. 96—97; Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, București, 1972, p. 77; Ana Goldiș Poalelungi, *L'influence du français sur le roumain (vocabulaire et syntaxe)*, Paris, 1973, p. 305; Gh. Constantinescu Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, 1975, p. 305—306.

[9] DLR, tomul VII, partea a 2-a, s.v.

Cu toată răspîndirea de care se bucură admiterea valorii conclusive, fie alături (chiar înainte) de una adversativă, fie ca unică valoare, cum susține o lucrare de autoritate ca DLR, nu aceasta e valoarea lui *or*, în orice caz nu valoarea sa principală, proprie și specifică. Unicul citat din DLR, neconcludent în felul cum a fost dat, fără context, se dovedește a nu avea nimic conclusiv la completare: [*...în cercurile diriguitoare se făceau combinații subtile pentru trecerea în rezervă a baronului Papp, ale cărui gafe făcuseră mult rău; Mitran nu spera să-i ia locul, era prea realist ca să nutrească asemenea iluzii, dar știa că e bine văzut de aripa tînără:*] **or**, *acum era momentul marilor lovituri pentru care trebuia îndrăzneală și șiretenie, nu rigiditatea senilă a baronului* (T. Popovici, *Setea*, p. 199). Este evident că *or* din acest pasaj are o valoare care se înscrie în sfera largă a valorilor adversative, echivalentul său cel mai apropiat, din seria menționată mai înainte, fiind aici *iar*, după cum în alte exemple poate fi *dar* sau *însă*: *La pagina 290 „ca" este considerat conjuncție*, **or** *numai împreună cu „să" formează o conjuncție subordonatoare compusă (Lucrări științifice Oradea*, II, 1968, p. 368).

Specificul valorii adversative a lui *or* este acela de a exprima o opoziție — mai exact o obiecție, o rezervă [10], un corectiv, un (contra)argument — care antrenează o concluzie [11], ceea ce în termeni logici se descrie prin funcția de introducere a premisei minore a unui silogism [12]. Această strînsă vecinătate a ideii de opoziție cu cea de concluzie a dus uneori la confundarea lor atît în descrierea lui *or*, cît și în folosirea sa.

Astfel, unii cercetători, intuind existența unei relații cu ideea de concluzie, au descris-o în formule inacceptabile de tipul „acțiunea propoziției care exprimă ideea de opoziție este și o consecință a acțiunii căreia i se opune" [13], deci ca un cumul de valori simultane — în realitate incompatibile [14] —, în loc să vadă în *or* perspectiva unei concluzii ulterioare [15]. De aici pînă la atribuirea unei valori exclusiv conclusive nu mai era decît un pas, cu atît mai ușor de făcut, cu cît concluzia propoziției cu *or* este de obicei neexprimată, rezultînd de la sine din obiecția adusă.

Interesant mi se pare faptul că pasul acesta l-a făcut și limba însăși prin construcții care, conținînd minora silogismului în formă contrasă, îl plasează pe *or* în fruntea concluziei, în locul unui *deci*. În această situație este următorul exemplu din dicționarul lui Scriban, singurul care pare a ilustra (și) valoarea conclusivă: *Acest cuvînt se raportă* [la] *cei ce erau acolo: iar (deci, dar, și*, fr. *or) eu, nefiind acolo, n-am de ce să mă supăr*. Sau — poate, mai concludent — un citat din Caragiale: *—Domnilor magistrați, contractul dintre mine și onorabila parte adversă spune că*

---

[10] Vezi, pentru limba franceză, Maurice Davau, Marcel Cohen, Maurice Lallemand, *Dictionnaire du français vivant*, Paris, Bordas, 1972.

[11] *Ibidem.*

[12] Vezi, pentru limba franceză, dicționarul lui Quillet și Petit Robert sau A. Dauzat, *Grammaire raisonnée de la langue francaise*, ediția a V-a, Lyon—Paris, 1958, p. 372; cf. Jean-Claude Chevalier, Claire Blanche-Benveniste, Michel Arrivé și Jean Peytard, *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, 1964, p. 410.

[13] Lileta Stoianovici, *loc. cit.*

[14] După Gérald Antoine, *La coordination en français*, Paris, vol. I, 1958, p. 300, „un *deci* este totdeauna c e a l a l t ă f a ț ă [spațiat de mine — M.A.] a unui *or*"; cf. și p. 152.

[15] Vezi idem, *ibidem*, p. 350.

dacă voi cîştiga primul meu proces să plătesc atîta, daca-l voi pierde să nu plătesc nimic. **Or**, *acesta fiind primul meu proces, voi avea onoarea să pun, faţă cu dv., onoratei părţi adverse, următoarea dilemă* (*Opere*, II, 1960, p. 385).

În cele patru pasaje din *O scrisoare pierdută* reproduse de Theodor Hristea [16] pentru antedatarea lui *or* faţă de mult prea tîrziul citat din DLR, valoarea lui *or* nu este prea clară nici la întregirea lor cu contextul nereprodus de cercetătorul menţionat. Un exemplu ca [*Da, sîntem ultra-progresişti, da, sîntem liber-schimbişti...*] **Or**... *conduşi de aceste idei, am fundat aci în oraşul nostru „Aurora Economică Română", soţietate enciclopedică-cooperativă*... (*Opere*, I, 1959, p. 185) permite interpretarea conclusivă a lui *or*, în orice caz o exclude pe cea adversativă. Toate acceptă însă mai curînd descrierea care se dă cel mai frecvent conjuncţiei *or* în limba franceză : marchează „tranziţia, trecerea" [17], nu numai de la o idee la alta în cursul unui raţionament [18], ci şi între două momente distincte ale unei expuneri [19]; unele lucrări vorbesc chiar de introducerea unei reflecţii incidente[20]. În asemenea exemple, echivalente aproximative ale lui *or* sînt cuvinte incidente ca *ei bine, apoi* sau *păi*; cf. [*Apoi, dacă e vorba de istorie, apoi ce te-nvaţă istoria mai întîi şi-ntîi?... Ce străbun! ce nostru! Vezi că nu ştiţi! (cu tonul retoric)*] **Or**, *mai întîi şi-ntîi istoria ne învaţă anume că un popor care nu merge înainte stă pe loc* (Caragiale, *Opere*, I, p. 176; cf. p. 178).

Statutul morfologic al lui *or* este în dependenţă directă de valoarea sintactică şi de sensul lexical. *Or* cu valoare adversativă este conjuncţie, în timp ce despre *or* „introductiv" [21] se poate spune că e adverb, iar eventualul *or* conclusiv suportă interpretarea de adverb sau conjuncţie la fel ca toate celelalte elemente introductive ale acestui raport de coordonare controversat [22]. Principala întrebuinţare a lui *or* şi singura corectă în limba literară actuală este aceea de conjuncţie coordonatoare adversativă [23], cu specificul semantic menţionat, care ar putea duce la distingerea unei subspecii de adversative argumentative.

---

[16] *Loc. cit.* Prezenţa lui *or* la Caragiale fusese relevată de O. Densusianu, *loc. cit.*

[17] Maurice Grevisse, *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, ediţia a IX-a, Gembloux—Paris, 1969, p. 994, consideră că „tranziţia" este unul dintre principalele raporturi indicate de conjuncţiile coordonatoare.

[18] Vezi dicţionarul Bordas citat, Petit Larousse (1959) şi Georges Matoré, *Dictionnaire du vocabulaire essentiel (les 5000 mots fondamentaux)*, Paris, 1963.

[19] Vezi *Dictionnaire du français contemporain*, Paris, Larousse, 1966.

[20] *Ibidem.*

[21] Sau de reluare (termenul *tranzitiv* trebuie evitat, fiind echivoc); cf. la G. Antoine, *lucr. cit.*, II, 1962, p. 1195 : „*or* care, după o digresiune, serveşte să se reia firul naraţiunii întrerupte sau care, la sfîrşitul unei dezvoltări, serveşte să introducă formula de rezumat".

[22] Pentru statutul elementelor introductive vezi Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Bucureşti, 1960, p. 67—68, şi *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, vol. I, p. 384, II, p. 233—234. Pentru negarea raportului de coordonare conclusivă vezi D. D. Draşoveanu, *Observaţii asupra cuvintelor relaţionale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 30 şi Sabina Teiuş, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Bucureşti, 1980, p. 84—88.

[23] Ea lipseşte însă din lucrarea consacrată coordonării adversative de Gh. N. Dragomirescu (*Sintaxa şi stilistica propoziţiunilor independente cu privire specială asupra coordonatelor adversative comparate cu subordonata concesivă*, Braşov, 1939).

Acest specific al lui *or* a fost relevat recent de D. D. Drașoveanu, care propune termenul de „contraargumentativă" pentru conjuncția „subordonatoare" *or* [24]. Încadrarea lui *or* la conjuncțiile subordonatoare este însă contrazisă de particularitățile sale de construcție sintactică și de situarea sa la limita cu un adverb (și a propoziției introduse la limita dintre joncțiune și juxtapunere); la acestea se adaugă argumentul etimologic al statutului lui *or* în limba franceză, unde este unanim recunoscut drept (adverb și) conjuncție coordonatoare [25].

Particularitățile de construcție sintactică ale conjuncției coordonatoare *or* privesc natura termenilor între care se folosește, topica, modul de rostire și punctuația.

Or se întrebuințează exclusiv la coordonarea între propoziții — mai ales principale, dar și secundare [26] — și chiar între fraze (nu și între părți de propoziție). De cele mai multe ori — dar nu totdeauna, cum s-a susținut [27] —, *or* apare la început de frază, după punct (vezi majoritatea exemplelor precedente) sau măcar după punct și virgulă; există însă și numeroase exemple în care *or* este integrat în structura unei fraze cursive, separat numai prin virgulă de propoziția coordonată anterioară (vezi exemplul de la p. 446 din *Lucrări științifice Oradea*). O particularitate a acestei conjuncții care pare să pledeze pentru valoarea ei apropiată de cea originară de adverb este folosirea aproape generalizată [28] a virgulei (mai rar a altui semn de punctuație: două puncte sau puncte de suspensie) după conjuncție, care apare astfel separată de propoziția introdusă. Folosirea virgulei după *or* este legată de felul punctuației precedente: *or* la început de frază, după punct sau punct și virgulă, apare de obicei urmat de virgulă (sau de alt semn de punctuație), în timp ce, dacă *or* e precedat de virgulă, aceasta se omite, de obicei, după conjuncție (vezi același exemplu de la p. 446), fără a fi însă exclusă și apariția unui *or* încadrat între două virgule: *Pentru a efectua o analiză este nevoie de cel puțin zece centimetri cubi de lichid*, **or**, *noi am avut zile în care nu reușeam să colectăm decît cîteva picături!* („Flacăra", 1973, nr. 17 (933), p. 3, col. 1).

Atît punctuația anterioară, cît mai ales cea posterioară lui *or* corespund unui mod specific de pronunțare, cu pauze de efect retoric și cu

---

[24] *Cauzala argumentativă*, în CL, XXVI, 1981, nr. 2, p. 147. Din păcate, autorul citat nu produce argumente în favoarea naturii subordonatoare a conjuncției *or* și a naturii subordonate a propozițiilor introduse de ea, pe care le consideră subordonate opoziționale; problema ar fi trebuit discutată în raport cu ansamblul conjuncțiilor (propozițiilor) adversative și al celor opoziționale.

[25] Vezi, de exemplu, A. Dauzat, *loc. cit.*, G. Antoine, *lucr.cit.*, passim, *Grammaire Larousse*, *loc. cit.*, *Dictionnaire du français contemporain* (Larousse), M. Grevisse, *loc. cit.*, G. Mauger, *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui*, ediția a V-a, Paris, 1968, p. 400. Cf. discuția de la Albert Sechehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, 1926, p. 165—166.

[26] Un exemplu de acest tip cu *or* scris greșit *ori*: *Fiindcă, dacă el vrea să fie pianist,* **ori** *eu am observat că înclinația e mediocră, e bine ca — fără a-l jigni, fără a-l demobiliza — să-l canalizez în altă direcție* („Informația Bucureștiului", 1974, nr. 6344, p. 3, col. 2).

[27] De exemplu, de Gh. Bulgăr, *loc. cit.*

[28] Pentru limba franceză vezi Adolphe V. Thomas, *Dictionnaire des difficultés de la langue française*, Paris, 1956, s.v. *or*.

un accent de reliefare [29]; această emfază [30], de asemenea, individualizează conjuncția *or* și pare să o apropie de cuvintele autosemantice.

Coordonarea cu *or* este caracteristică pentru anumite stiluri funcționale ale limbii literare: juridic-oratoric [31], didactic-științific [32] și publicistic [33]. Intuițiile lui Caragiale se verifică și de această dată: nu numai că îl folosește pe *or*, după cum au arătat O. Densusianu și Th. Hristea [34], pentru caracterizarea lingvistică a lui Cațavencu—avocat și om politic —, dar apelează la același cuvînt și în bucata sugestiv intitulată *Logica baroului (Opere*, II, p. 385), iar în discursul electoral al lui Cațavencu prima apariție a lui *or* este marcată de indicația de regie „cu tonul retoric" (vezi citatul la p. 447).

Bibliografia referitoare la *or* cuprinde o serie de contribuții de domeniul cultivării limbii care vizează însăși acceptarea lui în limba română și confuziile la care a dat naștere.

De la Al. Resmeriță, care-l numește „conjucție [sic] franceză", și A. Scriban, pentru care e un „barbarism" [35], se înregistrează diverse atitudini pro și contra acestui cuvînt. Ovid Densusianu [36] era împotriva lui, considerîndu-l „franțuzism", „parazit antipatic" care n-ar „trebui să fie însușit de limba literară", dar se declara resemnat cu ideea că „cei mai mulți vor rămînea la acest tip de exprimare": „E așa de răspîndit astăzi, încetățenit, încît nu știu dacă ar putea să fie înlăturat". Acad. Iorgu Iordan [37] admitea, de acum 40 de ani, pe „*or* bine întrebuințat", justificîndu-și precizarea prin afirmația — din păcate neînsoțită de exemple — că „de foarte multe ori apariția lui este nepotrivită cu contextul"; în 1952 Cecilia Ștefănescu, de asemenea, îl recomanda în „Cum vorbim": „el poate fi deci întrebuințat cînd are acest înțeles [„dar", „însă", „deci" !] și nu trebuie înlăturat din limbă sub cuvînt că e străin". În 1964 însă G. Călinescu [38] emite o sentință categorică împotriva lui într-o adevărată diatribă, care începe cu epitetul-definiție „o drăcie care a devenit alarmantă este conjuncția *or*". Dacă ar fi avut în vedere numai abuzul de *or*, „folosit cu ostentație", și inadecvarea stilistică a prezenței lui în culegeri de basme, protestul ar fi fost justificat, dar scriitorul și istoricul literar G. Călinescu critică uzul ca atare, apelînd la argumentul lin-

---

[29] Cf. observațiile lui G. Antoine, *lucr. cit.*, I, p. 395—398, referitoare la punctuația și pauza de după conjuncții coordonatoare, care pot fi accentuate pentru „un efect de sens".

[30] Cf. și remarca lui O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 604, că „*or* dă prilej de gesticulație solemnă".

[31] Pentru limbajul avocaților vezi O. Densusianu, *loc. cit.*, Iorgu Iordan, *loc. cit.* și Th. Hristea, *loc. cit.* Pentru oratoria politică vezi Th. Hristea, *loc. cit.*

[32] Vezi Iorgu Iordan, *loc. cit.* Pentru franceză, G. Antoine, *lucr. cit.*, II, p. 1195: „el [=*or*] a devenit apanajul limbii scrise și al discursului didactic".

[33] Vezi Gh. Bulgăr, *loc. cit.* Frecvența în stilul publicistic merge uneori pînă la abuz și monotonie, prin repetarea acestei conjuncții savante în același articol; vezi, de exemplu, în „Scînteia", 1970, nr. 8533, p. 3, col. 1, 3 și 4 (un articol de un sfert de pagină).

[34] *Loc. cit.*

[35] Cf. și poziția DA în definirea lui *dar* I 2°: „corespunde barbarismului « or »", de asemenea procedeul editorilor lui Caragiale (*Opere* cit., ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu și Liviu Călin) de a-l da pe *or* cu litere cursive, ca pe un cuvînt străin.

[36] *Loc. cit.*

[37] *Loc. cit.*

[38] *Lingvistice*, în „Contemporanul", 1964, nr. 31 (929), p. 1, col. 7.

gvistic al impenetrabilității inventarului de cuvinte ajutătoare: „În mod fatal introducem neologisme necesare comunicării noționale între popoare. ronjuncțiile, adverbele, acestea sînt specific naționale". Este adevărat că elementele de relație și alte cuvinte ajutătoare sau instrumente gramaticale se împrumută mult mai greu decît cuvintele autosemantice, dar această constatare de ordin statistic nu trebuie ridicată la rangul unui principiu în numele căruia să fie negată realitatea, căci în mod excepțional există cuvinte ajutătoare, în special prepoziții, împrumutate în diverse limbi [39]. E de la sine înțeles că prezența unor asemenea cuvinte printre împrumuturile dintr-o anumită limbă sporește ponderea stratului lingvistic în cauză, de aceea este cu atît mai surprinzătoare absența lui *or* din *Dicționarul de neologisme* de Florin Marcu și Constant Maneca [40].

Problema utilității sau a inutilității obiective a împrumutării acestei conjuncții trebuie discutată din punctul de vedere al specificului valorii sale. Am văzut că valoarea sa de bază este o subspecie a raportului de coordonare adversativă, pe care am putea-o numi argumentativă. Pentru exprimarea acestei nuanțe adversative nu există propriu-zis un echivalent perfect cu caracter de substitut general, sinonimia cu *iar*, *dar* și *însă* fiind acceptabilă numai în anumite limite, ca o sinonimie în același timp aproximativă (calitativ) și parțială (cantitativ). În nici un caz, nu se poate admite sinonimia cu *dimpotrivă*, prin care l-au glosat pe *or* unii cercetători [41], întrucît opoziția exprimată de *or* nu este antitetică [42], ci de tipul unui corectiv [43] menit să ducă la o concluzie. Tocmai specificul mai greu de sesizat al lui *or* face ca el să fie uneori greșit întrebuințat.

Ana Goldiș Poalelungi numește „raport logic nou" [44] raportul exprimat de conjuncția adversativă *or* <fr. *or*, fără a lămuri în ce constă noutatea raportului ca atare, cu atît mai mult cu cît traduce totuși conjuncția în cauză prin echivalente românești (lipsite de orice indicație de rezervă). Autoarea citată arată că în traducerile din secolul al XIX-lea fr. *or* a fost redat prin diverse echivalente românești: *și*, *dar*, *deci*, *așa*, *însă*; din păcate, exemplele (de la jumătatea secolului trecut) sînt lipsite de contextul anterior lui *or*, deci nu putem aprecia opțiunea traducătorului și, implicit, eventualul avantaj al împrumutului. Acest avantaj — față de alte elemente de relație nespecializate, cu diverse valori — poate rezulta din comparația unor contexte concludente cu un „echivalent" adversativ și cu *or*. În *Logica* lui T. Maiorescu [45] modelul silogismelor avea încă minora introdusă prin *însă* (sau simplu juxtapusă ca și azi): *Tipul general al silogismelor e dar acesta: Toți m sînt p*, **însă** *toți s sau cîțiva s sînt m: prin urmare toți s sau cîțiva s sînt p. Sau: nici un m nu este p, toți s sau cîțiva s sînt m: prin urmare nici un s sau cîțiva s nu sînt*

---

[39] Vezi Mioara Avram, *Prepoziții neologice în limba română contemporană*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 3, p. 239—253.

[40] Ediția a III-a, București, 1978.

[41] Lileta Stoianovici, *loc. cit.* și Ana Goldiș Poalelungi, *loc. cit.*

[42] Ana Goldiș Poalelungi, *lucr. cit.*, p. 306.

[43] Valeria Guțu Romalo, *loc. cit.*, a numit-o „opoziție atenuată", ceea ce însă ar putea să ne trimită numai la valoarea adversativ-copulativă a lui *iar*.

[44] *Lucr. cit.*, p. 305.

[45] Ediția a V-a, București, 1898, p. 63; cf. p. 79—81, 149.

p. Să recunoaștem că formula cu *însă* nu ne (mai) satisface ca aceea cu *or* (sau ca absența conjuncției). Iată și un exemplu actual cu *însă* nepotrivit, întrucît exprimă o opoziție prea puternică : *Pînă în zilele noastre, o serie de femei, și nu puține, au devenit laureate ale premiului Nobel. Se știe* **însă** *că pentru a se obține un astfel de premiu, lucrarea prezentată trebuie să îndeplinească calități excepționale* („Magazin", 1972, nr. 752, p. 7, col. 7).

După părerea mea, *or* nu a introdus un raport nou (sau o nuanță nouă a unui raport) în sintaxa limbii române, ci un mijloc nou și specific de exprimare a acestui raport, ceea ce a contribuit la precizarea lui, la claritatea comunicării. Echivalente anterioare existau în limba română [46], dar majoritatea mai mult sau mai puțin aproximative și parțiale. Alături de și chiar mai curînd decît unele dintre cele citate, pot fi menționate, de exemplu, conjuncțiile *ci* [47], *iar* [48] și adverbele *acum* [49], *amu* [50], *apoi* [51], uneori și *doar* [52]. Un studiu istoric al coordonării care ar recunoaște subspecia coordonării argumentative ar putea duce la un inventar mai bogat [53], ordonat cronologic și ierarhizat din punct de vedere cantitativ și calitativ. Deocamdată, impresia mea este că elementul relațional cel mai apropiat ca valoare din fondul vechi al limbii este conjuncția *ci* cu antecedent pozitiv, arhaică și poetică în limba modernă, ale cărei nuanțe multiple au fost descrise în moduri divergente și adesea neîncadrate în raporturi gramaticale clar definite [54].

O problemă a limbii actuale care în mod neașteptat poate da sugestii pentru istorie este aceea a confuziilor generate de paronimia (pentru unii vorbitori chiar omonimia [55]) lui *or* cu conjuncția disjunctivă *ori* : modificarea formală a lui *or* în *ori* [56] și, ulterior, înlocuirea lui *or* cu *sau*, considerat sinonim datorită sinonimiei cu *ori* disjunctiv. Faptele sînt bine cunoscute de la S. Pușcariu și Iorgu Iordan, reluate apoi în di-

---

[46] Cf. afirmația lui O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 605 : „Nu l-am întrebuințat niciodată și dacă e să se exprime aceeași noțiune, găsești totdeauna posibilitatea adevărată".

[47] Vezi DA s.v. *ce* B și *ci* 1° b, c, 2° a.

[48] DA s.v., II.

[49] DA s.v., 2°.

[50] DA s.v., II.

[51] DA s.v., I 2°, II 5° și altele.

[52] Cf. unele exemple la Al. Procopovici, *Doar*, în DR, III, 1922—1923, p. 629—642.

[53] În care ar putea fi atras, eventual, și acel vechi *care* <lat. *quare*, recent readus în discuție (după semnalările lui Al. Procopovici, în ultimul loc în DR, XI, 1948, p. 11) de Eugenio Coseriu, *Altrum. care „weshalb", „(und) daher", „so dass"*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 5, p. 537—541 ; pentru echivalența parțială cu fr. *or* vezi p. 540.

[54] Cf. la Suzana Carmen Dumitrescu, *lucr. cit.*, distincții ca „*ci dar* narativ" (p. 96), „*ci* introductiv" (p. 97), „*ci* terminativ" (p. 98), alături de *ci* copulativ și conclusiv (p. 94), toate tratate în capitolul „conjuncții adversative".

[55] Dacă disjunctivul *ori* e pronunțat *or* (Scriban s.v. *ori* crede că e vorba numai de o variantă grafică *or*, pe care nu o pronunță nimeni așa). Unele deosebiri mai slab perceptibile pot exista totuși și aici în felul de pronunțare a vocalei inițiale : cu *(ori)* fără *(or)* un element semivocalic *u* precedent.

[56] O primă atestare a acestui fenomen poate fi următorul pasaj din Caragiale : *Ești irresponsabil? poți să-ți permiți din cînd în cînd o greșală de care, în urmă ipso facto nu ești vinovat.* **Ori,** *clientul meu nu e responsabil, pentru că n-a știut ce face!* (*Opere*, II, p. 382 : *Justiția română. Secția corecțională*), care e de natură să infirme părerea că „pe vremea lui Caragiale *or* era corect întrebuințat" (Th. Hristea, *art. cit.*, p. 601), în opoziție cu situația actuală.

verse lucrări [57] cu exemple actualizate din sfera limbii literare scrise sau vorbite. Într-o lucrare relativ recentă, Sabina Teiuș [58] vorbește însă de existența unei conjuncții regionale adversative „*ori* avînd sensul lui *dar*" în exemplele : *ș-apoi m-am dus înapoi la post/ cu căruța/ ș-acolo mă gîndeam că cum să fug înapoi//* **ori** *șefu de post/o pus ochii pă mine și... m-o urmărit//* (74 = Cuzdrioara — Cluj); *să am eu lucru ăla cu croșeta acuma/ cred c-aș mărita vo zece fete/ așa numa-n... lenjerie le-aș ține// e!* **oar** *acuma nu mai am nici răbdare/ nici nu mai văd//* (TD, Munt. II, 450), însoțite de următorul comentariu : „Această întrebuințare regională a conjuncției *ori* nu trebuie confundată cu *or* „deci, așadar" (<fr. *or*), care își restrînge circulația la o sferă pur literară". Mi se pare evident că *ori* și (varianta ?) *oar* [59] din aceste exemple nu au sensul lui *dar*, ci exact sensul literarului *or*, pe care autoarea l-a exclus din discuție luînd de bună glosarea conclusivă din DLR. Interesează însă nu atît această rectificare, cît semnalarea echivalentului *oare* [60] la unii vorbitori și problema răspîndirii întrebuințării respective a lui *ori* și *oare* în vorbirea populară regională [61]. Pentru a admite independența atestărilor regionale izolate ale lui *ori* și *oar(e)* de literarul *or* neologic, ar trebui, desigur, să dispunem de atestări mai îndepărtate în timp ale vechii conjuncții *ori* (și *oare*) cu această întrebuințare.

Fenomenul în sine poate sugera repunerea în discuție a etimologiei adverbelor și conjuncțiilor *oare* [62], *ori* [63], pentru care se știe că I.-A. Candrea și O. Densusianu [64] au susținut descendența din lat. *hora*, cu evoluția substantiv > adverb > conjuncție. Confirmarea acestei ipoteze [65] ar face din neologicul *or* nu numai dubletul etimologic formal al lui *oară*, ci și dubletul și totodată sinonimul modern și literar al fostelor variante și forme flexionare *oare*, *ori* evoluate independent de etimonul substantival.

În orice caz, examinarea valorilor actuale ale neologismului *or* și a vechilor sale corespondente relevă interesante relații de sinonimie cu diverși alți urmași siguri sau presupuși ai latinescului *hora* de la originea

---

[57] Articolele citate din „Cum vorbim" (de Lileta Stoianovici și de Cecilia Ștefănescu), N. Mihăescu, *loc. cit.*, Th. Hristea, *art. cit.*

[58] *Lucr. cit.*, p. 123—124.

[59] Pentru *oar* variantă a lui *oare* vezi DLR ; cf. o atestare cu valoare disjunctivă la D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967.

[60] Auzit și de mine, în această formă, cu valoarea „or" în vorbirea unui intelectual muntean.

[61] Vezi informația suplimentară de la Sabina Teiuș, *lucr. cit.*, p. 124, nota 92 : „Existența regională a acestei conjuncții ne-a fost confirmată și de Victor Iancu... care cunoaște această conjuncție din comuna sa natală, situată în apropierea Clujului".

[62] Explicat în general din lat. *volet*, cf. alb. *vallë* ; vezi DLR, DEX.

[63] Considerat în ultimul timp cu etimologie necunoscută, cf. *ver*, *veri* <lat. *velis* ; vezi DLR, DEX. Profit de ocazie pentru a semnala două greșeli din DLR referitoare la „variantele" lui *ori* : *ore*, vechi (1609) și regional (Hațeg), trebuie considerat variantă a lui *oare*, iar regionalul *o* este mai curînd variantă a lui *au* (cf. DA). *O* este prezentat drept „formă fonetică" (=variantă) a lui *ori* și de Suzana Carmen Dumitrescu, *lucr. cit.*, p. 67—68, în timp ce Sabina Teiuș, *lucr. cit.*, p. 111, îl tratează pe *o* separat, fără discuții asupra originii.

[64] CDDE s.v. *oară*.

[65] Cf. și Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, București, 1978, p. 18—19.

etimonului direct care e fr. *or* [66] : *iar* [67], *dar* [68], în parte și *doar* [69], precum și cu *acum*, *amu*, care prezintă similitudini cu fr. *or* (și cu alte corespondente romanice : it. *ora*, sp. *ahora* etc.) în evoluția semantică de la un adverb temporal autosemantic la o conjuncție [70].

Mai 1983

Institutul de Lingvistică
București, str. Spiru Haret nr. 12

[66] Indiferent dacă la originea acestuia stă *ha(c) hora*, *ea hora*, *ad horam* (vezi REW) sau chiar *hora* (Petit Robert).

[67] Lat. *ea hora*? În DEX etimologie necunoscută.

[68] *Da* + *ar* ◁ *iar*? În DEX etimologie necunoscută.

[69] Lat. *de hora* (cf. DEX) sau *adoară* ◁ *a doua oară*.

[70] Pentru alte cazuri de evoluție a unor adverbe cu „semantism vag", cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 170—171 și *Note sintactice* 1. *Adverbe de loc cu sens temporal*, în SCL, I, 1950, nr. 2, p. 269—274.

STRUCTURI TOPONIMICE ANALITICE ȘI REDAREA LOR ÎN DOCUMENTE

DE

GH. BOLOCAN

Termenul de structură toponimică analitică, pe care îl vom folosi în lucrarea de față, ni se pare mai precis decît acela de toponim compus întîlnit într-o serie de studii publicate atît de noi, cît și de alți cercetători [1]. Structuri propriu-zis compuse în toponimia românească nu există. Iorgu Iordan [2] analizează toponimele de tipul *Cîmpulung*, *Satulung*, *Dobrogostea*, *Întregalde*, *Trapold*, *Belibou* etc., în capitolul de sintaxă sub titlul Diverse, motivînd, pentru unele din exemple, pe bună dreptate, că „procesul aglutinării nu este deopotrivă de avansat la toate exemplele" citate. Într-un singur loc se vorbește de „formula compunerii, care corespunde sistemului nostru lingvistic"[3]. Exemplele date nu îndreptățesc însă afirmația citată mai sus. *Dobrogostea*, *Dobromira*, *Dobromirul*, *Dobroneagul*, ca și *Sin(t)andrei* etc., nu reprezintă, după părerea noastră, o formulă toponimică, ci una antroponimică. Tot așa, Suhodol, de pildă, nu este un compus toponimic, ci un apelativ, împrumutat din slavă, folosit la formarea numelor de locuri. Tipul *Başbunar*, *Dobropole*, *Dobridor*, *Techirghiol* etc. reprezintă, probabil, o traducere. În lucrările românești de toponimie se mai folosesc termenii de sintagmă toponimică sau de structură toponimică sintatică. Termenul propus aici de noi este mai larg, incluzînd toponime formate din mai multe grupuri sintagmatice, ca în exemplele: *Fîntîna de la Hanul Chintescului*, *Godovanu Mare de la Ulmu lui Stroe* etc.

Structurile toponimice analitice pot fi clasificate în funcție de natura primului termen în două mari grupe:

A. Structuri toponimice analitice în care primul termen este un apelativ.

B. Structuri toponimice analitice în care primul termen este un toponim.

Antroponimele nu pot figura ca prim termen al unei structuri analitice. De structurile de sub A, foarte numeroase și variate, ne-am ocupat în detaliu în studiul citat mai sus. În articolul de față ne vom ocupa de un singur tip, al structurii B.

Structurile analitice care au ca prim element un toponim au ca element secund determinativ un adjectiv sau adverb, un toponim sau, în cazuri mai rare, un antroponim.

Diferența mare dintre structurile A și B se explică prin aceea că, fiind lipsite de sens lexical, toponimele nu pot avea o largă paletă de

---

[1] Gh. Bolocan, *Nume de locuri compuse*, în SCL, XXVII, 1977, p. 621—629.
[2] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 491—495.
[3] Idem, *op. cit.*, p. 293.

determinative, așa cum se întîmplă la cuvintele comune. Pe lîngă un nume de loc determinativele aduc precizări de ordin geografic (poziție în spațiu, aspecte topografice), raporturi de dependență și subordonare, de proprietate etc. Cele mai frecvente determinative sînt următoarele: *de jos ~ de sus*, *mare ~ mic*, *nou ~ vechi* etc. Ne vom ocupa, deci, de tipul toponim+determinativ adjectival sau adverbial. Prezentăm mai întîi materialul clasificat după determinativ:

1. Determinative care indică poziția în spațiu

a) *de jos ~ de sus*

Adîncata de Jos, Adîncata de Sus
Albeștii de Jos, Albeștii de Sus
Albota de Jos, Albota de Sus
Amaradia de Jos, Amaradia de Sus
Amărăștii de Jos, Amărăștii de Sus
Amzulești de Jos, Amzulești de Sus
Arțaru de Jos, Arțaru de Sus
Atîrnații de Jos, Atîrnații de Sus
Baba de Jos, Baba de Sus
Bala de Jos, Bala de Sus
Balota de Jos, Balota de Sus
Baniu de Jos, Baniu de Sus
Băbiciu de Jos, Băbiciu de Sus
Bălăcești de Jos, Bălăcești de Sus
Băra de Jos, Băra de Sus
Bechetu de Jos, Bechetu de Sus
Belgunii de Jos, Belgunii de Sus
Bengeștii de Jos, Bengeștii de Sus, Bengeștii de Mijloc
Bîlta de Jos, Bîlta de Sus
Bobicești de Jos, Bobicești de Sus
Bocșa de Jos, Bocșa de Sus
Bodăiești de Jos, Bodăiești de Sus
Bodeștii de Jos, Bodeștii de Sus
Bogdănești de Jos, Bogdănești de Sus
Boovenii de Jos, Boovenii de Sus
Boșotenii de Jos, Boșotenii de Sus
Brabova de Jos, Brabova de Sus
Bratovoiești de Jos, Bratovoiești de Sus
Brădești de Jos, Brădești de Sus, Brădești de Mijloc
Brădetu de Jos, Brădetu de Sus
Breasta de Jos, Breasta de Sus
Breznița de Jos, Breznița de Sus
Bucovenii de Jos, Bucovenii de Sus
Bulzeștii de Jos, Bulzeștii de Sus, Bulzeștii de Mijloc
Bumbeștii de Jos, Bumbeștii de Sus
Buneștii de Jos, Buneștii de Sus, Buneștii de Mijloc
Buricatu de Jos, Buricatu de Sus

Numai cîteva din denumirile incluse în listă sînt altceva decît nume de sate (*Amaradia de Jos*, *Amaradia de Sus* — plase), *Baba de Jos*, *Baba de Sus* — văi, *Băra de Jos*, *Băra de Sus* — moșii, *Bocșa de Jos*, *Bocșa de Sus* — părți de sat, *Bucovenii de Jos*, *Bucovenii de Sus* — păduri).

În listă am inclus patru exemple în care localizarea referenților se face pe baza unei opoziții ternare (*Buneștii de Jos*, *Buneștii de Mijloc*, *Buneștii de Sus*). Cum vom vedea mai încolo, determinativul *de mijloc* intră și în alte opoziții.

Într-un singur exemplu opoziția *sus* ~ *jos* este introdusă prin prepoziția *din*: *Buzduganu din Jos* (atestat la 1640) — *Buzduganu din Sus* (atestat la 1646).

Într-o serie de cazuri lipsește un termen al opoziției. Așa avem: *Almăju de Jos*, *Baloșanii de Jos*, *Băleștii de Jos*, *Bărcoasa de Jos*, *Bîltanele de Jos*, *Bîlvăneștii de Jos*, *Bîrleștii de Jos*, *Bîrza de Jos*, *Bodea de Jos*, *Braicații de Jos*, *Bucegii de Jos*, *Burila de Jos*, *Butoiești de Jos*, *Almăjelu de Sus*, *Aninișu de Sus*, *Arsura de Sus*, *Arsurile de Sus*, *Belciugu de Sus*, *Belgunu de Sus*, *Bîra de Sus*, *Bîrluiu de Sus*, *Bou de Sus*, *Broscarii de Sus*, *Broștenii de Sus*. Absența unuia dintre termenii opoziției a fost explicată de Iorgu Iordan [4]. Pentru înțelegerea acestui fenomen trebuie avută în vedere situația mai veche a numelor. Faptul că un sat a fost desființat sau contopit cu altul nu împiedică restabilirea opoziției existente cîndva. De altfel, din datele pe care le oferă DTRO [5] se poate observa că omonimele determinate prin *de jos* ~ *de sus* (*mare* ~ *mic* etc.) apar sau cel puțin sînt atestate cam în același timp. Pentru numele de sate trebuie să admitem că apariția perechilor omonimice este un act de organizare administrativă, chiar dacă, pentru o perioadă mai veche, nu dispunem de documente cu caracter de organizare a teritoriului. Uneori dispariția unui termen al opoziției este un act de natură administrativă. În unele cazuri însă dispariția unuia din termeni este mai aparentă. Astfel, *Aninișu de Sus*, *Arsura de Sus*, *Arsurile de Sus* se mai numesc și *Aninișu din Deal*, *Arsura din Deal*, *Arsurile din Deal* și au ca termen al opoziției *Aninișu din Vale*, *Arsura din Vale*, *Arsurile din Vale*. Tot așa *Belgunu de Sus* se numește și *Belgunu de la Deal*, care se opune denumirii *Belgunu de la Vale*.

Într-un exemplu ca *Almăju de Jos* și *Almăjelu de Sus* opoziția se face între *toponim primar* ~ *toponim diminutiv*.

Pentru numele de sat *Bou de Sus*, astăzi dispărut, explicația poate fi alta. Satul *Bou* este atestat la 1612. Denumirea satului s-a extins și la pîrîul care curgea prin sat și la dealul din împrejurimi. Denumirea *Valea Boului* (pentru apa care curgea prin satul Bou) este foarte veche și cu timpul ea a fost adoptată ca denumire a satului. Partea de sat așezată pe deal sau în vecinătatea lui s-a numit, probabil, *Bou de Sus* în opoziție logică cu *Bou* (așezat pe vale).

b) *din deal* ~ *din vale*

---

[4] Cf. *op. cit.*, p. 149.

[5] *Dicționarul toponimic al României, Oltenia* (în manuscris).

La exemplele de nume formate cu scopul de localizare a obiectelor într-un spațiu dat, citate mai sus, se mai pot adăuga :

Boovenii din Deal, Boovenii din Vale
Brăila din Deal, Brăila din Vale
Crasna din Deal, Crasna din Vale
Căprăreţu din Deal, Căprăreţu din Vale
Cherleștii din Deal, Cherleștii din Vale
Dămțenii din Deal, Dămțenii din Vale
Dîlga din Deal, Dîlga din Vale
Magherești din Deal, Magherești din Vale
Voiteștii din Deal, Voiteștii din Vale

Într-un număr relativ mic de cazuri nu sînt prezenți ambii termeni ai opoziției *din deal ~ din vale*: *Aglăsău din Vale*, *Bivolu din Deal*, *Borăștii din Deal*, *Corbii din Vale*, *Izvoru din Deal*, *Măceșu din Deal*, *Tufenii din Vale*, *Voiceștii din Vale*.

Toate aceste exemple reprezintă în cea mai mare parte nume de sate, unele din ele dispărute astăzi din Oltenia.

În restul țării modelul acesta este slab reprezentat. Nume de sate de acest tip se mai găsesc cîteva în Muntenia și Dobrogea și unul singur în Moldova :

Ciolănești din Deal, Ciolănești din Vale
Costești din Deal, Costești din Vale
Păduroiu din Deal, Păduroiu din Vale
Rudarii din Deal, Rudarii din Vale
Teiu din Deal, Teiu din Vale
Dobromiru din Deal, Dobromiru din Vale
Țuțcanii din Deal, Țuțcanii din Vale

c) *Denumiri de sate formate prin juxtapunere*

Determinativele *deal ~ vale*, ca elemente juxtapuse, în toponimele compuse se întîlnesc rar în Oltenia și mai des în Moldova și Muntenia. Iată un număr de exemple : *Băicani-Deal*, *Băicani-Vale*, *Bălteni-Deal*, *Bălteni-Vale*, *Bursuc-Deal*, *Bursuc-Vale*, *Cătămărești-Deal*, *Cătămărești-Vale*, *Cernei-Deal*, *Cernei-Vale*, *Cosmești-Deal*, *Cosmești-Vale*, *Curseşti-Deal*, *Curseşti-Vale*, *Dieneț-Deal*, *Dieneț-Vale*, *Dumbrova-Deal*, *Dumbrova-Vale*, *Livezi-Deal*, *Livezi-Vale*, *Năneşti-Deal*, *Năneşti-Vale*, *Orăşeni-Deal*, *Orăşeni-Vale* (Moldova); *Bolintin-Deal*, *Bolintin-Vale*, *Broşteni-Deal*, *Broşteni-Vale*, *Cetăţeni-Deal*, *Cetăţeni-Vale*, *Cîndeşti-Deal*, *Cîndeşti-Vale*, *Dragomireşti-Deal*, *Dragomireşti-Vale*, *Frasinu-Deal*, *Frasinu-Vale*, *Pătroaia-Deal*, *Pătroaia-Vale*, *Potlogeni-Deal*, *Potlogeni-Vale*, *Rădoieşti-Deal*, *Rădoieşti-Vale*, *Segarcea-Deal*, *Segarcea-Vale* (Muntenia).

d) *dos ~ față*

Termenii opoziției *dos ~ față* sînt uneori legați de toponimul propriu-zis prin prepoziția *din* : *Borogea din Dos*, *Borogea din Față*, *Brădeștii din Dos*, *Brădeștii din Față*, *Coțofenii din Dos*, *Coțofenii din Față*, *Menții din Dos*, *Menții din Față*, *Mreneștii din Dos*, *Mreneștii din Față*, *Izvoru din Deal*, *Izvoru din Față*, *Racoviţa din Față*.

Toponime compuse construite prin juxtapunere cu apelativele *dos, față* se găsesc cîteva numai în Oltenia: *Amărăști-Dos, Amărăști-Față, Mereșești-Dos, Mereșești-Față, Palanga-Dos, Palanga-Față.*

Așa cum am mai spus, denumirile formate cu determinativele *de jos ~ de sus, din deal ~ din vale, vale ~ deal, dos ~ față* sînt în proporție de 95% nume de sate. Majoritatea lor sînt de dată recentă. Astfel, din 108 denumiri formate pe baza opoziției *jos ~sus*, incluse în vol. I al DTRO, 78 sînt atestate după 1815.

2. Determinative care arată mărimea

Mare ~ mic

Agurizaru ăl Mare, Agurizaru ăl Mic
Altoaia Mare, Altoaia Mică, Altoaia de Mijloc
Alunișu cel Mare, Alunișu cel Mic
Amaradia Mare, Amaradia Mică
Aninoasa Mare, Aninoasa Mică
Apostu Mare, Apostu Mic
Ariciu Mare, Ariciu Mic
Arsa Mare, Arsa Mică
Arsura Mare, Arsura Mică, Arsura Mijlocie
Aușelu Mare, Aușelu Mic
Balabanu Mare, Balabanu Mic
Balaura Mare, Balaura Mică
Balauru Mare, Balauru Mic
Balu Mare, Balu Mic
Baraliu Mare, Baraliu Mic
Barbura Mare, Barbura Mică
Brădeștii ăi Mari, Brădeștii ăi Mici
Bălșoara Mare, Bălșoara Mică
Bălușinu Mare, Bălușinu Mic
Băuleciu Mare, Băuleciu Mic
Beacu Mare, Beacu Mic
Belciugata Mare, Belciugata Mică
Belciugu Mare, Belciugu Mic
Belnicu Mare, Belnicu Mic
Bentu Mare, Bentu Mic
Bercea Mare, Bercea Mică
Bercu Mare, Bercu Mic
Beșcuroasa Mare, Beșcuroasa Mică
Bioca Mare, Bioca Mică
Birciu Mare, Birciu Mic
Bisorca Mare, Bisorca Mică
Bistrețu Mare, Bistrețu Mic
Bîrza Mare, Bîrza Mică
Boarnești Mare, Boarnești Mic
Bordeia Mare, Bordeia Mică
Borogeana Mare, Borogeana Mică
Bozoteii Mari, Bozoteii Mici

Bratcu Mare, Bratcu Mic
Brateşu Mare, Brateşu Mic
Brădăţeaua Mare, Brădăţeaua Mică
Brăianu ăl Mare, Brăianu ăl Mic
Brăila Mare, Brăila Mică
Brădeştii Mari, Brădeştii Mici
Brebenii Mari, Brebenii Mici
Brebina Mare, Brebina Mică, Brebina Mijlocie
Bredoaia Mare, Bredoaia Mică
Brehoaia Mare, Brehoaia Mică
Britoiu ăl Mare, Britoiu ăl Mic
Brusturelu Mare, Brusturelu Mic
Bucovăţu Mare, Bucovăţu Mic
Bucinişu Mare, Bucinişu Mic
Bucureasa Mare, Bucureasa Mică
Buda Mare, Buda Mică
Buha Mare, Buha Mică
Bulzu cel Mare, Bulzu cel Mic
Bulzu Mare, Bulzu Mic
Burila Mare, Burila Mică
Buştenii Mari, Buştenii Mici

Ca şi la tipul precedent, şi la toponimele formate cu determinativele *mare ~ mic* poate lipsi unul din termenii opoziţiei. Aşa avem : *Aiu Mic, Albina Mică, Aninoşiţa Mică, Arcanu Mic, Balaciu Mic, Balica Mică, Balindru Mic, Balosînu Mare, Batoţii Mici, Bejenia Mică, Bărcoasa cea Mare, Beica Mare, Berciu Mic , Bistriţa cea Mare, Bistriţa Mare, Bîzgăreiu Mic, Bogdana Mare, Borăscu Mare, Bradu ăl Mare, Bujorescu Mic, Buru Mic, Busuioaca Mică.* Şi în cazul acesta există exemple în care opoziţia de localizare este ternară *(Brebina Mare — Brebina Mică — Brebina de Mijloc* etc.).

În unele cazuri adjectivul este precedat de articolul adjectival *al(ăl), a, ai(ăi), ale (ăle), cel, cea, cei, cele* : *Agarizaru ăl Mare, Agarizaru ăl Mic, Alunişu cel Mare, Bărcoasa cea Mare, Bradu ăl Mare, Brădeştii ăi Mari, Brădeştii ăi Mici, Brăianu ăl Mic, Britoiu ăl Mare, Britoiu ăl Mic, Bulzu cel Mare, Bulzu cel Mic.*

Cea mai mare parte (54 %) din denumirile citate mai sus, formate pe baza opoziţiei *mare ~ mic* , sînt nume de ape caracterizate local prin *pîrîu, vale, vîlcea, rîpă, izvor, baltă*, 26 % denumiri de înălţimi *(deal, munte, vîrf, pisc, crac de munte)*, 9 % denumiri de sate sau părţi de sate, iar restul de 11 % denumiri de locuri mici *(fînețe, păduri* etc.).

În *Indicatorul localităţilor din România* (1974) numărul numelor de sate actuale formate cu ajutorul determinativelor *mare ~ mic* este foarte mare.

În trecut această opoziţie s-a folosit mai ales la formarea numelor de ape, de munţi şi de dealuri. În cazul acesta motivarea denumirii are un caracter permanent. În ceea ce priveşte satele, trebuie spus că motivarea denumirii nu rezistă în toate cazurile multă vreme : satul mic poate deveni mare, iar cel mare, cu timpul, rămîne mic. Se creează impresia că determinativele *mare ~ mic* sînt raportate numai la denumire, nu şi la obiect.

3. Determinative cu sens cronologic

a) *nou ~ vechi*

Denumiri formate cu determinativele *nou ~ vechi* sînt relativ puține, fiind cu precădere nume de sate. Deși pare un nonsens, trebuie spus de la început că denumirile care conțin adjectivul *nou* sînt de regulă anterioare celor formate cu adjectivul *vechi*. Faptul poate fi probat și logic, și istoric. Francezii au chiar o expresie care confirmă logica acestui fenomen : *„âgé comme le Pont-Neuf"* „bătrîn ca Podul cel Nou".

Iată cîteva exemple :

Bucovăț, sat, comună și mînăstire în județul Dolj. Numele mînăstirii Coșuna se schimbă la începutul secolului al XVII-lea, după numele satului, în *Bucovăț*. În primele decenii ale secolului al XIX-lea mînăstirea Bucovăț a suferit avarii grave, care au dus la hotărîrea de a o strămuta pe malul drept al Jiului, unde s-a construit o nouă mînăstire, care s-a numit *Bucovățu Nou* (la 1834). Vechea mînăstire părăsită a luat numele de *Bucovățu Vechi*. Cele două nume, după 1845, au fost transferate la satele din jur (respectiv satul Mofleni s-a numit *Bucovățul Vechi*).

Bechet, sat în județul Dolj, atestat la 1791. *Bechetu Nou* apare pentru prima oară la 1926, iar *Bechetu Vechi* la 1950.

În lumina acestor date informația din *Indicatorul*[6] la *Bechetu Vechi* ca „veche denumire a satului Bechet" este o simplă formulă nesprijinită de fapte.

Batoții Vechi, denumire a unui fost sat din județul Mehedinți, nu apare în opoziție cu *Batoții Noi*, care n-a existat niciodată. În secolul al XIX-lea la Batoți apar două sate, *Batoți-Răzeși* și *Batoți-Moșneni*. În opoziție cu aceste sate apare denumirea *Batoții Vechi*.

Bistrița Nouă, numele unui sat în județul Olt, apare în 1950 prin schimbarea numelui satului Fleștenoaga. *Bistrița*, fost sat în zonă, a dispărut administrativ după 1914. Denumirea *Bistrița Nouă* apare, prin urmare, din motive, să le zicem, istorice.

Exemplele discutate mai sus arată foarte clar că determinarea cauzelor apariției denumirilor pe baza opoziției *nou ~ vechi* nu este numai teoretică.

Și în cazul acestei structuri termenii opoziției nu se găsesc întotdeauna împreună. Iată cîteva exemple din Oltenia :

Dedovița Nouă, Dedovița Veche
Jugastru Nou, Jugastru Vechi
Obîrșia Nouă, Obîrșia Veche
Ogradena Nouă, Ogradena Veche
Vișina Nouă, Vișina Veche
Vlădila Nouă, Vlădila Veche

În cazul în care opoziția se face între denumirea de bază și denumirea cu determinativul *vechi*, explicația pentru fiecare caz în parte cere o documentare specială. Este posibil ca satul nou apărut, fiind, probabil, mai mare sau mai important, să preia vechea denumire, iar satul vechi, în opoziție cu cel nou, să primească determinativul *vechi*.

---

[6] I. Iordan, P. Gîștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, 1974.

b) *bătrîn ~ tînăr*

Aceste determinative sînt, evident, sinonime cu *vechi ~ nou*. În cazul numelor de ape sau al unor forme de relief, ele sînt însă sinonime cu *mare ~ mic*. Așa avem, de exemplu, denumirile a două ape din județul Gorj (*Bîlta Bătrînă* și *Bîlta Tînără* se mai numesc și *Valea Bătrînă — Valea Tînără*), *Dealul Bătrîn* și *Dealul Tînăr* (în jud. Mehedinți).

Cît este de vechi acest sistem de formare pe baza opozițiilor analizate mai sus?

Cea mai veche atestare cu determinativele *de jos ~ de sus* incluse în vol. I al DTRO datează de la 1638 (*Bărcoasa de Jos*). După aceasta urmează *Buzduganu de Jos* (1640), *Buzduganu de Sus* (1646), *Brezniţa de Sus* (1646), *Brezniţa de Jos* (1660), *Bogdăneștii de Sus* (1666) etc.

În DTRO au fost introduse și atestările în care determinativul este o traducere în slavă, latină, maghiară, turcă, germană, franceză, în funcție de sursa care conține informațiile. Exemplele pe care ni le furnizează documentele începînd cu secolul al XIV-lea pentru întreg teritoriul românesc sînt numeroase și extrem de interesante. Citām mai jos o parte din denumirile formate din *toponim + determinativul de sus ~ de jos*.

În Țara Românească:

наигорнего мостища ⟨**1374**⟩ DRH. B. I, 18; горнего мостища **1385, 1387,** ⟨**1391—1392**⟩ DRH. B. I, 20, 23, 34; на горнем ѡкну ⟨**1421**⟩ DRH. B. I, 98; горны[и] Аниноаса **1437** DRH. B. I, 150; жугорѣни долны **1451** DRH. B. I, 178; червеница горѣ **1483** DRH. B. I, 297; пречену гору **1494** DRH. B. I, 409; вѹлпещ<и> горни **1509** DRH. B. II, 134; горни кльник **1512** DRH. B. II, 228; долнега лаиова ⟨**1512—1513**⟩ DRH. B. II, 20; селищѣ чѣплен горнѣ **1529** DRH. B. III, 140; ѡтещии долни **1532** DRH. B. III, 207; анини ѡт долъ **1533** DRH. B. III, 261; ѡт извор бодещи **1536** DRH. B. IV, 22; горни въдѣни **1540** DRH. B. IV, 126; горни мичещ **1543**; горни брътиꙗни **1545** DRH. B. IV, 209; до горнего мостищѣ ⟨**1547**⟩ DRH. B. IV, 275; дол мичещ **1566**; дол липова **1579**; гор, дол кълѹю **1599**.

În Moldova:

Вишнїи лугъ (*Lunca de Sus*) **1436** DRH. A. I, 213; нижнїи моꙗтини **1437** DRH. B. I, 246; нижнїи ботещи **1442** DRH. B. I, 312; вишнїи ѡнѹт **1632** DRH. B. XXI, 198; ниже галата **1632** DRH. B. XXI, 159; вишнаа галата **1632** DRH. B. XXI, 198; галата више **1633** DRH. B. XXI, 463.

În unele documente latinești determinativele *jos ~ sus* sînt traduse în latină: *Nadasd inferiori et superiori (Nădăștia de jos și de sus)* **1352** DRH. C. I, 101; *Gyogh superiori (Gioagiul de Sus)* **1352** DRH. C. I, 147; *Superior Apcha, Inferioris Apche, Media Apcha* **1406** DRH. D. I, 179; *Apoldia inferiori, Apolda superiori* **1428** DRH. D. I, 262.

În alte documente latinești determinativele respective sînt traduse în limba maghiară: *Olson Kechel (Cățelul de Sus)* **1353** DRH. C. I, 189; *Also Vist, Felso Vist (Viștea de Jos, Viștea de Sus)* ⟨**1390—1406**⟩

DRH. B. I, 33 ; *Also Arpas* ⟨**1391—1406**⟩ DRH. B. I, 33 ; *Althorya (Turia de Jos)* **1431** DRH. B. I, 283, etc.

Din cuprinsul DTRO se pot vedea exemple în care determinativele *jos ~ sus* sînt traduse în limba germană și franceză.

Din cele 140 de denumiri cu determinativele *mare ~ mic* de la literele A și B numai foarte puține au atestări istorice mai vechi de 200 de ani : *Bărcoasa cea Mare* — 1693, *Bistrița Mare* — 1753, *Bistrețu Mare* — 1762, *Bistrița cea Mare* — 1764, *Băjenia Mică* — 1769. Un număr mic dintre ele au atestări din secolul al XIX-lea. Cea mai mare parte sînt provenite din anchetele recente efectuate pe teren. Cele mai vechi atestări pe care le cunoaștem pentru determinativul *mare* adăugat pe lîngă un apelativ sînt din ȚR 1577 în крънгȣл маре și 1596 лакȣл маре (cf. DERS 133). Pe lîngă toponime apar în *Botenii Mari* și *Botenii Mici* nume atestate într-un document românesc din **1633** (cf. DRH. B. XXIV, 134) și în черньдїа чь маре din **1682** HOR XIX/22.

Ca și în cazul determinativelor *de jos ~ de sus*, și acestea apar atestate ca traduceri în diferite limbi în care sînt scrise documentele. Vom da cîteva exemple în ordine cronologică :

În Țara Românească :

Водица велика ⟨**1374**⟩ DRH. B. I, 18 ; велика водица **1385** DRH. B. I. 20, **1493** DRH. B. I, 384 ; голѣмл водица **1387** DRH. B. I, 23, ⟨**1391—1392**⟩ DRH. B. I, 34, ⟨**1547**⟩ DRH. B. IV, 275 ; велика гръла **1511** DRH. B. II, 186 ; мали галбени и велики галбени **1520** DRH. B. II, 376 ; мали ѡланȣлов и великом ѡланȣлов **1520** DRH. B. II, 376 ; гроапа велика **1520** DRH. B. II, 376 ; велика котлова, мала котлова **1536** DRH. B. IV, 1 ; велика поꙗна **1536** DRH. B. IV. 22 ; мала ѡкна **1633** DRH. B. XXIV, 197.

În Moldova:

ѡтъ малого лоужка **1420** DRH. A. I, 67 ; напротивь великои могилы **1425** DRH. A. I, 88 ; до велика глимѣе **1633** DRH. A. XXI, 342 ; гръла велика **1627** DRH. A. XIX, 230 ; рȣжѣ велика **1628** DRH. A. XIX, 485 ; петіꙗ вел **1632** DRH. A. XXI, 102, 117 ; до връХ гори велики **1632** DRH. A. XXI, 163 ; до глемаа велика **1632** DRH. A. XXI, 95, **1633** DRH. A. XXI, 480 ; глимѣꙗ вел **1632** DRH. A. XXI, 156 ; дȣшман вел, дȣшман мал **1633** DRH. A. XXI, 498.

În documentele latinești care cuprind mai ales danii de sate, nume cu determinativele *mare ~ mic*, așa cum am arătat, întîlnite foarte rar la nume de sate, sînt puține. Din secolul al XIV-lea am notat două exemple : *Kystemes (Timișu Mic)* **1358** DRH. D.I, 73 și *Magasheg (Dealu Mare)* **1366** DRH. D. I, 84, ambele traduceri în maghiară.

Opoziția *nou ~ vechi* (bătrîn) în materialul din DTRO este de dată foarte recentă. Într-un document latin din 1391, traducere tîrzie după un document slav din Kemeny, *Dipl. Trans. Appendix IV*, modelul acesta este atestat prin toponimul *Szkoreul ceel Betrîn*.

Formele provenite din traducerea determinativelor *de jos ~ de sus*, *din deal ~ din vale*, *mare ~ mic etc.* în diferite limbi au fost incluse în

DTRO ca atestări la toponimele românești respective. Dacă avem în vedere că atestăm atît obiectul, cît și denumirea, includerea în DTRO a toponimelor cu haină parțial slavă, maghiară, germană etc. este justificată. Analiza întregului inventar de nume care prezintă, în documente, și traduceri în diferite limbi ne-a condus la concluzia că formele în limbi străine reprezintă în toate cazurile traduceri după limba română. Aici vom analiza numai faptele citate mai sus, celelalte cazuri le vom discuta separat.

Care sînt argumentele care ne-au condus la concluzia că determinativele *de jos* ~ *de sus*, *mare* ~ *mic* au existat în toponimia românească din cele mai vechi timpuri și că în documente ele au fost traduse după anumite reguli existente în cancelariile domnești din trecut?

Unii cercetători, mai ales istorici, care s-au ocupat de această problemă au considerat esențial argumentul cronologic : dacă anterioară este forma slavă, maghiară etc. înseamnă automat că forma românească ulterioară este o traducere din slavă, maghiară etc.

Trebuie avut, în primul rînd, în vedere faptul că același tip de denumiri este tradus concomitent în mai multe limbi în funcție de documentele în care apar.

O privire sumară asupra exemplelor citate de noi mai sus din documentele slavo-române demonstrează că textul slav al toponimelor era interpretat chiar de cancelariile respective drept traducere. Astfel, cuvintele prin care sînt traduse determinativele nu sînt întotdeauna aceleași. **водица велика** și **голѣма водица** puteau fi considerate aceleași nume numai în măsura în care ele reprezentau denumirea românească *Vodița Mare*. Paleta sinonimică pe care grămăticii și-o permiteau pentru traducerea determinativelor *de jos* ~ *de sus*, *mare* ~ *mic* era foarte mare: **горни, горꙗ, вишнїи, вишь, извор; долнии, долѣ, нижнии, ниже; велика, вел, голꙗма, мала.**

În același mod sînt tratate în documentele slave și alte adjective care intră în componența unor toponime. Astfel, Tazlău Sărat apare sub formele : **сланыи Тазловъ** (1440), **Тазлов солинъ** (1493), **Солоныи Тазлов** (1419).

Topica determinativului nu este fixă. Toponimele slave formate din substantiv determinat printr-un adjectiv au întotdeauna topica *adjectiv* + *substantiv*. Topica *substantiv* + *adjectiv* este tot așa de nefirească ca și inversarea în română de tipul *De Sus Amărăștii*. În textele slavo-române exemplele de tipul : **водица велика, гроапа велика, жѹгорѣни долны, селищѣ чѣплен горнѣ** redau fidel modelul românesc. Dacă modelul ar fi fost slav, determinativele ar fi fost tratate ca elemente toponimice în care variația lexicală sau sintactică nu este permisă.

Existența determinativelor *jos* ~ *sus* este probată indirect prin derivatele **цосани 1486** DRH. B. I, 199 ; **жосани 1597** DRH. B. XI, 238 ; **сѹсѧни** M 1436 iun. 13, **сѹсѣчи** ȚR 1505 iun. 15.

La cele spuse mai sus adăugăm și faptul că și după ce denumirea este atestată în forma românească, cînd deci existența ei este probată, apar în surse diferite cazuri numeroase în care determinativele sînt încă traduse.

Documentele latinești conțin, așa cum am văzut, traduceri ale determinativelor în limba latină sau în limba maghiară. Documentul

latinesc citat de noi mai sus, fiind o traducere tîrzie după un original slav, păstrează nealterate toate formele numelor de locuri românești, o dovadă că atunci cînd documentul nu iese din cancelaria maghiară toponimele nu sînt traduse. Toponimia minoră actuală din Transilvania care nu a putut fi înlocuită prin traduceri de către administrația maghiară este și ea o mărturie a existenței în trecut a unui fond toponimic românesc, care trebuie adunat cu migală din grămezile de prefaceri comise de autoritățile administrațiilor centrale sau locale.

Iunie 1983 *Institutul de Lingvistică*
București, str. Spiru Haret nr. 12

OCCISIO GREGORII VODAE. PROBLEMA PATERNITĂȚII

DE

ION GHEȚIE

1. Într-un articol apărut în urmă cu cîțiva ani [1], N. A. Ursu a încercat să rezolve problema paternității celei dintîi piese de teatru românești, *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expressa*, o farsă studențească de carnaval, alcătuită, după toate probabilitățile, la Blaj în anii 1778—1780 [2]. Între Samuil Vulcan și I. Budai-Deleanu, cărora le-a fost atribuită, d-sa se oprește asupra celui dintîi din mai multe considerente filologice și lingvistice, pe care le vom examina în cele ce urmează.

2. N. A. Ursu începe prin a declara manuscrisul piesei „un autograf" și nu „o copie oarecare", întrucît prezintă intervenții ulterioare efectuate de aceeași mînă care a scris textul. Odată stabilit acest lucru, d-sa întreprinde o comparație între grafia manuscrisului anonim și grafia unor texte semnate de I. Budai-Deleanu și Samuil Vulcan. Examenul se soldează cu concluzia că Budai-Deleanu nu poate fi socotit autorul piesei burlești din 1778—1780, care trebuie atribuită viitorului episcop greco-catolic de Oradea. Scrisul din *Occisio* și din manuscrisele comparate ale lui Vulcan ar fi „identic în trăsăturile lui esențiale". Numai în acestea însă, deoarece diferențe există, după cum recunoaște însuși autorul, care le pune în seama modificărilor suferite de scrisul lui Samuil Vulcan între 1778—1780, cînd ar fi compus piesa, și 1810—1820, dată la care a redactat, probabil, cele două manuscrise luate drept termen de comparație. Formulată în această formă, opinia lui N. A. Ursu este criticabilă în mai multe privințe. Astfel, datarea aproximativă 1810—1820 a textelor de referință, după criterii care ne sînt necunoscute, pune un prim semn de întrebare asupra concluziilor d-sale. Dacă cronologia ar fi devansată și scrierile s-ar dovedi mai puțin „tinere", este evident că încheierile autorului ar fi zdruncinate. În legătură cu aceasta ne permitem să atragem atenția asupra faptului că manuscrisele lui Budai-Deleanu sînt, în marea lor majoritate, posterioare anului 1800, deci mai recente cu două-trei decenii decît *Occisio*. E limpede că posibilitatea modificării, parțiale, a scrisului trebuie luată în considerație și în cazul său. În sfîrșit, ne întrebăm, cu dreptate, de ce și-a limitat autorul cercetarea numai la I. Budai-Deleanu și la Samuil Vulcan. Atîta timp cît grafia piesei de teatru nu este (întru totul) asemănătoare cu scrisul celor doi autori, era absolut necesar să se extindă examenul și asupra altor personalități culturale ale epocii.

3. În afara probelor grafologice (nu pe deplin convingătoare), N. A. Ursu aduce în discuție și unele argumente de ordin lingvistic. Este

---

[1] *Paternitatea primei piese de teatru românești*, în „Cronica", VIII, 1978, nr. 8 (630), p. 6.

[2] L. Drimba, *„Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expressa". Cea mai veche piesă de teatru românească cunoscută*, în LL, VII, 1963, p. 354—398.

vorba de unele particularități fonetice, morfologice și lexicale comune piesei de teatru și manuscriselor alcătuite de Samuil Vulcan. În totul, autorul invocă patru particularități fonetice (trecerea lui *ğ* la *j* în *jingașe, de-a jeminea*, reflexul hipercorect al acestei evoluții, anume folosirea lui *ğ* pentru *j* în *grige, prilegiui*, sincopa lui *u* în *să se uște*, precum și notarea fricativei *j* în cuvinte ca *juca, jumătate*), trei variante ale unor adverbe (*acuma, doară, tocma*) și un cuvînt regional, *betegos* „bolnăvicios", despre care menționează că ar fi rar întrebuințat în epocă. Întemeindu-se pe aceste fapte, N. A. Ursu conchide că „limba din *Occisio* este identică cu limba manuscriselor și se deosebește în mod evident de limba lui Budai-Deleanu".

Cunoscătorul istoriei limbii române literare, ca și al dialectologiei (sincronice și istorice) românești va observa fără dificultate că nici unul dintre fenomenele aduse în dicuție nu poate fi socotit caracteristic unui anumit scriitor ardelean de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și de la începutul celui următor. Cele mai multe dintre ele se întîlnesc curent în scrisul epocii, fiind răspîndite în graiurile românești de atunci și din zilele noastre.

Așa, de pildă, evoluția lui *ğ* la *j* (*jingașe, de-a jeminea*), notată astăzi în Crișana, vestul și sud-vestul Transilvaniei propriu-zise, apare atestată în documentele ardelenești îndată după 1700 și-și face loc chiar în scrierile literare din anii 1750—1830 [3]. Tot aici apar și unele atestări ale rostirii hipercorecte a lui *j* drept *ğ* (*grige, prilegiui*) [4]. Încă și mai frecvente sînt în epocă grafiile de tipul *juca, jumătate*, reflectînd, de asemenea, evoluția africatei *ğ* la *j*, cînd sunetul era urmat de *o, u*. Toate textele ardelenești tipărite în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului următor, precum și o bună parte a celor manuscrise consemnează astfel de grafii, în care trebuie să citim, deopotrivă, o evoluție fonetică a graiurilor locale, precum și respectarea normei literare muntenești, aflată în expansiune, mai ales după 1750 [5]. Numeroși intelectuali ardeleni din anii 1780—1830, în afara lui Samuil Vulcan, între ei și Budai-Deleanu [6], scriau cu *j*. Cît despre sincopa lui *u* în *să se uște*, ea este general ardelenească astăzi și e de presupus că aproximativ la fel se vor fi prezentat lucrurile la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Formele sincopate, atestate pentru întîia oară în secolul al XVI-lea, apar din ce în ce mai frecvent în scrisul ardelenesc al epocilor următoare [7].

Potrivit datelor oferite de ALR, variantele fără *-i* ale adverbului *tocmai* (*tocma, tomna*) circulă în majoritatea graiurilor ardelenești. De aici au pătruns în operelor unor scriitori din secolele al XVIII-lea și al

---

[3] Vezi lucrările noastre *Evoluția africatelor ĉ și ĝ la fricative în Transilvania după 1700*, în FD, VI, 1969, p. 46—49, *Baza dialectală a românei literare* (=BD), București, 1975, p. 150, 423, 477.

[4] Vezi lucrările noastre *Evoluția africatelor ĉ și ĝ la fricative...*, p. 47, BD, p. 477; cf. grafiile *mîngîndu-și, mîngîți* la Budai-Deleanu; vezi L. și M. Seche, *Limba și stilul lui I. Budai-Deleanu în „Țiganiada"*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. III, București, 1962, p. 46.

[5] BD, p. 149, 409, 412, 417—419, 421—422, 472—475.

[6] Vezi grafiile *ajunsărăm* (148), *ajunsese* (163), *ajutoriu* (184), *înjumătate* (139). Trimiterile se fac la ed. Byck a *Țiganiadei* (București, 1953).

[7] BD, p. 118, 216, 219, 223, 234, 300, 412, 477, 567.

XIX-lea, printre care se numără și *Țiganiada* (ed. Byck, p. 118, 123) [8]. Și *acuma* este răspîndit în graiurile din Transilvania, mai puțin în cele de nord, care-l cunosc pe *amu* [9]. Aceeași observație în legătură cu *doară*, formă existentă pînă în secolul al XIX-lea în toate graiurile românești (*doar* e mai recent) și aflată și astăzi în circulație în unele zone de peste munți [10].

Posedăm mai puține informații asupra răspîndirii cuvîntului *betegos*, care însă trebuie să fi avut curs prin Transilvania anilor 1780—1830, devreme ce *Lexiconul budan* îl înregistrează. O altă atestare, menționată de DA, provine dintr-un text (*Calendarul* din 1814) a cărui limbă conține unele elemente bănățene-hunedorene [11].

După cum însuși N. A. Ursu recunoaște, „unele dintre cuvintele și formele citate se găsesc și la alți scriitori de atunci din Transilvania". În realitate, nu „unele", ci „toate". Precizarea este importantă și ea ne dă dreptul să presupunem cu suficient temei că fenomenele invocate ar putea fi întîlnite, în bloc, și în operele altor scriitori ardeleni contemporani cu Samuil Vulcan. Pentru ca investigația lui N. A. Ursu să fi fost într-adevăr eficace și, totodată, convingătoare, ar fi trebuit ca ea să se întemeieze pe un număr mai mare de particularități lingvistice, alese nu din rîndul celor de mare răspîndire în limba epocii, ci, dimpotrivă, dintre cele cu circulație mai redusă sau, dacă lucrul ar fi fost posibil, dintre fenomenele prezente exclusiv în *Occisio* și în cele două manuscrise ale lui Vulcan. Lipsit de o bază metodologică și documentară adecvată, demersul lui N. A. Ursu de a atribui prima piesă românească lui Samuil Vulcan rămîne, așadar, fără rezultat.

4. Într-o lucrare publicată cu cîțiva ani în urmă, ne-am ocupat de limba din *Occisio Gregorii Vodae* [12]. Avînd în vedere scopul cercetării (care nu era una de filologie, ci de istorie a limbii literare), nu am zăbovit asupra paternității piesei. Am stabilit, în schimb, între altele, că, pe lîngă un contingent de particularități general ardelenești, *Occisio* prezintă o serie de elemente regionale răspîndite în arii mai restrînse. Ele se grupează în două straturi lingvistice: unul localizabil în zona Hunedoarei, Albei și Tîrnavelor, așadar în sud-vestul Transilvaniei, celălalt în nordul teritoriului de peste munți (probabil în Crișana). Faptul ne îndreptățea să presupunem că autorul farsei de carnaval a fost o persoană originară din părțile sud-vestice ale Transilvaniei, care a făcut apel și la limba vorbită în zonele nord-vestice ale acestei provincii. Nu ni se părea însă exclusă posibilitatea ca, în forma în care ne-a parvenit, textul să fie o copie executată de o persoană originară din Crișana, după originalul alcătuit la Blaj [13].

---

[8] Vezi ALR II, SN, vol. V, h. 1483, 1490; DLR ms. s.v. *tocmai* (atestări din Șincai, Maior, *Economia de cîmp* din 1806, *Calendarul* din 1814 etc.).

[9] Vezi ALR, I, mat. necart., chest. nr. 328; ALR II, SN, vol. V, h. 1489, 1490; BD, p. 174, 424, 541; DA s.v. *acum*.

[10] Exemple în DA ms. s.v. *doar* (din *Alexandria*, 1794, Micu, Șincai, Maior, Țichindeal, Budai-Deleanu etc.).

[11] BD, p. 472, 481.

[12] BD, p. 411—415.

[13] BD, p. 414—415.

5. În cele ce urmează vom relua, cu o exemplificare mai bogată, examenul întreprins în 1975, încercînd să stabilim în ce măsură limba textului poate contribui la limpezirea problemei paternității. Mai înainte însă, vom atrage atenția asupra unei împrejurări care explică abundența termenilor dialectali în limba piesei. Autorul, învățăcel la seminarul din Blaj, era fără îndoială avizat asupra libertății de limbaj pe care, conform codului literar clasic, și-o putea lua alcătuitorul unei izvodiri „comicești" (cum avea să se exprime mai tîrziu Budai-Deleanu), adică al unei lucrări aparținînd unui gen literar „mic". Multe din elementele „populare" de limbă apar tocmai la personajele de farsă ale piesei, două țărănci și mai mulți țărani, adunați într-o șezătoare, și în niște cîntece burlești de carnaval ce însoțesc piesa (făcînd parte comună cu ea) [14].

6. Nu ne vom opri aici asupra acelor elemente care se întîlnesc în întreagă Transilvania sau în cea mai mare parte a ei, cum ar fi, de pildă, *e* > *ă* în *cioarăle* (390) [15], *e* > *i* în *viniți* (375), *î* (nu *îi*) în *cînelui, mîni, poimîni* (374), sincopa lui *u* în *să se uște* (373), forme verbale ca *n-a putea* (viit. 3 sg.; 392) ori *ieie-să* (conj. prez. 3 sg.; 390) sau termeni ca *ciurdă* (374) și *ferie* (390). Vom cita însă cîteva particularități de tip sud- sau sud-vest-ardelenesc, care nu sînt răspîndite, de obicei, la nord de Mureș sau în orice caz nu se întind prea mult dincolo de această limită. Vom aminti aici în primul rînd iotacizarea verbelor cu radical în *d*, *n* și *t* de conjugările II, III și IV, a cărei prezență în limba textului poate fi explicată și prin urmarea normei literare muntenești: *să pierz* (378), *pociu* (374), *puie-să* (380), *să vază* (377) etc. [16] Păstrarea lui *e(i)* în *deregătorie* (368), *să îndireptăm* (376) este o trăsătură fonetică care caracterizează în zilele noastre graiul din Alba Iulia — Blaj (fiind răspîndită și în Banat—Hunedoara) [17]. Rostirea moale a labialelor, după care apar *e* (nu *ă*) și, respectiv, *ea* (nu *a*), a fost de asemenea notată în *Occisio*, fiind o trăsătură de limbă de tip sudic, răspîndită, în afara Țării Românești, în Banat și părțile sudice ale Transilvaniei, Crișanei și Moldovei: *să scobească* (383), *tocmeală* (375), *să topesc* (373) [18]. Aproximativ aceeași extindere teritorială o are termenul *ficat* (390) [19]. *Foale* „pîntece" este un termen de origine bănățeană, extins asupra sud-vestului Transilvaniei (inclusiv asupra zonei Alba Iulia — Blaj) [20]. Așa cum am văzut, *acuma* (374) nu este atestat în jumătatea nordică a Transilvaniei, unde are curs *amu* (*<acmu*) [21].

Alături de aceste particularități, cărora le putem spune sud(-vest)-ardelenești, cercetarea descoperă unele fenomene localizabile în diverse alte zone ale Transilvaniei. Palatalizarea dentalelor este oglindită în textul nostru de o grafie ca *Nyaga* (373) sau de grafii hipercorecte, cum sînt

---

[14] BD, p. 411, 414.

[15] Trimiterile se fac la ediția lui L. Drimba, citată mai sus, n. 2. Asupra circulației acestor fenomene, a se vedea BD *passim*.

[16] BD, p. 166—167.

[17] BD, p. 110—111.

[18] BD, p. 124—125.

[19] BD, p. 187.

[20] BD, p. 181, 302, 469, 479, 541, 603.

[21] Vezi, mai sus, p. 467.

păduti (372), *rătită* (373), *să știmbați* (375), care atestă, indirect, palatalizarea dentalei *t* în stadiul *t'*. Palatalizarea dentalelor caracterizează înainte de toate Crișana și zonele limitrofe, dar apare extinsă pînă în zonele sud-vestice ale Transilvaniei, fără a afecta graiurile din jurul Blajului [22]. Palatalizarea labialei *b* în stadiul *bd'* în *babd'iţele* (372) se întîlneşte, de asemenea, în sfertul nord-vestic al teritoriului de peste munți, coborînd pînă în Hunedoara [23]. Fonetismul *d'* în *diboli* „bivoli" (388) are curs în Maramureș și vestul Transilvaniei (cu Crișana) [24]. Rostirea dură a labialelor, făcută evidentă de grafiile *pă* (general) și *păstă* (369), caracterizează zonele vestice ale Transilvaniei propriu-zise, Crișana și Banatul [25]. Sincopa lui *e* (*i*) în *dreptate* se constată în graiurile de la nord de Mureș[26]. Formele verbale cu *d* refăcut : *să aud* (388), *să să sloboadă* (376), *văd* (372) ne îndrumă, deopotrivă, spre nordul și nord-vestul Transilvaniei și spre Banat [27]. E de observat că în acest caz izoglosele fenomenului înglobează Hunedoara și ajung pînă în apropierea Blajului. Formele cu *t* refăcut : *să se despartă* (392), *trimit* (376) nu circulă însă în regiunea Blajului, după cum ne încredințează ALR [28]. Forma de demonstrativ *iastă* (354) este specifică graiurilor ardelenești de nord (mai precis Maramureșului) [29], ca și formele de condițional perfect construite cu *vrea* (acestea avînd răspîndire mai ales în Crișana nordică) : *vea mînca, vea umbla* (383) [30]. Caracteristice acestei din urmă regiuni sînt cuvintele *copos* „chel" (390) [31] și *scopi* „a scuipa" (375) [32], în timp ce *sopon* „săpun" (380)[33] și *țipa* „a arunca" (383) [34] circulă în arii mai întinse, dar nu în părțile sudice ale Transilvaniei. *Țintirim* „cimitir" (391) este răspîndit în nord-estul teritoriului de peste munți, coborînd spre sud pînă în zona Tîrnavelor [35], așa încît atribuirea lui unuia din cele două straturi de limbă este incertă. *Să mînînce* (391) ne îndreaptă atenția exclusiv asupra nordului Transilvaniei (cu Maramureșul și o parte a Crișanei) [36].

7. Materialul prezentat în cele de mai sus confirmă existența a două straturi lingvistice în *Occisio Gregorii Vodae* : unul nord-ardelenesc, aproape sigur crișean, iar altul sud-vest-ardelenesc, localizabil în regiunea Hunedoara—Alba Iulia—Blaj, dar nu neapărat în zona Blajului, unde

---

[22] ALR I, vol. I, h. 29, 44, 45, 50, 51, 72, 137, vol. II, h. 148, 149; Pușcariu, LR, II, h. 14, 17; BD, p. 131—132.

[23] Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în DR, IX, 1936—1938, p. 130—132, h. 2.

[24] *Ibidem*, p. 132.

[25] BD, p. 128—129.

[26] Vezi trimiterile de la n. 17.

[27] Vezi trimiterile de la n. 16.

[28] Vezi ALR I, vol. II, h. 126, 128.

[29] BD, p. 162, 267; ALRM I, vol. II, h. 336; cf. ALR II, SN, vol. VI, h. 1675, 1678, 1684, 1704, 1705, 1709, 1712.

[30] BD, p. 174.

[31] BD, p. 182.

[32] BD, p. 193—194, 318, 320, 534.

[33] BD, p. 194.

[34] BD, p. 195. În Banat circulă forma cu *ă (să mănînce)*.

[35] BD, p. 182, 183, 534, 541, 603.

[36] BD, p. 169.

s-a născut Samuil Vulcan [37]. Cum se explică această situație puțin așteptată într-un text socotit a fi autograful autorului? După părerea noastră în mai multe feluri. S-ar putea, astfel, ca *Occisio Gregorii Vodae* să fie creația unei persoane care a amestecat în mod deliberat în limba piesei elemente luate din graiurile nord-vestice și sud-vestice ale Ardealului, pe care le cunoștea, după cum n-ar fi exclus ca piesa să reprezinte opera de colaborare a unui crișean cu un român de pe valea mijlocie a Mureșului. În ambele eventualități, identificarea autorului (sau autorilor) pe baza materialului de limbă oferit de piesă este dintre cele mai dificile. Nu trebuie înlăturată cu desăvîrșire nici ipoteza ca *Occisio* să fi fost compusă de o persoană originară din sud-vestul Transilvaniei și copiată de alta vorbind un grai de tip crișean. Spre o asemenea concluzie ne-ar îndrepta și împrejurarea că manuscrisul piesei a fost descoperit la Oradea [38]. (E posibil, de asemenea, cel puțin în teorie, ca lucrurile să fi stat pe dos, adică autorul să fi fost crișean, iar copistul originar de pe valea mijlocie a Mureșului, deși această eventualitate ni se pare mai puțin probabilă.) Am văzut la începutul articolului că argumentele aduse de N. A. Ursu în favoarea opiniei că textul ar reprezenta autograful autorului nu sînt întru totul convingătoare și, prin urmare, caracterul de copie al manuscrisului poate fi susținut, mai ales după ce am dobîndit o imagine mai clară asupra limbii operei. Trebuie să adăugăm, de altfel, că în lucrarea sa, ca și în alte contribuții similare, cercetătorul ieșean nu întreprinde o analiză grafologică amănunțită a textelor, ci se mulțumește să ne prezinte, în forme categorice, concluziile unei investigații comparative despre care nu sîntem informați. Au fost semnalate destule cazuri cînd copiștii (mai ales cei ce transcriu opere anonime) își permit să intervină în text, colaborînd, într-un fel sau în altul, cu autorul (necunoscut) al lucrării. E de observat aici că prologul piesei a fost reprodus, cu unele intervenții mărunte, în regiunea Sătmarului, sub titlul *Versul lui Vodă Grigorie* [39].

8. În concluzie, problema paternității primei piese românești rămîne deschisă. Așa cum am văzut, ea e mai complexă decît pare la un examen superficial, iar pentru rezolvarea ei vor trebui cheltuite noi și laborioase eforturi.

Mai 1983

Institutul de Lingvistică
București, str. Edgar Quinet nr. 12

[37] Vezi C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, vol. III, Sibiu, 1904, p. 1238.
[38] L. Drimba, *op. cit.*, p. 358.
[39] *Ibidem*, p. 362–363.

PARTICULARITĂȚI ALE ORGANIZĂRII SINTACTICE A COMENTARIULUI SPORTIV

DE

VALERIA GUȚU ROMALO

În epoca noastră comentariul sportiv reprezintă una din formele de manifestare lingvistică cu audiență foarte largă. Faptul se datorește, pe de o parte, interesului de masă pentru sport — interes care poate fi inclus între caracteristicile vremii în care trăim —, iar, pe de altă parte, posibilităților tehnice actuale, care permit ca mii și milioane de oameni să urmărească concomitent desfășurarea unei întreceri sportive. Între aceștia, unii sînt specialiști, sportivi în activitate sau în retragere, spectatori avizați, cunoscători ai regulilor, cu „experiență" și informație bogată, sau neofiți, simpli amatori de spectacol antrenați de interesul și entuziasmul celor din jur.

Acestui public neomogen (neomogen de altfel nu numai în ce privește calitatea cunoștințelor sportive) i se adresează comentatorul și comentariul sportiv, al căror rol este nu numai acela de a ține la curent cu desfășurarea unei competiții în curs sau de a informa asupra unei întreceri anterioare, ci și de a instrui pe cei mai puțin cunoscători oferind precizări referitoare la regulile jocului, date despre jucători și echipe, informații cu caracter „istoric", constînd în prezentarea unor evenimente mai vechi din domeniul respectiv.

Comentariul sportiv îmbracă forme variate, deosebirile datorîndu-se tipului de comentariu, domeniului sportiv în care se înscrie competiția, căruia îi aparțin sportivii, condițiilor în care se realizează comentariul și calității comentatorului. Ceea ce este comun diverselor texte este lexicul de specialitate, terminologia proprie sportului, în general, și diferitelor sporturi. În virtutea acestei terminologii specifice, acad. Iorgu Iordan a fost înclinat să includă limba textelor sportive între limbajele tehnice [1].

Diversitatea comentariului se manifestă mai ales în sintaxă. Organizarea lingvistică a „textului" variază în funcție de tipul de comentariu: un comentariu-bilanț, de pildă, se structurează sub forma unei expuneri — orale sau scrise — net diferite de textul reprezentînd un comentariu „pe viu", care dă seamă despre o întrecere sportivă pas cu pas, concomitent cu desfășurarea ei, dar și de comentariul care o reface, în fazele sale principale, într-un moment ulterior.

Influențează asupra prezentării lingvistice și faptul că e vorba de un comentariu oral sau scris, diferențele rezultînd, în primul rînd, din prezența sau lipsa „momentului de meditație", a posibilității de a reveni, de a modifica, de a corecta formularea, factor important între cei care determină particularitățile deosebind comunicarea orală de cea scrisă.

---

[1] În *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a II-a, București, 1948, p. 497.

Cunoștințele de specialitate (sportivă), cultura generală și abilitatea lingvistică a comentatorului își pun, de asemenea, pecetea asupra textului din punctul de vedere al conținutului, în ce privește bogăția, varietatea, exactitatea informației transmise, dar și sub aspectul modului de a o prezenta, ale cărui variații acoperă o gamă largă; extremele sînt reprezentate prin prezentarea succintă, strict tehnică, a tabelelor sintetizînd rezultatele și comentariul liric-metaforizant putînd sta alături, în ce privește valoarea artistică, de textul literar.

Anumite particularități ale construcției comentariului sportiv sînt determinate de tipul de competiție, de regulile jocului.

Astfel, de pildă, comentariul unui meci de fotbal se realizează, de obicei, în două planuri: o expunere înregistrînd și descriind fazele de desfășurare a jocului și, paralel, aprecieri, informații despre echipele incluse în competiție și despre jucători, informații referitoare la condițiile în care are loc întrecerea etc. Dacă cea de a doua componentă se organizează lingvistic mai ales prin construcțiile sintactice comune, prezentarea propriu-zisă a competiției se caracterizează printr-o structurare sintactică specifică, izbitoare prin frecvența, precum și prin recurența și, implicit, numărul limitat al tiparelor la care recurge.

Structurarea sintactică caracteristică apare cu claritate în cazul prezentării orale și directe a întrecerii sportive. Elemente specifice acesteia apar însă și în descrierea ulterioară și în scris a jocului. Varietatea limitată și recurența structurilor, caracteristice pentru modelul comentariului oral și direct, sînt reflexul „sintaxei" jocului: competiția se construiește din repetarea în realizări diferite a unui număr limitat de mișcări. Momentele componente ale unui meci de fotbal se reduc la punerea în joc a mingii, trimiterea ei de la un jucător la altul și în direcția porții, interceptarea, faultul și, în sfîrșit, finalizarea, golul, faze care se repetă în diverse moduri compunînd competiția; comentariul, urmărind desfășurarea jocului, este obligat să păstreze aceeași schemă.

Necesitatea de a ține pasul cu evenimentele relatate, de a fi „filmul" competiției, impune comentatorului în direct un ritm rapid de vorbire. Pentru a nu rămîne în urmă, pentru a descrie cît mai fidel jocul, comentatorul recurge la formulările cele mai economice, reduce la esențial comunicarea, lăsînd deoparte unele componente. Ritmul rapid al comentariului sportiv explică preferința pentru elipsă și pentru construcția nominală, care poate fi considerată ca derivînd din elipsă.

În intenția unei formulări cît mai scurte se elimină în comentariul sportiv componentele care, în condițiile concrete ale jocului, pot fi fără dificultate recuperate de receptorul mesajului său. Între elementele lingvistice necesare catalizării enunțului și ușor de dedus se numără adeseori complementul direct, care, în multe cazuri, nu poate fi reprezentat în textele de acest tip decît de *minge*, *ocazie*, *gol*, *atac*:

Dobrin înscrie sec (a)[2] — golul;

[2] Materialul a fost cules din:

— comentarii orale în transmisiunile de la radio și televiziune din 1974 (exemplele notate cu *a*, înregistrate pe bandă magnetică de prof. T. Stoichiță) și din 1983 (cele notate cu *b*);

— presa sportivă, „Sportul popular" și „Informația Bucureștiului" din 1973—1974 exemplele notate cu *c*) și „Sportul" și „Magazin" din 1983 (cele notate cu *d*).

Filipoi a respins (b) — atacul;
Repune de la margine Negrilă (b) — mingea;
Va executa Rusu (b) — lovitura;
Podărescu a ratat în min. 24 (d) — o ocazie de gol;
Mijlocașii construiesc încet (c) — un atac;
Petrescu înscrie cu capul (d) — un gol;
A înscris, plasat: 0—1 (d).

Comentatorul renunță de obicei la acest gen de economie în situațiile în care simte nevoia unei evaluări, unei aprecieri deosebite a fazei: *Au marcat golul victoriei* (c).

Propozițiile fără complement se succedă adeseori una după alta în descrierea jocului prin înscrierea momentelor desfășurării sale:

Marcu trimite cu capul în cercul de 16 m, a respins însă Matei, a trimis pînă la Cocea... (c);

Pasează bine ... și contraatacă periculos... Levy, reluînd și el pe lîngă poartă (d).

Posibilitatea de a lăsa neexprimat complementul direct se datorește limitării alegerii: natura jocului, în cazul dat, fotbalul, face să nu poată fi vorba decît de un complement-instrument *(minge)*, un complement-finalitate *(gol)*, un complement-acțiune *(atac, contraatac)*. Gradul de probabilitate se restrînge și mai mult prin exprimarea verbului a cărui semantică introduce o nouă limitare în posibilitățile de alegere a substantivului-complement: *a trimite, a pasa* nu sînt compatibile decît de combinare cu *minge*, substantiv exclus în cazul lui *a construi*, de pildă.

Același motiv al termenului unic previzibil în condițiile date face posibilă elipsa subiectului în formule ca *Este 1 la 1*, a căror completare este în mod necesar *rezultatul* sau *scorul*.

Mult mai frecventă și mai izbitoare în sensul specificității este omisiunea predicatului.

Cea mai banală și nespecifică este situația în care se elidează *a fi* (copulativ, auxiliar sau predicativ):

Autorul acestui șut, Gache (b);
Bojin atacat acum de... (a);
La balon acum Lață (a);
La balon Negrilă, lîngă el, cu nr. 16, Irimescu (b);
[*Sîntem în minutul 9.*] *Zero la zero pe tabloul de marcaj* (b);
Crișan în acțiune [*Crișan pătrundere...*] (b).

Eliziunea de acest tip apare în comentariul oral, dar și în scris, adeseori în titlul reportajelor:

Echipa de rugby a Franței — un XV cu certe calități defensive (c);
Recuperarea, o chestiune irecuperabilă? (c);
Echipa României victorioasă în etapa a 8-a (d);
Chitaru — artizanul victoriei (d);
Dinamo — învingătoare în proba pe echipe (d).

Comentariul „pe viu", în direct, încearcă să înregistreze cît mai fidel nu numai fazele competiției, ci și detaliile jocului, indicînd, în primul rînd, participarea diverșilor jucători. Cînd desfășurarea este foarte rapidă, prezentarea se reduce la o înșirare de nume:

Rusu, Mănăilă, Constantinescu, din nou Rusu (b),

care este suficientă pentru a evoca deplasarea mingii în urma intervenției

diverșilor componenți ai echipelor. Adeseori, indicarea numelui este însoțită de o informație suplimentară cu caracter circumstanțial (cel mai des reprezentată prin *din nou, iarăși, acum, la balon)*:

Drogeanu, din nou Dinu la balon, Negrilă (b),

informația suplimentară accentuînd caracterul propozițional al numelui propriu *(din nou Dinu la balon* reprezintă neîndoielnic o propoziție în care nu a fost exprimat predicatul *este, se află)*.

O schemă de același tip realizează formularea:

Moldovan, Gache, Rusu, Constantinescu — pe lîngă poartă (b),

cu deosebirea că determinantul cere catalizarea enunțului prin verbul *a trage* [3].

Mai rar, se întîlnesc determinările exprimînd aprecieri referitoare la jucători:

[*Caramalău, Buduru,*] *mai rapid Ștefănescu* (b).

Indicarea momentelor de joc se realizează și prin alternarea numelor proprii cu propoziții simple cu subiect și predicat:

Ștefănescu, Ciupitu..., degajează Budaru, vine și Petcu (b).

Succesiunea diverselor faze poate fi relatată și alternînd numele jucătorilor cu indicații privind faze ale jocului:

Gache, în ofsaid (b);

Poziție de ofsaid, la Rusu (b).

Și în ofsaid, din nou Buduru (b).

Dacă în formulările de acest fel avem a face cu construcții propoziționale din care lipsește predicatul, se întîlnesc frecvent în comentariul sportiv relatările în care substantivul ia locul verbului sau al construcției verb-substantiv. În unele cazuri, substantivul izolat în condițiile arătate se fixează ca termen tehnic. E cazul lui *cap*, de pildă, care a ajuns să indice o lovitură anumită cumulînd informația sintagmei *a trimite (mingea) cu capul* — valoare care apare în:

[S-a executat lovitura de colț,] cap al lui Bungan exact în brațele lui Contaș (a);

La cap mai mulți jucători (a);

În min. 47: cap Petcu la o lovitură liberă executată de Dubinciuc (d).

Cu funcții și în condiții asemănătoare se întrebuințează *șut, stop, pas(ă), dribling, ofsaid, corner, lovitură, gol*:

[pînă la Lață,] stop pe piept al acestuia (a);

Un dribling frumos al lui Cristache (a);

[Anghel la balon,] pasă laterală către Șerbănoiu (a);

Dinu o fentă, pas lateral (a);

Situație bună pentru Geolgău, dar lovitură pe lîngă poartă (b).

„Filmul jocului" poate fi construit aproape exclusiv sub forma unei succesiuni de asemenea substantive-propoziții:

[Raportul ocaziilor de gol a fost totuși favorabil studenților] min. 26 — voleu Geolgău, min. 35 — șut Cîrțu, Lascu acordă corner; min. 27 — „bombă" Gache... (d).

---

[3] Uneori eliziunea alterează profund construcția, ca în:

[*Iată-l pe Mănăilă,*] *Cîrțu, piciorul stîng* [*care îl scutește de orice emoție pe portarul...*] (b);

Sicleanu, minge lungă (b).

Substantivele astfel folosite devin echivalente ale grupărilor cu verb din care sînt izolate sau/și ale unor verbe — cf. *șut, a șuta, stop, a executa un stop, a stopa, pas(ă), a pasa, a da un pas, o pasă* etc.

O utilizare analoagă cunosc în comentariul sportiv substantivele verbale, derivate sau infinitive substantivate ca *atac, lovitură, aruncare, scoatere (din teren), pătrundere, lansare, degajare*:

[Mingea în posesia lui Dinu,] lansare în adîncime, [Dumitrache urmărește mingea,] pas în urmă, șut puternic pe deasupra porții (a);

...degajare pînă în apropierea liniei de fund (b);

Din nou aruncare de la margine (a);

Mureșan contraatac (a);

[balonul în continuare în posesia jucătorilor noștri,] pătrundere spre cercul de 16 m (a).

În ambele situații, substantivul care se substituie verbului devenind centrul grupului poate fi însoțit de determinanți proprii substantivului — adjective sau genitive —, atribute care se substituie adeseori subiectului, indicînd autorul, agentul, ca în:

Zid constănțean („zid de apărare realizat de echipa constănțeană") (a);

Atac craiovean („atac datorat echipei craiovene") (b);

Contraatac timișorean (a)

sau:

[Un pas în spate lui Bungău,] șut al lui Bungău (a);

Șut al lui Oblemenco [...bară!] (a);

Adrian Popescu și degajare a lui Dinu (b);

„Bombă" Gache (d).

Indicarea agentului se realizează adesea și prin simpla alăturare a celor două substantive:

Obstrucție Ștefănescu (b);

Cursă Geolgău (b);

Intervenție și intercepție Filipoi (b).

Dacă în mod obișnuit se indică întîi mișcarea, acțiunea și apoi autorul ei, ca în exemplele precedente, se întîlnesc și construcții în care ordinea de succesiune este inversată:

[în mijlocul careului] Pop un stop (a).

Se întîmplă ca rolul de autor (agent) al fazei să fie indicat în mod explicit în construcțiile nominale de acest fel:

[Dinu la minge, acum Drogeanu, ...] șut, autorul acestui șut, Moldovan (b).

Determinantul adjectival poate fi însă și expresia unei aprecieri, poate reprezenta o calificare a acțiunii, fazei, mișcării exprimate prin substantiv:

[pas în urmă,] șut puternic [pe deasupra porții] (a);

pas lateral (a);

bună pasă pentru Geolgău (b);

pasă inteligentă și precisă pentru Buduru (b);

un dribling frumos al lui Cristache (a);

centrare bună (a);

[Irimescu acum, Cîrțu,] reluare foarte bună (b);

[lansare pentru Mănăilă,] dar lovitură prea lungă (b);
minge prea puternică pentru Petcu (b);
Șut Beldiman foarte puternic (a).

Cînd comentatorul apreciază în mod deosebit o fază a jocului se oprește asupra ei:

Șut, excelent șutul pe care l-a executat Drogeanu (b).

Calificarea se poate realiza și prin atribut substantival:

Buduru, lovitură fără precizie (b).

Mult mai numeroase sînt, cum reiese și din exemplele anterioare, determinările cu sens circumstanțial exprimînd locul, direcția, momentul, succesiunea, modalitatea, instrumentul etc.:

aruncare de la margine (b);
șut de la distanță (a);
repunere de la margine (b);
acțiune din partea dreaptă [a lui Cămătaru] (b);
lovitură pe lîngă poartă (b);
lovitură din partea dreaptă (b);
trecere [frumoasă de balon] prin fața lui Rusu (b);
lovitură cu capul (a).

Destul de frecvente sînt determinările realizate prin substantiv în dativ exprimînd destinatarul, deci, indirect, direcția:

o pasă [în spate] lui Marcu (a);
pas [la marginea careului] centrului atacant (a).

Destinatarul poate fi indicat și prin construcție prepozițională cu *pentru*:

centrare pentru Cîrțu (b);
pasă pentru Cămătaru (b).

Tot prin construcții prepoziționale este exprimat și beneficiarul:

repunere [de la margine] în favoarea gazdelor (b).

Substantivul poate grupa în jurul său diverși determinanți:

pas pe partea stîngă, acum, lui Bungău (b);
șut Năstase din fața porții (a),

comentatorul caracterizînd în mod complex acțiunea.

Cînd jocul se precipită, construcțiile nominale se îngrămădesc impresionant:

Drogeanu la minge, acum Mănăilă, Ungureanu, Negrilă, Rusu, intercepție și trecere frumoasă de balon prin față lui Rusu (b);

[Preferă o pasă în spate lui Marica...,] centrare la înălțime, cap al lui Arnăutu pînă la Lață, stop pe piept al acestuia și contraatac timișorean (a)[4].

Rezultat al elidărilor duse la extrem pot fi considerate și „formulele încifrate", prin care se sintetizează rezultatele diverselor competiții:

România — Italia: 1—0;
Cipru — Italia: 1—1,

---

[4] Aglomerări asemănătoare se întîlnesc în comentariile meciurilor de box, cf.:
Gruiescu este în dificultate, dar atacă și el cu stînga, dreapta, stîngă a lui Robu, dreaptă, stînga, extraordinar meci! (a).

al căror echivalent lingvistic obișnuit este mult mai puțin economic („Echipa națională de fotbal a României a învins cu 1 la 0 echipa națională a Italiei"), sau formulele mult mai complicate de tipul:

Steaua: 22 20 0 2 584—129 62;
Dinamo Buc.: 22 14 2 6 551—179 52,

care fac cunoscute clasamentele finale.

Utilizarea formulelor de acest fel a fost considerată [5] ca reprezentînd o particularitate care apropie textul sportiv de cel matematic. Afirmația corespunde realității numai în măsura în care ne oprim la asemănarea de suprafață: stabilirea și „citirea" formulelor de acest fel presupun cunoașterea și respectarea anumitor reguli, ceea ce le face inaccesibile pentru profani.

★

Succinta examinare a cîtorva dintre particularitățile sintactice ale comentariului sportiv conduce la următoarele constatări:

Structurile sintactice discutate, care apar atît în comentariul realizat oral, în direct, cît și în cel redactat după competiție, în scris, au o situație diferită sub aspect cantitativ în cele două variante: elipsa — a complementului și chiar și a predicatului — este bine reprezentată și în textul scris, pe cînd construcțiile nominale sînt deosebit de frecvente în descrierea orală a competiției, deși se întîlnesc și în varianta scrisă.

Construcțiile nominale, deși pot fi considerate în unele cazuri ca rezultînd din elidarea centrului verbal, funcționează ca unități sintactice oarecum autonome, de tip propozițional, în care diversele componente se organizează în jurul substantivului-centru (substantiv verbal, de obicei). Construcția nominală este, ca și elipsa, o modalitate de a scurta enunțul și a face mai rapidă comunicarea.

Examinarea acestui tip de text pune, de asemenea, în evidență importanța relației dintre organizarea comunicării lingvistice și nivelul referențial: se constată că limitarea informației referențiale (în cazul dat, prin regulile și condițiile de realizare concretă a jocului) se asociază cu reducerea posibilităților de alegere în realizarea relațiilor sintactice, iar sporirea entropiei (a gradului de probabilitate de apariție a) termenilor mărește posibilitățile de eliziune: grupul propozițional poate fi redus la minimum fără a-și pierde, în „textul" și „contextul" concret la care se referă, capacitatea comunicativă.

Mai 1983 *Facultatea de Limba și Literatura Română*
București, str. Edgar Quinet nr. 5—7

[5] M. Seche, *Despre stilul sportiv*, în LR, VIII, 1959, nr. 2, p. 91—92.

SUPERLATIVUL CAUZAL — COMPONENT SEMANTIC AL UNEI CONSTRUCȚII SINTACTICE FIXE

DE

FLORA ȘUTEU

1. Româna contemporană numără printre construcțiile ei sintactice aparte o secvență formată din prepoziția *de* urmată de un adjectiv și de o propoziție introdusă prin pronumele relativ *ce*: **De rău ce este** *a îmbătrînit așa de repede.* Gramatica școlară actuală descompune construcția într-un complement circumstanțial de cauză și o propoziție circumstanțială modală [1]. După cunoștințele mele, nici o lucrare din ultimii aproape 30 de ani, de cînd construcția a fost propusă spre analiză ca atare [2], nu a încercat să-i dea o altă interpretare, cu excepția recentei lucrări de sintaxă publicate la Iași de C. Dimitriu [3].

Observînd că interpretarea pe care eu, aici, mai sus, am considerat-o ca aparținînd gramaticii școlare prezintă „dezavantajul de a fi strict *formală*", C. Dimitriu conchide: „prepoziția *de* și pronumele relativ *ce* au ajuns să reprezinte în zilele noastre o îmbinare de cuvinte stabilă, pe care o considerăm perifrază conjuncțională specializată pentru introducerea propozițiilor circumstanțiale cauzale" [4]. Argumentele prin care se susține stabilitatea îmbinării de cuvinte amintite sînt de natură semantică („pentru vorbitorii de limbă română succesiunea *de* + *substantiv, adjectiv sau adverb* + *ce* + *a fi* — *eventual un alt verb* — se constituie ca o singură unitate sintactică prin care se exprimă cauza acțiunii sau caracteristicii determinate"), de natură formală („ultima parte a succesiunii *ce* + *a fi, eventual un alt verb*, poate fi neexprimată, întrucît rezultă din context — cum se întîmplă adesea la diverse îmbinări stabile, cunoscute de toți vorbitorii limbii române: lac să fie, că broaște...") și de natură istorică („probabil că între elementul nedislocat *de ce* din limba română veche și elementul introductiv *de...ce* din limba română — mai

---

[1] Vezi *Sinteze de limba română*. Radioteleșcoală, București, E.D.P., 1972, p. 164: „Complementul circumstanțial de cauză exprimat printr-un adjectiv constituie o modalitate de expresie a limbii populare: *Nimeni nu se înțelegea cu ea* **de rea ce era;** în ediția a doua a aceleiași lucrări, revăzută și mult îmbogățită (1981), p. 262: „Pronumele relativ *ce* introduce modale care determină adjective cu rol de complement circumstanțial de cauză: **De rău ce este** *a îmbătrînit așa de repede.*

[2] Vezi *Limba română. Fonetică — Vocabular — Gramatică*, [București], Editura Academiei, 1956, p. 218; de fapt este vorba numai de interpretarea primei părți a construcției drept complement circumstanțial de cauză, exprimat printr-un adjectiv urmat de o propoziție cu *ce*. Cea de-a doua parte a construcției este tratată ca modală explicativă mai întîi de Mioara Avram, în *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, [București], Editura Academiei, 1960, p. 87—88, și apoi de ediția a doua a Gramaticii Academiei (vezi volumul al II-lea, 1963, p. 307).

[3] C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Iași, Junimea, 1982.

[4] *Lucr. cit.*, p. 290.

ales populară și familiară — din zilele noastre va fi existînd o anumită legătură") [5].

Deși sînt de acord cu concluzia autorului citat acceptînd existența unei locuțiuni conjuncționale [6] *de...ce* cu semnificație specializată pentru propozițiile circumstanțiale cauzale, cred că reluarea discuției și dezvoltarea ei nu sînt fără folos. Aceasta cu atît mai mult cu cît așa-zisa interpretare „strict formală" este departe de a fi atît de ușor de înlăturat. Ea se bazează pe structuri sintactice semantic și formal asemănătoare asupra cărora autorul nu se oprește în suficientă măsură, pentru a demonstra de ce natură este avantajul interpretării construcției cu *de...ce* diferit și independent de acestea. Am în vedere aici circumstanțialul de cauză exprimat prin substantiv precedat de prepoziția *de*, care apare mult mai rar însoțit de o propoziție introdusă prin *ce* [7], și de asemenea categoria relativ bine reprezentată a așa-numitei modale explicative, care nu determină numai circumstanțiale de cauză exprimate prin adjective, ci și complemente sau atribute circumstanțiale concesive, putînd fi introdusă și prin *cum*, nu numai prin *ce* [8].

2. Construcția sintactică luată în discuție este veche și populară. Apartenența ei la limbajul popular se poate deduce din registrul stilistic oral al majorității citatelor cunoscute, precum și din circulația actuală a construcției exclusiv în româna literară colocvială. Este surprinzător totuși faptul că, în descrierea subordonatei modale din dacoromâna vorbită astăzi, nu apare nici un exemplu cu *ce* pe lîngă un circumstanțial de cauză [9]. Se înregistrează însă locuțiunea conjuncțională cauzală nedislocată *de ce* „fiindcă" din româna veche [10], fenomen observat anterior și de Mioara Avram [11].

Strict formal, construcția cunoaște anumite variații atît din punctul de vedere al părților de vorbire care îl urmează pe *de*, cît și din punctul de vedere al verbelor cu care se formează propozițiile introduse prin *ce*. Sînt cunoscute asemenea construcții nu numai cu adjectiv sau adverb, dar și cu substantiv sau cu o formă de supin cu valoare de substantiv, iar după pronumele relativ *ce*, pe lîngă *a fi* copulativ sau predicativ, pot să apară diferite alte verbe predicative [12]. Ceea ce îi conferă fixitate este prezența lui *de* cauzal și a lui *ce* echivalent cu *cît*. Structura astfel constituită are în română, după cum s-a arătat, independent de context, o

---

[5] *Lucr. cit.*, p. 289—290.

[6] Întrucît, în cazul prepozițiilor și conjuncțiilor, distincția dintre *locuțiune* și *compus* mi se pare coerent soluționată în Gramatica Academiei, cel puțin pentru situațiile în care acestea sînt considerate încă nesudate, mențin în expunerea mea termenul de locuțiune, deși sînt de acord că, privind problema în ansamblu, ar fi necesară clarificarea conceptelor (cf. C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, Junimea, 1979, p. 23).

[7] C. Dimitriu, *lucr. cit.*, p. 286, dă un singur exemplu clar : *Plîngînd*/**De drag** *că are să-l revadă*. Celălalt exemplu dat este discutabil : *Stă mut*, **de suflet gol,** întrucît poate fi decodat mai degrabă prin „gol de suflet, fără suflet", decît prin „din cauza sufletului gol, a lipsei de suflet".

[8] Pentru exemple vezi Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 88 și 118.

[9] Vezi Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 181 și 187.

[10] Idem, *ibidem*, p. 201.

[11] Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 91.

[12] Idem, *ibidem*, p. 87.

semnificaţie cauzală. Includerea ei în frază dezvăluie însă faptul că această structură permite şi o altă echivalenţă, pe lîngă cea exprimată printr-o subordonată cauzală cu *fiindcă* :

1° **De frig ce-mi era** *am început să alerg*
1° a) „Fiindcă îmi era frig am început să alerg"
1° b) „Îmi era atît de frig, încît am început să alerg"
2° **De tristă ce eram** *am început să plîng*
2° a) „Fiindcă eram tristă..."
2° b) „Eram atît de tristă, încît..."
3° **De repede ce se mişcau** *de abia li se mai observau feţele*
3° a) „Fiindcă se mişcau repede..."
3° b) „Se mişcau atît de repede, încît..."

Sinonimia constatată nu are nimic surprinzător [13]. Transformarea frazei dintr-un enunţ cu subordonată cauzală într-unul cu subordonată consecutivă (prin modificarea construcţiei cauzale din subordonată în principală) este normală, dat fiind faptul că exprimarea unui *efect* (a unei *consecinţe*) implică, prin însăşi natura ei, ideea de cauză ca situaţie care a determinat această consecinţă. După cum rezultă din b), semnificaţiei cauzale i se adaugă în context un sens intensificator care ne permite să completăm echivalentul cauzal al structurii cu *de...ce* printr-un superlativ sau o altă construcţie cu valoare de superlativ :

1° c) „Fiindcă îmi era foarte (=atît de) frig..."
2° c) „Fiindcă eram foarte (= atît de) tristă..."
3° c) „Fiindcă se mişcau foarte (= atît de) repede..."

Un examen atent al semnificaţiilor enumerate permite, cred, constatarea că în româna actuală sensul de superlativ este dat de componentul precedat de pronumele relativ *ce* care apare în această structură. În enunţurile model pe care le-am enumerat acest sens superlativ se atenuează cînd secvenţa *de + substantiv/adjectiv* apare fără determinarea introdusă prin *ce* : **De frig** *am început să alerg*. **De tristă** *am început să plîng*. Atenuarea sensului superlativ este mai puternică la 1° decît la 2°, iar secvenţa *de+ adverb* nu permite această elipsă [14].

Identificarea sensului superlativ al construcţiei în discuţie mi se pare tocmai de aceea mai potrivită în definirea valorii propoziţiei modale introduse prin *ce* decît precizarea din Gramatica Academiei că aceasta „subliniază" existenţa unei calificări pe care o „explică" [15].

3. Interpretarea structurii cu *de...ce* ca fiind formată dintr-un regent cauzal determinat printr-o *modală* sau printr-o *atributivă* [16] (în cazul lui *de* urmat de substantiv) **nu** ţine seama de faptul că această struc-

[13] Cf. Toma Măruţă, *Ideea de superlativ în limba română*, în LL, I, 1955, p. 196.

[14] În legătură cu această secvenţă, valoarea intensificatoare a modalei este observată de Fulvia Ciobanu în articolul *Construcţia cauzală adverbială şi propoziţia modală explicativă*, din LR, XXIV, 1975, nr. 6, p. 572 : „... în special atunci cînd determină adverbe, modala pare să sublinieze intensitatea sau cantitatea mare exprimată de adverbul cu rolul circumstanţial de cauză, în aceste contexte *ce* avînd sensul *cît*".

[15] Vezi trimiterea de la nota 2; pentru valoarea de superlativ dată de anumite modale cu *ce*, vezi şi Magdalena Vulpe, *lucr. cit.*, p. 187.

[16] Este de remarcat situaţia cu totul aparte a acestor atributive neizolate pe lîngă un substantiv nearticulat.

tură are o semnificație pregnantă precis delimitată, de natură expresivă, afectivă.

Analiza strict sincronică a contextelor în care apare semnificația cauzală pe care am descris-o mai sus ne poate duce la concluzia recunoașterii în inventarul locuțiunilor conjuncționale cauzale a unui tip nou caracterizat prin dislocare și format din *de...ce*. Această locuțiune este specifică pentru propozițiile cauzale prin care se exprimă un fenomen, o calitate sau o circumstanță care provoacă o acțiune *prin exces*. De aceea propozițiile circumstanțiale cauzale respective pot fi numite circumstanțiale cu superlativ cauzal sau circumstanțiale de cauză cu sens superlativ.

4. Recunoașterea caracterului fix al construcției apare încă din DA, unde la **ce**, pronume relativ, se notează îmbinarea **de...ce** = atît (de), așa (de), cu explicația preliminară „în legătură cu verbul *a fi* — mai rar *a se găsi* — relativul *ce* se întrebuințează cu *sens explicativ*" (vezi s.v. III 2°). DLRC preia interpretarea din DA corectînd glosarea prin: *cît (de)*, *cum* (s.v. **de**). O analiză a evoluției istorice prin care să se poată explica pe deplin coerent funcția lui *de* în relație cu *ce* nu intră în preocupările articolului de față, deși ar fi în aceeași măsură posibil ca o asemenea cercetare să scoată la iveală argumente în favoarea interpretării sintactice pe care am propus-o mai sus sau împotriva ei.

Întrucît semantica construcției este indiscutabilă în româna actuală, mi se pare important ca ea să formeze un criteriu pentru determinarea statutului sintactic al secvenței în discuție. Aparent, prin aceasta, realizarea formală a construcției trece pe plan secundar, adică se ignoră faptul că tipologic secvența cu *de* + *adjectiv/substantiv/adverb* poate fi identificată cu clasa complementelor circumstanțiale introduse prin prepoziția *de*: *(tremură) de frică*, *(plînge) de supărare*, *(nu putea să înainteze) de mulțime* (in GA, p. 177), iar secvența cu *ce* + *verb* cu clasa propozițiilor modale propriu-zise explicative: *Biata baba mea, bună, rea cum este, tot a știut ce-mi trebuie la drum* (in GA, p. 307). În realitate, tocmai prin sublinierea componentului semantic global al construcției se atribuie criteriului formal un statut privilegiat: *superlativul cauzal* poate fi acceptat ca *semnificație gramaticalizată* numai fiindcă are o marcă formală cristalizată, locuțiunea conjuncțională *de...ce*.

5. Pe lîngă marca formală *de...ce*, construcția sintactică în discuție are și o caracteristică de topică, de asemenea expresivă prin natura ei, și anume inversiunea. Dacă îmbinarea *de...ce* este considerată locuțiune, este evident că propoziția cauzală se caracterizează prin antepunerea unui component al grupului predicativ, component care în majoritatea cazurilor este nume predicativ, dar poate fi și complement sau chiar subiect (cf. **de frig** *ce-mi era*; **de repede** *ce alergau*).

Asemenea inversiuni pot fi identificate și în secvențe sintactice care nu sînt marcate prin *de...ce*[17] și pe care analiza sintactică nu le recunoaște ca atare întrucît desparte majoritatea secvențelor în două unități sintactice distincte (parte de propoziție + propoziție):

(1) *Tu* **din tînăr precum ești**/ *Tot* **mereu întinerești**

[17] Toate exemplele la care nu există alte trimiteri sînt date după Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 87—88.

(2) ...**din galbeni** *la faţă* **ce eram** *ne-am înroşit...*
(3) *Fiinţă* **ticăloasă ce sînt!** *Adormeam în nădejdea făgăduinţelor lui* (in DLRC, s.v. **ce**)
(4) *Cu ce ţăranii,* **săraci cum sînt,** *vor putea despăgubi pe proprietari?*
(5) **Uscăţiv aşa cum este, gîrbovit şi de nimic,** / *Universul fără margini e în degetul lui mic*
(6) *Fata babei,* **vicleană cum era,** *luă ciurul...*
(7) *Ca un* **băiat străin ce se găsea,** *s-a oploşit într-un sat* (in DLRC, s.v. **ce**)
(8) *Să-ţi trăiască calul ...* **ca un năzdrăvan ce este!** (in DLRC, s.v. **ce**)
(9) *Tudorică bagă mîna în buzunar şi* **ca un poznaş ce era** ... *înseamnă pe ... porţi o cruce*

Dacă se examinează echivalenţa semantică a construcţiilor, se observă că în toate exemplele de mai sus termenul inversat se poate complini mental printr-o determinare adverbială cu sens intensificator identic cu superlativul:

(1) „Tu eşti *atît de tînăr* şi tot mereu întinereşti"
(2) „...eram *atît de galbeni* la faţă şi am devenit roşii"
(3) „Sînt *atît de ticăloasă* ! Adormeam în nădejdea făgăduinţelor..."
(4) „Cu ce ţăranii, avînd în vedere că sînt *atît de săraci*, vor putea despăgubi..."
(5) „Deşi este *atît de uscăţiv* ... universul fără margini e în degetul lui mic"
(6) „Fata babei, *fiindcă era foarte vicleană*, luă ciurul"
(7) Fiindcă era *străin de tot* (= necunoscut de nimeni), s-a oploşit într-un sat"
(8) „...că este *atît de năzdrăvan* !"
(9) „...fiindcă era ca (= avea calitatea de a fi) un om *foarte poznaş*..."

Trebuie să admitem că acest sens este datorat secvenţei introduse prin *ce* sau *(pre)cum*, numită modală explicativă atunci cînd determină un adjectiv sau un adverb şi atributivă atunci cînd determină un substantiv.

Totodată se observă că în exemplele (6), (8) şi (9) secvenţa formată din termenul inversat şi propoziţia cu *ce* sau *cum* poate avea în bloc un sens cauzal. Contextele acestor secvenţe nu permit însă toate introducerea unei propoziţii cu *de ... ce*:

(6) „Fata babei, *de vicleană ce era*"
(9) „Tudorică ... *de poznaş ce era*"

dar

(8) *Să-ţi trăiască calul ... *de năzdrăvan ce este*

În exemplul (9) se constată că substituirea cu *de ... ce* impune înlăturarea articolului nehotărît. În exemplul (8) imposibilitatea de substituire a secvenţei *ca ... ce* prin *de ... ce* cred că se explică prin sensul cauzal argumentativ [18] al secvenţei originare, or secvenţa cu *de ... ce* nu introduce niciodată o cauzală argumentativă în româna actuală.

[18] Vezi D. D. Braşoveanu, *Cauzala argumentativă*, în CL, XXVI, 1982, nr. 2, p. 140—147.

Dacă se încearcă aceeași operație, prin substituție, în celelalte exemple, se constată fie modificarea componentului semantic al enunțului printr-un adaos cauzal, fie, ca la (8), apariția unui enunț inacceptabil din cauza nonsensului:

(1) *Tu *de tînăr ce ești* / Tot mereu întinerești
(2) *...*de galbeni ce eram* la față am devenit roșii
(3) „*De ticăloasă ce sînt*, adormeam în nădejdea făgăduințelor"
(4) *Cu ce țăranii, *de săraci ce sînt*, vor putea despăgubi pe proprietari
(5) **De uscătiv ce este* ... universul fără margini e în degetul lui mic
(7) „*De străin ce era*, s-a oploșit într-un sat"

Aceste observații duc la următoarele concluzii:

a) valoarea de marcă a semnificației negramaticalizate de superlativ proprie propozițiilor explicative introduse prin *ce* sau *(pre)cum*;

b) sensul pregnant cauzal al propozițiilor construite cu *de ... ce*;

c) lipsa de omogenitate semantică și structurală a celorlalte construcții aparent asemănătoare cu cele formate prin *de ... ce*.

6. Se impune o discuție aparte cu privire la o problemă adiacentă: de ce natură este componentul semantic al propozițiilor explicative construite cu *ce* (înglobăm aici toate secvențele avînd acest element introductiv) în structurile „inversate" de tipul celor descrise mai sus, inclusiv al propozițiilor formate cu *de ... ce*, chiar dacă legat de acestea din urmă am arătat că pledez pentru analiza lor sintactică în bloc.

Pentru a defini componentul semantic al acestei secvențe, numite, pentru majoritatea situațiilor, modală explicativă, se impune o primă constatare, care rezultă din examinarea exemplului (9). În acest enunț, prin eliminarea explicativei, semnificația secvenței *ca un poznaș* devine pur modală. Subiectul face acțiunea „cum ar face-o un poznaș" și nu „fiindcă este un poznaș". În mod paradoxal, sensul cauzal se actualizează tocmai prin adăugarea așa-numitei (modale) explicative (aici, în speță, se interpretează secvența cu *ce* drept atributivă avînd în vedere termenul regent substantiv cu articol nehotărît, dar acest aspect este minor pentru acest moment al demonstrației). Dacă adăugăm faptul că, prin înlocuirea construcției *ca ... ce* prin *de ... ce*, cauza devine singura semnificație a acestei structuri, avem nu numai dovada sensului pregnant cauzal al construcției cu *de...ce*, dar și constatarea „tulburătoare" că propoziția explicativă cu *ce* este aceea care introduce un sens cauzal într-un enunț preponderent modal.

După cum am arătat la începutul articolului (vezi p. 480), această secvență cu *ce* are un sens intensificator, deci ea atribuie secvenței cu *de* cauzal sensul superlativ. Constatăm acum că ea impune într-o secvență cu sens modal sensul cauzal. Se poate pune deci întrebarea dacă această secvență nu este de fapt o propoziție cauzală. Examinînd în continuare toate secvențele cu *ce* explicativ, constatăm că acestea pot fi decodate toate printr-un enunț de forma „fiindcă se știe/s-a constatat că așa/asta este", ceea ce ne face să ne gîndim la o modală argumentativă. Gramatica Academiei afirmînd că „propoziția modală de acest tip explică o cali-

ficare exprimată printr-un adjectiv sau adverb, subliniindu-i existenţa"[19], nu face decît să circumscrie acest component semantic, fără să sesizeze însă nici sensul superlativ şi nici pe cel cauzal.

Fenomenul poate fi observat şi în alte enunţuri în care propoziţia cu *ce* apare după substantive, ceea ce face ca ea să fie interpretată drept atributivă [20]:

De pîră **ce era** *între ei, nimea nu cuteza...*
Cum să nu îmbătrînesc / De atîta gînd **ce gîndesc**!
De oftat **ce-am oftat tare** / *Furca pieptului mă doare*!

Gramatica Academiei nu descrie acest tip de propoziţii atributive. După cum se poate observa, ele sînt însă toate exemple de construcţii fixe cu superlativ cauzal: „fiindcă era foarte multă pîră între ei, nimea nu cuteza...", „fiindcă mă gîndesc prea mult...", „fiindcă am oftat foarte tare...". Sensul cauzal argumentativ al secvenţei introduse prin *ce* se observă prin dezvoltarea enunţului într-o structură despre care s-ar putea spune că este de adîncime: „(spun aşa) fiindcă (se ştie că asta) este (şi încă în cantitate mare)". Această structură poate fi rezumată printr-o cauzală argumentativă cu *căci*:

De pîră, *spun aşa* **fiindcă pîră** *se ştie că* **era între ei** *şi încă foarte multă* (= căci asta era între ei)
Cum să nu îmbătrînesc **de gînd,** *spun aşa* **fiindcă** *se ştie că* **gîndesc foarte mult** (=căci gîndesc foarte mult)
De oftat, *spun aşa* **fiindcă** *se ştie că am oftat tare* (= căci am oftat tare), *furca pieptului mă doare*

Aceste propoziţii se caracterizează deci prin faptul că au în componenţa lor, ca element eliptic (adăugat mental), termenul determinat sau regent. Faptul că propoziţiile permit inserţia regentului, completarea fiind ca o explicaţie, a determinat calificarea acestor propoziţii ca *explicative*, începînd cu DA (s.v. *ce* III 2°).

Dificultatea majoră în recunoaşterea valorii cauzale a acestor propoziţii explicative este de natură istorică: folosirea pronumelui relativ *ce* cu sens cauzal este astăzi ieşită din uz. În DA ea este consemnată în texte din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Mioara Avram pune la îndoială existenţa acestei valori a lui *ce*, considerînd că în cele mai multe exemple date acolo (în DA n.n.) *ce* este de fapt pronume relativ sau conjuncţie adversativă [21]. După părerea mea, în toate exemplele din DA *ce* poate avea sens cauzal. Cele două exemple respinse explicit de Mioara Avram mi se pare că pot ilustra chiar existenţa unei cauzale argumentative în româna veche:

a) *M-oi închina cu rugă în frica ta* **ce ţi-s slugă** (= căci se ştie că îţi sînt slugă).

Interpretarea acestei propoziţii ca atributivă se poate explica prin actualizarea unei probabile structuri de bază a propoziţiei: *ca slugă ce ţi-s* din care derivă *(ca) ce slugă ţi-s*.

---

[19] *Lucr. cit.*, p. 307.
[20] Vezi Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 87.
[21] Idem, *ibidem*, p. 89.

b) *Nice obiceaiele țărăi bine nu-s așezate*, **toată direptatea au lăsat pre cel mai mare să o giudece**(=căci se știe că toată direptatea au lăsat pe cel mai mare).

Interpretarea propoziției drept cauzală poate fi susținută prin corespondența timpurilor, prima propoziție exprimă o acțiune la prezent, iar cea de a doua o acțiune la trecut, relație temporală de tip cauzal.

În favoarea recunoașterii sensului cauzal al pronumelui *ce* în româna veche pare să pledeze și următoarea structură sintactică din literatura populară : *Nu putea nimenea să stea* / **Atît de spurcată ce era dihania** (in DA, s.v. **ce** III 2°), în care înlocuirea lui *ce* prin *fiindcă* dă naștere unui enunț cauzal cu inversiune topică : *Atît de spurcată fiindcă era dihania*, din care decurg normal : *fiindcă atîta de spurcată era dihania* sau *fiindcă atîta era de spurcată dihania*. Nu ar fi exclus ca întreaga construcție cu *de...ce* să aibă la bază o astfel de structură, din care a fost omis adverbul *atît*, dar în care s-a păstrat sensul superlativ propriu construcției cu *atît de*.

Pentru sensul cauzal al modalei, pe care l-am observat în legătură cu termenii regenți precedați de *ca*, ar putea să existe și o explicație lingvistică internă, de sistem. Frecvența construcției de superlativ cauzal cu *de...ce* ar putea să fi produs, în româna actuală, transferul sensului ei cauzal asupra modalei explicative, și faptul să se facă astfel simțit numai în îmbinări sintactice neprecedate de secvențe cu *de*.

Întrucît numai o cercetare de sintaxă istorică detaliată ar putea valida, prin interpretarea semantică a tuturor contextelor, existența unei propoziții cauzale argumentative cu *ce* în româna veche și actuală, mă limitez aici la semnalarea fenomenului. Propozițiile explicative cu *ce* pot să fie relicve ale unei structuri sintactice cauzale cu component semantic astăzi estompat sau forme incipiente ale unui nou tip de cauzală argumentativă colocvială, în care sensul pronumelui *ce* a evoluat spre cel a unei conjuncții cauzale, într-un proces analog cu cel care a transformat același pronume într-o conjuncție adversativă (vezi DA, s.v. **ce** B 1°).

7. În ceea ce privește statutul sintactic al secvenței *de* + *adjectiv* se impune de la început precizarea că în stadiul actual al cunoștințelor noastre de sintaxă istorică nu se poate ști dacă această secvență este mai veche, mai nouă sau paralelă cu construcția sintactică fixă cu *de ...ce*. În orice caz, din punctul de vedere al vorbitorului român actual, în forma complementului circumstanțial de cauză exprimat prin adjectiv se simte elipsa complinirii predicative *ce este*, ceea ce face acest tip de complement cauzal mai expresiv decît cel format din substantiv precedat de prepoziția *de*. Ilustrativă în acest sens mi se pare diferența de expresivitate dintre :

a) *Plînge* **de supărare / furie / bucurie / durere.**

b) *Plînge* **de supărat / furios / bucuros / îndurerat.**

Enunțurile de sub b) conțin, după părerea mea, sensul de superlativ al adjectivului prin raportare pur mentală la construcția *de ... ce* în forma ei completă.

Marca semantică a secvenței *de* + *substantiv* cu valoare de circumstanțial de cauză este, după Ștefan Munteanu, aceea de a explica producerea unui efect cu „caracterul de reacții spontane ... ca forme de ex-

teriorizare accidentală şi temporală (sic !)", cauza fiind „fie de natură fizică, fie cu caracter senzorial sau afectiv" [22], ceea ce explică natura specifică a aparentei expresivităţi din aceste construcţii. Reacţia spontană limitată în timp este, în majoritatea cazurilor, strict subiectivă.

Comparativ cu aceste secvenţe, circumstanţialele cauzale exprimate prin adjectiv precedat de prepoziţia *de* sînt simţite de *unii* vorbitori (printre care mă număr şi eu) ca exprimînd mai puternic *cauza prin exces* (deci avînd sens superlativ). Deşi admit că interpretarea poate să fie subiectivă şi să se explice la aceşti vorbitori printr-o înclinaţie — poate greşită, poate nu — spre observarea conotaţiei afective a expresiei lingvistice, mi se pare că ea ar trebui luată în considerare, pînă la o *evidentă* probă contrară, pe care numai un examen atent al tuturor faptelor susceptibile de discuţie o poate oferi.

Determinarea funcţiei sintactice a acestor adjective trebuie deci făcută în gramatica şcolară în conformitate cu modelul descriptiv al acestei gramatici, care, după cum se ştie, este cel al Gramaticii Academiei. Întrucît, în acest model, preponderent mi se pare criteriul mărcilor relaţionale, aş propune ca preferabilă, pentru adjectivele cu *de*, interpretarea lor ca părţi de propoziţie şi nu ca propoziţii. Valoarea lui *de* ca prepoziţie în aceste construcţii este indiscutabilă din punctul de vedere al unei analize strict sincronice [23]. Evident că, în acelaşi timp, mi s-ar părea potrivită menţionarea componentului semantic de superlativ al acestui circumstanţial de cauză, tocmai pentru a-i sensibiliza pe elevi la această valoare intensificatoare, în opoziţie cu cauza exprimată mai „neutru" prin substantiv.

8. În paragraful anterior, observaţiile de natură istorică referitoare la aşa-numita modală explicativă (ca şi la atributiva de acelaşi tip) şi încercarea de definire a ei drept cauzală argumentativă nu trebuie considerate mai mult decît nişte ipoteze de lucru. Analiza semantică întreprinsă a conturat însă mai precis nu numai explicaţia valorii expresive a construcţiei interpretate ca propoziţie circumstanţială cu superlativ cauzal, ci chiar existenţa acestei expresivităţi.

Se impune aici precizarea că *superlativul cauzal* este o denumire pe care o propun tocmai ca mijloc de diferenţiere a cauzalei afective, expresive, de cea neutră. Deci o propoziţie cauzală cu *fiindcă* + *un adjectiv la superlativ* nu este o circumstanţială de cauză cu valoare superlativă, ci o circumstanţială de cauză neutră, neexpresivă, care informează asupra unei cauze observate strict raţional, logic :

Fiindcă era foarte bolnavă *n-a venit la şcoală.*

Această cauză este referenţial identică cu cea exprimată prin :

De bolnavă ce era *n-a venit la şcoală* !

ca şi prin :

De bolnavă *n-a venit la şcoală* !

---

[22] Ştefan Munteanu, *Sintaxă şi semantică (Observaţii despre complementul circumstanţial de cauză)*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 244 şi 246.

[23] Dificultăţile stabilirii exacte a istoriei lui *de*, prepoziţie şi conjuncţie, în limba română reies cu claritate din studiul lui Al. Procopovici *Pe drumurile dicţionarului. Probleme de sintaxă : conjuncţiile şi interjecţiile* **de, ca** *şi* **că, dacă** *şi* **dec**, în DR, XI, 1948, p. 1—16.

În propoziția cu *de ... ce*, ca și în cazul secvenței cu *de* fără *ce*, componentul semantic de superlativ este „ascuns" într-o construcție dictată de afect. Acest fapt am dorit să-l fac recunoscut prin propunerea denumirii de superlativ cauzal pentru componentul semantic al acestor construcții expresive.

Analizînd mijloacele expresive ale limbii române, acad. Iorgu Iordan descrie în capitole aparte două dintre cele mai răspîndite procedee ale construcțiilor cu valoare afectivă: repetiția și elipsa, făcînd observația că „insistența asupra noțiunilor importante se manifestă nu numai prin repetarea lor, ci și prin eliminarea tuturor acelora care nu ne interesează"[24]. În cazul construcțiilor de superlativ cauzal expresivitatea se realizează de fiecare dată prin unul din cele două mijloace. Complementul circumstanțial de cauză cu sens superlativ este expresiv prin elipsă. Caracterul eliptic al construcției este observat tot de acad. Iorgu Iordan, care subliniază faptul că circumstanțialul cauzal „este, de fapt, numele predicativ al unui predicat căruia îi lipsește verbul copulativ" [25]. În cazul propoziției circumstanțiale de cauză cu valoare de superlativ, factorul de expresivitate îl reprezintă repetiția, dar o repetiție de tip aparte, care se produce pe plan mental. Din cauza inversiunii topice prin care numele predicativ este așezat înaintea copulei, dislocînd locuțiunea conjuncțională, și din cauza valorii cauzale a prepoziției *de*, care intră în locuțiunea conjuncțională *de ... ce*, mental se produce repetarea elementului nominal sau adverbial al propoziției în imediata apropiere a verbului, adică după acesta. Verbul provoacă de fapt repetiția mentală a acestui element care există antepus în text. Că repetiția reprezintă factorul de efect al acestor construcții o dovedesc și citatele din literatura populară pe care le-am amintit mai sus: *Cum să nu mă-ngălbenesc / De-atîta* **gînd** *ce gîndesc* ! sau *De* **oftat** *ce-am oftat tare / Furca pieptului mă doare* !

Un alt factor de expresivitate al construcției îl reprezintă chiar sensul ei superlativ, cu ajutorul căruia se poate obține ca efect ironia: **De bună ce este la suflet,** *face rău la cine poate* ! sau **De mult ce a învățat,** *n-a știut nimic la examen* ! În asemenea cazuri, este vorba de fapt de propoziții circumstanțiale cauzale cu sens superlativ, avînd formă afirmativă și înțeles negativ: „fiindcă nu este bună la suflet..." sau „fiindcă nu a învățat nimic...".

O asemenea situație poate fi presupusă și în cazul întrebuințării locuțiunii conjuncționale cauzale *de bine ce* în contexte care îi dau un sens temporal și concesiv [26]:

De bine ce am venit, *trebuie să plec.*

Sensul frazei este „deși abia am venit trebuie să plec", dar el nu ne pare absurd sau total nereperabil nici dacă-l exprimăm cu ajutorul unei cauzale negative „fiindcă nu am venit bine, trebuie să plec".

---

[24] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică, 1975, p. 249.

[25] Acad. prof. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediția a II-a, [București], Editura Ministerului Învățămîntului, 1956, p. 674; pentru subiectul articolului de față este de un deosebit interes și interpretarea dată construcției în bloc ca propoziție cauzală, interpretare care apare la p. 710.

[26] Vezi Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 88—90, 175 și 184.

Deşi am insistat asupra faptului că locuţiunea conjuncţională *de ... ce* are un sens cauzal pregnant, nu poate fi ignorată posibilitatea ca, în anumite contexte, sensul construcţiei să fie concesiv. În exemplul (2) *din galbeni ce eram ne-am înroşit*, prin introducerea locuţiunii conjuncţionale *de ... ce* se obţine o frază în care *de ... ce* poate căpăta o interpretare concesivă, tocmai fiindcă relaţia cauzală actualizată prin sensul astăzi unic al locuţiunii pare absurdă în context, iar opoziţia dintre „galben" şi „roşu" aduce la suprafaţă un posibil sens concesiv al conectivului. Un studiu istoric al fenomenului nu ar trebui să neglijeze aici faptul că în româna veche locuţiunea conjuncţională *de ce* „fiindcă, deoarece" avea şi sens concesiv [27].

Relaţia dintre cauză şi concesie nu este inexplicabilă [28]. Cauza pare să se identifice cu concesia deoarece şi aceasta permite declanşarea unei acţiuni, dînd impresia că o provoacă. Aceasta duce la interpretarea raportului exprimat prin *de ... ce* ca fiind concesiv. Relaţia aceasta se stabileşte mai ales atunci cînd propoziţia cauzală este afirmativă cu sens negativ, după cum s-a putut vedea din comentariul de mai sus legat de construcţia *de bine ce* cu sens concesiv sau cauzal (vezi p. 487). Sensul concesiv poate fi actualizat însă şi în cazul unor cauzale cu sens superlativ afirmative pure, dacă există un element adverbial care „cheamă" mental un asemenea sens. Enunţurile de acest fel pot să fie şi ambigue, ceea ce le diminuează forţa expresivă :

Tata, **de mulţumit ce era**, *nu apucase măcar să citească articolul (Almanahul literar '76*, p. 260).

Fraza permite două decodări ale subordonatei introduse prin *de...ce*:

a) „...deşi era foarte mulţumit..."

b) „...fiindcă era prea mulţumit..."

Decodarea de sub b) mi se pare mai preganantă. Cele două decodări nu se contrazic însă şi ilustrează legătura care se poate stabili între concesie şi cauză pe planul semnificaţiei în enunţ. Exemplul dat conţine însă şi un caz de ambiguitate inexpresivă [29]. Contextul mai larg ne arată că fiul a avut de suferit de pe urma acestui articol. Deci *de mulţumit ce era* poate fi şi o cauzală cu sens negativ : „fiindcă nu era mulţumit deloc". Construcţia capătă astfel funcţia ironiei. De fapt, în citatul de mai sus apare un caz tipic de greşeală de exprimare de natură stilistică : folosirea propoziţiei cauzale cu sens superlativ într-un text narativ neutru, împotriva regulilor de distribuţie stilistică restrînsă ale acesteia. Ceea ce am numit aici superlativ cauzal aparţine, în limba literară actuală, registrului stilistic colocvial, deci oral, în care elemente extralingvistice contribuie în mod inerent la eliminarea oricărui element de ambiguitate inexpresivă.

9. Am raportat permanent demonstraţia existenţei unei construcţii cu sens superlativ cauzal la analiza gramaticală şcolară, din dorinţa de a

---

[27] Idem, *ibidem*, p. 184.

[28] Idem, *ibidem*, p. 179.

[29] Numesc astfel ambiguitatea care blochează comunicarea, pentru a o deosebi de ambiguitatea expresivă, în care cele două decodări posibile nefiind contradictorii duc la un cumul de semnificaţii şi deci la expresivitate.

da o finalitate practică evidentă cercetării întreprinse, ceea ce explică și neglijarea laturii explicative istorice. Mi se pare că opoziția dintre actuala interpretare curentă (circumstanțial de cauză urmat de propoziție modală explicativă sau atributivă) și interpretarea propusă în rîndurile de mai sus oferă un bun prilej de reflecție cu privire la o mai nuanțată înțelegere a raportului dintre criteriul semantic și cel formal în stabilirea inventarului structurilor sintactice de bază (de tip propozițional) din româna actuală.

Analiza semantică intuitivă a acestei construcții recunoaște sensul ei cauzal global. Această intuiție, de fapt corectă, este însă contrazisă și obligată să se inhibe, obținîndu-se astfel aparent o ordonare mai riguroasă a faptelor de expresie. Prin aceasta însă este anihilată tocmai substanța comunicativă afectivă a construcției, pierzîndu-se unul din prilejurile în care se poate stabili o legătură directă între studiul sintaxei și stilistica lingvistică, în accepțiunea în care este ilustrată această preocupare, la noi, mai ales de studiile acad. Iorgu Iordan.

Superlativul cauzal este o semnificație care oferă expresivitate construcției sintactice fixe caracterizate prin locuțiunea conjuncțională *de ... ce*. Fenomenul, neidentificat ca atare în literatura de specialitate, confirmă observațiile acad. Iorgu Iordan cu privire la importanța semanticii în recunoașterea expresivității afective [30].

10. În concluzie cred că în gramatica limbii române poate fi recunoscută existența unei noi locuțiuni conjuncționale *de ... ce*, avînd ca sens principal superlativul cauzal. Această locuțiune introduce o propoziție cauzală circumstanțială în care determinantul verbului sau numele predicativ al acestuia dislocă elementele componente ale grupului relațional. Cînd acest determinant este adjectiv sau adverb calitatea sau circumstanța exprimată de acestea este intensificată, sensul acestora fiind echivalent cu un superlativ. Același sens îl au și complementele circumstanțiale cauzale exprimate prin adjective neînsoțite de secvențe cu *ce + verb*. Cînd determinantul este substantival, intensificarea se manifestă prin determinări de tipul „foarte tare, foarte mult" adăugate mental acestui determinant. Superlativul cauzal poate fi recunoscut ca sensul cu ajutorul căruia se definește „cauza prin exces" ca expresie a afectivității. Caracterul gramaticalizat al semnificației sintactice de superlativ cauzal este dat de structura sa fixă cu *de ... ce* sau *de + adjectiv*. Aceasta face ca structuri sintactice formal asemănătoare să nu permită tratarea lor în conformitate cu sensul global. Foarte asemănătoare cu construcțiile fixe cu *de ... ce* sînt cele formate din adjectiv, ca atribut circumstanțial determinat prin propoziții introduse prin *cum*, numite propoziții modale explicative. Posibilitatea unei mai mari variații de expresie și de semnificație a acestora pare însă să nu permită deocamdată delimitarea lor ca unități cu o funcție sintactică unică pregnantă, independentă de context.

---

[30] „Expresivitatea atîrnă înainte de toate, dacă nu exclusiv, de sensul cuvintelor și al sintagmelor. Un termen expresiv diferă de unul neexpresiv printr-o nuanță semantică (de natură afectivă, firește) existentă la el și absentă la celălalt... Pretutindeni avem a face cu mijloace care, indiferent sub ce aspect se prezintă, au o semnificație determinată, ușor sesizabilă pentru oricine, și de la această semnificație, adică de la valoarea lor semantică, le vine expresivitatea" (*Stilistica limbii române*, p. 18—19).

Este evident însă că şi acestea reprezintă forme de exprimare afectivă a superlativului, fapt, pînă acum, insuficient pus în evidenţă.

Recunoaşterea formelor sintactice de exprimare a superlativului cauzal înlesneşte „împletirea stilisticii cu studiul gramaticii", permite „comentariile complexe ale unor modele de limbă" [31] şi ilustrează posibilităţile pe care le are „o accepţie mai largă a gramaticii... nu numai ... intelectuală, logică şi noţională..., ci şi afectivă sau expresivă" [32]. Atît complementul circumstanţial cu superlativ cauzal *(de + adjectiv)*, cît şi propoziţia corespunzătoare aparţin, în româna actuală, limbajului colocvial şi ar trebui *astfel* predate şi învăţate în gramatica şcolară.

Iunie 1983

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

[31] Mioara Avram, *Cum şi de ce trebuie să se înveţe grmatica în şcoală*, în LL, 1976, I, p. 156.

[32] Mioara Avram, *Gramatica şi stilistica*, în „Academia R.S. România, Memoriile Secţei de ştiinţe filologice, literatură şi arte", Seria IV, tomul III, 1981, p. 108.

DESINENȚA *-A* ÎN LIMBA ROMÂNĂ?

DE

LAURA VASILIU

1. Dintre numeroasele împrumuturi mai profund sau mai superficial contrastante cu sistemul limbii române din perioada interbelică remarcate și descrise de acad. Iorgu Iordan, ne-au sugerat rîndurile următoare substantivele cu terminație „nepotrivită cu sistemul lingvistic românesc" [1].

Noi ne vom ocupa aici de o subclasă a substantivelor feminine împrumutate cu desinențe inexistente în vechiul fond [2]. Mai precis, de substantivele de tipul: *carioca*, *leva*, *tibia*, *tuia*, feminine în *-a* neaccentuat, cea mai numeroasă subclasă a clasei de împrumuturi menționate. Substantivele acestea, neînregistrate de gramaticile românești cunoscute [3], sînt descrise în *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine* [4] de Alf Lombard și Constantin Gâdei în patru clase distincte după flexiune [5].

2. Substantivele în discuție prezintă o particularitate pe care o vom formula provizoriu în termenii următori: identitatea între forma de n.-a. articulată și nearticulată.

Ele sînt caracterizate în diverse feluri în interiorul unei aceleiași lucrări sau în lucrări diferite (ne vom referi la DMLR și la *Dicționarul*

---

[1] Vezi *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a II-a, București, 1948, p. 82—83, 91—97.

[2] Mioara Avram (SCL, XXVI, 1975, nr. 4, p. 319—324) s-a ocupat de masculinele împrumutate care au pluralul în *-s* în limba de origine.

[3] Și nici de studiile de sinteză consacrate (în întregime sau în parte) morfologiei substantivului românesc: Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968; Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970; *Quelques remarques sur la flexion nominale romane*, Ouvrage élaboré sous la direction de Maria Manoliu-Manea, Bucarest, 1970.

Studiile mai restrînse, care se ocupă, între altele sau în mod special, chiar de astfel de substantive, nu remarcă nici ele existența unei finale *-a* la femininele românești:

Luiza Seche *(-rama (-orama)*, LR, XXVII, 1978, nr. 4, p. 339—343) afirmă despre compusele cu *-rama* că se folosesc numai în forma articulată (pentru că apar ca titluri).

Elena Toma *(Observații asupra lexicului de origine spaniolă din româna actuală*, în *Etudes romanes dédiées à Iorgu Iordan*, Bucarest, 1978, p. 469—477), ocupîndu-se de aspectul fonetic și morfologic al împrumuturilor spaniole, nu reține finala *-a* ca o trăsătură relevantă, deși are în vedere substantive care o conțin *(malagueña, lama* „animalul" ....).

Tudora Șandru Olteanu *(Hispanisme lexicale în limba română*, SCL, XXIX, 1978, nr. 5, p. 607—610) consemnează cuvinte ca *doña, seguidilla* cu mențiunea că își păstrează forma spaniolă, în contrast cu împrumuturile propriu-zise, cu forma adaptată la caracteristicile fonetice și gramaticale românești.

Vezi și Al. Graur, *Dicționar al greșelilor de limbă* (București, 1982), unde s.v. *proră* (<gr., at., it. *prora*) se spune că „marinarii folosesc forma articulată... și după prepoziție".

[4] Lund, București, 1981 = DMLR.

[5] F VII 159, 162, 163, 164, p. II 31—32.

ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române [6], lucrări de un tip special, care conțin morfologia limbii române în formă de dicționar). Astfel :

a. — *leva* și *manila* sînt descrise în DMLR ca avînd n.-a. sg. neart. *leva* și, respectiv, *manila* și n.-a. art. tot *leva*, *manila*, alături de g.-d. neart. *leve*, *manile* și g.-d. art. *levei*, *manilei* (clasa de flexiune F 159); DOOM înregistrează în mod implicit aceleași forme : *leva* s.f., g.-d. art. *levei*, *manila* s.f., g.-d. art. *manilei* (menționarea formelor de g.-d. art. și nemenționarea formelor de n.-a. art. implică admiterea unui n.-a. art. care nu prezintă nici o dificultate de formare și deci este terminat în *-a*, articolul feminin, și, prin aceasta, este identic cu n.-a. neart.);

— *nirvana* este specificat în DMLR prin aceeași clasă de flexiune ca *leva* și *manila* (F 159), în DOOM însă e specificat exclusiv ca s.f. a r t. (cu g.-d. art, *nirvanei*);

b. — în mod similar, *tibia* și *gerusia* sînt specificate în DMLR prin aceeași clasă de flexiune (F 162), cu n.-a. neart. identic cu n.-a. art., iar în DOOM, *tibia* este caracterizat ca s.f., cu g.-d. art. *tibiei*, și *gerusia* ca s.f. a r t., cu g.-d. art. *gerusiei*;

c. — diferite de substantivele de tipul celor de sub *a.* și *b.* prin aceea că nu au flexiune (și, implicit, nu opun o serie nearticulată unei serii articulate de forme) sînt în DOOM substantivele *araucaria*, *carioca*, *moca*, *puma* etc., caracterizate ca s.f. sau s.f. invar.; diferența este însă numai aparentă în problema care ne interesează întrucît întrebuințarea substantivelor respective în contexte care cer forma articulată nu este interzisă și, în acest caz, ea nu poate fi decît cea care apare în dicționar (despre care, firește, nu se spune dacă este articulată sau nearticulată) : *dansez carioca*, *îmi place puma* etc. (în DMLR *araucaria* și *puma* sînt flexibile (F 162, F 159), iar *carioca* și *moca*, neflexibile (F 164)).

3. Faptele de sub *a.*—*b.* impun, mai întîi, o observație privitoare la termenii în care sînt prezentate : diferența dintre formula caracterizatoare „s.f. art." (vezi *nirvana*, *gerusia* etc.) și „s.f." fără nici o altă mențiune (vezi *leva*, *manila*, *tibia* etc.) nu pare să reflecte o diferență în conținut. Formele din paradigmele diverselor substantive nu prezintă deosebiri decît, cel mult, uneori, prin lipsa pluralului. În consecință, nu se pot deduce nici deosebiri în întrebuințarea lor : în contexte similare apar în aceeași măsură formele caracterizate prin „s.f." ca și cele caracterizate prin „s.f. art.". De aceea credem că avem a face numai cu o diferență în t e r m e n i, adică cu o terminologie fluctuantă aplicată la situații identice. Iar fluctuațiile terminologice se datoresc, poate, rarității și noutății tipului morfologic al substantivelor feminine în *-a* (care adesea sînt chiar invariabile, vezi mai sus sub *c.*), identității dintre finala lor (*-a*) și articolul hotărît feminin (*-a*), precum și existenței formulei lexicografice „s.f. art." folosită în mod curent pentru substantivele atestate exclusiv în forma articulată (vezi DLR, DEX etc.).

4. Presupunem că substantivele în *-a* de care ne ocupăm au t o a t e aceleași proprietăți morfologice indiferent de formula prin care sînt caracterizate în sursele lexicografice. Statutul însuși al acestor substantive,

[6] București, 1982 = DOOM.

adică statutul finalei *-a* (desinență sau articol?), continuă totuși să stea sub semnul întrebării.

Faptele de sub *a.—c.* (caracterul invariabil al substantivelor de sub *c.* nu ne dispensează de analiza structurii lor morfologice atita timp cît le considerăm românești) conduc la următoarele interpretări posibile:

α. *-a* este a r t i c o l. Deci substantivele articulate de tipul *leva*, *nirvana* presupun o formă nearticulată de tipul **levă*, **nirvană*, conform modelului: substantiv nearticulat în *-ă* precedat de consoană / articulat în *-a (casă/ casa)*.

β. *-a* este d e s i n e n ț ă. O desinență nouă, periferică, intrată în sistemul morfologic românesc prin împrumuturi, în marea majoritate latino-romanice *(coma*[7] fiz. <fr., *drosera* < lat., fr., *jota* < sp., *leva* < bg., *loggia* < it., *manila* < fr., *marijuana* < sp., fr., engl., *nutria* <fr., germ., *sauna* <fr., it., *tibia* < lat., fr.). Alături de alte desinențe neobișnuite, intrate de asemenea prin împrumuturi (unele din ele încă neasimilate), ca: *-i (kiwi* < fr., *lady* < engl., *millefiori* <it.), *-o (cacao* < fr., *imago* < lat., fr.) [8]. În această ipoteză, forma articulată de n.-a. sg., condiționată de anumite contexte și presupusă de g.-d. art., este identică cu forma nearticulată. Situația ar fi unică în subsistemul substantivelor feminine și parțial similară cu subsistemul masculinelor, unde tipul *ministru* are în vorbire forma articulată egală cu cea nearticulată (prin dispariția în pronunțare a articolului *-l)*.

5. Interpretarea de sub α. poate să sugereze analogia cu substantivele de tipul *ardeleana* (dans) s.f. art., *fripta* (joc de copii) [9] s.f. art. sau cu substantivele proprii provenite din apelative de tipul *Lira* (astron.) s.f. art., *Reforma* (ist.) s.f. art., cu sensuri și/sau întrebuințări diferite de formele cu paradigmă completă (deci inclusiv seria nearticulată), care justifică tratarea lor în articole de dicționar distincte. Însă substantivele în *-a* nu au deloc forme nearticulate, deci analogia sugerată nu funcționează [10].

Poate mai justificată este o altă analogie, cu substantivele de tipul *calimera*, *ghiotura*, *iama*, *zbranca*, calificate în DOOM (și alte surse) ca s.f. art. [11] Aceste substantive apar numai în expresii, deci sînt atestate exclusiv cu formele menționate. Contextele în care apar însă cer forma articulată: *a schimba calimera*, *cu ghiotura*, *a da iama*, *a da zbranca*. Deci aici statutul de articol al lui *-a* este determinat atît de formă, cît și de funcție. Aceasta înseamnă că nici această analogie nu e pe deplin justificată întrucît substantivele avute în vedere de noi apar atît în contexte

---

[7] Toate substantivele apar cu formele menționate în DOOM.

[8] Eventual și feminine în consoană ca *berceuse* DOOM, *cover-girl* DCR (vezi nota 14), *girl* DEX, *miss* DOOM, toate feminine în limba de origine, ultimele 3 feminine și sub raportul genului natural, primul nerelevant sub acest raport (cp. cu *chartreuse* neutru în DOOM, feminin în franceză și nerelevant sub raportul genului natural).

[9] Numele de dansuri și, în general, de jocuri întrebuințate în formă articulată constituie o serie numeroasă. Menționăm însă că apariția lor în formă nearticulată nu este, în principiu, imposibilă: *hai să facem o jieneasca* !

[10] Există un caz perfect similar care însă are caracter întîmplător: *folia* (DEX: „vechi dans de origine portugheză...") / *folte* (lucru extraordinar) DOOM.

[11] Deși sînt în aceeași situație, *japca* și *tălpășița* apar în aceeași lucrare (și în altele) cu formă nearticulată *(japcă, tălpășiță,* după cît se pare, neatestate), calificată ca atare.

care cer forma articulată, cît și în contexte care cer forma nearticulată *(loggia e superbă / într-o loggia, nutria se mănîncă / haină de nutria)*.

Lăsînd la o parte diferențele dintre tipul *calimera* și tipul *loggia*, ne întrebăm dacă, în ambele situații, este legitim să vorbim despre un termen articulat atîta timp cît termenul nearticulat nu există? Vom prezenta în cele ce urmează unele fapte care ni se par relevante pentru discuția de față:

Relativ numeroase substantive apar în unele surse cu finala *-a* și în altele cu finala *-ă* (incontestabil desinență); de exemplu:

*addend***a** [12] DOOM / *-ă* DMLR, DEX, *alborad***a** D. muz. [13] / *-ă* DOOM, DEX, DN_3, *anacond***a** DOOM / *-ă* DMLR, DEX, *cinerari***a** DOOM, DMLR, DEX, DN_3 / *-e* CADE, *drosofil***a** DCR [14] / *-ă* DOOM, DMLR, DN_3, *fiest***a** DCR / *-ă* DN_3, *gerusi***a** DOOM, DEX / *geruzi***e** DN_3, *jot***a** (dans) DOOM, DCR, D. muz. / *-ă* DN_3, *laminari***a** DOOM, DMLR, DEX / *-e* DN_3, *marijuan***a** DOOM, DEX, DN_3, DCR / *-ă* DMLR. Notăm și: *anticv***ă** / *anticv***a** (DEX: „tip de litere..."), *șinșil***ă** / *cincil***a**, *tapioc***ă** / *tapioc***a**, cazuri de fluctuații tolerate în DOOM.

Situația e întru cîtva analoagă cu tratarea, în unele dicționare, sub un (cuvînt-)titlu nearticulat a unora din substantivele (amintite mai sus, p. 493) care apar exclusiv în formă articulată:

*fofîrlic***a** DOOM, DEX, DM / *-ă* CADE, *ghiotur***a** DOOM, DEX, CADE / *-ă* DM, *iam***a** DOOM, DEX, DM / *-ă* CADE.

Remarcăm că, în toate dicționarele menționate, atunci cînd cuvintele sînt ilustrate prin citate, forma lor este totdeauna articulată și peste tot se specifică întrebuințarea lor exclusiv în expresii.

Relativ numeroase substantive în *-a* înregistrate în unele surse ca feminine sînt tratate în alte surse ca masculine ori neutre sau, în mod excepțional, ca interjecții; de exemplu:

abracadabra s. f. DMLR / s.n. DN_3 / interj. DOOM, *acacia* s.f. DOOM, DMLR / s.m. DN_3, *coca* s.f. CADE / s.m. DOOM, DMLR, DEX, *balsa* s.f. DMLR / s.m. DOOM, DEX, DN_3 [15], *digam(m)a* s.f. DMLR, DEX, DN_3, CADE / s.m. DOOM, *filaria* s.f. DOOM DMLR, DN_3 / s. n. DEX, *papaia* s.f. DOOM, DMLR, DEX / s.m. DN_3.

Formele în *-ă*, fie că sînt extrase din texte, fie că (cel mai adesea) sînt creații lexicografice, sînt încercări de adaptare a împrumuturilor respective la sistemul morfologic al limbii române [16]. Fluctuațiile în cla-

---

[12] Aici e de remarcat și faptul că ceea ce apare în română ca feminin singular, în *-a* sau *-ă*, corespunde în limba de origine (lat.) la un n. pl. (În DEX procesul de asimilare merge mai departe prin crearea unui pl. *adende* pentru sg. *adendă*.) De asemenea f. sg. e *marginalia*, la origine n. pl. În contrast cu acestea apar *mass media, miscellanea, varia*, tratate etimologic ca n. pl. *Prolegomene* (DOOM, DMLR, DN_3, DM: s.n.pl., CADE: s.f.pl.) e tratat după etimonul francez *(prolegomènes)* și nu după cel grec *(prolegomena)*, care ar fi trebuit să fie redat prin pl. *prolegomena* (vezi Al. Graur, *luer. cit.*; în DEX e adaptat ca și *adendă, -e*: *prolegomenă, -e*).

[13] Iosif Sava, Luminița Vartolomei, *Dicționar de muzică*, București, 1979.

[14] Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, București, 1982.

[15] Aici și cu pluralul ciudat cel puțin pentru limba română: *balsani*.

[16] Vezi și încercarea similară aplicată feminînului în *-i paciuli*: *paciuli***e** (Vlahuță în DLR, DM), *păciuli***e** (CADE) / *paciuli* (DOOM, DEX, DN_3).

sificările după gen (și chiar după părți de vorbire diferite [17]) dovedesc poziția nesigură a femininelor în *-a* (și, în același timp, a masculinelor și neutrelor în *-a*) în subsistemul substantivelor românești [18].

Datele de mai sus arată că :

— din fluctuațiile apărute în procesul de adaptare a împrumuturilor în *-a*, lucrările normative au consacrat [19] în unele din cazurile de mai sus formele în *-ă* precum *alboradă*, *drosofilă*, în dauna formelor etimologice (în *-a*) ; la acestea adăugăm alte cazuri, în care eventualele forme etimologice (în *-a*) nu sînt înregistrate în sursele parcurse de noi : *celestă* (instrument), *lamă* (mamifer), *stereoramă*, *proră* etc. (< fr. *célesta*, *lama*, *stéréorama*, it. *prora*) ;

— din fluctuațiile vizînd genul substantivelor, lucrările normative au consacrat uneori formele încadrate la masculin, după cît se pare, spre a se respecta seriile existente constituite după sensul lor : nume de arbori *(balsa, coca)*, de litere *(digama)*. Istoria va arăta în ce măsură lucrările normative au mers în sensul evoluției limbii.

După cum se vede, ambele soluții descrise mai sus urmăresc același lucru, anume regularizarea subsistemului substantivelor feminine : prima, prin consacrarea formelor în *-ă*, recunoaște finalei *-a* statutul de articol, pe deplin justificat în cadrul sistemului ; a doua deplasează o parte din faptele neobișnuite (sau aberante) din clasa femininului în clasa masculinului (unde nu sînt mai puțin neobișnuite din punct de vedere formal, dar, după cum am văzut, au caracter sistematic din punct de vedere semantic).

Reținem faptele care cad sub incidența primei soluții (substantivele care au *și* forme în *-ă*) ca pledînd pentru interpretarea lui *-a* drept articol. Faptele vizate de a doua soluție pledează pentru aceeași interpretare în mod indirect, prin restrîngerea clasei substantivelor feminine în *-a*.

6. Dar aceste fapte sînt relativ puține (în inventarul nostru [20] : 34 față de totalul de 121 al femininelor în *-a*) în raport cu substantivele în *-a* atestate exclusiv ca feminine cu această formă. În plus, între formele în *-ă* sau *-e*, unele *(adendă, anacondă, cinerarie* etc.) nu au fost consacrate în DOOM, ceea ce înseamnă că nu au fost suficient susținute de izvoare. De aceea, cel puțin pentru substantivele în *-a* atestate exclusiv cu această formă, ni se pare preferabilă interpretarea de sub β., a lui *-a* desinență.

---

[17] Vezi și mai vechiul *chiraleisa* interj., s. f. (DOOM, DEX), s.f. (DMLR), interj. (DM).

[18] Compară cu procesul similar petrecut, într-o epocă mai veche, cu substantivele masculine în *-a* și *-ă (voievoda, -ă, vodă, vlădică, beizadea, calfă)*, care și-au creat forme în consoană *(voievod, vod, vlădic)*, conforme cu genul natural al termenilor de referință, sau au trecut în clasa femininelor *(o beizadea, o calfă)*, conform cu desinențele specific feminine. Vezi Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 104—105.

[19] Considerăm consacrate formele recomandate în DOOM.

[20] Acest inventar e susceptibil de rectificări, deoarece substantivele fără flexiune și fără variante în *-ă, -e* (72) au în principiu o poziție mai nesigură în privința calității de unități ale sistemului morfologic românesc. (Unele chiar sînt calificate în anumite surse drept cuvinte străine, de exemplu : *seguidilla* DOOM, DMLR, DN_3, DCR/DEX : cuv. sp. Altele sînt denumiri comerciale : *frucola* DCR.)

În același timp, nu putem neglija faptul că aceste substantive apar și în contexte care cer articolul. Iar, în aceste situații, articolul nu poate fi decît tot *-a*.

În consecință, credem că ceea ce am numit mai sus identitatea dintre forma de n.-a. articulată și nearticulată este de fapt un caz de n e u t r a l i z a r e : o anumită clasă închisă de substantive feminine (care urmează să fie specificate) nu admite decît forma în *-a*, astfel încît, în cazul acestor substantive, opoziția articulat / nearticulat se suspendă.

Mai 1983 *Institutul de Lingvistică*
București, str. Spiru Haret nr. 12

CULTIVAREA LIMBII ROMÂNE ÎN CONCEPȚIA ACAD. IORGU IORDAN

DE

THEODOR HRISTEA

Ori de cîte ori vorbim de c u l t i v a r e a l i m b i i n a ț i o n a l e, de **începuturile** sau de **importanța** acestei acțiuni culturale, de **scopurile** pe care ea le urmărește sau de **mijloacele** prin care trebuie înfăptuită, ne referim într-un fel sau altul la acad. Iorgu Iordan, căruia îi revine meritul incontestabil de a fi și din acest punct de vedere un deschizător de drumuri în lingvistica românească. Depășind granițele relativ înguste ale disciplinei noastre, putem afirma, fără teama de a greși, că, în conștiința unui public larg (cu care i-a plăcut întotdeauna să fie în contact), acad. Iorgu Iordan s-a impus, în primul rînd, tot prin acțiunea de cultivare a limbii naționale, ca și prin activitățile sale exclusiv civice atît de cunoscute și de apreciate. Pentru a înțelege atît concepția profesorului Iorgu Iordan despre cultivarea limbii române, cît și prodigioasa activitate pe care Domnia sa a desfășurat-o în acest domeniu, sînt necesare mai multe precizări, dintre care cel puțin trei ni se par fundamentale.

1. Interesul decanului de vîrstă al lingviștilor români pentru cultivarea limbii noastre naționale derivă, de fapt, din interesul său mai larg pentru stările de limbă actuale. Fără a subaprecia cercetarea istorică sau diacronică, autorul fundamentalelor lucrări *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"* și *Limba română contemporană* a acceptat ideea prin excelență saussureană că orice idiom (deci și româna) trebuie studiat mai ales în aspectele lui actuale, adică așa cum există el în conștiința „subiectelor vorbitoare". Dat fiind că vorbitorii au asupra limbii materne o viziune pur sincronică, analiza descriptivă se impune de la sine și ea este singura care ne poate ajuta să înțelegem caracterul sistematic al unei limbi și mecanismul ei de funcționare. Dar lingvistica statică sau sincronică mai prezintă și un alt avantaj, asupra căruia acad. Iorgu Iordan a atras atenția atît în lucrarea sa *Introducere în studiul limbilor romanice* (Iași, 1933) [1], cît și în „Introducerea" la prima dintre cărțile mai sus citate: „Cercetînd faptele actuale — afirmă cu deplină dreptate profesorul Iorgu Iordan —, sîntem puși în situația de a observa vorbirea semenilor noștri și, în cazul limbii materne, pe a noastră însăși. Urmărim astfel cu ușurință (întocmai ca un psiholog, ba chiar ca un fizician sau chimist care face o experiență) « procesul limbajului », raporturile dintre gîndire și vorbire, cauzele care provoacă schimbarea acestor raporturi, efectele obținute etc. Cu alte cuvinte, lingvistica statică ne oferă posibilitatea, pe care în zadar o căutăm în lingvistica evolutivă, de a înțelege, în esența ei intimă, această facultate a spiritului uman, superioară tuturor celorlalte, care se cheamă *limbaj*" [2].

[1] Vezi mai ales capitolul consacrat lui Ferdinand de Saussure.

[2] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"* (LRA), ediția a II-a, București, 1948, p. 17.

Adoptînd o asemenea concepție, era normal ca acad. Iorgu Iordan să ajungă la studiul limbii române contemporane, iar — o dată cu aceasta — și la ceea ce ne-am obișnuit să numim „cultivarea limbii naționale". Într-adevăr, de mai multe decenii, Domnia sa studiază așa-zisa dinamică a limbii române contemporane și, în mod deosebit, tendințele ei actuale, care se manifestă sub formă de abateri sau devieri de la normele literare prestabilite. Atenția acordată de autor acestor devieri sau „abateri lingvistice" este, în general, extraordinar de mare, întrucît ele izvorăsc, adeseori, chiar din deficiențele sistemului lingvistic la un moment dat. După cum vom vedea mai departe, astfel de abateri constituie ori pot constitui o modalitate de dezvoltare a limbii și ele trebuie separate cu multă grijă de cele care sînt exclusiv un produs al inculturii sau al comodității lingvistice [3]. Este mai mult decît evident că tot abaterile din prima categorie sînt avute în vedere și atunci cînd i se dă dreptate lingvistului și istoricului literar Heinrich Morf, pentru care „întregul edificiu lingvistic se compune din foste greșeli de limbă" (citat după LRA, p. 19).

2. Următoarea precizare care se impune este că pentru acad. Iorgu Iordan „cultivarea limbii" înseamnă, în primul rînd, cultivarea aspectului ei **literar** sau **corect**, care constituie chintesența limbii naționale unice și care este produsul unei îndelungate evoluții, prelucrări și selectări a faptelor lingvistice supradialectale. Precum se știe, multă vreme **limba literară** a fost privită exclusiv ca mijloc de exprimare a unui conținut artistic sau — altfel spus — ca limbă a literaturii beletristice. Încercînd să lămurească acest concept atît de controversat, profesorul Iorgu Iordan a arătat, în diverse împrejurări, că prin **limbă literară** nu trebuie să înțelegem numai limba operelor artistice sau literare. Grație Domniei sale, mai ales, în rîndul specialiștilor s-a impus definitiv ideea conform căreia limba literară este, de fapt, haina tuturor producțiilor culturale omenești, indiferent de domeniile cărora acestea le aparțin : **literatură, știință, ideologie, politică, administrație** etc. Aceasta înseamnă că literară poate fi atît limba unei opere beletristice, cît și a unui tratat științific, a unei lucrări politice sau ideologice, a unui text administrativ, a presei cotidiene sau periodice, a emisiunilor de radio sau de televiziune ș.a.m.d. În prezent, este mai mult decît limpede că, potrivit acestei concepții (singura acceptabilă), exprimare literară înseamnă același lucru cu exprimare corectă, adică în conformitate cu un sistem de norme prestabilite **(ortografice, ortoepice, gramaticale** și **lexicale)**, care constituie esența însăși a limbii literare [4]. La întrebarea „de ce trebuie cultivat tocmai aspectul **literar** al limbii unice naționale?" ne răspunde tot acad. Iorgu Iordan în modul cel mai clar și mai convingător cu putință : „Prin-

---

[3] Pentru această problemă vezi, mai pe larg, Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo și Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 16—27.

[4] Pentru întreaga problematică a limbii literare (și mai ales a conceptului în discuție), vezi în special : Iorgu Iordan, *Limba literară. Studii și articole*, ediție îngrijită și note de Pavel Țugui și Ion Trăistaru, Craiova, 1977 (mai ales p. 31—41); Al. Rosetti, B. Cazacu și Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, ediția a II-a, București, 1971, p. 22; Ion Gheție, *Introducere în studiul limbii române literare*, București, 1982, p. 17—23.

tre diversele varietăți ale limbii, așa cum le-am schițat mai sus, nu încape îndoială că purtătoare a culturii în adevăratul sens al cuvîntului este, înainte de toate, **limba literară**, pentru motivul că mai ales grație ei cultura unui popor devine cunoscută dincolo de hotarele existenței lui în spațiu și în timp" [5]. Din aceeași lucrare, mereu citată de specialiști, mai rezultă că unitatea lingvistică, atît de necesară pe plan național, nu se poate realiza decît prin generalizarea limbii literare, a cărei cultivare științifică se impune și din acest punct de vedere. Este tocmai concluzia ce se degajă din următorul paragraf, care sintetizează discuția referitoare la limba literară și la importanța ei ca instrument de realizare a culturii și a unității naționale : „Toate aceste fapte arată marea importanță socială a limbii literare și, drept consecință, nevoia imperioasă de a o cultiva, a o îmbunătăți și a o perfecționa neîncetat prin studiu propriu-zis, ca și prin osteneala de fiecare moment de a-i cunoaște « legile » gramaticale și de a ne conforma cu strictețe lor" (LRC, p. 28).

3. La cele spuse pînă aici, ar mai fi de adăugat că, în cazul acad. Iorgu Iordan, acțiunea de cultivare a limbii române trebuie legată nu numai de studierea aspectului contemporan și literar al limbii noastre naționale, ci și de începuturile activității lingvistice a viitorului savant și profesor universitar. În fond, îmbunătățirea și perfecționarea exprimării în limba maternă l-au preocupat pe sărbătoritul nostru încă de pe vremea cînd nici măcar nu bănuia că va ajunge lingvist. Iată ce ne mărturisește Domnia sa în „Introducerea" deja citată la LRA (p. 19) : „Interesul meu pentru limba română actuală este de dată veche. Vorbirea și scrisul conaționalilor mei m-au pasionat încă de pe băncile liceului în sensul că-mi puneam diverse probleme care semănau aproximativ cu ale lingvisticii statice. Se înțelege că preocupările mele erau atunci și au continuat să fie un timp strict practice : mă interesau abaterile de la regulile gramaticale (vezi ȘN I, 260 urm.). Mai tîrziu, cînd am început a lucra ca lingvist propriu-zis, au intervenit treptat și considerațiile de ordin științific expuse mai sus". Strîns legat de ceea ce vrem să dovedim aici este mai ales faptul că primul articol semnat de profesorul Iorgu Iordan a fost consacrat unor chestiuni de cultivare a limbii române [6]. Interesant de remarcat este și faptul că, ulterior, activitatea autorului, în acest domeniu, nu a fost niciodată prea mult timp întreruptă, iar, în unele perioade, a fost chiar predominantă în raport cu celelalte preocupări ale sale. O dovedesc, printre altele, numeroasele articole și studii apărute înainte de publicarea lucrării *Limba română actuală* și însuși faptul că materialul folosit în această carte a fost adunat „timp de zece ani, din tot soiul de izvoare : lucrări științifice, opere literare, eseuri diverse, articole și reportaje de gazetă etc." (LRA, p. 20) [7]. Așa s-a născut prima carte cu adevă-

[5] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană* (LRC), ediția a II-a, București, 1956, p. 26.

[6] Titlul lui este : *Cum știu românii românește* și a fost publicat în anul 1916 în „Școala normală", Iași, p. 260—267.

[7] Dintre lucrările de cultivare a limbii române (în sensul cel mai larg cu putință) apărute înainte de 1943 (data publicării primei ediții a LRA) și semnate de către acad. Iorgu Iordan, merită să fie amintite, în ordine cronologică, cel puțin următoarele : *Forme de conjugare mixtă în limba română*, în BPh, II, 1935, p. 47—127 ; *Pluralul substantivelor în limba actuală*, în BPh, V, 1938, p. 1—54 ; *Des quelques traits caractéristiques du roumain actuel*, în vol. *Mélanges Bally*, 1939, p. 271—282, și *Verbe românești nouă*, în BPh, IX, 1942, p. 20—59.

rat fundamentală în domeniul cultivării științifice a limbii române, depășită, astăzi, numai în unele chestiuni de detaliu.

★

În continuare vom încerca să arătăm mai exact ce înțelege acad. Iorgu Iordan prin **cultivarea limbii** și cum consideră Domnia sa că ar trebui întreprinsă această acțiune de excepțională importanță culturală. Pentru a răspunde la cele două întrebări ne vom servi, printre altele, de un articol intitulat chiar *Cultivarea limbii* și publicat atît în revista „Limba română" (V, 1956, nr. 5, p. 5—12), cît și în volumul *Limba literară* (p. 45—54), după care vom cita în continuare. Referitor la definiția conceptului în discuție, autorul se pronunță în felul următor: „Ce trebuie să înțelegem prin « cultivarea limbii »? Ne-o spune cuvîntul « cultivare » (împreună cu întreaga lui familie lexicală) din atîtea alte formule în care apare: « prelucrarea îngrijită și pe baze științifice a mijlocului celui mai important de înțelegere între membrii unei societăți »" (p. 45). Mai departe se arată că acest admirabil instrument de comunicare între oameni trebuie **mereu** îmbunătățit și perfecționat de către **toți** cei care îl folosesc, indiferent de gradul lor de cultură: „Întreaga colectivitate lingvistică, prin însuși faptul că « vorbește », participă la această operă, grea și delicată, de perfecționare a limbii. Rolul de frunte îl joacă însă oamenii cultivați în sensul cel mai larg al termenului, în primul rînd aceia care întrebuințează limba și sub forma ei scrisă: scriitorii, oamenii de știință, ideologii, conducătorii diverselor organe administrative, actorii, oratorii, profesorii ș.a. Datorită prestigiului de care se bucură în ochii maselor, toate aceste categorii de vorbitori servesc drept modele de limbă, vrednice de a fi imitate și, prin aceasta, ei influențează puternic asupra celorlalți membri ai colectivității lingvistice. Trebuie adăugați, între alții, specialiștii în probleme de limbă, autorii de gramatici și de studii lingvistice, care, din cauza preocupărilor lor științifice curente, sînt puși în situația de a studia limba și, prin urmare, de a lua atitudine față de diversele ei aspecte și, totodată, la fel cu cei amintiți mai înainte, de a putea servi ca exemplu în ce privește modul cum utilizează ei limba în lucrările lor științifice" [8].

Atît din acest articol, cît și din alte contribuții ale acad. Iorgu Iordan, rezultă cît se poate de clar că problema cultivării limbii române prezintă, de fapt, un dublu interes: t e o r e t i c și p r a c t i c. De aceea, după ce definește limba literară și arată importanța ei socială și culturală, după ce subliniază necesitatea de a o îmbunătăți și perfecționa pe toate căile posibile, după ce arată ce înseamnă „cultivarea limbii" și cum trebuie să se desfășoare ea, acad. Iorgu Iordan trece la discutarea unor abateri concrete de la normele exprimării corecte. Obiectivele criticii sale sînt foarte numeroase, începînd cu greșelile ortografice elementare sau cu particularitățile regionale (inclusiv muntenești) și terminînd cu neologismele de prisos, cu denaturările și improprietățile semantice, cu

[8] Vezi volumul citat, p. 46. Cf. și cele spuse în LR, nr. 5 din 1956, p. 7: „Cultivarea limbii române trebuie să constituie o preocupare permanentă a tuturor oamenilor de cultură în frunte cu lingviștii, filologii și scriitorii".

formațiile interne greșite, cu clișeele lingvistice ori cu unele „neaoșisme" supărătoare ale limbajului publicistic actual (de pildă : *condeier*, *drumeție*, *bineț*e, *filă* cu sensul de „pagină", *leat* pentru „contingent", *a se asemui* pentru „a se asemăna", *a înmănunchea* ori *a îndrăgi* „care face în momentul de față adevărate furori" — afirmă autorul în articolul intitulat chiar *Neaoșisme*)[9]. Încercînd să justifice atitudinea sa față de așa-zisele „neaoșisme" (izvorîte din „goana" după o exprimare care să iasă cît mai mult din comun), profesorul Iorgu Iordan face următoarea mărturisire deosebit de semnificativă pentru ceea ce vrem, la rîndul nostru, să dovedim : „Așadar, punctul meu de vedere în problema neaoșismelor nu diferă prin nimic de cel susținut în materie de neologisme : combat și condamn artificialitatea (care se îmbină adesea cu ignoranța), intenția de a impresiona, de a « epata » pe cititori prin elementele pur formale ale scrisului, adică, spus mai scurt, fandoseala și sclifoseala stilistică" (*op. cit.*, p. 89). Spre deosebire de neologisme, cărora, în anumite limite, firește, li se găsește o justificare în limbajul publicistic, utilizarea neaoșismelor i se pare acad. Iorgu Iordan „cu totul deplasată", mai ales pentru că „apariția lor distonează cu caracterul strict intelectual al unui articol de critică literară sau muzicală" (vezi p. 83). De altfel, cîteva dintre ele sînt atît de mult folosite, încît se poate spune că s-au banalizat deja tocmai din cauza marii lor frecvențe în scrisul nostru contemporan.

Într-o măsură mult mai mare ni se pare demnă de cunoscut concepția acad. Iorgu Iordan privitoare la n e o l o g i s m e. Precum se știe, acestea sînt o componentă foarte importantă a vocabularului românesc modern și tot ele sînt, în primul rînd, acelea care au schimbat „fața" limbii noastre, începînd, mai ales, cu secolul trecut. Trecînd peste cîteva chestiuni de amănunt (referitoare îndeosebi la unele exemple concrete discutabile), se poate spune că, în problema neologismelor, acad. Iorgu Iordan s-a situat, de la început, și a rămas, întotdeauna, pe o poziție realmente științifică și progresistă. Atitudinea aceasta nu surprinde cîtuși de puțin la savantul cu un vast orizont cultural și la omul politic cu vederi dintre cele mai înaintate. În esență, Domnia sa a fost și este, în egală măsură, atît împotriva tendinței de a introduce în limbă cuvinte absolut de prisos, cît și împotriva acelor manifestări puriste care frînează dezvoltarea limbii împiedicînd-o să se îmbogățească cu termeni noi. Ridicîndu-se împotriva puriștilor și a „antineologiștilor", în general (pe care îi ridiculizează, considerîndu-i „paznicii actuali ai purității noastre lingvistice"), profesorul Iorgu Iordan arată că „pentru adevărata noastră onoare națională" aceștia „sînt și puțini și, mai ales, neînsemnați" [10]. De aceea ei n-au putut să împiedice îmbogățirea, pe toate căile, a lexicului românesc modern. Din cele spuse pînă aici nu trebuie să înțelegem că acad. Iorgu Iordan are față de orice neologisme o atitudine din cale-afară de îngăduitoare. Precum se știe, Domnia sa a criticat, adeseori, folosirea acestora acolo unde nu trebuie și atunci cînd nu este cazul. Iată ce scrie, spre exemplu, în articolul intitulat *Șlagăre stilistice*, din care nu este cazul să reproducem

[9] Pentru alte detalii, vezi articolul citat, publicat mai întîi în LR, nr. 2 din 1963 (p. 158—164), și apoi retipărit în vol. *Limba literară* (p. 81—89).

[10] Citatele provin din studiul *Limba lui Eminescu* (reprodus din „Revista Fundațiilor" în vol. *Limba literară*, p. 186—204).

decît concluzia finală, foarte edificatoare în sensul celor spuse pînă aici: „Deși de prisos, cel puțin pentru marea majoritate a cititorilor, țin să precizez... că eu combat nu folosirea acestor «neologisme», existente de mult în limba noastră, ci pe de o parte g o a n a după astfel de cuvinte, care pot fi înlocuite, măcar cînd și cînd, prin echivalente mai puțin pompoase (mă refer, înainte de toate, la *major* și *coordonată*), iar, pe de alta, a b u z u l care se face cu ele și care are drept consecință inevitabilă banalizarea lor, ștergerea sensului și lipsa lor de expresivitate" [11].

★

După cum era și de așteptat, pentru acad. Iorgu Iordan acțiunea de cultivare a limbii nu se reduce la semnalarea și criticarea greșelilor constînd în diverse devieri de la normele ortografice, ortoepice, lexicale și gramaticale. O mare atenție a acordat Domnia sa și cultivării limbii naționale prin literatura beletristică sau — mai exact spus — prin capodoperele celor mai de seamă reprezentanți ai literaturii noastre artistice. Acest aspect al acțiunii de care ne ocupăm nu este întotdeauna și de către toți înțeles, din cauză că așa-zisa măiestrie artistică se realizează, de multe ori, tocmai prin devieri de la aspectul normal al limbii unice naționale. Dacă ne referim, spre exemplu, la cel mai mare dramaturg român (căruia acad. Iorgu Iordan i-a consacrat un amplu și foarte instructiv studiu[12]), nu-i greu de observat că limba eroilor săi comici ne furnizează sute de încălcări (adeseori grave și foarte grave) ale normelor de exprimare corectă. Pe de altă parte, însă, tot atît de adevărat este și faptul că ridiculizînd, de pildă, „stropșirea" neologismelor, folosirea elementelor de jargon sau recurgerea la regionalisme prea stridente, marele nostru dramaturg a indicat, fie și indirect, ceea ce n-ar trebui să acceptăm niciodată în limba literară. Fără nici o exagerare, se poate spune că, în ultimă analiză, este și aici tot o modalitate sui-generis de a face operă de cultivare a limbii naționale în sensul cel mai cuprinzător al acestei noțiuni. În ceea ce îl privește pe Caragiale, acesta era dotat cu tot ce este necesar pentru a face cultivarea „artistică" a limbii noastre literare. În mod deosebit, acad. Iorgu Iordan prețuiește la el spiritul de observație extrem de subtil și simțul lingvistic mai ascuțit decît al oricărui alt scriitor român. După opinia sa, Caragiale „a intuit just" chiar „legile de dezvoltare ale limbii noastre" și a creat cîteva personaje nemuritoare, care sînt mai autentice prin felul lor de a vorbi decît prin modul de a acționa.

Tot operă de cultivare a limbii naționale (în sens foarte larg) a făcut, desigur, și Mihai Eminescu, despre care se afirmă, în general, că „a creat limba poetică românească" sau „limbajul poetic în literatura română". Cu deplină dreptate, acad. Iorgu Iordan arată că această apreciere

---

[11] Vezi *Limba literară*, p. 77. Referindu-se la unele derivate neologice (de felul lui *atenționa, poziționa, perspecta* etc.), autorul face o nouă precizare, cu care nu se poate să nu fim de acord: „Eu mă ridic nu împotriva faptului că apar termeni noi..., ci împotriva abuzului care se face cu aceste așa-zise creații, mai ales cînd am impresia că «creatorii» lor vor, înainte de toate, să facă efect, să impresioneze" (*op. cit.*, p. 92).

[12] Vezi Iorgu Iordan, *Limba „eroilor" lui I.L. Caragiale* (ediția a II-a), Societatea de Științe Istorice și Filologice, București, 1957. Retipărit în vol. *Limba literară* (p. 263—301) și, mai înainte, în culegerea *De la Varlaam la Sadoveanu*, București, E.S.P.L.A., 1958, p. 357—408.

corespunde realității numai în măsura în care primul poet român (în ordinea importanței) „a dat limbii românești cea mai desăvîrșită formă poetică" (vezi volumul *Limba literară*, p. 24—25). Părerea aproape unanim admisă în legătură cu Eminescu e greu de acceptat mai întîi pentru motivul că el a avut mulți predecesori în arta versificației și fiecare dintre aceștia a scris mai mult sau mai puțin „poetic". În realitate — subliniază profesorul Iordan — Eminescu este „creatorul unui alt limbaj poetic" cu mult superior celui folosit de înaintașii săi (Vasile Cîrlova, Gr. Alexandrescu, Vasile Alecsandri și alții). Superioritatea limbajului poetic eminescian provine nu numai din utilizarea cu o artă neîntrecută a numeroase elemente din toate variantele limbii naționale (cronologice, teritoriale și sociale), ci și din valorificarea așa-ziselor ei „virtualități estetice". După ce demonstrează bogăția și, totodată, varietatea limbajului poetic al lui M. Eminescu, autorul conchide în acest mod pe deplin convingător: „Și dacă el este totuși cel mai mare poet al nostru, aceasta se datorește faptului că a știut, ca nimeni altul, să folosească acest material cu o artă desăvîrșită, produs al geniului său poetic, care însemnează și geniu lingvistic, adică simț profund și în același timp subtil pentru limba sa maternă" [13].

Un aspect cu totul particular al cultivării limbii noastre naționale se întîlnește și la marele povestitor humulestean, Ion Creangă, despre care acad. Iorgu Iordan afirmă fără nici o rezervă: „Se poate spune că, după cum în ce privește conținutul *Amintirile* și *Poveștile* înfățișează un adevărat univers — universul vieții rurale românești de acum un secol —, tot așa limba folosită de autorul lor reprezintă chintesența vorbirii noastre populare din aceeași epocă" [14]. Întrucît româna literară s-a format și se dezvoltă chiar în zilele noastre mai ales pe seama limbii populare (în sens de „limbă a întregului popor, ori a majorității acestuia"), e clar că și aici avem de-a face tot cu un aspect al cultivării limbii naționale prin literatură. În altă parte a studiului amintit, autorul vorbește de „aspectul popular cel mai pur al limbii noastre naționale, prelucrat artistic și cu un succes unic prin strălucirea lui" (vezi *op. cit.*, p. 262). Pentru a demonstra caracterul autentic popular *(nu dialectal)* al limbii lui Creangă, profesorul Iorgu Iordan studiază atît faptele lingvistice propriu-zise, cît și procedeele stilistice folosite de genialul povestitor [15]. Constatînd evitarea mai tuturor particularităților fonetice strict moldovenești, precum și recurgerea la o r a l i t a t e (ca trăsătura cea mai caracteristică a povestitorului popular), autorul trage concluzia că neîntrecutul artist al limbii noastre nu este un scriitor regional sau dialectal (cum au afirmat, ori mai susțin și în prezent unii cercetători ai operei lui Creangă).

---

[13] Vezi concluzia studiului *Observații cu privire la limba poeziilor lui Eminescu*, publicat, mai întîi, în revista „Viața românească", XVIII, 1964, nr. 4—5, p. 190—197, și apoi republicat integral în vol. *Limba literară* (p. 205—216).

[14] Vezi studiul *Limba lui Creangă* (publicat, mai întîi, în CILR, vol. I, p. 137—170, și apoi republicat în vol. *Limba literară*, p. 217—262). Citatul de mai sus provine din această culegere (p. 217).

[15] Acestea din urmă au fost atent examinate mai întîi în fundamentala *Stilistică a limbii române*, București, 1944.

Alt mare creator literar de a cărui limbă se ocupă acad. Iorgu Iordan este Mihail Sadoveanu, considerat și de Domnia sa „cel mai mare poet în proză al literaturii române" [16]. Asemenea cronicarului Ion Neculce sau lui Ion Creangă (prețuiți pentru arta lor de mari povestitori și pentru pitorescul limbii folosite), Sadoveanu recurge și el la resursele expresive nelimitate ale vorbirii populare. Alături de cuvintele, formele și construcțiile populare se situează cele arhaice, mai ales în romanele sale care tratează subiecte istorice. Cînd necesitățile artei sale realiste o cer, Sadoveanu nu ocolește nici neologismele (sau chiar elementele de jargon) și nici terminologia tehnică (de obicei populară), atît de bine reprezentată în opera sa. O idee cu totul nouă, care se referă mai ales la vocabularul sadovenian și pe care a pus-o în circulație acad. Iorgu Iordan, este că, în cele peste 100 de volume pe care le-a scris, Sadoveanu „folosește un material lingvistic mai bogat și mai felurit decît oricare alt scriitor român" (vezi *vol. cit.*, p. 318). În același timp, autorul *Baltagului* este considerat și „cel mai național dintre toți scriitorii români", însă nu numai prin conținutul vastei sale opere, ci și prin limba pe care o folosește și „care întrece prin bogăție, varietate și autenticitate pe a oricăruia dintre mînuitorii graiului nostru matern" (*op. cit.*, p. 328).

A contribui la îmbogățirea și la primenirea estetică a limbii naționale în calitate de mare scriitor înseamnă, implicit, a contribui la cultivarea ei artistică și a o ajuta să se dezvolte asemenea unei plante atent îngrijite. Este în această constatare principalul motiv pentru care acad. Iorgu Iordan a înțeles să studieze nu numai d e v i e r i l e d e l a n o r m e l e l i m b i i r o m â n e l i t e r a r e, ci și a s p e c t e l e c o n c r e t e a l e a c e s t e i a, așa cum apare ea la cîțiva dintre principalii ei mînuitori (mai ales moldoveni). Făcînd aceste ultime precizări, n-am epuizat, desigur, chiar tot ce s-ar putea spune în legătură cu acțiunea de cultivare a limbii așa cum este ea văzută de cel care a inițiat-o și i-a oferit o bază cu adevărat științifică în lingvistica românească. Ceea ce ar mai trebui adăugat e numai faptul că, la nivel național și în ultimă analiză, această remarcabilă acțiune poate fi considerată cea mai importantă dintre toate activitățile desfășurate de acad. Iorgu Iordan în lunga și exemplara sa carieră de profesor și om de știință.

Iunie 1983

Facultatea de Limba și Literatura Română
București, str. Edgar Quinet nr. 5—7

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

[16] Vezi vol. *Limba literară* (p. 316), unde sînt republicate trei articole consacrate acestui titan al literaturii române : *Observații asupra limbii lui Mihail Sadoveanu* (p. 316—328), *Observații asupra limbii romanului „Nicoară Potcoavă"* (p. 329—339) și *Clasicismul lui Mihail Sadoveanu* (p. 340—344).

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesați de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară și stilistică, istoria lingvisticii românești, dialectologie, cultivarea și predarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică și filologie. Revista publică, de asemenea, o bibliografie anuală exhaustivă a lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră, articole de lingvistică generală, note, comentarii, consultații și recenzii.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile în două exemplare, dactilografiate la două rînduri. Revista nu publică într-un număr articole mai mari de 20 de pagini. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date din text în tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul consiliului de conducere cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 4 (patru) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79 717 București, Calea Victoriei nr. 125

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat**, vol. I, 1980, XXXII+174p. + 154 p. (broşură), 184 lei.

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia**, vol. IV, 1980, X + 304 p., 238 lei.

Sub redacţia IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR, ION COTEANU, **Dicţionarul limbii române (DLR)**, Serie nouă, tom. VIII, partea a 4-a, litera P_4 **(Pogrijenie—Presimţire)**, 1980, p. 949—1341, 50 lei; tom. XI, partea a 2-a, litera **T (T—Tocăliţă)**, 1982, 376 p., 75 lei; tom. XI, partea a 3-a, litera **T (Tocăna-Twist)**, 1982, p. 377—763, 77 lei.

* * * **Micul atlas lingvistic român**. Serie nouă. Partea a II-a, vol. IV, 1981, 24 p. + 400 h., 146 lei.

* * * **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române (1374—1600)**, 1981, 370 p., 32 lei.

* * * **Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte (1980)**, 1981, 244 p., 13 lei; **(1981)**, 1983, 238 p., 19,50 lei.

ION COTEANU, **Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 226 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine**, Publications of the New Society of Letters at Lund, 76, 1982, I 70+II 104 + III 232 p., 29 lei.

* * * **Texte româneşti din secolul al XVI-lea**. Ediţii critice de EMANUELA BUZĂ, GHEORGHE CHIVU, MAGDALENA GEORGESCU, ION GHEŢIE, ALEXANDRA ROMAN MORARU, FLORENTINA ZGRAON. Coordonator ION GHEŢIE, 1982, 638 p., 57 lei.

* * * **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române (DOOM)**, 1982, 698 p., 105 lei.

AL. GRAUR, **Dicţionar al greşelilor de limbă**, 1982, 79 p., 5,50 lei.

LUIZA SECHE şi MIRCEA SECHE, **Dicţionarul de sinonime al limbii române (DSR)**, 1982, 1120 p., 158 lei.

LUCRĂRI ÎN PREGĂTIRE LA EDITURA ACADEMIEI

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Moldova şi Bucovina**, I.

RM — ISSN 0024—3523

LR, anul XXXII, nr. 5, Bucureşti, p. 441—504, 1983

I.P.Informaţia

42 200

Lei 20

I 8264

LIMBA ROMÂNĂ

6

ANUL XXXII

1983

NOIEMBRIE — DECEMBRIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1990 0 IUI 2005

CONSILIUL DE CONDUCERE

Acad. AL. GRAUR — redactor-şef
FLORA ŞUTEU — redactor-şef adjunct
MIOARA AVRAM — membru al colegiului de redacţie
GH. BOLOCAN
GRIGORE BRÂNCUŞ
ION GHEŢIE — membru al colegiului de redacţie
VALERIA GUŢU ROMALO
THEODOR HRISTEA
MARIUS SALA
DUMITRU SĂVULESCU
LAURA VASILIU — secretar responsabil de redacţie

Apare de 6 ori pe an.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.

În ţară, revistele se pot procura prin poştă pe bază de abonamente.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT—IMPORT PRESĂ, P.O.BOX 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa consiliului de conducere al revistei „Limba română".

La revue « Limba română » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel este de $ 40.

Toute commande de l'étranger pour les travaux parus aux Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie sera adressée à :

I L E X I M, DEPARTAMENTUL EXPORT — IMPORT PRESĂ, P.O.BOX 136—137, telex 11226, 79517 Bucureşti, str. 13 Decembrie nr. 3.

Adresa redacţiei :
str. Spiru Haret nr. 12
79638 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 14 26 80 sau 15 74 30, int. 265

EDITURA ACADEMIEI R.S.R.
Calea Victoriei nr. 25
79717 Bucureşti, sectorul I
Telefon : 50 76 80

I 8264

SIBIU

ULC 2014

LIMBA ROMÂNĂ

Anul XXXII 1983 Nr. 6
noiembrie — decembrie

2022

SUMAR

FILOLOGIE

PETRU ZUGUN, Versiunea de bază a poemului *Luceafărul* 507

GRAMATICĂ — VOCABULAR

GH. N. DRAGOMIRESCU, Inadvertenţe ale definirii unor concepte curente în gramatică 514

RADU SP. POPESCU, Numeralul distributiv cu funcţie sintactică de element predicativ suplimentar 521

NICOLAE FELECAN, Semnificaţia toponimului *Sprie* 524

BARBU B. BERCEANU, Familia *cetate>cetăţean>cetăţenie>a încetăţeni* etc. Observaţii semantice şi sociologice 527

CULTIVAREA LIMBII

LAURA VASILIU, *Bineînţeles*, nu *buninţeles!* 535

NOTE ŞI COMENTARII

VICTOR IANCU, Cu privire la statutul fonologic al palatalelor *k'*, *g'* în limba română 537

CONSULTAŢII

AL. GRAUR, Pseudonime 543

RECENZII

RODICA C. BOŢOMAN, DONALD E. CORBIN, E. GARRISON WALTERS, *Îmi place limba română*, Columbus, Slavica Publishers, 1981 *(Rozalinda Borcilă)* 544

ŞTEFAN MUNTEANU, *Limba română artistică — Studii*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981 *(Ioan Bîtea)* 546

35084

GHEORGHE DOCA, *Analyse psycholinguistique des erreurs faites lors de l'apprentissage d'une langue étrangère (Applications au domaine franco-roumain)*, Bucureşti, Editura Academiei Române — Paris, C.I.R.E.R., Université de la Sorbonne Nouvelle (Paris III), 1981 *(Melania Florea)* 547

SUMARUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ" PE ANUL 1983 550

INDICELE REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ" PE ANUL 1983 *(Flora Şuteu şi Laura Vasiliu)* 553

VERSIUNEA DE BAZĂ A POEMULUI *LUCEAFĂRUL*

DE

PETRU ZUGUN

1.0. Este cunoscut faptul că poemul *Luceafărul* a fost publicat prima dată acum o sută de ani, mai întîi în *Almanahul Societății Academice Social-Literare « România Jună »*, I, Viena, 1883 (apărut în aprilie), p. 39—58, apoi în „Convorbiri literare", XVII, 1883—1884, nr. din 1 august 1883, p. 169—178 (unde se precizează, într-o notă de subsol, de la p. 169, sursa : „După Almanahul Societății « România Jună »"), și a treia oară, în același an, în volumul *Poesii* de Mihail Eminescu, Editura Librăriei Socec, București, 1884 (apărut în decembrie 1883), cu *Prefața editorului* T. Maiorescu, p. 287—300. Republicările ulterioare ale *Luceafărului* s-au bazat pe aceste trei versiuni publicate în 1883. Se împlinește, deci, anul acesta, un secol de la publicarea capodoperei poetice eminesciene și a literaturii noastre și acest eveniment însemnat din evoluția literaturii românești și a poeziei europene se cuvine remarcat pe măsură. El constituie, totodată, un prilej potrivit pentru a reciti și compara între ele versiunile sub care acest poem a fost și este cunoscut și studiat, de cînd a fost publicat și pînă astăzi.

1.1. Există diferențe de limbă, mai multe sau mai puține, mai însemnate sau mai puțin însemnate, între cele trei versiuni ale poemului *Luceafărul* și cunoașterea lor, desigur că numai din publicațiile menționate, apărute acum 100 de ani, este necesară pentru înțelegerea mai exactă a limbii și artei literare eminesciene.

1.2. Dintre cele trei versiuni, singura autorizată sigur de Eminescu este aceea publicată în *Almanah*. Celelalte două au apărut, în absența spirituală a marelui poet, sub supravegherea lui Titu Maiorescu, astfel că nu se poate spune exact dacă modificările de limbă pe care le aduc ele sînt opera autorului poemului — care va fi continuat să finiseze poemul și după ce, în octombrie 1882, îl trimisese la Viena spre publicare în *Almanah* — sau aparțin criticului junimist, care, atît la ședințele Societății Junimea, din lunile martie-iunie 1883 — la unele dintre ele participînd și Eminescu însuși, citindu-și poemul —, cît și în alt cadru, familial, a avut convorbiri susținute cu autorul *Luceafărului*, privind această operă [1]. Este firesc, de aceea, ca cei mai mulți editori să ia ca text de bază textul din *Almanah* și, eventual, că consemneze în note sau în alt fel diferențele de versuri între prima versiune și celelalte două. În fapt, însă, textul din *Almanah* nu a fost respectat integral nici chiar de editorii care declară că-l reproduc întocmai. Astfel, deși susține că republică textul *Almanahului*, Perpessicius transformă, fără a menționa, în vreun fel, acest fapt, „nomi-

[1] Pentru detalii se pot vedea notele lui Perpessicius din volumul al III-lea al ediție sale de *Opere* de M. Eminescu, București, 1944, p. 370—455, precum și comentariile lui D. Murărașu, din volumul al III-lea, p. 316—336, din ediția sa de *Poezii* de M. Eminescu, București, 1982.

nativul nume predicativ" *Hyperion*, din versurile *Iar tu Hyperion rămîi / Oriunde ai apune* (în *Almanah*), în „vocativ apoziție", schimbînd, astfel, sensul : *Iar tu, Hyperion, rămîi / Oriunde ai apune* (în ediția sa). Maiorescu procedase la fel, în cazul în discuție (vezi *Tabelul A*). Pot fi date și alte exemple, în acest sens, din ediția Maiorescu, din ediția Perspessicius [2] și din alte ediții.

Pentru a putea evalua însemnătatea lor în descifrarea sensurilor poemului și în privința prozodiei, prezentăm în *Tabelul A* diferențele de limbă, pe care le-am constatat, în ordinea versurilor, între textul din *Almanah*, cel din „Convorbiri literare" și acela al ediției Maiorescu.

1.3. Între versiunea din *Almanah* și aceea din „Convorbiri literare" există 28 de diferențe de limbă, un număr impresionant, desigur, care nu confirmă afirmațiile lui Perspessicius privind identitatea de limbă dintre cele două versiuni : „Numărul din august al revistei [„Convorbiri literare"] reproduce, cu mici și neînsemnate schimbări de ortografie și punctuație, versiunea din *Almanah* a *Luceafărului*" [3] ; „Versiunea *Convorbirilor* este întru totul aceea din *Almanah*" [4]. Există, într-adevăr, și unele diferențe de ortografie și de punctuație între cele două versiuni, dar acestea n-au fost incluse în *Tabelul A (ieri, de-aceea, de asupra-i, orice, nici odată* ș.a., în *Almanah ; eri*, respectiv, *deaceea, deasupra-i, ori ce, niciodată*, în „Convorbiri"). Determinarea complexă *ca și-n ziua cea de ieri* din versurile *Și, ca și-n ziua cea de ieri, / Lumina și-o revarsă* este încadrată între virgule în textul din *Almanah* și acestea lipsesc în cel din „Convorbiri" ș.a. Există și alte diferențe de punctuație între aceste două versiuni (în general, punctuația din „Convorbiri" este mai bună decît aceea din *Almanah*). Există și unele greșeli tipografice de care de asemenea n-am ținut seama *(î-ți, nemurii* ș.a., pentru *îți* și *nemuririi*, în *Almanah ; Ancă* ș.a. pentru *Încă* „încă", în „Convorbiri" ; *dorinț-i*, pentru *dorința-i*, în ediția Maiorescu). Toate aceste diferențe, care se pot adăuga la cele date în *Tabelul A*, sînt puține și puțin semnificative, dar cu ele și cu altele de același tip se conturează tabloul complet al diferențelor dintre cele trei versiuni ale *Luceafărului* publicate în 1883.

1.4. Între versiunea *Almanahului* și aceea a ediției Maiorescu sînt 36 de diferențe de limbă, un număr foarte mare, deci.

1.5. Între versiunea din „Convorbiri literare" și aceea din ediția Maiorescu diferențele de limbă sînt în număr de 27.

1.6. Versiunea din *Almanah* se opune celorlalte două care i-au urmat, considerate în bloc, prin 20 de diferențe de limbă. Primele două versiuni ale *Luceafărului* prezintă în comun 17 diferențe de limbă, față de versiunea a treia, a ediției Maiorescu. Se poate observa, deci, că numărul diferențelor de limbă între versiunile din *Almanah* și ediția Maiorescu este mai mare cu 9 decît numărul de diferențe între versiunea din „Convorbiri" și aceea din ediția Maiorescu.

---

[2] Diferențele dintre textul *Luceafărului* din ediția Perpessicius și cel din *Almanah* (pe care Perpessicius declară că-l reproduce) sînt atît de mari, încît Flora Șuteu, care le-a remarcat atent, propune, cu dreptate, „corectarea acestei ediții pe baza versiunii din *Almanah*" *(Contribuții la stabilirea textului autentic al poeziei* **Luceafărul**, LR, X, 1961, nr. 3, p. 250).

[3] Perpessicius, *op. cit.*, p. 451.

[4] Idem, *ibidem*, p. 452.

1.7. Cele mai multe diferențe de limbă între cele trei versiuni sînt de ordin fonetic. Cele morfologice și sintactice sînt mai puține.

2.0. Diferențele de limbă prezentate în *Tabelul A* pot fi clasificate, după apartenența lor la variantele literar/dialectal ale limbii române moderne, în două categorii : a) forme de limbă dialectale sau învechite în versiunea din *Almanah*, cărora le corespund, în cel puțin una din celelalte două versiuni, forme devenite literare, pînă în stadiul actual al limbii române : *resare—răsare*, *'l—îl*, *i—îi*, *inema—inima*, *împle—umple* (repetat), pl. *brață—brațe*, sg. *pînditori—pînditor*, *oară—oră*, sg. *rătăcitori—rătăcitor*, *totdeuna—totdeauna*, *păserele—păsările*, *tei—tăi*, *zădar—zadar*, *cari—care*, *se-ntoarsă—se-ntoarse*, *sara—seara*, *arginții—argintii*, deci un număr de 17 forme, dintre care unele se repetă ; b) forme de limbă literare în textul *Almanahului* și dialectale sau învechite în cel puțin una din celelalte două versiuni : *mi—m*, subst. sg. *cer—ceri* (repetat), *viață* (bisilabic)—*viață* (trisilabic), *măcar—macar*, *stai—stăi*, *izvorau—izvoreau*, *izvorînd—izvorind*, *iarăși—iarăș* (repetat), *rămîi—remîi*, *ziua—zioa*, *patimi—patemi*, *miroase—miroasă*, deci un număr de 12 forme. La aceste două categorii de exemple se adaugă categoria acelora prin care varianta din *Almanah* se deosebește sub raport semantic de cel puțin una din celelalte două versiuni care au urmat-o : **Doar** *ochii mari și minunați/Lucesc adînc, himeric* — **Dar** *ochii mari și minunați...* ; *Pe* **negre vițele-i** *de păr* — *Pe* **vițele-i negre** *de păr ; Iar* **tu Hyperion rămîi** — *Iar* **tu, Hyperion, rămîi** ; perf. simplu *s-aruncă*, *se cufundă* — imperf. *s-arunca*, *se cufunda ;* imperf. *vedea* — prez. *vede ;* perf. simplu *zise* — prez. *zice ;* prop. afirmativă *Tu-mi cei chiar nemurirea mea / În schimb pe-o sărutare* — prop. interogativă *Tu-mi cei chiar nemurirea mea / În schimb pe-o sărutare?*

2.1. Diferențe de limbă asemănătoare cu cele de la **2.0.** a) și b) pot fi constatate și între versiunea din „Convorbiri" și aceea din ediția Maiorescu, fapt surprinzător, desigur : a) *ceriu—ceru* (deși întîlnim forma populară *ceriuri* în ambele versiuni), *macar—măcar*, *stăi—stai*, *izvoreau—izvorau ;* b) *resare—răsare* (dar *remîi*, în amîndouă), *brață—brațe* (repetat). De asemenea, în ambele versiuni întîlnim atît forme literare *(inima, se umple, pînditor* și *rătăcitor, care, arginții)*, cît și forme dialectale *(izvorînd, earăș, remîi, miroasă)*, ceea ce înseamnă că, în cele două versiuni ale *Luceafărului* legate de Junimea, înscrierea limbii acestui poem pe linia evoluției limbii literare a fost făcută inconsecvent, întîmplător, nu consecvent și sistematic.

3.0. Dacă judecăm acum, pentru a le raporta la prozodia *Luceafărului* (în special la rimă), formele de limbă dialectale din versiunea publicată în *Almanah*, cărora le corespund cele literare în cel puțin una din celelalte două versiuni, putem constata că, cel mai adesea, prin ele se realizează, ca în multe alte cazuri în poezia lui Eminescu, rime perfecte sau aproape perfecte, pe cînd formele literare corespunzătoare au transformat

rimele în asonanţe. Astfel, în *Almanah* şi în ediţia Maiorescu, *braţă* rimează perfect cu *faţă (Marmoreele braţă/... / Şi palid e la faţă; Uimirea-n a lor faţă/ ... / Şi ea l-a prins în braţă)*, pe cînd *braţe—faţă*, în versiunea din „Convorbiri" (şi în ediţia Perpessicius), este o asonanţă. La fel, rimele *bujorî—pînditori* şi *mori—rătăcitori*, în versiunea din *Almanah*, sînt rime corecte *(Cu obrăjei ca doi bujori/ ... /Se furişează pînditori; Şi pentru cine vrei să mori/ ... /Spre-acel pămînt rătăcitori)*, pe cînd *bujori—pînditor* şi *mori—rătăcitor* în versiunea din „Convorbiri", în ediţia Maiorescu, în ediţia Perpessicius şi în alte ediţii, sînt asonanţe. Este de remarcat că Eminescu a folosit şi forma de singular *-tor* a sufixului, atunci cînd rima nu era implicată *(Fii muritor ca mine* şi *Cum vînătoru-ntinde-n crîng...)* sau tot pentru a obţine o rimă corectă *(— Dar cum ai vrea să mă cobor/ ... ... /Cum că eu sînt nemuritor)*. În versurile *Dar nici nu ştiu măcar ce-mi ceri/ ... /O, de luceafărul din cer* (în *Almanah)* există asonanţă, ea aparţine lui Eminescu şi desigur că trebuie păstrată ca atare. Ipoteza că însuşi Eminescu a înlocuit pe *braţă* etc. şi a transformat rima în asonanţă nu poate fi eliminată cu totul, dar nu avem siguranţa că aşa a fost. Este, de asemenea, corectă rima *se-ntoarsă—revarsă (Hyperion se-ntoarsă/ ... ... /Lumina şi-o revarsă)*, în versiunea din *Almanah* şi din ediţia Maiorescu, dar nu este corectă rima *se-ntoarse—revarsă* din versiunea „Convorbirilor" şi din ediţia Perpessicius. În această ediţie, prin formele modificate *cer* — în loc de *ceri* — şi *se-ntoarse* — în loc de *se-ntoarsă* —, sînt afectate ambele rime ale primei strofe cu care se începe ultima parte a poemului : *În locul lui menit din cer / Hyperion se-ntoarse/ Şi ca şi-n ziua cea de ieri/ Lumina şi-o revarsă.* Şi rima *tîmple—împle (Visînd ale ei tîmple/ ... /Şi sufletu-i se împle*, în *Almanah*, este corectă, dar *tîmple—umple*, în „Convorbiri", ediţiile Maiorescu şi Perpessicius, este o asonanţă. Situaţia inversă (rime obţinute din asonanţe, prin modificări de limbă, în versiunile din „Convorbiri" sau din ediţia Maiorescu) nu este întîlnită.

3.1. Dacă avem în vedere ritmul, se poate spune că forma pronominală *'l* din versul *Îl vede azi, 'l vede mîni* (în *Almanah)*, formînd silabă cu *-i* din *azi*, transformat din semivocală în vocală, asigură continuitatea şi varietatea acustică a versului (se renunţă astfel la repetarea lui *î-* la acelaşi prenume). Inversiunea în *pe viţele-i negre de păr* dereglează ritmul originar.

3.2. Despre toate versiunile *Luceafărului*, afară de aceea din *Almanah*, se poate spune că îi afectează, în grade diferite, prozodia şi că ne oferă inconsecvent şi cu un preţ prea mare, inacceptabil, mai multe forme literare decît prima versiune publicată. Acestea sînt versiuni modernizate, literarizate (mai ales aceea a ediţiei Perpessicius), însă ne putem întreba de ce este necesar să-l literarizăm pe Eminescu. Nu-i modernizăm şi nu-i literarizăm nici pe Negruzzi, nici pe Maiorescu, nici pe Ioan Slavici sau pe alţi scriitori şi nu este normal să-l modernizăm nici pe Eminescu. Dacă Eminescu a scris *rătăcitori* în versul *Pe-acel pămînt rătăcitori*, pentru

a obține astfel rima corectă, trebuie să lăsăm neschimbată această formă și desigur că și pe celelalte forme dialectale pe care el le-a folosit. Evident că numai greșelile tipografice nu trebuie menținute.

3.3. Nu sînt acceptabile nici modificările de ordin semantic, lexical sau gramatical pe care le aduc versiunile consecutive aceleia din *Almanah*. În contextul în care apare, adv. *doar*, prin sensul lui restrictiv, este mai potrivit decît conj. *dar*: **Doar** *ochii mari și minunați/ Lucesc adînc, himeric*, față de **Dar** *ochii mari și minunați...*, fiindcă atrage atenția, asupra strălucirii Luceafărului prin lumina din ochii lui. Schimbarea sensului de „identitate, imuabilitate", prin sensul, simplu, de „chemare", în versurile *Iar tu Hyperion rămîi/Oriunde ai apune*, față de *Iar tu, Hyperion, rămîi...*, reduce substanțial intensitatea emoțională a pledoariei Demiurgului pentru menținerea lui Hyperion în cer. La fel, schimbarea topicii în versurile *Pe negre vițele-i de păr/Coroana-i arde pare*, față de *Pe vițele-i negre de păr...*, reduce intensitatea emoțională a contextului, știut fiind că adjectivul antepus *(negre*, aici) are o mai mare forță emoțională decît același adjectiv postpus. Prin caracterul instantaneu al acțiunii pe care o exprimă, perfectul simplu în *s-aruncă* și *se scufundă*, în versurile *Și s-aruncă fulgerător, / Se cufundă în mare*, este mai potrivit decît imperfectul (în ediția Maiorescu), iterativ, pentru că sugerează mai bine caracterul neobișnuit și neașteptat al iubirii pentru Cătălina. De asemenea, în pasajul narativ al iubirii dintre Cătălina și Cătălin, este mai potrivit perfectul simplu *zise* decît prezentul *zice*. Afirmația în *Tu-mi cei chiar nemurirea mea /În schimb pe-o sărutare* este mai potrivită decît interogația, fiindcă Hyperion se miră de o pretenție extrem de mare a Cătălinei, nu o întreabă despre un lucru pe care îl înțelesese foarte bine. Cele 18 versuri eliminate în ediția Maiorescu reduc, de asemenea, intensitatea emoțională a fragmentului care, în varianta din *Almanah*, le cuprinde.

4.0. Concluzia este că, atît sub raport prozodic, cît și sub raport semantic (lexical), gramatical și stilistic, prima versiune a *Luceafărului*, aceea publicată în *Almanahul Societății Academice Social-Literare «România Junǎ»*, este superioară celorlalte două versiuni care au fost publicate în același an, 1883, în „Convorbiri literare" și în ediția Maiorescu, la distanță de numai cîteva luni una de alta. De asemenea, această versiune reprezintă, în mod sigur, atît voința autorului ei (în cazul celorlalte versiuni nu avem aceeași siguranță), cît și, mai fidel, limba epocii și a lui Eminescu. Este necesar, deci, ca editorii operei poetice a lui Mihai Eminescu să respecte cu scrupulozitate maximă numărul de versiuni, spiritul și chiar litera primei versiuni, urmînd ca celelalte versiuni să fie concepute numai ca termen de comparație pentru aceasta. Dintre cele trei versiuni ale poemului *Luceafărul*, publicate, toate trei, acum 100 de ani, versiunea de bază trebuie să fie numai aceea din *Almanahul* românesc publicat la Viena.

Tabelul A

În textul din **Almanah**	*În textul din „Convorbiri"*	*În textul din ediția Maiorescu*
1) „*Resare și* străluce"	*răsare*	*resare*
2) „*Îl* vede azi, *'l* vede mîni"	*îl*	*îl*
3) „*I* cade dragă fata"	*îi*	*îi*
4) „De dorul lui și *inema*"	*inima*	*inima*
5) „Și sufletu-i *se împle*",	*se umple*	*se umple*
repetat în: „Ce *împle* cupele cu vin"	*umple*	*umple*
6) „Și *s-aruncă* fulgerător",	*s-aruncă*	*s-arunca*
repetat în: „*Se cufundă* în mare"	*se cufundă*	*se cufunda*
7) „Pe marginea *ferestei*"	*ferestei*	*ferestii*
8) „Iar tu *să-mi* fii mireasă"	*să-mi*	*să-m*
9) „Lucești *fără de* viață"	*fără de*	*făr' de*
10) „Lucești fără de *viață*" (bisilabic)	*viață* (bisilabic)	*viață* (trisilabic)
11) „Iar *ceru*-ncepe a roti"	*ceriu*	*ceru*
12) „Pe *negre vițele*-i de păr"	*vițele-i negre* de păr	*vițele-i negre* de păr
13) „Marmoreele *brață*",	*brațe*	*brață*
repetat în: „Și ea l-a prins în *brață*"	*brațe*	*brață*
14) „*Doar* ochii mari și minunați"	„*Dar* ochii mari și minunați"	„*Dar* ochii mari și minunați"
15) „Pe-a mele *ceruri* să răsai"	*ceriuri*	*ceriuri*
16) „*Tu-mi cei chiar nemurirea mea*	„*Tu-mi cei chiar nemurirea mea*	„*Tu-mi cei chiar nemurirea mea*
În schimb pe-o sărutare" (afirmativ)	*În schimb pe-o sărutare*" (afirmativ)	*În schimb pe-o sărutare*?" (interogativ)
17) „S-a rupt din locul *lin* de sus"	*lin*	*lui*
18) „Se furișează *pînditori*"	*pînditor*	*pînditor*
19) „Ia *dul' de-ți vezi de treabă*"	„Ia *dul' de-ți vezi de treabă*"	„Ia *las' cată-ți de treabă*"
20) „Pe gînduri *totdeuna*" (scris: *tot de una*)	*totdeauna*	*totdeauna*
21) „Dar nici nu știu *măcar* ce-mi ceri"	*macar*	*măcar*
22) „Ci *stai* cu binișorul"	*stăi*	*stai*
23) „La *păserele* lațul"	*păserele*	*păsărele*
24) „Și ochii *tei* nemișcători"	*tăi*	*tăi*
25) „În sus *rămîi* cu fața"	*remîi*	*rămîi*
26) „Dar un luceafăr *resărit*"	*răsărit*	*răsărit*
27) „Și de-asupra mea *rămîi*",	*remîi*	*remîi*
repetat în: „Iar tu Hyperion *rămîi*"	*remîi*	*remîi*
28) „Și-i *zise*-ncet"	*zise*	*zice*
29) „*Vedea* ca-n ziua cea dintîi"	*vedea*	*vede*
30) „Vedea ca-n *ziua* cea dintîi"	*zioa*	*zioa*
31) „Cum *izvorau* lumine"	*izvoreau*	*izvorau*
32) „Cum *izvorînd*-îl încunjor"	*izvorînd*	*izvorînd*

continuare Tabelul A

În textul din **Almanah**	*În textul din „Convorbiri"*	*În textul din ediția Maiorescu*
33) „Cum izvorînd îl *încunjor*"	*încunjor*	*înconjor*
34) „Și vremea-ncearcă în *zădar*"	*în zadar*	*în zadar*
35) „*O oră* de iubire"	*o oară*	*o oară*
36) „*Cari* n-au chip și nume"	*care*	*care*
37) „S-ar naște *iarăși* oameni" (repetat)	*earăș* (repetat)	*earăș* (repetat)
38) „Iar *tu Hyperion rămîi*"	„Iar *tu Hyperion remîi*"	„Iar *tu, Hyperion, remîi*"
39) „Spre-acel pămînt *rătăcitori*"	*rătăcitor*	*rătăcitor*
40) „Hyperion *se-ntoarsă*"	*se-ntoarse*	*se-ntoarsă*
41) „Căci este *sara-n* asfințit"	*sara*	*seară*
42) „Căci este *sara-n* asfințit"	*sara-n*	*seară-n*
43) „Pe noaptea mea de *patimi*"	*patimi*	*patemi*
44) „*Miroase* florile-arginții"	*miroase*	*miroasă*
45) „Miroase florile-*arginții*"	*arginții*	*argintii*

La aceste 45 de diferențe de limbă, între primele trei versiuni ale poemului *Luceafărul*, se adaugă eliminarea, binecunoscută, în ediția Maiorescu, a 18 versuri din penultima parte a poemului și înlocuirea altor două versuri (și această înlocuire este binecunoscută).

Ianuarie 1983

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August nr. 11

INADVERTENȚE ALE DEFINIRII UNOR CONCEPTE CURENTE ÎN GRAMATICĂ

DE

GH. N. DRAGOMIRESCU

1. Folosim termenul de **inadvertență** nu eufemistic, ci ca să exprime ceea ce a generat — și generează — unele deficiențe teoretice în gramatică, din lipsa de atenție (tradițională !) a unor autori față de imperativul rigorii științifice.

2. O cauză radicală căreia i se datorează multe inadvertențe o constituie — după părerea noastră — necunoașterea **limitelor** analizei gramaticale, atunci cînd un autor încearcă să descrie unele construcții ale limbii. În analiza propoziției, autorii, care o vor cît mai profundă, mai savantă, fac observații în care se amestecă aspecte ale nivelului gramatical cu cele care țin de nivelul logico-semantic ori chiar stilistic al oricărui enunț concret. De altfel, limitele analizei gramaticale constituie o problemă de acută actualitate.

Iată un exemplu*; Ferdinand Brunot, ignorînd caracterul formal, convențional al analizei gramaticale — îndreptățit fiind, de altfel, de tema tratatului său [1] —, se întreabă dacă într-un exemplu ca „un sonnet *qui n'a point de défauts* (= un sonnet *sans défauts*) vaut seul un long poème (Boil.)" avem o frază sau o propoziție, întrucît „il est cependant visible que rien n'est modifié dans l'idée". Este clar că, pentru gramatică, întrebarea nu are nici o justificare. Cînd unul din termenii unei propoziții este transformat (dezvoltat) în propoziție, analiza gramaticală trebuie să recunoască transformarea propoziției în frază. Gramatica tradițională nu face niciodată confuzie între secvențele gramaticale și cele semantice ale enunțului. În propoziția „*Copilul* vecinului este *copilul* cel mai cuminte", predicatul nominal reprezintă o tautologie permisă, ca inevitabilă: „*Copilul*... este *copilul*...". Mai mult, într-o frază ca „Ce-mi spui *e* ce-am așteptat eu de la tine", propoziția principală „e" reprezintă în frază o secvență semantică zero — ceea ce n-o împiedică să fie o propoziție, și încă: propoziția principală a întregii fraze.

Ignorarea esenței acestui fenomen — al autonomiei capacității gramaticale a unor cuvinte în raport cu capacitatea lor semantică, uneori destul de precară — explică și problema încă nerezolvată a verbelor modale și de aspect, în gramatica limbii române.

---

* În acest articol, vom recurge la exemple extrase din gramatica franceză, germană și latină, precum și la cele oferite de Gramatica Academiei, ultima ediție, fiind cea mai importantă în cadrul temei pe care o abordăm: statutul gramaticii ca știință; dar ținem să menționăm că nu facem deloc din observațiile noastre un temei pentru limitarea valorii lucrărilor citate, mai ales a tratatului Academiei, care rămîne totuși Gramatica cea mai valoroasă, ca volum și calitate, a limbii române.

[1] F. Brunot, *La pensée et la langue*, Paris, 1936, p. 24.

Uneori autonomia capacității gramaticale a unui cuvînt este totuși depășită, am spune, de ponderea semantică a altui segment al enunțului, în ciuda poziției gramaticale subordonate a acestuia față de el. Este cazul abstractelor colective *parte*, *jumătate*, *majoritate*, care, în funcție de subiect, „cedează" atributului dreptul de a impune verbului predicat acordul în număr și gen : „O parte din *elevi* au plecat (sînt *plecați*)" ; este acordul numit „acord logic" sau „după înțeles" (silepsă). Dar analiza gramaticală nu renunță totuși la drepturile ei formale, recunoaște acordul după înțeles, îl consideră însă o abatere, pentru că „din elevi" este gramatical vorbind un atribut, iar cazul nominativ, ca suport formal al structurii gramaticale consacrate a unei propoziții, îl reprezintă substantivul *parte*. Criteriul formal, cînd nu există presiunea factorului logico-semantic care să-l depășească, oferă analizei gramaticale suportul clarității și certitudinii. Așa se petrec lucrurile și cu trecerile unor cuvinte de la o categorie morfologică la alta, cum este cazul unui adverb ca *bine* sau al unui supin ca (de) *cules*, care pot deveni substantive prin articulare : *binele*, *culesul*. „În tratarea gramaticii [în analiza gramaticală] nu este necesar să se menționeze special trecerile din prima categorie : *binele*, *culesul* sînt substantive propriu-zise și se consideră ca atare în toate observațiile referitoare la substantiv, fără a se mai spune, de exemplu, că anumite funcțiuni sintactice sînt îndeplinite, pe lîngă substantiv, și de adverbe substantivizate, forme de supin substantivizate etc." [2]. Și totuși, în aceeași lucrare, în alt loc, se spune : „Subiectul poate fi exprimat [și prin] adjectiv substantivizat : *Scumpul* mai mult păgubește, *leneșul* mai mult aleargă. Negruzzi"[3]. Este o inadvertență — mai mult decît o inconsecvență — care trădează incertitudinea criteriului formal ce trebuie totuși avut în vedere, pentru ca analiza gramaticală să fie riguros științifică.

3. Ne referim la nomenclatura gramaticală tradițională, comună limbilor clasice și celor moderne, a căror divergență constă în sensul diferit, parțial ori chiar total, de la o limbă la alta, pe care îl au unii termeni [4]. Așa, de exemplu, ceea ce în gramatica limbii române este socotit nume predicativ este numit în gramatica limbii franceze „atributul subiectului", iar elementul predicativ suplimentar, „atribut al obiectului direct" ; atributului substantival din gramatica română i se spune complement al numelui în gramatica franceză. În gramatica germană, determinantul adjectivului și adverbului este numit nu complement, ci atribut : „krank *am Herzen*, eine *recht* dumme Geschichte" [5]. Este, după cum se vede, o lipsă regretabilă a unității terminologice în planul gramaticii generale, ca știință. Una din divergențele de mai sus a făcut posibilă o eroare fundamentală comisă de *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), București, 1975, în definirea unui termen din domeniul logicii formale, al cărei autor a formulat-o utilizînd termenii gramaticii franceze : „*convers*, *-ă*, *converși*, *converse*. (Despre judecăți, raționamente.) Al cărui subiect poate fi transformat în *atribut* și invers[...]". Este un

---

[2] Gramatica Academiei, § 14, p. 33.

[3] *Ibidem*, § 517, p. 89.

[4] Cf. și Gh. N. Dragomirescu, *Despre unele noțiuni gramaticale și nomenclatura lor*, în LL, XX, 1969, p. 152—161.

[5] Cf. Dr. Walter Jung, *Kleine Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, 1955, § 137.

enunț imposibil pentru cine știe, conform gramaticii limbii române, că atributul este determinantul unui substantiv, indiferent de funcția lui sintactică, și nu poate avea nici o relație de reciprocitate funcțională cu subiectul. În exemplul dat: „Unii filologi sînt poligloți — Unii poligloți sînt filologi" este vorba de transformarea termenului subiect în nume predicativ și invers [6].

4. Dar cea mai izbitoare inadvertență în utilizarea nomenclaturii gramaticale o constituie, după opinia noastră, viciul logic al definirii părților secundare ale propoziției, generat de confuzia dintre funcția de **regent** a substantivului și verbului, în primul rînd, și funcțiile sintactice ale acestor părți de vorbire, în propoziție. E o inadvertență generală, cu rare excepții, umbrite și ele de inconsecvență.

În propoziție, subiectul și predicatul sînt funcții sintactice care se definesc prin implicație reciprocă, dar în același timp prin determinare divergentă: gramaticală de la subiect la predicat, întrucît subiectul impune predicatului congruența gramaticală (persoană, gen, număr și caz), și semantică de la predicat la subiect, întrucît subiectul își precizează specificul lexical și sfera de înțeles prin „informația" adusă de predicat. În privința atributului și complementului, nu există reciprocitate funcțională nici între ele și nici între fiecare dintre ele și una din părțile principale ale propoziției — subiect sau predicat. În gramatica tradițională, statutul de subiect sau de predicat este determinat mai puțin de sens și mai mult — în genere, aproape exclusiv — de congruența gramaticală de la subiect la predicat. Situația precară a sensului pe care îl poate avea subiectul ori predicatul (ca informație) a generat și necesitatea ca propoziția, pe lîngă părțile principale, pe lîngă subiect și predicat, să cuprindă și părți secundare, atribute și complemente. În propoziția *Copilul vecinului este copilul cel mai cuminte*, determinanții *vecinului* și *cel mai cuminte* sînt indispensabili, pentru că propoziția, redusă numai la subiect și predicat, este absolut lipsită de sens informativ: „Copilul este copilul". Desigur că determinanții, atributul și complementul, „stau pe lîngă subiect și predicat", dar nu ca să le precizeze funcțional, ci pentru ca părțile de vorbire prin care se exprimă să ajute propoziției să fie un enunț **suficient** sub raport informativ. Determinanții *vecinului* și *cel mai cuminte* întregesc sensul substantivului *copilul*, aflat în exemplul nostru și cu funcția de subiect, și cu cea de predicat. În gramatica limbii române numim un asemenea determinant **atribut** — întrucît determină un substantiv. În propoziția *A munci conștiincios este o datorie de onoare*, numai *de onoare* este atribut, pentru că determină substantivul *datorie* — nume predicativ—, pe cînd *conștiincios* este un complement circumstanțial, deși „stă pe lîngă subiect", pentru că determină verbul *a munci* — subiectul propoziției. Atributul și complementul au, în raport cu substantivul (sau substitutul său), ori cu verbul, adjectivul și adverbul, funcția subordonatoare de **regim**, iar substantivul, verbul etc. funcția de determinat sau **regent**. Cu relația regent/regim ne găsim la un nivel sintactic inferior relației subiect/predicat, căruia îi zicem secundar, întrucît, pe de o parte, pro-

[6] Definirea termenului *convers* apare ameliorată în *Dicționarul de filozofie*, București, Editura politică, 1978 (care reproduce, limpezind-o oarecum, pe cea din *Dicționarul enciclopedic român*, București, 1962), și în MDE, București, 1978.

poziția se poate alcătui și fără construcții cu schema regent/regim, iar pe de altă parte, o construcție regent/regim nu are neapărată nevoie să fie integrată într-o propoziție. Cu alte cuvinte, funcțiile de regent și de regim nu au nici o relație **gramaticală** cu aceea de subiect și predicat.

Termenul de atribut nu are în gramatica franceză sens de regim, ci sens predicativ și constituie ca atare un concept legat de cel de subiect, alcătuind ceea ce în gramatica română este denumit „nume predicativ" (il devient *sot*), și de conceptul „obiect direct", la care se referă tot predicativ (on traite le député *de fou*), reprezentînd ceea ce în gramatica latină se numește „cuvînt [substantiv, adjectiv] predicativ" [7], în gramatica germană „atribut predicativ" (ich trinke den Kafee gern *warm*) [8], iar în gramatica română „element predicativ suplimentar". În analiza „elementului predicativ suplimentar", se folosesc în gramatica limbii germane și termenii de „nominativ predicativ" și „acuzativ predicativ" [9], evitîndu-se referirea la conceptul de subiect ori de obiect direct, care ar fi „determinat". Ceea ce e mai corect. Și totuși, probabil sub influența denumirii — în gramatica franceză — a predicatului nominal ca „atribut al subiectului", precum și a atributului predicativ ca atribut al subiectului ori al obiectului direct [10], în multe manuale de gramatică se definește atributul — determinant al substantivului (sau al unui substitut al său) — ca parte secundară de propoziție care întregește înțelesul... subiectului. De pildă, în Gramatica limbii latine a lui Kühner [11] : „Der aus dem Subjekte und dem Prädikate bestehende Satz kann dadurch erweitert werden, dass *das Subjekt und das Prädikat näher bestimmt werden. Die nähere Bestimmung des Subjektes, welche Attribut genannt wird*, geschiet :

a) durch ein Adjektiv (Partizip) oder ein adjektivisches Pronomen oder Zahlwort (attributivisches Adjektiv), als : rosa *pulchra*, rosa *florens ;* pater *noster ; tres* viri ;

b) durch den Genetiv eines Substantivs [...] : hortus *regis* etc.".

Exemplele nu sînt propoziții : *rosa*, *pater*, *hortus* sînt substantive regente ale regimului atributiv *pulchra*, *florens*, *noster*, *tres*.

În *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei, 1963, § 704 : „Cînd sînt coordonate două atribute adjectivale, articolul demonstrativ se pune numai înaintea primului termen, dacă atributele se referă la același **subiect** [s.n.] determinat, și se repetă înaintea celui de al doilea termen, dacă se referă la același substantiv [sic] determinat : Copilul cel mic, dar voinic al vecinului. [Exemplul nu e o propoziție, deci *copilul* nu este subiect.] Elevul *cel leneș*, și nu *cel sîrguincios* e pedepsit". Atributele *cel leneș* și *cel sîrguincios* determină substantivul *copilul*, care, întîmplător, este subiect, dar ar putea fi și altceva, fără ca *cel leneș* și *cel sîrguincios* să înceteze a fi atribute — cum ar fi, de pildă, și în „Au pedepsit (pe) copilul *cel leneș*, și nu (pe) copilul *cel sîrguincios*". Citatul de mai sus ilustrează o inconsecvență în denumirea regentului atributelor respective,

---

[7] *Kühner's ausführliche lateinische Grammatik*, Hannover, 1912, vol. II, p. I, § 4.

[8] Hermann Paul, *Deutsche Grammatik*, III. Band, Haale, 1958, § 4.

[9] Cf. și Tiktin, *Gramatica română*, ediția a III-a, § 430, 2.

[10] Cf. Grammaire Larousse, §§ 115, 119. Mauger, *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui*, Paris, Librairie Hachette, 1968, §§ 138—141.

[11] *Lucr. cit.*, § 7.

datorită ușurinței cu care regentul substantiv poate fi numit și cu funcția lui sintactică, respectiv de subiect (cea mai frecventă). Aceeași explicație o dăm și formulării următoare : „Părțile secundare de propoziție sînt secundare din punct de vedere gramatical în sensul că **sînt subordonate altora** [altor părți de propoziție ?]". De asemenea : „Raporturi tipice de subordonare sau de determinare sînt cele exprimate de părțile secundare de propoziție (atît față de părțile principale [sic], cît și față de alte părți care sînt la rîndul lor secundare)" [12]. Folosirea, în locul numelui părții de vorbire regente a atributului sau a complementului, a denumirii funcției sale sintactice este o metonimie nepermisă în orice știință [13].

5. Confuzia între funcția de regent (o funcție sintactică secundară a unor părți de vorbire) și funcția sintactică de subiect ori de predicat se face și cu prilejul definirii prepoziției : „La préposition, mot invariabile, a pour fonction de subordonner un terme ou *élément de phrase à un autre*, et d'indiquer *quel rapport on conçoit entre l'un et l'autre* [14]". În schimb, definiția următoare este corectă : „Les prépositions sont des termes invariables, simples ou composés (locutions prépositives), qui introduisent surtout des compléments du nom, du pronom, de l'adjectif, du verbe, de l'adverbe" [15]. Tot corectă este definiția și într-o gramatică germană : „Sie [die Präpositionen] dienen vornehmlich dazu, Nennwörter (Substantive) an Nennwörter, Aussagewörter (Verben) oder Beiwörter (Adjektive) anzuschliessen[...]" [16]. În Gramatica Academiei, § 301, însă, aceeași urmă a confuziei între funcția de regent și cea de parte de propoziție dă definiției prepoziției o notă de confuzie și eroare : „Prepoziția este partea de vorbire neflexibilă care exprimă *raporturi sintactice de dependență între părțile propoziției*, adică raporturile *dintre substantiv, pronume sau numeral și atributele lor, dintre verb, adjectiv, adverb sau interjecție și complementele lor* etc.". Definiție din care rezultă că substantivul, adjectivul, verbul etc. ar fi părți de propoziție. Formularea de mai sus amintește, oarecum, definiția din unele manuale școlare mai vechi, reprodusă, din păcate, în DEX : „[...] exprimă raporturi sintactice de dependență *între părțile unei propoziții, legînd părți de propoziție diferite*" [17].

6. Un viciu logic surprinzător îl conține — în **toate** gramaticile, române și străine — definiția **adverbului**, întrucît este o definiție parțial tautologică, atunci cînd se formulează evocîndu-se capacitatea sa gramaticală, între celelalte părți de vorbire, după cum urmează : „L'adverbe est

---

[12] *Ibidem*, §§ 502, 506.

[13] În lucrări ulterioare Gramaticii Academiei, autorii nu mai definesc atributul punîndu-l în relație cu părțile principale ale propoziției ori cu alte părți secundare de propoziție. A se vedea, de pildă : Al. Graur, *Gramatica azi*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973 ; Gh. Constantinescu-Dobridor, *Mic dicționar de termiologie lingvistică*, București, Albatros, 1980 ; Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Albatros, 1982.

[14] Grammaire Larousse, § 568.

[15] Mauger, *lucr. cit.*, § 836.

[16] Johannes Erben, *Abriss der deutschen Grammatik*, zweite durchgesehene Auflage, Berlin, Akademie-Verlag, 1959, § 191.

[17] Notăm că și definiția prepoziției se formulează corect, în vremea din urmă, și trimitem, ca exemplificare, la aceiași autori citați la definiția atributului.

un mot invariable dont le rôle est d'apporter un élément complémentaire à : un verbe[...], un adjectif[...], un *adverbe*, etc." [18]. „On désigne sous le nom d'adverbes des termes invariables[...] de valeur très diverse, mais qui ont ceci de commun qu'ils affectent d'une modalité : soit le verbe[...] soit l'adjectif[...] soit l'*adverbe lui-même*" [19]. În gramatica germană, de asemenea : „Nur zwei Satzglieder kann es darstellen : a) Das Adverb ist eine nähere Bestimmung zum Verb[...] b) Das Adverb kann Attribut sein, und zwar beim Adjektiv und Partizip[...] bei einem *anderen Adverb*[...]" [20]. În Gramatica Academiei se formulează o definiție semantică prin care se poate, în adevăr, evita tautologia, pentru ca referințele la funcția sa gramaticală să le menționeze în subsidiar : „Adverbul este partea de vorbire neflexibilă care arată o caracteristică a unei acțiuni, a unei stări sau a unei însușiri. [...] Adverbele determină în primul rînd verbe, adjective (sau locuțiuni adjectivale), precum și *alte adverbe* (sau locuțiuni adverbiale)[...]". Definiția de mai sus, pe lîngă viciul tautologiei, are totuși neajunsul că regentul la care face aluzie poate fi și un substantiv (nume de acțiune sau însușire), dacă nu se adaugă „(a unei acțiuni, a unei însușiri) *exprimate prin verbe sau adjective*". Definiția dată de Iorgu Iordan, în *Limba română contemporană*, o socotim mai bună (cu restricția că nu evită nici ea tautologia) : „Este partea de vorbire care, pusă pe lîngă verbe, adjective sau *alte adverbe*, arată felul acțiunii și însușirii, sau *împrejurarea în care se săvîrșește o acțiune*".

Viciul parțial tautologic al definiției tradiționale a adverbului poate fi înlăturat, după opinia noastră, prin excluderea din enunț a mențiunii „(determină) și *alt adverb*", întrucît *nu toate* adverbele pot intra în schema regent/regim cu funcția de regim pe lîngă alt adverb [21]. După cum am mai arătat într-o clasificare a adverbelor, în afară de adverbele morfem al comparativului și superlativului — care n-ar trebui luate, totuși, în considerație, în definiția adverbului ca parte de vorbire — mai există o categorie de adverbe cu următoarele caracteristici :

1) constituie o categorie redusă ;

2) sînt cele mai abstracte, alcătuind majoritatea adverbelor de mod care **nu răspund** la nici o întrebare, sînt deci neanalizabile (în propoziție) : *abia* acum ; *chiar* afară etc.

3) au numai funcție de **regim**, și anume față de :

— orice adverb care răspunde la o întrebare circumstanțială (unde ? cînd ? cum ? cît ?) : *tocmai* acolo ; *cam* tîrziu ; *numai* așa (atît) ;

— orice parte de vorbire autosemantică, indiferent de funcția ei în propoziție : *tot* vecinul (el) a venit ; *tot* vecinul (lui) i-a dat ; etc. — de obicei în poziție proleptică ;

— orice propoziție principală ori secundară (mai ales), cu topică exclusiv proleptică : *Numai* cine caută găsește. *Doară* nu sîntem de tot nepăsători.

---

[18] Grammaire Larousse, § 601.
[19] Mauger, *lucr. cit.*, § 830.
[20] Dr. Walter Jung, *op. cit.*, p. 233.
[21] Semnalăm definiția adverbului — care evită tautologia — dată de Ion Coteanu, *op. cit.*, cu toate că nici ea nu acoperă **toate** adverbele.

Pentru că nu pot avea niciodată funcție de **regent**, nici față de altă parte de vorbire, nici chiar față de alt adverb, le-am numit adverbe r e g i m, spre deosebire de celelalte adverbe pe care le-am numit c i r c u m s t a n ţ i a l e [22]. Adverbele regim au — după cum reiese din clasificarea de mai sus — o capacitate gramaticală a cărei arie n-o poate nici măcar sugera menţiunea tautologică din definiția tradiţională.

7. Inadvertenţele menţionate — ca şi altele cîte se mai pot revela — sînt, oare, o dovadă că g r a m a t i c a nu-şi poate atribui încă un statut de disciplină riguros ştiinţifică?

Noiembrie 1982 *Bucureşti, str. Cazărmii nr. 33*

[22] Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul şi determinarea adverbială în limba română*, în LR, IX, 1969, 4, p. 33—40.

NUMERALUL DISTRIBUTIV CU FUNCȚIE SINTACTICĂ DE ELEMENT PREDICATIV SUPLIMENTAR

DE

RADU SP. POPESCU

În Gramatica Academiei se arată că un complement circumstanțial de mod se exprimă printr-un adverb sau locuțiune adverbială, numeral (de obicei precedat de prepoziție), substantiv fără prepoziție (cu valoare adverbială), substantiv (sau o parte de vorbire cu valoare de substantiv) cu prepoziție, verb la infinitiv precedat de o prepoziție sau la gerunziu, interjecție [1]. Pentru numeral se dau și două exemple cu numerale distributive : „Oamenii se depărtau *cîte unul*" și „Se opresc *cîte două*" [2]. Observăm că în ambele exemple distributivele se află după verbe intranzitive care arată mișcarea [3]. Interpretări similare întîlnim și în alte lucrări de gramatică [4].

Gramatica Academiei arată însă că și elementul predicativ suplimentar poate fi exprimat prin numerale; unul dintre exemple este un cunoscut vers din Alecsandri : „Plecat-am *nouă* din Vaslui" [5]. Exemplul este, credem, corect și ne putem da seama că numeralul se referă și la un substitut al numelui (pronumele inclus *noi*), nu numai la verb (*plecat-am*), substituindu-l pe *nouă* cu un alt numeral la care se poate observa acordul, ca, de exemplu, „plecat-am *două*".

După părerea noastră, în „plecat-am *două*" și în „plecat-am *cîte două*", funcțiile sintactice ale lui *două* și, respectiv, *cîte două* nu pot să fie diferite. Ambele numerale însoțesc un verb, „exprimînd o caracteristică sau o acțiune simultană cu acțiunea verbului și referitoare la nume" [6].

---

[1] Vezi *Gramatica limbii române*, ed. a 2-a, vol. II, București, 1963, p. 182—183, unde se dau și exemple.

[2] *Ibidem*, p. 182. Capitolul este redactat de Eugenia Contraș.

[3] Socotim astfel și verbul *a se opri*, din exemplul al doilea, el presupunînd, logic, oprirea dintr-o mișcare.

[4] De ex. : „Merg pe stradă *patru cîte patru* (Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, 1974, p. 102), „Intră *cîte doi*" (Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 672) ș.a.

Tot complement consideră acad. Ion Coteanu pe *cîte trei* din exemplul „Ne-am încolonat *cîte trei*" (*Gramatica de bază a limbii române*, București, 1982, p. 106). Într-o asemenea situație, autorul arată că numeralul poate să fie „adverb și, ca atare, să îndeplinească funcția de complement". La p. 255 însă se dau exemplele „Elevii s-au încolonat *cîte doi*", „Elevele s-au încolonat *cîte două*" și se spune că numeralul rămîne adjectiv. Ne-am fi așteptat ca, în asemenea situații, autorul (care nu consideră elementul predicativ suplimentar „ca o categorie sintactică necesară în gramatica limbii române" — p. 286) să interpreteze numeralele distributive, date ca exemple, drept atribute, dînd prioritate acordului gramatical față de poziția cuvîntului în propoziție (cf. „Eu dorm *liniștită*" ș.c.l. — la p. 285).

[5] *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 208. Capitolul despre elementul predicativ suplimentar este scris de Mioara Avram.

[6] Definiția dată, în Gramatica Academiei (vol. II, p. 206), elementului predicativ suplimentar.

Că avem o referire şi la nume (sau la un echivalent al acestuia) ne putem da seama uşor prin existenţa acordului gramatical.

Nici Gramatica Academiei şi nici alte studii referitoare la elementul predicativ suplimentar [7] nu dau, după cîte ştim, exemple de elemente predicative suplimentare exprimate prin numerale distributive sau nu interpretează numeralul distributiv după verbele care arată mişcarea [8] ca avînd funcţie de element predicativ suplimentar. V. Hodiş, care s-a ocupat în mod special de identificarea părţilor de vorbire prin care poate fi exprimat elementul predicativ suplimentar, spune că acesta se exprimă şi prin „numerale (unele specii)" [9], dar printre ele nu se aminteşte şi distributivul.

Un punct de vedere apropiat de al nostru l-a exprimat C. Dimitriu, cînd pe *cîte trei* din exemplul „ei sosesc *cîte trei*" îl consideră „atribut circumstanţial" [10].

Numeralul distributiv cu funcţie de element predicativ suplimentar îl întîlnim nu numai cu referire la subiect, pe lîngă verbe intranzitive care arată mişcarea, ci şi, cu referire la un complement direct, pe lîngă unele verbe tranzitive : „le văd *cîte două*", „i-am aranjat *trei cîte trei*" etc. Şi aici el intră în acord cu echivalentul numelui (în cazul de faţă, pronume în acuzativ), dar determină şi verbul.

Interpretarea numeralului distributiv ca avînd funcţie sintactică de element predicativ suplimentar (iar nu de complement circumstanţial de mod), în situaţiile descrise de noi mai sus, este preferabilă din mai multe considerente :

1. Răspunde unor definiţii şi unor caracteristici ale elementului predicativ suplimentar formulate pînă acum. De exemplu, în Gramatica Academiei se spune : „Elementul predicativ suplimentar este partea secundară de propoziţie care însoţeşte un verb, exprimînd o caracteristică sau

---

[7] Citäm cîteva studii despre elementul predicativ suplimentar cu informaţii bibliografice utile : Mioara Avram, *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*, în „Studii de gramatică" (= SG), I, 1956, p. 159 ; idem, *În legătură cu discuţia asupra „numelui predicativ circumstanţial"*, în LR, X, 1961, nr. 6, p. 539—551 ; Maria Rădulescu, *Numele predicativ circumstanţial*, în SG, II, 1957, p. 121—129 ; idem, *Tot despre numele predicativ circumstanţial*, în LR, VII, 1958, nr. 6, p. 76—80 ; D. D. Draşoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 235—242 ; V. Hodiş, *Elementul predicativ suplimentar. Contribuţii* [I], în LR, XVI, 1967, nr. 6, p. 485—489 ; [II], în LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 139—145 ; G.Gruiţă, *O construcţie specializată în funcţia sintactică de element predicativ suplimentar?*, în StUBB, XV, 1970, fasc. 2, p. 127—130 ; D. Craşoveanu, *Consideraţii asupra elementului predicativ suplimentar*, în AUT, VIII, 1970, p. 225—230.

[8] Ca, de exemplu, *a pleca, a veni, a umbla, a se duce, a se întoarce, a fugi, a urca, a coborî, a intra, a ieşi* etc.

[9] Viorel Hodiş, în LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 139 ; cf. şi p. 145.

[10] C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată*, Iaşi, 1979, p. 174. Ceea ce înseamnă pentru autor **atribut circumstanţial** se vede din următorul citat : „Cînd un cuvînt [...] determină şi un verb sau echivalent al său, şi un substantiv sau echivalent al său, atunci acel cuvînt îndeplineşte funcţia sintactică de atribut circumstanţial" (p. 109). C. Dimitriu include în atributul circumstanţial şi ceea ce în alte lucrări (inclusiv în Gramatica Academiei, I, p. 133—134) se consideră a fi complement indirect (*„din galben* s-a făcut roşu"), circumstanţial de mod comparativ („mai mult mort *decît viu"*), circumstanţial de timp („Încă *de mic*/Te cunoşteam pe tine" — Eminescu), circumstanţial de cauză („Şi plîngeam *de supărată*" — G. Coşbuc), circumstanţial de relaţie (*De frumoasă* eşti frumoasă, /Dar ia nu ţ-o ştii coase" — Jarník — Bîrseanu).

Pentru accepţiunea, obişnuită astăzi, de *atribut circumstanţial*, vezi Gramatica Academiei, II, p. 139—140 (cf. şi Mioara Avram, în SG, I, p. 157—161).

o acțiune simultană cu acțiunea verbului și referitoare la nume" (vol. II, p. 206); „Conținutul elementului predicativ suplimentar privește numele [...], dar este exprimat prin intermediul verbului însoțit; în felul acesta elementul predicativ suplimentar apare drept o parte de propoziție cu dublă subordonare" (vol. II, p. 206).

Că numeralul distributiv din exemplele date se subordonează verbului este clar, dovadă fiind și interpretarea sa, de mai mulți gramaticieni, drept complement circumstanțial de mod. Că se referă la nume este indubitabil, dovadă fiind acordul gramatical care se face cu acesta.

2. Poate fi interpretat ca fiind rezultatul unei contrageri a unor structuri primare cu organizare internă diferită, deosebindu-se astfel de complement și de numele predicativ [11]. Structurile cu numeral distributiv cu funcție de element predicativ suplimentar pot deriva din structuri de bază cu verbul *a fi*. De exemplu: „Fetițele alergau *cîte două, cîte trei*" (=„Fetițele alergau și erau *cîte două, cîte trei*") [12], „Îi văd *cîte doi*" (=„Îi văd că sînt *cîte doi*") [13].

3. Faptul că răspunde la întrebarea *cum?* nu poate fi un argument pentru interpretarea, în astfel de cazuri, a numeralului distributiv drept complement circumstanțial de mod (și numele predicativ sau elementul predicativ suplimentar răspunde la această întrebare). El răspunde la întrebarea *cum?*, ca și circumstanțialul de mod, dar, în plus, am văzut că se și acordă cu un nume [14].

Decembrie 1982

Facultatea de Filologie
Craiova, str. Al. I. Cuza nr. 13

[11] Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române*, București, 1973, p. 151; vezi și p. 154, unde se afirmă: „predicativul suplimentar presupune obligatoriu structuri derivate, rezultînd prin contragere din grupări de structuri propoziționale reunite prin diverse tipuri de relații".

[12] Ca și „Fetița aleargă *voioasă*" = „Fetița aleargă și este *voioasă*" (Maria Rădulescu, în SG, II, p. 122–123).

[13] Cf. și Valeria Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 197.

[14] Maria Rădulescu, în SG, II, p. 121: „acord nu există între un circumstanțial de mod propriu-zis și un alt cuvînt din propoziție"; D. D. Drașoveanu, *art. cit.*, p. 287: „Ar fi, de altfel, straniu ca un circumstanțial să se acorde".

SEMNIFICAȚIA TOPONIMULUI *SPRIE*

DE

NICOLAE FELECAN

Într-o comunicare susținută la Baia Mare și publicată în volumul III din *Studii și articole*, editat de Filiala Maramureș a Societății de Științe Filologice, am arătat, pe baza unor documente existente la Arhivele Statului, Filiala Baia Mare, că numele localității *Baia Sprie* ar putea fi o substituire pentru *Lunca*, *Valea Sprie*, în care *sprie* provine din *asprie*, prin fonetică sintactică [1].

O documentație mai bogată ne-a determinat să reluăm faptele și să le sintetizăm în articolul de față.

Prezent în numele cîtorva localități, ca: *Baia Sprie*, jud. Maramureș, *Luncasprie*, jud. Bihor, *Spria de Jos*, astăzi *Spria* și *Spria de Sus*, așezare înglobată la satul *Valea Mare*, ambele aparținătoare comunei Colonești, jud. Bacău [2], originea și semnificația termenului *sprie* sînt încă incerte. Ipotezele emise pînă în prezent sînt neconcludente.

Acad. Iorgu Iordan, în *Toponimia românească*, bazat doar pe două atestări, *Baia Sprie* și *Luncasprie*, lasă să se întrevadă în *sprie* un nume de persoană, fără a exclude posibilitatea unui toponimic [3]. Radu V. Meruțiu, referindu-se numai la *Baia Sprie*, lega denumirea de *Baia Superioară*, *Baia Superie* [4]. Împotriva ultimei ipoteze se pot invoca atît fapte de ordin lingvistic, imposibilitatea derivării lui *sprie* din *superioară*, prin faza *superie*, cît și geografic. Dacă *Baia Sprie* se găsește la o altă altitudine față de *Baia Mare*, e un nonsens ca denumirea să capete determinările „*de jos*", „*de sus*": *Spria de Jos*, *Spria de Sus*, din moment ce *sprie* ar însemna „mai de sus".

Pentru a ajunge la un rezultat în explicarea originii termenului *sprie*, consider că este nevoie să avem în vedere toate atestările și, implicit, situația geografică a lor. În acest sens voi adăuga la denumirile consemnate încă unul, și anume *Spria*, numele unei porțiuni de teren calcaros care delimitează hotarele satelor Letca și Purcăreț, jud. Sălaj.

Prin urmare *sprie*, articulat *spria*, apare atît ca toponim simplu, *Spria*, cît și în compunere, fie determinat, *Spria de Jos*, *Spria de Sus*, fie determinant, *Baiasprie* [5], *Luncasprie*. Acest fapt constituie un prim indiciu care ne permite să-l considerăm un toponim care, ca și altele [6], înainte de a fi fost folosit ca nume de localitate, a fost un simplu nume topic. O a doua constatare se referă la faptul că toate denumirile consemnate țin sau se află în legătură cu *luncă*, *rîu*, *vale*. Orașul *Baia Sprie*, situat la 10 km est de Baia Mare, se găsește așezat la poala Dealului Băilor, pe ambele

---

[1] Nicolae Felecan, *Despre semnificația numelui „Baia Sprie"*, în *Studii și articole*, vol. III, Baia Mare, 1981, p. 34—37.

[2] Vezi Ion Iordan, Petre Gâștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, Editura Academiei, 1974.

[3] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei, 1963, p. 492.

[4] Radu V. Meruțiu, *Regiunea Baia Mare — Baia Sprie*, Cluj, 1936, p. 31; idem, *Ținutul Munților Igniș și Gutîiu*, Cluj, 1938, p. 14.

[5] Registrele matricole consultate, dicționarele numirilor de localități, precum și majoritatea izvoarelor folosite consemnează numele scris într-un cuvînt.

[6] Cf. Emil Petrovici, în „Transilvania", 74, 1943, 2, p. 117.

maluri ale cursului superior al rîului Săsar [7]. *Spria de Jos* și *Spria de Sus* erau, de asemenea, așezate pe malurile rîului Zeletin, pe partea dreaptă, respectiv stîngă a lui [8]. *Spria* este o porțiune de teren pe partea stîngă a Văii Purcărețului, jud. Sălaj, și, în fine, *Luncasprie* [9], jud. Bihor, ne duce la aceeași constatare.

E de presupus deci, ținînd cont de aceste fapte, că semnificația cuvîntului *sprie* am putea-o lega de calitatea, dar și de forma puțin abruptă, piezișă, pe care o are terenul în porțiunea dată [10]. E vorba deci de un *calificativ* în măsură să redea aspectul luncii sau văii. Adjectivul folosit a fost, după părerea mea, *aspriu*, *asprie* „cam aspru", „cam aspră", derivat al lui *aspru* (din lat. *asper*) cu suf. *-iu*, *-ie* (cf. DEX, s.v.), cuvînt atestat prima dată de Cihac [11] și reluat apoi în celelalte dicționare [12].

Deci *lunca*, *valea* cu sensul „luncă", „porțiune de teren de-a lungul unui rîu", puteau fi *asprii*, *lunca asprie*, *valea asprie*. De aici, prin căderea lui *a-* în fonetică sintatică, s-a ajuns la *luncasprie*, *valeasprie*, de unde ușor a putut rămîne ca nume topic, printr-o nouă analiză, și numai partea a doua a expresiei *sprie*, articulat *spria*.

Acad. Al. Graur, în *Nume de locuri*, arată că în românește sînt numeroase localitățile numite cu un adjectiv substantivat : *Alba*, *Amara*, *Frumușica*, *Recea*, *Roșia* etc. [13]. Fenomenul pare perfect normal, afirmă în continuare acad. Al. Graur, cînd punctul de plecare este un adjectiv ca *Galbena*, *Recea* etc. pus pe lîngă substantive feminine ca „*vale*", „*apă*" etc. [14].

Că așa s-au petrecut lucrurile și cu *Spria* ne-o dovedesc înseși numele fostelor sate *Spria de Jos* și *Spria de Sus*. Cîndva, porțiunea de teren în care s-au înjghebat s-a putut numi, după aspectul locului, *Valea Asprie*, de unde, prin fonetică sintactică, a rămas *Valea Sprie*, apoi *Spria*. Pentru a individualiza așezările din partea dreaptă, respectiv stîngă, a rîului, toponimul, devenit oiconim, a primit ca determinanți, după poziția locului, adverbele *jos*, *sus*, devenind *Spria de Jos* și *Spria de Sus*, întocmai ca și în alte situații asemănătoare : *Agrișu de Jos*, *Agrișu de Sus*, *Albota de Jos*, *Albota de Sus*, *Amărăștii de Jos*, *Amărăștii de Sus*, *Andreiașu de Jos*, *Andreiașu de Sus*, *Bala de Jos*, *Bala de Sus*, *Blăjenii de Jos*, *Blăjenii de Sus* etc. [15].

---

[7] Cf. Meruțiu, *Regiunea*, p. 23 ; vezi și *Maramureș. Ghid turistic al județului*, București, Editura Sport-Turism, 1980, p. 76.

[8] Cf. Lahovari și colectiv, *Marele dicționar geografic al României*, vol. V, București, 1902, p. 456.

[9] Prima atestare 1692, *Lunkaspri* (cf. Mezösi Károly, *Bihar vármegye a török uralom megszünése idejében*, Budapesta, 1943, p. 102), apoi la 1828, 1851, *Lunkászprie*, cf. Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, Editura Academiei, 1967, p. 368.

[10] Cf. : „Toată lunca Săsarului se prezintă ca un șes acoperit de aluviuni[le] Săsarului [...] în care acest rîu își plimba matca" (Meruțiu, *Regiunea*, p. 10). „Coborînd la vale spre Baia Sprie, deși valea Săsarului se lărgește tot mai mult, pămîntul agricol e tot mai puțin și slab, servește mai mult de pășune" (Meruțiu, *Ținutul*, p. 24).

[11] A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Elements latins comparés avec les autres langues romanes*, 1870, s.v.

[12] Hasdeu, DA, CADE, Scriban, DM, Cioranescu, DEX.

[13] Vezi o lungă listă la Iordan, *Toponimia*, p. 105—135.

[14] Al. Graur, *Nume de locuri*, București, Editura științifică, 1972, p. 58, § 128 ; p. 150, § 427.

[15] Vezi *Indicatorul*.

Cînd *Spria de Sus* a fost înglobat la *Valea Mare*, sat aşezat pe cursul aceluiaşi rîu, a rămas, în mod normal, numele localităţii mai mari, dat odinioară, după caracteristici asemănătoare cu *Luncasprie*, *Valeasprie*. Din acel moment *Spria de Jos* şi-a pierdut determinantul, rămînînd *Spria*, deoarece nu mai era o altă localitate cu acelaşi nume la care să se raporteze.

Aceeaşi situaţie este şi în jud. Sălaj. În partea superioară a rîului numit Valea Purcăreţului se află satul *Valea Ră*, astăzi *Vălişoara*, numit astfel după locul puţin favorabil atît culturilor agricole, cît mai ales accesului diferitelor vehicule. Mai jos, pe albia aceluiaşi rîu se află porţiunea numită *Spria*, unde în anii din urmă s-a deschis o carieră de piatră. Deci, de-a lungul cursului unei ape, un sector putea fi *Valea Ră*, altul *Valea Sprie*, *Valea Largă*, *Valea Mare* etc., denumiri care au trecut şi asupra localităţilor ridicate în zonele respective, fie în forma completă: *Valea Adîncă*, *Valea Bună*, *Valea Copcii*, *Valea Cufundoasă*, *Valea Largă*, *Valea Lată*, *Valea Lungă*, *Valea Mare*, *Valea Mică*, *Valea Ră*, *Valea Rece* etc., *Lunca Largă*, *Lunca Mare*, *Lunca Sprie*, *Lunca Veche*, *Apa Neagră*, *Apa Sărată*, *Rîu Alb*, *Rîu Mic* etc. [16], fie sub forma adjectivului pus la feminin, deoarece s-a subînţeles substantivul comun feminin *apă*, *luncă*, *vale*: *Adînca*, *Alba*, *Amara*, *Aspra*, *Recea* etc. [17].

Pentru *Baiasprie* explicaţia ar putea fi următoarea [18]: primul termen care a putut fi *Lunca*, *Valea* a fost înlocuit cu *Baia* „mină", fiindcă minele constituiau principala trăsătură a ţinutului sub raport economic. Aici erau, spun documentele, „cele mai vechi mine în care s-a lucrat necontenit cîteva secole" [19]. Aşadar, apelativul *baia*, însoţit de calificativul *(a)sprie*, s-a folosit pentru a denumi aşezarea care în evul mediu era numită „*civitas de Medio Monte*" [20], iar puţin mai la sud, pe malurile aceluiaşi rîu, a fost însoţit de *mare*, *Baia Mare*, pentru a denumi oraşul atestat în primele documente sub numele de „*Rivulus Dominarum*" [21].

În concluzie ţin să precizez că *sprie* provine din *asprie* şi s-a încetăţenit mai întîi ca toponim simplu, apoi a devenit nume de localitate, în care calitate a putut primi un determinant sau s-a putut folosi el ca determinant.

Ianuarie 1983

Institutul de Învăţămînt Superior
Baia Mare, str. Victoriei nr. 76

[16] Vezi *Indicatorul*; Iordan, *Toponimia*, p. 105 ş.u.

[17] Idem, *ibidem*.

[18] Cf. Nicolae Felecan, *Despre semnificaţia numelui „Baia Sprie"*, în *Studii şi articole*, vol. III, Baia Mare, 1981, p. 34—37.

[19] Cf. Fényes Eles, *Magyarországnak*, vol. IV, p. 275—277, apud Meruţiu, *Regiunea*, p. 21.

[20] Prima atestare, 1329 : *Medius Mons*; 1384 : *civitas Medii Montis*; 1390 : *civitas Felsewbanya*; 1406 : *civitas de Medio Monte*; 1523 : *oppidum Felsőbanya*; 1585 : *Felseöbánya*, *Feolseöbánya*; 1828, 1851 : *Felsö-Bánya*, cf. Suciu, *Dicţionar*, p. 53, col. 1.

[21] Prima atestare, 1329 : *civitas Rivuli Dominarum*; 1332 : *Rivulus Dominarum*; 1489 : *castrum de Rivulo Dominarum*; 1564 ; *Bagna*; 1585 : *Nagybanya*; 1600 : *Nagi bania*; 1601 : *Nagibagna*; 1614 : *Nagy Bania*; 1648 : *Nagy Banya*; 1828 : *Aszszony Pataka*, *Frauenbach*, *Welka-Banya*, cf. Suciu, *Dicţionar*, p. 53, col. 1.

FAMILIA *CETATE* > *CETĂŢEAN* > *CETĂŢENIE* > *A ÎNCETĂŢENI* ETC. OBSERVAŢII SEMANTICE ŞI SOCIOLOGICE

DE

BARBU B. BERCEANU

1. *Cetate, cetăţean, cetăţenie.* Etimologie şi evoluţie semantică. Etimologia acestei familii e bine cunoscută : lat. *civis* > *civitas*, ac. *civitatem* > rom. *cetate* > *cetăţean* (reg. *cetăţan*), f. *cetăţeană* (în trecut, şi *cetăţeancă*) > *cetăţenie* > *a încetăţeni*, *cetăţenesc*, *cetăţenime*, formate după regulile comune. Faptul că în latină înţelesul lui *civitas* porneşte de la înţelesul lui *civis*, în timp ce în română înţelesul lui *cetăţean* porneşte de la înţelesul lui *cetate* (refăcîndu-se astfel înţelesul lui *civis*, pierdut între timp), îmi pare uşor de explicat : la început, pe cînd s-au format aceste cuvinte în limba latină, conceptul — mai abstract — de societate organizată, de cetate (stat), era mai dificil de perceput decît acela de membru al ei, de cetăţean, în timp ce pe vremea formării limbii române conceptul de cetate era mai concret, mai puternic, mai accesibil, el singur supravieţuise limbii latine, cetatea era aceea care recunoştea sau conferea calitatea de cetăţean, cu alte cuvinte care — în formulări moderne — „acorda cetăţenia", „încetăţenea". (Similar are loc fenomenul în celelalte limbi neolatine : it. *città* > *cittadino* > *cittadinanza* etc.)

Corectei derivaţii lexicale, din limba română, nu-i corespunde însă o derivaţie semantică lineară.

Astfel, vechea *civitas* a păstrat, pentru români (cetate), mai mult înţelesul de „fortăreaţă" (*Cetatea Neamţului*, satul transilvănean *Cetăţele* [1]), în timp ce pentru neolatinii occidentali mai mult înţelesul de „*urbs*" — corespunzător cu ceea ce a supravieţuit vechiului stat-cetate : aici, sistemul de apărare contra invaziilor — dincolo, o societate. Similar, cetăţenii au fost aici apărătorii fortăreţei (cf. DLR), înţeles păstrat în numele satului *Cetăţeni* [2], în timp ce dincolo *i cittadini* erau în principal locuitorii urbei. Aceasta nu înseamnă că nu întîlnim în limba română şi înţelesul ce a predominat la romanitatea occidentală (*Cetatea de Scaun*; pentru *cetăţean*, cf. DLR), dar pentru care ajung să aibă precădere, succesiv, *tîrg* (>*tîrgoveţ*) şi *oraş* (>*orăşean*), de origini nelatine ; mai mult, din această a doua semnificaţie a cuvîntului *cetăţean*, apar noi înţelesuri : om de clasă mijlocie a societăţii, cel avînd calitatea orăşeanului (politeţe, delicateţe în purtare, cultură), locuitor (cf. DLR, inclusiv ediţia Laurianu—Massimu).

Limba secolului XVI încă a mai păstrat pe *civitas*, devenit *cetate*, şi în al doilea al său înţeles latin, acela de „cetăţenie" : *Eu cu multu preţu ago-*

---

[1] *Istoria dreptului românesc*, coordonator Ioan Ceterchi, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1980, p. 387.

[2] Dinu C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV şi XV*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1973, p. 344.

nisiiu aceasta c e t a t e [3] — ceea ce întăreşte ipoteza juristului C. Theodorescu, întemeiată pe consideretne lingvistice, în favoarea continuităţii politico-juridice romane (cu atît mai mult, aş adăuga, cu cît traducerea citată s-ar fi făcut nu din latină, ci din slavonă). Iar Ion-Inocenţiu Micu, la 1746, reclamă *concivilitatea* românilor cu celelalte „naţiuni" din Transilvania. În sfîrşit, umaniştii au cultivat înţelesul originar al termenului cetăţean, cel de *„civis" : că nu atîta stricăciune publicăi, adunarea neprii-etinilor denafară, pe cîtă a c e t ă ţ e a n i l o r dinluntru a inimilor într-un gînd neîmpreunare aduce* [4].

Ca urmare a ecoului internaţional al Revoluţiei Franceze, termenul *cetăţean* recapătă, în limba comună, înţelesul originar (al lui *civis*), de „ins cu drepturi politice", în primul rînd dreptul de a fi reprezentat în marea adunare naţională a ţării ; termenul *cetate* rămîne însă cu vechiul său înţeles românesc de „fortăreaţă" [5], iar cele două înţelesuri ale lui *civitas* se exprimă prin cuvinte diferite : *stat* pentru unul, *cetăţenie* pentru celălalt. Era firesc ca aceste schimbări să apară întîi în Transilvania, unde limba latină era limba oficială : *[. . .] precum de la buna maică, firea, au împărtăşit talant bun, aşa toţi să se facă c e t ă ţ e n i patriei folositori* [6] ; *cetăţănia* apare în *Biblia* de la Blaj (1795), iar sintagma *drept de cetăţenie* e folosită de comunitatea românească a Şcheilor Braşovului [7]. În principatele române, termenii apar curînd după Regulamentul organic (care oficializase termenul *pămîntean* (*<pămînt* < lat. *pavimentum*) şi instituise marea şi mica *împămîntenire*) : cuvîntul *cetăţean* anticipînd o condiţie recunoscută numai de la Adunările ad-hoc (1857), temporar realizată în 1848 (astfel, un gazetar al vremii invită pe boieri să lepede „blestematul nume de aristocrat", să primească, prin noul botez, numele de *cetăţean* şi să vină să facă „o obştească horă" [8]), sau fiind folosit din motive demagogice (cuvîntul lui Mihail Sturdza, la înscăunarea sa) ; cuvîntul *cetăţeniea* apărînd iniţial ca dubletă a lui *politiea* într-un *Nou testament* tipărit „cu voea şi blagoslovenia" episcopilor „Principatului Românііі" (1838, Smirna ; de la ed. a 3-a, 1855, Bucureşti).

În orînduirea capitalistă, în care egalitatea era mai formală, surprindem trei tendinţe : una, de a îmbunătăţi conţinutul termenului, restrîngîndu-i aplicarea la cei care puteau fi consideraţi în fapt cetăţeni (nu-

---

[3] *Codicele voroneţean*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981, p. 273 (aici, ca şi în citatele ce urmează, e vorba de traducerea unui text din *Faptele apostolilor*, XXII, 28) ; similar : *acea cetate (Apost.*, Braşov, 1563) ; înţelesul pare că a supravieţuit chiar în secolul XIX : *Eu cu multă cheltuială c e t a t e aceasta o am căpătat* (N.T., S-t Peterburg, 1817 — nu însă şi în *Biblia*, S-t Peterburg, 1819). Izolat, şi un calc : *o r a ş u acesta* (N. T., Alba Iulia, 1648). Înţelesul e păstrat azi doar în sintagma *drept de c e t a t e*.

[4] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, vol. I, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1965, p. 105.

[5] Înţelesul de „stat" a fost păstrat în publicistică (*Trăieşte pe pămînt, în c e t a t e a ta, cu oamenii vremii tale, acesta e singurul chip ca mîine să fii al tuturor c e t ă ţ i l o r* — G. Călinescu, *Cronicile optimistului*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1964, p. 248), ca şi în *Cetatea Vaticanului*.

[6] Petre Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, în idem, *Scrieri*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 95.

[7] Ioan Aurel Pop, *Consideraţii istorice asupra vocabularului politic din veacul al XVIII-lea în Şcheii Braşovului*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj-Napoca", XXIII, 1980, p. 232, 234.

[8] C., *Horă românească*, în „Pruncul român", I, 1848, p. 127—128.

mele lui — spunea Kogălniceanu la moartea lui Cuza — e binecuvîntat de *trei milioane de locuitori pe care i-a făcut c e t ă ț e n i*[9], fiind vorba de improprietăriții din 1864); alta, de a-i evidenția contradicția (discrepanța dintre condiția legală și cea reală), mai discret *([...] fieștecare c e t ă ț e a n ia cîte o leafă bună, toți într-o egalitate*[10]*)* sau mai fățiș *(—Îmi păreți indispus, domnule Om Politic[...] — Sînt scîrbit, domnule Mare C e t ă ț e a n [...]; [...] contingentele acestor viitori c e t ă ț e n i, cum sînt numiți măgulitor de domnii inspectori școlari la finele de ani[...]; strădania cîtorva rînduri de mai mult sau mai puțin c e t ă ț e n i*[11]*)*; a treia, de a constata degenerarea termenului[12], ceea ce-l face pe Petru Groza, într-un moment al luptei sale politice, să-l condamne: *Solidaritatea c e t ă ț e n e a s c ă a murit. Vine o lume nouă, oameni noi. Lozinca nouă care va ține locul „c e t ă ț e a n u l u i" va fi „tovarăș"*.

În orînduirea socialistă, termenul rămîne — îl întîlnim folosit chiar de aceeași persoană[13] —, cu un conținut corespunzător noii condiții avute de persoana fizică în societate.

2. Î n ț e l e s u r i l e c u r e n t e a l e t e r m e n u l u i *c e t ă ț e a n*. Astăzi termenul *cetățean* e folosit în sensuri mai largi sau mai restrînse, astfel cum sînt definite în figura alăturată (numerotate de la I la V). I: *Aglaus, un c e t ă ț e a n foarte sărac, nu aparținea nici unei cetăți*[14]; II: *Curtea va fi alcătuită din cinsprezece membri, printre care nu pot fi doi c e t ă ț e n i ai aceluiași stat* (Statutul Curții Internaționale de Justiție, art. 2, traducerea oficială); III: în versiunea românească a unor convenții internaționale în care părțile nu fac deosebire între cetățeni (IV) și supuși; IV: *Copilul găsit pe teritoriul statului român este c e t ă ț e a n român dacă nici unul dintre părinți nu e cunoscut* (Legea nr. 24/1971, art. 6, al. ult.); V: *Din fragedă copilărie, viitorii c e t ă ț e n i trebuie să crească în spiritul hotărîrii de a pune mai presus de orice interesele țării*[15].

Legislația țării (și, în general, știința juridică) folosește termenul din ce în ce mai consecvent în înțelesul IV (pe care-l extinde și asupra persoanelor ce n-au în fapt capacitatea de a exercita drepturi politice, de exemplu copiii), înțelesul originar (V) preferînd a-l folosi completat de un calificativ (cetățean *activ*, cetățean *cu drepturi politice*).

Limba comună folosește substantivul *cetățean* și pentru a sublinia una din cele două laturi ale conceptului corespunzător: dreptul ori titlul de cetățean, evocat cu precădere în momente revoluționare și solemne

---

[9] Constantin C. Giurescu, *Viața lui Cuza vodă*, ed. a 2-a, București, Editura științifică, 1970, p. 461.

[10] I. L. Caragiale, *Opere*, vol. VI, București, Fundația pentru literatură și artă, 1939, p. 63.

[11] Tudor Arghezi, *Scrieri*, [București], Editura pentru literatură/Editura Minerva, f.a., vol. 14, p. 122; vol. 32, p. 130; vol. 14, p. 86.

[12] *Ibidem*, vol. 27, p. 150.

[13] Petru Groza, *Articole, cuvîntări, interviuri / texte alese*, București, Editura politică, 1973, p. 633 *(Dragi cetățeni, cetățene și tovarăși)*.

[14] Eugen Barbu, *Caiete*, în „Săptămîna", nr. 126 din 4 mai 1973, p. 2. În acest sens, v. și Aurel Ionașcu, în Traian Ionașcu ș.a., *Tratat de drept civil*, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1967, p. 159, n. 15.

[15] „Scînteia", nr. 8 946 din 23 octombrie 1971, p. 3, col. 3.

(C e t ă ț e n e, sîntem în regimul libertății, egalității și fraternității[16]*; Sînt c e t ă ț e a n al României socialiste!*[17]*)*; sau, dimpotrivă, obligația de cetățean, condiția comună, modestia *([...] în glumă, fireşte, cum sper că*

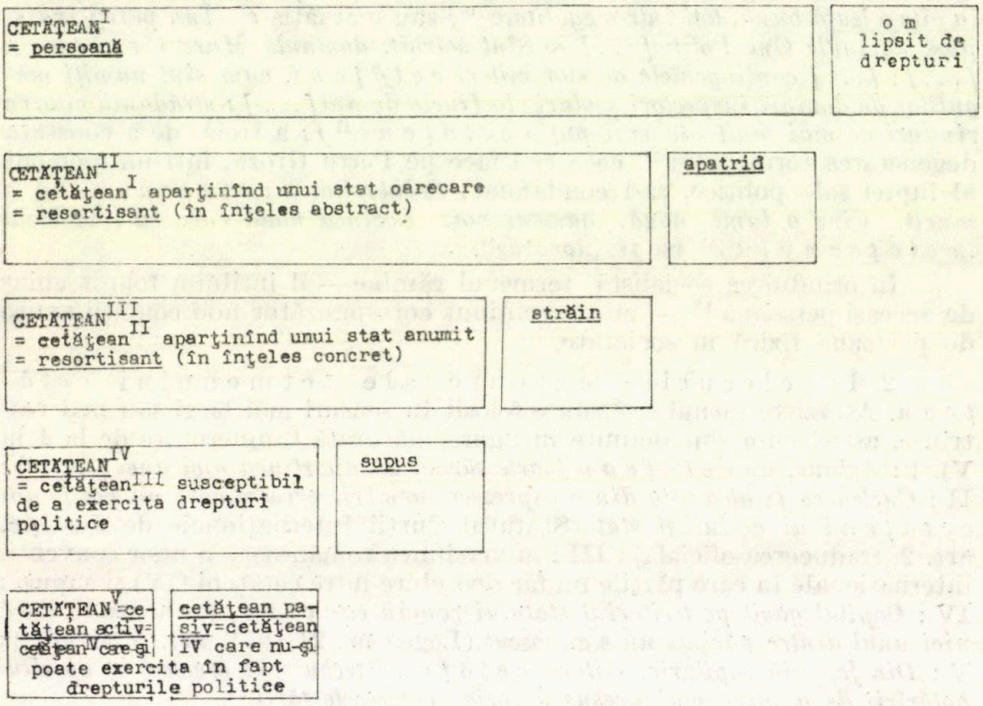

Semnificațiile termenului *cetățean* (dreptunghiurile din stînga) și antonimele lor (cele din dreapta). Sublinierile indică terminologia juridică recomandabilă.

ai băgat de seamă, măcar dumneata, c e t ă ț e a n fără pretenții, că alții, mai cu ifos, au priceput anapoda![18]*)*, ajungîndu-se chiar ca vocativul să fie folosit și în sens apostrofator (cf. DLRC).

3. Î n ț e l e s u r i l e t e r m e n u l u i *c e t ă ț e n i e* corespund exclusiv înțelesului IV al termenului *cetățean*. Din multitudinea definițiilor de juriști date cetățeniei se desprind clar două înțelesuri : unul, aparținînd perspectivei denumite de știința juridică *drept subiectiv*, pentru care cetățenia e calitatea unei persoane fizice de a fi membru al unui stat, de a avea drepturi politice, de a avea — cu alte cuvinte — calitatea de cetățean *(C e t ă ț e n i a se dobîndește pe data depunerii jurămîntului* — Legea nr. 24/1971, art. 15); al doilea, aparținînd perspectivei denumite de știința juridică *drept obiectiv*, pentru care cetățenia e relația juridică dintre cetă-

[16] I. L. Caragiale, *op. cit.*, p. 54.

[17] Moto la Nicolae Dragoș, *Cetățean al României socialiste — un titlu de onoare, de înaltă răspundere*, în „Scînteia", nr. 9 025 din 12 ianuarie 1972, p. 1, col. ult. (Cf. *Civis romanus sum!*)

[18] Romulus Vulpescu, *Pioneză*, în „Săptămîna", nr. 20 din 23 aprilie 1971, p. 9.

țean și stat, relație concretizată prin totalul drepturilor și obligațiilor cetățeanului și statului unul față de celălalt (de exemplu, în sintagma *instituția cetățeniei*).

4. Ceilalți termeni ai familiei *cetate*. Substantivul *concetățean* (al cuiva) „cetățean având aceeași cetățenie (cu cineva)" (*Căci nu cred să fi fost autoare mai timidă, afară de concetățeanca domniei sale, domnișoara Lucia Mantu[...], ca domnișoara [Otilia] Cazimir*[19]) reprezintă o formație comună limbii române (cf. *compatriot, consîngean*), ca și celorlalte limbi neolatine (it. *concittadino*, fr. *concitoyen* etc.).

Verbul *a încetăți* „a acorda cetățenia", în a cărui subfamilie intră și substantivul *încetățenire* (în DLR Laurianu—Massimu : *cetatianire*), e o formație proprie limbii române. Utilizarea sa în legislație a fost restrînsă de alte verbe : *a repatria* (pentru reîncetățenire) și, în trecut, *a recunoaște* (pentru încetățenirea românilor de origine), *a naturaliza* (pentru încetățenirea străinilor), *a emancipa* (pentru acordarea drepturilor cetățenești pămîntenilor apatrizi). Toate aceste verbe, în afară de *a recunoaște*, folosesc și formele reflexive.

Adjectivul *cetățenesc*, care califică ceea ce e propriu cetățeanului (*Îmi lipsește cu totul focul cetățenesc[...]*[20]), respectiv adverbul *cetățenește* (*Cu domnul D[...] publicitatea a fost cetățenește ingrată și intelectualmente enigmatică, trecînd de la injurie la calomnie și de la calomnie la insulta vulgară*[21]) — corespunzătoare, semantic, adjectivului *civilis* și adverbului *civiliter* — sînt, de asemenea, formații proprii limbii române. Limbile neolatine au reținut, în acest sens, adjectivul lat. *civicus* > it. *civico* etc., adus de la acestea și în românește (*civis*), ca sinonim cu *cetățenesc*.

Mai trebuie consemnat și substantivul colectiv, derivat lingvistic comun, *cetățenime* „totalitate a cetățenilor". Și aici, termenul de bază (*cetățean*) poate avea fie înțelesul de „orășean", deci „totalitate a orășenilor" (în care e prins de DLR, inclusiv ediția Laurianu—Massimu), fie înțelesul — originar și totodată modern — de „totalitate a cetățenilor (statului)" : *[...] elementul orașelor se năruiește în el însuși și în locu-i se ridică Constituțiunea cetățenimei de stat* și *Ordinea socială a cetățenimei de stat este aceea în care oamenii în principiu sunt toți egali*[22] (precizarea *de stat* subliniază tocmai trecerea de la vechiul înțeles); *[...] dacă este mai bine pentru el* (pentru stat) *ca cetățenimea să fie de același neam sau mai multe*[23]. Termenul *cetățenime* îmi pare util și azi, el numind o categorie juridică fără alt nume (căci înseamnă altceva decît „populație (a țării)" — el excluzînd pe cetățenii străini stabiliți în țară și incluzînd pe cetățenii români aflați în străinătate).

---

[19] Tudor Arghezi, *op. cit.*, vol. 33, p. 86. Cele două autoare amintite erau ieșence, astfel că, aici, termenul are mai degrabă înțelesul de „concitadin".

[20] Gala Galaction, *Jurnal*, vol. I, București, Editura Minerva, 1973, p. 528. DLR înregistrează, din limba veche, și adjectivizarea substantivului *cetățean(ă)*, ceea ce, teoretic, ar putea avea loc și azi.

[21] Tudor Arghezi, *op. cit.*, vol. 32, p. 80.

[22] M. Eminescu, *Fragmentarium*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 202.

[23] Aristotel, *Politica*, în românește de El. Bezdechi, [București], Cultura națională, [1924], p. 100.

5. Metafore cu termenii familiei *cetate*. Ideea de apartenență, inclusă în termenii *cetățean — cetățenie — a (se) încetăți*, a dus la metafore de cea mai mare extindere :

— pentru *cetățean : cetățean al universului sau al Utopiei* [24] ; *A fost cetățeanul fără pereche în cea mai simplă artă și în cea mai rafinată, universal tocmai prin aceea de a fi curs în albia sa, ca orice adevărat fluviu* [25] ; *cetățean al lumii celor de 40 de ani* [26] ; *dreptul de cetățean al lumii a treia nu-l au[...] numai propozițiile adevărate, ci și cele false* [27] ;

— pentru *drept de cetate, de cetățenie : Cutare film mediocru poate conține momente-cheie inedite. Asta îi dă drept de cetate în istoria filmului* [28] ; *[...] scrierile lui îi dau dreptul de a figura în literatura noastră de filosofie a științei cu drept de cetățenie universală* [29] ; *Cînd coboram în București, am întîlnit un convoi funerar, am întîlnit, adică, suita unuia care venea să ceară drept de cetățenie în orașul pe care îl vizitasem* [30] (reminiscența celor două înțelesuri ale cuvîntului *împămîntenire :* „înmormîntare" și „dobîndire a cetățeniei") ; *[...] cea mai anostă trăncăneală a celor mai jalnici adepți ai teoriei circulației banilor a primit drept de cetățenie[...]* [31] ;

— pentru *încetățeni(re) : lipsa garnizoanelor romane[...] contribuia și ea la neîncetățenirea zeului* [32] ; *[...] el însuși, în focul luptei, exclusese cu prea multă asprime cuvinte de forme străine prin origină, dear ce priimiseră marea încetățenire pe care o dă timpul* [33] (legătură cu vechea instituție a marii împămînteniri) ; *încetățenirea trainică a legalității și a ordinii de drept și încetățenirea dreptului de decizie și de control al poporului* [34].

Ultimul exemplu consemnează reîntoarcerea termenului, cu sens lărgit, în literatura politico-juridică, unde se folosește deopotrivă și înțelesul de plecare, — de unde necesitatea grijii de a evita, în această materie, ambiguități sau situații stilistic nedorite.

6. Omonimii și sinonimii. Fără îndoială că evoluția etimologică oferă, semantic, și paradoxuri : lat. *civitas* ajunge, prin forma *cetate*, fortăreață, în timp ce lat. *civilis* ajunge *civil*, termen care numește tocmai pe cel ce nu e militar ; iar în sintagma *drept civil*, cuvîntul ajunge

---

[24] Tudor Arghezi, *op. cit.*, vol. 31, p. 311.
[25] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 338 (despre M. Sadoveanu).
[26] Dumitru Popescu, *Biletul la control!*, eseuri, [București], Editura tineretului, [1968], p. 6.
[27] Cornel Popa, în *Existență / cunoaștere / acțiune*, București, Editura științifică, 1971, p. 84.
[28] D. I. Suchianu, *Cinematograful, acest necunoscut*, I, Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 187.
[29] Octav Onicescu, în M. Eminescu, *op. cit.*, text pe supracopertă.
[30] Gala Galaction, *op. cit.*, p. 126.
[31] Karl Marx și Friedrich Engels, *Opere* (traducere), vol. 29, București, Editura politică, 1968, p. 127.
[32] D. Tudor, *Vicus Qvintionis (trei inscripții latine inedite)*, în „Studii și cercetări științifice" (Iași), II, 1951, fasc. 1—2, p. 506.
[33] Al. Macedonski, *Evoluțiunea limbei române*, în „Forța morală", I, nr. 2 din 4 nov. 1901, p. 3 (despre Eliade).
[34] Ion Mitran, *Spirit creator în construcția socialistă*, în „Revista de filozofie", XVIII, 1971, p. 387—388.

chiar să califice relațiile dintre particulari în care statul nu intervine (decît cel mult ca „persoană civilă", adică nefăcînd uz de atributul său de suveran).

Aflăm chiar înțelesuri contrare pe plan sincronic. Astfel, formațiile *cetățean de onoare* și, corespunzător, *cetățenie de onoare* — a(l) unui stat, ca și a(l) unei localități — au valoare de titlu onorific acordat unui străin de țară, respectiv de localitate (în legislație), și totodată de epitet calificativ al cetățeanului român (localnicului) cu deosebite realizări obștești *(să fii un cetățean de onoare al scumpei noastre patrii* [35]*)*; tot astfel, formația *drept de cetățenie* poate însemna fie „dreptul la o (anumită) cetățenie", fie „dreptul de a exercita drepturi politice, constituționale (în statul al cărui resortisant ești)" [36].

Întîlnim, pe de altă parte, sinonime ale termenilor *cetățean (pămîntean, indigen, național* (în sintagma *național român)*, *supus* ori *sudit)*, *cetățenie (politie, indigenat, naționalitate, supușenie* ori *suditență)*, *a încetăteni (a împămînteni, a naturaliza)*, dar care, cu timpul, au ieșit din uz, ori și-au precizat alte înțelesuri, proprii lor [37]. De asemenea, de la țară la țară, numele însuși al poporului poate desemna pe cetățeanul respectiv : *cetățean al României* sau *cetățean român* poate fi exprimat și prin *român*, mai ales cînd din context n-ar putea rezulta alt sens (cel de origine română, cel aparținînd naționalității române, cel aparținînd comunității lingvistice românești) [38]; au existat în trecut situații cînd legiuitorul a tolerat sau chiar a cultivat ambiguitatea [39], situație deosebit de nocivă în cazul nostru.

7. Formule de adresare. Ne mai rămîne să adnotăm termenul *cetățean* ca formulă de adresare. Formulele de adresare se împart, semantic, în două mari grupe : 1) termenul de adresare desemnează calitatea adresantului fără referire la calitatea celui care se adresează *(cetățene, (cu)coane, domnule, Excelența Voastră, Sire* etc.), calitatea desemnată putînd fi — pe plan social — egală cu a celui care se adresează (evidentă cînd adresantul se adresează, la rîndu-i, prin aceeași formulă) sau neegală, ierarhică (de superioritate ori de inferioritate); 2) termenul de adresare precizează calitatea ambilor interlocutori din punctul de vedere al relației sociale dintre ei, fie de neegalitate, într-un sens sau altul *(părinte — fiule, unchiule — nepoate, stăpîne — slugă* etc.), fie de egalitate *(frate*, f. *soră*, și *vere* — extinse în afara cercului familial, cele dintîi uzuale în relațiile monahale; *prietene; tovarășe* — folosit în trecut în relațiile vieții economice, preluat de mișcările muncitorești, azi extins, prin lege,

---

[35] Comitetul ... al Uniunii Tineretului Comunist, Felicitare de majorat, U.T.C., f.a.

[36] Paul Negulescu, *Tratat de drept administrativ*, vol. I, ed. a 4-a, fasc. 2, București, 1934, p. 496, n. 1.

[37] Pentru acești termeni, v. teza mea de doctorat *Cetățenia română*, 1973, passim ; pentru termenul *resortisant* (menționat și definit în figură), v. lucrarea mea *L'institution de la citoyenneté*, în „Recherches sur l'histoire des institutions et du droit", VI, 1981, p. 94.

[38] În drept, „prin *român* se înțelege nu originea de sînge a unui individ, ci statutul politic al său" (Cas. II, decizia 97/1873 (14 mai)), adică „cetățenia" (v. „Buletinului hotărîriloru Curții de Cassațiune", XII, 1873, partea II, p. 100 (nr. 42)) ; totuși, în viața publică s-a folosit și sensul celălalt, tinzînd către oficializare (v. semnalarea din Tudor Arghezi, *op. cit.*, vol. 31, p. 133) și chiar oficializat între 1940 și 1944.

[39] A. Lascarov-Moldovanu și Sergiu N. Ionescu, *Constituțiunea României adnotată...*, București, Editura tipografiei „Curierul judiciar", 1925, p. 16—23 (dezbaterea articolului 5).

la toate relaţiile oficiale dintre cetăţeni [40]; substantivele *compatriot* şi *concetăţean* le-am întîlnit, la vocativ, numai la plural).

Evident că evoluţia socială duce la schimbarea înţelesurilor, răsturnînd uneori semnificaţia originară a cuvîntului. Acesta este, parţial, şi cazul titlului *domn*, care — paralel cu semnificaţiile pozitive pe care le prezintă, în continuare, unele din utilizările lui (referinţe la trecut, formule de adresare către străini ori de referire la aceştia), cu un oarecare proces semantic de generalizare, în mediul urban, a titulaturii (pe măsura democratizării vieţii sociale) sau cu utilitatea, în viaţa particulară, a derivatelor *doamnă* şi *domnişoară*, prin aceea că ele adaugă titlului o distincţie de stare civilă *(femeie* şi *fată* distingînd numai biologic) — a căpătat semnificaţii negative : pe de o parte, prin uzură (vocativele *domn'e*, *dom'le* şi *domnu'* [41]*)*; pe de alta, prin încărcătura istorică a înţelesului său, contrară obiectivelor societăţii socialiste, ceea ce a determinat pe legiuitor să-l înlăture, înlocuindu-l, în relaţiile dintre cetăţeni, în principal prin termenul *tovarăş* — care, de la apariţia lui, a pus accentul pe acţiunea comună, în condiţii de egalitate materială — şi în subsidiar cu termenul *cetăţean*.

8. Încheiere. Am socotit important să ne oprim la termenii ce compun familia cuvîntului *cetate* nu numai pentru a relata datele lor lingvistice, etimologice şi semantice (uneori neprinse de dicţionarul Academiei), ci şi pentru a le corela cu evoluţia raportului fundamental dintre individ şi societatea organizată politico-juridic, unii termeni din această familie exprimînd tocmai înlăturarea inegalităţilor juridice dintre membrii unei societăţi, a exploatării omului de către om.

Octombrie 1981 *Bucureşti, Aleea Ornamentului nr. 4*

---

[40] Cf. Ion Felea, *Tovarăş — un cuvînt de tradiţie*, în „Magazin istoric", XII, nr. 3 (132) din martie 1978, p. 32 ; v. şi lucrarea mea *Dreptul şi limba — Ştiinţa dreptului şi lingvistica*, în „Studii şi cercetări juridice", XXVI, 1981, p. 256.

[41] Mai exact, are loc aici, la vocativ, o derivare semantică, marcînd lipsa de consideraţie, prin folosirea elidării : căci tot acela care folosea *domnule* faţă de o persoană a folosit, concomitent, o formă elidată faţă de alta, în funcţie de gradul de consideraţie pe care li-l acorda şi de raportul social dintre interlocutori.

BINEÎNȚELES, NU *BUNÎNȚELES!*

DE

LAURA VASILIU

Într-o emisiune radiofonică din 5 august a.c., într-o discuție (între o profesoară și o elevă) menită să stabilească dacă anumite cuvinte și forme sînt sau nu literare, a fost condamnată formația **bun***înțeles* în favoarea lui **bine***înțeles*. Sancționarea lui *bunînțeles* s-a făcut în urma constatării că nu apare în DEX, în timp ce *bineînțeles* apare.

Desigur, recomandarea este corectă și de asemenea corectă este recurgerea la un dicționar normativ în vederea obținerii de informații privitoare la statutul stilistic al unor cuvinte și forme. (Mai potrivit în acest caz ar fi fost însă DOOM, ultima lucrare normativă, care dă indicații specifice pentru aspectele formale ale cuvintelor.) Dar în principiu, pentru ca o recomandare să aibă șansa de a fi aplicată, e bine ca ea să fie însoțită de explicații: de explicarea rațiunilor care au condus la alegerea unei variante în favoarea alteia (în cazul variantelor regionale, învechite, pretențioase etc.) sau de specificarea motivelor pentru care o anumită formă e (considerată) greșită.

Or, cazul lui *bunînțeles* e tocmai acesta din urmă. Adică nu e vorba de o variantă, regională, populară ori învechită, a lui *bineînțeles*, ci de o formație **greșită,** apărută, probabil, sub influența adverbului-propoziție apropiat ca sens *bun* „bine, da, așa" [1] asupra adverbului *bine* din *bineînțeles* „se-nțelege, desigur, firește" [2]. Influența menționată a putut să fie favorizată de un eventual fenomen de contaminare cu expresiile *de la* **bun** *început*, **bun** *rămas*, **bun** *venit*. În aceste expresii, adjectivul *bun* însoțește — conform normei de distribuție a adjectivelor — un supin substantivizat (omonim cu participiul). În adverbul compus *bineînțeles*, participiul cu sens verbal e determinat de adverbul *bine* — conform cu norma de distribuție a adverbelor. E posibil ca identitatea de formă dintre participiu și supin să fi favorizat înlocuirea lui *bine* cu *bun*.

În aceste condiții, în formația *bunînțeles*, care nu reproduce structura adverbului compus *bineînțeles* (adverb modal care determină participiul următor [3], structură calchiată după fr. *bien entendu* [4]), se substituie *bine* prin *bun*, care în contextul lui *înțeles* nu poate fi interpretat decît ca adjectiv. Dar, după cum s-a văzut, adjectivele și adverbele au distribuție diferită, deci nu sînt substituibile. Iar adverbul *bun* nu poate apărea în funcție de determinant; el apare numai ca răspuns într-un dialog [5], avînd funcție de propoziție independentă.

---

[1] DEX, s. v. *bun, -ă* X.

[2] DLRC, s. v. *bineînțeles*.

[3] Cf. FC I 222.

[4] Cf. DEX, s.v. *bineînțeles*.

[5] „Exprimă o aprobare sau face trecerea, aprobativ, de la o idee la alta", DLRC, s.v. *bun*[1] adv.

Aşadar *bunînţeles* are structura adjectiv+substantiv şi ar trebui să însemne, aproximativ, „sens potrivit, corespunzător etc.". În mod evident, această structură e total diferită de structura morfosintactică a lui *bineînţeles* (vezi mai sus) şi, implicit, de sensul acestuia. De aceea întrebuinţarea lui *bunînţeles* în locul lui *bineînţeles* e greşită.

August 1983

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, str. Spiru Haret nr. 12

CU PRIVIRE LA STATUTUL FONOLOGIC AL PALATALELOR *k'*, *g'* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

VICTOR IANCU

Pînă la apariţia *Fonologiei limbii române* a lui Em. Vasiliu, în 1965, consoanele *k'*, *g'* din cuvinte ca *unchi*, transcris fonologic /unk'/, *cheamă* /k'amă/, *gheaţă* /g'aţă/, *priveghi* /priveg'/ au fost interpretate invariabil ca foneme independente de oclusivele velare *k*, *g* [1]. Em. Vasiliu, în lucrarea citată, afirmă pentru prima dată în lingvistica noastră că palatalele *k'*, *g'* trebuie interpretate nu ca foneme independente, ci ca alofone ale velarelor *k*, *g*, găsindu-se cu acestea în distribuţie complementară. În cuvinte ca [k'amă, k'ar, g'aţă], consoanele *k'* şi *g'* trebuie interpretate difonematic, respectiv ca [ke, ki, ge]. Există însă şi unele ezitări. Cuvintele *ke+amă*, *ki+ar*, *ge+aţă* sînt încadrate între paranteze colţuroase (ceea ce corespunde unei descrieri fonetice) şi nu între paranteze drepte (descriere fonologică) [2]. De altfel, Em. Vasiliu va reveni, el însuşi, asupra acestei interpretări, în 1968 [3], reafirmînd, cu argumente convingătoare, statutul de foneme independente pentru *k'*, *g'* din limba română.

În 1979, I.T. Stan [4] propune din nou, de astă dată cu o argumentare amplă, statutul de alofone pentru palatalele sau palatalizatele *k'*, *g'* în raport cu velarele *k*, *g*. De fapt, de aici şi porneşte discuţia. Constatînd că în ultimele secole în limba română au pătruns foarte multe cuvinte ce conţin secvenţele *che* [k·e], *chi* [k·i], *ghe* [g·e], *ghi* [g·i], I. T. Stan subliniază, pe bună dreptate, că nu tot ce se transcrie astăzi /k', g'/ reprezintă o palatală, ci, dimpotrivă, în cele mai multe cazuri, e vorba de o velară palatalizată „suplimentar" (intranzitiv, în altă terminologie [5]). În cuvintele *chit*, *chefir*, *ghid*, *chin*, *chenzină*, consoanele iniţiale nu cunosc un grad de palatalizare mai mare decît iniţialele din *mit*, *zefir*, *vid*, *lin*, *benzină*.

Nu ştiu dacă lucrurile stau **exact** aşa. O confirmare sau o infirmare a aserţiunii de mai sus ni le pot da numai aprofundate cercetări de fonetică

---

[1] Cf. *Gramatica limbii române*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1954, p. 72 ; Al. Rosetti, *Introducere în fonetică*, Bucureşti, 1957, p. 40 şi 56 ; E. Petrovici, *Problema moştenirii din romanica comună a corelaţiei palatale a consoanelor în limba română*, în SCL, VII, 1956, 3—4, p. 163—169 ; Em. Vasiliu, *Asupra corelaţiei de muiere a consoanelor în limba română*, în SCL, VIII, 1957, 1, p. 49—54.

[2] Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965, p. 112—123.

[3] Vezi Em. Vasiliu, *Consoanele /k', g'/ în sistemul fonologic românesc*, în SCL, XIX, 1968, 5, p. 561—564.

[4] Vezi articolul său *Probleme fundamentale ale fonologiei româneşti. k', g' foneme? Implicaţii morfologice*, în LR, XVIII, 1979, 5, p. 531—544.

[5] Vezi discuţia pe această temă la Victor Iancu : *Palatalizarea consoanelor : definirea fenomenului şi probleme de terminologie*, în LR, XVII, 1968, 3, p. 229—239, sau *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Timişoara, 1975, p. 11—22.

experimentală. Dar este, oricum, limpede că rostirea literară românească cunoaşte în aceste contexte consoane palatalizate intranzitiv şi nu palatale sau consoane palatalizate tranzitiv (mutativ).

Alta este situaţia în *chiar* [k'ar], *cheamă* [k'amă], *gheaţă* [g'aţă]. Firește că şi aici e nevoie de cercetări de fonetică experimentală pentru a se vedea dacă interpretarea justă este cea de mai sus sau [k·i̯ar, k·e̯amă, g·e̯aţă].

Descrierile fonetice exacte ne sînt de un mare ajutor în operaţiunea de stabilire a statului fonologic al diverselor sunete. Dar nu şi suficiente. E ceea ce afirmă şi I. T. Stan chiar la începutul articolului său [6].

Pentru a putea evalua just valoarea fonologică a unui sunet, e necesar să se examineze comportamentul său „în lanţul vorbirii", raporturile sale distribuţionale cu alte sunete, rolurile lui morfologice etc. În ceea ce le priveşte pe *k'* şi *g'*, realitatea lingvistică nu este tocmai simplă. I. T. Stan porneşte de la convingerea fermă că *k'*, *g'* sînt alofone ale velarelor *k*, *g*, aşa precum consoanele palatalizate intranzitiv din *pier*, *fier*, *miel* sînt alofone ale neutrelor (sau durelor) respective: *p*, *f*, *m*. „Ce deosebire există între rostirea cons. + *iot* din (să) [pi̯ară], [fi̯ară], [zbi̯ară] şi [ki̯ar]? sau între cons. + *e* din [te̯amă], [se̯amă], [ze̯amă] şi [ke̯amă]?" se întreabă autorul articolului citat [7].

Ca să răspundem la această întrebare, ca şi la altele de acest fel pe care şi le pune I. T. Stan, este necesar să examinăm lucrurile pe îndelete, fără grabă şi fără idei preconcepute. Este adevărat că în condiţiile actuale, cînd evasiunanimitatea lingviştilor noştri se situează pe poziţiile fonologice ale acad. Al Rosetti [8] sau cel mult oscilează între acestea şi sistemul Graur—Rosetti din 1938, considerarea lui *k'* şi *g'* ca alofone ale velarelor nepalatalizate corespunzătoare este mai mult decît tentantă. Dar de aici şi pînă la dovedirea acestui statut drumul e lung şi greu de străbătut.

În cele ce urmează, îmi propun să examinez cîteva dintre argumentele folosite de I. T. Stan în 1979 pentru statuarea palatalelor (sau palatalizatelor) *k'*, *g'* ca alofone ale velarelor *k*, *g*.

Mă voi referi întîi la acelea care nu dovedesc nimic sau care ar putea fi folosite şi pentru exprimarea unor păreri contrare.

1. „Fonologic, pe baza opoziţiilor, aplicînd legea comutării se evidenţiază suficient de clar statutul fonologic al velarelor româneşti *k*, *g* urmate de *e*, *i*". Urmează un foarte mare număr de exemple:

k — ţ: *chin* — *ţin* /kin/ — /ţin/

k — ø: *chiar* — *iar* /ki̯ar/ — /i̯ar/

g — t: *ghindă* — *tindă* /gindă/ — /tindă/

g — ğ: *ghem* — *gem* /gem/ — /ğem/. Ce dovedesc aceste exemple? În ceea ce priveşte disputa noastră, nimic. Raportul de comutare se poate

---

[6] Vezi *art. cit.*, p. 531.

[7] I. T. Stan, *art. cit.*, p. 537.

[8] Expuse în multiple ocazii şi mai ales în disputa cu E. Petrovici. Dintre lucrările acad. Al. Rosetti pe această temă, citǎm aici două: *Despre consoanele palatalizate şi consoanele muiate*, în SCL, VI, 1955, 3—4, p. 199—207; *Consideraţii asupra fonologiei istorice a limbii române*, în SCL, XV, 1964, 6, p. 703—710.

realiza exact în aceleaşi condiţii şi înlocuind pe k şi g din exemplele citate cu *k'*, *g'* :

k' — ţ : *chin — ţin* /k'in/ — /ţin/
k' — i : *chiar — iar* /k'ar/ — /iar/
g' — t : *ghindă — tindă* /g'indă/ — /tindă/
g' — ğ : *ghem — gem* /g'em/ — /ğem/.

2. „În interpretarea de pînă acum, cuvintele *urechea*, *perechea*, *ridichea* etc. erau transcrise [urék'a, perék'a, ridík'a], deci cu consoană moale + *a* articol hotărît.

Şi în acest caz se constată o anomalie. La singular în cuvintele *vulpe*, *carte*, *parte*, ca şi în *ureche*, *pereche*, *ridiche*, apare, indiferent de consoana premergătoare, vocala *e* necontestată de nimeni. Forma articulată se realizează, cum bine se ştie, prin adăugarea articolului hotărît *a* la forma nearticulată, deci *vulpe* + a = *vulpea*, *carte* + a = *cartea*.

Atunci unde dispare *e*, dacă în [sic !] cuvintele *ureche* + a = *urechea*, *pereche* + a = *perechea*, *ridiche* + a = *ridichea* se susţine a fi transcrise [urek'a, perek'a, ridik'a]? Anomalia este evidentă şi rezolvarea se găseşte numai în admiterea lui [e̯a] după consoana [k], urmînd a transcrie, la fel ca şi în celelalte situaţii, astfel : [urek̂e̯a, perek̂e̯a, ridik̂e̯a], cum e « normal » să fie în limba română". În acest fragment ne întîmpină de la început o gravă „anomalie", ca să folosesc termenul colegului I. T. Stan. În analiza de tip sincronic noi nu putem să facem total abstracţie de diacronie. Cuvintele vechi şi cu deosebire cele păstrate din latină şi-au dobîndit structura actuală pe calea unei evoluţii îndelungate. Aşadar, nu *pereche* + a, ci *paricula* + illa > *păreacl̆ă* + a > *păreacl'ea* > *păreachea* > *părechea* > *perechea*.

Acum, conform descrierii lui I. T. Stan[9], antepenultima formă ar trebui interpretată ca [părc̆akic̆ea], iar penultima [părekic̆ea]. Dacă pe ultima o transcriem [perek̂e̯a], ne întrebăm unde a dispărut *i̯* şi de ce? Şi încă o întrebare : cum a dispărut *i̯* nu putea să dispară şi *e̯*? În acest din urmă caz *perechea* ar urma să fie transcris [perek'a], nu [perek̂e̯a], cum propune I. T. Stan.

3. „Dintre alternanţele vocalice caracteristice limbii române sînt şi *e/ea*, ca în exemplele : *seri—seară*, *gene—geană*, *să merg — să meargă*, *semnez—semnează*, *leg—leagă*.

Această alternanţă, considerăm noi, este valabilă peste tot în limba română, indiferent dacă e vorba de altă consoană sau *k*, *g*. Aplicînd această lege la următoarele cuvinte, vom avea *ghete—gheată* [gete] — [ge̯ată]; *gheţar—gheaţă* [geţar] — [ge̯aţă]; *chem—cheamă* [kem] — [ke̯amă]; *să ochesc — să ochească* [okesc] — [oke̯ască]". Las la o parte faptul că alternanţa *gene—geană* este identică cu *seri—seară* numai pentru cine acceptă sistemul fonologic propus de E. Petrovici[10]. Altfel : [seri] — [se̯ară] (fonologic/seri—seară/) şi [ğene] — [ğană] (/ğene/ — /ğană/). Problema este însă aici alta. De unde obţinem noi formele *gheaţă* [ge̯aţă] şi *cheamă*

[9] Vezi *art. cit.*, p. 537.

[10] În atîtea cunoscute studii ale sale, vezi, spre exemplu, *Fonemele limbii române*, în LR, V, 1956, 2, p. 26—37, şi *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în CL, II, 1957, p. 97—126.

[kęamă]? Conform descrierii lui I. T. Stan, de la latinești le *glacies* (lat. vulg. *glacia)* și *clamat* ar trebuie să ajungem la *ghiață* [giață], *chiamă* [kiamă]. Alternanța e deci pentru aceste două *e/ia* și nu *e/ea*. Intrate ulterior în limbă (sau formate ulterior pe teren românesc), celelalte forme citate de I. T. Stan ar fi trebuit să se adapteze sistemului existent. Deci și în *ghete—gheată* am avea tot *e/ia* și nu *e/ea*, ceea ce, evident, nu mi se pare o soluție acceptabilă în lumina celor spuse despre *seri—seară*, *leg—leagă*.

4. Modul în care au fost asimilate sunetele franceze *ö* și *ü* (ca și cele turcești, de altfel) în limba română constituie un argument în defavoarea tezelor lui I. T. Stan. Se știe că *eur* din franceză a devenit *or* în română, iar *u* [ü] s-a transformat în *u* sau *i*. O spune și I. T. Stan: *générateur* > *generator*, *coiffeur* > *coafor*; *coiffure* > *coafură*, *amuser* > *amuza*. Însă imediat adaugă: „Dar nu se poate nega faptul că *ö* din franceză a dat în românește și [io], iar *ü* a dat [iu], de exemplu fr. *liqueur* > rom. [likior] *lichior*; fr. *büro* [sic!] > rom. *biurou* > *birou*...". De ce „nu se poate nega[...]"? Ca să ne iasă descrierea propusă anterior? Nu este mai logic să susținem că peste tot *eur* a dat *or*, iar *u* [ü] s-a prefăcut în *u*, respectiv *i*? Deci: *liqueur* > [lik'or] — *lichior*, *curette* > [k'uretă] — *chiuretă*, precum *moteur* > *motor*, *dur* > *dur*. Forma *biurou*, citată de I. T. Stan, nu e românească. E o formă de tranziție, neadaptată încă, iar rostirea exactă este nu [biurou], ci [büro] sau [bürou]. O să ni se spună că *ü* nu există în sistemul fonologic românesc. Sigur, nu există. Dar în cuvintele străine pronunțăm acest sunet: *Dürer*, *München*, *Hugo*. Cînd se pronunța cu *ü*, cuvîntul de care ne ocupăm nu era încă întru totul un cuvînt românesc.

Cît privește cuvintele turcești ce conțineau sunete similare *(ö* și *ü)*, ele au un comportament asemănător în limba română: *ö* > *o*, *ü* > *u* sau *i*. Numai după *k'*, *g'* devin *io*, *iu*: *chioșc* transcris de I. T. Stan [kiošk], *ghiol* [giol], *ghiulea* [giuleá]. Că există și transformarea [ü] > [iu] ne-ar dovedi-o și mai concludent cuvintele *lüle* și *püskül*, devenite în română *liule* [liule] (unde este accentul? — n.n.) și *piuscul* [piuskul]. De unde au fost excerptate aceste cuvinte? Printre cele 50 000 de cuvinte ale DEX ele nu figurează. Să rămînem deci la concluzia (singura valabilă) cu turcește *ö* și *ü* devin [io] și [iu] numai cînd sînt precedate de *k'*, *g'*. Or, aici cel puțin tot atît de plauzibilă este și interpretarea *k'* + *o*, *g'* + *u*: [k'ošk], [g'ulea] sau [g'ul'a].

În argumentarea lui I. T. Stan sînt însă și lacune mult mai mari decît cele semnalate pînă aici. Ba și greșeli, care, firește, compromit afirmațiile pe care autorul își propune să le argumenteze.

1. Pornind de la adevăratul că *l'* dintr-o perioadă veche a istoriei limbii noastre s-a prefăcut în *i* *(l'epure* > *iepure)*, I. T. Stan afirmă că același tratament l-a suferit și *l'* din grupurile *cl'*, *gl'*. Deci *clarus* > *cl'ar* (de fapt, *cl'aru* — n.n.) > [kiar] — *chiar*; *oculus* > *ocl'u* > [okiu] — *ochi*. Iarăși, o scăpare: *ochi* se transcrie fonetic [okiu]? Sau aici ne-am împotmolit, venindu-ne greu să spunem că la finala de cuvînt poate exista un *iod* postconsonantic, lucru de altfel cu totul anormal pentru limba română? Căci, după logica lui I. T. Stan, *ochi* trebuie transcris, fonetic, [oki]. Ce ne facem însă cu *chemare*? După aceeași logică ar trebui să avem [kiemare] < *cl'emare*. Aici, ne spune I. T. Stan, s-a trecut la [ke] sub influența împrumuturilor de tipul *chenzină*. Pentru limba veche avem do-

vada că se rostea [kiemare] : vezi grafiile chirilice cu *i* după *k*. Dar oare acest *i* nu putea nota și palatalizarea consoanei precedente? [11] Așadar soluția propusă de I.T. Stan are nevoie de amendamente la fiecare pas : să admitem un *iod* final postconsonantic, să admitem influența fonetismului unui neologism asupra fonetismului vechi și așa mai departe. De ce nu am accepta soluția mai firească : în toate contextele *cl* >*cl'* >*k'*? Cît privește „dispariția" lui *i̯* provenit din *l'*, faptul este perfect explicabil. Întotdeauna cînd a palatalizat mutativ o consoană, *i̯* (indiferent de proveniența lui) a fost absorbit de respectiva consoană palatală. Și asta nu numai în română, ci și în alte limbi romanice : lat. *vinea* > lat. vulg. *vinia* >it. *vigna* [viña], fr. *vigne* [viń]; lat. *tilium* >lat. vulg. *tiliu(m)* > it. *tiglio* [til'o]; lat. clas. *talio* > lat. vulg. *talio* > rom. com. *tal'u* > dr. *tai̯*; lat. clas. *sĕdĕo* > lat. vulg. *siedio* > rom. com. *ședzu* > dr. reg. *șez*. De ce n-am admite atunci că *i̯* a fost absorbit de *k'* și *g'* ajunse consoane palatale? Procesul a trecut deci prin faza *ki̯*, *gi̯* (sau *k'i̯*, *g'i̯*), dar nu s-a oprit aici, pentru că *i̯* a fost încorporat în palatala precedentă, ce era de aceeași natură cu el.

2. „Între paradigmele verbelor care conțin velarele *k*, *g* și cele ale verbelor care conțin alte consoane nu sînt deosebiri. Să luăm trei exemple : *a iubi*, *a ochi* și *a veghea* la *imperfect* : [iubeám...] și [okeám...], [vegeám...]". Sîntem nevoiți să-l întrebăm iarăși pe I. T. Stan : de unde a apărut [vegeám]? Mai exact, de unde un *e* aici? Pentru că *vegheam* provine din latinescul *vigilabam*. Or, după descrierea domniei sale, grupul *gl* se transformă în [gi̯], nu în [ge]. Deci lat. clas. *vigilabam* > lat. vulg. *viglaba(m)* > rom. com. *vegl'a* > dr. [vegia]. Nu este mai normal să socotim că de la *vegl'a* s-a trecut (e adevărat, prin faza [vegia]) la [veg'a], care apoi a fost scris, o dată cu introducerea alfabetului latin, cînd *veghia*, cînd *veghea*, iar ortografia actuală s-a oprit din motive morfologice la *veghea*? În ceea ce privește formele *iubeam*, *ocheam*, aici lucrurile stau altfel. Primul este un verb împrumutat din slavă. Intrînd în română, s-a adaptat sistemului morfologic românesc, formîndu-și imperfectul după modelul deja existent și care a fost păstrat din latină : lat. *audiebam* > rom. *auzea* + *m* (de la persoana I plural). La intrarea lui *ljubiti*, în română exista deci un imperfect în *ea* (sau, după E. Petrovici, în consoană palatalizată + *a*). Într-o situație similară se află și celălalt verb de conjugarea a patra citat de I. T. Stan : *a ochi*. Acesta s-a format pe teren românesc prin derivare de la substantivul *ochi*. Și el s-a adaptat la sistemul preexistent.

3. Pluralul *oriclae* dintr-o primă fază a latinei vulgare a devenit mai tîrziu *orecle*. De aici, rom. com. *ureacl'e*. Conform descrierii lui I. T. Stan, spre secolul al XVI-lea *ureacl'e* nu s-a putut transforma decît în [ureákie] și nu în [ureak'e], cum susțin cei mai mulți, sau în [uťak'e], cum a susținut E. Petrovici. Deci forma de plural era identică cu cea de singular. Apoi a apărut diferențierea. La plural s-a impus *-i* în loc de *-e* [12] și

[11] Pentru valorile lui *ĭ*, vezi A. Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, în SCL, XV, 1964, 4, p. 471—481.

[12] Vezi Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1961, p. 98—108, și Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 528—532 și 557.

astfel trebuia să rezulte [ureákii] sau, după monoftongarea lui *ea*, [urékii]. Ne întrebăm cum s-a putut ajunge de la această ultimă formă la [ureki], deci cu *i* şoptit sau pseudo *i*? În formele rezultate din descrierea lui I. T. Stan existaseră doi *i*, dar nici unul şoptit: un iod şi un *i* plenison. Presupunînd că *i* plenison, fiind final, s-a afonizat, mai rămîne *į* şi nu *i*. Aş spune că nu e corect să folosim o anumită descriere atunci cînd ne e utilă şi s-o părăsim cînd se întoarce împotriva ideilor noastre formulate „în laborator", înainte de examinarea realităţii lingvistice. Înfapt, aici lucrurile s-au petrecut mai simplu: lat. clas. *auriculae* (diminutiv de la *auris*) > lat. vulg. I *oriclae* > lat. vulg. II *orecle* > rom. com. *ureacl'e* > dr. [ureak'e] sau [ur'ak'e] > [urek'[1]] > [urek'] [13].

4. Împotriva opiniilor formulate de Em. Vasiliu în 1968, I. T. Stan nu aduce nici un argument, ci doar propune interpretări diferite. Aşadar, pînă la contraargumente (valabile), opiniile lui Em. Vasiliu rămîn în picioare.

Ajunşi la capătul acestei discuţii, care fără îndoială ar fi putut aborda multe alte laturi ale chestiunii, nu putem trage altă concluzie decît că statutul de foneme independente pe care-l au consoanele (palatale sau palatalizate) *k'*, *g'* n-a putut fi infirmat deocamdată. Ce va aduce viitorul, se va vedea. În stadiul actual al cercetărilor, se poate vorbi cel mult de un proces de depalatalizare pe care-l suferă *k'* şi *g'* în anumite cuvinte sau de faptul că *k'* şi *g'* se realizează nu numai ca palatale propriu-zise, ci şi ca velare palatalizate („suplimentar", intranzitiv). Sub raport fonologic, acestea rămîn însă variante ale palatalelor *k'*, *g'* şi nu ale velarelor (nepalatalizate). Fonetic, putem nota, aşa cum propune I. T. Stan, cu [k·], [g·] velarele palatalizate din *orchestră* [ork·estră], *gheretă* [g·eretă], dar prin aceasta ele nu încetează de a fi dependente de palatalele *k'*, *g'* notate fonematic ca atare: /k'/, /g'/.

Martie 1983

Facultatea de Învăţămînt Pedagogic
Baia Mare, str. Victoriei 76

[13] De la [ureak'e] la [urek'i] evoluţia ar fi putut fi dictată şi de omonimia singular — plural pentru că *oricla* tot la [ureak'e] duce.

PSEUDONIME

DE

AL. GRAUR

S-a răspîndit în timpul din urmă obiceiul de a considera drept pseudonime inițialele, sau chiar frînturile numelui, de exemplu *I.L.C.* pentru Ion Luca Caragiale sau *Tradem* pentru Traian Demetrescu. Am fost întrebat dacă e corect. Fără îndoială că nu, deoarece **pseudonim** înseamnă „nume fals", iar în inițiale sau în frînturi nu e nimic fals.

Adevărul este că nici pseudonimele autentice nu sînt totdeauna folosite cu intenția de a ascunde personalitatea autorului : ele se explică adesea prin dorința de a nu se pune prea mult în vedere numele autentic. Se înțelege totuși că cineva care publică multe articole în același periodic este recunoscut și atunci cînd notează la urmă numai inițialele, sau, cu atît mai mult, fragmente ale numelui autentic. Oricum, face prin aceasta dovadă de modestie.

Pe de altă parte, mai tîrziu, urmașii vor dori să știe cui aparține un articol semnat cu pseudonim : uneori e vorba de un punct de plecare pentru un curent sau pentru o atitudine. Deci e util să cunoaștem cui a aparținut pseudonimul. Din acest punct de vedere sîntem dotați cu ce ne trebuie : în 1973, regretatul Mihail Straje a publicat în Editura Minerva un *Dicționar de pseudonime*. Ce e drept, o asemenea lucrare nu este niciodată definitivă, nu numai pentru că se mai poate găsi într-o publicație mai veche un pseudonim care a scăpat autorului dicționarului, ci mai ales pentru că în fiecare moment apar pseudonime noi. Situația nu a rămas necunoscută lui Mihail Straje, care, înainte de a ne părăsi, a terminat o nouă ediție a dicționarului, în care intră numeroase date care lipseau din forma primă. Ar fi un lucru excelent dacă s-ar găsi mijlocul să fie tipărită.

Și în *Dicționarul de pseudonime* sînt trecute inițialele, dar autorul nu a greșit, căci, înainte de a le înșira, notează „a mai semnat", ceea ce e corect.

August 1983

București, B-dul Ana Ipătescu nr. 12

RODICA C. BOŢOMAN, DONALD E. CORBIN, E. GARRISON WALTERS, *Îmi place limba română*, Columbus, Slavica Publishers, 1981, 199 + IV p.

După *Modern Romanian* de James E. Augerot şi Florin D. Popescu [1], lucrarea recent apărută a prof. Rodica Boţoman, Donald E. Corbin şi E. Garrison Walters constituie un nou cîştig remarcabil în abordarea aplicativă a limbii române, datorat studierii ei în universităţile americane. Cartea constituie ceea ce americanii numesc „basic reader" — un manual (**nu** doar „culegere" !) de texte —, menit să servească, **alături de manualul introductiv** în structurile esenţiale ale limbii, ca principal instrument de lucru (în clasă) la un nivel elementar şi intermediar. Intenţia declarată a autorilor — profesori la Universitatea Statului Ohio, Columbus, unde s-a dezvoltat în ultimii ani cel mai extins program de limba română din întreaga zonă anglo-saxonă — este aceea de a „valorifica cele mai recente achiziţii pedagogice" într-un manual care să urmărească: (a) „îmbogăţirea progresivă şi constantă, dar echilibrată, a vocabularului"; (b) „stimularea curiozităţii" şi „furnizarea informaţiei culturale" necesare unei interacţiuni verbale (minimale) **reuşite** în mediul limbii ţintă (v. p.I). În pofida aparenţei modeste a obiectivelor, lucrarea profesorilor americani reţine atenţia, în primul rînd, prin concepţia fecundă pe care se întemeiază. Pe lîngă finalităţile lui strict didactice, interesul principal al acestui „manual" pentru cercetătorul şi profesorul de limbă română rezidă, credem, tocmai în modul în care autorii propun realizarea unei comunicări interculturale prin implicarea cîmpurilor şi structurilor semantice fundamentale ale limbii în contextul lor cultural. Dacă nu ne înşelăm, lucrarea constituie o primă încercare aplicativă sistematică în acest sens şi,în afara oricărei discuţii,ea constituie, credem, o probare peremptorie — în limitele obiectivelor urmărite— a eficacităţii unei abordări funcţional-culturale în predarea limbii, opuse obiectivismului abstract promovat de curentele pozitiviste dominante, încă, în lingvistica teoretică şi aplicată. Autorii pledează, de altfel, explicit, pentru acest mod de abordare, într-o serie de lucrări anterioare, iar cartea de faţă trebuie considerată ca o ilustrare concretă a acestei concepţii [2].

Îmi place limba română cuprinde 15 capitole, independente. Fiecare capitol este alcătuit dintr-un text care ilustrează o anumită „temă" de interes cultural, cu explicarea marginală, în engleză, a cuvintelor şi expresiilor cheie. „Tema" textului e reluată şi dezvoltată, apoi, din unghiuri multiple, în numeroase „activităţi" cu caracter practic, ce urmăresc o exersare cît mai eficientă a comunicării în limba română în sfera dată. La acestea se adaugă, uneori, note explicative asupra relaţiilor culturale implicate în texte şi activităţi, iar la sfîrşit un vocabular român-englez cuprinzînd întregul stoc lexical din volum (p. 144—199).

O evaluare analitică a lucrării s-ar putea efectua pornind de la modul în care autorii realizează obiectivele culturale fundamentale ce se impun în faţa unor instrumente didactice de această natură [3]. Vom sublinia doar cîteva aspecte relevante în această perspectivă.

Obiectivul primordial al stimulării unei „atitudini de curiozitate intelectuală faţă de cultura ţintă" [4] este urmărit şi atins, în mare măsură, chiar prin felul în care este concepută structurarea capitolelor şi, în primul rînd, a textelor. Textele sînt construite (!) de autori în intenţia de a încorpora informaţia culturală din unghiul de vedere specific al receptorilor : ele urmăresc să vină în întîmpinarea potenţialului de interes, a dorinţelor, credinţelor şi mentalităţii studenţilor, dar să realizeze, în acelaşi timp, şi scopurile instructive

---

[1] Seattle, University of Washington, 1971; avînd şi un al doilea volum colectiv de sinteze asupra diverselor compartimente ale limbii române, rămas — din păcate — doar multiplicat.

[2] Cf. de ex. : G. A. Jarvis, Th. Bonin, D. E. Corbin, D. Birckbichler, *Connaître et se connaître*, Holt, Rinehart & Winston, 1976; R. C. Boţoman, D. E. Corbin, *A Flexible Multi-Skilled Approach for Communication in Elementary Romanian*, în *Resources in Education*, E.I.M., Center for Applied Linguistics, Arlington, Virginia, 17 p. (şi în „Balkanistica", VI, 1980, p. 74—87).

[3] Cf., de ex., formularea sintetică a lui H. Ned Seelye, *Teaching the cultural context of intercultural communication*, în *Linguistics and Anthropology*, ed. M. Saville-Troike, Georgetown University Press, 1977, p. 249—255.

[4] P. I; vezi şi H. N. Seelye, p. 253.

și practice ale predării. Trebuie subliniat, înainte de toate, că profesorii americani reușesc preformanța rară de a evita tonul pedant standardizat sau neutru, deficitul de autentic și spontaneitate, sau efectul de artificial, de „contrafăcut", care însoțesc mai toate textele **construite** în manualele de limba română pentru străini[5]. În acest manual auxiliar, autorii probează că această metodă poate deveni dintr-un „rău necesar" — cum ne-am obișnuit s-o considerăm — un instrument de maximă eficiență în predarea limbii. Pentru a ne restrînge la cîteva ilustrări, menționăm, astfel, că noțiunile elementare privind specificul geografic, istoric și etnosocial al României sînt propuse în așa fel încît să se evidențieze clar imposibilitatea oricărei comunicări despre și în cultura țintă în afara lor (textele 1—3). Mai multe texte (4, 5, 6, 8) introduc tînărul american în unele din convențiile fundamentale care guvernează interacțiunea verbală în limba română, prin imaginarea unor contexte situaționale ce relevă, cu deosebit talent și umor, consecințe posibile ale nestăpînirii „codului" (convențiile și registrele de politețe, exprimarea implicării subiective, a afecțiunii și atitudinii axiologice, în situații comune, cotidiene, formale sau intrafamiliale). Două texte prezintă aspecte ale vieții românești actuale, din perspectiva pitorescului unor zone etnografice bine individualizate (*O seară la țară* [în Maramureș], p. 100—103 și *Între realitate și legendă*: *Dobrogea*, p. 131—135). Numai trei texte urmăresc captarea unor ecouri de natură istorică și folclorică în mentalitatea românească, și acestea fiind selectate și construite în raport cu unghiul de interes și punctele de reper anterioare ale studentului (*Pot stelele să vorbească?*, p. 79—85; *Vlad Țepeș „Dracul"*, p. 71—73; *O poveste cu haiduci*, p. 114—117). În sfîrșit, conținutul informațional de natură artistică și literară, care predomină de obicei în manualele de limba română pentru străini, apare redus, din aceleași rațiuni, la un singur text despre Brâncuși (p. 122—125) și cîteva note disparate despre Ovidiu, Bălcescu, Eminescu, Coșbuc, Bacovia, Peter Neagoe, Nicolae Grigorescu, George Enescu.

Evidențierea contextuală a conotațiilor culturale sau a conținutului semantic specific cultural al unui mare număr de lexeme și expresii românești este realizată, mai întîi, chiar la nivelul construcției textelor și apare reluată și amplificată, apoi, în activitățile practice bazate pe texte. O mare parte din acestea ar putea fi grupate, chiar, sub titlul de 'exerciții de contextualizare' (prin întrebări din text, comentarii dirijate, chestionare 'adevărat/fals', completări, „contextual quessing" etc.). Se urmărește, astfel, în primul rînd, relevarea distribuțiilor contextuale și frazeologice caracteristice pentru un mare număr de termeni uzuali, de circulație curentă (cca 15—20 într-un singur text, cf. p. 100—103). Două capitole sînt consacrate modului de structurare diferit, în română și engleza americană, a cîmpurilor semantice ale termenilor de exprimare a afecțiunii (cap. 6) și de circumscriere a activităților practice în sfera urbană și casnică (cap. 8). Apar contextualizate, de asemenea, un număr apreciabil de formule fixe și de expresii idiomatice fără echivalent în limba sursă. Același procedeu funcționează și pentru istorisme, care sînt în general evitate și se restrîng la un număr de termeni ca *voievod*, *haiduc*, *boier*, *moșie*, *ceată* etc. (cf. în special cap. 13).

Activitățile propuse nu se reduc la acest tip (de „contextualizare"), ci cuprind o varietate de exerciții pe care n-am mai întîlnit-o pînă acum în manualele noastre. În această sferă ar trebui căutată, desigur, contribuția originală cea mai pregnantă a autorilor. Ingenioase și eficace ni se par, în special, activitățile practice menite să angajeze întreaga clasă și care se bazează, de cele mai multe ori, pe simularea unei situații ce solicită un răspuns comportamental și verbal complex (de tipul: „X e în România [...] iată ce face [...]. Reacționați direct/corectați/comentați"; sau „Sîntem în contextul [...] Se ivesc următoarele alternative [...] Optați preferențial; argumentați" ș.a.). Aceste exerciții — care ar solicita o discuție de specialitate sub raportul strategiilor și metodologiilor didactice aplicate — urmăresc nu doar crearea posibilității de f o r m u l a r e a u n o r o p i n i i, d e e x p r i m a r e a u n o r p r e f e r i n ț e ș i o p ț i u n i m u l t i p l e, în limba țintă, ci și inculcarea s i s t e m u l u i d e e v a l u a r e care operează în cultura studiată. Dincolo de aspectul personalizat și libertatea de opțiune pe care o lasă studentului, aceste activități vizează cu pertinență, în ansamblul lor — ca și conținutul textelor, de altfel —, un obiectiv cultural cu implicații mult mai generale și mai importante decît cele strict didactice: formarea unei „atitudini de empatie" față de cultura și poporul studiat[6].

Observațiile sumare pe care am dori să le schițăm vizează, în primul rînd, cîteva concesii pe care autorii le fac sistemului de referință și/sau nivelului de cunoaștere al desti-

[5] O excepție fericită, în această privință, o constituie manualul elaborat de Victoria Moldovan, Ileana Mureșanu, Liana Negruțiu, Doina Prunea, *Curs intensiv de limba română*, Cluj-Napoca, 1979.

[6] Cf. H. N. Seelye, *loc. cit.*

natarilor lucrării. Astfel, cu privire la informația extralingvistică, semnalăm includerea (inevitabilă?!) a „mîncărurilor și băuturilor aromate și picante" printre „cele mai atractive aspecte ale **culturii** est-europene" (p. 13 — subl. n.); în prezentarea foarte sintetică a personalităților marcante ale culturii române nu s-a găsit întotdeauna formula cea mai potrivită (ex., pentru Eminescu: „World famous for his romantic epic poetry", „one of the finest writers in the Romanian language", „a leader [?] of the political-cultural movement *Junimea*, which attempted to redirect Romanian society", p. 29). În ortografie, nu considerăm potrivită adoptarea regulii de scriere cu majuscule în titlu, după modelul englez (ex. *Ce Vă Place Și Ce Nu Vă Place*?, p. 11 etc.) și nu înțelegem de ce s-au adoptat grafii ca *ciuingam, stuard, stuardesă* (p. 113), cînd scrierea lor standard în română coincide cu cea din engleză. În exercițiile propuse, din dorința — explicabilă — de simplificare, se ajunge, uneori, la exemple artificiale (ex. *Detestă el cămașa albă ori cămașa colorată*?, p. 14), calcuri (Nadia e caracterizată prin „perfecțiune și *dedicație*", p. 92) sau chiar construcții greșite („Eu prefer să fiu celebru pentru că [astfel] toată lumea mă cunoaște", p. 130). Ca și cele cîteva erori de corectură, acestea rămîn, însă, cazuri cu totul izolate, care nu pot avea pondere semnificativă pentru evaluarea de ansamblu a lucrării.

Se poate conchide, așadar, că *Îmi place limba română* constituie o certă reușită, atît prin orientarea generală, cît și prin modul profesional exemplar în care această fericit intitulată lucrare își urmărește practic obiectivele propuse. Ea se impune ca una din cele mai valoroase contribuții ale universitarilor americani la studiul predării limbii române.

Aprilie 1983

ROZALINDA BORCILĂ
Universitatea „Babeș-Bolyai"
Cluj-Napoca, str. Horea nr. 31

ȘTEFAN MUNTEANU, *Limba română artistică — Studii*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, 272 p.

Această carte se înscrie prin tematica sa în prelungirea celorlalte două lucrări ale profesorului universitar Ștefan Munteanu, *Stil și expresivitate poetică* (1972) și *Istoria limbii române literare — Privire generală* (1978)[1], reprezentînd o sinteză a preocupărilor sale de stilistică și istoria limbii literare.

Volumul reunește articole publicate pînă în anul 1977, „cărora li s-au adus completări și li s-au adăugat contribuții inedite" (7). El conține un studiu introductiv cu caracter teoretic *(Preliminarii la o istorie a limbii române artistice)*, în care autorul își expune succint concepția despre limba artistică și analiza stilistică, și 12 studii despre opera unor scriitori care „reprezintă, după părerea autorului, momente culminante sau caracteristice ale unei epoci sau ale unui curent"(5).

Așa după cum mărturisește Șt. Munteanu în *Preliminarii...*, studiile incluse în acest volum vizează „expresia artistică individuală", adică *„stilul scriitorului* cercetat în raport cu suma mijloacelor de expresie ale unei limbi naționale" (7) (în speță, limba română), și urmăresc să pună în evidență — în spirit spitzerian — atitudinea și personalitatea creatoare a scriitorului în cauză (autorul este de părere că stilul unui scriitor este „expresie a atitudinii și viziunii scriitorului" (10) și că textul literar este „purtător al unui mesaj exprimînd o viziune proprie lui, care-l definește și-l individualizează"(7)).

Ștefan Munteanu consideră că literatura este un fenomen complex, care nu poate fi abordat în mod satisfăcător dacă este privit ca „o simplă problemă de limbaj" și că din cauza aceasta ea nu poate „fi studiată ca orice obiect fizic" (8): criticul trebuie să se străduiască să surprindă „semnificația metaforică sau simbolică" specifică literaturii (operelor literare), el avînd misiunea dificilă să descopere și să înfățișeze tuturor „substanța operei, semnificația ei intimă, realizată estetic prin mijloace verbale determinate de experiența și vocația artistică a scriitorului" (11).

Studiul introductiv (ca de altfel și celelalte lucrări incluse în acest volum) constituie o pledoarie în favoarea analizei stilistice. Aceasta nu este altceva decît „analiza limbii artistice" — care devine „interpretare artistică atunci cînd se aplică la un text dat" — și reprezintă „o componentă substanțială a exegezei operei în formele practicate de critica literară" (18), obiectivul ei fiind în ultimă instanță „lărgirea sferei de înțelegere a operei

[1] Aceasta a fost scrisă în colaborare cu Vasile Târa.

sau a scriitorului prin explorarea textului" literar (20); autorul ține, însă, să sublinieze cît se poate de explicit că analiza stilistică nu poate fi identificată sau confundată cu critica literară ca atare: deși ea confirmă „judecățile formulate anterior de critica literară" și totodată adîncește — prin mijloace care îi sînt proprii — „cunoașterea operei", furnizînd date noi criticului și cititorului, analiza stilistică nu poate oferi răspunsuri la toate întrebările referitoare la textul literar pe care și le pune critica literară, și de aceea trebuie tratată doar ca „o componentă sine qua non a criticii literare", ea neputîndu-și asuma „toate prerogativele acesteia, căreia îi recunoaște ultimul cuvînt în materie de judecată de valoare" (20).

Cele 12 studii care alcătuiesc grosul volumului sînt împărțite în patru grupuri: *Precursorii* („Un deschizător de drumuri: I. Heliade Rădulescu" și „Limba literară și limba poetică în opera lui V. Alecsandri"), *Epoca marilor clasici* („Eminescu și limba poetică a înaintașilor", „*Luceafărul* (Considerații asupra artei literare)", „Valori artistice ale limbii populare în opera lui Ion Creangă" și „Expresia clasicismului în opera lui I. L. Caragiale"), *O etapă nouă în evoluția mijloacelor de expresie artistică* („Sinonimia lexicală în limba artistică a lui Mihail Sadoveanu" și „Mijloace artistice în analiza psihologică la Liviu Rebreanu") și respectiv *Creatorii limbii artistice moderne* („Poetica sfărîmării vechilor canoane: Tudor Arghezi", „Atmosferă și stil în poezia lui G. Bacovia", „Implicații folclorice și stil ermetic în limba poetică a lui Ion Barbu" și „O ipostază stilistică a liricii reflexive: Lucian Blaga"). Aceste lucrări constituie „o încercare de prezentare a limbii marilor creatori de opere literare românești" (7) și au menirea să schițeze „o istorie a limbajului artistic românesc examinat din unghiul valorilor sale stilistice" (7), care să îi ofere cititorului posibilitatea să-și formeze — pe baza unei metode bine definite — o imagine de ansamblu „a progresului estetic al limbii române, realizat prin contribuția unor scriitori reprezentînd direcții stilistice foarte variate" de-a lungul a 150 de ani (5).

Filolog de formație clasică, profesorul Ștefan Munteanu vizează programatic și consecvent calea de mijloc, evitînd în mod fericit orice exces al poeticilor moderne, cît și dogmatismul. Această atitudine se sprijină pe respingerea explicită a două principii îmbrățișate (mai mult sau mai puțin conștient) de o bună parte din critica literară modernă: principiul priorității formei în raport cu conținutul și respectiv principiul libertății de interpretare. Ștefan Munteanu este convins că „în cercetarea limbii artistice mesajul este factorul determinant" (19), că textul literar este „purtător al unui mesaj" și comunică în primul rînd ceea ce a vrut să transmită autorul, și respinge — pe bună dreptate — credoul unilateralizant „poezie = meditație asupra limbajului — reinvenție a limbajului = violentare a regulilor, a legilor vorbirii" (15), care aruncă numeroase texte critice moderne în brațele ridicolului.

Întrucît cele 12 studii menționate mai sus reprezintă contribuții originale în domeniul stilisticii și în definirea caracteristicilor stilistice ale scriitorilor analizați, această carte a profesorului Ștefan Munteanu — rod al unei munci îndelungate și pasionate — se impune indiscutabil ca unul din evenimentele editoriale ale anului 1981.

Martie 1983

IOAN BÎTEA
Timișoara, str. Abrud nr. 18

GHEORGHE DOCA, *Analyse psycholinguistique des erreurs faites lors de l'apprentissage d'une langue étrangère (Applications au domaine franco-roumain)*, București, Editura Academiei Române — Paris, C.I.R.E.R., Université de la Sorbonne Nouvelle (Paris III), Publications de la Sorbonne, 1981, 250 p.

Studiul românei ca limbă străină se bucură în ultimul timp de un interes sporit din partea specialiștilor, avînd drept consecință elaborarea unor materiale didactice diverse, dedicate învățămîntului pentru naționalitățile conlocuitoare din țara noastră, studenților și doctoranzilor străini care studiază în România sau lectoratelor de limbă română din străinătate.

Astăzi este esențial ca etapa ipotezelor neverificate în acest domeniu să fie depășită, așezînd la baza unor metode și procedee didactice eficiente cunoașterea științifică a procesului de predare-învățare din perspectiva unei teorii și a unei metodologii adecvate. *Analyse psycholinguistique des erreurs faites lors de l'apprentissage d'une langue étrangère (Applications au domaine franco-roumain)*

de Gheorghe Doca constituie în această direcție un puternic argument și o însuflețitoare pledoarie, validînd metodele de învățare a limbilor străine din perspectivă psiholingvistică. Autorul, cadru didactic la Facultatea de Limba și Literatura Română a Universității din București, pledează implicit pentru înlăturarea empirismului și a tendinței de a elabora manuale destinate străinilor în funcție de criterii unilaterale ori pe baza unor principii metodologice preluate necritic.

Avînd ca punct de plecare metodologia psiholingvistică elaborată de Tatiana Slama-Cazacu, Gheorghe Doca subliniază, într-o cercetare bazată pe experimente și date statistice, locul mecanismului de transfer și interferență în predarea-învățarea unei limbi străine. Comparația dintre limba-țintă și limba-bază evidențiază asemănările și deosebirile dintre cele două sisteme, care se regăsesc ulterior în fundamentarea metodelor și în procesele de predare a limbii-țintă.

Cartea este structurată în două părți: prima este dedicată clarificării unor aspecte teoretice și metodologice ale lingvisticii contrastive și, în general, ale lingvisticii aplicate la domeniul predării limbilor; cea de a doua examinează elaborarea și aplicarea în clasa de limbă a unor metode de predare-învățare a românei ca limbă-țintă.

Sînt avute în vedere faptele lingvistice individuale care apar în cazul românei și al francezei în contact, metodologia aplicată pentru culegerea faptelor și pentru clasificarea și interpretarea lor fiind creată anume pentru nevoile specifice ale analizei erorilor. Ceea ce se transmite celui care învață nu este sistemul limbii-țintă în înțelesul de abstracțiune descrisă într-un metalimbaj specific, ci mesaje sub forma unor fapte individuale de vorbire pe baza cărora elevul își constituie un sistem lingvistic individual, utilizat în emiterea de mesaje în limba străină respectivă. Faptul că întîlnirea dintre limba-țintă și limba-bază sau o a treia are loc în elev impune luarea în considerație, alături de elementele de ordin lingvistic, și a trăsăturilor psihice ale acestuia, a factorilor care influențează procesul de învățare, adică de constituire a sistemului lingvistic individual și a sistemului de condiții care reglementează funcționarea acestuia. Sistemul lingvistic în limba-țintă nu se constituie dintr-o dată ori prin aproximări succesive, el se află într-o stare de dinamică permanentă, care implică atît asimilarea noilor cunoștințe în funcție de cele anterioare, cît și reorganizarea și resistematizarea cunoștințelor anterioare, rezultat al integrării în sistem a noilor cunoștințe.

Metodologia psiholingvistică ce stă la baza lucrării are în vedere trei noțiuni fundamentale: corpusul de achiziție, corpusul aberant și sistemul ierarhic al erorilor.

Corpusul de achiziție se constituie din faptele apărute în procesul predării-învățării unei limbi străine, culese prin observație sistematică și prin investigații experimentale. Corpusul aberant a fost obținut prin selecția în interiorul corpusului de achiziție a faptelor caracterizate ca „erori", plecînd de la un sistem de criterii precise pentru clasamentul erorilor. Sistemul ierarhic al erorilor conține punctele sensibile în învățarea limbii-țintă, care apar într-o anumită ierarhie, clasate conform rangului lor de frecvență în achiziția unei limbi-țintă.

Toate observațiile și datele au fost extrase din fapte rezultînd din contactul psiholingvistic (în elev) dintre cele două limbi.

Cercetarea propriu-zisă a fost precedată de experiențe preliminare pentru verificarea funcționării procedurilor experimentale: observarea (notarea faptelor de limbă apărute în cursul lecțiilor), compoziția pe un subiect dat, tema (traducere din franceză în română), chestionarul, anamneza.

Probele experimentale propriu-zise, care au furnizat faptele necesare constituirii corpusului de achiziție, precum și datele pentru clasificarea și interpretarea faptelor au constat din: compoziție pe un subiect dat, compoziție cu ajutorul unui grup de imagini pe un subiect dat, exerciții gramaticale de transformare, temă (traducere din franceză în română), dictare, observare (precedînd probele scrise sau alternînd cu acestea), înregistrări pe bandă, chestionar pentru elevi, chestionar pentru profesori, anamneză (ca metodă auxiliară — pentru fiecare subiect notîndu-se vîrsta, limba maternă (și cazurile de bilingvism), data începerii studiului românei, nivelul de cunoștințe, limbi străine cunoscute și nivelul de cunoaștere a acestora).

Rezultatele cercetărilor arată că ipoteza contrastivă „clasică", ce pune în relație învățarea limbii străine numai cu limba maternă a elevului, trebuie revizuită. Astfel, în procesul învățării românei de către francezi rezultă că influența limbii-bază se manifestă în 28,2 % din totalul erorilor, în timp ce influența stocului acumulat anterior în limba-țintă reprezintă 49,6 %.

O dată cu sublinierea rolului important pe care îl au în învățare cunoștințele asimilate anterior în limba-țintă (ceea ce nu înseamnă excluderea influenței limbii materne, ci precizarea locului ei în acest proces), cercetările experimentale au pus în evidență și faptul că elevul utilizează anumite strategii în procesul constituirii sistemului lingvistic individual corespunzător limbii-țintă.

Cartea readuce în discuție contribuția psiholingvisticii în domeniul predării-învățării limbilor străine. Pentru prima dată este luat în considerație pe deplin caracterul interdisciplinar în predarea limbilor. Este vorba de o

teorie şi de o metodologie nouă în lingvistica aplicată, în care şcoala psiholingvistică de la Bucureşti (întemeiată şi condusă de Tatiana Slama-Cazacu) îşi aduce o importantă contribuţie.

Cercetarea de faţă nu numai că validează teoria propusă, confirmînd unele ipoteze, dar constituie prima monografie de mari proporţii, prima lucrare dusă pînă la capăt ca interpretare, inclusiv în ceea ce priveşte sistemul ierarhic de erori. Pe baza unor criterii ştiinţifice, se verifică unele strategii de învăţare despre care s-a mai vorbit (experimentul de regularizare) şi sînt introduse altele noi : contaminarea, calcul, analogia, învăţarea prin opoziţie — mecanisme lingvistice privite prin prisma psiholingvisticii. Aceste strategii naturale pot fi organizate într-un sistem de universalii ale învăţării limbii (p. 123) prin care se poate explica modul de însuşire a tuturor componentelor limbii — fonologie, morfosintaxă, lexic.

Foarte important — şi o subliniază chiar autorul — este ca aceste cercetări să fie continuate, teoria şi metodologia să fie verificate şi prin alte studii. Gheorghe Doca a realizat un studiu pe un număr mare de subiecţi, dar numai într-o anumită etapă a învăţării. S-ar putea aborda, de exemplu, un studiu în profunzime pe un acelaşi subiect (ori pe doi-trei) în toate etapele, urmărind, deci, întregul proces.

Includerea în planul ştiinţific al Institutului de Lingvistică din Bucureşti a unei teme de cercetare privind limba română ca limbă-ţintă constituie nu doar un argument al interesului sporit pentru această problemă, ci şi garanţia că celor care predau româna ca limbă străină le vor fi puse la îndemînă cercetări importante şi de aleasă ţinută ştiinţifică.

Continuînd propriile cercetări, Gheorghe Doca participă la această temă cu o lucrare recentă [1], prin care evidenţiază încă o dată valoarea aplicativă a cercetărilor de psiholingvistică în domeniul predării-învăţării limbilor străine.

August 1983 MELANIA FLOREA

Facultatea de Limba şi Literatura Română Bucureşti, str. Edgar Quinet nr. 5—7

---

[1] Gheorghe Doca, *O abordare psiholingvistică a problemei exerciţiilor în predarea şi învăţarea limbii române ca limbă străină*, Bucureşti, Tipografia Universităţii, 1982, 150 p.

SUMARUL REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ" PE ANUL 1983*

OAMENII DE ŞTIINŢĂ ŞI PACEA

GRAUR AL., Reuniune academică despre pace, **2**, p. 163.
MARCUS SOLOMON, Lingvistica în sprijinul dezvoltării — forme ale colaborării ştiinţifice internaţionale, **3**, p. 266—267.
ROSETTI AL., Pentru salvgardarea păcii, **1**, p. 3.

GRAMATICĂ

1. AVRAM MIOARA, Coordonarea prin *or* în limba română, **5**, p. 445—453.
2. BEREA-GĂGEANU ELENA, Pronumele şi adjectivul demonstrativ în limba română contemporană, **2**, p. 104—115.
3. BÎTEA IOAN N., Observaţii pe marginea unei construcţii cu *sau* copulativ, **3**, p. 182—189.
4. DRAGOMIRESCU GH. N., Inadvertenţe ale definirii unor concepte curente în gramatică, **6**, p. 514—520.
5. FRÂNCU C., Vechimea şi proveniența morfologică a substantivelor de tipul *crezare, născare, pierzare, vînzare*, **3**, p. 171—181.
6. FRÂNCU C., Vechimea şi răspîndirea construcţiei partitive de tipul *un prieten de-al meu*, **1**, p. 15—23.
7. POPESCU RADU SP., Numeralul distributiv cu funcţie sintactică de element predicativ suplimentar, **6**, p. 521—523.
8. ŞUTEU FLORA, Superlativul cauzal — component semantic al unei construcţii sintactice fixe, **5**, p. 478—490.
9. VASILIU LAURA, Desinenţa *-a* în limba română?, **5**, p. 491—496.
10. VASILIU LAURA, Varianta *dupe*, **2**, p. 116—120.

Vezi şi nr. 21, 35, 36, 45, 47.

VOCABULAR

11. BERCEANU BARBU B., Familia *cetate> cetăţean> cetăţenie> a încetăţeni* etc. Observaţii semantice şi sociologice, **6**, p. 527—534.
12. FELECAN NICOLAE, Semnificaţia toponimului *Sprie*, **6**, p. 524—526.
13. FELECAN NICOLAE, Sursele şi limitele paronimiei în limba română, **3**, p. 195—202.
14. GRAUR AL., *Pacea* în nume proprii, **1**, p. 24.
15. IONIŢĂ VASILE, Note lexicale, **3**, p. 203—205.
16. MOISE ION, Note lexicale, **2**, p. 121—124.
17. POPESCU-SIRETEANU ION, *Strungă*: consideraţii semantice, **1**, p. 25—33.
18. PREDA IRINA, Note lexicale (II) (Addenda şi corrigenda la dicţionarele explicative româneşti actuale), **1**, p. 34—40.
19. VASILIU LAURA, Modalităţi de descriere a sensului în derivare, **3**, p. 190—194.

Vezi şi nr. 20, 23, 46, 52, 55, 56, 60, 61.

LIMBĂ LITERARĂ

20. CHEIE PAULINA, Neologismul de origine latino-romanică în *Lexiconul de la Buda*, **3**, p. 206—215.

STILISTICĂ

21. GUŢU ROMALO VALERIA, Particularităţi ale organizării sintactice a comentariului sportiv, **5**, p. 471—477.

---

* Trimiterile din cadrul fiecărei rubrici se fac la numărul de ordine al articolelor din acest sumar.

22. LINȚA ELENA, Realitate și ficțiune în onomastică, 2, p. 129—135.
23. VULPE MELANIA, Termeni dialectali și termeni poetici în poezia populară, 2, p. 125—128.
Vezi și nr. 53, 62.

FILOLOGIE

24. GHEȚIE ION, Considerații filologice și lingvistice asupra *Omiliei la Paști* (versiunea „scurtă"), 3, p. 216—221.
25. GHEȚIE ION, *Occisio Gregorii Vodae*. Problema paternității, 5, p. 465—470.
26. MAREȘALEXANDRU, Cea mai veche versiune românească a *Florii darurilor*, 3, p. 222—230.
27. ZUGUN PETRU, Versiunea de bază a poemului *Luceafărul*, 6, p. 507—513.
Vezi și nr. 39, 40, 42, 59, 62.

ONOMASTICĂ

28. BOLOCAN GHEORGHE, Structuri toponimice analitice și redarea lor în documente, 5, p. 454 -464.
29. DĂNILĂ SIMION, *Lugoj*: cîteva precizări, 2, p. 136—142.
Vezi și nr. 12, 14, 22, 61.

ISTORIA LINGVISTICII

30. DAN ILIE, Un strălucit precursor: Alexandru Lambrior, 3, p. 231—238.
31. GRECU VICTOR V., Avram Iancu în lupta pentru drepturile limbii române, 2, p. 96—103.
32. HRISTEA THEODOR, Cultivarea limbii române în concepția acad. Iorgu Iordan, 5, p. 497—504.
33. OALLDE PETRU, Francesco Griselini despre limba română, 1, p. 41—51.
34. PAMFIL CARMEN-GABRIELA, Contribuția lui Timotei Cipariu la teoria limbii, 2, p. 83—95.
Vezi și nr. 38, 41, 47.

PREDAREA LIMBII

35. AVRAM MIOARA, Despre analizele gramaticale cu mai multe soluții, 2, p. 143—146.
Vezi și nr. 54, 57, 58.

CULTIVAREA LIMBII

36. VASILIU LAURA, *Bineînțeles*, nu *bunînțeles*!, 6, p. 535—536.
Vezi și nr. 32, 37, 44.

ORTOGRAFIE

37. AVRAM MIOARA, Aspecte controversate ale normelor ortografice ale limbii române, 1, p. 5—14.
Vezi și nr. 48—51.

NOTE ȘI COMENTARII

38. AVRAM MIOARA, Despre gramatica lui Vasile Alecsandri, 3, p. 239—245.
39. BADEA ȘTEFAN, Note pe marginea unei ediții Eminescu, 3, p. 246—255.
40. CALOTĂ ION, În sprijinul unui atlas lingvistic al românei literare, 1, p. 52—56.
41. GHEȚIE ION, Lecturi aproximative, 1, p. 62—64.
42. GHEȚIE ION, Localizarea textelor vechi românești și două chestiuni de principiu, 2, p. 153—155.
43. IANCU VICTOR, Cu privire la statutul fonologic al palatalelor *k'*, *g'* în limba română, 6, p. 537—542.
44. MIHĂESCU N., Notă la articolul *În legătură cu fenomenul de cacofonie*, 2, p. 156—157.
45. NICULESCU ALEXANDRU, Despre adresarea reverențială în limba română din secolele al XVI-lea — al XVII-lea, 2, p. 147—152.

46. ŞUTEU FLORA, Este *cuvînt neologic* un pleonasm?, **2**, p. 158.
47. TRANDAFIR GH. D., Precizări cu privire la *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, **1**, p. 57—61.

CONSULTAŢII

48. DOOM : Ce e nou în *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM), **1**, p. 69—70.
49. DOOM II : CIOBANU FULVIA, Unele precizări în legătură cu folosirea apostrofului, **1**, p. 65—68.
50. DOOM III : CARABULEA ELENA, Unele probleme de morfologie a substantivului, **2**, p. 159—162.
51. DOOM IV : RĂDULESCU MARINA, Precizări asupra regulilor de despărţire în silabe a cuvintelor în limba română, **3**, p. 256—261.
52. GRAUR AL., Pseudonime, **6**, p. 543.

RECENZII

53. BÎTEA IOAN : Ştefan Munteanu, *Limba română artistică — Studii*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, **1981 — 6**, p. 546—547.
54. BORCILĂ ROZALINDA : Rodica C. Boţoman, Donald E. Corbin, E. Garrison Walters, *Îmi place limba română*, Columbus, Slavica Publishers, 1981 — **6**, p. 544—546.
55. CALOTĂ ION : Gheorghe Iordache, *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor populare româneşti. Studiu cu privire specială la Oltenia*, Craiova, Editura „Scrisul românesc", 1980 — **1**, p. 75—78.
56. FELECAN N. : Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, Bucureşti, Editura Albatros, 1982 — **2**, p. 165—166.
57. FLOREA MELANIA : Gheorghe Doca, *Analyse psycholinguistique des erreurs faites lors de l'apprentissage d'une langue étrangère (Applications au domaine franco-roumain)*, Bucureşti, Editura Academiei Române — Paris, C.I.R.E.R., Université de la Sorbonne Nouvelle (Paris III), 1981 — **6**, p. 547—549.
58. GUŢU ROMALO VALERIA : Melania Florea, Carmen Stoean, *Lecţia de conversaţie. Teorie şi practică*, Tipografia Universităţii din Bucureşti, 1982, şi Gheorghe Doca, *O abordare psiholingvistică a problemei exerciţiilor în predarea şi învăţarea limbii române ca limbă străină*, Tipografia Universităţii din Bucureşti, 1982. Două contribuţii la metodica predării limbii române ca limbă străină — **3**, p. 262—264.
59. IORDAN IORGU : Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* şi *O samă de cuvinte*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1982 — **2**, p. 164—165.
60. SECHE LUIZA : *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă. Tomul XI. Partea a 2-a. Litera *T. T — TOCĂLIŢĂ*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982 — **3**, p. 264—265.
61. SUCIU EMIL : Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, **1**, p. 72—75.
62. VLĂDUŢ D. : Alexandru Niculescu, *Între filologie şi poetică*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980 — **1**, p. 71—72.

IN MEMORIAM

63. MIHĂILĂ VIOLETA : Constantin Jalbă (1924—1983), **1**, p. 79—80.
64. ŞERBAN FELICIA : Bela Kelemen (1913—1982), **2**, p. 167—168.

DIVERSE

65. Cărţi şi reviste primite la redacţie, **3**, p. 268.
66. DĂNĂILĂ ION şi POPA ELEONORA, Bibliografia românească de lingvistică (BRL, **25**, 1982), **4**, p. 269—439.
67. GRAUR AL., Iorgu Iordan 95 !, **5**, p. 443.
68. ŞUTEU FLORA şi VASILIU LAURA, Indicele revistei „Limba română" pe anul 1983, **6**, p. 553—569

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1983*

INDICE DE MATERII**

A

ABREVIERI în norma ortografică actuală 14.
ABSTRACT AL CALITĂȚII, ~ ca definiție în derivare 192.
ACCENT, diferențe de ~ 5, 10; ~ studiat de T. Ciapriu 90—91.
ACCIDENT fonetic notat prin apostrof 66.
ACORD al adjectivului demonstrativ postpus 105; ~ gramatical și ~ logic 515; tendințe de ~ al determinantului prepozițional 21.
ACTAȚIE ca fază a inovației lingvistice 17.
ACUZATIV predicativ 517.
ADJECTIV, diferențe de distribuție între ~ și adverb 535—536; ~ demonstrativ 104—115; ~ pronominal în gramatici 60.
ADRESARE reverențială în româna veche 147—152.
ADVERB, critica definiției ~ în gramatici 518—519; ~ regim și ~ circumstanțial 520; ~ transformat în conjuncție 453; diferență de distribuție între ~ și adjectiv 535—536.
ADVERSATIV v. **propoziție.**
AFIRMAȚIE cu sens negativ 487—488.
ALTERNANȚE fonetice în flexiunea substantivului 161.
AMBIGUITATE în sintaxă 143—144, 488.
ANALIZĂ gramaticală cu mai multe soluții 143—146; v. **criteriu formal; semantică.**
ANALOGIE, modificări morfologice determinate de ~ 90.
ANTROPONIM, raportul dintre ~ și toponim 138—140, 455; ~ în beletristică 129—135, ~ provenind din denumiri pentru „pace" 24.
APELATIV, evoluția semantică de la ~ la toponim 525; raportul dintre ~ și toponime 454.
APOSTROF, reguli de folosire a ~ în ortografia actuală 65—68.
APOZITIV, raport ~ exprimat prin *sau* 185—189.
ARHAISM, atracție paronimică între ~ și cuvinte uzuale 196.
AROMÂNĂ, construcția partitivă de tipul *un prieten de-al meu* în ~ 20—22.
ARTICOL hotărît la toponime 8; ~ sau desinență 493—495; ~ posesiv variabil și invariabil în româna veche 219; ~ demonstrativ în sistemul pronominal actual 113.
ATLAS LINGVISTIC, propuneri pentru un ~ al limbii literare 52—56.
ATRACȚIE PARONIMICĂ și etimologie populară 197; ~ între derivate cu sufixe sau prefixe 198—200; ~ între conjuncțiile *or* și *ori* 451—453.
ATRIBUT, definiția ~ 516—517; confuzia dintre ~ și complementul indirect 143—144; ~ și complementul circumstanțial 143; ~ și numele predicativ 515—516; ~ circumstanțial exprimat prin numeral distributiv 522—523.

B

BANAT, rolul ~ în lupta pentru unitatea națională 51; toponime în ~ 72—75.
BELETRISTICĂ v. **antroponim.**
BIBLIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ DE LINGVISTICĂ 269—339.

C

CACOFONIE, combaterea ~ 156—157.
CAUZĂ v. **complement.**
CAZ, variante de ~ în DOOM 161; v. **acuzativ; dativ posesiv.**
COMPLEMENT, ~ ca procedeu de dezambiguizare 144; ~ sau atribut circumstanțial 143, 522; ~ direct interpretat ca subiect 143; ~ eliptic 473; ~ indirect interpretat ca atribut 143—144; ~ cir-

---

* Elaborat de Flora Șuteu și Laura Vasiliu. Trimiterile se fac la paginile celor 6 numere din reviste; corespondența paginației cu numerele este următoarea: p. 1—80 = nr. 1; p. 81—168 = nr. 2; p. 169—268 = nr. 3; p. 269—339 = nr. 4; p. 440—504 = nr. 5; p. 505—554 = nr. 6.

** Nu cuprinde următoarele liste ordonate alfabetic: *sufixele* de la p. 131 și *elementele de compunere* de la p. 166.

cumstanţial de cauză exprimat prin adjectiv, substantiv sau adverb 478—490; exprimarea ~ de mod 521; ~ şi elementul predicativ suplimentar 522—523.
COMPUNERE în toponimie 454—464, 525—526; pronume formate prin ~ 146; scrierea cuvintelor formate prin ~ 5, 12—13, 70; v. **element de ~**.
CONCESIE, raportul semantic dintre cauză şi ~ 488.
CONCLUZIE v. **propoziţie.**
CONJUNCŢIE, raport sintactic exprimat prin ~ *sau* 182—189; interpretarea şi originea ~ *or* şi *ori* 445—453.
CONTAMINARE între participiu şi supin 535—536.
CONTINUITATE românească în spaţiul nord-dunărean 43.
CONVERSAŢIA şi dialogul ca procedee didactice 262—263.
CONVERSIUNE în toponimie 525.
COORDONARE v. **conjuncţie.**
CRATIMĂ, folosirea ~ 5, 65—68, 70.
CRITERIUL FORMAL în analiza gramaticală 478, 489, 514—515.
CRITICĂ LITERARĂ şi stilistică 547.
CRITICĂ DE TEXT în editarea poeziilor lui Eminescu 246—255, 507—513; ~ în stabilirea paternităţii 465—470; ~ pentru localizarea şi datarea textelor vechi 154—155, 216—230.
CULTISME 77.
CULTIVAREA LIMBII, observaţii de ~ 156—157, 449—451, 488, 535—536; ~ în concepţia lui Iorgu Iordan 496—504; v. **ortografie.**

D

DACOROMÂNĂ v. **partitiv.**
DATARE, diferite ~ ale versiunii româneşti din *Floarea darurilor* 221—230.
DATIV POSESIV exprimat prin pronume personal 144.
DEFINIŢIE derivaţională şi ~ lexicografică 192; inadvertenţe în ~ unor concepte de gramatică 514—523; v. **derivare.**
DERIVARE, descrierea sensului în ~ 190—194; elemente de ~ în *Lexiconul de la Buda* 210, 214; ~ transformaţională a substantivelor verbale 171.
DESINENŢĂ, ~ de plural în norma literară 161—162; ~ *-a* 490—496.
DEZAMBIGUIZARE, procedee de ~ 143—144.
DIALECT, definiţia ~ la T. Cipariu 87—88.
DIALECTOLOGIE, probleme de metodă în ~ istorică 153—155.
DIALOG, ~ ca implicaţie lingvistică a unui program ONU 266—267; v. **conversaţie.**
DICŢIONAR, diferenţe între ~ ortografice recente 8, 12—14; completări şi corectări la ~ explicative 34—40, 265; discuţii cu privire la ~ ortografic (DOOM) 8—14, 65—70, 159—162, 256—261, 493—495; observaţii despre ~ de la Buda (LB) 206—215; observaţii la ~ de cuvinte recente (DCR) 165—166.
DIDACTICĂ, principii de ~ a limbilor străine 544; procedee ~ 262—264.
DIFTONG, pronunţarea ~ 5; scrierea ~ 59, 63, 219.
DIFUZIUNE, ~ ca fază a inovaţiei lingvistice 17.
DISTRIBUŢIE, diferenţe de ~ în morfologie 535—536.
DUBLETE ETIMOLOGICE ca paronime 202.

E

EBRAICĂ, nume proprii în ~ 24.
EDIŢII, observaţii la ~ Neculce 165—166; v. **critică de text.**
ELEMENT DE COMPUNERE, formaţii cu ~ recente în dicţionar 166; ~ *extra-* 211; *-log* 158; *-man* 161—162.
ELEMENT PREDICATIV SUPLIMENTAR, corespondentele ~ în franceză, germană, latină 517; ~ exprimat prin numeral distributiv 521—523.
ELIPSĂ a complementului direct 472; ~ a subiectului 473; ~ a predicatului 473—476.
EROARE v. **greşeală.**
ETIMOLOGIE în scriere 12; ~ din celtică 136; ~ din franceză 449—450; ~ din germană 205; ~ din latină 452—453, 525; ~ latino-romanică 206—215; ~ din neogreacă 208; ~ din substrat 136; 205; ~ greşite 76—77; ~ multiplă în LB 211; ~ populară şi atracţie paronimică 197, 201—202.
EUFONIA cauză a schimbărilor fonetice 89—90.
EXCEPŢIE v. **regulă.**
EXERCIŢIU ca procedeu didactic 263—264.
EXPRESIVITATE în sintaxă 486—487.

F

FEMININ cu valoare neutră 144.
FILIGRANE în *Floarea Darurilor* 224—230.
FILOLOGIE şi stilistică 71—72; ~ şi istorie 164—165.
FLEXIUNE, norme de ~ 5, 159—168.
FOLCLOR, vocabularul în ~ 125—128.

FONETICĂ, cauzele modificărilor în ~ 66—67, 88—89; mijloace ~ de dezambiguizare 144; particularităţi ~ de tip nordic şi sudic 219; realitate ~ şi interpretare fonologică 537—542; adaptarea ~ a unor sunete străine specifice: *ö*, *ü* 540; probleme de ~ istorică în gramatica lui Micu şi Şincai 59; modificare prin ~ sintactică 524; 525; v. **accident**; **alternanţe.**
FONOLOGIE v. **fonetică; sunet.**
FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ, problema definiţiilor în ~ 194.
FORMĂ, conceptul de ~ la T. Cipariu 85.
FORMULE în texte de sport şi matematică 477.
FRANCEZĂ, etimon din ~ în scriere 12; influenţă ~ în română 208, 240—241, 449—451.

G

GEN, paronime cu diferenţă de ~ 200—201; recunoaşterea ~ în gramatici 242—243; variante de ~ în normă 168; v. **feminin**; **neutru.**
GERMANĂ, etimologii din ~ în română 205; filieră ~ pentru neologismele latino-romanice 208—209; nume proprii în ~ 24.
GETO-DACĂ v. **substrat.**
GRAFEM v. **literă.**
GREACĂ, etimon din ~ în scriere 12; nume proprii în ~ 24.
GRAMATICĂ, critica observaţiilor la ~ lui Micu şi Şincai 57—61; la ~ lui Heliade 60; la ~ lui Alecsandri 239—245; modelul ~ lui Micu şi Şincai 62—63.
GREŞEALĂ, ierarhizare ~ în didactică 548; v. **cultivarea limbii.**

H

HIAT în pronunţare 5.

I

IDIOSINCRAZIE în lingvistică 171.
IMPERATIV, variante fonetice ale ~ 67.
INFINITIV, aparent ~ lung 173—176.
INOVAŢIE, fazele ~ lingvistice 17.
INTERFERENŢE în învăţarea românei de către francofoni 548.
IPOTEZA LEXICALISTĂ în explicarea derivatelor nominale 171.
IRONIA, procedeu sintactic de exprimare a ~ 487—488.
ISTORIE şi filologie 164—165.
ISTROROMÂNĂ v. **partitiv.**
ITALIANĂ v. **latino-romanic.**

L

LAPSOLOGIE v. **psiholingvistică.**
LATINĂ, etimologie ~ în română 452—453; toponime româneşti în documentele ~ 463.
LATINO-ROMANIC, cuvinte de origine ~ în română 205—215.
LEXICONUL DE LA BUDA (LB) v. **dicţionar.**
LIMBAJUL artistic românesc ca obiect al stilisticii 546—547; observaţii de sociolingvistică în domeniul ~ juridic 527—534; ~ ştiinţific în LB 211—212; genul substantivului în ~ tehnic 201; ~ sportiv 471—477.
LIMBĂ LITERARĂ şi limbă populară 502—504; formarea ~ în concepţia lui T. Cipariu 93—94; ~ a lui A. Lambrior 236—237; forme de ~ în *Luceafărul* 509—510, 512—513; propuneri pentru un atlas lingvistic al ~ 52—56.
LIMBĂ NAŢIONALĂ, lupta pentru ~ a românilor din Transilvania 96—103.
LIMBĂ POPULARĂ şi limbă literară 502—504.
LITERĂ, valori ale ~ *a* 58; ~ *aá* 58; ~ *á* 58; ~ *ă* 59; ~ *â* 58—59, 63; ~ *ce/ci* 59, 63; ~ *che/chi* 57—59, 63; ~ *cl* 57, 58; ~ *di* 58, 59; ~ *e* 58; ~ *ê* 58, 63; ~ *é* 63; ~ *ea* 58, 59; ~ *ge/gi* 63; ~ *ghe/ghi* 59, 63; ~ *h* 58—59; ~ *-i, i-* 59; ~ *î* 57—59; ~ *l* 58; ~ *l'* 57—58; ~ *ll* 58; ~ *oa* 59; ~ *qu* 57; ~ *qv* 57; ~ *r* 58; ~ *sh* 59; ~ *si* 59; ~ *ſ* 59; ~ *şt* 59; ~ *-u* 59; ~ *z* 58—59; concurenţa dintre ~ *â* şi *î* 5; ~ reduplicate 58, 63; ~ alfabetului actual 69; prioritatea folosirii ~ la reprezentanţii Şcolii Ardelene 63; v. **scriere; slovă.**
LOCALIZARE a unei omilii de Paşti din miscelanee 216—221.
LOCUŢIUNE analizabilă 145; ~ conjuncţională cu sens cauzal 478—490.

M

MAGHIARĂ, filieră ~ pentru neologisme latino-romanice 208—209.
MAJUSCULĂ v. **scriere.**
MATEMATICĂ, textul de ~ şi cel sportiv 477.
MATERIE, conceptul de ~ la T. Cipariu 85.
MEGLENOROMÂNĂ v. **partitiv.**
MESERII, denumiri de ~ în limba populară 75—78.
METODA COMPARATIV-ISTORICĂ aplicată de T. Cipariu 87—88.

METODA CONTRASTIVĂ pentru predarea/învăţarea românei de către francofoni 548.
MOD v. **predicat.**
MODIFICARE fonetică în concepţia lui A. Lambrior 232—234; v. **accident**; **fonetică**; ~ morfologică v. **analogie.**
MORFOLOGIE, probleme de ~ în ortografia actuală 5; ~ substantivului în DOOM 159—162; particularităţi de ~ de tip nordic şi sudic 219; ~ istorică la A. Lambrior 234—236.
MOŢIUNE, ~ în gramatica lui Micu şi Şincai 60.

N

NEGAŢIE v. **afirmaţie.**
NEOGRAMATICĂ, concepţia ~ a lui A. Lambrior 231—238.
NEOGREACĂ, etimologii din ~ în română 208.
NEOLOGISM, scrierea ~ 7; ~omise din dicţionare 34—40, 165—166; ~ ieşite din uz 210; ~ latino-romanice în LB 206—215; atitudinea faţă de ~ 501—502.
NEUTRALIZARE a opoziţiei articulat/nearticulat 496.
NEUTRU exprimat prin feminin 144; desinenţe de ~ 161.
NOMENCLATURĂ juridică 527—534; divergenţe în ~ gramaticală 515—520.
NOMINATIV predicativ 517.
NORMĂ v. **ortografie.**
NUME DE ACŢIUNE ca definiţie 192.
NUME DE AGENT ca definiţie 192.
NUME PREDICATIV sau atribut 515—516.
NUMERAL DISTRIBUTIV ca element predicativ suplimentar 521—523.

O

OMOGRAFIE, dezambiguizare în cazuri de ~ 144.
ONOMASTICĂ, hiatus în ~ românească din evul mediu 137; v. **antroponim : toponim.**
ORTOEPIE, probleme controversate de ~ 5.
ORTOGRAFIE, probleme controversate în ~ 5—14; rectificări la interpretarea ~ din gramatica lui Micu şi Şincai 57—59; precizări cu privire la ~ 69—70; reformele de ~ din anii 1881—1904 59; apostroful şi cratima în ~ 65—68; rolul ~ în formarea limbii române literare 94; preocupări de ~ la A. Lambrior 236; inconsecvenţe de ~ în gramatici 244—245; v. **scriere.**

P

PACE, acţiuni pentru ~ ale oamenilor de ştiinţă 3, 163; denumiri ale ~ în nume proprii 24.
PALATALIZARE în scriere 468; grade de ~ 537—538.
PARONIMIE, sursele şi limitele ~ 195—202.
PARTICIPIU, interpretarea sintactică a ~ 144; confuzie între ~ şi supin 535—536.
PARTITIV, istoria construcţiilor ~ de tipul *un prieten de-al meu* 15—23.
PLURAL reverenţial în româna veche 147—152; variante de ~ la substantiv 160—161; *-s* ca desinenţă de ~ 162.
POETIC, vocabular ~ în folclor 125—128.
POPULAR, terminologie ~ 75—78.
PREDARE, analiza sintactică în ~ 143—146; ~ limbii române la străini 262—265, 544—546, 547—549; importanţa construcţiilor sintactice expresive în ~ 488—490.
PREDICAT verbal interpretat ca ~ nominal 144; ~ compus 145; definiţia ~ 516; elipsa ~ 473—476; ~ exprimat prin moduri nepersonale 145; ~ în acuzativ şi nominativ 517.
PREFIX, confuzie între *ab-/ad-*, *ante-/anti-*, *e-*(<*ex-*)/*i-*(◄*in-*), *în-/in-*, *pre-/per-/pro-* 200; ~ *ex-* 191; *ne-* 67; *pre-* 191; *re-* 67, 191; *supra-* 191; ~ negative sinonime cu prepoziţii în engleză 190; transfer de definiţie de la prepoziţie la ~ 190.
PREPOZIŢIE, critica definiţiei ~ din Gramatica Academiei 518; ~ *de* 116, *de pe* 116, 119, *de pre* 117, 118, 119, *dipi* 117, *dupre* 116, 117, 118, *după* 116—119, *dupe* 116—120, *dupe la* 118, *dupe lîngă* 118, *pe* 117, 119, *pă* 119, *pre* 117, 118, *dă pă* 116, 117 118, 119, *dă pre* 116, *de pe la* 118, *de pe lîngă* 118, *di pe* 118, *după la* 118, *dupîn* 119; ~ lat. *de post* 116; v. **prefix.**
PROGRES, ~ în limbă în concepţia lui T. Cipariu 92—93.
PRONUME compus 146; ~ posesiv şi personal 144; istoria ~ demonstrativ 104—115; ~ demonstrativ şi personal feminin cu valoare neutră 144; flexiunea ~ *cine, care* în gramatica lui Heliade 60.
PRONUNŢARE influenţată de scriere 10.
PROPOZIŢIE circumstanţială de cauză introdusă prin *de ... ce* 478—490; ~ modală explicativă introdusă prin *ce* 483; ~ adversativă argumentativă 447; ~ cauzală argumentativă 481—483; raportul semantic dintre ~ cauzală şi ~ concesivă 488; ~ nominale în comentariul sportiv 475—476.
PSEUDONIM, întrebuinţarea ~ 543.
PSIHOLINGVISTICĂ, probleme de ~ în predare 263—264; aplicarea ~ într-un experiment didactic 547—549.

PUNCTUAȚIE, ~ ca procedeu de dezambiguizare 144.

R

RAȚIONALISM, ~ în teoria lingvistică 84.
REGENT, definiția ~ 516.
REGIM, definiția ~ 516.
REGIONALISM, valorificarea poetică a ~ 125—128; ~ în versiunile poeziei *Luceafărul* 509—510, 512—513.
REGULĂ și excepție într-un dicționar ortografic 14.
REVERENȚĂ v. **adresare.**
ROMANISTICĂ, studiile de ~ ale lui A. Lambrior 237.
ROMANITATE, demonstrarea ~ limbii române în opera lui Griselini 43—49.

S

SCRIERE cu majuscule 5, 69; ~ cuvintelor compuse 5, 12—13; forme particulare de ~ 5; efectele ~ asupra analizei gramaticale 146; etimonul în ~ 12; ~ cu *a/ea, e/ă, i/î* după *ș/j* 6—7; ~ cu *â* 9; ~ cu *s/z* în neologisme 7, 11—12; notarea palatalizării în ~ 468; pronunțare influențată de ~ 10; ~ toponimelor 8.
SEMANTICĂ, corespondență ~ între prepoziții și prefixe 190; cumul de valori ~ în sintaxă 144—145; raportul ~ *cauză/concluzie/scop* 144; ~ derivatelor nominale în *-are* 180—181; ~ elementelor derivative 190—194; ~ prepozițiilor *după, dupe, de pe* și *pe* 117—119; ~ pronumelui demonstrativ 113—115; ~ și sintaxă 478—490, 514—515; evoluție ~ în toponimie 524—526; evoluție ~ în nomenclatura juridică 527—534.
SEMN, conceptul de ~ la T. Cipariu 84.
SENS, stratificarea ~ la derivate 193.
SILABĂ, despărțirea în ~ 13, 69, 256—261.
SINONIME pentru derivate 191; ~ în LB 213—214; ~ sintactice 480; ~ în nomenclatura juridică 533—534.
SINTAXĂ în comentariul sportiv 471—477; ambiguitate în ~ 143—144; v. **analiză gramaticală.**
SLAVĂ, nume proprii în ~ 24; toponime românești în documentele ~ 462—463.
SLOVĂ, întrebuințarea ~ ѣ și ѧ, ѫ, ч, т și т, ѫ și ѧ 223.
SOCIOLINGVISTICĂ, observații de ~ în limbajul juridic 527—534.
SONORITATE, opoziția de ~ în paronimie 197.
SPORT, sintaxa limbajului din ~ 471—477.
STIL v. **limbaj.**
STILISTICĂ, obiectivele analizei 546—547; sintaxă și ~ 489; ~ și filologie 72—73.
SUBIECT, definiția ~ 515—516; elipsa ~ 473; confuzie terminologică în legătură cu ~ 517; ~ interpretat ca complement 193.
SUBSTANTIV, flexiunea ~ 60, 159—162; ~ derivate cu *-are* 171—181.
SUBSTRAT, cuvinte din ~ 136, 205.
SUFIX, observații despre ~ *-are* 171—181, *-cios* 191, *-easă* 193, *-esc* 193, *-ez* 241, *-ficare* 191, *-iu* 191, 525, *-oj* 140—141, *-ol* 191, *-om* 159—160, (engl.) *-less* 190, (lat.-rom.) *-ment(e)* 191; confuzie între ~ *-al/-ar* 198—199, *-at/-ant, -er/-fer* 199; variația ~ *-ea/-ică* 161; ~ antroponomastice în beletristică 131; ~ în onomastică 138.
SUNET, scrierea ~ *a* 58; ~ *ă* 58, 63; ~ *c* 57; ~ *č* 63; ~ *ea* 58; ~ *oa* 59; ~ *ǧ* 59, 63; ~ *ğ* 63; ~ *i* 58—60, 63; ~ *ķ* 57—59, 63; ~ *l* 58; ~ *r* 57, 58; ~ *ş* 59, 63; ~ *şt* 59; ~ *ţ* 63; ~ *z* 58, 220; modificări ale ~ *a-* 525; ~ *ă* 219; ~ *(-)e* 219, 468; ~ *ğ* 219, 456; ~ *i-* 67, ~ *o* 137; ~ *-n-* 219, 220, ~ *l* 58, ~ *r* 219; ~ *ş* 219; ~ *u* 220, 468; ~ *(d)z* 219—220; adaptarea ~ străine *ö, ü* 540; ~ labiale moi în româna veche 219; interpretarea fonologică a ~ *ķ/ǧ* 537—542.
SUPERLATIV, exprimarea sintactică a ~ 478—490.
SUPIN, confuzie între ~ și participiu 535—536.

Ș

ȘCOALA ARDELEANĂ, concepția ~ în problema îmbogățirii vocabularului 205—209.

T

TEMPO, marcarea ~ în scriere 67.
TEORIA LIMBII în istoria lingvisticii românești 83—95.
TERMINOLOGIE populară 75—78; ~ muncii 121—124; diferențe de ~ în gramatică 145; v. **nomenclatură.**
TEXT, alcătuirea unui ~ didactic 544—545; ~ poetic în analiza gramaticală 144—145.
TOPICA pronumelui și adjectivului demonstrativ 105—115; ~ ca procedeu de dezambiguizare 143.
TOPONIM în Banat 72—75, 136—142; evoluția semantică în crearea ~ 525—526; ~ formate prin compunere 454—464; ~ în beletristică 135; scrierea ~ cu articol 8.
TRACĂ v. **substrat.**
TURCĂ, adaptarea fonetică a sunetelor *ö, ü* 540.

U

UZ, rolul ~ în concepţia lui T. Cipariu, 85, 94.

V

VARIANTĂ, acceptarea unor ~ în normă 13, 70.

VERB, clasificarea ~ în conjugări 243—244; forme de ~ iotacizate 468; forme de ~ omografe 144.

VOCABULAR, probleme de ~ la reprezentanţii Şcolii Ardelene 60, 206—215; ~ poetic în folclor 125—128; predarea ~ la străini 544; v. **nomenclatură, terminologie.**

INDICE DE AUTORI*

A

Adamescu, Gh. 207
Alecsandri, Vasile 22, 67, 86, 152, 156, [239—245], 521
Alexandrescu, Grigore 18, 163, 241
Alonso, Dámaso 71
Antoine, Gérald 446, 447, 448, 449
Antonovici, Ioan 120
Arghezi, Tudor 109, 157, 163, 529, 531, 532, 533
Aristotel 531
Arrivé, Michel 446
Asanache, Gh. 130
Ascoli, G. I. 84, 86, 91
Auerbach, Erich 71
Augerot, James E. 544
Avram, Andrei 541
Avram, Mioara 5—14, 41, 57, [62—64], 66, 89, **143—146,** 159, 160, 162, **239—245,** 258, **445—453,** 479, 481, 484, 487, 490, 491, 521, 522
Azap, Gheorghe 137

B

Baciru, Livia 230
Badea, Ştefan 246—255
Balaci, Alexandru 163
Barac, I. 179
Barbu, Eugen 19, 109, 112, 529
Barbu, Petre 138
Bariţ, G. 100, 101, 102
Basarab, Neagoe 22
Bălăşel, Teodor 28
Bălcescu, Nicolae 18, 240
Beldescu, G. 66, 68, 257
Bellemin-Noël, J. 72
Beltechi, Eugen 142
Benfey, Th. 86
Berceanu, Barbu B. 445, **527—534**
Berea-Găgeanu, Elena 104—115
Bianu, G. 97
Bianu, I. 229, 230
Bidu-Vrănceanu, A. 76, 111, 112, 198, 257
Birckbiehler, D. 544.
Birlea, I. 22
Birlea, Ovidiu 120, 127
Birseanu, A. 522
Bitea, Dana 183, 187
Bitea, Ioan N. 182—189, 546—547
Blaga, Lucian 19
Blanche-Benveniste, Claire 446
Boeşan, N. 22
Bogdan-Duică, G. 103, 248, 254
Bogza, Geo 106
Bojan, Maria 117
Bojincă, Damaschin 22
Bolintineanu, D. 241
Bolocan, Gh. 10, 138, **454—464**
Bolocan, N. 50
Bonin, Th. 544
Bopp, Franz 83, 84, 86, 88, 89, 90
Borcilă, Rozalinda 544—546
Botău, Dimitrie 50
Botez, C. 250
Boţoman, Rodica C. [544—546]
Braşoveanu, D. D. 482
Brătescu-Voineşti, I.Al. 10, 110, 111, 112
Brătulescu, V. 227
Brâncuş, Gr. 161, 205
Breban, N. 19
Breban, V. 117, 182, 183
Brunot, Ferdinand 514
Budai-Deleanu, I. 31, 206, 210, 265, 465, 467
Buescu, Victor 246, 252
Bulgăr, Gh. 209, 247, 252, 445, 448, 449
Buzura, A. 19
Byck, J. 9, 10, 15, 20, 106, 109, 111, 171, 172, 178, 466, 467

C

Caix de Saint-Aymour, Amédé de 86, 87
Caleca, Ioan 216

* Cifrele tipărite cu caractere **aldine drepte** indică autorii de articole publicate în revistă în anul 1983; cifrele puse în paranteze drepte indică autorii recenzaţi sau discutaţi în articole speciale; celelalte cifre trimit la autorii citaţi.

Calotă, Ion 52—56, 75—78
Candrea, I. A. 26, 115, 152, 229, 452
Cantacuzino, C., stolnicul 181
Cantemir, Dimitrie 181, 528
Cantemir, T. 20
Capidan, Th. 20, 26, 172, 176
Carabulea, Elena 8, **159—162**, 171, 172, 174, 175, 179
Caracaș, R. 229, 230
Caragiale, I. L. 18, 446, 447, 449, 451, 529
Caragiale, Mateiu 108, 109, 110, 112
Caragiu-Marioțeanu, Matilda 140, 151
Cartojan, N. 230
Cazacu, B. 19, 54, 55, 58, 60, 106, 198, 207, 210, 241, 498
Călinescu, George 37, 39, 40, 52, 54, 108, 109, 528, 532
Cândroveanu, H. 34, 35, 36, 37, 38, 39
Cerna, Panait 163
Cernăuțeanu, Natalia 139
Ceterchi, Ioan 527
Cheie, Paulina 206—215
Chevalier, Jean-Claude 446
Chițoran, Dumitru 56
Chivu, Gheorghe 22, 147, 219
Chomsky, N. 171, 172, 174, 175
Cihac, A. de 525
Ciobanu, Fulvia 8, **65—68**, 480
Ciobanu, N. 35, 38, 39, 40
Cioculescu, Șerban 18, 163, 246, 449
Cioranescu, Alexandru 525
Cipariu, Timotei [83—95], 230
Cîrstean, Stelian 28
Clemens, A. 243
Cohen, Marcel 446
Colebrooke, H. Th. 86
Coloși, V. 206
Coman, Petre 32
Comșulea, Elena 75, 76, 117
Conachi, C. 179
Condillac 244
Constantinescu, N. A. 130, 142
Constantinescu, Silviu 195
Constantinescu-Dobridor, Gheorghe 195, 445, 518, 521
Contraș, Eugenia 521
Corbin, Donald E. [544—546]
Coresi, diaconul 22, 107, 111, 112, 119, 154, 181, 216
Corneli, I. 206
Coseriu, Eugenio 41, 42, 44, 45, 46, 47, 451
Cosma, Aurel 51
Cosma junior, Aurel 50
Costa, Traian 246
Costache Găinariu-Varone, Elena 204
Costin, Miron 22, 163, 164
Costinescu, Mariana 112, 119, 120
Coșbuc, G. 522
Coteanu, Ion 9, 76, 85, 107, 145, 198, 257, 518, 519, 521
Crașoveanu, D. 522
Creangă, Ion 22, 67, 106, 107, 109, 111, 241
Crețu, Ion 246, 254
Cristea, V. 34, 35, 37
Crișan, Constantin 54
Croce, Benedetto 90
Curtius, Georg 89
Cuza, A. C. 252

D

Damian, S. 36, 38
Dan, Dimitrie 28, 227
Dan, Ilie 231—238
Dauzat, Albert 55, 197, 446, 448
Davau, Maurice 446
Dănăilă, Ion 6, **269—439**
Dănilă, Simion 136—142, 205
Delavrancea, Barbu Ștefănescu 116
Del Chiaro, Anton-Maria 46
Densusianu, Ovid 11, 12, 28, 115, 152, 177, 237—238, 445, 447, 449, 451, 452, 541
Diaconescu, Paula 106, 491
Diaconovici Loga, C. 210, 470
Diaconu, Ion 31
Diez, Fr. 83, 86, 88
Dimitrescu, Fl. 22, 112, 113, 121, 122, [165—166], 210, 236, 494
Dimitriu, C. 478, 479, 522
Djamo-Diaconiță, Lucia 228
Doca, Gheorghe [262—264], 547—549
Dominte, Constantin 256, 258
Dosoftei, mitropolitul 163, 172
Dragomir, S. 97
Dragomirescu, Gh. N. 447, **514—520**
Dragoș, Nicolae 108, 530
Drașoveanu, D. D. 447, 448, 522, 523
Drăganu, Nicolae 31, 153, 216, 229
Drăghici, Meletie 49
Drimba, L. 465, 468, 470
Dumistrăcel, Stelian 201
Dumitrescu, Nicu 136
Dumitrescu, Suzana Carmen 445, 451, 452
Dumitrescu-Bușulenga, Zoe 163
Duridanov, Ivan 136

E

Edwards, P. M. H. 175
Eminescu, Mihai 110, 163, [246—255], [507—513], 522, 531
Enache, Ștefan 77
Engels, Friedrich 532
Erben, Johannes 518
Evseev, Ivan 197

F

Faiciuc, Ioan 142
Felea, Ion 534
Felecan, Livia 166

Felecan, N. 165–166, 195–202, 524–526
Feneşan, Costin 139
Fényes, Eles 526
Filip monahul 223
Florea, Melania [262–264], **547–549**
Fochi, Adrian 33, 204
Fraser, B. 171
Frâncu, C. 15–23, 171–181
Frunzescu, Dimitrie 141
Fubini, Mario 71

G

Gabelentz, Georg von der 88
Gafiţeanu, D. 231, 232, 233, 236
Gáldi, Ladislau 208
Gaster, M. 181
Găzdaru, D. 233
Gâdei, Constantin 8, 159, 160, 491
Galaction, Gala 531, 532
Gâştescu, Petre 13, 142, 460, 524
Georgescu, Magdalena 22, 147
Gheorghiu, Mihnea 163
Gheţie, Ion 62–64, 105, 108, 116, 117, 140, **153–155, 216–221,** 247, **465–470,** 498
Ghica, Ion 240
Giosu, Şt. 210
Giuglea, G. 26, 27, 28, 29, 30
Giurescu, Constantin C. 205, 529
Giurescu, Dinu C. 527
Goga, Octavian 106
Goldenberg, Yves 87
Goldiş Poalelungi, Ana 445, 450
Golescu, Iordache 243, 244, 265
Gradea, Pia 88
Graur, Al. 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, **24,** 52, 65, 68, 76, 105, 109, 110, 112, 130, 140, 161, 162, **163,** 171, 172, 174, 178, 179, 199, 201, 202, 207, 232, 234, **443,** 491, 518, 525, 538, **543**
Grădinaru, Constantin 196
Grecu, V. 20
Grecu, Victor V. 96–103
Grevisse, Maurice 175, 447, 448
Griera, A. 54
Grimm, Jakob 83, 84, 86, 88, 90
Grimm, P. 11
Griselini, Francesco [41–51]
Groza, Petru 529
Gruber, Eduard 231, 237
Gruiţă, G. 522
Guilbert, L. 165
Guţu Romalo, Valeria 6, 59, 77, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 244, **262–264,** 445, 450, **471–477,** 491, 498, 523

H

Hammer-Purgstall, J. von 86
Hasan, Finuţa 8, 12, 147, 149, 152
Hasdeu, B. P. 22, 26, 83, 84, 91, 120, 181, 216, 525
Heliade Rădulescu, I. 22, 59, 60, 83, 119, 120, 156, 163, 243, 265
Herder, J. G. 84
Herodot 87
Hodiş, Viorel 524
Hrisostomul, Ioan 216
Hristea, Theodor 9, 35, 38, 195, 196, 197, 207, 445, 447, 449, 451, 452, **497–504**
Humboldt, V. von 83, 84, 85, 86

I

Iancu, Avram [96–103]
Iancu, Victor 52, 53, 199, 452, **537–542**
Ibrăileanu, G. 250, 251, 253, 254
Iliescu, M. 108
Ionaşcu, Aurel 529
Ionaşcu, Romulus 58, 243, 245
Ionescu, Christian 130
Ionescu, Sergiu N. 533
Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana 56
Ionică, Ion 52
Ioniţă, Magdalena 22, 147
Ioniţă, Vasile [72–75], 136, 137, **203–205**
Iordache, Gheorghe [75–78]
Iordan, Al. 239, 245
Iordan, Ion 13, 142, 460, 524
Iordan, Iorgu 10, 37, 54, 62, 74, 89, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 114, 116, **164–165,** 198, 205, 210, 231, 234, 239, [443], 445, 451, 453, 454, 456, 471, 487, 489, 491, [497–504], 519, 521, 524, 525, 526
Iorga, Nicolae 22, 112, 120, 216
Iorgovici, P. 83, 210
Iosif, Şt. O. 22
Ispirescu, Petre 109, 110
Istrate, Gavril 57, 58, 93, 94, 153, 154, 155, 236
Iszer, Andreas 119
Ivănescu, Gheorghe 89, 234
Ivireanul, Antim 22, 119

J

Jalbă, Constantin [79–80]
Jarník, I. U. 522
Jarvis, G. A. 544
Juilland, Alphonse 175
Juilland, Ileana 175
Jung, Walter 515, 519
Jurma, Gh. 41

K

Karnoouh, Claude 125
Kayser, Wolfgang 71
Kelemen, Bela [167–168]

Kogălniceanu, Mihai 164
Kühner 517

L

Lahovari 525
Lalescu, Traian 51
Lallemand, Maurice 446
Lambrior, Al. 10, 11, 20, 106, 107, 108, 110, 147, 151, 152, [231—238]
Laurenţiu, D. 4, 35, 36, 37, 38, 39
Lascarov-Moldovanu, A. 533
Laurian, A. Tr. 215, 243, 527, 531
Leonăchescu-Năndraşu, N. 22
Linţa, Elena 129—135, 228
Lombard, Alf 8, 108, 159, 160, 171, 172, 178, 234, 491
Lone, Steiner 156
Luca, Ioasaf 22
Lupaş, I. 148
Lupescu, Mihai 33

M

Macrea, D. 206, 232, 233, 234, 469
Maior, Petru 63, 64, 87, 181, 206, 207, 210, 467, 528
Maioreşcu, Titu 18, 59, 85, 111, 156, 246, 250, 251, 254, 450, 507, 508, 510, 511
Maneca, Constant 166, 195, 450
Manolache, Constantin 27, 30
Manoliu-Manea, Maria 491
Marcu, Alexandru 42
Marcu, Florin 195, 450
Marcus, Solomon 266—267
Mardarie Cozianul 181
Mareş, Alexandru 22, 140, 147, 217, 219, **222—230**
Marian, S. Fl. 26, 27
Marinescu, C. 10
Marino, A. 34, 35, 36
Markl, A. 243
Marx, Karl 532
Massim, I. C. 215, 527, 531
Matoré, Georges 447
Mauger, G. 448, 517, 518, 519
Mazilu, D. 254
Mărcuş, L. 130
Măruţă, Toma 481
Meruţiu, Radu V. 524, 525, 526
Meteş, Şt. 31
Meyer-Lübke, W. 172
Micu, Ion-Inocenţiu 528
Micu, Samuil [57—61], 62, 63, 88, 206, 210, 243, 245, 265, 467
Mihail, Zamfira 243
Mihăescu, Gib 19
Mihăescu, N. 105, **156—157**, 159, 445, 452
Mihăilă, G. 46, 216, 217, 229
Miklosich, Fr. 87, 91
Miloia, Ioachim 41, 42
Mincu, Marin 38, 39
Mircescо, V. v. Alecsandri
Mirska, Halina 166
Mitran, Ion 532
Mitu, M. 228
Mocanu, Nicolae 142
Modoran, Filofteia 138
Mohanu, C. 27, 28
Moise, Ion 121—124
Moisil, Gr. 244
Moldovan, Victoria 545
Mommsen, Th. 87
Morariu, Leca 234, 252
Morariu, Tiberiu 27
Moraru, M. 225, 229, 230
Motogna, Victor 139
Munteanu, Şt. 58, 111, 476, [546—547]
Murărăşu, D. [246—255], 507
Mureşanu, Iacob 103
Mureşanu, Ileana 545
Murgu, Eftimie 83
Muşlea, Ion 31
Muţiu, Ioan 189
Müller, Max 85, 86, 91, 92

N

Nandriş, O. 234
Naro, A. 17
Naum, Teodor 258
Nădejde, I. 109, 237
Neagoe, Victorela 105
Neagu, Gh. I. 30, 32
Neamţu, G. 107
Neculce, Ion 22, 163, [164—165]
Negomireanu, Doina 117
Negraru, Maria 6
Negruţiu, Liana 545
Negruzzi, C. 18, 116, 117, 119, 240, 241
Negruzzi, Iacob 233, 240
Negulescu, Paul 533
Neiescu, Petru 142
Newmeyer, F. J. 171, 174, 175
Nicolăiasa, G. 97
Niculescu, Alexandru 13, 53, 59, [71—72], 77, 112, **147—152**, 207, 235, [239—245], 498
Niculescu-Varone, G. T. 204
Nisioiu, Dragoş 29
Niţu, Valeriu 85, 86
Noica, Constantin 452
Nuţă, Ion 231
Nyrop, Kristoffer 165

O

Oaîde, Petru 41—51
Oancea, D. I. 13, 142, 460, 524
Odobescu, Al. 117, 118, 119
Olsen, A. 111, 112, 114, 147, 152

Olteanu, P. 228
Onicescu, Octav 532
Onu, Liviu 10, 58, 60, 207, 210, 498
Oprişan, I. 28

P

Pamfil, Carmen-Gabriela 83—95
Pamfil, Viorica 210
Pamfile, Tudor 26, 27
Panaitescu, P. P. 181, 222, 224, 228
Pană, Ruxandra 52
Pann, Anton 265
Panu, G. 233
Papahagi, Pericle 20
Papahagi, Tache 20, 26, 29, 176, 203
Paris, Gaston 235
Pascu, G. 171, 174, 191, 193
Pascu, Ştefan 97
Paşca, Ştefan 139, 140, 141
Paul, Hermann 85, 517
Păcăţian, Teodor V. 50
Pătruţ, Ioan 130, 136, 138, 140, 141, 207
Penişoară, Ion 74
Perpessicius 246—254, 507—510
Petică, Ştefan 106
Petrescu, Camil 106, 110
Petroveanu, Mihail 36, 37, 38, 39
Petrovici, Emil 10, 19, 31, 53, 141, 152, 524, 537, 539, 541
Peytard, Jean 446
Philippide, A. 83, 85, 86, 88, 89, 106, 109, 234
Pietreanu, Marieta 140
Piuariu-Molnar, I. 243
Pliniu 87
Pompiliu, Miron 27
Pop, Ioan Aurel 528
Pop, Lucia 231, 237
Pop, Sever 20, 29, 105
Popa, Cornel 532
Popa, Eleonora 6, **269—439**
Popa, Marian 129, 130, 132
Popescu, Dumitru 532
Popescu, Florin D. 241, 244, 544
Popescu, M. 230
Popescu, Radu 22
Popescu, Radu Sp. **521—523**
Popescu-Marin, Magdalena 8, 171, 172, 174, 175, 179
Popescu-Sireteanu, Ion **26—33**
Popovici, G. 29
Popovici, T. 446
Pop Reteganul, I. 107, 108
Potra, G. 181
Precup, Emil 26, 27, 28
Preda, Irina **34—40**
Preda, Marin 19, 109, 110
Prioteasa, Ioana 105
Procopovici, Al. 216, 451, 486
Prunea, Doina 545
Puşcariu, I. 229
Puşcariu, Sextil 10, 11, 117, 119, 137, 141, 153, 156, 176, 190, 207, 216, 235, 238, 258, 445, 451, 469

Q

Quillet, A. 446

R

Raicu, L. 35, 36
Raynouard, Fr. 83
Rădulescu, Maria 522, 523
Rădulescu, Marina 8, **256—261**
Rădulescu-Motru, C. 110
Rădulescu-Pogoneanu, I. A. 10
Răileanu, C. 42
Răuţ, Octavian 74, 136
Rebreanu, L. 19
Regman, C. 34, 36, 38, 40
Repina, T. 108
Resmeriţă, Al. 445, 449
Retegan, S. 97
Reteganul v. Pop Reteganul
Rizescu, I. 8, 265
Robert, P. 446
Robu, Vladimir 521
Roman-Moraru, Alexandra 22, 147, 228, 229, 230
Rosetti, Al. 3, 15, 18, 20, 58, 106, 109, 111, 140, 152, 178, 207, 210, 241, 449, 498, 537, 538, 541
Rössler, R. 91
Russo, Al. 240
Russu, I. I. 29
Rusu, Valeriu 20, 445

S

Sacy, Silvestre de 86
Sadoveanu, Mihail 10, 28, 106, 109, 110, 112, 181
Saftu, N. 198
Sandfeld, Kr. 111, 112, 114
Saramandu, Nicolae 52, 54
Saussure, F. de 85
Sauvageot, Aurélien 55
Sava, Iosif 494
Schleicher, A. 84, 86, 88
Schlinger, Sigismund 136
Schmidt, W. 91
Schuchardt, H. 91
Scorpan, Gr. 89
Scriban, August 26, 27, 105, 106, 107, 108, 111, 116, 240, 445, 446, 451, 525
Scurtu, Ion 253
Seche, Luiza 208, **264—265**, 466, 491
Seche, Mircea 208, 466, 477
Sechehaye, Albert 448
Seelye, H. Ned 544, 545
Sfîrlea, Lidia 116

Simionică, Ioan 202
Simion dascălul 120
Slama-Cazacu, Tatiana 548
Sluşanschi, Dan 257
Smochină, N. 222, 224, 228, 229, 230
Smochină, N. N. 222, 224, 228, 229, 230
Sorescu, M. 19
Speranski, M. N. 228
Speranţia, Th. 115, 152
Spitzer, Leo 71
Stan, I. T. [537—542]
Stancu, Z. 19
Steinthal 85
Stoean, Carmen [262—264]
Stoianovici, Lileta 445, 446, 450, 452
Stoica de Haţeg, Nicolae 22, 74, 138, 140
Stoicovici, Olga 228
Strabon 87
Straje, Mihail 543
Suchianu, D. I. 532
Suciu, Coriolan 142, 525, 526
Suciu, Emil 72—75
Surdu, Bujor 42

Ş

Şandru Olteanu, Tudora 491
Şăineanu, L. 95
Şcoleriu, Toader 243
Şerban, Felicia 167—168
Şerban, Valentina 117
Şerban, Vasile 145, 197
Şiadbei, I. 87, 231, 236, 240, 242, 244
Şincai, Gheorghe 23, [57—61], 62, 63, 68, 210, 245, 467
Šleapkin, I. A. 228
Şotropa, C. 20, 109
Ştefănescu, Cecilia 445, 452
Ştrempel, Gabriel [164—165], 222, 224
Şuteu, Flora 5, 9, 10, 14, 41, 66, 85, **159,** 247, **478—490,** 508
Şuteu, V. 10

T

Tagliavini, C. 111
Teaha, Teofil 31, 140
Teiuş, Sabina 117, 447, 452
Teodorescu, G. Dem. 67
Teodorovici, I. 206
Theodori, Al. 206
Thomas, Adolphe V. 448
Tiktin, H. 106, 107, 108, 109, 111, 116, 117, 171, 172, 173, 517
Tocilescu, Gr. G. 28
Tohăneanu, G. I. 249
Toma, Elena 491
Tomescu, M. 228
Trandafir, Gh. D. 57—61, 445
Trocsányi, Zsolt 103
Tudor, D. 532
Turcu, Constantin 231

Ţ

Ţâra, V. 58, 111, 546
Ţernoievici, Matei 223
Ţichindeal, Dimitrie 467
Ţoiu, Constantin 166

U

Ubicini, A. 239, 244
Udrescu, D. 452
Ulici, L. 34, 35, 37
Ureche, Grigore 23, 116, 117, 118, 119, 163, 176
Urmuz 19
Ursu, Despina 208, 265
Ursu, N. A. 62, 207, 208, [465—470]

V

Vaillant, J. A. 243, 245
Varlaam, 107, 111, 112, 117
Vartolomei, Luminiţa 494
Vasconco, V. 130
Vasiliu, Al. 105
Vasiliu, Emanuel 537, 542
Vasiliu, Laura 7, 8, **116—120,** 161, **190—194, 491—496, 535—536**
Văcărescu, Ienăchiţă 243
Velculescu, Cătălina 225, 229, 230
Veress, Andrei 41, 42
Vianu, Tudor 76
Vîrcol, V. 265
Virtosu, E. 222, 223, 224
Vlastaris, Matei 223, 224
Vlăduţ, D. 71—72
Vrabie, E. 228
Voiculescu, V. 32
Vossler, Karl 90
Vuia, Romulus 203
Vulcan, Samuil [465—470]
Vulpe, Magdalena 125—128, 151, 479, 480
Vulpescu, Romulus 530

W

Wald, Lucia 232, 234
Walters, E. Garrison [544—546]
Weigand, G. 88
Wethel, F. 41
Wrocław, A. P. 225

Z

Zdrenghea, Mircea 61, 245
Zugun, Petru 507—513

INDICE DE CUVINTE*

ALBANEZĂ : *vallë* 452.
BULGARĂ : *blana* 76 ; *kolak* 76.
CELTICĂ : **caran* 74 ; *Lug(os)* 136, 137 ; *Lug(u)dunum* 136.
EBRAICĂ : *shalom* 25.
ENGLEZĂ : **aggress* 175 ; *aggression* 175 ; **commote* 175 ; *commotion* 175 ; *ritualize* 37 ; *soliloquy* 37.
FRANCEZĂ : *abaque* 200 ; *banquet* 201 ; *banquette* 201 ; *bardet* 201 ; *bien entendu* 539 ; *bigue* 201 ; *brutal* 198 ; *combattant* 199 ; *diamantin* 201 ; *diamantine* 201 ; *état de grâce* 38 ; *fascicule* 201 ; *horaire* 199 ; *incontrõlable* 34 ; *insérer* 200 ; *logorrhéique* 35 ; *or* 450, 451, 453 ; *oral* 199 ; *ordonnateur* 36 ; *pénal* 199 ; *percutant* 36 ; *ritualiser* 37 ; *ruralisme* 37 ; *soliloque* 37 ; *transfigurateur* 39 ; *transparent* 202 ; *usinal* 199 ; *valorisant* 39 ; *vous* 147.
GERMANĂ : *Adressant* 199 ; *Biege* 201 ; *Friede* 25 ; *Friedrich* 25 ; *Hochfeld* 73 ; *Pennal* 199 ; *Perspektiv* 213 ; (v. germ.) *stanga* 29 ; *Stump* 205.
GREACĂ : *Axeinos* 25 ; *eirẹnẹ* 24 ; *Euxeinos* 25 ; *ónoma* 195 ; *pará* 195 ; *tsuli* 76.
ITALLIANĂ : *barbetta* 201 ; *biga* 201 ; *città* 527 ; *cittadinanza* 527 ; *cittadino* 527 ; *civico* 531 ; *commediante* 199 ; *irrepetibile* 35 ; *Lugano* 136 ; *Lugos* 136 ; *musicante* 199 ; *ora* 453, *pedante* 199 ; *soliloquio* 37.
LATINĂ : *abacus* 200 ; *assediare* 76 ; *auscultare* 202 ; *calcaneum* 76 ; *calcare* 76 ; *calcatura* 76 ; *civicus* 531 ; *civilis* 531, 532, *civiliter* 531 ; *civis* 527 ; *civitas* 527, 528, 532 ; *civitatem* 527 ; *ferdivus* 172 ; *hora* 199, 452, 453 ; *horarius* 199 ; **(in-)fërvĭdĭare* 172 ; *inserare* 200 ; *laxare* 77 ; *Lugus Augustus* 136 ; *margo* 76 ; *medius locus* 76 ; *mergere* 76 ; **mutila* 76 ; *mutilus* 76 ; *os, oris* 199 ; *pellis* 76 ; *percipere* 202 ; *petiolum* 76 ; *poena* 199 ; *poenalis* 199 ; *puronium* 77 ; *pus* 77 ; *quare* 451 ; *rota* 76 ; *rūga* 29 ; *soliloquium* 37 ; **turta* 76 ; *velis* 452 ; *versus* 202, *volet* 452.
LITUANIANĂ : *Luginas* 136.
MAGHIARĂ : *Balazs* 141.
PERSANĂ : *Axšaẽna* 25.
ROMÂNĂ
Aromână : *creádire* 176 ; *credeáre* 176 ; *naşteáre* 176 ; *náştire* 176 ; *vindeáre* 176 ; *víndire* 176.
Dacoromână :
A : *a* adj. 110, 111 ; *abac* 195, 196, 200 ; *abacă* 195, 196, 200 ; *abducţie* 200 ; *abilitate* 160 ; *abilităţi* 160 ; *abolla* 159 ; *abracadabra* 494 ; *absorbi* 200 ; *abuz* 210 ; *acacia* 494 ; *Acasandrei* 130 ; *accelerare* 196 ; *acceleraţie* 196 ; *acces* 160 ; *accese* 160 ; *accesuri* 160 ; *accident* 196 ; *acea* 106 ; *aceasta* 105, 109, 114 ; *această* 110 ; *aceastălaltă* 112 ; *aceea* 105, 114 ; *acel* 104, 105—107, 110, 113, 114 ; *acela* 104, 105, 107, 108, 110, 111, 113—115 ; *acelaşi* 111, 112, 115 ; *(a)celălalt* 112 ; *acele* 106 ; *acelei* 107 ; *aceleia* 105 ; *acelei(a)* 113 ; *acelii(a)* 113 ; *acelora* 105 ; *acest* 104—108, 110, 113, 114 ; *acesta* 104, 105, 107, 108, 110, 113—115 ; *acestalalt* 112 ; *acestaşi* 111, 112, 114, 115 ; *(a)cestălalt* 112 ; *aceste* 107 ; *acesteia* 105, 106 ; *acestei(a)* 113 ; *acestui* 106 ; *acestuia* 105, 107, 114 ; *aceşti* 108 ; *aceştia* 106, 109 ; *aceştialalţi* 112 ; *aceştii(a)* 113 ; *Acmonia* 74 ; *acmu* 219 ; *acoladă* 197 ; *(a)coperiş* 30 ; *acordoare* 160 ; *acordor* 160 ; *acordori* 160 ; *acotiledonată* 159 ; *acotiledonate* 159 ; *acraniat* 159 ; *acraniate* 159 ; *actrice* 213 ; *acum* 451, 453 ; *acuma* 466—468 ; *acumulatoare* 161 ; *acumulator* 161 ; *acumulatori* 161 ; *adagiu* 210 ; *adamant* 213 ; *addenda* 494 ; *addendă* 494, 495 ; *addende* 494 ; *adenoame* 160 ; *adenocarcinoame* 160 ; *adenofibroame* 160 ; *adenom* 160 ; *Adîncatu* 130 ; *Adoamnei* 130 ; *adoară* 453 ; *adresant* 199 ; *adsorbi* 200 ; *aducţie* 200 ; *advocat* 210 ; *aerodrom* 160 ; *aerodromuri* 160 ; *afinată* 165 ; *agrest* 213 ; *agricultură* 210 ; *Agriş* 74 ; *agru* 74 ; *aia* 114 ; *(a)iasta* 109 ; *(a)ista* 104, 109, 113 ; *(a)istalalt* 112 ; *alabastru* 195, 196, 210 ; *albastru* 195, 196 ; *alborada* 494 ; *alboradă* 494, 495 ; *Aleuş* 131 ; *Alexandruţa* 130 ; *Alexandru Ţuţcan* 129 ; *alienare* 196 ; *alienaţie* 196 ; *allalt* 112 ; *Almăjelu de Sus* 456 ; *Almăju de Jos* 456 ; *alpaca* 160 ; *Alparea* 131 ; *altruism* 196 ; *Alungel* 130 ; *aluzie* 195, 196 ; *ambiţie* 210 ; *amic* 210 ; *amigdal* 210, 211, 215 ; *amplitudine* 195, 196 ; *amploare* 195, 196 ; *amu* 451, 453, 467, 468 ; *anaconda* 494 ; *anacondă* 494, 495 ; *ananas* 162 ; *ananaşi* 162 ; *antebelic* 200 ; *antenist* 121 ; *antibelic* 200 ; *anticva* 161, 494 ; *anticvă* 161, 494 ; *antidetonant* 161 ; *antidetonante* 161 ; *antidetonanţi* 161 ; *antinomie* 195, 196 ; *Antologea* 130 ; *antonimie* 195, 196 ; *anual* 198 ; *anuar* 198 ; *apela* 210 ; *apoi* 451 ; *apoplesie* 213 ; *aprindere* 172, 173 ; *aprinzare* 172, 173 ; *Arad* 140 ; *Arada* 140 ; *araucaria* 492 ; *Arădan* 140 ; *Arăzan* 140 ; *arbitral* 198 ; *arbitrar* 198 ; *arc* 197 ; *arcoladă* 197 ; *ardeleana* 493 ; *Arefu* 131 ; *argilă* 211 ; *arginţii* 509 ; *argument* 210 ; *aro* 166 ; *armată* 210 ; *articol* 210 ; *Asandei* 130 ; *Asău* 130 ; *Ascania* 130 ; *asculta* 202 ; *asesor*

* Nu cuprinde cuvintele din listele ordonate alfabetic de la p. 131—135, 212, 455—462.

210 ; *aspic* 524 ; *aspriu, -e*, 525, 526 ; *aspru* 525 ; *ast* 110 ; *asta* 105, 109—114 ; *astalaltă* 112 ; *astă* 110 ; *astălaltă* 112 ; *astă vară* 114 ; *astea* 105, 109, 110, 111, 113, *astei* 110 ; *astei(a)*109 ; *astfel* 110 ; *asumă* 1195 ; *aşa* 450 ; *aşază* 5 ; *aşeia* 109 ; *aşel* 106 ; *aşela* 109 ; *aşesta* 105 ; *aşeza* 76 ; *aşezare* 195, 196 ; *aşezământ* 196, 195 ; *aştia* 109 ; *ausculta* 202 ; *autodrom* 160 ; *autodromuri* 160 ; *avea* 47 ; *Aviasan* 166 ; *az noapte* 110 ; *azvară* 110.

Ă : *ăi* 111 ; *ăl* 104, 110, 111 ; *ăla* 104, 109, 110 ; *ăl(a)* 113 ; *ălălalt* 112, 115 ; *ăle* 110 ; *ăllant* 112 ; *ăst* 104, 108, 110, 111 ; *ăsta* 104, 105, 109, 110 ; *ăst(a)* 113 ; *ăstălalt* 112, 115 ; *ăstei* 110 ; *ăstei(a)* 109, 113 ; *ăstui* 110 ; *ăştia* 105, 109 ; *ăştialalţi* 112 ; *ăştiia* 109 ; *ăştii(a)* 113.

B : *Baba Anica* 129 ; *backhand* 159 ; *bade* 126 ; *Bahna* 132 ; *baia* 526 ; *Baia* 526 ; *Baia Sprie* 524 ; *Baiasprie* 524, 526 ; *Baia Superie* 524 ; *Baia Superioară* 524 ; *bală* 213 ; *balsa* 494, 495, *balsani* 494 ; *bambus* 162 ; *bambuşi* 162 ; *ban* 126 ; *banchet* 201 ; *banchetă* 201 ; *barbet* 201 ; *barbetă* 201 ; *baron* 209 ; *Bascov* 132 ; *basculangiu* 121 ; *bastiment* 195 ; *bastion* 195 ; *Başbunar* 454 ; *bălai* 125 ; *Bărăganu* 138 ; *Bărbălătescu* 130 ; *Bărcoasa de Jos* 461 ; *bătălie* 208 ; *Bătrîneşti* 132 ; *beizadea* 495 ; *berceuse* 493 ; *Berghin* 139 ; *Berini* 73 ; *Berzava* 139 ; *bestie* 213 ; *betegos* 466, 467 ; *Bierda* 138 ; *big* 201 ; *bigă* 201 ; *biguit* 121 ; *biguitor* 121 ; *bine* 515, 539 ; *bineînţeles* 539, 540 ; *biofizician* 121 ; *Birda* 138 ; *birt* 241 ; *Bîrgău* 138 ; *Bîrzava* 74, 139 ; *Blaj* 138 ; *blană* 76 ; *blazer* 161 ; *blazere* 161 ; *Blidaru* 74 ; *blue-jeans* 162 ; *bluesuri* 162 ; *bluf* 161 ; *blufuri* 161 ; *boal* 121 ; *Bodrog* 140 ; *Bodroganiu* 140 ; *Bodroganu* 140 ; *Bodrogan* 140 ; *Bojan* 141 ; *Bolog(a)* 140 ; *Bologan* 140 ; **Bologean* 140 ; *boloj* 141 ; *Bolojan* 140 ; *booster* 161 ; *boostere* 161 ; *bordo* 159 ; *bordoul* 159 ; *Borod* 139, 140 ; *Borodan* 140 ; *Borogea* 141 ; *Borojan* 141 ; *Borozan* 140 ; *bos* 159 ; *boşi* 159 ; *Botenii Mari* 462 ; *Botenii Mici* 462 ; *Bou* 456 ; *Bou de Sus* 456 ; *Bozeni* 141 ; *Bran* 138 ; *braţă* 509 ; *briliant* 213 ; *brut* 198 ; *brutal* 198 ; *brutar* 198 ; *Bubuian* 130 ; *Buhăianu* 130 ; *bun* 539 ; *bunicăi* 161 ; *bunichii* 161 ; *bunicii* 161 ; *buninţeles* 539, 540 ; *bushel* 161 ; *busheli* 161 ; *business* 161 ; *business* 161 ; *businessman* 161—162 ; *businessmeni* 162 ; *businessuri* 161 ; *Butin* 73 ; *Buzduganu din Jos* 456 ; *Buzduganu din Sus* 456.

C : *cacao* 493 ; *cadavru* 213 ; *calcul* 160 ; *calcule* 160 ; *calculi* 160 ; *Calea Bisericii* 74 ; *calfă* 495 ; *calimera* 493, 494 ; *calvinesc* 209 ; *canal* 211 ; *candidat* 210 ; *canon* 213 ; *canonicie* 209 ; *Capătă* 130 ; *Caran* 74 ; *Caransebeş* 74 ; *Caraş* 74 ; *carbonier* 199 ; *carbonifer* 199 ; *carburatorist* 121 ; *carcinoame* 160 ; *carcinom* 160 ; *care* 108, 451 ; *cari* 509 ; *carioca* 490, 492 ; **carpă* 74 ; *cartonagist* 121 ; *castel* 210 ; *caşcavalagiu* 121 ; *catalog* 210 ; *causă* 213 ; *cauzal* 195, 196 ; *cauză* 210 ; *caz* 195 ; *Cazimir* 24 ; *cazual* 195, 196 ; *cazuistică* 195 ; *călca* 76 ; *călcătură* 76 ; *călcîi* 76 ; *călin* 201 ; *călină* 201 ; *călitor* 121 ; *cămin* 160 ; *cămine* 160 ; *căminuri* 160 ; *cănţălariu* 214 ; *cănţăliştă* 209, 214 ; *Căpăţ* 139 ; *Căpeţi* 139 ; *căpitănie* 209 ; *căpuşă* 127 ; *cărătoare* 160 ; *cărătoarei* 160 ; *cărători* 160 ; *cărătorii* 160 ; *căriñe* 74 ; *căţuşă* 76, 127 ; *Căvăran* 74, 139 ; *Căvărani* 139 ; *ce* 108 ; *cea* 108 ; 109, 113 ; *ceastălaltă* 112 ; *ceea* 109, 113 ; *ceea ce* 113 ; *ceia* 109 ; *cel* 104, 107—109, 113, 115 ; *cela* 104, 107, 108, 113—115 ; *celalt* 112 ; *celălalt* 112, 115 ; *celălant* 112 ; *cel care* 108 ; *cel ce* 108, 113, 146 ; *cele* 107, 108 ; *celea* 109, *celei* 108 ; *celestă* 495 ; *celi* 108 ; *cellalt* 112 ; *celui* 108 ; *(a)celui* 107 ; *celuia* 109 ; *centraşă* 121 ; *cer* 77 ; *cerebel* 161 ; *cerebele* 161 ; *cerebeluri* 161 ; *ceremonie* 240 ; *Cergău* 138 ; *ceriş* 77 ; *cern, -ă* 74 ; *Cerna* 74 ; чернѣдѣа чѣ маре 462 ; *ceru cuptorului* 77 ; *cest* 104, 107, 108, 113—115 ; *cesta* 113—115 ; *cestălalt* 112, 114, 115 ; *ceşti* 108 ; *cetate* 527, 528, 532, 534 ; *Cetatea* 74 ; *Cetatea de Scaun* 527 ; *Cetatea Neamţului* 527 ; *cetăţan* 527 ; *cetăţean* 527—534 ; *cetăţeană* 527 ; *cetăţeancă* 527 ; *Cetăţele* 527 ; *cetăţene* 533 ; *cetăţenesc* 527, 531 ; *cetăţeneşte* 531 ; *Cetăţeni* 527 ; *cetăţenie* 527, 528, 530—533 ; *cetăţenime* 527, 531 ; *chartreuse* 493 ; *chestie* 240 ; *chiară* 196 ; *Chinka* 139 ; *chioară* 196 ; *chiraleisa* 495 ; *ci* 451 ; *Ciceu* 138 ; *Cichinda* 139 ; *cicola* 121 ; *cicolact* 121 ; *cicola cu cacao* 121 ; *Cinca* 139 ; *cincila* 161, 494 ; *Cincu* 139 ; *cineraria* 494 ; *cinerarie* 494, 495 ; *Ciobeni* 74 ; *Ciocanu Suraia* 132 ; *Ciocănescu* 130 ; *ciomp* 205 ; *Ciordan* 130 ; *cireşată* 165 ; *Cismescu* 130 ; *cium* 74 ; *ciump* 205 ; *Ciumu* 74 ; *ciurdă* 468 ; *civil* 532 ; *Cîmpofanu* 130 ; *cîntăreţ folk* 165 ; *Cîrjelari* 132 ; *Cîrjelaru* 130 ; *Clea* 130 ; *cleşte-gură-de-lup* 76 ; *cleşte-papagal* 76 ; *cliper* 161 ; *clipere* 161 ; *clişeu* 39 ; *clochard* 165 ; *clubman* 162 ; *clubmeni* 162 ; *Cluj* 139 ; *coada strungii* 30 ; *Coasta lui David* 73 ; *coca* 494, 495 ; *cocină* 73 ; *Cocinu* 73 ; *Cocioba* 139 ; *Cociuba* 139 ; *codru* 127 ; *colac* 76 ; *coliba strungii* 26—28 ; *colind* 161 ; *colindă* 161 ; *colinde* 161 ; *coma* 493 ; *comarnic* 26, 27, 28, 31 ; *comedieşiţă* 213 ; *comicsuri* 162 ; *comisariu* 210 ; *Comlemn* 166 ; *compatriot* 534 ; *compendii* 160 ; *compendiile* 160 ; *compendiu* 160 ; *compendiul* 160 ; *compendium* 160 ; *compendiumuri* 160 ; *comper* 161 ; *comperi* 161 ; *complement* 195 ; *emplíment* 195 ; *compostoare* 161 ; *compostor* 161 ; *comput* 161 ; *computer* 161 ; *computere* 161 ; *computuri* 161 ; *comuneros* 162 ; *concesie* 196 ; *concesiune* 196 ; *concetăţean* 531, 534 ; *concivilitate* 528 ; *confundabil* 34 ; *congressman* 162 ; *congressmeni* 162 ; *conjectură* 196 ; *conjunctură* 196 ; *contamina* 211 ; *conteiner* 161 ; *conteinere* 161 ; *conţept* 209 ; *convertoare* 161 ; *convertor* 161 ; *conzilium* 209 ; *conzul* 209 ; *copist* 121 ; *copos* 469 ; *Cora* 130 ; *cordoba* 162 ; *cordobas* 162 ; *corespondenţie* 210 ; *cornată* 165 ; *cornel* 198 ; *corner* 198 ; *Corogea* 141 ; *Corogeşti* 141 ; *Corojan* 141 ; *coro-*

ner 161 ; *coroneri* 161 ; *Corpade* 139 ; *Corpadea* 139 ; *corpuscul* 161 ; *corpuscule* 161 ; *corpusculi* 161 ; *Corugea* 141 ; *Coruz* 141 ; *cosmodrom* 160 ; *cosmodromuri* 160 ; *cotar* 27 ; *country* 165—166 ; *cover-girl* 493 ; *craişer* 121 ; *craişerist* 121 ; *credere* 171—173, 176, 180, 181 ; *cr(e)iţar* 126 ; *cremă fructa* 121 ; *crezare* 171—174, 176, 179, 180, 181 ; *crezământ* 179, 181 ; *cristai(u)* 209 ; *Crivina* 138 ; кръигъл маре 462 ; *cuart* 240 ; *(cu)coane* 533 ; *Cucuiu lui Ostăvîr* 73 ; *Cufoi* 130 ; *Cuiasca* 73 ; *cuib* 122 ; *cules* 515 ; *Cumpănici* 130 ; *cumpărare* 179 ; *cumpărătoare* 179 ; *cutar* 27 ; *Cutina* 139 ; *cycnu* 210, 215 ; *Cynka* 139.

D : *Dabâca* 139 ; *da la piepten* 122 ; *da la strungă* 28 ; *Dalnic* 132 ; *danţ* 210 ; *da pe strungă (strung)* 28 ; *dar* 450, 452, 453 ; *Darius* 130 ; *dat la piepten* 122 ; *Davida* 73 ; *Dăbîca* 139 ; *Dănileşti* 73 ; *Dealu Dîlmei* 73 ; *Dealu Mare* 462 ; *Dealu Oaselor* 73 ; *decan* 210 ; *Decebal* 130 ; *deci* 446 ; *deconectant* 199 ; *deconectat* 199 ; *decovil* 161 ; *decovile* 161 ; *decoviluri* 161 ; *degradant* 199 ; *degradat* 199 ; *Delabuda* 130 ; *deliberat* 210 ; *delicatesă* 159 ; *delicatese* 159 ; *Delineşti* 73 ; *dental* 198 ; *dentar* 198 ; *de-o* 111 ; *designer* 161 ; *designeri* 161 ; *despărţare* 172 ; *despărţire* 172 ; *destrămător* 122 ; *de un* 111 ; *dezolant* 199 ; *dezolat* 199 ; *diamant* 213 ; *diamantin* 201 ; *diamantină* 201 ; *Dida* 130 ; *Didina* 130 ; *diesel* 159 ; *diesele* 159 ; *digam(m)a* 494, 495 ; *diplomă* 210 ; *dînsul* 147 ; *doamnă* 534, *doar* 451, 453, 467 ; *doară* 466, 467 ; *Dobridor* 454 ; *Dobrogostea* 454 ; *Dobromira* 454 ; *Dobromirul* 454 ; *Dobroneagul* 454 ; *Dobropole* 454 ; *doctor* 213, 214 ; *document* 210 ; *doftor* 213, 214 ; *doftorie* 209 ; *Dologa* 141 ; *Dolojan* 141 ; *domen(e)ta* 149 ; *domiata* 149 ; *domievostră* 149 ; *domilor voastre* 150 ; *domitale* 149 ; *dom'le* 534 ; *domněta* 149 ; *domněvoastră* 149 ; *domn'e* 534 ; *domnetale* 149 ; *Domnia ta* 149, 150, 152 ; *Domnia voastră* 149, 150, 151 ; *Domniei tale* 150 ; *Domniele voastre* 149 ; *domnietale* 149 ; *Domnie voastră* 149 ; *Domni(e)-vo(a)stră* 151 ; *Domniile voastre* 149—151 ; *Domniilor voastre* 150, 151 ; *domnilor voastre* 150, 151 ; *domnişoară* 534 ; *domnitale* 149 ; *domnivoastră* 149—151 ; *domnivostră* 149 ; *domnu'* 534 ; *domnule* 533 ; *Dorel Băgău* 132 ; *Dorohoi* 139 ; *doscă* 29 ; *dospire* 76 ; *dozator-omogenizator* 122 ; *dozimetrist* 122 ; *Dragoşa* 130 ; *Dragova* 132 ; *dreaptă* 196 ; *drosera* 492 ; *drosofila* 494 ; *drosofilă* 494, 495 ; *Drumu ăl Nou* 73 ; *dumilor voastre* 150, 151 ; *dumitale* 149 ; *dumnealui* 147 ; *dumneata* 147 ; *dumneavoastră* 147, 150 ; *dumnevostră* 149 ; *Dumniia voastră* 149 ; *dungă* 76.

E : *echilibrator* 122 ; *edem* 161 ; *edeme* 161 ; *ediţie* 210 ; *einstein* 161 ; *einsteini* 161 ; *elucida* 196 ; *eluda* 196 ; *emancipa* 531 ; *embol* 161 ; *embolus* 161 ; *embonpoint* 166 ; *emersiune* 200 ; *emigra* 200 ; *eminent* 200 ; *erem* 211 ; *escudo* 162 ; *escudos* 162 ; *est-an* 110 ; *este* 47 ; *estim* 210, 213 ; *estimp* 110 ; *estre* 210, 211, 215 ; *eştia* 109 ; *etui* 161 ; *etuiuri* 161 ; *eur* 210 ; *Excelenţa voastră* 533 ; *experienţia* 210.

F : *facere* 172, 180 ; *familial* 195, 196, 198, 199 ; *familiar* 195, 196, 198, 199 ; *fascicul* 200 ; *fasciculă* 201 ; *fascinant* 199 ; *fascinat* 199 ; *fată* 534 ; *făcare* 172, 173, 179, 180 ; *făcătură* 181 ; *Făgăraş* 138, 139 ; *Făţimacu* 138 ; *femeie* 166, 534 ; *femeie agronom* 166 ; *femeie artsit(ă)* 166 ; *femeie astronaut* 166 ; *femeie autoare* 166 ; *femeie aviator* 166 ; *femeie cineast* 166 ; *ferăstrău-limbă-de-pasăre* 76 ; *ferie* 468 ; *fi* 10, 47 ; *fiară* 213 ; *fibroame* 160 ; *fibrom* 160 ; *ficat* 468 ; *fierbădzat* 172 ; *fierbere* 172 ; *fiesta* 494 ; *fiestă* 494 ; *figură* 211 ; *filaria* 494 ; *fimbră* 211 ; *fimbrie* 210, 211 ; *fiule* 533 ; *fizician calcul economic* 122 ; *fizician de zonă* 122 ; *Fîntîna de la Hanul Chintescului* 454 ; *Fîrliug* 138 ; *flameu* 122 ; *Floarea* 73 ; *Florin Vindereu* 132 ; *F.N.C.-ist* 122 ; *foale* 468 ; *focal* 198 ; *focar* 198 ; *Fofeldea* 73 ; *fofîrlica* 494 ; *fofîrlică* 494 ; *folia* 493 ; *folie* 493 ; *formaţie pop* 165 ; *formă* 210 ; *frag* 201 ; *fragă* 201 ; *frate* 533 ; *Frida* 25 ; *Frigocom* 166 ; *fripta* 493 ; *fruct* 211 ; *fruntariu* 29 ; *fundament* 210 ; *funeralii* 199 ; *funerar* 199.

G : *Gabi* 130 ; *gafa* 165 ; *gafă* 165 ; *gariofil* 210, 211 ; *Gavril* 130 ; *gaz* 166 ; *găuri* 26 ; *găuritor-filetator* 122 ; *geandîr* 26, 27, 28 ; *genialitate* 195 ; *geniu* 195 ; *gerunchi* 153 ; *gerusia* 492, 494 ; *gerusiei* 492 ; *geruzie* 494 ; *gestiona* 175 ; *gestionare* 175 ; *Gherase* 130 ; *Ghimboasa* 139 ; *ghiotura* 493, 494 ; *ghiotură* 494 ; *ghirodan* 140 ; *Ghirozan* 140 ; *Gică* 130 ; *Gichiş* 140 ; *Gigi* 130 ; цосани 463 ; *girl* 493 ; *Giura* 140 ; *Giurcă* 140 ; *Giurgea* 140 ; *Giurgiu* 140 ; *Gînduţ* 130 ; *Gîrbova* 73 ; *gîtul strungii* 27, 30 ; *Godovanu Mare de la Ulmu lui Stroe* 454 ; *Goguţă* 130 ; *Goruna* 130 ; *Gorunetu* 73 ; *Gorunişu* 73 ; *gramatic* 208 ; *gramaticeaşte* 209 ; *grădină* 74 ; *Grădiştea* 74 ; *gref* 161 ; *grefi* 161 ; *grefuri* 161 ; *griş* 159 ; *Gugu* 74 ; *gută* 213.

H : *happening* 166 ; *Haţeg* 138, 139 ; *hălălalt* 112 ; *hălălant* 112 ; *Hălmagiu* 140 ; *Hălmăgean* 140 ; *Hălmăjan* 140 ; *heredian* 213 ; *hi-fi* 166 ; *hirundinea* 210 ; *Hisiaş* 73 ; *hrănitoare* 122.

I : *ia* adj. 110 ; *Iahor* 130 ; *iama* 493, 494 ; *iamă* 494 ; *iar* 451, 453 ; *iarăş* 509 ; *ia-sară* 110 ; *iasta* 110 ; *Iclod* 140 ; *Icloda* 140 ; *Iclozan* 140 ; *ieşi pe strungă* 29 ; *Igescu* 131 ; *Iglodan* 140 ; *Ileana Ilinca* 129 ; *Ilgan* 131 ; *iluzie* 195, 196 ; *im* 74 ; *imago* 493 ; *imersiune* 200 ; *imese* 166 ; *imigra* 200 ; *iminent* 200 ; *Imu Roşu* 73 ; *incadra* 200 ; *incasa* 200 ; *incident* 196 ; *inconfundabil* 34 ; *incontinuu* 200 ; *incontrolabil* 34 ; *incorpora* 200 ; *INCREST* 166 ; *indigen* 533 ; *indigenat* 533 ; *inema* 509 ; *infiltraţie* 122 ; *inginer de sistem* 122 ; *inhuma* 200 ; *Inişor* 130 ; *inlavit* 122 ; *insera* 195, 196, 200 ; *integra* 35 ; *integrator* 34 ; *intelsat* 166 ; *interimal* 198 ; *interimar* 198 ; *intertextualitate* 35 ; *intreprindere* 200 ; *investi* 200 ; *investiţie* 200 ; *invetera* 196 ; *Ioan* 141 ; *Ion* 129 ;

Ion Ceală 129; *Ionel* 130; *Iova* 130; *Irene* 24; *irepetabil* 35; *Irina* 25; *Iserg* 131; *Ispirc* 131; *ist* 104, 111; *istei* 109; *iști* 111; **iugă* 137; *Iveşti* 132; *izolator* 122; *izovit* 166; *izvorean* 509; *izvorind* 509; *Izvoru Rugoz* 137.

Î: *împămînteni* 533; *împămîntenire* 528; *imple* 509; *impleupa* 77; *împotriva* 146; *înăuntrul* 146; *încadra* 35; *încadrabil* 35; *încetăţeni* 527, 531, 532, 533; *încetăţenire* 531, 532; *înceti* 219; *incipient* 200; *îndoitoare* 122; *îndoitor* 122; *(în)fierbădzare* 172; *(în)fierbăzare* 171, 172, 176; *înfiltra* 200; *în lăuntrul* 146; *în potriva* 146; *însă* 450; *însera* 195, 196, 200; *însufla* 200; *însul* 9; *însumează* 195; *înşală* 5; *interior* 200; *(se-)ntoarsă* 509; *întorl* 175; *întortare* 175; *Întregalde* 132; *Întrevale* 132; *introduce* 200; *înunda* 200; *învedera* 196; *învestire* 200; *învesti* 200; *învestit* 200; *învestitură* 200.

J: *jab* 161; *jaburi* 161; *japca* 493; *japcă* 493; *Jeana* 130; *jeep* 161; *jeepuri* 161; *Jena* 138; *Jenel* 130; *žep* 137; *Jichiş* 140; *jienească* 493; *Jimbolia* 73, жосанн 463; *jota* 493, 494; *jotă* 494; *juice* 166; *jumătate* 515; *Jura* 140; *Jurcă* 140; *Jurgea* 140; *Jurj* 140; *jurnal* 240.

K: *Kevaran* 139; *kibbutz* 161; *kibbutzuri* 161; *(kilo)joule* 161; *(kilo)jouli* 161; *kiwi* 493; *Kochyoba* 139; *Kocsoba* 139; *Kocziobа* 139; *Kocsuba* 139; *Kolozsvar* 139; *Kotsoba* 139.

L: *Lache* 130; лаяша мара 462; *lady* 493; *lamă* 495; *laminaria* 494; *laminarie* 494; *Lancrăm* 140; *Lancrăng* 140; *lapte caramel* 122; *lapte hiperproteic* 122; *La Rugoz* 137; *laser* 166; *lăcătuş-debavurator* 122; *lăcrima* 197; *lăcrimaţie* 197; *Lăncrănjan* 140; *lăsa* 77; *lătinie* 210; *lebădă* 213; *lecuitor* 213; *lege* 213; *leghion* 209; *lele* 126; *Lelia* 130; *Lelia Pripon* 132; *leopard* 211; *leu* 126; *leva* 491, 492, 493; *leve* 492; *levei* 492; *Lică* 130; *Linamaria* 130; *Lina Ţărculescu* 132; *lingare* 172, 173, 179; *lingere* 172; *lingurea* 161; *lingurică* 161; *linte* 159; *lintei* 159; *Lipovăţ* 139; *lipsă* 94; *Lira* 493; *liriciza* 35; *liricizare* 35; *Lişca* 130; *literal* 198; *literar* 198; *literat* 210; *literă* 211; *Liubomir* 24; *Livia Ţaţu* 132; *Liza Goicea Moldovan* 132; *liză* 123; *locandă* 241; *loggia* 493, 494; *Logoj* 136, 138; *Logojăl* 141; *logojină* 136; *logojíńer'* 136; *Logoju* 138; *logoreic* 35; **logoz* 136, 138, 141; *Lucica* 130; *ludic* 35; **Lugin(u)* 137; *Lugoj* 73, 136—141; *Lugoş* 139; **Lug(u)* 137; *Luluţ* 130; *lunca* 525; *lunca asprie* 525; *Lunca Florii* 73; *Luncasprie* 524, 525, 526; *Lunca Sprie* 524, 526; *lunică* 524; *Lunkaspri* 525; *Lunkászprie* 525.

M: *macar* 509; *maier* 74; *mainte* 219; *majoritatea* 515; *Mama Utchia* 129; *mandarin* 201; *mandarină* 201; *manila* 492, 493; *manile* 492; *manilei* 492; *Mara Breaza* 132; *Marcu Maria Dan* 132; *marginalia* 494; *margine* 76; *marijuana* 493, 494; *marijuană* 494; *Marin* 129; *Marin Iscovescu* 129; *masa (carului)* 76; *mass media* 494; *maşină de biguit* 123; *materie* 210; *măcinător cereale* 123; *Măgoaja* 141; *măier* 74; *mămicăi* 161; *mămichii* 161; *mămicii* 161; *mămucăi* 161; *mămuchii* 161; *mărturie* 94; *mătuşicăi* 161; *mătuşichii* 161; *mătuşicii* 161; *mecanic-dieselist* 123; *medic* 213; *Melania Cirjelaru* 129; *mentolact* 123; *merge* 76; *meteorolog-nuclearist* 123; *mezeluri* 198; *mezeruri Mia Trufinescu* 132; *mieluşea* 161; *mieluşică* 161; *migdal* 201; *migdală* 201; *Mihai* 129; *Mihai Burghiu* 129; *mijloc* 76; *millefiori* 493; *militar* 211; *miner* 199; *minier* 199; *ministru* 493; **mire* 74; *mireazmă* 213; *miroasă* 509; *miros* 213; *miroseală* 213; *mirosire* 213; *mirositură* 213; *Miruna* 130; *miscellanea* 494; *miss* 493; *mişă* 209; *Mişu* 130; *mînie* 94; *mînzare* 172; *Moaca* 74; *moca* 492; *Mogojan* 141; *Mogos* 141; *monastire* 241; *monstră* 197; *monstru* 197; *moral* 214; *moraliş* 214; *Morminţi* 74; *mormîntal* 198; *mortăciune* 213; *mostră* 197; *moştean* 213; *motocarist* 123; *Motoroga* 140; *Motorojescu* 140; *muche* 76; *Muga* 74; *Muierescu* 130; *mulgare* 172, 173, 179, 180; *mulgere* 172, 180; *mulzare* 172, 179, 180; *muncitor-igienist* 123; *mur* 74; *muză* 208; *muzică* 210; *Myrta* 130.

N: *narţis* 209; *NASA* 166; *naşparlie* 165; *naştere* 171, 172, 173, 176, 180, 181; *naturaliza* 531, 533; *naţional* 533; *naţionalitate* 533; *nărav* 213; *născare* 171—174, 176, 179—181; *necrezare* 172; *nefrită* 197; *Nelegescu* 130; *Neluşa* 130; *nemică* 219, 221; *nene* 126; *neologic* 158; *neologism* 158; *nepoate* 533; *Nera* 74; *neştine* 219; *nevrită* 197; *nime(a)* 219; *nimine* 219; *nirvana* 492, 493; *nirvanei* 492; *niştine* 221; *nivel* 161; *nivelă* 161; *no!* 127; *nobleţe* 159; *nobleţea* 159; *nobleţei* 159; *normaliza* 123; *normalizare* 123; *notar* 214; *notareş* 214; *nuc* 201; *nucă* 201; *nuclearist* 123; *nulă* 208; *număr* 197; *nutria* 493, 494.

O: *Oana Udrea* 129; *oară* 452; *oar(e)* 452; *obicei* 213; *obligeană* 74; *obrăznicătură* 195; *obrăznicie* 195; *Obuzian* 130; *Oceanul Pacific* 24; *ochean* 213; *ocol* 30; *Odăianu* 130; *odore* 210, 215; *odoreală* 209, 210, 213; *ogradă* 74; *Oltcit* 166; *On(a)* 141; *One(a)* 141; *Onogea* 141; *Onoja* 141; *Onojescu* 141; *Onoju* 141; *operator circuit reactor* 123; *operator de calculator* 123; *operator măciniş* 123; *operator sinterizare* 123; *operator tehnologie nucleară* 123; *or* 445—453; *oral* 199; *orar* 199; *oraş* 527; *Oraviţa* 140; *orăşean* 527; *orăştică* 74; *Orăviceanu* 140; *Orăviţan* 140; *ordinal* 198; *ordinar* 198; *ordonator* 36; *ore* 452; *organ* 208; *organistă* 214; *orgănaş* 214; *ori* 445, 451; *original* 195, 196, 198; *originar* 195, 196, 198; *orînduială* 213; *osoi* 73; *oţean* 209.

P : *pacie* 24 ; *paciuli* 494 ; *paciulie* 494 ; *Palilula* 130 ; *pampasuri* 162 ; *pană* 74 ; *Pandele* 130 ; *papaia* 494 ; *paradigmă* 208 ; *paradox* 165 ; *paradoxa* 165 ; *paraginâ* 74 ; *paragraf* 208 ; *pargament* 211 ; *parizel* 198 ; *parizer* 198 ; *parte* 515 ; *Pasul-Strunga* 31 ; *paştere* 172, 180 ; *patemi* 509 ; *patriot* 208 ; *paure* 74 ; *păciulie* 494 ; *Păcureţ* 131 ; *Pădina Osului* 73 ; *pământean* 528, 533 ; *Pământu ăl Roşu* 73 ; *Păpuşa* 130 ; *părinte* 533 ; *păscare* 172, 173, 179, 180 ; *păserele* 509 ; *Păuliş* 139 ; *pelican* 208 ; *penal* 199 ; *penar* 199 ; *percepe* 202 ; percutant 36 ; *Pereni* 139 ; *perforatorist* 123 ; *Periam* 139 ; *Periniţa* 130 ; *permite* 200 ; *persoană* 210 ; *perspectiv* 213 ; *postealâ* 219 ; *pesti* 219 ; *petrecanie* 181 ; *petrecare* 172, 176, 179, 180 ; *petrecere* 172, 180 ; *petrolier* 199 ; *petrolifer* 199 ; *picior* 76, 123 ; *pielcea* 161 ; *piele* 76 ; *pielicică* 161 ; *pierdere* 171, 176—178, 181 ; *pierzanie* 179 ; *pierzare* 171—181 ; *pierzător (iu)* 178, 179, 181 ; *Piga* 74 ; *pilulă* 210 ; *Piperan* 130 ; *pînditori sg.* 509 ; *plai* 128 ; *plasticiza* 36 ; *plasticizant* 36 ; *plaştură* 208 ; *pleoapă* 77 ; *plîngere* 172 ; *plînsare* 172, 176, 179 ; *plînsoare* 179 ; *poancă* 74 ; *poară* 213 ; *pociumb* 203, 204, 205 ; *pociump* 205 ; *pociumpaş* 203, 205 ; *pod* 30, 31, 76 ; *podea* 30 ; *Podrag* 132 ; *poetică* 210 ; *poeticesc* 209 ; *pogară* 74 ; *pohibă* 213 ; *politic* 528, 533 ; *polmar* 166 ; **polom* 74 ; *pomadă* 209 ; *pomade* 209 ; *poporal* 198 ; *Pore* 141 ; *porează* 77 ; *pori* 77 ; *Porojan* 141 ; *Poru* 141 ; *Poruja* 141 ; *porumbiţă* 127 ; *predestinaţie* 213 ; *prefaţie* 211 ; *premiant* 199 ; *prenume* 200 ; *prescrie* 200 ; *preţ* 213 ; *price* 213 ; *pricepe* 202 ; *pricină* 213 ; *prietene* 533 ; *prigoană* 213 ; *prindere* 172 ; *prinzare* 172 ; *Pripon* 130 ; *prînzare* 172, 179, 180 ; *prînzire* 172, 180 ; *proba* 214 ; *probă* 210, 211 ; *probălui* 214 ; *problematiza* 37 ; *problematizant* 36 ; *probozeală* 213 ; *prof* 166 ; *prolegomena* 494 ; *prolegomenă* 494 ; *prolegomene* 494 ; *promite* 200 ; *pronume* 200 ; *prorâ* 491, 495 ; *prorismos* 213 ; *proscrie* 200 ; *prost* 213 ; *prostire* 160 ; pulsar 166 ; puma 492 ; *punctaş* 123 ; *purează* 76—77 ; *puroi* 76, 77.

Q : *quaker* 161 ; *quakeri* 161 ; *quasar* 161, 166 ; *quasari* 161 ; *quiproquo* 161 ; *quiproquo-ul* 161 ; *quiproquo-uri* 161 ; *quisling* 161 ; *quislingi* 161.

R : *Racovicean* 140 ; *Racoviţa* 139, 140 ; *Racoviţan* 140 ; *Racoviţă* 139 ; *ramnă* 74 ; *rasate* 165 ; *Răcătău* 138 ; *Răhău* 138 ; *răspierzare* 172 ; *rătăcitori* sg. 509 ; *reclamaţie* 197 ; *recunoaşte* 531 ; *Reforma* 493 ; *reghement* 210 ; *regulă* 213 ; *relon* 166 ; *remii* 509 ; *remuneraţie* 197 ; *renumeraţie* 197 ; *repatria* 531 ; *repetabil* 35 ; *resare* 509 ; *respiraţie* 211 ; *restorant* 241 ; *reştanţie* 209 ; *ris* 153 ; *ritualiza* 37 ; *ritualizare* 37 ; *rituş* 208 ; *rîmlean* 213 ; *rînduială* 213 ; *rîu* 524 ; *roată* 76 ; *rob* 219 ; *robot* 165 ; *robotiza* 165 ; *Rogoaza* 137, 138 ; *Rogoază* 137, 138 ; *Rogoaze* 137, 138 ; *Rogojana* 137 ; *Rogojean* 141 ; *Rogosan* 137 ; *rogoz* 137, 138 ; *Rogoz* 137, 141 ; *Rogoza* 137 ; *Rogozanu* 137 ; *rogozi* 138 ; *Rogozi* 138 ; *roman* 213 ; *Romarta* 166 ; **rugă* 29 ; *rugă* 74 ; *Rugea* 140 ; *Rugescu* 140 ; *Ruginosu* 137 ; *ruja* vb. 123 ; *Ruja* 140 ; *rujar* 123 ; *Rujescu* 140 ; *rural* 37 ; *ruralism* 37 ; *ruralitate* 37 ; *rută* 211 ; *Rwgas* 137.

S : *sabur(r)at* 210, 211, 215 ; *sabur(r)ă* 210, 211, 215 ; *Sadova* 132 ; *salitra* 210, 215 ; *Salomon* 25 ; *salvamar* 166 ; *salvamont* 166 ; *salvie* 211 ; *Sanda Lucia* 129 ; *Sandu Celea Giule* 132 ; *sara* 509 ; *sarcoame* 160 ; *sarcom* 160 ; *sau* 451 ; *sauna* 493 ; *Sava* 130 ; *Sălişte* 74 ; **sămeni* 74 ; *săptămînal* 198 ; *scaunul (carului)* 76 ; *Schag* 139 ; *sciumpaş* 204 ; *scopi* „scuipa" 469 ; *seară* 200 ; *seguidilla* 495 ; *Selim* 25 ; *sfară* 196 ; *sfoară* 196 ; *shopping* 166 ; *shotting gallery* 165 ; *Sideria* 130 ; *Silică* 130 ; *silozar* 123 ; *silueta* 165 ; *siluetă* 165 ; *silur* 166 ; *Simeria* 139 ; *simia* 210, 215 ; *simie* 210, 211 ; *Sin(t)andrei* 454 ; *Sire* 533 ; *Simeria* 139 ; *Slatina* 73, 139 ; *Slatină* 139 ; *Slătinioara* 73 ; *slow* 161 ; *slow-fox* 161 ; *slow-foxuri* 161 ; *slow-uri* 161 ; *slugă* 533 ; *smecea* 165 ; *smeci* 165 ; *smîntînitor* 123 ; *socată* 165 ; *solidar* 197 ; *soliloc* 37 ; *solilocviu* 37 ; *Soliman* 25 ; *solitar* 197 ; *Solomon* 25 ; *sopon* 469 ; *soră* 533 ; *spatariu* 27 ; *spătări* 26 ; *Spiru* 130 ; *spor* 160 ; *sportsman* 162 ; *sportsmeni* 162 ; *sporuri* 160 ; *Spria* 524, 525, 526 ; *Spria de Jos* 524, 525, 526 ; *Spria de Sus* 524, 525, 526 ; *sprie* 524, 525, 526 ; *Sprie* 524—526 ; *stadie* 211 ; *Stana* 130 ; *stare de graţie* 37 ; *stat* 528 ; *staul* 29 ; *stăi* 509 ; *stăpîne* 533 ; *stereoramă* 495 ; *stihial* 38 ; *stihie* 39 ; *stihinic* 38 ; *stiomp* 204 ; *stiump* 203, 204 ; *stilp* 205 ; **stingă* 29 ; *Stolăja* 141 ; *Stolej* 141 ; *Stolojani* 141 ; *Stolojescu* 14 ; *Straşimir* 24 ; *strung* 28 ; *Strung* 32 ; *strungar* 27 ; *strungă* 26—32 ; *subtext* 38 ; *subtextual* 38 ; *Suceava* 139 ; *sudit* 533 ; *suditenţă* 533 ; *Suhodol* 454 ; *Suleiman* 25 ; *Suliţa* 72 ; *supco* 166 ; *supus* 533 ; *supuşenie* 533 ; *Surdu* 130 ; *сѣскчи* 463 ; *сѣсанни* 463 ; *Szkoreul ceel Betrîn* 462.

Ş : *Şag* 139 ; *Şaua-Strunga* 31 ; *şănovişan* 140 ; *şăzare* 180 ; *şdeamp* 203 ; *şedere* 172, 180 ; *ścia* 109 ; *şela* 109 ; *şerb* 219 ; *şezare* 172, 173, 179, 180 ; *şi* 450 ; *şinşilă* 161, 494 ; *şofer-distribuitor* 124 ; *şofer-recepţioner* 123 ; *Şoimoş* 138 ; *şovar* 137 ; *şpion* 209 ; *ştanfor partea de sus* 124 ; *ştaţie* 209 ; *şteamp* 203, 204, 205 ; *Ştevianu* 131 ; *ştiomb* 203 ; *ştiomp* 204, 205 ; *Ştirbescu* 130 ; *ştiump* 204, 205 ; *şumig* 74 ; *şuşugare* 175.

T : *tabelicesc* 265 ; *tacticesc* 265 ; *talmudicesc* 265 ; *tapioca* 494 ; *tapiocă* 494 ; *Tarom* 166 ; *tas* 240 ; *tasă* 240 ; *Tase* 130 ; *tăia la ştopfer* 124 ; *tălpăşiţă* 493 ; *tălpăşiţă* 493 ; *tămăduitor* 213 ; *Tănase* 130 ; *tărbăcie* 265 ; *tătuc* 161 ; *tătucă* 161 ; *teaşpet* 211 ; *teatricesc* 265 ; *Techirghiol* 454 ; *teftonicesc* 265 ; *tehnicesc* 265 ; *tehnologhicesc* 265 ; *tei* 509 ; *telemegiu* 124 ; *telex* 165 ; *telexa* 165 ;

tempestos 265 ; *temporal* 198 ; *temporar* 198 ; *tenismen* 162 ; *tenismeni* 162 ; *teologhicesc* 265 ; *teoretiza* 38 ; *teoretizant* 38 ; *tercol* 166 ; *Teregova* 74 ; *terminarisi* 265 ; *tersiticesc* 265 ; *testamenticesc* 265 ; *teşcovină* 265 ; *tetragonicesc* 265 ; *tetralogicesc* 265 ; *tetrarh* 208 ; *tetrasilavicesc* 265 ; *textin* 166 ; *tibia* 491, 492, 493 ; *tibiei* 492 ; *Timiş* 74 ; *Timişu Mic* 462 ; *timp* 160 ; *timpi* 160 ; *timpuri* 160 ; *tipograficesc* 265 ; *tiranicesc* 265 ; *Titi* 130 ; *Titina* 130 ; *titului* 265 ; *tituluşiu* 265 ; *tîrg* 527 ; *tîrgoveţ* 527 ; *tocma* 466 ; *Tomiţă* 130 ; *Tonel* 130 ; *topos* 38 ; *Torda* 139 ; *tot acela* 111 ; *tot acesta* 111 ; *totdeauna* 509 ; *tovarăş* 534 ; *tovarăşe* 533 ; *Tradem* 543 ; *transcende* 39 ; *transcendere* 39 ; *Transcom* 166 ; *transfigurator* 39 ; *transparent* 202 ; *transperant* 202 ; *treaptă* 196 ; *Trufinescu* 130 ; *truism* 196 ; *tu* 150 ; *Tudor* 129 ; *tuia* 491 ; *Turda* 138, 139 ; *Tureac* 130 ; **Tureguba* 74 ; **Tureguva* 74 ; *turnare în coji* 124 ; *turtă* 76 ; *tufin* 208 ; *tyran* 208.

Ţ : *Ţaga* 139 ; *ţară* 128 ; *ţaţă* 126 ; *Ţăndărescu* 130 ; *Ţărculescu* 130 ; *ţeamn* 211, 213 ; *ţevar* 124 ; *Ţichindeal* 139 ; *Ţifescu* 132 ; *ţintirim* 469 ; *ţipa* „arunca" 469 ; *ţircumstanţie* 209 ; *ţisternă* 209 ; *ţol* 76.

U : *Ulcan* 131 ; *ulcea* 161 ; *ulcică* 161 ; *Umezeanu* 130 ; *un acelaşi* 111 ; *una şi aceeaşi* 111 ; *unchiule* 533 ; *unul şi acelaşi* 111 ; *underground* 165 ; *UNESCO* 166 ; *unghi* 165 ; *unghiula* 165 ; *UNICEF* 166 ; *untură* 160 ; *unturi* 160 ; *Urcu* 131 ; *Uroi* 131 ; *uşile strungii* 26, 30 ; *uşure* 125 ; *Utchia* 130 ; *uzinal* 199 ; *uzinar* 198, 199 ; *Uzunești* 132.

V : *Valcani* 139 ; *vale* 524 ; *valea* 525 ; *valea asprie* 525 ; *Valea Asprie* 525 ; *Valea Corbului* 73 ; *Valea cu Iască* 73 ; *Valea de Peşti* 73 ; *Val'a dă Rogoz* 137 ; *Valea lui Corbu* 73 ; *Valeapai* 73 ; *Valea Paii* 73 ; *valeasprie* 525, 526 ; *Valea Sprie* 524, 526 ; *Valenjos* 130 ; *valoriza* 39 ; *valorizant* 39 ; *valorizator* 39 ; *vamal* 198 ; *varia* 494 ; *Vasile* 129 ; *vax* 165 ; *Vălcani* 139 ; *vegetarom* 166 ; *veleitar* 39 ; *veleitarism* 39 ; *vere* 452 ; *verbiaj* 40 ; *verbios* 39—40 ; *vere* 533 ; *veri* 452 ; *vers* 202 ; *viers* 202 ; *vină* 213 ; *vindecător* 213 ; *vindere* 171, 176, 178, 180, 181 ; *Vindereu* 130 ; *virus* 161 ; *virusuri* 161 ; *viruşi* 161 ; *vis* 161 ; *vise* 161 ; *visuri* 161 ; *vişinată* 165 ; *viţea* 161 ; *viţică* 161 ; *vîlcea* 161 ; *vîlcică* 161 ; *vîndzare* 177 ; *Vintosu* 130 ; *vînzare* 171—181 ; *vînzat* 175 ; *vînzător* 175, 178, 179, 181 ; *Vîrtopu* 131 ; *Vladimir* 24 ; *vlădic* 495 ; *vlădică* 495 ; *vod* 495 ; *vodă* 495 ; *Vodiţă Mare* 463 ; *Vodnic* 132 ; *voi* 150 ; *voievod* 495 ; *voievoda* 495 ; *voievodă* 495 ; *Vulpuescu* 132 ; *Vutcănescu* 130.

W : *week-end* 161 ; *week-end-uri* 161 ; *whisky* 161 ; *whiskyuri* 161 ; *won* 161 ; *woni* 161.

X : *xerox* 161, 165 ; *xeroxa* 165 ; *xeroxuri* 161.

Y : *yeoman* 172 ; *yeomeni* 162.

Z : *zăcare* 172, 173, 176, 179, 180 ; *zăcere* 172, 180 ; *zădar* 509 ; *zăvoare* 26, 27 ; *Zbegu* 132 ; *Zboiu* 132 ; *zbranca* 493 ; *Zgubea* 132, *zioa* 509 ; *Zizi* 130 ; *zlot* 126 ; *zloţi* 127 ; *zmeurată* 165 ; *Znamen* 74 ; *zonare* 175.

Meglenoromână : *credeári* 176 ; *fáţiri* 176 ; *pérdiri* 176.

RUSĂ : *kursant* 199 ; *diversant* 199.
SPANIOLĂ : *ahora* 453 ; *Lugo* 136.
TURCĂ : *çul* 76.
SÎRBOCROATĂ : *kolak* 76 ; *čerjen* 77.
SLAVĂ : *brŭtŭ* 199 ; водица велика 463 ; голѣма водица 463 ; гропа велика 463 ; *donga* 76 ; жѣгорѣни долны 463 ; *kazat'* 24 ; *mirŭ* 24 ; *podŭ* 76 ; селищѣ чѣплен горѣ 463 ; сланын Тазловъ 463 ; Голонын Тазлов 463 ; Тазлов солинъ 463.
SLOVENĂ : *vŭrbova* 73 ; *Selice* 73.
TRACĂ : *liugas* 136, 137 ; *Lyginos* 136, 137 ; **ak'm* 76.

RECTIFICARE

În „Limba română" nr. 5/1983, la p. 483, r. 2 de jos, în loc de : o modală argumentativă, se va citi : o cauzală argumentativă.

BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

Revista „Limba română" se adresează unui cerc larg de cititori interesați de problemele lingvisticii.

Revista abordează studiul limbii române : gramatică, vocabular, limbă literară și stilistică, istoria lingvisticii românești, dialectologie, cultivarea limbii, ortografie, etimologie, onomastică și filologie. Revista publică, de asemenea, o bibliografie anuală exhaustivă a lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră, articole de predare a limbii, lingvistică generală, note, comentarii, consultații și recenzii.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile în două exemplare, dactilografiate la două rînduri. Revista nu publică într-un număr articole mai mari de 20 de pagini. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe, figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Toate notele de subsol se numerotează de la unu în continuare. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Răspunsul consiliului de conducere cu privire la manuscrisele primite va fi comunicat autorilor în termen de 4 (patru) luni.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 București, Calea Victoriei nr. 125

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat**, vol. I, 1980, XXXII + 174 p. + 154 p. (broşură), 184 lei.

* * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia**, vol. IV, 1980, X + 304 p., 238 lei.

Sub redacţia IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR, ION COTEANU, **Dicţionarul limbii române (DLR)**, Serie nouă, tom. VIII, partea a 4-a, litera **P** (Pogrijenie — Presimţire), 1980, p. 949 — 1342, 50 lei; tom. XI, partea a 2-a, litera **T** (T — Tocăliţă), 1982, 376 p., 75 lei; tom. XI, partea a 3-a, litera **T** (Tocăna — Twist), 1983, p. 377—764, 77 lei.

* * * **Micul atlas lingvistic român**. Serie nouă. Partea a II-a, vol. IV, 1981, 24 p. + 400 h., 146 lei.

* * * **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române (1374—1600)**, 1981, 370 p., 32 lei.

* * * **Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte (1980)**, 1981, 244 p., 13 lei.

ION COTEANU, **Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 226 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine**, Lund, 1982, I 70 + II 104 + III 232 p., 29 lei.

* * * **Texte româneşti din secolul al XVI-lea**. Ediţii critice de EMANUELA BUZĂ, GHEORGHE CHIVU, MAGDALENA GEORGESCU, ION GHEŢIE, ALEXANDRA ROMAN MORARU, FLORENTINA ZGRAON. Coordonator ION GHEŢIE, 1982, 638 p., 57 lei.

* * * **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române (DOOM)**, 1982, 698 p., 105 lei.

AL. GRAUR, **Dicţionar al greşelilor de limbă**, 1982, 80 p., 5,50 lei.

LUIZA SECHE şi MIRCEA SECHE, **Dicţionarul de sinonime al limbii române (DSR)**, 1982, 1120 p., 158 lei.

LUCRĂRI ÎN PREGĂTIRE LA EDITURA ACADEMIEI

* * * **Noul atlas lingvistic român, pe regiuni — Moldova şi Bucovina**, I.

* * * **Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte (1981)**.

Sub redacţia IORGU IORDAN, ALEXANDRU GRAUR, ION COTEANU, **Dicţionarul limbii române (DLR)**, Serie nouă, tom. VIII, partea a 5-a, litera **P** (presin — puzzolană).

RM — ISSN 0024 — 3523

LR, ANUL XXXII, nr. 6, Bucureşti, p. 505—570, 1983

I. P. Informaţia c. 1601

42 200

Lei 20